

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 16

Збірник наукових праць

Київ – 2009

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 16

Збірник наукових праць

Київ – 2009

ББК 81я43

П78

УДК 800

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 19 жовтня 2009 року).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.

Бюлетень ВАК України №8 від 2004 року.

Перелік №14.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / П78 М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2002-2009.

Вип. 16 / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2009. – 575 с. – Бібліограф. в кінці ст.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК 81я43

АНДРІЄВСЬКА В. В.

Київський національний лінгвістичний університет

**ДЕГРАДАЦІЯ КОМУНІКАЦІЇ У ФРАНКОМОВНОМУ
ДРАМАТУРГІЧНОМУ ДИСКУРСІ АБСУРДИЗМУ
(на прикладі п'єси Е. Йонеско “La Cantatrice chauve”)**

Статтю присвячено дослідженню франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму, а саме деградації комунікації у ньому. У п'єсах французької драматургії абсурдизму комунікативний акт набуває формального вигляду, висловлювання та слова втрачають зміст, зберігаючи лише форму, а розмови персонажів позбавлені ознак людського спілкування.

Ключові слова: франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму, комунікація, деградація, прагматика, діалог.

Статья посвящена исследованию франкоязычного драматургического дискурса абсурдизма, а именно деградации коммуникации в нём. В пьесах французской драматургии абсурдизма коммуникативный акт принимает формальный вид, высказывания и слова теряют значение, соблюдая только форму, а разговоры персонажей лишены признаков человеческого общения.

Ключевые слова: франкоязычный драматургический дискурс абсурдизма, коммуникация, деградация, прагматика, диалог.

The article deals with the investigation of the French dramatic discourse of the absurd, especially of the communication degradation in it. In the French dramaturgies of the absurd a communicative act becomes formal, phrases and words lose their sense, speech of the heroes is deprived of the features of the human communication.

Key words: French dramatic discourse of the absurd, communication, degradation, pragmatics, dialogue.

Актуальність нашої статті визначається загальним спрямуванням сучасного мовознавства на дослідження прагматичного боку мовного знака, а також появою когнітивно-комунікативної парадигми в прагмалінгвістиці, під впливом якої формується новий підхід до дослідження лінгвістичних явищ – когнітивно-прагмалінгвістичний.

Мета – виявити ті типові риси франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму, які б підтверджували факт деградації процесу комунікації у творах франкомовних драматургів-абсурдистів.

Об'єктом дослідження виступає франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму.

Предмет – мовленнєві особливості спілкування персонажів п'єс французького театру абсурду, які свідчать про руйнування комунікативного акту між співрозмовниками.

Матеріалом дослідження слугує п'єса Е. Йонеско “La Cantatrice chauve”, головна ідея якої полягає в розкритті факту руйнації міжособистісної інтеракції сучасності.

Наукова новизна полягає у тому, що наша стаття присвячена виявленню комунікативних особливостей франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму як поля реалізації текстового концепту АНТИЛЮДИНА, дослідження якого проводиться вперше.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Загальна проблема нашої розвідки має на меті виявити специфічні риси франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму, які є властивими лише такому типу дискурсу. Особливості мовлення персонажів творів французького антитеатру надають можливість провести цілісне дослідження текстового концепту АНТИЛЮДИНА, враховуючи також і його комунікативно-прагматичну реалізацію.

Постановка завдання. Завдання нашої статті – простежити, яким чином руйнується міжособистісне спілкування персонажів у творах франкомовних драматургів-абсурдистів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У когнітивній прагмалінгвістиці мовленнєві акти вивчаються як комунікативний процес, який бере початок у ментальній сфері мовця, що уможливорює зосередження на розумових і мовленнєвих процесах у їх взаємозв'язку. Комунікативна прагматика акцентує акціональні аспекти мовної комунікації, а когнітивна прагматика наголошує на інтенційних, які визначають акціональні аспекти, їм передуючи [1:2].

Драма як літературний жанр характеризується тим, що зображає дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів. Саме ці характеристики драми як жанру зумовлюють особливості її логіко-сислової та структурної організації. Саме тому текст французької антидрами є ідеальним прикладом зображення реальної комунікації засобами художньої літератури [2:119].

На комунікативному рівні текстовий концепт АНТИЛЮДИНА віднаходить втілення у специфічному спілкуванні персонажів п'єс французького театру абсурду. Герої французької антидрами демонструють втрату здатності людини до комунікації: вони не чують співрозмовника, не бажають підтримувати розмову, або ж і зовсім від неї відмовляються, роблять часті паузи у мовленні, важко підбирають слова та формулюють висловлювання аж до повної деградації комунікації.

Своєрідність комунікації французьких антигероїв диктує вибір певних мовленнєвих актів, комунікативних стратегій, стилістичних прийомів і синтаксичних фігур. Останні особливо яскраво відображають специфіку діалогічного дискурсу французького театру абсурду.

Франкомовний драматургічний дискурс абсурдизму становить розумово-комунікативну мовленнєву діяльність комунікантів у широкому (ситуативно-комунікативному, соціально-культурному, когнітивно-психологічному) контексті, зафіксованого драматургічним текстом французького абсурдизму і який передбачає наявність специфічних ознак: порушення правил кооперації у комунікації, наявність абсурдних висловлювань, втрату комунікативної цінності, використання паузи [там само:14-15].

Так, однією з провідних особливостей франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму є відображення факту абсолютної деградації процесу комунікації. У творах французького театру абсурду така типова риса віднаходить своє вираження тоді, коли комунікативний акт набуває лише формального вигляду, прикладом чого може слугувати такий фрагмент ілюстративного матеріалу:

M. Smith. – Hm.

Silence.

Mme Smith. – Hm, hm.

Silence.

Mme Martin. – Hm, hm, hm.

Silence.

M. Martin. – Hm, hm, hm, hm.

Silence.

Mme Martin. – Oh, décidément.

Silence.

M. Martin. – Nous sommes tous enrhumés.

Silence.

M. Smith. – Pourtant il ne fait pas froid.

Silence.

Mme Smith. – Il n'y a pas de courant d'air.

Silence.

M. Martin. – Oh non, heureusement (Ionesco, *La Cantatrice chauve*, p. 34).

У такий спосіб франкомовні драматурги-абсурдисти створюють пародію на сучасне спілкування між людьми. Комунікантам усе складніше брати участь у розмові. Комунікація зводиться нанівець. Звуки заміняють фрази, що свідчить про брак комунікативних здібностей у співрозмовників. Герої твору не знаходять ані теми для розмови, ані сенсу взагалі її розпочинати. Паузи після кожної репліки комунікантів цілком

підтверджують вищесказане. Пауза виступає ніби рятувальним човном, можливістю зібратися з думками та промовити хоча б одне зв'язне речення.

Зауважимо, що фраза Пана Мартіна “Oh, décidément”, сказана після звукових реплік комунікантів і представляє згоду з певним твердженням, звучить так, ніби вони справді наділені змістом і він розуміє, про що йшлося раніше. Наступні репліки учасників комунікативного акту демонструють той факт, що комуніканти не знаходять іншої теми для розмови, як застуда та протяги. Проте навіть із цього приводу учасникам діалогу складно щось сказати: їхні репліки лаконічні та виражені простими реченнями, які представляють мовленнєві акти репрезентативи (“Nous sommes tous enrhumés”, “Pourtant il ne fait pas froid”, “Il n’y a pas de courant d’air”), або їхніми еліптичними формами (“Oh non, heureusement”).

За змістом твору Е. Йонеско “La Cantatrice chauve” подружжя Мартінів та Смітів добре знайомі. Однак проілюстрований приклад комунікативного акту свідчить про протилежне. Комуніканти ведуть бесіду так, ніби зустрілися вперше, не мають спільних тем для розмов і рятують ситуацію банальними фразами, а часті паузи під час комунікації – це ті незручні моменти тиші, що виникають у розмові між незнайомими людьми.

У творах франкомовних драматургів-абсурдистів руйнування комунікації проявляється також тоді, коли фрази комунікантів наділені лише формою, проте позбавлені будь-якого змісту.

Так, подружжя Смітів і Мартінів ніби влаштовують змагання, хто знає більше прислів'їв. Їхні репліки не пов'язані одна з одною, проте кожна з них нагадує прислів'я, однак лише за його формою та синтаксичною структурою, а зміст висловлювань позбавлений сенсу і не має жодної прагматичної цінності:

M. Smith. – On marche avec les pieds, mais on se réchauffe à l'électricité ou au charbon.

M. Martin. – Celui qui vend aujourd'hui un boeuf, demain aura un oeuf (Ionesco, *La Cantatrice chauve*, p. 71).

“Пан Сміт. – Ходять на ногах, а гріються електрикою або вугіллям.

Пан Мартін. – Хто сьогодні купить бика, завтра матиме яйце”.

Ефект створення прислів'я є можливим лише за умови, якщо у фразі поєднано два або більше простих речення. Вони протиставляються за наявності певної спільної ознаки явищ, про які йдеться. Зазвичай, у

реченнях, що зіставляються, простежується використання синтаксичного паралелізму.

У творах франкомовних драматургів-абсурдистів висловлювання мають лише форму прислів'я, проте змістова складова опущена, тому фрази набувають абсурдності і не виправдовують свого призначення.

Так, фраза Пана Сміта утворюється синтаксичною структурою PRpers + V + Prép + N, PRpers + V + Prép + N + Prép + N, а висловлювання Пана Мартіна – PRdém + V + Adv + N, Adv + V + N. Остання схема синтаксичного паралелізму зазнає трансформації: у другій її частині дієслово та прислівник міняються місцями. Щодо семантичного наповнення речень, то воно аж ніяк не відповідає змісту прислів'я, а є абсурдним.

Щоб надати висловлюванням своїх героїв форми приказок, франкомовні драматурги-абсурдисти вдаються до використання гомеотелевту – повторення у словах однакового афіксу, – зберігаючи при цьому синтаксичний паралелізм у структурі двох частин в межах одного речення. Як і у випадку з прислів'ям, сенс в абсурдних приказках відсутній, що підтверджує такий фрагмент діалогу франкомовного драматургічного дискурсу:

Mme Martin. – J'aime mieux un oiseau dans un champ qu'une chaussette dans une brouette.

M. Smith. – Plutôt un filet dans un chalet, que du lait dans un palais.

M. Martin. – La maison d'un Anglais est son vrai palais (Ionesco, *La Cantatrice chauve*, p. 73).

Вийняток становить лише остання фраза, яка не містить синтаксичного паралелізму, є простим реченням з використанням повтору двох афіксів і швидше нагадує скоромовку.

Синтаксично фрази будуються за схемами, в яких очевидним є використання синтаксичного паралелізму:

1. PRpers + Adj + N + Prép(dans) + N + Conj + N + Prép(dans) + N;
2. Adv + N + Prép(dans) + N + Conj + N + Prép(dans) + N.

У приказці Пані Мартін у словах “une chaussette” та “une brouette” використано повтор суфікса -ette, у фразі Пана Сміта дві лексеми речення містять спільний афікс -et, а інші дві – -ait, проте мають однакове звучання. А висловлювання Пана Мартіна містить повтор двох афіксів: -on і -ais. Лише на фонетичному рівні проаналізовані висловлювання можуть справляти враження приказок, бо сенс у них відсутній.

M. Smith. — *C'est!*
Mme Martin. — *Pas!*

Mme Martin. — *Pas!*

Mme Smith. — Là!

Mme Martin. – Par!

M. Martin. — I!

Комунікативний акт демонструє той факт, що жоден із учасників діалогу не є у змозі створити повноцінне висловлювання. Кожен із комунікантів промовляє або частину фрази, або навіть, як у випадку з Паном Мартіном і Пані Сміт, один склад слова.

[illegible]

M. Smith. – *Kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes.*

Mme Smith. — Quelle cacade, quelle cacade, quelle cacade, quelle cacade,
quelle cacade, quelle cacade, quelle cacade, quelle cacade, quelle cacade,
quelle cacade.

[illegible]

За формою та звучанням такі мовленнєві акти викликають враження того, що персонажі твору просто виконують вправи з фонетики, вивчаючи звук [к], на що вказують часті повтори одного і того слова чи однієї фрази. Останнє висловлювання нагадує скоромовку із указаним звуком.

Слова “kakatoes” і “cacade” – вигадані, позбавлені семантичного значення і є простим сполученням букв. Проте за формою можна визначити певні граматичні ознаки кожного з цих слів. Це – іменники, судячи з уживання “cacades” із прикметником “quelle”. Крім того, “cacade” вжито як в однині, так і в множині, ніби це щось може змінити у висловлюванні. Реальними у висловлюваннях персонажів є лише прикметник “quelle” та іменник “cascade”.

Відмітимо, що характерною рисою такого комунікативного акту є постійне розширення головної фрази з кожною наступною реплікою. Якщо на початку це – одне слово, потім – словосполучення, то в останній можна простежити цілу фразу, що повинна була б виражати захоплення, на що вказує емоційне “quelle”. Зауважимо, що висловлювання комунікантів побудовані граматично коректно, проте їхній зміст утрачається з урахуванням того, що половина слів є вигаданою.

Іншим яскравим прикладом зведення комунікативного акту до простої фонетичної вправи чи підбору скоромонок, може слугувати такий ілюстративний матеріал:

Mme Martin. – Touche pas ta babouche!

M. Mrtin. – Bouge pas la babouche!

M. Smith. – Touche la mouche, mouche pas la touche.

Mme Martin. – La mouche bouge.

Mme Smith. – Mouche ta bouche.

M. Martin. – Mouche le chasse-mouche, mouche le chasse-mouche (Ionesco, *La Cantatrice chauve*, p. 77).

Речення-скоромова може мати чітку граматичну форму, в якій навіть невідомі слова можна ідентифікувати за їхніми синтаксичними ролями, проте більшість з них являють собою лише буквосполучення:

Mme Martin. – Les cacaoyers des cacaoyères donnent pas des cacahuètes, donnent du cacao! Les cacaoyers des cacaoyères donnent pas des cacahuètes, donnent du cacao! Les cacaoyers des cacaoyères donnent pas des cacahuètes, donnent du cacao! (Ionesco, *La Cantatrice chauve*, p. 76–77)

Так, вигадані “cacaoyers”, “cacaoyères” і “cacahuètes” є іменниками, оскільки у реченні відіграють роль підмета, як перше слово, або додатків, як інші два.

Далі комунікація у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму зводиться до звичайного переліку слів із певним звуком:

Mme Martin. – Bazar, Balzac, Bazaine!

M. Martin. – Bizarre, beaux-arts, baisers! (Ionesco, La Cantatrice chauve, p. 79)

А потім спілкування досягає найнижчого свого рівня, коли слів уже немає, а висловлювання комуніканта представляє набір звуків:

M. Smith. – A, c, i, o, u, a, c, i, o, u, a, c, i, o, u, i!

Mme Martin. – B, c, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t, v, w, x, z! (Ionesco, La Cantatrice chauve, p. 79)

У такий спосіб франкомовним драматургам-абсурдистам вдається передати гостру проблему сучасного людства – проблему комунікації. У творах французького театру абсурду відображено складності комунікативного процесу між співрозмовниками та втрату людиною комунікативної навички як такої. Врешті спілкування зовсім деградує, набуваючи лише формального вигляду.

Наукові результати. Деградація процесу комунікації у франкомовному драматургічному дискурсі має місце тоді, коли комунікативний акт чи окреме висловлювання віднаходить лише своє формальне вираження. Міжособистісна інтеракція може мати лише форму діалогу, проте не містити комунікативного значення і призначення. Репліки персонажів французького театру абсурду набувають звучання прислів'їв, приказок чи скоромовок, проте позбавлені логічного змісту. На кінець, розмова французьких антигероїв зовсім утрачає ознаки чіткого та зрозумілого мовлення.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Наша розвідка представила одну зі специфічних рис франкомовного драматургічного дискурсу абсурдизму – деградацію комунікації в ньому. Подальше дослідження надасть змогу виявити інші характерні ознаки, що притаманні лише цьому типу дискурсу, який є полем розгортання текстового концепту АНТИЛЮДИНА.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Лілія Ростиславівна Безугла ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 40 с. 2. Микитюк І.М. Комунікативно-прагматичний аспект номінації-звертання в англomовному драматичному творі / Ірина Михайлівна Микитюк // Вісник Київськ. нац. лінг. ун-ту. – Серія “Філологія” / відп. ред. Ольга Петрівна Пророченко. – К., 2000. – Т. 3, № 2. – С. 119–124.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ionesco E. La cantatrice chauve / Eugène Ionesco // Ionesco E. La cantatrice chauve suivi de La leçon. – P. : Gallimard, 1954. – P. 7–81.

АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ЕМОТИВНОГО ФОНУ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Статтю присвячено мовному аналізу вираження емотивного фону в художніх текстах. Дискусії з приводу можливого відображення емоційного фактору в мові мають своє історичне коріння. Визначення різноманітних функцій емотивності текстів художніх творів дає можливість з'ясувати існування факторів, які впливають на збільшення щільності емотивної тканини текстів. Це прагматичний, лінгвістичний, текстовий фактори.

Ключові слова: художній текст, емотивність, оцінність, емотивний фон, емотивне забарвлення, емотивна тональність.

Статья посвящена языковому анализу лексического выражения эмотивности в художественных текстах. Дискуссии относительно возможного выражения эмоционального фактора в языке имеют свое историческое развитие. Исследование различных функций эмотивности художественных текстов делает возможным изучение факторов, которые, в свою очередь, влияют на увеличение плотности эмотивной ткани текстов. Это прагматический, лингвистический, текстовой факторы.

Ключевые слова: художественный текст, эмотивность, эмотивный фон, эмотивная окраска, эмотивная тональность.

The article as for possible ways of expression of emotions are rooted down into history of linguistics. Definition of different functions of emotivity of literary works gives an opportunity to single out existence of certain facts which influence the growing density of a literary text. Pragmatic factor is important because it is connected with the necessity of breaking emotional barrier of a addresser while perceiving emotional content of the text, changes of his emotional state of mind and attitude towards the event described.

Key words: literary text, emotivity, emotive background, emotive tinge, emotive key.

Мета. Враховуючи важливість проблеми розуміння художнього тексту, у даній статті здійснюється аналіз лексичні особливостей вираження емотивності художнього тексту. **Актуальність обраної** теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку адекватних шляхів інтерпретації такого самобутнього явища, яким є мовне вираження емоцій у текстах художніх творів. Філологічні дослідження мовних засобів вираження емотивності актуальні тому, що вони допомагають адекватно відтворити нову грань дослідницької парадигми лінгвістики тексту, *висвітлюючи* залежність імовірного емоційного впливу художніх текстів від текстової репрезентації мовних засобів. Також робота зумовлена необхідністю розрізнення існуючих в лінгвістичній літературі багаточисельних термінологічних і метафоричних визначень емотивних явищ в тексті художнього твору (емоційне навантаження, емоційне забарвлення, емотивний план, емотивний фон), що ускладнює розуміння досліджуваного явища і робить необхідною диференціацію основних понять, які відносяться до проблеми дослідження емоцій в тексті. **Об'єктом** дослідження в даній статті обрані фрагменти художніх творів видатного письменника сучасності Габріеля Гарсія Маркеса.

В іспанськомовних текстах художніх творів Г. Г. Маркеса, на нашу

думку, слово тяжіє до актуалізації прихованих змістів, а сам текст орієнтований на емотивність, експресивність і співчуття. На відміну від багатьох художніх творів, де конструктивну роль виконують, здебільшого, емоційно-логічні структури, у досліджуваних текстах це роблять емоційно-риторичні елементи, які співвідносять текст не з дійсністю, а з її інтерпретацією, завдяки особливостям світоуявлення автора, на яке впливають культурні, національні й психологічні особливості оточуючого соціального середовища [1:40]. До того ж, модусні компоненти тексту в цьому випадку переважають над диктумними, у результаті чого тексти художніх творів Г. Г. Маркеса відрізняються підвищеною емотивністю.

Сукупність слів з емотивною семантикою складає фонд лексичних емотивних засобів мови й має назву емотивна лексика, тобто слова, що безпосередньо не виражають емоції, а називають їх зараховують до лексики емоцій. Демонстрація різноманітних емоцій мовними засобами є фактично комунікативною функцією цих засобів. Дифузність емоцій, або взаємопроникнення спільного та відмінного, впливає на поліфункціональність емотивних мовних засобів і створює труднощі для розуміння та вживання цих засобів у комунікації.

Питання про включення слів, які визначають емоції до складу емотивних мовних засобів, є одним із дискусійних у лінгвістиці. Більшість дослідників, зокрема В. І. Шаховський, Е. А. Вайгла та ін. дотримуються погляду, згідно з яким слова, що визначають емоції, не можуть бути включені до складу емоційної лексики. За словами В. І. Шаховського, найменування емоцій в мові вже є метаетаемоціями, а не самими емоціями, а якщо слово лише означає емоцію, але не виражає її, то воно не може бути емотивним [2:94]. Під емотивним фоном ми розуміємо емотивність когнітивного (гносеологічного) рівня тексту, яка складається із однієї або декількох емотивних тем (емотем).

Аналіз емотивного фону текстів художніх творів Г. Г. Маркеса в даній статті проводимо на основі будування ієрархії тем художніх текстів. Цікавою рисою досліджуваних творів є авторське ставлення до описуваних у них подій, яке, на перший погляд, нейтральне, оскільки Г. Г. Маркес відмежовується від своєї розповіді і залишає адресата один на один з фактами, тобто модальний план тексту залишається завуальованим.

Відомо, що основний тематичний зміст художнього тексту виражено в його назві, тематичних реченнях або експозиції. Включення імені емоційного концепту “*Coronel*” у назву повісті “*El coronel no tiene quien le escriba*” свідчить про значимість емотеми, яка співзвучна з основною темою

твору. З назви стає відомим причина емоцій: полковник багато років марно очікує листа. Цей фактор є вирішальним у розвитку сюжету, а, також вносить негативну сему в художнє значення лексеми “*la carta*”. Динаміку внутрішнього світу полковника підкреслює почуття очікування, хвилювання від подій, що відбуваються. Хвилювання та очікування стають ще більш символічними, тому що вони символізують мінливий внутрішній світ людини, яка за все своє життя бачили лише руйнування, війни та убогство. Формуванню емотивного фону художнього значення з негативним відтінком сприяють лексичні відхилення від норми – вживання вульгаризмів: *Este es un pueblo de mierda* [5:24].

Автор, як правило, текст ділить на розділи або взагалі не виокремлює їх, наприклад, у повісті “*El coronel no tiene quien le escriba*”. Тому виділення тем частин твору робилось на основі контекстуального аналізу. Теми творів схожі між собою в головному: очікування героями кращої долі та руйнування ілюзій. У цих творах автор підкреслює конфлікт світів своїх героїв: з одного боку, закритий світ минулого, у якому залишилися найліпші роки життя, і, з іншого, світ нового існування, де не має надії на кращу долю.

У результаті аналізу встановлено, що основна тема представлена в перших, а також у останньому розділах твору і розкривається за допомогою підтем. Розгортання головної теми твору здійснюється шляхом зіставлення двох підтем: очікування полковником листа та відчай і розчарування в кінці оповідання. У їхньому складі виділяються важливі субпідтеми, такі як: а) надія героя на кращу долю; б) тема захоплення перегонами півнів; в) самотність, відчай.

Оскільки підтеми та субпідтеми відповідають різним аспектам змісту, то протягом руху твору здійснюється заміна одного елементу на інший. Можемо зауважити, що емотивні елементи змісту пронизують усі рівні тематичної структури тексту, головну тему твору, а засобом їх розгортання є зіставлення контрастних емоцій двох підтем тексту. Емотивні також мікротеми (підтеми), які пов’язані з відображенням внутрішніх хвилювань героя й лише доповнюються іншими сюжетними лініями, що описують повсякденне життя в будинку полковника та його захопленням битвами півнів. Порівняльний аналіз назв текстів художніх творів автора, а саме “*Cien años de soledad*”, “*El otoño del patriarca*”, “*El coronel no tiene quien le escriba*”, “*Memorias de mis putas tristes*” та ін., свідчить, що деякі з них містять лексеми на означання емоційних концептів, що дозволяє теми цих творів визначити як емотивні (самотність, покинутість, відчай), а інші включають емоційні маркери, які вказують на наявність емотивного змісту в них.

El coronel colgó la hamaca. Cerró la casa y fumigó la habitación. Luego puso la lámpara en el suelo y se acostó. Te comprendo -dijo tristemente. Lo peor de la mala situación es que lo obliga a uno a decir mentiras [5:45].

Тема очікування полковником листа в повісті “*El coronel no tiene quien le escriba*” представлена назвами емоцій, які розкриватиме автор у тексті твору. Це надія (+), туга (-), сум (-) і, що визначений головним станом: *Te comprendo – dijo tristemente. Lo peor de la mala situación es que lo obliga a uno a decir mentiras.* знаходиться В описі прояву внутрішніх емоційних хвилювань головного героя в різних емотивних фрагментах тексту розкривається психологізм Г. Г. Маркеса. Хвилювання, пов’язані з очікуванням листа, на нашу думку, дуже подібні до емоційного стану дев’яносторічного журналіста, закоханого до нестями в Дельгадіну. Очікування листа і закоханість несуть у собі потужну руйнівну силу для героїв: *Nunca me hubiera imaginado que una niña dormida pudiera causar en uno semejantes estragos. Escapé de la fábrica sin despedirme ni pensar siquiera si alguna de aquellas vírgenes de purgatorio era por fin la que buscaba. Cuando salí de ahí, el único sentimiento que me quedaba en la vida eran las ganas de llorar [4:37].*

Емоційні стани героїв творів супроводжуються мотивом відчаю, який яскраво проявляється, на наш погляд, в останніх розділах творів: *el único sentimiento que me quedaba en la vida eran las ganas de llorar* і виражається за допомогою направлених і не направлених емоцій більшої інтенсивності.

Для підтем і субпідтем характерним є опис ситуацій, які виражають і описують душевні стани героїв. *El administrador no levantó la cabeza. Nada para el coronel dijo. El coronel se sintió avergonzado.-No esperaba nada mintió. Volvió hacia el médico una mirada enteramente infantil. Yo no tengo quien me escriba [5:10]. A él le habría dado igual que quedara más, o que quedara menos, si hubiera sabido entonces que no eran muchos ni muy difíciles los años que le harían falta para exterminar hasta el último vestigio del recuerdo de aquel miércoles inevitable, lloró de rabia, despertó gritando de rabia atormentado por los ladridos de los perros que pasaron la noche en las cadenas del patio ... [6:130].*

Мікротеми є реалізацією емотеми, яка базується на експлікації емоційного стану. Вони розкривають так звану “діалектику душі” героя твору й дозволяють побачити емотивну динаміку змісту тексту художнього твору від суміші позитивних і негативних емоцій (надія (+): *no esperaba nada – mintió*; сум (-): *Yo no tengo quien me escriba*) до безперечного панування різко негативних (озлоблення та відчаю (-): *lloró de rabia, despertó gritando de rabia*). Сукупність домінуючих емоцій

кожної з тем створюють емотивний фон тексту, який забезпечує залучення адресата до художнього світу тексту твору й викликає його емоційну реакцію.

Вважаємо за необхідне зазначити, що досліджувані художні твори Габріеля Гарсія Маркеса являють собою приклад максимально високої насиченості змісту текстів емотивними елементами та найбільш складного переплетіння рівнів текстової емотивності. Уведення емотивних елементів до структури тексту є джерелом збільшення об'єму його загального змісту, а виявляють їх за допомогою різних видів знаків, що містяться в поверхневій структурі. Серед цих знаків можна виділити мовні емотивні засоби.

Залежність від мови визнається невід'ємною властивістю будь-якого тексту [3]. Для вираження різного виду емоційного змісту мова відпрацювала спеціальний код: систему емотивних знаків, які роблять можливою комунікацію на рівні почуттів. Мовні знаки, утілені у тексті, виступають у ролі індикаторів, структура яких допомагає встановити наявність загальної емоційності.

Раніше в лінгвістиці панувала думка, що емоційні елементи мови не можуть бути описаними певним числом абсолютних категорій, їх треба розглядати як змінні явища. Нині встановлено, що в кожній мові існує набір системних засобів (слів, словосполучень, граматичних форм емоційної оцінки та ін.), наявність яких на всіх мовних рівнях дозволяє розглядати емотивність як загальномовну категорію.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей вираження емотивності художнього твору, просунутися дедалі у встановленні розкриття цього лінгвістичного феномену. Також при дослідженні емотивності як категорії художнього тексту необхідно враховувати особливості текстової семантики, природу емоцій людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева // Новое в зарубежной лингвистике : сб. науч. статей / сост. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 8–42. 2. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Виктор Иванович Шаховский. – Воронеж, 1987. – 192 с. 3. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста / Сергей Анатольевич Васильев. – К. : Наукова думка, 1988. – 238 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. Márquez G. G. Cien años de soledad [Електронний ресурс] / Gabriel García Márquez. – Режим доступу : <http://www.español.net.ru/2005p>. 5. Márquez G. G. El coronel no tiene quien le escriba [Електронний ресурс] / Gabriel García Márquez. – Режим доступу : <http://www.español.net.ru/2005p>. 6. Márquez G. G. El otoño del Patriarca [Електронний ресурс] / Gabriel García Márquez. – Режим доступу : <http://www.español.net.ru/2005p>.

АНТОНЮК М. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКА ОРІЄНТАЦІЙНА МЕТАФОРА (на прикладі опозиції “ВЕРХ – НИЗ”)

Статтю присвячено аналізу функціонування орієнтаційної метафори в давньоанглійській мові на прикладі випадків реалізації опозиції “верх-низ” як найхарактернішого для цього різновиду метафори протиставлення. Виокремлено низку базових метафор, якими представлено згадану вище опозицію, а також фізичну та соціальну основи кожної з цих метафор.

Ключові слова: метафора, когнітивна метафора, орієнтаційна метафора, концептуалізація.

Статья посвящена анализу функционирования ориентационной метафоры в древнеанглийском языке на примере случаев реализации оппозиции “верх-низ” как наиболее характерного для этой разновидности метафоры противопоставления. Выделен ряд базовых метафор, которыми представлено упомянутую выше оппозицию, а также физическую и социальную основы каждой из этих метафор.

Ключевые слова: метафора, когнитивная метафора, ориентационная метафора, концептуализация.

The article analyzes the functioning of orientational metaphors in Old English based on the realization of the “up-down” opposition which is the most typical of this kind of metaphor. A number of base metaphors was differentiated which represent the above-mentioned opposition, as well as their physical and social bases of each of these metaphors.

Keywords: metaphor, cognitive metaphor, orientational metaphor, conceptualization.

Актуальність дослідження зумовлено необхідністю встановлення ролі давньоанглійської орієнтаційної метафори як засобу концептуалізації абстрактних понять.

Мета дослідження – розкрити особливості реалізації протиставлення “верх-низ” у давньоанглійській мові. Поставлена мета зумовила виконання автором таких **завдань**: 1) виокремити базові метафори, які представляють опозицію “верх-низ” у давньоанглійській мові; і 2) визначити чинники, які обумовили ці базові метафори (а саме їхню фізичну та соціальну основи).

Предметом дослідження є закономірності функціонування орієнтаційної метафори в давньоанглійській мові. **Об’єкт** дослідження – давньоанглійські метафоричні конструкції, які реалізують опозицію “верх-низ”. **Матеріалом** дослідження є 12 давньоанглійських поетичних і прозових текстів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено детальний аналіз давньоанглійської орієнтаційної

метафори і встановлено базові метафори, що репрезентують опозицію “верх-низ”.

Власне, термін “орієнтаційна метафора” введено Дж. Лакоффом і М. Джонсоном [1]. Надалі це поняття докладніше аналізується в роботах Т. С. Мосенцевої [2], В. Б. Кашкіна, Д. Г. Шаталова [3], І. О. Андрєєвої [4] та інших лінгвістів.

За Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, у випадку орієнтаційної метафори “є організація цілої системи понять за взірцем деякої іншої системи. Подібні випадки ми назвемо орієнтаційними метафорами, оскільки більшість подібних понять пов’язано із просторовою орієнтацією, з протиставленнями типу “верх – низ”, “всередині – ззовні”, “перед – зад”, “глибокий – мілкий”, “центральний – периферійний” ... Орієнтаційні метафори надають поняттю просторову орієнтацію” [1:396]. Згідно цього підходу, система метафоричних понять виконує функцію структурування дійсності на основі актуалізації базових просторових схем [2:90].

Базове протиставлення “верх-низ” має розгалужену структуру та прямо пов’язане з міфологічними та релігійними уявленнями про світ. Вона є ключовою у низці культур (див. [5; 6]), оскільки “просторові координати осмислюються як високе чи низьке в людині, ... прояви благородного начала позначаються прикметником “високий” ..., недобрі задуми позначаються як низькі ..., верх сприймається як кульмінація певного (зазвичай приємного) стану ..., а низ – як символічний простір “гріхопадіння” [7].

Ця опозиція представлена низкою базових метафор, які не є спонтанними, а спираються на фізичний і культурний досвід носіїв.

1) ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ – ЗВЕРХУ, ХВОРОБА ТА СМЕРТЬ – ЗНИЗУ.

Значення “отримати життя” та “народитися” отримують такі дієслова:

– да. *árlisan* “підніматися” (*þe drihten god of deaðe aras* [16:514] “the Lord God rose from death” [17:514]; *of þam leodfruman brad folc cumað, bregowearða fela rofe arisað, rices hyrdas* [18: 2334] “from him shall spring a mighty people and many a valiant leader” [19:2334];

– похідне від да. *wæcnap* “прокинутися” дієслово *onwæcnap* (*þu fram minre dohtor, drihten, onwoce* [16:437] “of my daughter wast Thou born, O Lord” [17:437]).

Протилежне значення “вмерти (на полі бою)” отримують дієслова, які позначають рух униз: *feallan* “fall” (*fæge feollan* [20:12] “fated fell” [21:12]; *féoll on fēðan* “he fell among the foot-troop” [22:2920]; *feallan sceolon hæpene æt hilde* [23:54] “fall shall you heathen in battle” [24:54]), *hréosan* “fall, rush” (*hie on gebyrd hruron gære wunde* “they fell, in accordance with Fate, wounded by spear” [22:1073]); *ge-dréosan* “fall” (*oft æt hilde gedréas ... secg æfter óðrum* “often in battle fell ... one warrior after another” [25:4]).

Акт поклону як негативного поняття зумовив появу цього значення в семантичній структурі да. *cringan* зі значеннями “згинатися” та “поступатися, падати” (*Garulf gecrang* [26:31] “Garulf ... gave his life” [27:31]; *fæge crungon* [28:482] “the doomed men died” [29:482]). У сучасній англійській мові дієслово *cringe* “наїжачитися” має переносне значення “плазувати”.

Ця базова метафора зачіпає також й іменникову метафору: у значенні “смерть” часто вживаються іменники *fyll* (значення цього іменника “death in battle” наведено в [30:343]) і *hryre* “падіння” (*fyll cuninges* “the fall of the king” [20:2913]; *hordwearda hryre* [28:35] “the fall of their princes” [29:35] тощо).

Подібним чином негативне значення отримують і евфемістичні прикметники зі значеннями “поранений” і “мертвий”. Приклади *ellen-síoc* “strength-sick”, *heapo-blác* “battle-pale”, *heaðo-síoc* “battle-sick” (евфемістичні конструкції, вжиті замість прикметника *wund* “поранений”) демонструють, що поранений воїн у свідомості англосаксів зазвичай асоціювався із хворою, блідою людиною (*funde ða on bedde blacne licgan his goldgifan* [31:278] “then he found lying pale on the fair pillows his gold-giver” [32:278]). Евфемізмами також є прикметники *fyl-wérig* “fall-weary”, *gúð-wérig* “war-weary”, у яких мертвого воїна також порівняно зі стомленою, хворою людиною.

Вживання евфемістичних конструкцій, пов’язаних із цією базовою метафорою, не є випадковим, позаяк стверджується, що “практично всі мови мають певні евфемізми для позначення смерті чи факту, що хто-небудь помер” [15:576]; хворобу та смерть людини Л. П. Крисін вважає універсальною сферою евфемізації [8]. Одним із джерел евфемічних виразів, механізм яких “полягає в утриманні адресата від повної інтерпретації висловлення ... за рахунок створення когнітивного ефекту концептуального “затемнення” або “дефокусації” небажаних референтів” [9:49], наряду з метонімією та

перифразою, є метафора. А. П. Чудинов окремо виділяє евфемістичну метафору, яка “допомагає передати інформацію, яку автор із тих чи інших причин не вважає доцільним позначити за допомогою безпосередніх номінацій” [10], А. А. Путін говорить про “злиття двох тенденцій ... : евфемізації мови та її метафоризації” [11:82].

Слідом за У. Негі та Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, можна виділити фізичну основу цієї метафори: серйозна хвороба змушує людину лежати, а мертва людина падає вниз (тут і надалі фізична основа цитуватиметься згідно розділу 4 [1]).

2) ВОЛОДІННЯ ВЛАДОЮ ТА СИЛОЮ – ЗВЕРХУ, ПІДКОРЕННЯ ВЛАДІ ТА СИЛІ – ЗНИЗУ.

Яскравим прикладом такого переносу є дієслово “*búgan*”, яке вжито в “Беовульфі” як у своєму прямому значенні “нахилятися, вклонитися”, так і в переносному значенні “поступитися (*нід час бою*), втекти (*з поля бою*)”:

eéodon mid ofermægene þæt se byrnwiga búgan sceolde “it happened in courage with over-strength, that the mailed-warrior had to bow down” [22:2918] (вихідне слово із прямим значенням “нахилитися”);

ac hý on holt bugon ealdre burgan “but they sunk to the forest, to protect life” [22:2599] (слово із метафоричним значенням “втекти, поступившись у битві”).

Проміжним поняттям цього метафоричного переносу є акт поклону, що асоціюється з певним приниженням. Фізична основа метафори така: фізичні розміри зазвичай корелюються з фізичною силою, а переможець у боротьбі зазвичай займає положення зверху. Можна виділити й соціальну основу цієї метафори: володіння більшою фізичною силою було важливим для архаїчного германського суспільства.

Пов’язаною з цією метафорою є метафора **ВОЛОДІННЯ ВЛАДОЮ ТА СИЛОЮ – У ЦЕНТРІ, ПІДКОРЕННЯ ВЛАДІ ТА СИЛІ – НА ПЕРИФЕРІЇ**, яка репрезентує опозицію “З ЦЕНТРА – У БІК”. Переосмислення зазнали лексеми *losian* “escape” (*losað lifigende “escapes alive”* [22:2065]), *fleogan* “fly” (*þæt he nolde fleogan fotmæl landes* [23:275] “that he would not flee a foot's ground” [24:275]) і *ofer-fléon* “flee” (*nelle ic beorges weard oferfléön fôtes trem “nor will I from the barrow's guard flee a pace”* [22:2525]). Так, як стверджує

Б. В. Голованов, “вже в давньоанглійській мові об’єм значення дієслова *fleogan* виходить за межі основного номінативного” [12:4] (серед інших розглядається його значення “рятуватися втечею”).

Фізична основа цієї метафори така: переможець займає центральне положення, стає центром уваги, а переможений рятується втечею.

Ці дві групи Т. О. Шваб об’єднує в термінал “нереалізація мети (поразка / смерть)”, який заповнюється в тому числі й дієслівними номінаціями із загальним значенням “вбивати”, “знищувати”, “падати” з долученням механізму метафоричного переосмислення, “причому досить часто носієм загибелі виступає не власне ворог, а смерть, яка “забирає” воїна, а він, відповідно, “віддає”, “жертвує” життя ...: цей феномен можна пояснити специфікою міфологічного світогляду англосаксів” [13:112–113].

3) СВІДОМЕ – ЗВЕРХУ, НЕСВІДОМЕ – ЗНИЗУ.

Під час реалізації цієї метафори в семантичній структурі дієслів зміни значення як такої практично немає; значення лише стає переносним і більш абстрактним. Так, дієслово *wæcnan* “прокинутися” отримує переносні значення “розпочатися” (*þæt se ecghete áþumswéoran æfter wælniðe wæcnan scolde* “that the furious edge-malice of son-in-law and father-in-law, arising from deadly enmity would inevitably awaken” [22:84]) і “розпочати” (*þanon ongéomor wóc hæledum tó helpe* “then, exceedingly sad, he arose a help to heroes” [22:1963]). Аналогічно значення “піднятися” отримав похідний від цього дієслова предикат *onwæcnan* (*ac onwacnigeað nu, wigend mine* [26:10] “but rouse yourself now, my warriors” [27:10]). Подібного переосмислення зазнало й дієслово *weccan* “розбудити” (*wigbealu weccan* “to awaken war-horror” [22:2049]), яке також отримує переносне значення “надихнути” (*ongunnon þá on beorge baélfýra maést wígend weccan* “then began on the barrow the greatest bale-fire, the warriors to kindle” [22:3145]), а також похідний від нього предикат *tó-weccan*, у семантиці якого з’являється значення “спричинити, викликати” (*hú ðá folc mid him faéhðe tówehton* “how the folk between them awoke a feud” [22:2949]). Образністю відзначаються значення да. *árisan* “підніматися, повстати тощо”: *Áris, ríces weard* “Arise, O guardian of the kingdom” [22:1392].

Як бачимо, ці ж предикати зазнають переосмислення внаслідок функціонування базової метафори СВІДОМЕ – ЗВЕРХУ,

НЕСВІДОМЕ – ЗНИЗУ; необхідне значення при цьому реалізується в контексті. Сюди ж віднесемо часті випадки вживання дієслова *swefan* “спати” у значенні “бути мертвим” (*oððe hér áer swefan “or here sleep in death before”* [25:31]), а дієслова *(a)swebban/sweffan* “приспати” – у значенні “вбити” (*forþan ic hine sweorde swebban nelle “therefore him with my sword I shall not slay”* [22:678]; *sweordum aswefede* [20:30] “*put to sleep with the sword*” [21:30]).

Фізична основа цієї метафори така: людина та більшість ссавців сплять лежачи, а, прокинувшись, встають. Наявність переносних значень “піднятися (повстати тощо); викликати” наштовхує на думку про соціальну основу метафори: у суспільстві англо-саксів пасивна поведінка була негативним явищем, а активна – навпаки.

4) ВЛАДА – ЗВЕРХУ, БЕЗВЛАДДЯ – ЗНИЗУ.

За допомогою цієї метафори підкреслюється відповідний соціальний стан людини: особа може бути благородного походження від народження (*heanne ne ricne* [30:234] “*neither the high born*” [31:234]; часто зустрічаються звороти на кшталт *héah Healfdene “high Half-Dane”* [22:57] або *héahcyniges “high king”* [22:1038]) або досягти високого статусу своїми вчинками (*ond unc on heofonum heahþungene beon* [33:159] “*and be of high distinction in heaven*” [34:159]).

З іншого боку, свій статус можна втратити (пор. з укр. “скинути з трону тощо”): *þæt se folctoga findan sceolde earfoðsiðas for his ofermedlan* [35:655] “*that the king would suffer downfall for his pride*” [36:655].

Соціальна та фізична основа цієї метафори очевидна й актуальна і в наш час: влада корелюється із соціальним пануванням, яке метафорично розташовано зверху.

5) Загалом, можна говорити про базову для всіх цих типів метафору **ДОБРЕ – ЗВЕРХУ, ПОГАНЕ – ЗНИЗУ**, яку, окрім вищезазначених лексем із значенням переваги, можуть репрезентувати деривативні утворення, створенні за допомогою префікса, які детальніше розглянуто нижче: *hé þe æt sunde oferflát “he got the better of you on the sea”* [22:526].

Фізична та соціальна основа цієї загальної метафори така: щастя, здоров’я, життя і панування, тобто позитивні цінності, які характеризують благо для людини, метафорично розташовано

зверху, у той час як негаразди, хвороби, смерть, підкорення й інші негативні цінності – знизу.

Усі ці типи метафори взаємоузгоджено між собою. Так, метафора “ДОБРЕ – ЗВЕРХУ” задає орієнтацію для загального стану благополуччя, причому ця орієнтація узгоджена з окремими випадками на зразок “здоров’я зверху”, “життя зверху”, “влада зверху”. Метафору “Високий статус зверху” узгоджено з метафорою “Влада зверху” тощо.

Перспективи дослідження. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у більш детальному аналізі опозиції “ВЕРХ – НИЗ” з виокремленням додаткових базових метафор. Крім того, доцільним видається виокремлення інших опозицій, характерних для давньоанглійської орієнтаційної метафори.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лакофф Дж.* Метафори, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон; [пер. с англ. Н. В. Перцова] // Теория метафоры: сб. пер. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; пер. под. общ. ред. Нины Давидовны Арутюновой, Марины Андреевны Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
2. *Мосенцева Т. С.* Симулятивность и интертекстуальность в пространственной метафорике : дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.04 “Философская антропология, философия культуры” / Татьяна Сергеевна Мосенцева ; Харьковск. нац. ун-т им. В. Н. Каразина. – Харьков, 2002. – 175 с.
3. *Кашкин В. Б., Шаталов Д. Г.* Метафора как средство активного познания / Вячеслав Борисович Кашкин, Дмитрий Геннадьевич Шаталов // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГУ, 2006. – С. 94–102.
4. *Андреева И. А.* Метаморфизация концепта “WAY” средствами идиоматики в современном англоязычном художественном дискурсе / И. А. Андреева // Вісник СумДУ. – № 11 (95), т. 2 – С. 5–10.
5. *Брагина Н. Г.* Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия) / Наталья Георгиевна Брагина // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 131–138.
6. *Sprunger D. A.* Wild Folk and Lunatics in Medieval Romance / David A. Sprunger // A Medieval World of Nature. A Book of Essays. / ed. by J. E. Salisbury. – New York and London: Garland Publishing, Inc., 1993. – P. 145–163.
7. *Телия В. Н.* Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира [Электронный ресурс] / Вероника Николаевна Телия // Режим доступа : http://e-lingvo.net/linguistica/files/jz_metaph1.zip.
8. *Крысин Л. П.* Эвфемизмы в современной русской речи [Электронный ресурс] / Леонид Петрович Крысин // Русистика. – Берлин, 1994. – № 1-2. – С. 28–49. – Режим доступа : http://e-lingvo.net/linguistica/files/st/ln_krysin-94.zip.
9. *Розмаріца І. О.* Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ірина Олександрівна Розмаріца ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 211 с.
10. *Чудинов А. П.* Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) [Электронный ресурс] / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – Екатеринбург, 2001. – 238 с. – Режим доступа : http://e-lingvo.net/linguistica/files/st/ln_chudinov-01.zip.
11. *Путин А. А.* Об устойчивых словосочетаниях слов в древнеанглийском языке / А. А. Путин. – Пермь : Звезда, 1974. – 224 с.
12. *Голованов Б. В.* Семантический анализ древнеанглийских глаголов со значением движения по воде и воздуху / Б. В. Голованов // Грамматические и лексико-семантические

исследования в синхронии и диахронии (на материале английского языка). – Калинин : Калининск. гос. ун-т, 1974. – С. 3–14. 13. Шваб Т. О. Еволюція концепту “героїзм” в англійській мові (на матеріалі текстів давньоанглійського, середньоанглійського та ранньомовно-англійського періодів) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Тетяна Олегівна Шваб ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 254 с. 14. Арутюнова Н. Д. Время: Модели и метафоры / Нина Давидовна Арутюнова // Логический анализ языка. Язык и время / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко. – М. : Индрик, 1997. – С. 51–61.

ДОВІДНИКИ

15. *Euphemism* // The Encyclopedia Americana. – New York, Chicago : Americana Corporation, 1944. – Vol. 10. – p. 576.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. *Christ and Satan* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a1.CHRIST-SA4.html>. 17. *Christ and Satan* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sunsite.berkeley.edu/OMACL/Junius/christandsatan.html>. 18. *Genesis* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a1.JENESIS1.html>. 19. *Genesis A & B (New English Translation)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sunsite.berkeley.edu/OMACL/Junius/genesis.html>. 20. *The Battle of Brunanburh* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a10.1.html>. 21. *The Battle of Brunanburh. Modern English Translation by John Osborne* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kami.demon.co.uk/gesithas/readings/brun_me.html. 22. *Beowulf. Diacritically marked text and facing translation* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heorot.dk/beo-intro-rede.html>. 23. *The Battle of Maldon* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a9.html>. 24. *The Battle of Maldon (a Verse Translation by Douglas B. Killings)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/faculty/ballc/oe/maldon-trans.html>. 25. *Waldere. Diacritically marked text and facing translation* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heorot.dk/waldere-i.html>. 26. *The Battle of Finnsburh* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a7.html>. 27. *The Battle Of Finnsburh. Modern English translation by Benjamin Slade* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heorot.dk/finnsburh-i.html>. 28. *Exodus* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a1.EXODUS2.html>. 29. *Exodus (New English Translation)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sunsite.berkeley.edu/OMACL/Junius/exodus.html>. 30. *The Oxford Dictionary of English Etymology* / [ed. by C. T. Onions]. – Oxford : At the Clarendon Press, 1985. – 1025 p. 31. *Judith* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a4.JUDITH2.html>. 32. *Judith. Translated by Mary Savelli* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnaco.net/%7Esirbill/Judith.htm>. 33. *Soul and Body 1* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a2.3.html>. 34. *Soul and Body I. Modern English translation by Mr. Shippey* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apocalyptic-theories.com/literature/soul1/mesoul1a.html>. 35. *Daniel* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/a1.DANIEL3.html>. 36. *Daniel* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sunsite.berkeley.edu/OMACL/Junius/daniel.html>.

БАЙОЛЬ О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВЛЕННЄВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕМИ *УВЕДЕННЯ В ОМАНУ*
(на матеріалі драматургічних творів зрілого періоду
Теннессі Вільямса)

У статті проаналізовано лінгвокогнітивні параметри теми *УВЕДЕННЯ В ОМАНУ* крізь призму бачення американського суспільства ХХ ст. видатним драматургом Теннессі Вільямса.

Ключові слова: фрейм, тема, комунікативна інтенція, подійний зміст, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт.

В статье проанализованы лингвокогнитивные параметры темы *ВВЕДЕНИЕ В ОБМАН* сквозь призму видения американского общества ХХ ст. известным драматургом Теннесси Вильямсом.

Ключевые слова: фрейм, тема, коммуникативная интенция, ситуативное содержание, речевой жанр, речевой акт.

The article contains analysis of linguocognitive parameters of the *DECEIVING* theme researched on the basis of the famous playwright William Tennessee's views of the American society in the 20th century.

Key words: frame, theme, communicative intention, double meaning, speech genre, speech act.

Мета статті полягає у виявленні лінгвокогнітивного потенціалу теми *УВЕДЕННЯ В ОМАНУ* шляхом аналізу мовленнєвих жанрів та мовленнєвих актів у творах провідного американського драматурга ХХ ст. Теннессі Вільямса.

Актуальність статті визначається здійсненням аналізом художньої картини світу Теннессі Вільямса у річищі комунікативно-прагматичного та когнітивного підходів.

Теоретичне значення статті полягає у запропонованій концепції вивчення драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса.

Тема *УВЕДЕННЯ В ОМАНУ* як складник фрейму *ВТОМА ВІД ЖИТТЯ* уводиться у драматургічному творі Теннессі Вільямса зрілого періоду *Camino Real*.

Проаналізований фрейм має лінгвокультурологічне та психоемоційне підґрунтя, де акцентується увага на сприйнятті людини певних соціальних депресивних реалій в американському суспільстві середини ХХ століття, що стають причиною її зануренню у глибоку емоційну кризу та, як результат, втоми від життя.

У темі *УВЕДЕННЯ В ОМАНУ* різко відчутна номінація омани, недовіри, що реалізується через розкриття потреби суспільства у владі, котра має відповідати перед громадянами за свої дії та захищати їх. Ошукані люди продовжують вірити в американську мрію, що, в цьому випадку, втілюється у вірі в американське консульство, як символ демократії, що має допомогти персонажу драми у вирішенні проблем.

Комунікативна інтенція адресанта: відшукати допомогу задля того, щоб вгамувати свій психоемоційний стан схвилювання та стурбованості, розкрити позицію влади стосовно свободи слова мешканців країни Каміно Реаль. Коли з'являється новий актант дії Кілрой, комунікативну роль лідера займає мовець Жак Казанова, комунікативна мета якого полягає у доведенні, що табу на свободу слова ніколи не є виходом з проблеми, а навпаки сприяє роз'єднанню національної ідентичності нації.

Концепція адресанта та адресата: Під час процесу спілкування комуніканти вступають у соціально зумовлені ролі, де адресант обіймає соціальну роль пограбованої жертви, а адресат – авторитетного представника влади, що має захищати громадян. Однак, процес спілкування зазнає невдачі через те, що представник органів влади відмовляється виконувати свої обов'язки через недовіру до щирості мовлення адресанта та небажання допомагати простим людям. У такому форматі мовлення адресанта є чужим для адресата. Вживаючи монологічні мовленнєві жанри (далі МЖ), адресант Жак Казанова обіймає соціальну роль прибічника влади та захисника системи пригнічення свободи слова громадян країни, захисника прав людини.

Подійний зміст: Особистісні сфери комунікантів відзначаються великою мірою невідповідності, оскільки комуніканти обіймають різні соціальні ролі, де соціальна роль адресанта є більш авторитарною та надає йому право не відповідати на запитання адресата Кілроя. У розв'язці з'являються три монологічних МЖ, які уводяться такими мовленнєвими актами (далі МА), як *РЕПРЕЗЕНТАТИВИ* та *ДЕКЛАРАТИВИ*, іллокутивна сила яких скерована на розкриття позиції влади міста Каміно Реаль щодо байдужості до звичайних мешканців. Однак, після того, як відбувається зміна фокусу уваги комуніканта на третіх осіб та їх певні мовленнєві дії, що можуть викликати стурбованість у суспільстві, МЖ уводиться низкою діалогічних субжанрів та такими мовленнєвими актами, як *РЕПРЕЗЕНТАТИВИ* та

ДЕКЛАРАТИВИ, іллокутивна сила яких скерована на передачу обґрунтування позиції влади щодо звичайних мешканців Каміно Реаль.

Тут уводиться заборонена у вигаданій драматургом країні інтегральна сема *Brother*, на якій базуються такі МЖ:

- **НАПОЛЯГАННЯ НА СВОБОДІ СЛОВА** презентується стверджувальним реченням, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, через який обґрунтовано ситуацію в країні Каміно Реаль, де існує табу на вживання слова *брат*, однак персонаж Мрійник, втілюючи персоналії драматурга та наслідуючи заборону з боку влади, вимовляє заборонене слово: Jacques: *He said: “Hermano”. That’s the word for brother.*

- **ЗАЯВА ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СВОБОДИ СЛОВА** презентується стверджувальними реченнями, МА ДЕКЛАРАТИВИ та РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де інтегральна сема *Brother* реалізується через семантичний ряд дієслів *to need, to be thirsty for*, що демонструє необхідність існування цього поняття, без якого народ відчуває себе самотнім: Jacques: *The people need the word. They’re thirsty for it!*

- **НАДАННЯ ПОЯСНЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ** уводиться окличним реченням, МА ДЕКЛАРАТИВИ та ЕКСПРЕСИВИ, де інтегральна сема *Brother* супроводжується дієсловом *forbidden* та демонструє, що люди більше не мають моральних цінностей власне через те, що вони не відчувають гідності до самих себе та до своїх близьких: Jacques: *Because they need the word and the word is forbidden!*

- **НАДАННЯ ПОЯСНЕННЯ ПРИЧИН ПОРУШЕНЬ СВОБОДИ СЛОВА** уводиться стверджувальним реченням, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де розкривається причина заборони на вживання слова *брат* серед населення через лексеми *dangerous, inflammatory, strictly private usage, disturbs population*. Тут драматург повідомляє про причину заборони вживати слово *брат* у публічних місцях, оскільки воно може поєднати серця та дух всіх мешканців країни та привести до повстання проти існуючої влади: Gutman: *Yes, the most dangerous word in any human tongue is the word for brother. It’s inflammatory. – I don’t suppose it can be stuck out of the language altogether but it must be reserved for strictly private usage in back of soundproof walls. Otherwise it disturbs population ...*

- **ПРИНИЗЛИВЕ СТАВЛЕННЯ ВЛАДИ ДО ЛЮДЕЙ** уводиться питально-риторичним та стверджувальним еліптичним реченнями, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ та ІНТЕРРОГАТИВИ, де описуються суб’єкти,

до яких відноситься інтегральна сема *Brother* через лексеми *creatures*, *Mendicants*, *Thieves*, *Prostitutes*, *vendors*. У понятті *брат* відсутнє первинне значення родинних стосунків, акцент робиться лише на комерціалізації стосунків між людьми через вираз *human heart is a part of the bargain*: Gutman: *What are these creatures? Mendicants. Prostitutes. Thieves are pretty vendors in a bazaar where the human heart is a part of the bargain.*

• **НАДАННЯ РОЗ'ЯСНЕННЯ ПОЗИЦІЇ ВЛАДИ ЩОДО СВОБОДИ СЛОВА** презентується питально-риторичним, окличними та стверджувальним реченнями, **МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ**, **ЕКСПРЕСИВИ** та **ІНТЕРРОГАТИВИ**, де розкривається природа дій суб'єктів, до яких відноситься інтегральна сема *Brother*, через дієслова, що мають негативне аксіологічне забарвлення *to cheat*, *to lie to*, *to undersell*, *man whose wife you sleep with*. Відтак, драматург повідомляє про те, що з вуст простих людей це слово звучить вульгарно: Gutman: *The word is said in pulpits and at tables of council where its volatile essence can be contained. But on the lips of these creatures, what is it? A wanton incitement to riot, without understanding. For what is a brother to them but someone to get ahead of, to cheat, to lie to, to undersell in the market. Brother, you say to a man whose wife you sleep with! – But now, you see, the word has disturbed the people and made it necessary to invoke martial law!*

Чинники комунікативного майбутнього: Мовлення адресанта Жака Казанови є монологічним та скерованим на реалізацію його комунікативного задуму поділитися своїм сумом та горем з приводу суворой суспільної дійсності. Виділені такі фатичні ініціативні МЖ:

• **ЗАБОРОНА ВЛАДИ НА ВИСЛОВЛЕННЯ СВОЄЇ ТОЧКИ ЗОРУ** презентується стверджувальними реченнями, **МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ**, через які Жак Казанова уводить позицію влади, котра виражається у забороні простих мешканців висловлювати свої думки, що можуть похитнути авторитет влади: Jacques: *The exchange of serious questions and ideas, especially between persons from opposite side of the plaza, is regarded unfavorably here. you'll notice I'm talking as if I had acute laryngitis. I'm gazing into the sunset. If I should start to whistle "La Golondrina" it means we're being overheard by the Guards on the terrace.*

• **РОЗКРИТТЯ БЕЗГЛУЗОСТІ ЖИТТЯ** уводиться окличними та стверджувальними реченнями, **МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ**. Жак Казанова розкриває Кілрою, яким чином утворена вигадана країна Каміно Реаль.

Відтак, сюди відправляють людей перед їхньою смертю. Прибиральники вулиці виступають у ролі суддів та вирішують, куди відправити тіло без душі: якщо у кишенях людини вони можуть знайти гроші, то їхня особистість стає гордістю країни і їх доправляють до музею, а якщо у людини нічого немає у кишенях, то вона перетворюється на об'єкт військових експериментів. Таким чином, Теннессі Вільямс розкрив тему, згідно якої бідні люди обов'язково мають пройти військову службу та віддати своє життя на війні заради своєї країни, а сини заможних та впливових громадян можуть відкупитися від військової служби в армії: *Now you want to know what is done to a body from which the soul has departed on the Camino Real! – Its disposition depends on what the Street cleaners happen to find in its pockets. If its pockets are empty as the unfortunate Baron's turned out to be, and as mine are at this moment – the "stiff" is wheeled straight off to the laboratory. And there the individual becomes an undistinguished member of a collectivist state. His chemical components are separated and powdered into vats containing the vital organs or parts are at all unique in size or structure, they're placed on exhibition in bottles containing a very foul-smelling solution called formaldehyde. There is a change of admission to this museum. The proceeds go to the maintenance of the military police.*

Інформативні ініціативні МЖ вживаються адресантом Кілроем та вимагають негайної реакції з боку адресата – влади. Однак, комунікативна інтенція адресанта залишається нереалізованою через невідповідність особистісних сфер комунікантів:

- **ЗВЕРНЕННЯ ДО ПОЛІЦІЇ ЯК ДО АВТОРИТАРНОГО ОРГАНУ ВЛАДИ** уводиться окличними та питальними реченнями, **МА ЕКСПРЕСИВИ**, **ДЕКЛАРАТИВИ** та **ІНТЕРРОГАТИВИ** про необхідність надання допомоги: Kilroy: *Hey! Officer! Official! – General! One of them's got my wallet! Picked it out of my pocket while that old whore there was groping me! Don't you comprehend?*

- **ДЕМОНСТРАЦІЯ ВІРИ В АМЕРИКАНСЬКУ ВЛАДУ** презентується окличними реченнями, **МА ЕКСПРЕСИВИ**, **РЕПРЕЗЕНТАТИВИ** та **ДЕКЛАРАТИВИ**, через які драматург презентує віру в американську демократичну державу та американське посольство як втілення демократії та прав людини. Однак, не зважаючи на заклики Кілроя, всі люди залишаються байдужими до нього та до померлої людини посеред вулиці: Kilroy (to the Street People): *We'll see what the*

American Embassy has to say about this! I'll go to the American Consul. Whichever of you rotten spives lifted my wallet is going to jail – calaboose! I hope I have made myself plain. Hey. This guy is dead! There's a dead man laying here! There's a dead man laying here!

Чинники комунікативного минулого: тут поєднуються чотири реактивні МЖ, що уводяться такими МА, як РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, іллокутивна сила яких скерована на розкриття поглядів та думок адресанта Гатмана:

- ПОПЕРЕДЖЕННЯ уводиться стверджувальними реченнями, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, у яких Теннессі Вільямс уточнює позицію американської влади щодо пересічних людей – той факт, що людину розстріляли посеред вулиці, постає попередженням для решти про те, що людині не варто вимагати прав на свободу, інакше з нею трапиться те саме: Gutman: *Shots were fired to remember you of your fortune in staying here. The public fountains have gone dry, you know, but the Siete Mares were erected over the only perpetual never-dried-up spring in Tierra Caliente, and of course that advantage has to be – protected – sometimes by – martial law ...*

- ПЕРЕКАЗ ПОДІЙ уводиться стверджувальними, питальними реченнями, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, у яких Теннессі Вільямс повідомляє про суворі заходи, до яких вдається влада проти повстанців: *Generalissimo? Gutman speaking! Hello, sweetheart. There has been a little incident in the plaza. You know that party of young explorers that attempted to cross the desert on foot? Well, one of them's come back. He was very thirsty. He found the fountain dry. He started toward the hotel. He was politely advised to advance no further. But he disregarded this advice. Action had to be taken. And, now, and now – that old blind woman they call "La Madrecita"? – She's come into the plaza with the man called "The Dreamer" ...*

- ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ ЛЮДЕЙ ЗА СВАВІЛЛЯ уводиться прямою мовою, стверджувальними та окличними реченнями, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, ЕКСПРЕСИВИ та ДЕКЛАРАТИВИ, через які драматург демонструє позицію влади проти мрійників щодо кращого життя. Відтак, Гатман говорить про те, що мрійники присвячують себе своїм мріям у той час, коли обов'язок поважного громадянина полягає у тому, щоб присвятити своє життя вірі у їхнього політичного лідера: *You remember those two! I once mentioned*

them to you. You said “They’re harmless dreamers and they’re loved by the people.” – “What,” I asked you, “is harmless about a dreamer, and what”, I asked you, “is harmless about the love of the people? Revolution only needs good dreamers who remember their dreams, and the love of the people belongs safely only to you – their Generalissimo!” –

Зміна фокусу уваги в МЖ відбувається за присутності певних екстралінгвальних явищ, котрі стали об’єктом зацікавленості комуніканта Гатмана. Таким явищем стають комунікативні дії одного з третіх персонажів драми, котрий промовляє заборонені в цьому місті слова.

- **ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОРУШЕНЬ СВОБОДИ СЛОВА** уводиться окличним реченням, **МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ** та **ЕКСПРЕСИВИ**, через які драматург презентує заборону Голови держави на певні заяви з боку мешканців цієї держави: *Wait one moment! There’s a possibility that the forbidden word may be spoken! Yes! The forbidden word is about to be spoken!*

Когнітивно-риторичні особливості втілення мовленнєвого жанру: МЖ уводиться такими лексичними одиницями:

- семами *confused, exhausted, tired, terrified, anxious, frightened, lonely*, які демонструють психоемоційний стан персонажів драми, їхній переляк, страхи перед життям, почуття самотності через те, що все у житті базується на фінансовій вигоді, та навіть кохання продається за гроші. Власне такі семи зустрічаються у монологічних репліках, де персонажі драми розкривають свої переживання та страхи: *Marguerite: We’re lonely. We’re frightened. When you feel my exhausted weight against your shoulder – when I clasp your anxious old hawk’s head to my breast, what is it we feel in whatever is left of our hearts?*

Marguerite: The real truth is that you’re terrified of the Terra Incognita outside that wall.

Повторне вживання таких сем підсилює ефект психоемоційного стану хвилювання, розчарування та депресії персонажів драми. Так, у наступній репліці персонажа Дон Кіхота сему *lonely* вживано чотири рази задля підсилення передачі самотності адресанта: *Quixote: – Lonely ... When so many are lonely as seem to be lonely, it would be inexcusably selfish to be lonely alone.*

- семами *dream, sleep* та похідними – *dreamer*, які уводяться у драматургічному дискурсі задля позначення природи драми. Тут

змішується реальний та нереальний елементи, сновидіння стають життям, а життя перетворюється на сновидіння. Частий повтор таких сем є одним із засобів когезії драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса: Quixote: *I'll sleep for a while, I'll sleep and dream for a while against the wall of this town ...* Jacques: *Signora, Signora, allo of these things are dreams.* Prudence: *A deam is nothing to live in, why, it's gone like a –*

- семами *arrest, go away, caught, not to be tolerated, anarchy, wild, freedom*, якими у драматургічному дискурсі Теннессі Вільямс уводить тему безвиході, потрапляння персонажа до життєвої пастки, з якої немає виходу: Gutman: *Stop him! Arrest that vagant! Don't let him go away!* Esmeralda: *caught, caught. We're caught!* Jacques: *You have a spark of anarchy in your spirit and that's not to be tolerated. Nothing wild or honest is tolerated here!* Byron: *– the struggle for freedom! You may laugh at it, but it still means something for me!*

- семами *money, remittance check, bribe, give money, francs, pound sterlings, dollars*, які є одним із провідним лексичних засобів когезії драматургічного твору, де головною темою є корупція суспільства, людської душі, комерціалізація суспільства: Jacques: *Yes. It is! The letter! With the remittance check in it!* Marguerite: *I have thousands of francs! Take whatever you want!* Pilot: *Payment is only accepted in pounds sterling or dollars.* Marquerite: *Did you bribe them? Did you offer them money?*

- семами *departure, voyage, trip, papers, passport, luggage, passangers, station, tickets, custom ispection*, які метафорично уводять тему очікування на смерть, тимчасового перехідного періоду з одного стану до іншого, де країна Каміно Реаль перетворюється на місто очікування на смерть: Byron: *But I am sailing to Athens! Make voyage! – there's nothing else ...* Passangers: *What a heavily trip!* Pilot: *All out-going passengers on the Fugitivo are requested to present their tickets and papers immediately at this station for customs inspection.* Pilot: *All right, give me your papers.* Pilot: *Hurry, hurry, your passport!*

Отже, драма *Camino Real*, в якій уводиться тема **УВЕДЕННЯ В ОМАНУ**, є новаторською у творчості Теннессі Вільямса через створення нереального світу та неіснуючої країни.

БЕКЕТОВА О. В.

*Національна Академія державного управління при Президентові
України*

ПУБЛІЧНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД АРГУМЕНТАТИВНОГО ТЕКСТУ

Текст розглядається як рівноправний член і посередник в акті комунікації, однією з основних властивостей якого є цілісність, завершеність, внутрішня (семантична) зв'язність, яка здійснюється на рівні підтексту, має "семантичну природу" та являє собою цілісність як у формальному, або тектонічному відношенні (повтор лексичних елементів, а також синтаксичних конструкцій) так і в змістовому, чи контенсивному плані. Поєднання денотативних (тематичних) і сигніфікативних (рематичних) елементів служить меті створення цільного когерентного тексту. Тексти публічного мовлення характеризуються прагматичною настановою на переконання, яка реалізується за допомогою мовленнєвих актів.

Ключові слова: текст, дискурс, семіотична перспектива тексту, синтаксичний рівень тексту, прагматичний рівень тексту, семантичний рівень тексту, текст публічного мовлення, аргументація.

Текст рассматривается как равноправный член и посредник в акте коммуникации, одной из основных особенностей которого есть целостность, законченность, внутренняя (семантическая) связность, которая осуществляется на уровне подтекста, имеет "семантическую природу" и представляет собой целостность как в формальном, или тектоническом соотношении (повторение лексических элементов, а также синтаксических конструкций), так и в содержательном, или контенсивном, плане. Соединение денотативных (тематических) и сигнификативных (рематических) элементов служит созданию целостного когерентного текста. Тексты публичной речи характеризуются прагматической установкой на переубеждение, которая осуществляется с помощью речевых актов.

Ключевые слова: текст, дискурс, семиотическая перспектива текста, синтаксический уровень текста, прагматический уровень текста, семантический уровень текста, текст публичной речи, аргументация.

The article is devoted to the problems of linguistic structure of discourse. The research data prove, that a discourse is an active participant in the act of communication, his peculiarities are internal semantical coherence. The text of public discourse is expressed by the pragmatical orientation of the text.

Key words: discourse, semiotic perspective, syntactic level of the text, pragmatic level of the text, semantic level of the text, text of public discourse, argumentation.

Актуальність. Актуальність та теоретичне значення дослідження зумовлені підвищенням інтересу до тексту та категорій, що його формують, необхідністю вивчення лексико-граматичних характеристик лінгвістичної структури тексту. Дослідження взаємозв'язку лінгвістики з психологією, логікою, риторикою дозволяє визначити новий, якісно відмінний рівень вивчення мовних явищ, краще зрозуміти логіку побудови мови та її функціонування.

Мета. Основною метою статті є визначення проблеми виду тексту з точки зору семіотичної перспективи тексту та дослідження публічного мовлення як особливого виду аргументативного тексту.

Змістова структура тексту знаходить своє відображення в його лінгвістичній структурі, що має відповідні лексико-граматичні характеристики, які становлять предмет вивчення лінгвістики тексту. Остання включає такі аспекти як: 1) онтологічний (характер існування тексту); 2) гносеологічний (характер відображення об'єктивної дійсності в тексті); 3) психологічний (характер сприйняття тексту); 4) прагматичний (характер відношення автора тексту до об'єктивної дійсності та до змістової структури тексту); 5) власне лінгвістичний (характер мовного оформлення тексту) [1:5].

У нашому дослідженні надається перевага терміну “текст”, а не “дискурс”. Поняття “дискурс” ширше, так як охоплює лінгвістичний та екстралінгвістичний аспекти. Дискурс – це процес, в той час як текст – знятий момент процесу [2]. Текст виступає важливою складовою дискурсу.

Об'єкт. Об'єктом цього дослідження є лінгвістична сторона такого складного явища, як текст публічного виступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато підходів до створення типології текстів, в основі яких лежать різні критерії їх виділення та класифікації. З одного боку, це класифікації, в основу яких покладені мовно-стилістичні характеристики, тобто інтралінгвістичні фактори (наприклад, класифікація текстів за нейтральним та експресивним, дієслівним і номінативним ознаками), класифікації з позиції зв'язку між реченнями. З іншого боку, є класифікації, орієнтовані на екстралінгвістичні фактори, такі як інтенція промовця, тема висловлювання, умови протікання комунікації. Ці групи критеріїв характеризуються двома підходами до вивчення тексту. У першому випадку вихідним є текст як продукт мовленнєвої діяльності, як статичний об'єкт, в іншому – текст у процесі його породження, як динамічна система вилучення та передачі інформації. Орієнтація на так звані екстралінгвістичні фактори дозволяє не тільки емпірично встановити лінгвістичні особливості різних типів тексту, але й пояснити їх з гносеологічної точки зору [3]. Існує кілька підходів до класифікації тексту, орієнтованих на екстралінгвістичні фактори: 1) класифікація текстів з врахуванням їх функціонування в певних сферах комунікації

(наукові, публіцистичні, ділові та ін.); 2) класифікація текстів з погляду композиції (тексти описувальні, розповідні та ін.); 3) класифікація, що базується на відношенні: відправник мовлення-предмет висловлювання (нейтральні та емоційно забарвлені); 4) класифікація, в основі якої лежить відношення: відправник – адресат мовлення (інформативні); 5) поділ залежно від виду комунікації (письмові, усні); 6) класифікація з точки зору форми комунікації (монологічні, діалогічні, полілогічні); 7) класифікація з врахуванням кількості учасників комунікації (тексти інтерперсональної та масової комунікації) [3; 4].

Досить актуальною є класифікація текстів за їх належністю до одного функціонального стилю. Основним екстралінгвістичним фактором виділення текстів у цьому випадку є сфери функціонування текстів в різних галузях людської діяльності, закріплених в свою чергу за різними формами суспільної свідомості. Існують також й інші критерії побудови типології текстів. Перший засновується на аналізі типів зв'язності тексту, в основі іншого лежить дослідження комунікативної настанови та визначаючих нею структурно-семантичних особливостей тексту [4:105]. Типологія, що створюється за другим принципом, базується на моделі мовленнєвого акту, запропонованого засновником структуралізму Р. Якобсоном [5:197]. Залежно від того, на який компонент комунікативного акту орієнтований текст, створюються різні опозиції. Так, при орієнтації на відправника повідомлення виділяються тексти індивідуальні та колективні. До перших належить більшість художніх текстів. Колективними текстами можуть бути тексти, що стосуються наукової прози, ділової мови. При настанові на повідомлення виникає опозиція текстів : художні/ нехудожні. Залежно від модулюючих відношень пропонується ще ряд опозицій, які можуть бути основою однієї з можливих типологій текстів. Так, Т. А. ван Дейк пропонує наслідувати при визначенні типології текстів трихотомічний підхід, запропонований ще Аристотелем, тобто враховувати спосіб представлення матеріалу, манеру викладу, об'єкт репрезентації [6:343]. М. Р. Майєнова будує типологію текстів, орієнтовану на структуру початку, характер подання початкової інформації [7:429].

У нашому дослідженні ми дотримуємося типології текстів, об'єднаних за їх належністю до одного функціонального стилю. Ієрархічний характер функціонально-стильової системи та

різноманітності підходів до її класифікації зумовлені варіативністю принципів, що лежать в основі будь-якого складного явища. Відносно поділу на функціональні стилі та жанри в дослідженні витриманий погляд, відповідно до якого принципом поділу за функціональними стилями є мета та сфера комунікації, а за жанрами – форма комунікації. Найбільш адекватним пропонується поділ за типами текстів залежно від комунікативної ситуації, тобто на основі екстраполяції за теорією Р. Якобсона про компоненти мовленнєвого акту. Це породжує варіативність підходів до виділення виду тексту, який в нашому дослідженні визначається як внутрішньожанровий різновид, що співвідноситься в своїх ознаках з певним функціональним стилем і жанром та має риси, зумовлені типом комунікативної ситуації. Фокусування уваги на одному з компонентів комунікативної ситуації створює відповідну типологію текстів. Проблема виду тексту розглядається нами у подальшому в такій послідовності: семіотична перспектива тексту та її рівні: синтаксичний, прагматичний, семантичний.

Семіотична перспектива тексту. Текст розглядається в комплексі його знакової природи [8:10]. Як мовний знак він існує на трьох відповідних рівнях: відношення знак-знак, знак-інтерпрет, знак-об'єкт. Це означає, що синтаксис тексту, прагматика та семантика тексту є рівнями семіотики, або інтегративної лінгвістики тексту. Ми виходимо з положення про те, що кожна конституція або підструктура тексту, визначається екстенцією (лат. "extensio" – розширення), делімітацією (лат. "delimitatio" – розмежування) та когеренцією (лат. "cohaerere" – взаємозалежність) [9]

Синтаксичний рівень тексту. Синтаксична екстенція дає відповідь на питання, як співвідноситься мовний знак "текст" з іншими мовними знаками. Залежно від дистрибуції часткових знаків на одиничні текстові реалізати існують різні тексти та види текстів [10:1–5]. Усі знаки, за винятком фонем, представляють структурні одиниці, що містять у собі комбінації інших одиниць. Наприклад, морфема складається з комбінації фонем, синтагма – з комбінації морфем. Вивчення одиниць, що розширюють межі синтаксичної теорії, вводять в неї як предмет дослідження одиницю більшу, ніж речення, а саме – складне синтаксичне ціле, або надфразову єдність. Ця галузь синтаксису (гіперсинтаксис) є однією з найменш досліджених питань лінгвістики тексту [1:2], [11].

Синтаксична делімітація тексту означає, що кожен текст завдяки додаванню знаків може бути збільшений до нескінченності.

Синтаксична когеренція тексту показує, що комбінація часткових знаків підпорядковується певним правилам об'єднання [12].

Прагматичний рівень тексту. З погляду прагматики текст є інструментом мовної комунікації відправника та адресата. Під прагматикою тексту розуміють аспект функціонування мовних одиниць, вибір яких визначається інтенцією відправника, який враховує умови акту комунікації та прийняті у певному функціональному стилі норми мовленнєвого вживання, а під прагматичною спрямованістю – властивість тексту виявляти системний вплив. Ми базуємося на комунікатоцентричний підхід у дослідженні прагматики тексту, при якому описування здійснюється в напрямку: інтенція – структурно-семантичні засоби її реалізації; та текстоцентричний (вивчення взаємодії структурно-семантичних та інтенційних параметрів висловлювання, яке виступає як “інформаційний слід мовленнєвого акту”).

Прагматична екстенція тексту вимірюється обсягом комунікативної єдності одиниць. Остання позначається домінацією стратегії тексту або його іллокутивною роллю [13], функціональність якої підпорядковує інші ролі.

Прагматична делімітація тексту позначається через подвійне комунікативне переривання, яке виділяється за допомогою метапрагматичних сигналів на початку та на кінці знакового потоку. Єдність комунікативної функції є конститутивною основою текстів та їх класів, а також умовою можливості їх зовнішнього та внутрішнього розмежування.

Прагматична когеренція тексту закладена в особистості учасників комунікації, базується на пресуппозиції пропусків тексту, утворює його взаємозалежну послідовність; вона існує на рівні глибинної структури. Прагматичне поняття когеренції показує, що текст становить процесуальне явище з різними рівнями розвитку [14]. Прагматична екстенція, делімітація та когеренція є важливими складовими тексту аргументативного характеру, які беруться в основу дослідження макро- та мікроструктури тексту публічного мовлення.

Семантичний рівень тексту. З боку семантики текст є знаком, що позначає і виконує функцію заміщення. Семантика тексту містить номінативний та комунікативний компоненти. У тексті пересікаються комунікативна, когнітивна та емотивна функції [1].

Семантична екстенція тексту дефінується через присутність референційних одиниць мовних елементів, що є підпорядкованими темі тексту та багатьом факультативним темам. Тема та часткові теми утворюють семантичну конституційну основу для текстів та їх частин. Їх реалізація відбувається через семантичну експанцію, тобто через конкретизуюче відхилення від теми [6; 15].

Семантична делімітація тексту орієнтована на єдність тематичної референції. Зміна теми означає зміну тексту. Така зміна сигналізується через метасемантичні прояви (маркування абзацу, заголовки, тощо).

Семантична когеренція тексту залежить від однакового денотативного відношення (корелювання), яке описується за допомогою однакових семантичних ознак.

Отже, синтаксично знакоорієнтована лінгвістика тексту розглядає об'єкт свого дослідження як мовний знак, мінімальною умовою конституції якого є замкнута (емісна) та взаємозалежна (когерентна) сиквенція двох чи більше речень. Текст розглядається як макролінгвістична знакова одиниця, що складається мінімально з двох когерентних речень емісної структури. Лінгвістика, що конститує з синтаксичної перспективи об'єкт свого дослідження – “текст” –, є кодерієнтованою, тобто аналізує комбінаторику текстоутворюючих мовних знаків. Семіотична перспектива граматики досліджує текст як комунікативну функціональну єдність, конституційною основою якої є продуцент (відправник) та реципієнт (адресат). Екстенція тексту підпорядкована домінації функціональної стратегії повідомлення, що надає тексту його специфічного комунікативного статусу. Такі стратегії тексту, або його іллокутивні ролі, мають характер прагматичних універсалей. Семіотична перспектива семантики досліджує текст як референційну одиницю значення.

Матеріал. Публічне мовлення є особливим видом аргументативного тексту, створеним за законами риторики, орієнтованим на переконання, і який є наслідком інтенції промовця щодо здійснення впливу на масову та індивідуальну свідомість

слухача. За формою реалізації він є писемно-усним, за відношенням до типу мовлення – книжно-розмовним, за характером реалізації – підготовчо-імпровізаційним. Публічне мовлення становить собою один із видів мовленнєвої діяльності, досить своєрідним за своєю природою та місцем серед інших видів мовлення а також за своїми якісними характеристиками [16; 17]. Специфіка жанру визначається усною формою презентації. У нашому дослідженні ми відносимо публічні виступи до публіцистичного стилю, що зумовлене єдиною інформаційно-впливовою функцією. Крім того, вважаємо, що характер форми презентації підпорядкований цілісності функціонально-стильової системи на тій підставі, що розробка системи функціональних стилів як явища писемного варіанту мови зумовлює писемний характер одиниць нижчого порядку системи; публічні виступи політичних діячів склалися як писемний документ в силу історичної, політичної та функціональної необхідності, що робить обов'язковою текстову базу виступів; поліадресатність виступів політичних діячів, складена історично, робить форму презентації підпорядкованим фактором.

Адресат як об'єкт впливу з психологічної точки поєднує у собі властивості продукту соціального та індивідуального розвитку, що виявляється у визнанні існування двох форм масової та індивідуальної свідомості. Під масовою свідомістю розуміється сукупність ідей, поглядів адресата як громадського явища. Індивідуальна свідомість розглядається як форма відображення дійсності, властива окремому індивідові. Сучасна психологія, соціологія, політологія, теорія масової комунікації, неориторика визнають провідну роль масової свідомості в загальній структурі свідомості індивіда. Поділ свідомості як об'єкта впливу визначило існування двох рівнів впливу на соціальний та індивідуальний початок адресата [18]. Успіх впливу на масову свідомість поєднаний з формуванням системи норм та цінностей, наявність якої забезпечує автору успіх впливу на адресата. З цим пов'язане поняття “громадського контролю”, під яким розуміється тиск, який чинить суспільство для домагання однакової поведінки індивідів [19].

Соціологія поділяє це поняття на два рівні: “внутрішній” контроль описує процес, протягом якого індивід набуває певних норм поведінки; “зовнішній” контроль описує фактори, які витрачає суспільство на поведінку індивіда через зовнішній тиск у формі

позитивних чи негативних санкцій. У політиці держави він використовується суспільством чи його частиною, політичними угрупованнями, які прагнуть мати вплив на політичні рішення або ставлять за мету змінити структуру влади, та має різне наповнення в тоталітарному і демократичному суспільствах [20]. Демократія є формою державно-політичного устрою суспільства, яка заснована на визнанні народу як джерела влади на принципах свободи та рівноправності. Народ здійснює державну владу безпосередньо у виборах, через спеціальні органи законодавства, виконавчої влади і судочинства. Принцип федеральної держави полягає у недоторканості конституційних засад. Федеральна держава має перед усім забезпечувати свободу, зміцнювати демократичні принципи, краще справлятися з регіонально різними співвідношеннями більшості. У сучасній демократії конституційне значення мають політичні партії.

Одним із факторів, який забезпечує вплив на масову свідомість, є символізм, який об'єднує функцію прямої вказівки для дії, підготовчу та емоційну функції [20]. У нашому дослідженні символ трактується як слово, в якому сталися певні семантичні зміни аж до повної десемантизації і яке використовується як засіб формування системи цінностей у певному суспільстві [18] та виступає суб'єктно-прагматичним явищем, оскільки процес символізації має історичний характер і зачіпає такі реалії та поняття, які вигідні в певний момент. Інакше кажучи, символізм створює так звану "сітку" (термін А. А. Леонтьєва), через яку адресат сприймає світ. Порівняно невелику кількість символів можна тематично об'єднати у групи, які вказують на: 1) систему цінностей нації: *Frieden, Sicherheit, Stabilität, Demokratie, europäische Friedensordnung, fortschrittliche Entwicklung, stabile Staatsführung, politische Stabilität, Wirtschaftsordnung, soziale Ordnung*; 2) єдність нації: *Einheit und Freiheit, Wiedervereinigung, Europäische Gesamtstaatlichkeit* 3) процвіання нації: *Wiederaufbau des Staates, Fortbestand der Zivilisation*.

Змістовність символу прямопропорційна його багатозначності, а його потенціал нарощується за рахунок кумулятивності, тобто багатократність повторення сприяє закріпленню символу в свідомості аудиторії з результативністю.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, текст розглядається як рівноправний член і посередник в акті комунікації, однією з основних властивостей якого є цілісність, завершеність,

внутрішня (семантична) зв'язність, яка здійснюється на рівні підтексту, має “семантичну природу” та являє собою цілісність як у формальному, або тектонічному відношенні (повтор лексичних елементів, а також синтаксичних конструкцій) так і в змістовому, чи контенсивному плані. Поєднання денотативних (тематичних) і сигніфікативних (рематичних) елементів служить меті створення цільного когерентного тексту.

Не остаточно досліджений комплекс питань вивчення стилістичної специфіки текстів публічного мовлення з урахуванням його прагматичної направленості, актуальних проблем функціонування мовних одиниць різних рівнів у тексті, проблем стилістики і лексикології зумовлюють перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тураева З. Я. Лингвистика текста / Зинаида Яковлевна Тураева // Текст: структура и семантика. – М.: Просвещение, 1986. – 126 с.
2. Гальперин И. П. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Ризель Э. Г. Стилистика немецкого языка / Э. Г. Ризель. – М.: Высшая школа, 1975. – 316 с.
4. Ейгер Г. В. К построению типологии текстов / Г. В. Ейгер // Материалы науч. конф. [“Лингвистика текста”], (Москва, 1974). – М., 1974. – Ч. 1. – 230 с.
5. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – М.: Прогресс, 1985. – 455 с.
6. Dijk T. A. Some aspects of text grammars. A study in theoretical linguistics and portics / T. A. Dijk. – Amsterdam–Paris–Hague, 1972. – 239 S.
7. Майенова М. Р. Теория текста и традиционные проблемы поэтики / М. Р. Майенова // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. 8. – С. 126–13.
8. Hartmann P. Text als linguistisches Objekt / P. Hartmann // Beiträge zur Textlinguistik. – München: Fink, 1971. – S. 2–29.
9. Plett H. Textwissenschaft und Textanalyse. Semiotik, Linguistik, Rhetorik / H. Plett. – Heidelberg: Quelle u. Meyer, 1975. – 354 S.
10. Gülich E. Textsorten als linguistisches Problem / E. Gülich // Textsorten: Althenaeum, 1972. – S. 1–5.
11. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с.
12. Vater H. Einführung in die Textlinguistik: Struktur, Thema und Referenz in Texten / H. Vater. – München: Fink, 1992. – 206 S.
13. Austin J. How to do things with words / J. Austin. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 168 S.
14. Dieckmann W. Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache / W. Dieckmann. – Heidelberg: Carl Winter Uni, 1975. – 147 S.
15. Dressler W. Einführung in die textlinguistik. – Tübingen: Max Niemeyer, 1972. – 135 S.
16. Сагач Г. Риторика / Г. Сагач. – К., 2000.
17. Таранов П. С. Исскуство риторики / П. С. Таранов. – М., 2001.
18. Дьякова М. Л. Прагматическая направленность текстов публичных выступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / М. Л. Дьякова. – М., 1993.
19. Grieswell D. Rhetorik und Politik / D. Grieswell. – München: Minerva, 1978.
20. Dieckmann W. Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache / W. Dieckmann. – Heidelberg: Carl Winter Uni, 1975.

БІЛА К. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІКА АФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРУ У СЛОВНИКОВОМУ СКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

У статті висвітлено динаміку афіксального словотвору в словниковому складі французької мови доби Відродження, а саме, здійснено аналіз продуктивних моделей афіксальної деривації, визначено продуктивні афікси (суфікси та префікси), за допомогою яких були сформовані іменники, прикметники, дієслова та прислівники доби Відродження, а також виявлено особливості афіксального словотвору, притаманні саме добі Відродження.

Ключові слова: афіксальний словотвір, суфіксація, префіксація, парасинтез, французька мова доби Відродження.

В статье освещена динамика аффиксального словообразования в словарном составе французского языка эпохи Возрождения, а именно, произведен анализ продуктивных моделей аффиксальной деривации, определены продуктивные аффиксы (суффиксы и приставки), которые приняли участие в формировании существительных, прилагательных, глаголов и наречий эпохи Возрождения, а также определены особенности аффиксального словообразования, свойственные именно эпохе Возрождения.

Ключевые слова: аффиксальное словообразование, суффиксация, префиксация, парасинтез, французский язык эпохи Возрождения.

This article deals with the dynamics of affix derivation in the vocabulary of the French language of the Renaissance, notably, the analysis of productive models of affix derivation has been carried out, productive affixes (suffixes and prefixes), which took part in the forming of nouns, adjectives, verbs and adverbs of the Renaissance have been identified. Besides, the peculiarities of affix derivation appropriate to the Renaissance were found.

Key words: affix derivation, suffixation, prefixion, parasyntesis, French language of the Renaissance.

Афіксація як один із способів словотвору, завжди посідала вагоме місце у формуванні неологізмів протягом історії розвитку французької мови. Проблема формування неологізмів шляхом афіксації присвячено праці французьких та вітчизняних мовознавців І. Н. Тимескової, В. А. Тархової, Н. М. Лопатнікової, Н. А. Мовшович, К. Нюропа, А. Дармстетера, Е. Пішона, Ш. Балі, Ж. Марузо, А. Доза, І. А. Цибової тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Незважаючи на те, що окремі аспекти словотвірного потенціалу французької мови доби Відродження вивчалися деякими лінгвістами, зокрема Ю. І. Суисловою, М. Юшон, Ш. Брюно [10; 11; 12; 13], продуктивні афікси, словотворчі моделі й особливості афіксального словотвору у формуванні вокабуляру доби Відродження залишилися невизначеними, що зумовило **актуальність** цієї статті. **Метою** статті є аналіз продуктивних моделей афіксальної

деривації, визначення продуктивних афіксів (суфіксів та префіксів), які використовувались для формування іменників, прикметників, дієслів та прислівників доби Відродження, а також виявлення особливостей афіксального словотвору, притаманних саме добі Відродження. **Предметом дослідження** є динаміка афіксального словотвору при формуванні неологізмів доби Відродження та особливостей афіксального словотвору доби Відродження. **Об'єктом дослідження** є словниковий склад французької мови XVI століття, зафіксований у корпусах словників французької мови доби Відродження, історичних та етимологічних словниках французької мови, словниках іншомовних слів, а також у творах поетів і письменників французької мови доби Відродження [15; 16; 17; 18; 19; 20], які, власне, є **матеріалом дослідження**. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що вперше в мовознавчій науковій літературі виявлено динаміку афіксального словотвору та його особливості, притаманні саме добі Відродження.

Протягом доби Відродження за допомогою суфіксації було утворено 2610 нових лексем (що становить 75,22 % всіх неологізмів, сформованих морфологічним шляхом), а шляхом префіксації та парасинтезу (суфіксально-префіксальним способом) 180 нових слів (5,19 %).

Шляхом **суфіксації** було утворено 1610 іменників, 410 прикметників, 460 дієслів (переважно першої групи) та 100 прислівників. Цей факт доводить те, що в мовній системі переважає номінативний аспект, тобто номінація предмету, події, явища, опис цього ж явища, його характеристики та спосіб дії мають другорядне підпорядковане значення.

У процесі формування іменників доби Відродження взяли участь суфікси *-eur/-eure*, *-erie*, *-ment*, *-ion/-on*, *-ier/-iere*, *-et*, *-age/-aige*, *-ade.*, що утворювали лексеми за відповідними словотворчими моделями:

Суфікс	Кількість неологізмів	Продуктивність, %	Словотворча модель	Приклади
-eur/-eure (суфікс агента дії)	182	16 %	V + eur N + eur/e	<i>enfonceur n.m.</i> < <i>enfoncer v.</i> <i>madreure n.m.</i> < <i>madre n.m.</i>
-ion/-on (зменшувальний суфікс)	147	13 %	Adj. + ion V + on N + on	<i>adusion n.f.</i> < <i>aduste adj.</i> <i>caillon n.m.</i> < <i>cailler v.</i> <i>portillon n.m.</i> < <i>porte n.f.</i>
-erie (суфікс)	124	11 %	N + erie V + erie	<i>cagoterie n.f.</i> < <i>cagot n.m.</i> <i>bourrelerie n.f.</i> < <i>bourrer v.</i>

Суфікс	Кіль- кість неоло- гізмів	Продуктив- ність, %	Словотвор- ча модель	Приклади
формування іменників якості)			Adj. + erie	<i>camuserie n.f.</i> < <i>camus adj.</i>
-ment (суфікс формування іменників із абстрактним значенням)	106	9 %	V + ment N + ment	<i>flairement n.m.</i> < <i>flairer v.</i> <i>talonnement n.m.</i> < <i>talon n.m.</i>
-ier/-iere (суфікс формування іменників дії)	73	6 %	V + ier Adj. + ier N + ier	<i>avenier n.m.</i> < <i>advenir v.</i> <i>bellifier n.m.</i> < <i>beau, belle adj.</i> <i>domitionier n.m.</i> < <i>domion n.m.</i>
-et (суфікс формування іменників 3 емоційним забарвленням)	72	6 %	N + et V + et Adj. + et	<i>dameret n.m.</i> < <i>dame n.f.</i> <i>fumet n.m.</i> < <i>fumer v.</i> <i>brevet n.m.</i> < <i>bref adj.</i> <i>Et adv.</i>
-age/-aige (суфікс формування іменників дії)	61	5 %	N + age V + age	<i>bandage, bandaige n.m.</i> < <i>baude n.f.</i> <i>barboutage n.m.</i> < <i>barboter v.</i>
-ade	60	5 %	N + ade V + ade	<i>couillonade n.f.</i> < <i>couille n.f.</i> <i>desesperade n.f.</i> < <i>desesperer v.</i>
-eau	52	4,5 %	N + eau V + eau	<i>advocasseau n.m.</i> < <i>advocate n.m.</i> <i>verseau, versereau n.m.</i> < <i>verser v.</i>
-in/-ine	43	3,7 %	Adj. + in N + in V + in	<i>bouigrin n.m.</i> < <i>bougre adj.</i> <i>bouquin n.m.</i> < <i>bouque n.m.</i> <i>jupin n.m.</i> < <i>jupper v.</i>
-é /-eté	41	3,5 %	N + é Adj. + é Adj. + eté N + eté	<i>amandé n.m.</i> < <i>amande n.f.</i> <i>bizarreté n.f.</i> < <i>bizarre adj.</i> <i>braveté n.f.</i> < <i>brave adj.</i> <i>filialité n.f.</i> < <i>fille n.f.</i>
-ee	32	2,8 %	V + ee N + ee	<i>adordee n.f.</i> < <i>adorder v.</i> <i>cagee n.f.</i> < <i>cage n.f.</i>
-ance	31	2,7 %	V + ance	<i>mesprisanee n.f.</i> < <i>mesprendre v.</i>
-ette (зменшувальний суфікс)	30	2,6 %	Adj. + ette N + ette	<i>bourgeoisette n.f.</i> < <i>bourgeois adj.</i> <i>manette n.f.</i> < <i>main n.f.</i>
-ail/-aille	22	1,9 %	V + ail N + aille	<i>alongeail n.m.</i> < <i>alonger v.</i> <i>canuaille n.f.</i> < <i>canuet n.m.</i>
-elle	20	1,7 %	N + elle V + elle	<i>bardelle n.f.</i> < <i>barde n.f.</i> <i>bourelle n.f.</i> < <i>bourrer v.</i>
-ebot/-ebote	19	1,6 %	V + ebot V + ebote	<i>caillebot n.m.</i> < <i>cailler v.</i> <i>caillebote n.f.</i> < <i>cailler v.</i>
-ie	11	0,9 %	Adj. + ie	<i>barbarie n.f.</i> < <i>barare adj.</i> <i>et n.</i>

Суфікс	Кількість неологізмів	Продуктивність, %	Словотворча модель	Приклади
-asse	11	0,9 %	N + asse	<i>barbasse n.f.</i> < <i>barbe n.f.</i>
-ute	10	0,7 %	N + ute	<i>barbute n.f.</i> < <i>barbe n.f.</i>
-otte (зменшувальний суфікс)	9	0,7 %	N + otte	<i>cagerotte n.f.</i> < <i>cage n.f.</i>

Під час доби Відродження шляхом суфіксації було сформовано 410 прикметників. Серед найбільш продуктивних суфіксів формування прикметників доби Відродження слід назвати *-in*, *-eux*, *-al/ale*, *-é*, *-ard*, *-ier*, *-ent*. Продуктивність суфіксів формування прикметників доби Відродження та словотворчі моделі були наступними:

Суфікс	Кількість неологізмів	Продуктивність, %	Словотворча модель	Приклади
-in	85	20 %	N + in	<i>chiennin adj.</i> < <i>chien n.m.</i>
-eux	73	17 %	N + eux	<i>fruteux adj.</i> < <i>fruit n.m.</i>
-al/-ale	54	13 %	N + al N + ale	<i>noçal adj.</i> < <i>nope n.m.</i> <i>versale adj.</i> < <i>vers n.m.</i>
-é	52	12 %	N + é	<i>nectaré adj.</i> < <i>nectar n.m.</i>
-ard	31	7 %	N + ard Adj. + ard	<i>cabochedard adj.</i> < <i>caboche n.f.</i> <i>chichard adj.</i> < <i>chiche adj.</i>
-ier	30	7 %	N + ier V + ier	<i>noçier adj.</i> < <i>nope n.f.</i> <i>chicanier adj.</i> < <i>chicaner v.</i>
-ent	30	7 %	V + ent N + ent	<i>abhorrent adj.</i> < <i>abhorrer v.</i> <i>magnifcet adj.</i> < <i>magnificence n.f.</i>
-esque	21	5 %	N + esque	<i>basteresque adj.</i> < <i>basterel n.m.</i>
-u	19	4,9 %	N + u	<i>nazu adj.</i> < <i>nez n.m.</i>
-if	11	2,6 %	V + if	<i>alterative adj.</i> < <i>alterer v.</i>
-an	10	2,4 %	N + an	<i>caucasean adj.</i> < <i>caucase</i>
-able	8	1,9 %	V + able	<i>allegeable adj.</i> < <i>alleguer v.</i>

У ході дослідження ілюстративного матеріалу, нами було виявлено 460 дієслів, сформованих шляхом суфіксації. Всі дієслова представлені здебільшого дієсловами I групи: *adoniser v.* < *Adonis*, *alterquer v.* < *altercation n.f.*, *canner v.* < *cane n.f.* *canardier v.* < *canard n.m.* *naqueter v.* < *naque n.f.*, *petarder v.* < *petarde n.f.*, *tabusser v.* < *tabus n.m.* Серед особливостей формування дієслів доби Відродження слід зазначити наступні:

1) фонетична та орфографічна адаптація в процесі вербального словотвору, зокрема, подвоєння останньої приголосної: *bedonnner*

v. < *bedon n.m.*, *canner v.* < *cane n.f.*, *tabusser v.* < *tabus n.m.* або зміна приголосної *c* на *q*: *alterquer v.* < *altercation n.f.*;

2) одночасне формування дієслів з одного вихідного слова (джерела), що супроводжується семантичною диференціацією новоутворених лексем, наприклад, від іменника *bourse n.f.* було утворено одночасно два дієслова: *boursicauter v.* із значенням “відкладати гроші” та *boursiller v.* із значенням “сплачувати свій внесок, пай”;

3) іноді при утворенні нових дієслів спостерігається варіативність форм на фонографічному рівні, наприклад, від іменника *braquemard n.m.* шляхом суфіксації було одночасно утворено два дієслова *bragmander v.* та *braquemarder v.*

Більшість новоутворених дієслів були сформовані за допомогою суфіксу *-er*. Проте, дуже часто у формуванні нових дієслів беруть участь два або, в деяких випадках, навіть три суфікси, наприклад:

-is + -er:	<i>alcoraniser v.</i> < <i>alcoran n.f.</i> ;
-in + -er:	<i>babiner v.</i> < <i>bade n.f.</i> , <i>baquiner v.</i> < <i>baque n.f.</i> ;
-ifi + -er:	<i>bellifier v.</i> < <i>beau, belle adj.</i> ;
-an + -di + -er:	<i>belistrandier v.</i> < <i>belistre n.f.</i> ;
-ot + -er:	<i>branloter v.</i> < <i>branle n.f.</i> ;
-ill + -er:	<i>grappiller v.</i> < <i>grappe n.f.</i> ;
-el + -er:	<i>verdeler v.</i> < <i>vert adj.</i>

Що стосується суфіксів формування прислівників, то всі вони, а саме 100 лексичних одиниць, були утворені під час доби Відродження за допомогою суфіксу *-ment*: *blondement adv.* < *blond adj.*, *bragardiment adv.* < *brague n.f.*, *outransement adv.* < *outrage n.m.*, *pesantement adv.* < *pesant adj.*, *recentement adv.* < *recent adj.*, *vertement adv.* < *vert adj.* На думку дослідниці історії французької мови М. Юшон, суфікс *-ment* був дуже популярним при формуванні прислівників доби Відродження, адже за його участю було сформовано близько 2000 прислівників, серед яких 900 збереглися у наші часи [11:143].

За участю процесів **префіксації та парасинтезу** було сформовано 180 нових слів (5,19 %). Серед продуктивних префіксів слід назвати *a-*, *acom-*, *des-*, *en-*, *em-*, *mes-*, *re-*, *com-*, *entre-*, *sou-*. Ці префікси є універсальними, за їх участю формуються майже всі значущі частини мови. Продуктивність вищезазначених префіксів представлена у наступній таблиці:

Префікс	Кількість неологізмів	%	Приклади
a-	20	10,84 %	<i>abarbatir v.</i> < <i>barbare n.m.</i> , <i>acresté adj.</i> < <i>cruste</i>

Префікс	Кількість неологізмів	%	Приклади
			<i>adj., alouvi adj. < loup n.m.</i>
acom-	2	1,2 %	<i>acomparager v. < paragere v.</i>
des-	24	13,25 %	<i>descrouler v. < crouler v., desbrouiller v. < brouiller v.</i>
en-	37	20,48 %	<i>enforger v. < forger v., enlustrer v. < lustrer v., enquarrer v. < carrer v.</i>
mes-	2	1,2 %	<i>meslouer v. < louer v.</i>
re-	15	8,43 %	<i>rebaudir v. < ebaudir v., recoin n.m. < coin n.m.</i>
super- (префікс латинського походження)	2	1,2 %	<i>supernature n.f. < nature n.f.</i>
contre- (префікс латинського походження)	20	10,84 %	<i>contre-son n.m. < son n.m., contre-vent n.m. < vent n.m.</i>
alti- (гібридні греко-латинські елементи)	9	4,82 %	<i>altiloque adj. altisonant adj.</i>
mono- (гібридні греко-латинські елементи)	2	1,2 %	<i>aonologue n.m.</i>
com-	9	4,82 %	<i>comparagier v. < paragier v., compoindre v. < poindre v.</i>
em-	22	12,05 %	<i>empester v. < peste n.f., empierrer v. < pierre n.f.</i>
entre-	11	6,02 %	<i>entrelire v. < lire v., entresurprendre v. < surprendre v.</i>
sou-	4	2,41 %	<i>soubarbe n.f. < barbe n.f., soussigner v. < signer v.</i>

Що стосується власне **парасинтезу**, протягом доби Відродження за його участю були сформовані здебільшого дієслова I або II групи: *abarbatir v. < barbare n.m.*, *accagnarder v. < cagnard n.m.*, *acoquiner v. < coquin n.m.*, *enfroquier v. < froc n.m.*, *enaigrir v. < aigre adj.*, *encotoner v. < cotton n.m.*, *encotoner v. < cotton n.m.*, *encouardir v. < couardir v.*, *encrouster v. < crouste*, *encrueller v. < cruel adj.*, *endouairer v. < douaire adj.*, *redevaler v. < val n.m.* та рідше прикметники: *acresté adj. < cruste adj.*, *alouvi adj. < loup n.m.*, *engueulé adj. < gueule n.f.*

Серед особливостей афіксального словотвору доби Відродження слід зазначити наступні:

1) міграція наукових термінів в художню літературу в процесі афіксації: *abeillette n.f. < abeille n.f.*: “*Ou volez-vous, abeillettes, Baisant ces fleurs vermeillettes?*” (Baïf).

2) визначальною рисою морфологічного словотвору доби Відродження було існування так званих “**неологічних дублетів**”, тобто

одночасно з'являлися два неологізми з однаковим значенням, сформовані різними морфологічними засобами. Як правило, один із неологізмів був сформований за допомогою суфіксації, інший шляхом регресивного словотвору (усічення вербального суфіксу). Наприклад, від дієслова *accoler* одночасно з'явилося два неологізми *accol n.m.* та *accolement n.m.* з однаковим значенням “поєднання”, серед яких у сучасній французькій мові збереглося лише *accolement n.m.* Іменник *branssard n.m.* був утворений від лексеми *bras n.m.* за допомогою суфіксу *-ard*, *brassal* за допомогою суфіксу *-al*. Те ж саме можна сказати про форми *bruyard*, *bruyeux adj.*, утворені від дієслова *bruire v.* Слово *chiassse n.f.* було утворено шляхом суфіксації від іменника *chier n.m.*, *chienlit n.m.*, що має таке саме значення, було утворено шляхом словоскладання;

3) іноді спостерігається варіативність форм на рівні суфіксації, коли два слова з однаковим значенням були сформовані за участю різних суфіксів, наприклад: *avenier*, *aveniaire n.m.* < *advenir v.*, *aggravement n.m.*, *aggravance n.f.* < *aggraver v.*, *balandran*, *balandras n.m.* < *balance n.f.*, *bandage*, *bendaige n.m.* < *baude n.f.*, *expertise*, *expertice n.f.* < *expert adj.*, *frontail*, *frontal n.m.* < *front n.m.*, *verseau*, *versereau n.m.* < *verser v.*;

4) досить часто спостерігається варіативність форм на рівні орфографії, зокрема: *bragmarder*, *braquemarnder v.* < *braquemard n.m.*, *cotation*, *quotation n.f.* < *coter v.*, *escorne*, *scorne n.f.* < *escorner v.*, *nasitort*, *naritort*, *nasecord n.m.*, *pesamment*, *poisammnet adj.*;

5) Під час доби Відродження досить часто спостерігається формування словотвірних рядів, коли від одного слова одночасно утворюється декілька неологізмів, що належать до різних частин мови:

Слово-джерело	Новоутворені лексеми	Частина мови
ballade n.f.	<i>baladeur n.m.</i> <i>balladin n.m.</i>	іменник іменник
bastel n.m.	<i>basteler v.</i> <i>bastelerie n.f.</i>	дієслово іменник
bonnet n.m.	<i>bonnetter v.</i> <i>bonnetade n.f.</i>	дієслово іменник
bourse n.f.	<i>bourreler v.</i> <i>bourrellement adv.</i> <i>bourrelerie n.m.</i> <i>boursicaiter v.</i> <i>boursiller v.</i>	дієслово прислівник іменник дієслово дієслово
brague n.f.	<i>braguer v.</i> <i>bragardinement adv.</i>	дієслово прислівник

Слово-джерело	Новоутворені лексеми	Частина мови
	<i>bragandise n.f.</i>	іменник
branche n.f.	<i>brancher v.</i> <i>branchement n.m.</i> <i>branchoyer v.</i>	дієслово іменник дієслово
brigand n.m.	<i>brigander v.</i> <i>briganderie n.f.</i>	дієслово іменник
brouiller v.	<i>brouillerie n.f.</i> <i>brouillard n.m.</i> <i>brouillon n.m.</i>	іменник іменник іменник
buccine n.f.	<i>bucciner v.</i> <i>buccinateur n.m.</i>	дієслово іменник
coude n.m.	<i>coudiere n.f.</i> <i>coudé adj.</i> <i>coudoyer v.</i>	іменник прикметник дієслово
daque n.f.	<i>daquer v.</i> <i>daquet n.m.</i>	дієслово іменник
mesnage n.m.	<i>mesnagement n.m.</i> <i>mesnagerie n.f.</i>	іменник іменник
vert adj.	<i>vertement adv.</i> <i>verdet n.m.</i> <i>verdelier v.</i>	прислівник іменник дієслово

б) своєрідним **маркером** доби Відродження було активне використання зменшувальних суфіксів:

Суфікс	Приклади
-ette	<i>abeillette n.f.</i> , <i>aillette n.f.</i> , <i>bubelette n.f.</i> , <i>manette n.f.</i>
-otte	<i>cagerotte n.f.</i>
-on	<i>bataillon n.m.</i> , <i>peton n.m.</i> , <i>portillon n.m.</i>
-ule	<i>calicule n.m.</i>

7) досить часто спостерігаються також випадки **поєднання морфологічного словотвору та семантичної деривації**, що як правило, набуває таких форм:

- поєднання суфіксації та звуження значення: *accolleter v.* “брати за комір” від *accoller* “обнімати”: *Accolletta celui qui portoit l’enseigne (Monluc)*. При цьому дієслово *accolleter* вже зникло з сучасної французької мови, в той час як *accoller* продовжує існувати із його первісним значенням;

- поєднання суфіксації та пейорації значення: *affineur n.m.* “обманщик” від *affiner* “очищувати, рафінувати”;

- поєднання суфіксації та транспозиції власних назв: *adoniser v.* “хвалитися з великою витонченістю” від *Adonis* “ім’я грецького Бога”;

- поєднання суфіксації та метафоризації: *bedonel, bedouel n.m.* “борсук” < *bedon n.m.* “черевце, пузатик”.

Висновки. Отже, афіксальний словотвір є найбільш поширеним способом творення неологізмів доби Відродження. Його динаміка є дуже продуктивною при утворенні значущих частин мови, таких як іменник, прикметник, дієслово, прислівник. Проте, як показав попередній аналіз, афіксальний словотвір зазвичай супроводжується зміною значення новоутворених лексем, що приймає такі форми як поєднання суфіксації та звуження значення, суфіксації та зниження значення, суфіксації та метафори, суфіксації та транспозиції власних назв. Дослідження афіксального словотвору має **подальші перспективи**, зокрема, актуальним в руслі сучасної мовознавчої науки є виявлення особливостей афіксального словотвору, що притаманні певним історичним періодам розвитку французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тимескова И. Н. Лексикология современного французского языка (на французском языке) / Инна Николаевна Тимескова, Валентина Алексеевна Тархова. – Ленинград : Просвещение, 1967. – 196 с.
2. Лопатникова Н. Н. Лексикология современного французского языка / Нина Николаевна Лопатникова, Нина Алексеевна Мовшович. – М. : Высшая школа, 2006. – 335 с.
3. *Nyrop Ch.* Grammaire historique de la langue française. 1936 / Charles Nyrop. – [4 éd. ; revue. 6 t.]. – Genève : Slatkine Reprints, 1979. – T. 1 : Histoire générale de la langue française-phonétique-historique. – 550 p.
4. *Darmesteter A.* Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin. – Deuxième édition revue, corrigée et en partie refondue par Gaston Paris / Arsene Darmesteter. – Paris : Librairie Honoré Champion VI. – 365 p.
5. *Pichon E.* L'enrichissement lexical dans le français d'aujourd'hui / Pichon Eugene // *Le Français moderne*. – 1935. – № 3. – P 209–222, 325–344.
6. *Bally Ch.* Linguistique générale et linguistique française / Bally Charles. – Berne : Francke, 1950. – 416 p.
7. *Marouzeau J.* Les déficiences de la dérivation française / Marouzeau Jean // “*Le Français moderne*”, 1957. – № 4.
8. *Dauzat A.* La langue française d'aujourd'hui / Dauzat Albert. – Paris : Armand Colin, 1927. – 275 p.
9. Цыбова И. А. Соотношение суффиксального словообразования на исконной и книжной основе в современном французском языке / Цыбова Ирина Александровна. – М. : Наука, 1981. – 286 с.
10. *Суслова Ю. И.* Становление словообразовательной системы французского языка в XVI – XVII веках / Юлия Ивановна Суслова. – М. : Изд-во Московск. Ун-та, 1983. – 172 с.
11. *Huchon M.* Histoire de la langue française / Mireille Huchon. – Paris : Librairie Générale Française, 2002. – 315 p.
12. *Bruneau Ch.* Petite histoire de la langue française / Bruneau Charles. – Paris : Librairie Armand Colin, 1969. – T. 1 : Des origines à la Révolution. – 292 p.
13. *Bruneau Ch.* Petite histoire de la langue française / Ch. Bruneau. – Paris : Librairie Armand Colin, 1970. – T. 2 : De la Révolution à nos jours – 410 p.
14. *Huchon M.* Histoire de la langue française / Mireille Huchon. – Paris : Librairie Générale Française, 2002. – 315 p.
15. *Dictionnaire étymologique de la langue française* // Sous la dir. De Oscar Bloch Walther von Wartburg. – P. : PUF, 2002. – 682 p.
16. *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* / par A. Dauzat, J. Dubois, H. Metterand. – [4-ième éd.]. – Paris : Larousse, 1988. – 806 p.
17. *Picoche J.* Dictionnaire étymologique du français / J. Picoche. – Paris : Le Robert, 2007. – 740 p.
18. *Dictionnaire historique de la langue française* : en 3 t. // Sous la dir. de A. Rey. – Paris : Le Robert, 2007. – 4304 p.
19. *Dictionnaire des mots d'origine étrangère* / par Walter H. et Walter G. – Paris : Larousse, 1991.
20. *Grand dictionnaire. Moyen français. La langue de la Renaissance de 1340 à 1611* / Sous la dir. de A. J. Greimas et T. M. Keane. – Paris : Larousse, 2007. – 668 p.

БОНДАРЕНКО В. В., БОЦМАН А. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОТОТИПОВА МОДЕЛЬ АНГЛОМОВНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕКСТІВ-ІНСТРУКЦІЙ ДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

Ця стаття присвячена структурним аспектам англійських текстів-інструкцій до вживання лікарських препаратів в загальному плані, а зокрема прототиповим моделям цих текстів. Загальні тенденції визначені через структурне розмежування фармацевтичних інструкцій. Головною і загальною структурною особливістю цих текстів є розмежування на чотири базові зони (інтродуктивно-дескриптивну, регламентативно-директивну, попереджень, референційну). Ці зони мають складну будову і складаються з блоків та підблоків, розташованих у різному порядку.

Ключові слова: фармацевтична інструкція, зона, блок, підблок, структурне розмежування.

В данной статье описываются структурные аспекты английских текстов-инструкций к употреблению лекарственных препаратов в общем смысле, а также прототипные модели этих текстов. Через структурные разграничения определены общие тенденции. Главной и общей особенностью таких текстов является разграничение на четыре базовые зоны (интродуктивно-дескриптивную, регламентативно-директивную, предупреждений, референциальную). Эти зоны имеют сложное строение и состоят из блоков и подблоков, расположенных в разном порядке.

Ключевые слова: фармацевтическая инструкция, зона, блок, подблок, структурное разграничение.

The article deals with structural aspects of English patient instruction leaflets in general and prototypical models of these texts. The general trends and tendencies are identified through the structural division of leaflets. The main and common structural peculiarity for all these texts is their division into four basic zones (introduction and description, recommendation and direction, warning, reference). These zones have complex structure and consist of some sections and subsections in different order.

Key words: pharmaceutical leaflet, zone, section, subsection, structural division.

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблема виведення знання про тип (категорію), виходячи із знання про окремі представники (примірники) [1:192] у дослідженнях з лінгвістики тексту, пов'язана з пошуками нових підходів до визначення статусу тексту, його базових характеристик, також критеріїв їхньої класифікації, а також з вивченням найсуттєвіших властивостей, прототипових характеристик, взаємодія котрих і забезпечує текстову специфіку та якісну визначеність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текст-прототип розуміється як певна характерна сукупність най значущих прагматичних, семантичних та синтаксичних властивостей тексту. Ця сукупність обумовлена змістом тексту, метою комунікації, соціальними та історичними факторами. А з точки зору певної лінгвокультурної

спільності текст-прототип найкраще репрезентує у “найконцентрованішому” вигляді найвірогідніші риси того чи іншого класу текстів [2:63]. Подібне тлумачення тексту-прототипу є закономірним розвитком прототипового підходу до дослідження мовних одиниць, об’єднує у собі положення семантики стереотипів [3], семантики прототипів [4], а також принцип родинної схожості [5]. Але концепція семантики стереотипів є переважно психологічною, а не лінгвістичною, оскільки спирається переважно на елементарні загально психологічні механізми, що пов’язані шз селекцією та упорядкуванням інформації та спрямовані на підтримання ідентифікації окремого об’єкту та категорії [6]. Через це для вивчення лінгвістичних об’єктів краще підходять дослідження, спрямовані на встановлення родинної схожості між ними [7], а також дослідження прототипів як “кращих зразків” певної категорії [4].

При аналізі поняття “гра” [7:31–33] зазначається, що всі ігри можна об’єднати за принципом родинної схожості, який ґрунтується на наявності якої-небудь спільної ознаки у ігор, які порівнюються. Це відкрило можливості для розуміння того, як відбувається розвиток категоризації та підключення нових членів категорії. Члени однієї та тієї ж категорії необов’язково виявляють повну тотожність характерних ознак, а навпаки, можуть об’єднуватися за наявністю деяких спільних рис (або рис, що їх наближують), відповідно, члени однієї категорії можуть бути зв’язаними без того, щоб поділяти всі її обов’язкові властивості. Ці положення знайшли своє відображення у концепції семантики прототипів Е. Рош, яка ґрунтується на положенні про прототипи як кращі зразки своєї категорії [4].

Прототипові категорія може об’єднувати члени з нерівним статусом, тобто з такими ознаками, що неповністю повторюються та збігаються. Один з таких членів може мати привілейований статус, репрезентуючи собою найкращий зразок свого класу, тобто найповніше відповідаючи уявленню про суть об’єднання та його прототип, навколо котрого групуються інші члени. На відміну від Л. Вітгенштейна, прихильники теорії прототипів приймають постулат про угруповання (clustering) членів категорії всередині її простору на певній дистанції від прототипу (найкращого зразка). Має місце певне “згущення” предметів навколо зразка, але більшість з них з прототипом не збігається [8:78–79].

Внутрішня будова прототипової категорії визначається нерівнозначним статусом її членів. Деякі посідають центральну позицію,

а інші – віддалені від центра. Жорстких кордонів у категорії не існує. Вони нечіткі, дифузні, що забезпечує рухомість та гнучкість категорії, а також можливість поповнення новими членами. Інші члени відрізняються від кращого зразка за різними напрямками та у різних відношеннях [8:86–97]. Ступінь відносності будь-якого об'єкта у своїй категорії забезпечується наявністю у нього необхідних та достатніх ознак, або наявністю у нього ознак за принципом родинної схожості, або його наближеністю до прототипу.

Здається, що текст-прототип на відміну від центрального концепту прототипової семантики, що позначає “кращий зразок”, тобто одиницю, яка реалізує властивості, спільні з іншими одиницями певної групи, у найчистішому вигляді та найповніше, без домішок інших властивостей [8:100], репрезентує одиницю, яка виявляє у найбільшому ступені властивості, спільні з іншими одиницями певної групи [9:197], тобто одиницю, яка наближається до поняття гнучкого варіанта.

М. Рендквіст запровадила спеціальний термін для позначення текстового інваріанта – це текстова або текстотипова схема (text type scheme) [10:69]. Цей термін ґрунтується на визначенні текстового типу як концептуальної моделі формування схожих текстів, котра базується на прототиповому знанні цих текстів [11:133–141]. Вона вважає, що необхідно розрізняти два рівні описання текстових схем: теоретичний та прагматичний. Теоретична текстова схема, або власне текстовий інваріант, охоплює усі об'єктивні характеристики певного типу тексту, та описує теоретичний, абстрактний текст. Прагматична схема – це опис конкретного реального тексту певного типу, тобто індивідуальний, ситуативно обумовлений варіант теоретично “повної” № текстової схеми [10:75–76]. Схеми тексту мають постійні, специфічні для кожного типу тексту властивості, і не є довільними [12:70]. Але необхідно врахувати, що реальні тексти розрізняються варіантами сполучення своїх загальних об'єктивних характеристик.

Текст-прототип є абстрактним конструктом, що створюється на підставі “накопичення” рис реальних текстів певного типу. Думка про те, що існує функціонально обумовлена ієрархія стабільності та однотипності по відношенню об'єктів до того або іншого прототипу [13:216], дозволяє зробити висновок про те, що текст-прототип підпадає під оптимізацію за певними параметрами відповідно певної функції, а через те можна припустити, що через прототипізацію тексту відбувається параметризація його властивостей. Під параметром розуміється

градуйоване упорядкування виборів. Це упорядкування віддзеркалює межу варіювання, а через це і відповідає певному інваріанту [14:115–117].

Постановка завдання (цілі статті). Створення прототипової моделі текстів передбачає їх параметризацію, певне структурне упорядкування. Оскільки фармацевтичні тексти-інструкції до вживання лікарських препаратів, зокрема англомовні, не були об'єктом всебічного ґрунтовного вивчення в лінгвотекстуальному аспекті, то здійснення параметризації цих текстів з метою побудови прототипової текстової моделі є суттєвим внеском у вивчення цих текстових конструктів. З огляду на гнучкість прототипової моделі є можливість ідентифікувати найзагальніші ознаки фармтекстів, враховуючи інваріантність.

Виклад основного матеріалу. Англомовні фармацевтичні тексти-інструкції до вживання лікарських препаратів супроводжують лікарські форми і додаються до них у вигляді окремих листівок-вкладишів. Первісний опис фармтекстів базується на кількісному параметрі, який враховує кількість латинських та грецьких літер та римських та арабських цифр. Загальна кількість цих знаків знаходиться у межах 934 – 39 776. Базуючись на кількісному параметрі, фармтексти можуть бути розмежовані на декілька типів; полярні групи об'єднують конгломерат, який складається з фармтекстів, які формують дещо аморфний конгломерат. Це свідчить, що кількісний базовий параметр потребує доповнення іншими параметрами для уточнення опису фармтекстів. Серед текстів, які входять до складу центральної аморфної групи, спостерігаються такі, що вміщують малюнки, фотографії. Це група текстів, що представляє семіотичний комплекс, у структурованні котрого використано коди різних знакових систем (вербальний та зображувальний коди) і корпус якого формується з двох частин (вербальної та невербальної). Такі тексти називають креолізованими [15:180]. Тому у групі текстів, що характеризуються середньою кількістю знаків ознака креолізованості не є достатньою. Серед текстів, які опинилися у цій групі, виділяються тексти, що групуються за предметом опису. Це вузькоспеціалізовані тексти, які описують стоматологічні матеріали і не містять ілюстрацій. За принципом залишковості тексти, що не містять ілюстративного матеріалу (не є креолізованими), а також не описують стоматологічні матеріали, але містять середню кількість знаків, утворюють окремий тип текстів із середньою кількістю знаків.

Таким чином, дещо аморфна група текстів із середньою кількістю знаків містить у своєму складі тексти трьох підтипів: тексти середнього об'єму, креолізовані тексти, а також стоматологічні тексти.

Відповідно, первинний опис фармтекстів ґрунтується на кількості використаних знаків, що дозволяє виділити полярні типи текстів: з мінімальною та максимальною кількістю знаків. Аморфна група текстів із середньою кількістю знаків (де варіації кількості знаків значні) потребує для створення деталізованого опису врахування наявності невербального (зображувального) коду в тексті. Це дозволяє виділити окремий тип креолізованих текстів; а урахування об'єкта опису дозволяє диференціювати стоматологічні тексти. За принципом залишкованості виділено ще один підтип текстів із середньою кількістю знаків. Таким чином, усі досліджені фармтексти-інструкції поділяються на п'ять основних типів: 1) тексти з мінімальною кількістю знаків; 2) тексти із середньою кількістю знаків; 3) креолізовані тексти; 4) стоматологічні тексти; 5) тексти з максимальною кількістю знаків. Первинний інтегрований (комплексний) підхід до опису фармтекстів передбачав послідовне, поетапне врахування декількох класифікаційних чинників: перший етап врахував кількість знаків (літер латинського і грецького алфавіту – вербальних компонентів, а також цифр – напіввербальних компонентів); другий етап врахував наявність іконічних зображень; третій етап врахував вузько специфічний об'єкт опису. Поетапне формування класифікаційних чинників, а також сумарний ефект дії цих чинників дозволив розмежувати досліджені фармтексти на п'ять основних типів.

Наведений вище первісний опис фармтекстів підказує, що доречно розпочинати пошук най значущих властивостей тексту з фармтекстів першого типу як таких, що є найдосяжнішими та найзручнішими для ідентифікації текстових властивостей. При візуальному дослідженні текстового корпусу легко ідентифікується система внутрішньо текстових підзаголовків, що дозволяє зробити припущення про блокову будову текстів.

Блокова будова текстів згадується при дослідженні актуального комплексу, який включає інформаційно-змістовні блоки, завданням яких є передання інформації насамперед про мовну особистість з її властивостями та ознаками, діями, її ставленням до інших мовних особистостей та об'єктів дії [16:38]. Доречно уточнити поняття блоку стосовно фармацевтичних текстів, що досліджуються. Під текстовим

блоком розуміється текстовий сегмент, який експліцитно, чітко ідентифікується у структурі тексту, має свій заголовок (фактично текстовий підзаголовок). Підблок відрізняється від блоку лише меншим обсягом. Сукупність блоків, які об'єднані на підставі подібності інформації, можна назвати гіперблоками, але доречніше, щоб уникнути плутанини, назвати їх **інформаційними зонами**.

Фармтексти першого типу через свою компактність та відносну простоту демонструють чітку сегментацію на блоки та під блоки. При цьому наявні блоки можуть бути об'єднані у чотири окремі інформаційні зони. Інтродуктивно-дескриптивна зона формується з блоків Description, Indication і описує основні властивості лікарського засобу, містить основні показники, параметри, тобто інтродукує відповідний препарат, окреслюючи основні сфери його застосування.

Друга зона, яка може бути визначена як регламентовано-директивна, складається з блоку Dosage, а також двох під блоків Adults, Children. Ця зона вміщує інформацію щодо дозування, вказівки стосовно методики лікування окремих хвороб відповідним препаратом з огляду на вік пацієнта.

Третьою інформаційною зоною може бути визначена сфера попереджень, яка формується блоками Contraindications, Cautionary Notes. Зона попереджень застерігає про можливі ускладнення, протипоказання щодо застосування препарату. Традиційна фінальна преференційна зона складається з різнорідних сегментів, які переважно не пов'язані з медициною, а мають патентно-ліцензійний, торговий, виробничий характер.

Аналогічно до фармтекстів першого типу другий тип відповідних текстів демонструє блокову сегментацію завдяки наявності системи підзаголовків. Тексти цього типу починаються з блоків Presentation, Indication або Uses, які можуть бути об'єднані в інтродуктивно-дескриптивну інформаційну зону. Блок Dosage and Administration, який є основним для регламентативно-директивної зони, розмежовується на під блоки Adults, Children.

Третя інформаційна зона попереджень формується з двох основних текстових блоків: Contraindications, Warning та Pharmaceutical Precautions. Блоки набувають подальшої сегментації на під блоки: Precautions Side effects, Drug Interactions, Overdosage та Toxicity and Treatment of Overdosage. В текстах, які описують специфічні препарати, спостерігаються під блоки: Mutagenicity and Corcinogenicity, Effects on

Fertility, Use in Pregnancy and Lactation. У тих випадках, коли препарат має значний спектр побічних дій, вони індукуються серією під блоків: Gastro-intestinal Effects, Hepatic Effects, Ophthalmic Effects, Miscellaneous Effects.

Четверта референційна зона містить у своєму складі різноманітну інформацію, яка репрезентується блоками: Further Information, Appendix, Disposal, Safe Handling of

Оскільки кожна із виділених чотирьох інформаційних зон формується певним набором (інвентарем) блоків, які експлікуються системою індивідуальних заголовків, то фактично інформаційна зона окреслюється завдяки диференціації відповідних текстових заголовків навіть в об'ємних текстах, до яких належать фармтексти третього, четвертого, а особливо п'ятого типу.

Серед фармтекстів третього типу було виявлено такі, що містять текстові блоки, які можуть бути об'єднані у відповідні інформаційні зони і саме у такій послідовності, як у випадку фармтекстів першого та другого типів. Але паралельно було виявлено також тексти, в яких спостерігається дискретність інформаційних зон. Текстові блоки, які за попередньо виявленою аналогією повинні начебто входити до спільної інформаційної зони, опинилися у різних частинах тексту, тим самим демонструючи дискретність традиційно монолітних інформаційних зон. Так, у тексті, що описує аерозольний інгаляційний препарат Flotide Inhaler інтродуктивно-дескриптивна зона охоплює традиційні блоки Presentation, Uses, Therapeutic Indications. Наступна, регламентативно-директивна зона формується блоком Posology and Method of Administration з відповідними під блоками Adults and Children over 16 years of Age, Children over 4 Years of Age. Зона попереджень традиційно охоплює блоки Special Warnings and Special Precautions of Use, Interaction with Other Medicaments and other Forms of Interaction, Overdosage з відповідними під блоками Pharmacodynamic Properties, Adrenocortical Function, Pre-clinical Safety Data. Ці складники формують інтродуктивно-дескриптивну зону. Це означає дискретність інтродуктивно-дескриптивної зони, порушення її монолітності. За вищезгаданим знаходиться блок Pharmaceutical Precautions, який належить до зони попереджень, тобто і зона попереджень у цьому тексті втрачає свою монолітність. Також порушено монолітність регламентативно-директивної зони, в кінці тексту знаходиться блок Instructions for Use, який з внутрішніми під блоками належить до

регламентативно-директивної зони, але не утворює з нею спільного безпосереднього моноліту в тексті.

Здійснений аналіз фармтекстів третього типу виявив не лише тенденції до порушення традиційного розташування інформаційних зон, але й дискретність окремих зон, коли окремі блоки знаходяться у тексті не у вигляді монолітної інформаційної зони, а “розпорошені”, роздислоковані по текстовому корпусу. З іншого боку було виявлено відсутність інтродуктивно-дескриптивної зони в окремих випадках, а замість неї ініціальну позицію посідала регламентативно-директивна.

Порівнюючи послідовність розмежування фармтекстів третього типу можна диференціювати декілька підтипів креолізованих текстів: це тексти, що мають традиційне зонально-блокове розмежування, а також з дискретністю трьох перших зон, які розташовані у такій послідовності, що має місце редуплікація (повне повторення) трьох перших зон. В окремих текстах спостерігалось порушення порядку слідування зон з частковою дискретністю окремих з них. Крім того, було виявлено випадки відсутності інтродуктивно-дескриптивної зони, або відсутність цієї зони з одночасною дискретністю регламентативно-директивної зони.

Фармтекстам п'ятого типу притаманна монолітність інформаційних зон та їх однакова послідовність без ознак найменшої інверсії. Ініціальну позицію посідає інтродуктивно-дескриптивна зона, за якою завжди слідує зона попереджень, на третій позиції – регламентативно-директивна зона, а завершує текст референційна.

Таким чином, якщо узагальнити характер сегментації (розмежування) у фармтекстах п'яти виділених типів, то виявляються певні закономірності у побудові текстів. Усі досліджені текстові конструкти розділені на текстові блоки, останні в свою чергу сегментуються на дрібніші елементи – текстові під блоки. Одночасно текстові блоки об'єднуються у спільні інформаційні зони. Властивою рисою для всіх текстів було об'єднання блоків у чотири інформаційні зони. Самі зони мають монолітну або дискретну структуру. Виявлено закономірності у чергуванні зон. Певний порядок чергування є однією з важливих ознак фармтекстів кожного типу. Дискретність зон має варіанти, починаючи від дискретності лише однієї зони, і сягає дискретності всіх чотирьох зон, в результаті чого реалізується зональна редуплікація текстових інформаційних зон. Ідентифіковані конституанти текстових конструктів (інформаційні зони, блоки, під блоки) дозволяють окреслити основну специфіку прототипової моделі фармтекстів.

Параметри тексту-прототипу виводяться відносно функцій, які виконує фармацевтичний текст-інструкція до вживання лікарських препаратів, тобто функції інформування про властивості препарату та функції інструктування стосовно правильного його вживання, а також функції попередження щодо можливих ускладнень та наслідків при порушенні виконання певних медичних процедур.

Базові, основні параметри тексту-прототипу доцільно розбити на дві групи: змістовно-функціональні та формально-структурні. Змістовно-функціональні параметри розкриваються через уявлення основного змісту в тексті. Формально-структурні параметри виявляються у характері когезії, зчеплення текстових частин, що інформують про основний зміст тексту, в креолізованості фармтекстів, а також в їх пара лінгвістичній активності. Варіювання окремих фармтекстів за певним базовим параметром прототипу характеризується маркованістю. Ця маркованість може бути біполярною, коли параметр тексту маркується або не маркується (наприклад, креолізований / некреолізований текст інструкції до вживання лікарських препаратів). Але маркованість може бути і безперервною, коли марковані параметри зростають або зменшуються відносно двох полюсів (наприклад, зміна кількості інструктивної інформації у фармтексті).

Значущість прототипових рис тексту не є жорстко детермінованою, а спирається на поняття шкали (спектра) значущості, що відображає гнучкість тексту-прототипу [17:126–129; 18:290]. Текст-прототип не є лише об'єднанням характерних об'єктивних ознак. Він пропонує також і набір ситуативно-обумовлених засобів організації цих ознак у окремому реальному тексті. При створенні кожного конкретного тексту використовуються деякі, але не усі можливості, що пропонуються.

Текст-прототип фармацевтичного спрямування не просто об'єднує можливі інформаційні зони, але обов'язково враховує потенційний порядок їх чергування. Відповідні інформаційні зони можуть посідати сильні позиції у тексті (ініціальну або фінальну), або знаходитися у слабкішій центральній позиції. Визначені інформаційні зони утворюють, з урахуванням визначених п'яти типів фармтекстів, відповідні варіанти. Враховуючи факультативний характер референційної зони, до уваги доречно приймати три базові зони.

Інтродуктивно-дескриптивна зона традиційно посідає сильну (ініціальну) позицію у фармтекстах першого, другого, четвертого та п'ятого типів. Серед фармтекстів третього типу є варіанти, коли

інтродуктивно-дескриптивна зона ініціальна, відсутня зовсім, або переходить на другу позицію, поступаючись регламентативно-директивній. Фінальна позиція (перед факультативною референційною зоною), яка теж є сильною, може бути окупована або зоною попереджень (перший та другий типи текстів), або регламентативно-директивною (третій – п'ятий типи текстів). Тому можна визначити традиційне зональне чергування, або чергування інверсійне, коли міняються місцями зони на другій та фінальній позиціях.

Додаткова проблема виникає при дискретності зон, коли ці зони не є монолітними утвореннями, а дискретно розташовані у текстовому корпусі.

Якщо відбувається повна редуплікація, то має місце послідовне повторення усіх інформаційних зон. Але при цьому дискретні зони можна звести до монолітних структур. Відзначається традиційне чергування інтродуктивно-дескриптивної, регламентативно-директивної зон, а також зон попереджень та референційної. А це дає змогу зобразити послідовне чергування у двох шарах, тобто можна використати модель двошарового розташування відповідних зон. При цьому, оскільки дискретні елементи зон повторюються послідовно, без порушення чергування, то це дозволяє у першому та другому шарах розташувати дискретні елементи зон, а об'єднати ці дискретні елементи у монолітні зони можна шляхом об'єднання ділянок відповідних шарів, що показано на мал. 3.

У випадках фармтекстів третього типу інтродуктивно-дескриптивна зона (її перший дискретний елемент) посідає ініціальну позицію, а фінальну сильну позицію займає другий дискретний фрагмент регламентативно-директивної зони, оскільки усі основні базові зони повторюються (редуплікуються) у вигляді відповідних дискретних фрагментів. Але спостерігається водночас ще інверсія між регламентативно-директивною та зоною попереджень. Двошарова модель може бути використана, але вона повинна враховувати наявну інверсію.

У тих випадках, коли редуплікація часткова (лише одна зона представлена дискретними фрагментами), двошарова текстова модель не є якісним структурним відображенням прототипової моделі тексту, необхідно враховувати лише характер чергування. У тих випадках, коли дискретні елементи однієї й тієї ж інформаційної зони посідають одночасно обидві сильні позиції (ініціальну та фінальну), можна говорити про рамкову модель.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ідентифікація основних текстових елементів фармтекстів, а також вивчення їх розташування у текстовому корпусі дозволило побудувати інваріанти прототипової моделі фармтекстів, яка враховує основні модифікації структури текстових конструктів при одночасному виділенні основних базових конструктивних текстоформуючих елементів.

Створення прототипових моделей для текстів спеціального, вузько галузевого призначення надає можливість глибше побачити природу процесів, які лежать в основі формування широкого розмаїття текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jackendoff R. What is a Concept? / R. Jackendoff // *Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical Organization.* – Hillsdale, 1922. – P. 191–209.
2. Neubert A. Interference between Languages and between Texts / A. Neubert // *Interferenz in der Translation // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 12/Hrsg. Von heide Schmidt.* – Leipzig : VEB – Verlag Enzyklopedie. 1989. – P. 56–72.
3. Putnam H. The Meaning of “Meaning” / H. Putnam // *Language, Mind and Knowledge.* – Minneapolis, 1976. – Repr. // Putnam H. *Mind, Language and Reality : Philosophical Papers.* Cambridge, 1975. – Vol. 2. – P. 215–271.
4. Rosch E. Natural Categories / H. Rosch. – CP. – 1973. – V. 4 – P. 328–350.
5. Taylor J. R. Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory / J. R. Taylor. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1989. – 356 p.
6. Welsch. C. K. Putnam’s Stereotypes and Compositionality// CLS. – 1983 – V. 19. – P. 1960407.
7. Витгенштейн Л. фон. Философские работы : в 2-х ч / Л. Витгенштейн. – М. : Гнозис, 1994. – Ч. 1. – 612 с.
8. Givon T. Prototypes: Between Plato and Wittgenstein / T. Givon // *Noun Classes and Categorization.* – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publ. corp., 1986. – P. 77–102.
9. Holenstein E. Sprachliche Universalien: Eine Untersuchung zur Natur des Menschlichen Geistes / E. Holenstein. – Goteborg : Acta Universitat Goterborgenesis, 1985. – 175 s.
10. Randquist M. G. TT – Schemata. Some Notes on Text Typology / M. G. Randquist // *Nordic Research in Text Linguistics and Analysis: Papers from the First NORDTEXT Symposium/* Trondheim: Tapir, 1985. – P. 69–84.
11. Randquist M. G. The Role of Knowledge Structures in the Science of Texts / M. G. Randquist // *Papers from the 8th Scandinavian Conference of Linguistics.* – Copenhagen: Univ. of Copenhagen. Dep. of Nordic Philology, 1984. – P. 103–146.
12. Тельнова Ф. Ф. О межстилевых контактах. Индивидуальное и социальное в текстообразовании / Ф. Ф. Тельнова. – М. : МГЛУ. – Вып. 376. – 1991. – С. 61–71.
13. Weissenborn W. J. Functional Categories and Verb Moment: The Acquisition of German Syntax Reconstructed / W. J. Weissenborn // *Sprachwerb und Grammatik: Linguistische Untersuchungen zum Erwerb von Syntax und Morphologie.* – Oplanden, 1990. – P. 190–224.
14. Seiler H. A Functional View on Prototypes / H. Seiler // *Conceptualization and Mental Processing in Language.* – B. ; N.Y. : de Gruyter, 1993. – P. 115–139.
15. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. Оптимизация речевого воздействия / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. – М. : Наука, 1990. – С. 180–186.
16. Гетьман З. О., Архипович Т. П. Текст як інформаційна мовленнєва одиниця / Зоя Олексіївна Гетьман, Тетяна Петрівна Архипович // *Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць.* – К. : Вид-во Київськ. лінгв. ун-ту, 1999. – № 2. – С. 38–41.
17. Neubert A. Text and Translation / A. Neubert. – Leipzig : VEB – Verlag Enzyklopadie, 1985. – 168 p.
18. Beaugrande R. de. Introduction to Text Linguistics / R. de Beaugrande, W. Dressler. – L. ; N.Y. : Longman, 1981. – 290 p.

БОНДАРЄВА Н. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНІ РІЗНОВИДИ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-ПОРАД УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню комунікативних особливостей висловлювань-порад, аналізу семантики і структури цих висловлювань, виявленню рис, характерних лише для таких конструкцій.

Ключові слова: висловлювання-поради, мотивуюча оцінка, мотивована оцінка, іллокутивна сила висловлювання, домінуючий мовленнєвий акт, допоміжний мовленнєвий акт.

Статья посвящена исследованию коммуникативных особенностей высказываний совета, анализу семантики и структуры данных высказываний, определению черт, характерных только для таких конструкций.

Ключевые слова: высказывания совета, мотивирующая оценка, мотивированная оценка, иллокутивная сила высказывания, доминирующий речевой акт, вспомогательный речевой акт.

The article deals with the research in communicative peculiarities of expression of advice, semantic and structure analysis of these expressions, recognition of specific traits which are typical for such constructions only.

Key words: expression of advice, incentive evaluation, motivated evaluation, illocutive forth of expression, pragmatical scheme, dominated speech act, auxiliary speech act.

На сучасному етапі розвитку мовознавства помітно зріс інтерес до вивчення комунікативно-прагматичних аспектів мови, які передбачають розгляд її як важливої ланки людської діяльності, аналіз закономірностей використання одиниць мови у реальних контекстах її функціонування, виявлення особливостей співвіднесеності значення і змісту повідомлення у мовленні тощо.

З огляду на значну роль волевияву у людському спілкуванні категорія волевиявлення постійно перебуває у центрі уваги дослідників, які вивчали різні аспекти цього явища: структурно-морфологічні (Л. А. Бирюлін, В. С. Храковський), функціонально-семантичні (А. В. Дорошенко, С. В. Харченко) та прагматичні (А. Вежбицька, Н. Ф. Гладуш, Л. В. Михайлова, О. Г. Почепцов, О. Л. Шевченко та ін.). Проте не всі характеристики комунікативної ситуації для диференціації директивних мовленнєвих актів проаналізовано детально, і не всі вони досліджені в аспекті визначення їх ролі у оформленні іллокутивного компонента, недостатньо досліджені окремі типи директивів, зокрема волевиявлення-порада, проблема закономірності вибору мовних засобів залежно від цілей і завдань комунікації все ще не знайшла належної

уваги лінгвістів. Усім цим і зумовлена **актуальність** пропонованої статті.

Метою нашого дослідження є спроба проаналізувати семантику висловлювань-порад та встановити їх комунікативно-структурні різновиди. **Предметом** дослідження виступають висловлювання-поради сучасної української мови, а його **об'єктом** – комунікативні і структурні особливості цих висловлювань. Дослідження комунікативних та структурних моделей, вербальних засобів вираження спонування зі значенням поради проводилося **на матеріалі** понад 1200 спонукальних висловлювань з урахуванням відповідних ситуацій. **Наукова новизна** полягає у виявленні множини іллокутивних потенціалів інтенції поради і створенні типології висловлювань-порад відповідно до їх комунікативної структури.

Мовленнєвий акт поради є достатньо “м'яким” директивом, що в цілому не потребує від адресата визначеної лінії поведінки. Однак, незважаючи на те, що мовець не стверджує, що він *хоче* від адресата реалізації певних дій, він (мовець) все ж таки *розраховує* на те, що адресат ці дії виконає, і тому часто намагається переконати адресата у їх доцільності, тобто намагається вплинути на свого співрозмовника.

Мовленнєвий вплив ми розуміємо широко: і як інформаційну зміну стану свідомості адресата, і як модифікацію структури його переконань, і як реакцію-відповідь реципієнта немовленнєвою дією на мовленнєвий стимул. Усі перераховані види змін психологічного, ментального й фізичного стану адресата у межах загальної теорії мовленнєвих дій називаються змінами його “стану світу” [1:37].

Автору мовленнєвого спілкування досить часто не вдається “прямо” вплинути на співрозмовника, він постійно “наштовхується” на обмеження, які створюються світом слухача й певною комунікативною ситуацією. Тому мовець змушений продумувати відповідну стратегію побудови мовленнєвої дії, яка базується на гіпотезі про ситуацію і співрозмовника, враховуючи його рівень освіти та інформованості, соціально-рольові, психологічні, вікові та інші характеристики. Ці змінні складники до певної міри детермінують стратегію побудови мовленнєвого впливу й вибір відповідних типів обґрунтувань. Однак характер цієї детермінації не є жорстким і однозначним, оскільки вибір як засобів мовленнєвого впливу, так і процедур, що служать для його обґрунтування, базується на когнітивній моделі світу мовця, його індивідуальному досвіді й уяві.

Таким чином, співрозмовник із його особистісними характеристиками й ситуація мовлення впливають на стратегію мовця, який, реалізуючи свій намір впливу, може “розбивати” висловлювання на дві частини: головну і допоміжну (домінуючий і допоміжний директив). Тобто, речення чи група речень, які є мовною реалізацією мовленнєвого акту поради, складаються принаймні з двох предикативних одиниць, одна з яких завжди є власне директивною частиною (домінуючий директив), а друга є мотивуванням цього директива (допоміжний директив). При цьому мотивуюча частина завжди має обґрунтування не фактів, названих у частині, що мотивується, а обґрунтування самого мовленнєвого акту спонукування.

Отже, домінуючий директив відіграє вирішальну роль у формуванні іллокутивної сили висловлювання-поради і є головним у цій структурі. Допоміжний мовленнєвий акт, по-перше, інформує про ситуацію виголошення домінуючого директива, по-друге, сам має непряму спонукальну іллокутивну функцію, виступає аргументом до головного, внаслідок чого збільшує шанси на успіх відповідного директива. Тобто, комунікативна структура висловлювання з концептом “порада” складається зі взаємодії іллокутивних сил домінуючого та допоміжного мовленнєвих актів.

Варто, однак, зауважити, що іллокутивна сила поради не має умови щирості “я хочу, щоб ти зробив...” у настільки категоричній формі, як в інших типах директивних мовленнєвих актів (наказ, вимога): мовець явно не стверджує, що він *хоче*, щоб адресат щось зробив, він лише *вважає*, що дія адресата буде для нього (адресата) доброю, корисною (адресату слід зробити Z). Тому мотивування поради все ж таки буде не “я *хочу*, щоб ти зробив Z, тому що ...”, а “я *вважаю*, що тобі слід зробити Z, тому що ...”. Таким чином, “у складному мовленнєвому акті поради допоміжний мовленнєвий акт містить не підставу бажання, щоб адресат виконав певну дію, а підставу *вважання* мовця, чому адресату слід цю дію виконати” [2:10].

Ця підстава завжди пов'язана з оцінними установками мовця. У типовому випадку мовець радить, рекомендує адресату виконати дію, яку він (мовець) оцінює як “хорошу” або радить не виконувати дії, оцінюваної як “поганої”.

Н. Д. Арутюнова справедливо твердить, що оцінка дії є найбільш яскравим представником прагматичного значення, а прагматичним

прийнято називати те значення, яке слово чи висловлювання набуває у ситуації мовлення [3:5].

На існування тісного зв'язку категорії оцінки й мовленнєвого акту поради неодноразово вказувалося у лінгвістичній літературі [4:338–339; 5:79], причому мовленнєвий акт поради співвідноситься, на думку цих авторів, з позитивною оцінкою рекомендованої адресату дії.

На нашу думку, в мовленнєвому акті поради можна виділити не одну, а принаймні дві оцінки, що різняться функціонально: мотивуючу – первинну оцінку, що служить основою поради; мотивовану – вторинну оцінку корисної для адресата дії, яка йому пропонується.

Видається, що позитивна оцінка, об'єктом якої виступає майбутня дія адресата, завжди є вторинною, оскільки в її основі лежить або позитивна, або негативна оцінка певного предмета, дії чи стану, залученого до сфери поради. При цьому первинна оцінка виступає основою вторинної.

Основна відмінність мотивуючої і мотивованої оцінки в тому, що первинна оцінка може бути як позитивною, так і негативною, а вторинна оцінка – завжди позитивною. При чому, перша може встановлюватися мовцем безвідносно до адресата поради, а друга завжди враховує фактор адресата. Первинна оцінка дій, станів, предметів є основою, мотивом поради, вона тісно пов'язана з умовою мотивації поради, тоді як вторинна оцінка тісно пов'язана з умовою ширості мовленнєвого акту поради, оскільки лежить в основі, характерної для цього мовленнєвого акту ознаки корисної спрямованості на адресата.

Зауважимо, що оцінні установки мовця завжди пов'язані з прагматичними координатами “я-тут-тепер”. Проте, у мовленнєвому акті поради, на відміну від інших директивів (наказу, прохання), відлік цих координат ведеться не від мовця, а від адресата. Тому прагматично релевантним є стан справ, що оточує не мовця, а адресата; оцінки “добре”, “погано” також стосуються адресата. Таким чином, у координатах “я-тут-тепер” у ситуації поради мовець оцінює стан справ як “позитивний” чи “негативний” для адресата (початок цих координат – адресат, а не мовець). Координата “тут” означає той стан справ, що існує навколо адресата, місце, де знаходиться він у момент мовлення. Інакше кажучи, прагматичним центром світу поради є

адресат і все, що відбувається у цьому світі, описується відносно його центру.

У типовому випадку поради мовець спонукає адресата перебувати в одній системі прагматичних координат із тим, що оцінюється як “добре”, й у різних системах із тим, що оцінюється як “погане”. Оцінка стану справ, яка міститься у допоміжному мовленнєвому акті, має непряму функцію спонукування: позитивна оцінка ситуації стимулює адресата актуалізувати для себе цю ситуацію в координатах “я-тут-тепер”; негативна оцінка спонукає адресата актуалізувати цей стан справ у координатах “не тут” або “не тепер”. Якщо ж опинитися з тим, що оцінюється як погане у різних системах неможливо, то мовець рекомендує адресату такі дії, які якщо й не усунуть, то принаймні послаблять ефект поганого.

Про стан справ, позитивно чи негативно оцінений (експліцитно чи імпліцитно), повідомляється за допомогою мовленнєвого акту, який набуває тим самим непрямой функції спонукування.

Допоміжний мовленнєвий акт, який має повідомлення про стан справ, що існує у цей момент навколо адресата, найчастіше містить негативну оцінку. У цьому випадку адресат спонукається до зміни системи координат, у якій він “тепер” знаходиться, переміститися до іншої, більш сприятливої для нього системи (1), або до пристосування якимось чином до цієї системи координат, зведення до мінімуму її негативного, несприятливого впливу (2): (1) *Тікай звідси. Тут чекає смерть* (Д. Білий); *Валько, тікай, він тебе бить буде! Він сумашедчий, Валько, тікай!* (В. Шевчук); (2) *Скинь піджака: душно, – Ядзя помітила його рух* (В. Шевчук); *Вкрийся, під ранок холодно буде* (В. Шевчук).

В усіх наведених прикладах ігнорування адресатом дії, що рекомендується мовцем, так чи інакше погіршує існуючий і без того достатньо поганий для адресата стан справ. Інакше кажучи, наміри й дії (або бездіяльність) адресата є несприятливими для ситуації, що створилася.

В інших випадках відбувається навпаки: стан справ, що склався, є несприятливим для реалізації намірів адресата, і здійснення їх не приведе адресата до тих результатів, яких він очікує: *Почекай, не розповідай – тут занадто шумно* (П. Щегельський). Така порада має форму “роби – буде добре” (наявний стан справ оцінюється як негативний для адресата).

Таку саму структуру (“роби – буде добре”) має порада у випадку позитивної оцінки стану справ, що існує у цей момент не навколо адресата, а в іншій системі координат, не “тут-тепер”, а “там-тепер”, до якої мовець рекомендує адресату переміститися: *Пізно, іди вже додому, там на тебе чекають кефір, свіжі журнали і м'яке світло нічника над ліжком* (О. Коломієць).

Повідомлення про сприятливі результати рекомендованих дій має на меті зайвий раз переконати адресата у їх доцільності і послужити ще одним засобом непрямого спонукання послухатися поради: *Випростайся над власною долею: здобудеш істинну велич!* (С. Процюк); *А ти по діагоналі читай, то більше встигнеш* (П. Щегельський).

У подібних прикладах прагматичний центр висловлювання переміщується зі стану справ, що існує у цей момент навколо адресата до виконання ним певних дій, на стан справ, що виникне після їх виконання. Релевантною для контексту цієї комунікації стає координата “потім”, а новий стан справ має позитивну оцінку мовця.

Поради, у яких допоміжний мовленнєвий акт містить інформацію про необхідність виконання дій, які не приведуть до негативних наслідків, мають форму “роби – не буде погано”: *Треба нам усім зійтися, – серйозно сказав Горбатий. – Зайві руки не пошкодять, – то такий зловмисний чоловік ... По одному ми з ним нічого не зробимо* (В. Шевчук); *Зайди отуди за дрова трохи, щоб зразу не побачив Кальт, як відчинить двері* (В. Захарченко).

У цих висловлюваннях допоміжний мовленнєвий акт є запевненням. Вони реалізуються у ситуації, коли мовець припускає, що адресат не буде схильний послухати поради, або сумніваючись у доцільності пропонованих дій, або побоюючись їх несприятливих наслідків. Запевнення служить засобом впливу на адресата, непрямого спонукання його до реалізації певної лінії поведінки.

Висловлювання із значеннєвими відношеннями альтернативної мотивації між частинами у допоміжному мовленнєвому акті містять повідомлення про те, що трапиться, якщо адресат не виконає рекомендованих дій, і мають форму “роби – якщо не зробиш, буде погано”. Тобто, негативної оцінки набуває не результат дії адресата, а результат його бездіяльності, невиконання рекомендованих дій: *Стеж за собою, – вже роздратовано сказав Єремія, – щоб не сталося чогось більш гіркого. Щоб не постраждав ти у бутньому віці* (В. Шевчук);

Хоч закушуйте, а то зовсім сп'янієте. Капітан скине з теплохода. Він же попереджав, що скине (О. Коломієць); Я знаю, що у вас гроші є, – всміхнулася Валька. – Сховайте, щоб не згубили! (В. Шевчук).

Як показує аналізований матеріал, поради, у яких адресат спонукається до дій, що допоможуть усунути несприятливий для нього стан, який він відчуває у момент виголошення висловлювання, набувають форми “роби – тепер погано”. Підставою аргументації, що адресату варто виконати дію, є негативна оцінка ситуації, що склалася у момент висловлювання. Але ця ситуація, на відміну від розглянутих раніше прикладів, є не об'єктивним станом справ, а станом адресата: *Коли буде погано, – порадив Богдану, – подивися на вуха цих поважних людей, почитай, чого вони добилися, і тоді стане легше (В. Даниленко); Коли важко тобі буде, не забувай його й приходь до нього (В. Шевчук); А ти, Архипе, здави отако долонями й потри, воно й пройде, – порадив дід Платон (В. Захарченко).* Мовець не стільки повідомляє про стан адресата (оскільки адресат і сам про це має знати, бо це його стан), скільки встановлює залежність цього стану й дій, які рекомендуються адресату. Цим адресату подаються підстави для поради, що сприяє підвищенню її іллокутивної сили.

Поради, у яких допоміжний мовленнєвий акт повідомляє про певний несприятливий стан справ, що існує в момент висловлювання, можуть мати додаткові іллокутивні компоненти, характерні для мовленнєвого акту докору: *Поснідаєте, замкнете хату і ключа під стріхою сховаєте ... І ще вам скажу: якщо з людьми доведеться жити, то не ставте себе вище, а когось нижче, бо всі люди однакі, тільки долі різні ... Ви ось на агронома вибились, тато ваш на директора, а мій Гнат голову склав ... І він би міг бути агрономом. Гнат мене в обиду не дав би ... (М. Зарудний).*

Допоміжний мовленнєвий акт у подібних висловлюваннях має повідомлення про поганий стан справ, і відповідальність за це покладається на адресата. Докір при цьому завжди м'який і має на меті викликати в адресата не почуття провини, сорому тощо, а лише усвідомлення, що цей стан справ необхідно виправити.

У випадках, коли мовець імплікує позитивну оцінку стану справ навколо адресата і радить адресату не витрачати сили і не вживати зайвих зусиль, які не поліпшать ситуацію і без того “непогану”, порада має вигляд “не роби – і так добре”: *Коли тобі вже все так подобається – то в нас би й відпочила, а не їхала на курорт*

(О. Коломієць). Допоміжний мовленнєвий акт імплікує, що “зараз усе добре, тому не слід щось робити, щоб змінити стан справ” і виступає запевненням адресата, виконуючи непрямую функцію спонування.

Інша група порад має форму “не роби – буде погано” й негативну оцінку ситуації, яка існує в іншій, не адресата, системі координат: мовець зосереджує увагу на оцінці стану справ, у якому адресат опиниться унаслідок своїх дій. *Не виходь – на вулиці погана погода* (С. Процюк); *Нагору не піднімайся, там нема водія* (Д. Білий), – оцінюючи ситуацію негативно, мовець рекомендує адресату не переміщатися до системи координат, оскільки результати дій адресата будуть несприятливими.

Варто зауважити, що повідомлення адресата про поганий стан справ, який існує в іншій системі координат, завжди пов'язане з наміром адресата переміститися до цієї системи координат; у протилежному випадку це повідомлення втрачає сенс. Тому порада спонукає адресата відмовитися від своїх намірів.

В українській мові таку саму форму має порада, коли допоміжний мовленнєвий акт містить повідомлення про негативні наслідки дій адресата: *Не підставляй свою дурну голову під гаряче слово вождя: злетить, незчуєшся й коли* (В. Захарченко); *Не заносся над людьми, не дери дуже носа, що ти найрозумніший, бо тільки подумаєш так – зразу ж і опинишся в дурнях* (В. Захарченко). Подібні поради рекомендують адресату припинити дії або відмовитися від намірів їх здійснити, й завжди мають експліцитне заперечення: *Не дурійте, пане, – зашепотіла та йому в вухо. – Не дурійте, пане, інакше це погано для вас закінчиться* (В. Шевчук).

Висловлювання, у яких мовець рекомендує адресату виконати дії, які мають на меті не усунути несприятливий стан, а, швидше, пристосуватися до нього, можуть мати такі форми:

- 1) “не роби – і без того погано”;
- 2) “не роби – нічого доброго з цього не вийде”. Рекомендовані дії не усунуть несприятливий стан адресата, а будуть сприяти тому, щоб цей стан не погіршився.

До першої групи відносимо висловлювання, які завжди мають справу з намірами адресата й реалізуються у ситуації, коли адресат збирається виконати дії, які, на думку мовця, лише погіршать і без того поганий стан справ адресата. Мовець припускає, що адресат або не усвідомлює, що існує певний взаємозв'язок між його станом і діями, які

він збирається виконати, або він цей взаємозв'язок ігнорує. Повідомляючи (або нагадуючи) адресату про його стан, мовець у мовленнєвому акті експлікує цей взаємозв'язок і дає зрозуміти адресату, що його стан є достатньою підставою для того, щоб цих дій не виконувати. При цьому мовець прагне до того, щоб адресат не стільки отримав якусь користь від рекомендованих дій, скільки запобіг неприємностям, які може принести реалізація його намірів: *Залишайся вдома – ти хворий* (М. Зарудний); *Випий таблетку – у тебе висока температура* (О. Коломієць).

Як показують наші спостереження, різновидом поради, метою якої є спроба спонукати адресата пристосуватися до несприятливого для нього стану (психічного, фізичного), є висловлювання, що рекомендують адресату не реалізовувати свої наміри, оскільки стан, який він відчуває зараз, може зашкодити реалізації цих намірів. Пристосуватися до поганого стану можна: по-перше, не робити нічого такого, що погіршило б і без того поганий стан (“не роби – і без того погано”): *Не ходи на вулицю – ти хворий*; по-друге, не реалізовувати свої наміри (або відкласти їх реалізацію до кращих часів), здійсненню яких цей поганий стан може зашкодити (“не роби – нічого хорошого з цього не вийде”): *Його знудило від самого вигляду того суну, але хотів догодити матері. Взяв ложку й неохоче занурив її в юшку. – Не гризись, – м'яко озвалася мати, і голос її долинув до нього наче з іншої кімнати. – Що сталося, те сталось, і його не одміниш ...* (В. Шевчук); *Не говори нічого, ти втомився* (В. Шевчук).

Інакше кажучи, існує двонаправлена залежність між намірами адресата та його станом: здійснення намірів може вплинути на стан адресата й погіршити його; стан адресата може вплинути на здійснення його намірів і зашкодити йому.

Комунікативні різновиди висловлювань-порад, що мають певну оцінку мовця («–» – негативну оцінку / «+» – позитивну оцінку) у допоміжному мовленнєвому акті, наведено у таблиці.

Комунікативні різновиди порад

Комунікативна структура висловлювання	Оцінка мовцем прагматичної системи координат у допоміжному мовленнєвому акті	Приклади
роби – буде добре	адресату варто змінити (–) навколо нього стан справ адресату варто пристосуватися до	<i>Тікай звідси. Тут чекає смерть.</i> <i>Скинь піджака: душно.</i>

	цієї (–) системи координат адресату слід виконати дії, які приведуть до (+) наслідків адресату варто переміститися до (+) системи координат	<i>Випросяйся над власною долею: здобудеш істинну велич! Іди до нас, і пізнаєш святу істину, полегші великої зазнаєш...</i>
	адресату варто перемістити (+) об'єкт до своєї системи координат адресату варто видалити (–) об'єкт зі своєї системи координат	<i>Візьми собі яблука, вони вже стигли. Гордия тебе гложе, брате! Гордия це велика, і тобі молитися треба, щоб позбутися її. Зайди отуди за дрова трохи, щоб зразу не побачив Кальт, як відчинить двері. Стеж за собою, – вже роздратовано сказав Єремія, – щоб не сталося чогось більш гіркого. Щоб не постраждав ти у бутньому віці. А ти, Архипе, здави отако долонями й потри, воно й пройде, – порадив дід Платон. Може б ти, батьку, каганчика поки що погасив. А то таке: і лампочка горить, і каганець...</i>
роби – не буде погано	адресату варто виконати дії, які не приведуть до (–) наслідків	
роби – якщо не зробиш, буде погано	адресату варто виконати дію, невиконання якої приведе до (–) наслідків	
роби – тепер погано	адресату варто виконати дії, які допоможуть усунути його (–) стан (психічний, фізичний) адресату варто виконати дії, що зможуть змінити (–) стан справ, відповідальність за який несе адресат	<i>Коли тобі вже все так подобається – то в нас би й відпочила, а не їхала на курорт. Не виходь – на вулиці погана погода. Не підставляй свою дурну голову під гаряче слово вождя: злетить, незчуєшся й коли. Залишайся вдома – ти хворий.</i>
не роби – і так добре	немає необхідності змінювати (+) навколо адресата стан справ	
не роби – буде погано	адресату не варто переміщуватися до іншої (–) системи координат адресату не варто виконувати дії, які приведуть до (–) наслідків	<i>Не говори нічого, ти втомився.</i>
не роби – і без того погано	адресату не варто виконувати дії, які можуть погіршити наявний його (–) стан (психічний, фізичний)	
не роби – нічого доброго з цього не вийде	адресату не варто робити дії, здійсненню яких може зашкодити його (–) теперішній стан (психіч- ний, фізичний)	

Таким чином, висловлювання-поради у системі директивних мовленнєвих актів характеризуються наявністю певного комплексу семантичних і структурних характеристик, що дозволяє виокремити їх як окремий тип висловлювань. Із семантичного погляду порада – це мовленнєвий акт, який несе повідомлення про те, що є, на думку мовця,

найкращим для адресата у даній ситуації, за необхідної умови, що пропонована дія не є сама собою зрозумілою у цій ситуації. Це може бути або ж зовсім невідома інформація, або ж адресат здогадується але вагається з приводу реалізації певної дії, хоч в обох випадках ідея зміни є маркованою для семантики поради.

Проведене дослідження комунікативної структури висловлювань-порад, зокрема їх складових – домінуючого і допоміжного мовленнєвого акту, допомагають чітко визначити семантику конкретного висловлювання, що відкриває **перспективи** точної диференціації і класифікації директивних мовленнєвих актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Троянов В. И.* Личностные стратегии обоснования в дискурсе / В. И. Троянов // Личностные аспекты языкового общения : Межвуз. сб. научн. трудов / М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР / отв. ред. И. П. Сусов. – Калинин : КГУ, 1989. – С. 37–61.
2. *Фоміна Л. В.* Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Людмила Василівна Фоміна ; Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 19 с.
3. *Арутюнова Н. Д.* Лингвистические проблемы референции / Нина Давидовна Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика. / сост. и ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : “Радуга”, 1982. – Вып. 13. – С. 5–40.
4. *Арутюнова Н. Д.* Сравнительная оценка ситуаций / Нина Давидовна Арутюнова // Известия АН СССР. – Серия лит. и яз. – 1983. – Т. 42. – С. 330–341.
5. *Вольф Е. М.* Функциональная семантика оценки / Елена Моисеевна Вольф / отв. ред. Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
6. *Бирюлин Л.* Семантика и прагматика русского императива : [монография] / Леонид Бирюлин – Helsinki : Helsinki Univ. Press, 1994. – 230 с.
7. *Храковский В. С.* Семантика и типология императива. Русский императив / Виктор Самуилович Храковский, Александр Павлович Володин / отв. ред. В. Б. Касевич ; АН СССР, Ин-т языкознания. – Л. : Наука, 1986. – 272 с.
8. *Дорошенко А. В.* Побудительные речевые акты и их интерпретация в тексте (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. “Германские языки” / Александр Викторович Дорошенко. – М., 1986. – 26 с.
9. *Харченко С. В.* Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Світлана Василівна Харченко. – К, 2001. – 21 с.
10. *Вежбицка А.* Речевые акты / Анна Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике / сост. и ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 251–275.
11. *Гладуш Н. Ф.* Повествовательные директивы в современном английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Нина Федоровна Гладуш. – К., 1985. – 23 с.
12. *Михайлова Л. В.* Эволюция директивных речевых актов в английском языке : дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Людмила Васильевна Михайлова. – Харьков, 2002. – 197 с.
13. *Почепцов О. Г.* Основы прагматического описания предложения : [монография] / Олег Георгиевич Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
14. *Шевченко О. Л.* Средства косвенного выражения побуждения в современном английском языке : дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Ольга Леонидовна Шевченко ; Киевск. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1985. – 220 с.

БУТОВА І. С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

РОЛЬ АЛЮЗІЇ В ГУМОРІ БАРАКА ОБАМИ ТА ВІКТОРА ЮЩЕНКА

Здійснено порівняльно-типологічний аналіз гумористичних повідомлень Барака Обами та Віктора Ющенка на предмет наявності в них алюзії, продемонстровано подвійну природу гумору в політичній комунікації, проаналізовано чотири основні функції гумору в українському і американському політичному дискурсі.

Ключові слова: алюзія, принцип втіхи, принцип абсурду, принцип переваги.

Осуществлено типологическое сравнение юмористических высказываний Барака Обамы и Виктора Ющенко на предмет присутствия в них аллюзии, продемонстрировано двойной характер юмора в политической коммуникации, проанализировано четыре основных функции юмора в украинском и американском политическом дискурсе.

Ключевые слова: аллюзия, принцип утешения, принцип абсурда, принцип превосходства.

Typological analysis of allusion role in humorous statements of Barack Obama and Victor Yushchenko is made, double nature of humor in political communication is proved, four types of fundamental humor functions in Ukrainian and American political discourses are demonstrated.

Key words: allusion, relief approach, incongruity approach, superiority approach.

Мета статті – зробити порівняльно-типологічний аналіз використання алюзії в гуморі Барака Обами та Віктора Ющенка, враховуючи три принципи виникнення гумору; продемонструвати подвійну природу гумору в комунікації; проаналізувати чотири основні функції гумору в українському і американському політичному дискурсі.

Дослідження свідчать, що публічні люди, які влучно використовують гумор, є популярними серед громадян. А його часте використання в риторичі підкреслює маніпуляційність характеру. Головними цілями гумору є розважити аудиторію, переконати її у правоті мовця, полегшити розуміння складного інформативного матеріалу, об'єднати аудиторію на користь висловленої точки зору. Саме цих цілей прагне досягнути сучасний політик. Недослідженість використання гумору в політичному дискурсі ХХІ століття обумовлюють **актуальність** проблеми. **Наукова новизна** дослідження полягає в аналізі політичних повідомлень Барака Обами та Віктора Ющенка.

Об'єктом дослідження в статті є алюзія в гуморі політиків і основні риторичні прийоми в сучасній американській та українській політичній комунікації.

Предмет дослідження – особливості функціонування лексичних та синтаксичних структур як засобів реалізації гумористично завуальованих натяків.

Матеріалом дослідження слугують політичні повідомлення американського та українського президентів.

Гумор – когнітивний феномен, який є внутрішнім переосмисленням соціокультурної реальності. Він сприяє радісному стану людини та супроводжується сміхом, посмішками, ухмилками. Оскільки гумор має соціальну природу, мовці можуть виступати у чотирьох основних ролях: “дурня”, “актора”, “гумориста” / “дотепника”, “комедіанта”. “Дурень” виконує функцію уникнення відповідальності; “клоун” прагне розважити глядачів; “гуморист” / “дотепник”, надаючи швидку відповідь, демонструє можливості власного інтелекту; “комедіант” маніпулює думкою аудиторії [1:316]. Отже, гумор – ситуативно залежне мовне явище. Тобто його прояви залежать від особистості мовця, конкретної аудиторії та обставин.

Можемо виділити наступні види гумору в політиці: іронія, сатира, сарказм, карикатура. Під *іронією* (грец. *εἰρωνεία* — лукавство, глузування, прихований глум) розуміємо художній троп, що виражає глузливе й критичне ставлення мовця до предмета зображення. *Сатира* є гострою критикою окремих осіб, груп чи суспільства з висміюванням, гнівним засудженням вад і негативних явищ в індивідуальному, суспільному й політичному житті, що суперечать загальнообов’язковим принципам чи встановленим ідеалам. *Сарказм* – це троп, в основі якого лежить гострий дошкульний глум, сповнений презирства. *Карикатурою* вважається перебільшений портрет людини чи малюнок події, який висміює чи дає інше зображення суб’єкта [2].

Науковці відзначають подвійну природу гумору. Він може як об’єднати аудиторію, так і розділити її на два ворогуючі табори. Основні функції гумору (ідентифікаційна, роз’яснювальна, підсилення, диференціації) підкріплюють цю гіпотезу. *Ідентифікаційна* та *роз’яснювальна* функції мають на меті об’єднати мовця з аудиторією. А функції *підсилення* та *диференціації* прагнуть продемонструвати різницю в переконаннях опозиційних сил, позиціонуючи їх по різні боки проблеми. Можна поділити функції гумору на дві категорії: раціональний та емоційний. Раціональний ще називають дотепністю. Прихильники дотепності сміються над тобою, а гумористи сміються з

тобою. Тобто дотепність виконує функції диференціації та підсилення, а гумор – функції ідентифікації та роз'яснення. Іронічність та повчальність підсилюють існуючі норми, а креативність та поетичність сприяють розслабленню аудиторії та ідентифікації з нею.

Ідентифікаційна функція гумору виникає, коли аудиторії він подобається. Ситуація, в якій реципієнти менше розуміють гумор, проте налаштовані позитивно стосовно мовця, сприяє виникненню *роз'яснювальної* функції. Функція *підсилення*, шляхом негативної гіперболізації деяких ідеологічних чи моральних розбіжностей з опозицією, ділить слухачів на прибічників висловлювання і його противників. Гумор виконує функцію *диференціації*, якщо мовець чітко пояснює, що є опозиціонером по відношенню до іншої політичної сили, і підкреслює цей факт гумористичним повідомленням. [1:317–318].

Щоб створити сприятливі відносини між аудиторією та мовцем використовуються такі функції гумору, як *ідентифікаційна* та *роз'яснювальна*. Так, політики часто використовують гумористичний прийом, щоб розвеселити публіку, зменшити напруження серед присутніх. Джиммі Картер дуже часто демонстрував свої комунікаційні здібності за допомогою гумору. Коли він прилетів до Техасу у 1980 році, територія якого страждала від посухи, почалася рясна злива тривалістю десять хвилин. Президент пожартував, звернувшись до фермерів: “*Well, you asked for either money or rain. I couldn't get the money so I brought the rain*” [1:324]. *Ідентифікаційна* функція гумору сприяє уніфікації мовців із аудиторією. Розуміння гумористичного повідомлення – запорука створення сприятливої атмосфери між мовцем та слухачами. Так, під час перших президентських дебатів 1992 року Генрі Росс Перо заявив: “*If there are some good plans out there, I'm all ears*”. Вуха кандидата в президенти часто були предметом пародій в політичних карикатурах. Сміючись над самим собою, політик мінімізував напругу серед слухачів.

Роз'яснювальна функція сприяє перетворенню фрази на анекдоти, що дають розширене пояснення висловленої точки зору. Невелика гумористична фраза має більше шансів стати популярною серед громадськості за допомогою ЗМІ, ніж ґрунтовний аналіз ключових положень програми політика. Для прикладу, під час дебатів 1984 року між Рональдом Рейганом та Уолтером Мондейлом майбутній президент зазначив, що не має наміру робити наголос на своєму віці через “молодість і недосвідченість” (“*youth and inexperience*”) свого

опонента. Ця фраза викликала сміх не лише у присутньої аудиторії, а й в опонента.

Кожен комунікатор, прагнучи вплинути на аудиторію, використовує тактику підсилення соціальних норм, яка слугує комунікатору змогою продемонструвати власне критичне бачення ситуації. Хоча Рональда Рейгана і не можна назвати “негативним” політиком, він часто критикував те вирішення проблем, яке вважав неприйнятним, шляхом гіперболізації та використанням мовних маркерів підсилення ознаки (*“My fellow Americans. I’m pleased to announce that I’ve signed legislation outlawing the Soviet Union. We begin bombing in five minutes”*). Функція підсилення дозволяє наголосити на зміні загальноприйнятих норм, які, породжуючи сміх, виражаються в глузуванні над явищем, процесом чи людиною, відповідальною за його виникнення.

Функція диференціації визначає чіткі розбіжності між ідеологічними чи моральними вподобаннями людей чи груп. Під час президентської кампанії 1980 року Рональд Рейган, з метою відокремлення себе та свого електорату від Джиммі Картера і його прихильників, сказав: *“President wants a definition, I’ll give him one. Recession is when your neighbor loses his job, depression is when you lose yours, and ... recovery will be when Jimmy Carter loses his”*. Такий тип гумору використовується з ціллю відокремити одну групу від іншої. Проте прихильники однієї з груп можуть об’єднатися проти ефективної гумористичної атаки. Диференційний гумор був також використаний під час президентської кампанії 1996 року кандидатом від Республіканської партії Робертом Доулом: *“For the government cannot direct the people? The people must direct the government. This is not the outlook of my opponent, not my enemy. Though he has tried to be a good Republican, there are certain distinctions between two great parties that will be debated, and must be debated in the next 82 days”*. Зазначивши, що опонент намагається поводитись, як республіканець, хоча таким не є, політик відокремив себе від нього та своїх прихильників від електорату опозиційного кандидата [1:322–324].

Об’єднуючий та розділяючий гумор відрізняються тим, що відмінності є ключовими точками комунікації для останнього, тоді як існуюча нормальна ситуація є домінантною для об’єднуючого гумору. Ідентифікаційна та роз’яснювальна функції фокусують увагу на “нормальності” ситуації, вбачаючи в цьому гумористичний ефект.

Проте цим функціям властива й розділяюча складова. Вона розділяє аудиторію на прихильників цього жарту і його опонентів. Наприклад, Роберт Доул використав об'єднуючий гумор 1996 року, коли він впав зі сцени. Політик пожартував, що вирішив спробувати брейк-данс. Частина публіки залишилася задоволеною, оскільки, незважаючи на неприємну ситуацію, пан Доул контролював ситуацію. Інша частина аудиторії вважала його незграбним, що у подальшому спричинило його падіння.

Гумор може також розділити аудиторію через висміювання завдяки функціям підсилення та диференціації. Той факт, що аудиторія й сам мовець сміються над опонентом свідчить про їхню перевагу. Фраза Роберта Доула, яка найбільше запам'яталась під час президентських дебатів 1996 року, – відповідь на запитання, чи американському народу зараз живеться краще (“better off”), ніж чотири роки тому. Кандидат у президенти відповів: *“Well he’s [President Clinton’s] better off than he was four years ago ...”* [1:326]. Політик натякає на непрозорість політичних дій Білла Клінтона, що, як наслідок, призвело до покращення його власного фінансового становища.

Потенціал гумору як ключового засобу комунікації демонструє і той факт, що два найшанованіші президенти США, Джон Кеннеді та Рональд Рейган, демонстрували своє чудове почуття гумору (John Kennedy: *“I want to express my appreciation to the Governor. Every time he introduces me as the potentially greatest President in the history of the United States, I always think perhaps he is overstating it one or two degrees. George Washington wasn’t a bad President and I do want to say a word for Thomas Jefferson. But, otherwise, I will accept the compliment”* (Muskegon, Michigan/ September 5, 1960); John Kennedy: *“When I came to Washington to the U.S. Senate, I brought a number of young ladies from Massachusetts to be secretaries. They all got married. So if any of you girls feel the prospects are limited in this community you come and work for me...”* (Miami, Florida/ October 18, 1960) [3]; Ronald Reagan: *“Politics is supposed to be the second-oldest profession. I have come to realize that it bears a very close resemblance to the first”*, Ronald Reagan *“I don’t know. I’ve never played a governor”*, Ronald Reagan *“Facts are stupid things”*). Джон Кеннеді демонструє скромність та дотепність, реагуючи на пафосне оголошення губернатором його виступу, фразою, що Джордж Вашингтон і Томас Джефферсон також вважаються “непоганими”

президентами. Політик жартує з приводу сімейного становища своїх секретарів, яке покращилось начебто через те, що усі леді належали до його успішної команди. Рональд Рейган називає політику “другою найдавнішою професією”, натякаючи на її неблагородність. Усі гумористичні висловлювання президента Рейгана є глибинними. Вони мають на меті не лише розважити аудиторію, але й алюзивно вказати на важливі суспільні проблеми.

Джон Мейєр виділив три принципи виникнення гумору. Це – *втіха, абсурд й перевага*. Оскільки гумор є результатом вивільнення негативної енергії, мовці часто використовують *втіху* на початку повідомлення, щоб зменшити напруження серед аудиторії вже з перших хвилин виступу. Навіть примітивний гумор на початку, всередині чи в кінці промови здатний подолати напруження та сприяти плідній співпраці мовця із слухачами у майбутньому. Саме тому мовці часто створюють момент напруження під час виступу з метою його подолання за допомогою майстерно використаного гумористичного прийому [1:312].

Здійснивши зіставний аналіз промов Барака Обама та Віктора Ющенка, робимо висновок, що використання принципу втіхи не користується популярністю в промовах українського Президента. Він дуже рідко вживав гумор з метою налагодити відносини з реципієнтами під час передвиборної кампанії 2004 року: “*Чого ви не на роботі?*”, “*Мене тут попросили представити деяких панів, бо якщо я їх не представляю, то мене знімуть з трибуни*”.

Для американського президента принцип втіхи виникнення гумору є чи не найуспішнішим засобом для здобуття прихильності громадян:

Barack Obama: *Thank you. Thank you, everybody. **Good evening.** You know, I had an entire speech prepared for this wonderful occasion, but now that I'm here I think I'm going to try something a little different. Tonight I want to speak from the heart. I'm going to **speak off the cuff.** (Teleprompters rise.) (Laughter and applause.)*

***Good evening.** (Laughter.) Pause for laughter. (Laughter.) Wait a minute, this may not be working as well as I – (laughter.) Let me try that again.*

***Good evening, everybody.** (Applause.) I would like to welcome you all to the 10-day anniversary of my first 100 days. (Laughter.) I am Barack Obama. **Most of you covered me. All of you voted for me.** (Laughter and applause.) **Apologies to the Fox table.** (Laughter.)*

Через несправність телевізійного суфлера Барак Обама змушений був кілька разів розпочинати свою промову, проте робив це з самоіронією, породжуючи об'єднуючий сміх серед усіх присутніх. Фраза *“to speak off the cuff”*, що перекладається як *“говорити з бухти-барахти”*, жарт стосовно десятого дня святкування перших ста днів президентства (*“10-day anniversary of my first 100 days”*) відіграли важливу роль в об'єднанні мовця з аудиторією. Гумористичне відокремлення Бараком Обамою журналістів телекомпанії Фох від усіх інших представників мас-медіа, які начебто голосували за новообраного президента, хоч і має диференційний характер, проте не викликає негативної реакції реципієнтів. Легка іронія з уст президента США звучить як його хороша інформованість стосовно конкретних речей і підтримка й пропагування свободи слова.

Барак Обама використовує іронію як відповідь на критику своїх опонентів, таким чином мінімізуючи ефект некоректних висловлювань з їхнього боку. Оскільки перша леді США Мішель Обама часто порушувала етикет своїми сукнями без рукавів, критика ЗМІ не оминула цього факту. З ціллю обеззброїти її, президент Сполучених Штатів за допомогою іронічного повідомлення дав зрозуміти, що Мішель Обама має унікальне право порушити загальновстановлені правила: *Michelle Obama is here, the First Lady of the United States. (Applause.) Hasn't she been an outstanding First Lady? (Applause.) She's even begun to bridge the differences that have divided us for so long, because no matter which party you belong to we can all agree that Michelle has the right to bare arms. (Laughter and applause.)*

Принцип абсурду полягає в тому, що аудиторія сміється над тим, що вважає незвичним та непередбачуваним. Замість того, щоб ґрунтуватися на фізіологічних чи емоційних особливостях, абсурд базується на пізнавальній діяльності. Згідно з точкою зору прихильників абсурду, розумова діяльність, що дає змогу помітити, зрозуміти, категоризувати несумісні й неприйнятні речі, є важливим компонентом у перцепції слухачем [1:313]. Існує чимало прикладів використання абсурду щодо виникнення гумору. Так, політики використовують його з ціллю змалювати дії опонента як безглузді. Наприклад, президент Дж.Буш свого часу назвав опонента віцепрезидента Ел Гора *“Mr. Ozone”* (Містер Озон), насміхаючись над надто жорстким регулюванням екологічного сектору останнім. Президент Рональд Рейган певний час натякав на абсурдність спроб уряду

контролювати розвиток злочинності в країні: *“We have the technological genius to send astronauts to the moon and bring them safely home. But we’re having trouble making it safe for a citizen to take a walk in the evening through a park”* (1982). Ще одне висловлювання Рональда Рейгана: *“A federal program, once started, is the nearest thing to eternal life you’ll ever see on this earth”* (1976). Фраза *“eternal life”* (вічне життя) була вжита президентом з ціллю продемонструвати нереальність втілення ідей, запропонованих його опонентом.

Хоча для президентської риторики США властиві політична коректність та використання евфемізмів, інколи президенти вживають саркастичні чи сатиричні висловлювання для агресивнішої мовної атаки конкурентів. Сара Пелін, кандидат на пост віце-президента США 2008 року від республіканської партії, піддалася гнівній критиці демократа Барака Обами: *“You can put lipstick on a pig. It’s still a pig”*. Порівняння жінки-політика з твариною (*“a pig”*) демонструє насміхання тоді ще кандидата в президенти США з сумнівного місця та досягнень губернатора Аляски в американській політиці. Брак *“розумових здібностей”* був основною характеристикою президента Джорджа Буша-молодшого у пресі, на теле- та радіопросторі. Барак Обама також не оминає можливості покритикувати діяльність попередника, яку трактує як спадок численних проблем: *“... I have to confess I really did not want to be here tonight, but I knew I had to come – just one more problem that I’ve inherited from George W. Bush”*; *“Well, I think there’s no doubt that there were good things that happened during those eight years of the Clinton administration. I think that’s undeniable. Look, we’re all Democrats. And, particularly, when looked through the lens of the last eight years with George Bush, they look even better”*.

Віктор Ющенко використовує усталені словосполучення з негативною конотацією (*“Я хотів би сказати, мій шановний опоненте! Ви ще не бачили смаленого вовка у своєму уряді”*), щоб натякнути на недосвідченість, брак життєвих випробувань опозиційного кандидата. Алюзія посідає чільне місце в промовах українського президента: *“Якщо мій уряд представив у парламент два бездефіцитних бюджети, то я вас як професора запитую ...”*. Під *“професором”* ще тоді кандидат у президенти України розумів та натякав на неосвіченість свого опонента і загальновідомий факт, пов’язаний із здобуттям освіти останнім. Анекдот, як алюзію стосовно чинного керівництва держави, використав Віктор Ющенко у своєму заключному слові під час дебатів

2004 року: “... в одному літаку за кермо сіли сліпий командир і штурман. Навпомацки вони включили двигун, тумблери, літак мчить по зльотній змузі. Налякані пасажери дивляться в ілюмінатор а там бетонна стіна, так як у Борисполі в кінці аеропорта. До неї залишається 500 метрів, потім 400, 300, 200 і тут люди в салоні літака від жаху закричали, на цей крик сліпий командир потягнув на себе штурвал і літак злетів. Тоді вже коли всі заспокоїлися в повній тиші сліпий каже – слухай, колись вони не закричать і ми все-таки вріжеся в ту стіну. Шановні мої виборці! Давайте не чекати, коли ми вріжеся в цю стіну. Давайте міняти сліпих командирів”. На думку Віктора Ющенка, “сліпий командир” та “штурман” – це тогочасна влада, яка не справляється з керуванням державою. Україна порівнюється з “літаком”, що ось-ось “вріжеться” в “бетонну стіну”. Пан Ющенко стверджує, що лише український народ спроможний змінити “сліпих командирів”. Не називаючи імен, лише за допомогою алюзії, мовець впевнений, що глядачі зрозуміли його “прозорий” натяк.

Принцип переваги демонструє впевненість мовця у своїй перевазі над опонентом, що проявляється у влучному використанні ним гумору [1:314–315]. Згадаємо історію, коли президент Лінкольн відчував, що успішно справився з нападами опозиції, він додавав: “*And so the man recovered from the bite, the dog it was that died*”. Хороше почуття гумору робило його беззаперечним лідером нації [4:427]. Згідно з теорією переваги, гумор виникає як наслідок відчуття власного тріумфу. Саме так, Барак Обама створив алюзію власної всемогутності, перефразувавши Біблійне висловлювання на гумористичний лад: “*Finally, I believe that my next hundred days will be so successful I will be able to complete them in 72 days. (Laughter.) And on the 73rd day, I will rest*”. Президент США іронічно демонструє власну унікальність, зазначаючи серед своїх негативних і позитивних якостей лише чесноти: “*If I had to name my greatest strength, I guess it would be my **humility**. Greatest weakness, it’s possible that I’m a little too **awesome***”. Підсилюючий мовний маркер *too* іронічно натякає на надмірний позитивізм глави держави.

Кандидати у президенти під час передвиборних кампаній стають жертвами порівнянь з різними казковими чи історичними персонажами. Барака Обаму порівнювали з Суперменом (Superman), героєм мультфільму, відомого завдяки своїм надприроднім силам та добрим

намірам. Роль супергероя, який прагнув врятувати планету, цілком влаштовувала кандидата в президенти США. Барак Обама часто натякав на свою схожість із Суперменом у власних жартах: *“Contrary to the rumors you have heard, I was not born in a manger. I was born on Krypton and sent here by my father Jorel to save the planet Earth”*.

Повчальна манера, властива Вікторові Ющенку у веденні полеміки під час передвиборної кампанії 2004 року, сприяла його ототожненню з образом рятівника-визволителя. Кандидат асоціювався з “Месією”, що мав з’явитися для врятування держави, використовував релігійне привітання *“Слава Ісусу Христу!”* для подальшого закріплення цієї ідеї серед потенційного електорату.

Важливо, що Президенту України майже невластива самоіронія. Він належить до тих політиків, гумор яких є джерелом інформації, а не формою власного самоутвердження в очах громадян. Можемо стверджувати, що Віктор Ющенко має інтенцію за допомогою гумору проінформувати людей стосовно серйозних проблем, здійснити протест проти неприйнятних для нього принципів та дій. Прагнучи показати власну безкорисність, глава держави демонструє впевненість у власній неперевершеності: *“Я самодостатня людина! У мене є професія. Вічна! Вона називається “Віктор Андрійович Ющенко”, “Я пишатимусь, і мої діди і прадіди пишатимуться на тому світі тим, що я роблю, як Президент і як українець, для цієї нації. Мене окриляє це”*. Впевненість у власних силах та авторитетності Віктор Ющенко підкріплює наступними висловлюваннями: *“Це не моє бажання, це мій обов’язок, тому що я Президент країни ...”, “Звичайно, я не допущу як Президент України такої тональності і такої розмови з Українською незалежною державою”*.

Політична карикатура також є політичним текстом. На думку О. Г. Алтуняна, вона несе певну інформацію, дає оцінку та інколи навіть пропонує вирішення. Для передачі змісту автор використовує в карикатурі художні засоби та усні репліки [5:192–193].

Дженіс Едвардс переконана, що карикатура є політичним дискурсом. Науковець доводить, що гендерні студії (gender studies) зробили значний внесок у дослідження ролі жінок в політиці. Спорт, героїзм та інші метафори, що використовуються по відношенню до, приміром, кандидатів у президенти, формують домінантні риси маскулінності. Ці риси прирівнюють владу до сили, протиставляючи її фемінності [6].

У 2004 році створені іміджі кандидатів були маскуліnnими: Дж. Буш був зображений у ролі ковбоя, а Дж. Керрі виступив у ролі воїна. Метафори спорту, війни, конфлікту є настільки ж переконливими в карикатурах, як і в політичному дискурсі загалом. Боксерський ринг – улюблене зображення американських карикатуристів для змалювання політичних дебатів. Наприклад, карикатура, яка зображує Білла Клінтона, який очікує на появу Дж. Буша на дебатах (Wright 1992) [6]. Віктор Ющенко як герой карикатур часто опиняється на полі бою між тогочасними лідерами Росії та Америки. На одній з карикатур 2009 року *“Бої без правил по-українськи”* Віктор Ющенко, Юлія Тимошенко і Віктор Янукович влаштували боротьбу, озброївшись газопровідними трубами.

Дженіс Едвардс виокремлює тему зображення чоловіків-політиків у ролі жінок. Наприклад, віце-президент Буш під час скандалу *“Іран-контра”* (Iran-Contra scandal) змальований на карикатурі в жіночій спідниці. Карикатурист таким чином намагався образити політика. Він так охарактеризував віце-президента, який усіма можливими способами намагався дистанціювати себе від конфлікту та адміністрації президента Рейгана. Цей *“імідж”* переслідував Буша протягом тривалого часу.

Образ супергероя з’являється часто в карикатурах, які зображують президентські кампанії. Карикатуристи вибирають переважно іронічний стиль. Проте простежується й романтичний героїзм у карикатурах. Наприклад, зображення Дж. Буша-старшого, який запевняє молоду леді у своєму захисті під час їхнього катання на тонкій кризі *“рейганоміки”* (Reaganomics) [6]. Барак Обама, за яким закріпився образ супергероя, змальовується у вигляді Супермена або Людини-павука, який ладен врятувати людство. Щодо українських карикатур, то Віктор Ющенко також був зображений у вигляді Супермена, у якого на кожен день запланований подвиг. Він часто з’являється у ролі козака на карикатурах. Критика нестабільності національної валюти також знайшла відображення в гумористичних картинах: наприклад, Віктор Ющенко зображений у ролі Тараса Бульби, із словами *“Я тебе породив, я тебе й уб’ю”* б’є українську гривню жменею американських доларів. Тобто алюзія присутня й у карикатурах на українського Президента, якого опоненти критикують за надмірний прозахідний політичний курс. Зображення Віктора Ющенко в одязі американського героя дядька Сема лише підкріплюють цю гіпотезу.

Карикатуристи часто зображують політиків із їхніми подружніми парами. Наприклад, Гіллари Клінтон під час передвиборної кампанії свого чоловіка 1992 року була представлена карикатуристами як мозковий центр сім'ї, а подружжя Горів було сатирично висміяне авторами карикатур за надмірно продемонстровану пристрасть кандидата в президенти до своєї дружини.

Отже, гумор – когнітивне ситуативно залежне явище, яке має соціальну природу. Мовці виконують чотири головні гумористичні ролі: “дурня”, “актора”, “гумориста”/”дотепника”, “комедіанта”. Іронія, сарказм, сатира й карикатура є найрозповсюдженішими видами політичного гумору. Подвійна природа гумору дозволяє виділити наступні його функції: ідентифікаційну, роз'яснювальну, підсилення, диференціації. Теорії втіхи, абсурду й переваги демонструють основні засади його виникнення та використовуються політиками з ціллю продемонструвати власний тріумф, сумнівну перевагу опонентів та налагодити сприятливі відносини з електоратом.

Перспективи дослідження. Подальше дослідження слід зосередити на зіставленні різних видів повтору (лексичному, синонімічному, стилістичному) в повідомленнях політиків, що може бути ключовим засобом переосмислення існуючої реальності та маніпулювання думкою електорату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Meyer J. C. Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication / J. C. Meyer // *Communication Theory*. – 2000. – Vol. 10, № 3. – P. 310–331.
2. *Вікіпедія*. – Режим доступу до енциклопедії: <http://uk.wikipedia.org>
3. *The Kennedy Wit* / [ed. by Bill Adler]. – N. Y. : Citadel Press, 1964. – 83 p.
4. Dahlberg W. A. Lincoln, the wit / W. A. Dahlberg // *Quarterly Journal of Speech*. – 1945. – Vol. 31. – P. 424–427.
5. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов: [учебн. пособ. для студентов вузов, обуч. по направ. и спец. “Политология”, “Журналистика”, “Связи с общественностью”, “Юриспруденция”. – М. : Логос, 2006. – 383 с.
6. Janis L. Edwards. Drawing Politics in Pink and Blue [Internet resource] // *Political Science and Politics*. – April 2007. – С. 249–253. – Режим доступу до журн.: <http://www.apsanet.org/imgtest/PSApr07Edwards.pdf>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barack Obama. White House Correspondents' Association Dinner Speech. – Режим доступу до джерела: <http://www.youtube.com/watch?v=TOGwZFAV1Lw>.
2. Офіційний сайт президента США. – Режим доступу до джерела: www.whitehouse.gov.
3. Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу до джерела: www.president.gov.ua.
4. Українська правда. – Режим доступу до джерела: www.pravda.com.ua.
5. About.com. : Political Humor. – Режим доступу до джерела: <http://politicalhumor.about.com/cs/quotethis/a/reaganquotes.htm>.

ВАКУЛЕНКО М. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ У МІЖНАРОДНОМУ СПІЛКУВАННІ

У статті викладені наукове обґрунтування, принципи транслітерації та кирилично-латиничні транслітераційні таблиці для української мови.

Ключові слова: транслітерація, абетка, кирилиця, латиниця, взаємна однозначність, доповнювальність, модифікатор.

В статье изложены научное обоснование, принципы транслитерации и кириллично-латиничные транслитерационные таблицы для украинского языка.

Ключевые слова: транслитерация, азбука, кириллица, латиница, взаимная однозначность, дополнительная дистрибуция, модификатор.

In this article, the scientific background, transliteration principles and Cyrillic-Latinic transliteration tables for the Ukrainian language, are given.

Key words: transliteration, alphabet, Cyrillics, Latinics, simple correspondence, complementary distribution, modifier.

Мета. У роботі викладається науковий підхід до кирилично-латиничної транслітерації українських текстів.

Актуальність теми зумовлена відсутністю національного стандарту української латиниці і неунормованістю написання українських назв у міжнародному спілкуванні.

Предметом дослідження є кирилична та латинична абетки, **об'єктом** – літери.

Як записувати українські реалії для "експортного" застосування? Ми добре знаємо, що окремі слова однієї мови "вживляються" в іншу на основі транскрибування (відтворення звуків) і підкоряються її правилам та словотворенню: *Сімферополь* (з еллінської), *Orly* (з української). Це – запозичені слова. Але інші – і їх більшість – відносяться до класу іншомовних: вони лишаються приналежними до "своєї" мови і підлягають лише її законам, а змінюється тільки правописна система, в якій записується дане слово. Це передусім національні власні назви (не екзоніми) та ті загальні назви, які не набули окремого переважного вжитку в іншій мові або підпадають під юрисдикцію даної держави. Ось для таких слів потрібен інший підхід, який зберігає особливості національного написання – транслітерація.

Нагадаємо, що транслітерація – це перезapis літер за допомогою іншого правописного укладу, який регулюється орфографічними

нормами даної мови. Тому транслітерована форма повністю рівнозначна вихідній: інформація, яку містить текст, при цьому не спотворюється. На такій особливості транслітерації наголошував і Ю. С. Маслов [1:262]: “Наукова транслітерація повинна будуватися за принципом взаємнооднозначної відповідності між транслітераційними знаками та графемами оригіналу. Це забезпечить стовідсоткову можливість зворотного переведення транслітерованого запису”. Яскравим прикладом транслітераційної відповідності є представлення тексту за допомогою гаєвиці та вуковиці в сербохорватській мові.

В усьому світі набула поширення латинська графіка. Саме тому Китай, Японія, Ізраїль, Еллада (Греція), Болгарія та інші країни виробили для міжнародного спілкування паралельні латинізовані абетки (див. [2–5; 6:1; 7:238]). Так, назви *Hitachi*, *Hiroshima*, *Kawasaki*, *Burma*, *Hong Kong*, *Taiwan*, *Java*, *Jamaica*, *Delhi*, *Afghanistan*, *Jerusalem*, *Iraq*, *Iran*, *Thessalia*, *Hania* тощо записані не англійською мовою, а відповідними національними латиницями. Латинізоване письмо необхідне і для запису пісень у тих мовах, де слова пишуться справа наліво – адже ноти завжди читаються зліва направо. У містах Еллади назви вулиць подаються у двох формах: елліницею та латиницею. Якщо спиратися на загальноприйняті засади міжмовних взаємовідносин, то й Україну на міжнародній арені повинна представляти державна мова. Для “експортного” запису українських текстів латинськими буквами у документах, угодах, паспортах, друкованих виданнях та картах, міжнародних телеграмах, електронній пошті та в інших телекомунікаційних мережах і т. д. необхідна українська латиниця (УЛ), яка є важливим доповненням до нашого правопису.

Чому ми вживаємо термін латиниця, а не *латинка*? Латинка – це шрифт на друкарській машинці. А в назвах абеток уживається закінчення *-иця*: гаєвиця, вуковиця, глаголиця, кирилиця. Тому якщо йдеться не лише про друкарський шрифт, а про абетку як систему графічних символів, то слід уживати термін “латиниця”.

За світовими мовними правилами, оригінальне написання власних назв у середовищі іншої мови не змінюється: *San-Jose* (місто в США), *Cojijo* (провінція Канади), *Jerusalem*, *Gijon*, *Guadalajara*, *Volkswagen*, *Johannesburg*, *Katja* (шоколадка німецької фірми “Bossner”), *Ljubljana*, *Sarajevo*, *Katowice*, *Ajax*, *Juventus*, *Mroczek*, *Hercules Poirot* (герой оповідань Агати Крісті) тощо. Цікаво, що в італійській абетці букви *j* немає – а назва відомого футбольного клубу “Ювентус” зберегла

автентичний латинський запис. На таку “недоторканість” власних назв звернув увагу ще О. О. Реформатський у роботі [8:96].

Прийняті й резолюції ООН: IV/20 (1982 р.) – “Про зменшення кількості екзонімів” – та V/13 (1987 р.) – “Про переважність національних офіційних форм географічних назв”. Навіть назви мовами національних меншин підлягають цим правилам – не кажучи про незалежну державу... Отже, власні назви, що належать Україні, тобто підпадають під її юрисдикцію, мають записуватися не за чужою латинографічною нормою, а українською латиницею – її державною мовою в міжнародному спілкуванні.

А як же бути з *читанням* власних назв носіями інших мов? Весь цивілізований (у тому числі й англомовний) світ добре обізнаний з тим, що власна назва не обов’язково підлягає звичним для даної мови правилам – згадаймо лише поширену фразу “How do you spell your name?”. Навряд чи прізвище *Waugh* викликає в носіїв англійської мови менше таких запитань, ніж *Jakobson* (або ж *Jakovenko*). У самій же англійській мові двознак *ch* [ч] може прочитуватись: [ш] (*attach, Chicago*), [х] (*Loch-Ness, Gallacher*), [к] (*Christy*). Тому мрії фонетично підлаштуватися під іншу мову (тобто забезпечити “легке” читання) є нездійсненими. Ще О. О. Реформатський застерігав [8:96], що прагнути до адекватного *читання* власних назв у інших мовах не варто.

І справді, звучання англійської *y* (“вай”) дещо відрізняється від українського *и*; англійська *и* – це не те саме, що українська *у*; англійська та українська *e* – це теж “дві різниці” ... Недаремно навіть такі одіозні трансформаційні схеми, як таблиця Бібліотеки конгресу США (LoC), хоч-не-хоч змушені вводити нові букви-двознаки, яких *немає* в англійській мові: *zh, kh* тощо. Отож, залишитися в рамках англійської мови неможливо.

Як показано в [9:70–71], в англійській транскрипції неминуче спотворюється написання та звучання слова, а прізвища штучно “помножуються”. Сплутуються “ц” і “тс”, знищується знак пом’якшення ([10:21, 11:10]). Внаслідок цього, наприклад, *Зайцев* спотворюється в “Зайтсева”, *Буряк* – у “Б’юр’яка”, *Левитський* “ототожнюється” з *Левицьким*, *Тоцька* – з *Тотською*, *Гальченко* – з *Галченком*, а *Черняцький* “помножується” аж ушістнадцятеро: *Черніатський* / *Черніатський* / *Черніацький* / *Черніацький*, *Черніацький* / *Черніацький* / *Черняцький*, *Черніатський* / *Черніатський* /

Чернятський / *Чернятський*, *Черніацький*/ *Черніацький*/
Черняцький/*Черняцький*.

Штучно “помножуються” прізвища і внаслідок транскрибування на декілька різних мов. Так, “занглійщений” Шевчук виглядає як *Shevchook*, “офранцужений” – як *Chevtchouc*, “онімечений” – як *Schewtschuk*. А японці, чехи, німці, французи, араби, елліни та інші освічені народи записують своє прізвище завжди однаково – незалежно від мови, в оточенні якої воно з’являється. Офіційна назва Чехії англійською мовою – ***Czech Republic***. І ніхто не прагне прочитати це як “Кзеч” [12:17]. Не зламали языка англомовці ні на іспанському Хіхоні (*Gijon*), ні на словенській Люблянці (*Ljubljana*), ні на боснійському Сараєві (*Sarajevo*).

Транскрипційне відтворення реалій якої-небудь мови графічними засобами іншої, якщо ці реалії не належать цій іншій мові, виправдане лише в одному випадку – на початковій стадії вивчення іноземної мови. Наприклад, при вивченні російської мови носіями англійської наводяться словоформи, вимова яких за правилами англійської мови наближено відтворює російську: *гнездо* – *gnyezdo*, *печух* – *pyetookh*, *бабочка* – *babachka*, *велосипед* – *vyelaseepyed* і т. д. [13:2003].

Транслітерація кириличної абетки української та інших східнослов’янських мов має орієнтуватися на споріднені слов’янські мови: адже тільки в цьому випадку можна уникнути проблем зі штучним спотворенням інформації. Підкреслимо, що саме такий підхід пропонував і О. О. Реформатський у праці [8:97]. У статті “Етимологія і фонетика в южноруській літературі” (“Народ”, № 3–15, 1894; див. також [14:32]) Іван Франко свідчить, що автор галицького букваря та граматики Йосип Лозинський уживав латинські літери ще в 1834 році. Відомий український культурний діяч 19-го століття Антін Кобилянський писав латиницею, близькою до графіки сербохорватської та чеської мов. Так, у роботі “Slovo na slovo do redaktora “Slova” (Чернівці, 1861) у словах *польський*, *сільський* тощо він уживає відповідність *ь – j* ([14:32]). Пропонував свій варіант УЛ і С. Пилипенко – зокрема, у статті “Odvertyj lyst do vsix, xto cikavyt’sja sijegu spravoju” (“Червоний шлях”, № 6–7, X, 1923, С. 267–269; див. також [15:28]). На таких же засадах розробляли транслітерацію кирилиці й видатні російські мовознавці Л. В. Щерба [16], О. О. Реформатський [8; 20], Р. О. Якобсон [17] та інші. Їхня праця стала науковою основою для

міждержавного транслітераційного стандарту ГОСТ 16876-71 (Ст. СЭВ 1362–78).

Щоправда, цей стандарт теж має істотні недоліки. Так, відповідність *й – jj* не відзначається природністю, а транскрипційне відтворення *ь – ’* (“кома вгорі”) порушує саму умову транслітераційності. Крім того, транслітерація йшла через посередництво російської мови (в українській частині це стосується передачі літер *г – g, и – i, і – ih, ь – “кома вгорі”*).

Як ми знаємо, транскрипційне відтворення пом’якшення комою вгорі (') неприйнятне через порушення транслітераційності та однозначності – основних вимог до таких стандартів. Такий спосіб запису не дозволяє розрізнити велику і малу літери для позначення м’якого знака (*ь і Ь*), що призводить до порушення вимоги зворотливості: так, написи *ТЮМЕНЬ* (рос.), *ВОЛИНЬ* (укр.) переходять у *ТЮМЕНЬ* (рос.), *ВОЛИНЬ* (укр.). До речі, апостроф є не на кожній клавіатурі, і його часто замінюють лапками (") – а це неминуче породжувало б додаткову плутанину. Отже, “кома вгорі” незручна навіть для росіян. Ще більш незручна вона для українців: адже апостроф (його немає в російській кирилиці) – це знак відділення від йотованої, а не пом’якшення. Ми звикли, що слово “бур’ян” пишеться з апострофом, а “буряк” – без нього, а не навпаки.

Крім того, комп’ютер іноді сприймає слово з апострофом як два і в деяких іменах (зокрема, після *l, al, el*) автоматично замінює букву після апострофа на велику: *L'Viv, Al'Bert, El'Vira*. Відповідно змінюється ім’я і літера, до якого воно прив’язане (Альберт – Берт, Ельвіра – Віра тощо) – а це значно ускладнює пошук потрібного слова. На сайті погоди за адресою http://weather.yahoo.com/regional/UPXX_K.html ми зустріли цікаву назву: *Khmel'Nyts'Kyі* (поруч із іншими неграмотними назвами: *Kharkov, Kryvyi Rih, Kirovohrad*) – де “кома вгорі” призвела до зміни наступної літери на велику. Тому вживання апострофа слід обмежити лише притаманними йому функціями.

Поширення комп’ютерної мережі ставить додаткові вимоги до графічного представлення світових мов. Стандартні літери латинської абетки, що застосовуються на комп’ютері (їх коди ASCII 0 – 127) не містять ніяких діакритичних знаків. Саме ці літери використовуються в базових процедурах обробки та пересилання інформації – зокрема, в електронній пошті. Текст, який містить інші літери (латинські букви з

“гачками”, “хвостиками” чи “дашками”, кирилицю, китайські ієрогліфи тощо), вимагає спеціального редактора. Використання “чистих” літер включається і у вимоги до оформлення текстів на міжнародних зустрічах та конференціях. Саме тому в світові мови вводять паралельні абетки, де використовуються “чисті” латинські літери [9: 68-69]. Так, німці часто вживають двознаки замість умляутив: наприклад, на берлінському вокзалі надibuємо запис *Muenchen* – замість *München*. А французи давно вже замінили букву *œ* на двознак *oe*: *oeuvre*. Отже, УЛ повинна враховувати й умову сумісності зі стандартним кодуванням літер у комп’ютерах.

Звичайно, абетка УЛ має бути єдиною правописною системою літер. По-перше, вживання сторонніх (нелітерних) значків типу зірочки, тире (мінуса), плюса, двокрапки, лапок тощо в ролі яких-небудь букв у ній неприпустиме. Всі нелітерні позначки мають цілком визначені функції, які повинні зберігатися в будь-якому правописному укладі – а вигадувати нову азбуку Морзе, мабуть, не варто. По-друге, одна й та ж буква не може мати кількох різних позначень залежно від її місця – скажімо (*qh*), (*'h*), (**h*).

Застосування статистичного та аналітичного методів дало змогу виробити **наукові принципи** для транслітераційного стандарту УЛ, які узагальнюють набутий досвід [1; 2; 3:16–17; 4–9; 10:20–29; 11; 12; 14–20] і відповідають сучасним вимогам. Згідно з [10:23; 11:11], основа стандарту УЛ – **транслітераційна** таблиця, яка базується на принципах: **системність** (латиниця – єдина система, елементи якої існують не розрізнено, а пов’язані за певними ознаками); **точність** (адекватне відтворення кожної букви кирилиці); **взаємна однозначність** (взаємнооднозначна відповідність між кожною буквою кирилиці та символом латиниці, що може включати кілька літер); **зворотливість** (відновлення початкового тексту після повторного транслітерування); **безпосередність** (відсутність мови-посередника – англійської, французької, латинської тощо); **традиційність** (врахування фонетично-графічних традицій української мови та вживання окремих графем латинської абетки); **нормативність** (відповідність нормам чинного українського правопису); **кодовність** (вживання латинських символів з кодами ASCII 0–127 – без діакритичних знаків – що необхідно для комп’ютерного пересилання).

Ці принципи затверджені Держстандартом України 18/10/1995.

Загальна УЛ – яка відповідає українській частині ГОСТ 16876–71 із поправками та доповненнями – має вигляд:

А а - A a	Б б - B b	В в - V v	Г г - Gh gh	Ґ ґ - G g
Д д - D d	Е е - E e	Є є - Je je	Ж ж - Zh zh	З з - Z z
И и - Y y	І і - I I	Ї ї - Ji ji	Й й - J j *	К к - K k
Л л - L l	М м - M m	Н н - N n	О о - O o	П п - P p
Р р - R r	С с - S s	Т т - T t	У у - U u	Ф ф - F f
Х х - Kh kh	Ц ц - C c	Ч ч - Ch ch	Ш ш - Sh sh	Щ щ - Shh shh
Ю ю - Ju ju	Я я - Ja ja	Ь ь - J j **		

* на початку слова, після голосних та апострофа; ** після приголосних

Ця таблиця вносить незначні (за кількістю!) поправки до ГОСТ 16876–71: *г* – *gh*, *г* – *g*, *у* – *u*, *і* – *i*, *й* – *j*, *ь* – *j* (після приголосних).

Апостроф ставиться перед йотованими *ja*, *ju*, *je*, *ji*, *jo* за відсутності пом'якшення *i* для відділення *j* від наступних голосних у буквосполучах *ja*, *ju*, *je*, *ji*, *ja*, *ju*, *je*: *Ghryghor'jev*, *V'juny*, *pid'jom*, *Volynj'aghroprom*, *raj'uprava*.

Літера “г” має давню традицію її представлення в латинографічних мовах. Сам знак кирилиці “г” походить від еллінської літери “γ (Γ)” (гама), і їм відповідають дуже близькі звуки (див. [9:69; 10:24; 21:12]). Латинська літера *g* теж виникла з еллінської гама *γ*, внаслідок чого у світових мовах існує графічна відповідність *γ* – *g*. Це й зумовлює її етимологічний зв'язок з українською “г”: *Григорій* – *Gregory* (англ.), *Євген* – *Eugene* (англ.), *графолог* – *grafolog* (чеська), *грам* – *gram* (чеська), *Грабович* – *Grabowicz* (пол.), *Югославія* – *Jugoslavija*, *Хорватія* – *Hrvatska* (сербохорв.) тощо. Та й потвори типу *heohrafija* (???) в жодній мові не існує. Отже, латинізоване відображення літери *г* має неодмінно включати в себе знак *g*.

Відповідно до [9–11; 17], знак *h* традиційно вживається як модифікатор, що унеможливорює неоднозначності сполук *ch*, *kh*, *sh*, *shh*, *zh* (*specghrupa*, *p'jatj kgh*, *lisghosp*, *Vyshghorod*, *Zghar*). Адже вживання знака *h* як окремої літери – наприклад, *г* – призводило б до сплутання *ч* і *цг*, *ж* і *зг*, *х* і *кг*, *ш* і *сг*, *щ* і *шг*. Тому буква *h* при всьому нашому бажанні не може самостійно справитися з транслітерацією *г* і потребує “допомоги” у вигляді ще однієї букви попереду – *g*.

Це, як зазначено в [9:69; 18:60], враховує і традиції письма в латинографічних мовах світу, де буква *h* означає невелику зміну фонетичного значення попередньої літери, тобто “модифікує”

відповідний елемент: *bh, ch, dh, gh, kh, lh, nh, ph, rh, sh, th, wh, zh*. Такий вибір відтворює також історію перетворення давньослов'янського проривного [g] в український тертьовий [ɟ] – згідно з [22:15] (див. також [23:82]).

Латинська *h* у грецизмах позначає давнє еллінське придихання, яке пізніше зникло, і в сучасних романських мовах вона здебільшого не вимовляється: *ωρα – ora* (італ.), *hora* (ісп.), *heure* (фр.). Самі ж елліни англійську *h* транскрибують як *χ* (“хі”), яку англійці прочитують “hai”: *Hamilton – Χαμιλτον, Hilton – Χιλτον, Χανια – Hania*. Сербохорватська мова дає відповідність *h – х*: *Hrvatska – Хрватска*. Та й болгари пишуть: “Хамбург” (Hamburg).

Українська мова відтворює придихання буквою *х*: *хи-хи, хап, хекати* (а не: “загеканий”), *тху, кахикати, чхати, пхикати*. Український звук [x] дуже варіативний: так, при вимові вголос з’являється гортанний призвук (при вимові пошепки – наприклад, слова “хата”, – цього не відбувається), який часто й плутають із [ɣ]. Згідно з дослідженнями М. Фасмера [24] (див. також [25: 519-520]), праслов’янському “х” відповідає німецька “h”: *хліб – hleib* (давньонім.), *hleifs* (гот.), *хижина – hūs* (давньонім.).

Коли кажуть, що літері “г” має відповідати “h” – бо хтось, мовляв, саме таким чином пояснював іноземцям звучання [ɣ], – то тут аж подвійна плутанина. По-перше (і найголовніше), при транслітерації йдеться не про звуки, а про букви, тому будь-які апеляції до вимови не стосуються суті справи. Але навіть і фонетично звук [ɣ] стоїть значно далі від європейського [h], ніж [x] (див. [26; 27:182]). Тому літеру *h* часто й записують або прочитують як “х”: *Хорбач, Хрінішин*.

Відтворення (*й, ь*) – *j* забезпечує транслітераційність, нормативність, однозначність і традиційність. Йосиф Левицький запроваджував латинську *j* ще в 1837 році (“Народ”, № 13-15, 1894; див. також [13:31]). Нагадаємо, що в старослов’янській мові голосний дієзний звук переднього ряду [ɨ] утворював склад і читався як короткий [i] [22:17] (див. також [9:69, 10:24, 11:12]), – а саме так зараз інколи називають звук [j]. Отже, літери *й* та *ь* мають спільне джерело. Так, еллінська буква *ι* “іота”, з якої походить латинська *j* “йот”, в українській мові відповідає знаку пом’якшення: *το κεφαλι* (елл.) – *кефаль*. Внаслідок такої спільності, йотовані пом’якшують попередній приголосний (якщо немає апострофа). Цю “надлишковість” (це так

звана доповнювальність, скалькований з російської термін – додаткова дистрибуція) помітив іще понад 300 років тому відомий слов'янський мовознавець Ю. Крижанич: він навіть пропонував вилучити з кирилиці *й*: *краь, стоь, пьте, гаь* [19:76]. Сербохорватську розв'язку *ь* – *j* вживав Р. О. Якобсон [17] (див. також [20]). Застосовується вона і в болгарській латиниці [7:238].

Нами передбачена і можливість подання *ь* окремо: *~ь~* або *jh*.

Як і було в ГОСТ 16876–71, буква *ш* зображується як *shh* – тобто *ш* з "хвостиком" у вигляді *h*. Це дозволяє також розрізняти прізвища типу *Ляшченко* (від *Ляшко*) і *Лященко* (від *Лящ*), *Сушченко* (від *Сушко*) і *Сущенко* (від *Сущий*) тощо.

УЛ включає і спрощену міжнародну транскрипцію – щоб полегшити читання українських текстів [10:27].

Відмінність УЛ від "англомовного" транскрибування кількісно невелика, але принципова: це позначення йотації (проблема м'якшення відпадає автоматично за правилом доповнювальності). Таким чином врахована та особливість світових мов – у тому числі англійської, – що йотація та м'якшення позначаються буквою *j*, якщо ця назва слов'янська: *Jihlava, Jovan, Ljubljana, Katja, Rossija, Kyjiv, Ukrajina*. Отже, запис в УЛ відповідає мовній практиці: так, форми *Kyjiv, Ukrajina* є в чеській та сербохорватській мовах.

Транслітерація сприяє й правильному прочитуванню слова – адже в цьому випадку не тільки графічна форма, а й вимова регулюються нормами мови-першоджерела. І носії інших мов не такі вже й безпорадні: зустрівши слово незвичного написання, вони намагаються відтворити його оригінальне звучання. Так, у записі *Kyjiv* літера *j* є показником належності цього слова до слов'янських – відповідно й читання має бути як у слов'янських назв. З іншого боку, штучна форма *Kyiv* (К'їв/Кийв/Київ/Київ) такого індикатора не має, а "засобами англійської мови" вона читається хіба що як "Кайв" чи "К'їв". Самі ж англійці її не сприймають – адже такого витвору не існує ні в англійській, ні в українській, ні в жодній іншій мові. Тим більше, чи маємо ми право втручатися в норми англійської мови, де прижився екзонім "Kiev"? У той же час основна форма – записаний згідно з УЛ автонім *Kyjiv* – не суперечить численним іншомовним екзонімам, у тому числі англійському *Kiev*, а сфери їх уживання регулюються згаданими резолюціями ООН. Відповідно до цих резолюцій, автонім *Ukraina* (Україна) – це основна форма подання назви нашої держави.

Іншомовні екзоніми *Ukraine* (англ.), *Ucrania* (ісп.), *Ucraina* (італ.), *Ukraina* (пол.), *Oukpaviia* (єлл.) тощо – це лише допоміжні форми, які можуть уживатися носіями відповідних мов у внутрішньому спілкуванні.

Нагадаємо, що вживання УЛ обмежується міжнародним спілкуванням і телекомунікацією – тому не може завадити кирилиці.

УЛ легко узагальнюється у східнослов'янську латиницю (ССЛ), що включає українську, білоруську та російську мови (див. [10:28–29]) і необхідна для багатомовних документів. Зауважимо, що Держстандарт Росії підтримав УЛ як частину ССЛ (лист №510–34/268 від 12/05/97) – навіть з огляду на те, що вона не зорієнтована на російську мову.

Практичний додаток до цього стандарту – комп'ютерна програма “Українська латиниця” (вона має доповнення у вигляді російської та білоруської частин), на яку 13 листопада 1995 року видане Свідоцтво № 21 ДААСП України. Без такої програми не обійтися під час роботи з численними інформаційними банками, документами та друкованою продукцією.

Додаткова Таблиця 2, де вживаються діакритичні (надрядкові) знаки, може використовуватися там, де необхідно зберегти кількість позицій для букв: у скороченнях та шифрах. Звичайно, наявність нестандартних літер звужує сферу її застосування.

Таблиця 2

Українська латиниця з діакритичними знаками

А а – A a	Б б – B b	В в – V v	Г г – Ġ ġ	Ґ ґ – G g
Д д – D d	Е е – E e	Є є – Ě ě	Ж ж – Ž ž	З з – Z z
И и – Y y	І і – I i	Ї ї – Ĩ ĩ	Й й – J j *	К к – K k
Л л – L l	М м – M m	Н н – N n	О о – O o	П п – P p
Р р – R r	С с – S s	Т т – T t	У у – U u	Ф ф – F f
Х х – X x	Ц ц – C c	Ч ч – Č č	Ш ш – Š š	Щ щ – Š š
Ю ю – Ů ů	Я я – Ä ä	Ь ь – J j **		

* на початку слова, після голосних та апострофа; ** після приголосних

Додаткова Таблиця 3, що є комбінацією Таблиць 1 і 2, може набути певного практичного використання як більш наближена до реальних латинографічних абеток.

Таблиця 3

Комбінована українська латиниця з діакритичними знаками

А а - A a	Б б - B b	В в - V v	Г г - Ġ ġ	Ґ ґ - G g
Д д - D d	Е е - E e	Є є - Je je	Ж ж - Ž ž	З з - Z z
И и - Y y	І і - I i	Ї ї - Ji ji	Й й - J j *	К к - K k
Л л - L l	М м - M m	Н н - N n	О о - O o	П п - P p
Р р - R r	С с - S s	Т т - T t	У у - U u	Ф ф - F f
Х х - X x	Ц ц - C c	Ч ч - Č č	Ш ш - Š š	Щ щ - Š š
Ю ю - Ju ju	Я я - Ja ja	Ь ь - J j **		

* на початку слова, після голосних та апострофа; ** після приголосних

Високий науковий рівень цієї розробки відзначений вітчизняними та зарубіжними фахівцями (див. [12:16–17; 28:16–17]). Комп’ютерна програма “Українська латиниця” встановлена в ряді державних інституцій, у тому числі – НБУ імені Вернадського та МВС України. Отже, широке впровадження української латиниці – справа міжнародного престижу нашої держави.

На жаль, не всі спроби поширення української латиниці відповідають загальноприйнятим нормам наукової етики та моралі. Наприклад, у тезах 4-ої Міжнародної наукової конференції “Проблеми української науково-технічної термінології”, Львів, 17–20 грудня 1996 р., с. 70–72 міститься доповідь Р. Рожанківського “До проєкту універсальної таблиці українсько-латинської транслітерації”, автор якої познайомився з ідеєю латиниці та сутністю транслітерації з нашої доповіді на львівській конференції 1994 року і яка спирається на наші попередні роботи – зокрема, на [18; 29–31] – без жодного на них посилання. У тому ж стилі написані роботи за “авторством” Б. Рицаря, Р. Рожанківського, Р. Микульчика: Транслітерування українських текстів з кирилицю в латиницю. – Вісник національного університету “Львівська політехніка”, серія “Проблеми української термінології”. – 2008, № 620, С. 55–61; Транслітерування українських текстів із кирилицю на латиницю. – Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Випуск VIII. – К., 2009. – 316 с. та ряд інших. У цих останніх “працях” також немає жодного посилання на наші попередні роботи – але активно використовуються наші транслітераційні таблиці (з мінімальними, але постійними змінами), принципи транслітерації, перелік застосувань латиниці, апеляція до сербохорватської мови і навіть сам термін “латиниця”, введений нами в 1995 році.

Причини таких дій лежать на поверхні: не вистачає аргументів, але дуже хочеться, щоб своє було зверху. У своїх роботах ми переконливо довели правильність нашого способу транслітерації. А в науці прийнято, що коли автори не згодні з результатами інших дослідників, вони повинні детально пояснити недоліки своїх попередників і аргументовано довести, що їхня робота чимось краща. Але цього не було зроблено.

Усе це спрямовано на те, щоб будь-якою ціною затвердити свою компілятивну розробку транслітераційного стандарту, обійшовши справжніх розробників латиниці. У 1998 році Технічний комітет зі стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ) на чолі з Б. Рицарем став на заваді участі України в розробленні міждержавного транслітераційного стандарту *СИБИД*, а натомість, разом із нововиниклим Інститутом фундаментальних досліджень, розповсюджував як свій проект стандарту компілятивну розробку в обхід прийнятої процедури (див. статтю “Проблеми впровадження української латиниці”, “Урядовий кур’єр”, 3 вересня 1998 р., а також [32]). І зараз ТК СНТТ видає себе за офіційних розробників транслітераційного стандарту, поширюючи неправдиву інформацію в МВС України та інших інституціях. На нашу думку, такі дії голови ТК СНТТ Б. Рицаря та його колег є фактом використання службового становища в особистих інтересах. І згадані статті є логічним продовженням не дуже легітимних дій її авторів.

Підкреслимо, що тут ідеться не про дискусії фахівців, які обстоюють різні погляди. З одного боку справді є науковий підхід, який спирається на праці попередників і наукові аргументи, а з іншого – порушення наукової етики та моралі.

А держава поки що втрачає кошти та міжнародний авторитет. Потерпимо ще?

Висновки. Використання української латиниці, розробленої в КНУ імені Тараса Шевченка, дозволяє поставити проблеми транслітерації українських текстів на наукову основу. Необхідно прийняти національний стандарт української латиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслов Ю. С. Введение в языкознание / Юрий Сергеевич Маслов. – М., 1987. – 272 с.
2. Сердюченко Г. П. Китайская письменность и ее реформа / Г. П. Сердюченко. – М., 1959. – 56 с.
3. Прядохин М. Г. Пособие по изучению нового китайского фонетического алфавита / М. Г. Прядохин. – М., 1960. – 22 с.
4. Григорьев Г. М. Краткий китайско-русский словарь / Г. М. Григорьев ; [под ред. проф. И. М. Ошанина]. – М., 1962. – 632 с.
5. Hoelzel Ed.

Oesterreichischer Unterstufenatlas / Ed. Hoelzel. – Wien, 1989. – 182 S. 6. *Dunn C. J.* Japanese / C. J. Dunn, S. Yanada. – London, 1965. – 312 p. 7. *Тилков Д.* Граматика на съвременния български книжовен език / Д. Гилков ; под ред. Д. Тилкова. – София, 1982. – Т. 1 : Фонетика. – 299 с. 8. *Реформатский А. А.* Транслитерация русских текстов латинскими буквами / А. А. Реформаторский // Вопросы языкознания, 1960. – № 5. – С. 96–103. 9. *Вакуленко М. О.* Як записувати українські власні назви латинкою / Максим Олегович Вакуленко // Вісник геодезії та картографії, 1995, № 1 (3). – С. 68–72. 10. *Вакуленко М. О.* Про “складні” проблеми українського правопису (українська латиниця, запозичені слова та ін.) / Максим Олегович Вакуленко. – К. : Курс, 1997. – 32 с. 11. *Вакуленко М. О.* Українська латиниця як стандартизоване доповнення до українського правопису / Максим Олегович Вакуленко // Бібліотечний вісник. – 1998. – № 2. – С. 10–12. 12. *Вакуленко М. О.* Штрихи до фасаду державної мови / Максим Олегович Вакуленко // Вісник Книжкової палати. – 1998. – № 10. – С. 16–17. 13. *Amery H.* First 500 Words Russian / H. Amery, K. Kirilenko. – Chick-fil-A, Inc. by Frederic Thomas Inc., Naples, Florida, USA, 2003. – 24 p. 14. *Тимошенко П. Д.* Хрестоматія матеріалів з української літературної мови / Петро Дмитрович Тимошенко. – К. : Радянська школа, 1961. – Ч. II – 348 с. 15. *Москаленко А. А.* Історія українського правопису (радянський період) / А. А. Москаленко. – Одеса: Вид-во Одеськ. ун-ту, 1968. – 39 с. 16. *Щерба Л. В.* Транслитерация латинскими буквами русских фамилий и географических названий / Лев Владимирович Щерба. – М., 1940. – № 3. – С. 119. 17. *Якобсон Р. О.* О латинизации международных телеграмм на русском языке / Р. О. Якобсон // Вопросы языкознания, 1965. – № 1. – С. 111–113. 18. *Вакуленко М. О.* Правопис – друга натура? / Максим Олегович Вакуленко // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 11. – С. 59–61. 19. *Лингвистические задачи* / [сост. В.М. Алпатов, А.Д. Вентцель и др.]. – М., 1983. – 223 с. 20. *Zima M.* Transliteration, transkripce a jiné druhy prepisu / M. Zima // Explizite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung. XII. Questions of Orthography and Transliteration. – Praha : Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy, 1986. – С. 101–174. 21. *Вакуленко М. О.* Російсько-український словник фізичної термінології / Максим Олегович Вакуленко ; [за ред. проф. О. В. Вакуленка]. – К. : Поліграф. центр Київськ. ун-ту імені Тараса Шевченка, 1996. – 236 с. 22. *Мейе А.* Общеславянский язык : [монография] / А. Мейе. – М. : Иностранная литература, 1951. – 491 с. 23. *Історична* граматика української мови / [О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін.]. – К. : Радянська школа, 1957. – 475 с. 24. *Vasmer M.* Russisches etymologisches Woerterbuch. – Heidelberg, 1953–1958. – Bd. I–III. 25. *Цыганенко Г. П.* Этимологический словарь русского языка. – К. : Радянська школа, 1970. – 599 с. 26. *Вакуленко М. О.* Акустичні характеристики та інваріанти звуків української мови / Максим Олегович Вакуленко // Науковий вісник каф. ЮНЕСКО КДЛУ. – – Вип. 1 : Філологія, педагогіка, психологія. – К., 2000. – С. 62–66. 27. *Ladefoged P.* A Course in Phonetics / P. Ladefoged. – University of California, 1975. – 196 p. 28. *Вакуленко М. О.* Правописні аспекти науки термінології / Максим Олегович Вакуленко // Вісник Книжкової палати. – 1998. – № 11. – С. 15–17. 29. *Вакуленко М. О.* Українська латинка: правильне відтворення наших власних назв / Максим Олегович Вакуленко // Тези 3-ої Міжнар. наук. конф. [“Проблеми української науково-технічної термінології”], (Львів, 20–23 вересня 1994 р.). – Львів, 1994. – С. 118–119. 30. *Вакуленко М. О.* Українська латинка: відтворення без спотворення / Максим Олегович Вакуленко // Доповіді та повідомлення Міжнар. наук. конф. [“Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами”], (Київ, 7–8 грудня 1993 року). – К., 1995. – С. 48–52. 31. *Вакуленко М. О.* Українська латиниця: історія та перспективи / Максим Олегович Вакуленко // Тези доповідей та повідомлень Всеукр. наук.-практ. конф. з топоніміки [“Створення національного інформаційного банку географічних назв”], (Київ, 30 жовтня – 3 листопада 1995 р.). – К., 1995. – С. 8–9. 32. *Вакуленко М. О.* Українська латиниця чи львівська? / Максим Олегович Вакуленко // Вісник Книжкової палати. – № 9 (50), 2000. – С. 14–15.

ВАСИЛЬЧУК Л. Ф.

Київський національний лінгвістичний університет

ФОРМАЛЬНІ І СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ВАРІЮВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ДЕРИВАТІВ У КОНТЕКСТІ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Статтю присвячено розкриттю формальних і семантичних аспектів варіювання фразеологізмів-дериватів і їх лексикографічному відображенню. Суттєвим аспектом проблеми розвитку фразеологізмів-дериватів є мінливість існуючих фразеологізмів-дериватів, включаючи широку амплітуду формальних трансформацій, а також семантичні їх зміни.

Ключові слова: варіювання, формальні і семантичні аспекти, фразеологізми-деривати, лексикографічне відображення.

Статья посвящена раскрытию формальных и семантических аспектов варьирования фразеологизмов-дериватов и их лексикографическому отражению. Существенным аспектом проблемы развития фразеологизмов-дериватов является варьирование существующих фразеологизмов-дериватов, включая широкую амплитуду формальных трансформаций, а также их семантические изменения.

Ключевые слова: варьирование, формальные и семантические аспекты, фразеологизмы-дериваты, лексикографическое отражение.

Article is dedicated to the disclosure of the formal and semantic aspects of the variation of phraseologism-derivatives and to their lexicographical reflection. The variation of the existing phraseologism-derivatives is the essential aspect of the problem of the development of phraseologism-derivatives, including the wide amplitude of formal transformations, and also their semantic changes.

Keywords: variation, formal and semantic aspects, phraseologism-derivatives, lexicographical reflection.

Мета. Враховуючи важливість проблеми розвитку фразеологізмів-дериватів, у нашій науковій розвідці здійснюється аналіз формальних і семантичних аспектів варіювання фразеологізмів-дериватів та їх лексикографування.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю виокремлення *трьох способів варіативності фразеологізмів-дериватів*: по-перше, варіювання як база для інших способів фразеологічної деривації (продукуючий узуальний спосіб), по-друге, варіювання на основі інших способів фразеологічної деривації (похідний узуальний спосіб) і, по-третє, варіювання паралельно з іншими способами фразеологічної деривації (похідний okazionalnyi спосіб).

Об'єктом дослідження є фразеологізми-деривати, вилучені шляхом суцільної вибірки з тлумачних і фразеологічних словників сучасної німецької мови, що охоплюють період розвитку німецької мови з початку XIX століття і дотепер.

У сучасній лінгвістиці варіативність розглядається як фундаментальна властивість мови. Ця проблема набуває особливо важливого значення при дослідженні функціонування мови, а також при вивченні внутрішньомовних чинників зміни та розвитку мови. Варіантність є яскравим виявом постійного еволюційного руху мови [1; 2]. Це явище зміни якоїсь ознаки мовних одиниць певного рівня, що приводить до співіснування їхніх паралельних форм і є проявом мовної надмірності, тенденції розвитку мови, що є наслідком її функціонально-стилістичного чи територіального розшарування. Фразеологічні варіанти можуть різнитися лексичною наповненістю у зіставленні з ФО (повний і компресивний), а за умови тотожності значення і структури може варіювати якийсь один із складників звороту [3:57].

Варіативність ФО в діяхронічному аспекті розглядається як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками [4; 5; 6:110–115]. Дослідження варіантності ФО важливе не тільки в аспекті виявлення особливостей (типології) варіантів, але й у зв'язку з процесами фразоутворення як одного з основних шляхів збагачення і розвитку фразеологічного складу мови.

Вивчення проблеми варіативності ФО в діяхронічному аспекті тісно пов'язане з проблемою тотожності. Зв'язок фразоутворення і варіювання ФО виявляється в тому, що формування нових одиниць може бути спричинене порушенням структурно-семантичної тотожності. Тотожність ФО під час варіювання її лексичного складу і структури ґрунтується на сукупності константних складових ФО як у плані змісту, так і в плані вираження. Інакше кажучи, при варіюванні ФО передбачається наявність схожих сегментів у плані вираження (у даному разі мається на увазі спільність структурної організації означуваного, частковий збіг лексичних компонентів). Семантична тотожність варіюваної ФО ґрунтується на константності предметно-логічного значення ФО.

Багатоплановість шляхів руху фразеологізмів від початкової широкої варіативності до внормованого вживання переконливо демонструє В. М. Мокієнко переважно на матеріалі російської мови [7:9–18]. Дослідник зазначає, що еволюція ФО постає як рух від варіантної різноманітності до валентнісного і компонентного уодноманітнення, від “антинорми” – до норми, а не навпаки [7:33]. Аналогічним виявився висновок науковця, що обрав об'єктом дослідження німецькі фразеологізми [8:110–115]. Учені наголошують, що у своєму розвитку ФО рухається від інваріантності до варіантного ряду [9:3–6].

Зміни в межах тотожності можуть стосуватися не тільки формально-структурного аспекту означуваного, а й семантики ФО. Можливість варіювання плану вираження в теорії фразеології формулюється для різних випадків як образний зсув, експресивне та стилістичне прирощення, виникнення відтінків значення, а також розвиток багатозначності.

Отже, варіювання фразеологізмів-дериватів у семантичному і формальному аспектах зумовлюється динамічним розвитком мови та постійно супроводжує цей процес. Здатність мовних одиниць до варіювання в діяхронії загальноновизнаним фактом, однак основні тенденції розвитку варіювання недостатньо досліджені.

Варто відзначити, що історичне варіювання фразеологізмів-дериватів є виявом такої якості мови, як її адаптивність, пов'язана з потребою мови виконувати комунікативну функцію в постійно мінливих умовах спілкування. Зміни семантичної структури фразеологізмів-дериватів розглядаються нами як зміни якісного характеру, найбільш загальними результатами яких є виникнення нових значень у наявних фразеологізмів, перетворення обсягу їх значення, що проявляється в розширенні або звуженні, а також утворення омонімів. Розвиток значення уявляється як бінарний процес, що охоплює зміни, які проходять в межах однієї семантики, і ті, що відбуваються в межах семантичної структури фразеологізму в цілому [10:38–42].

Перш ніж безпосередньо перейти до питань семантичного варіювання фразеологізмів-дериватів у процесі мовного розвитку, вважаємо за необхідне відзначити, що ми, слідом за А. М. Мелерович, розглядаємо значення фразеологізмів-дериватів як єдність денотативного і сигніфікативного аспектів з обов'язковим конотативним компонентом [11:13].

Проблеми розвитку засобів фразеологічної номінації, семантичного варіювання фразеологізмів-дериватів нерозривно пов'язані з проблемою їх мотивованості. Спостереження за досліджуваним матеріалом показують, що мотивованість / немотивованість фразеологізмів-дериватів відіграє суттєву роль у процесах їхнього розвитку. Дослідження семантичних процесів, що детермінують розвиток фразеологізмів-дериватів, передбачає звернення до проблеми їх внутрішньої форми, яка є важливим аспектом фразеологічної семантики, одним із джерел конотації. Під внутрішньою формою багато дослідників розуміють ознаки номінації, як вони усвідомлюються носіями мови. Ми поділяємо точку зору А. М. Мелерович, яка визначає внутрішню форму як змістовий склад, об'єктивований у

матеріальній формі мовного знака, формалізований по відношенню до його певного актуального значення, з яким встановлюються дериваційні відношення. Внутрішня форма фразеологізмів-дериватів є динамічним компонентом значення, оскільки будь-яка зміна актуального значення одиниці мови пов'язана зі зміною її внутрішньої форми.

Варіювання плану змісту фразеологізмів-дериватів виявляється завдяки образному зсуву, експресивним та стилістичним нарощенням, виникненню відтінків значення, розвитку багатозначності.

Зміна сигніфікативного аспекту значення фразеологізмів-дериватів є ще одним напрямом у семантичній еволюції фразеологізмів. На семантичному рівні розширення значення – це усунення деяких диференційних сем, які у значенні ФО слугують для уточнення семантичного, стилістичного або емоційного характеру. Звуження – це, навпаки, включення в значення деяких компонентів такої ж якості. Розширення і звуження обсягу значення, тобто генералізація або спеціалізація значення, відбуваються на основі формально-логічної категорії підпорядкованості.

Розширення і звуження значення ФО і, відповідно, зміна їхньої сполучуваності класифікуються нами як процеси в розвитку засобів фразеологічної номінації якісного характеру. Розширення значення характерне для розвитку семантичної структури ФО *auf dem Sprung stehen*, яка ще на початку ХХІ століття мала значення 'alle Augenblicke bereit sein zu gehen'. У Дудена ця ФО зареєстрована зі значенням 'gerade anfangen wollen etw. zu tun'. Опозиція вузьке значення / широке значення характеризує розвиток наступних ФО: Campe: *den Rücken wenden, sich entfernen, doch nur auf kurze Zeit und nicht weit*; Duden: *den Rücken wenden, kehren, geh., weggehen*. В процесі розвитку цієї ФО елімінуються елементи конкретизації та уточнення, але при цьому не виникає абсолютно нового набору семантичних елементів.

Протилежний процес, а саме звуження семантичної структури, можна продемонструвати на такому прикладі: *der Mund läuft ihm voll Wasser, es kommt ihn grosse Lust an*; Duden: *jmdm. läuft das Wasser im Munde zusammen; umgs.; jmd. bekommt bei verlockend zubereitetem Essensogleich Appetit*.

Як відомо, валентність відіграє значну роль в усвідомленні механізмів семантичних змін. Зіставлення лексикографічних даних показує, що ряд ФО зазнав змін у характері сполучуваності. Переважає процес переорієнтації ФО за суб'єктно-об'єктною спрямованістю. Класифікація фразеології на суб'єктну і об'єктну була запропонована А. В. Жуковим. Суб'єктна

фразеологія семантично направлена на людину та оцінює її з погляду фізичних, психічних, морально-етичних та інших якостей. Об'єктна фразеологія семантично направлена на предмети, явища та прояви дійсності, що існують незалежно від людини. Розширення дистрибутивних можливостей ФО свідчить про її розвиток, переорієнтацію ФО по лінії суб'єктно-об'єктного можна проілюструвати на такому прикладі: Campe: *darauf war es gemünzt, darauf zielte es, darauf war es abgesehen*, – Duden: *auf jmdn., etw. gemünzt sein, sich auf jmdn., etw. beziehen, sich gegen jmdn., etw. richten*; Campe: *einem mit gleicher Münze bezahlen, ihm Gleiches mit Gleichem vergelten*; – Duden: *jmdm. etw. in/mit gleicher Münze heimzahlen; jmdm., etw. auf die gleiche üble Art vergelten*.

У розвитку ФО спостерігається також і зворотний процес, а саме звуження валентності, наприклад: Campe: *einen bei den Haaren zu etw. Ziehen; ihn mit Gewalt dazu treiben, ihn zwingen, eine Sache bei den Haaren herbeiziehen, sie weit herholen, sie auf eine gezwungene Art anbringen, auf etw. anwenden*; – Duden: *etw. an/ bei den Haaren herbeiziehen, etw. anführen, was nicht od. nur sehr entfernt zur Sache gehört*). У процесі розвитку ця ФО втрачає суб'єктну направленість семантики.

Таким чином, динамічність фразеологічного значення виявляється в різноманітних процесах. Це свідчення того, що формування семантики багатьох ФО сучасної німецької мови йшло складним шляхом. І хоч його можна звести до якоїсь однієї тенденції, наприклад, до розширення або звуження значення ФО, готові фразеологічні значення, представлені в мові, є зовсім не абсолютними, а відносними величинами.

Явище фразеологічної динаміки виявляється також у варіативності конотативного аспекту семантики ФО. Як уже зазначалося, семантичні структури ФО, нейтральні в конотативному відношенні, характеризуються здатністю "нарощувати" емоційно-оцінне забарвлення в процесі розвитку. Так, конотативна сема може змінювати оцінний знак (конотативна інверсія, див. ФО *Haare auf den Zähnen haben; etw. ist auf dem besten Weg(e) von der Welt*). В окремих випадках спостерігається нейтралізація конотативної семи, або послаблення оцінки ФО, яке супроводжується набуттям ФО жартівливого характеру, наприклад: Campe: *Garaus mit einem machen oder spielen, ihn zu Grunde richten*, Duden: *jmdm. den Garaus machen, meist umgs. scherz; jmdn. töten, umbringen, z.B.: Er hatte keine Ruhe bis er der Fliege den Garaus gemacht hatte*.

Варіювання конотативного компонента фразеологічного значення, як правило, тісно пов'язане з модифікаціями предметно-логічного змісту ФО.

У результаті нормативно-стилістичної переорієнтації ФО в багатьох випадках суттєво змінювалися їхні значення параметри сполучуваності. Нормативно-стилістичне переоцінення деяких фразеологізмів веде до зниження стилістичної маркованості, інші ФО, навпаки, перейшли з розряду грубих у вищу сферу функціонування, про що свідчать лексикографічні ремарки, напр. зміна ремарки з "груб." на "жарт.": (*der Kandidat hat*) *hundert / neunhundert Punkte* (umgs., oft spött.); *das ist völlig richtig*; *der Hunger treibt es rein* (umgs.; scherzh.) – *weil man Hunger hat, isst man etwas, obwohl es einem nicht schmeckt*. Зміна експресивного потенціалу ФО, як правило, пов'язана з модифікаціями компонентного складу ФО.

Перспективи дослідження. Порушені у пропонованій розвідці питання мають перспективу подальших досліджень, які можуть стосуватися проблем кодифікації фразеологізмів-дериватів у сучасних фразеографічних виданнях; ролі варіювання фразеологізмів-дериватів у художньому дискурсі; стилістичних та прагматичних особливостей функціонування варіантів фразеологізмів-дериватів у творах різних жанрів і стилів; проблем перекладу фразеологізмів-дериватів українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Коротких Т. А.* Фразеологическое варьирование в немецком языке / Т. А. Коротких // Нормы реализации. Варьирование языковых средств. – Горький, 1983. – С. 110–115.
2. *Прокопьева С. М.* Вариантность фразеологических единиц как прагматический феномен : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / С. М. Прокопьева. – М., 1980. – 24 с.
3. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
4. *Мокиенко В. М.* Славянская фразеология : [учебн. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. "Русский язык и литература"] / Валерий Михайлович Мокиенко. – [2. изд., испр. и доп.] – М. : Высшая школа, 1989. – 287 с.
5. *Дмитриева С. А.* Функционирование и развитие устойчивых словесных комплексов, имеющих в своем составе компоненты–имена родства, в языке новоанглийского периода (XVI–XX вв.) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / С. А. Дмитриева. – М., 1984. – 16 с.
6. *Коротких Т. А.* Фразеологическое варьирование в немецком языке / Т. А. Коротких // Нормы реализации. Варьирование языковых средств. – Горький, 1983. – С. 110–115.
7. *Мокиенко В. М.* Славянская фразеология : [учебн. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. "Русский язык и литература"] / Валерий Михайлович Мокиенко. – [2-изд., испр. и доп.] – М. : Высшая школа, 1989. – 287 с. – С. 4.
8. *Коротких Т. А.* Фразеологическое варьирование в немецком языке / Т. А. Коротких // Нормы реализации. Варьирование языковых средств. – Горький, 1983. – С. 110–115.
9. *Кораблина Л. П.* Развитие средств фразеологической номинации современного немецкого языка (XIX – XX века) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Л. П. Кораблина. – М., 1987. – 25 с.
10. *Schippan Th.* Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Th. Schippan. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – 306 S.
11. *Мелерович А. М.* К вопросу о типологии внутренних форм фразеологических единиц современного русского языка / Алина Михайловна Мелерович // Активные процессы в области русской фразеологии : сб. науч. тр. – Ивановск, 1980. – С. 13–35.

ВОЛОДИНА Т. С.

Київський національний лінгвістичний університет

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІСЕМІЧНИХ ВІДІМЕННИКОВИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Системний підхід до вивчення семантики похідних лексичних одиниць спричинив цілий ряд класифікацій дієслівних значень. У статті робиться спроба проаналізувати найбільш відомі семантичні класифікації дієслів з метою встановлення семантичних особливостей полісемічних відіменникових префіксальних дієслів сучасної німецької мови.

Ключові слова: семантична класифікація, полісемант, відіменникове префіксальне дієслово.

Системный подход к изучению семантики производных лексических единиц стал источником целого ряда классификаций глагольных значений. В статье производится попытка анализа наиболее известных семантических классификаций с целью установления семантических особенностей полисемичных отыменных префиксальных глаголов современного немецкого языка.

Ключевые слова: семантическая классификация, полисемант, отыменный префиксальный глагол.

Studying of derived lexical items semantics based on system approach causes numerous classifications of verb meanings. The article aims at endeavouring to analyse the most well-known semantic classifications of verbs to ascertain semantic peculiarities of polysemantic denominative prefixal verbs of Modern German.

Key wordes: semantic classification, polysemantic word, denominative prefixal verb.

Метою статті є аналіз семантичних особливостей полісемічних відіменникових префіксальних дієслів сучасної німецької мови, а також семантична класифікація досліджуваної фактури.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена недостатньою вивченістю семантичних властивостей полісемічних похідних дієслів, необхідністю пошуку нових шляхів інтерпретації семантичної структури дієслівних дериватів сучасної німецької мови.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані полісемічні відіменникові префіксальні дієслова сучасної німецької мови.

Проблема семантичної класифікації дієслів належить до найбільш актуальних у сучасному мовознавстві, зокрема у германістиці. Свідомством тому служать численні праці вітчизняних і зарубіжних учених, які присвячені розгляду цього питання. Складність і багатоплановість проблеми виявляється у різноманітності дослідницьких підходів до вивчення дієслівного значення, а також у безлічі семантичних класифікацій дієслівних слів.

Всі існуючі класифікації називаються семантичними, хоча в їхній основі лежать різні принципи: не тільки лексичні значення, але й синтаксичні характеристики дієслів, їхні валентнісні властивості.

Оскільки критерії класифікацій різні, вони служать різним цілям і пояснюють різні аспекти функціонування дієслів. Так, семантична класифікація дієслів Г. Г. Сильницького [1] будується на основі синтаксичних характеристик дієслів, на основі їх зовнішньої і внутрішньої дистрибуції. Під зовнішньою дистрибуцією дієслівного класу розуміється дистрибуція у звичайному змісті слова, тобто синтаксичне оточення дієслова. Внутрішня дистрибуція встановлюється за допомогою операції розгортання, що полягає в заміні дієслова словосполученням, семантично еквівалентним цьому дієслову.

За концепцією Р. Квірка [2] основне розходження проводиться між *динамічними* дієсловами і дієсловами *стану*. Динамічні дієслова підрозділяються далі на *п'ять* підкласів: 1) дієслова, що позначають діяльність; 2) дієслова, що позначають відчуття; 3) дієслова, що позначають процес; 4) дієслова, що позначають початок чи кінець події; і 5) дієслова миттєвої дії. Дієслова стану розпадаються на: 1) дієслова пасивного сприйняття і розумової діяльності, і 2) дієслова, що позначають відносини.

Питання про класифікацію дієслівних значень підіймалося також авторами, що досліджували семантичну структуру речення. Безсумнівно, заслуговує на увагу найвідоміша семантична класифікація Ф. Данеша [3:27–28]. Досліджуючи семантичну структуру речення, центральне місце в якій приділяється дієслову, лінгвіст пропонує виділити 4 семантичні класи предикативних одиниць: 1) дієслова, що позначають дію; 2) дієслова, що виражають подію; 3) дієслова, що позначають внутрішні відношення; 4) дієслова, що позначають порівняння. В основі даної класифікації лежать відношення між членами структури, елементи якої не мають однозначної відповідності одиницям граматичної організації речення. Так, семантична структура речення з дієсловами, що позначають дію, виглядає таким чином: “діяч – дієслово – пацієнт”; із дієсловами, що означають подію – “носій події – складна подія” чи “носій події – проста подія”; з дієсловами, що позначають внутрішні відношення – “носій відношення – об'єкт відношення”; з дієсловами, що позначають порівняння, проводиться зіставлення предметів за їхніми розмірами, кількістю, цінністю та іншими якостями.

Запропонована У. Чейфом класифікація дієслів за їхніми значеннями у складі висловлення також присвячена семантичній структурі речення. У зазначеній концепції дієслово є визначальним у реченні, причому під *дієсловом* розуміється будь-який предикативний елемент, у тому числі і дієслово у власному значенні слова. Дієслово визначає семантичну структуру речення, зокрема, можливості його розгортання за рахунок іменників, тому представлена семантична класифікація дієслів будується з урахуванням тих позицій, що можуть бути зайняті іменниками в реченні. Лінгвіст враховує не тільки можливості розширення самого дієслова за рахунок додатків, але й характер суб'єкта в реченні, що може бути пацієнтом (об'єктом впливу) при одних дієсловах і агентом (тим, хто виконує дію) при інших [4]. Предикативна одиниця визначається як дієслово *стану* в тому випадку, якщо вона вживається в реченнях, у яких повідомляється про місце розташування чи стан предмету, позначеного іменником. У цьому випадку дієслово супроводжується пацієнтом, що визначає собою те, що знаходиться в даному становищі. Предикативні одиниці, що не попадають під категорію дієслів *стану*, є дієсловами *не-стану*. Дієслова, що позначають *подію*, у свою чергу поділяються на ті, що позначають процеси та дії, залежно від того, є підмет речення пацієнтом чи агентом дієслова. Якщо іменник є пацієнтом, то дієслово має значення процесу, а про пацієнта говориться, що він змінив свій стан. У реченнях з дієсловом, що позначає дію, іменник є агентом, тобто тим, хто виконує дію.

В основу семантичної класифікації, розробленої П. А. Соболевою, покладений зовсім інший принцип. Авторка виокремлює сім семантичних класів: дієслова руху; стану; дієслова, що позначають звукові та світлові явища; дієслова комунікації; дієслова сприйняття і розумової діяльності; дієслова фізичного прояву емоцій і станів; та дієслова, що позначають дії людей і предметів. Основними параметрами розподілу є: *однозначність / багатозначність*, *перехідність/неперехідність* дієслів. Запропоновані класи дієслів підрозділені на підкласи і, у деяких випадках, на підгрупи, що дають більш детальну характеристику дієслів у межах виділених значень [5:165–212].

В останні десятиріччя все більше мовознавців звертають свою увагу на дослідження дієслів як семантичних предикатів [6]. *Предикат* інтерпретується як центральний компонент пропозиції, судження, який виражає зміст події як процес, стан, відношення, ознаку, притаманний певному суб'єктові [7:487; 8]. Під *суб'єктом* розуміють мисленнєвий

аналог носія предикативних процесів, станів, відношень у певній події, ситуації. У відмінковій граматиці, семантичному синтаксисі, логічній семантиці суб'єкт та об'єкт є ядром пропозиції, тобто предикатно-аргументної структури [7:589]. Об'єкт – мисленнєвий аналог істоти чи неістоти, на які спрямовано дію у структурі пропозиції або предикатно-аргументної структури [7:422]. Пропозиція розуміється як своєрідна ментальна структура, відображення деякої ситуації та типів відношення у її межах [9:78–97]. Денотативна структура даних ситуацій включає, як правило: 1) особу, що виконує будь-яку дію; 2) предмет, на який ця дія спрямована; 3) інструмент або засіб, що використовуються для здійснення дії; 4) результат дії, яким на семантичному рівні відповідають: а) агенс, б) об'єктив, в) медіатив, г) результатив.

Оскільки одним із основних напрямків нашого дослідження є семантичний, то найбільш прийнятною для рішення поставлених завдань вважаємо семантичну класифікацію П. А. Соболевої, тому що це ґрунтовна лексична класифікація дієслів, заснована на спільності кореневих морфем.

У роботі нами визначено вісім семантичних класів відіменникових префіксальних дієслів зі спільним інваріантним значенням кожного класу, а також виявлено словотвірні моделі, в яких вони виступають (див. табл.).

Семантичні класи префіксальних відіменникових дієслів

Семантичні класи відіменникових префіксальних дієслів	Словотвірні моделі, у яких відображені семантичні класи відіменникових префіксальних дієслів
1) обмеження, відокремлення чого-небудь від чогось у просторі за допомогою будь-якого спорудження	1) ab-, um-, ver- + N (відіменникова основа) <i>ab+mauer+n</i> "відділяти кам'яною стіною"
2) прикріплення об'єкта до чого-небудь або на будь-яку поверхню за допомогою будь-яких пристосувань або речовин	2) an-, auf-, ein-, ver-, zu- + N <i>an+ferse+n</i> "надв'язувати п'ятку панчохи"
3) повне видалення чого-небудь за допомогою якихось предметів, інструментів з деякої поверхні або витягу чогось з чого-небудь	3) ab-, aus-, ent- + N <i>ab+beere+n</i> "оббирати ягоди", <i>ent+thron+en</i> "скидати з престолу"

4) відкривання, відмикання чого-небудь	4) auf-, ent- + N <i>auf+schnür+en</i> "розшнуровувати щось"
5) запирання, ізолювання, переміщення всередину чогось	5) ein-, zu-, + N <i>ein+sperre+n</i> "зачиняти двері"
6) покриття, постачання чого-небудь зверху або з усіх боків якоюсь речовиною	6) be-, ein-, über-, ver- + N <i>ein+creme+n</i> "намащувати кремом"
7) перетворення чого-небудь у щось, переведення в інший агрегатний стан	7) ver-, zer- + N <i>um+sattel+n</i> "пересідлювати"
8) поділ предметів на частини	8) durch-, zer- + N <i>durch+säbel+n</i> "перерізувати (тупим ножем)"

Вивченню семантичних відношень між твірним і похідним словом передуює побудова семантичних моделей відіменникових префіксальних дієслів [10:114–144]. Під *семантичною моделлю* префіксального полісеманта розуміємо схему, яка охоплює: семантику префікса або напівпрефікса, семантику твірної основи та їх семантичні взаємозв'язки. У результаті синтезу всіх цих складових одержуємо інтегральну семантику полісемічного префіксального відіменникового дієслова. Так, семантика похідного дієслова *ab+federn* формується із семантики простої твірної основи *die Feder*, що охоплює вісім значень: ЛСВ₁ *перо (птаха)*; ЛСВ₂ *перо, перина (і ширше – постіль)*; ЛСВ₃ *перо для писання та як символ письменницької діяльності*; ЛСВ₄ *пружина, ресора*; ЛСВ₅ *призматична шпонка*; ЛСВ₆ *рапіра*; ЛСВ₇ *щетина вепра*; ЛСВ₈ *ость червоної риби*, чотири з яких (1; 2; 4; 6) активно діють при словотворенні похідного полісеманта, та семантики префікса *ab-*, яка включає дев'ять лексико-категоріальних значень: 1) *значення видалення чогось або перебування на відстані від чогось*; 2) *значення руху згори донизу*; 3) *значення усунення, вилучення, відключення чогось, розмежування*; 4) *значення припинення, завершення дії або процесу*; 5) *з основами дієслова – значення інтенсивності дії, охоплення предмета дією*; 6) *з основами дієслів, що означають дію або стан – значення запозичення чогось, наслідування*

зразка; 7) значення результату дії або зміни стану; 8) значення скасування чогось, відмови від чогось; 9) значення додавання чогось, забезпечення чимось. Семантика похідного дієслова **ab**+*federn* у результаті взаємодії певних лексико-категоріальних значень префікса та твірної основи має чотири значення: *ЛСВ₁* *обиццувати* (*пір'я*); *ЛСВ₂* *заколювати щось пером птаха*; *ЛСВ₃* *линяти, втрачати пера*; *ЛСВ₄* *ставити ресори*. Поява похідних значень цього дієслова ґрунтується в основному на функціональній схожості (*ЛСВ₁* та *ЛСВ₂*, *ЛСВ₃*) або метафоричному переносі (*ЛСВ₄*). Похідні дієслова, утворені від іменних основ зберігають всі лексичні властивості, ознаки, якості твірних, наприклад, **der Niet**: 1) *заклепка*; 2) *глина, мергель*; **an**+*niet*+*en*: 1) *скріплювати заклепками*; 2) *приклепувати*; **das Kreuz**: 1) *хрест*; 2) *тягар, борошно*; 3) *хрестець, поперек; круп (коня)*; 4) *хрест, упор розпором (гімнастика)*; 5) *плюс*; 6) *дієз*; 7) *трефи*; **an**+*kreuz*+*en*: 1) *відзначити хрестиком*; 2) *лавірувати*; **der Pfahl**: 1) *паля, стовп*; 2) *кіл; надовби*; **an**+*pfahl*+*en*: 1) *прив'язувати до колів*; 2) *перен. прив'язувати до себе когось*. Як вже було зазначено, враховується також й семантична суттєвість префіксу, яка полягає в тому, що він надає слову певну семантичну категорію, тобто узагальнене лексико-категоріальне значення словотворчого елементу, або його варіантів в кожному конкретному випадку разом зі значенням твірної основи утворює семантичну вмотивованість похідного слова, яка в більший або менший мірі пояснює його значення. Так, відіменникове префіксальне дієслово **be**+*titel*+*n* "*дати назву чомусь*" мотивоване поняттям "*der Titel*" "*назва*" та притаманною префіксу **be**-, семантикою "*забезпечення чогось чимось*", тому значення похідного слова розкривається і підказується його семантичною вмотивованістю, тобто лексико-категоріальним значенням словотворчого елементу і семантико-морфологічною особливістю мотивуючої основи. В окремих випадках похідна основа слова в плані синхронії може відповідати як з морфологічної, так і з семантичної точки зору мотивуючим основам різних частин мови, як би мотивуючи її з різних боків. Наприклад, дієслово **be**+*kleid*+*en*: 1) *одягати*; 2. (*in*) (*sich*) *одягатися, наряджатися (у)*; 2) *облицьовувати; оббивати; обмуровувати; обшивати; обкладати*; 3) *наділяти (владою, повноваженнями)*; 4) *ein Amt (eine Stellung, einen Posten) bekleiden займати посаду; einen Rang (eine Würde) bekleiden мати звання (чин, сан)* мотивується іменником **das Kleid**: "*плаття; сукня, одяг*" і дієсловом **kleiden**: 1.1) *одягати*; 2) *личити, йти*; 3) (*in*) *наділяти*; 2. (*in*) (*sich*) *одягатися, наряджатися*. Семантичний зв'язок між мотивованим і

мотивуючим може бути зовсім непомітним, наприклад, відіменникове префіксальне дієслово *be+haupt+en* 1. 1) *затверджувати, запевняти*; 2) *відстоювати; утримувати (за собою)*; 2. (*sich*) *утримуватися, триматися*; та іменник *das Haupt*: 1) *голова*; 2) *шеф, начальник*; 3) *вершина (гори); верхівка (дерева)*; 4) *голова (шлюзу)*. Кожна семантична категорія може бути представлена префіксами, характерними тільки для неї. Так, префікси *ab-*, *um-*, *ver-* сполучаються тільки з семантичною групою на позначення “*обмеження, відокремлення чого-небудь від чогось у просторі за допомогою будь-якого спорудження*”, наприклад, *ab+dämm+en*: “*перегородити греблю; споруджувати бар'єр, переешкоджати*”; *ver+gitter+n*: “*обносити ґратами; зрешетити (вікно)*”; *um+bau+en* “*перебудовувати (будинок, систему керування); реорганізовувати*”; *mit D* “*будувати (навколо), оточувати будівлями*”, а префікси *durch-*, *zer-* сполучаються із семантичним класом на позначення “*поділу предметів на частини*”, наприклад, *durch+säge+n* “*розпилювати, перепилювати; пропилювати*”; *zer+franse+n* “*розтріпати, перетворити в лахміття; обтріпати (низ штанів)*”.

Отже, проблема семантичної класифікації дієслів активно розробляється дослідниками, які у своїх теоретичних розвідках синтезують різні підходи до вивчення дієслівних одиниць, вивчаючи різні аспекти дієслівного значення, що уможливило використання будь-які ознаки для класифікації й субкатегоризації дієслівної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сильницкий Г. Г. Семантические классы глаголов и их роль в типологической семасиологии: Структурно-типологическое описание современных германских языков / Георгий Георгиевич Сильницкий. – М., 1966. – 250 с.
2. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / [R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik]. – Essex: Longman, 1973. – 1554 p.
3. Дзюба В. Н. О возможности использования семантических классификаций при изучении видовой системы английского глагола / В. Н. Дзюба // Вопросы грамматики английского языка: сб. науч. трудов. – М., 1978. – Вып. 132. – С. 23–32.
4. Чейф У. Значение и структура языка / Уоллес Чейф. – М., 1975. – 482 с.
5. Соболева П. А. Моделирование словообразования / Полина Аркадьевна Соболева // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1972. – С. 165–212.
6. Степанов Ю. С. Предикация / Юрий Сергеевич Степанов // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. Виктория Николаевна Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 393–394.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля–К, 2006. – 716 с.
8. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: [монография] / Елена Александровна Селиванова. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 247 с.
9. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / Ю. Г. Панкрац. – Минск, 1992. – С. 78–97.
10. Степанова М. Д. Словообразование и семантические системы (на материале немецкого и английского языков) / Мария Дмитриевна Степанова // Структурно-типологическое описание современных германских языков. – М., 1966. – С. 114–144.

ГАЛИЦЬКА О. Б.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВИРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗНАННЯ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено лінгвальним та екстралінгвальним чинникам породження наукового знання в сучасному німецькомовному науковому дискурсі з лінгвістичної проблематики. У науковому дискурсі аспекти знання – онтологічний, аксіологічний, методологічний – представлені в єдності, хоча ступінь вираження кожного з них різний. Екстралінгвальні фактори, пов'язані із суб'єктно-об'єкними відношеннями у процесі пізнавальної діяльності, здійснюють складний вплив на формування смислової структури наукового дискурсу.

Ключові слова: науковий дискурс, онтологічний аспект, аксіологічний аспект, методологічний аспект.

Статья посвящена лингвальным и экстралингвальным факторам формирования научного знания в современном немецкоязычном научном дискурсе на лингвистическую проблематику. В научном дискурсе аспекты знания – онтологический, аксиологический, методологический – представлены в единстве, хотя степень выражения каждого из них различна. Экстралингвальные факторы, связанные с субъектно-объектными отношениями в процессе познавательной деятельности, оказывают сложное влияние на формирование смысловой структуры научного дискурса.

Ключевые слова: научный дискурс, онтологический аспект, аксиологический аспект, методологический аспект.

The article deals with lingual and extralingual factors of scientific knowledge generation of modern German-language academic discourse in linguistic problems. In academic discourse the knowledge aspects – ontological, axiological and methodological – are represented in unity, although the expression degree of each aspect is diverse. Extralingual factors, connecting with subject-object relations in the process of cognitive action, have a complicated influence upon the formation of the semantic structure of the academic discourse.

Key words: academic discourse, ontological aspect, axiological aspect, methodological aspect.

Науковий дискурс перебував постійно в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (О. М. Ільченко, J. Bloch, L.A. Chi, E. Rudolph, R. Weingarten) [1; 2; 3; 4]. Сучасна лінгвістика аналізує окремі аспекти передусім англomовного наукового дискурсу: концепцію етикетизації англо-американського наукового дискурсу (О. М. Ільченко) [1]; комунікативно-прагматичні особливості лінгвістичного дискурсу в аспекті авторизації (О. М. Гніздечко) [5]; категорію адресованості в науковому дискурсі (Н. П. Карпчук) [6]; міжкультурні розбіжності (M. Clyne, A. Duszak, J. Hoeks, H.-J. Kreutz) [7;8]; моделювання наукового дискурсу з обов'язковим урахуванням ролі, функції термінів (Е. Ф. Скороходько) [9]; як вид аргументативного дискурсу (А. Д. Белова) [10]; основні особливості жанрової організації сучасного наукового дискурсу (Т. В. Яхонтова) [11]; риторичні норми наукового дискурсу (О. В. Малікова, Н. К. Рябцева,

A. Mauranen) [12; 13; 14]. Водночас німецькомовний науковий дискурс, на нашу думку, є маловивченим.

Актуальність теми зумовлена, з одного боку, загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення різних типів дискурсів у комунікативно-прагматичному та лінгвокогнітивному аспектах, а з іншого – відсутністю дослідження сучасного німецькомовного наукового дискурсу у сфері лінгвістики з позицій комплексного підходу з урахуванням єдності знань не лише лінгвістичних, а й гносеологічних, психологічних, наукознавчих, соціологічних.

Метою статті є аналіз у структурно-змістовому відношенні основних складників вираженого в науковому дискурсі знання – онтологічного, аксіологічного і методологічного аспектів.

Об’єкт дослідження становить сучасний німецькомовний науковий дискурс із лінгвістичної проблематики в його писемній формі.

Предметом дослідження є лінгвальні та екстралінгвальні чинники породження наукового знання в сучасному німецькомовному науковому дискурсі з лінгвістичної проблематики.

Матеріалом дослідження слугують німецькомовні наукові тексти останнього десятиріччя в галузі лінгвістики, зокрема монографія Г. Кляйбера “Прототипна семантика” [19], статті науково-популярного видання “Deutsch als Fremdsprache” [21;22], а також матеріали міжнародного конгресу “EuroCom. Mehrsprachiges Europa durch Interkomprehension in Sprachfamilien” [20].

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у сучасному німецькомовному науковому дискурсі з лінгвістичної проблематики вперше проаналізовано засоби вираження процесу формування знання цього дискурсу: виявлено аспекти знання – онтологічний, аксіологічний, методологічний – та встановлено їхнє типове вербальне вираження.

Через складність та багатоаспектність феномену дослідження наукового дискурсу є багато думок щодо інтерпретації цього поняття. У сучасних уявленнях науковий дискурс трактується масштабно: як цілеспрямований спосіб раціональної передачі наукового знання, прагматично зорієнтований, соціально й етнокультурно зумовлений [5:14]; як різновид мови, котрий використовується в межах певної галузі [15:138]; як сукупність усіх наявних (і потенційно можливих) текстів, що вербалізують наукове знання як результат пізнавальної діяльності суб’єктів науки [16:25]. Науковий дискурс – це багатовікова практика співтовариства

творців науки (розглянута в сукупності всіх її соціокультурних вимірів), здійснюючи яку, вчені створюють й удосконалюють свій “кінцевий словник”, тобто власний запас понять, за допомогою яких члени співтовариства виражають своє розуміння специфіки наукового дискурсу [17:13]. Відповідно до неозорої множини різних визначень будемо говорити про науковий дискурс в узагальненому розумінні як мовний/текстовий корелят стосовно наукової сфери людської свідомості та практики. Науковий дискурс теоретично – це певним чином організований виклад нового знання і його верифікація (обґрунтування).

Знання, яке має за своєю природою матеріально-ідеальний характер, може існувати лише завдяки пізнавально-комунікативній діяльності суб'єкта, котра здійснюється засобами вербального мислення, продукт якого оформлений у вигляді дискурсу. У цілях аналізу, умовно спробуємо розчленити виражене в науковому дискурсі наукове знання і розглянути його, по-перше, в онтологічному, аксіологічному і методологічному аспектах, по-друге, у статичному й динамічному стані.

Онтологічний аспект, який посідає ядерну позицію в науковому дискурсі, співвідноситься з вихідними й основними поняттями, вираженими в тексті, та їх логіко-семантичними відношеннями і уточнюючими поняттями та їх логіко-семантичними відношеннями з основними поняттями. Аксіологічний аспект співвідноситься з ціннісною орієнтацією суб'єкта, що пізнає, зокрема, із здійснюваною ним раціональною оцінкою актуальності, новизни і ступеня достовірності знання. Методологічний аспект становить шляхи встановлення логіко-семантичних відношень між основними й уточнюючими поняттями.

У кожному аспекті пізнання (і його продукту – знання) науковий дискурс фіксує моменти руху знання, репрезентуючи його в різних категоріях досить узагальнено: онтологічно – шляхом частковонаукових, загальнонаукових і філософських понять, в аксіологічному відношенні – за допомогою оцінки ступеня достовірності, новизни й актуальності знання, методологічно – шляхом різних способів обґрунтування й інтерпретації основних понять. Кожному аспекту знання також властива динаміка. У процесі взаємодії онтологічного, аксіологічного і методологічного аспектів знання, тобто в їх динаміці, дійсно формується нове наукове знання, виражене в науковому дискурсі.

У науковому дискурсі аспекти знання тісно пов'язані і один з одним, що проявляється в характері використання мовних засобів для їх вираження, і з суб'єктом зокрема, з основними індивідуальними

психологічними характеристиками вченого, такими, як категоріальний профіль та пізнавальний стиль мислення, які проявляються шляхом відбору основних і уточнюючих понять, а також через установку на отримання нового знання. Можна констатувати, що в науковому дискурсі всі три аспекти знання представлені в єдності, хоча ступінь вираження кожного з них, звичайно, різна.

Звернімося до аналізу онтологічного аспекту знання, безпосередньо пов'язаного з його змістом і яке в статичній співвідноситься з результатом пізнавальної діяльності, коли можна виявити вже встановлені зв'язки між елементами. Зміст тексту співвідноситься з такими формами знання, як поняття, класифікація, типологія, гіпотеза, теорія і закон. Універсальною формою знання є наукове поняття, яке в статичній можна розділити на вихідне, основне і уточнююче.

Проаналізуємо поняття в межах терміносистеми одного розділу на прикладі книги Г. Кляйбера “Прототипна семантика” [19:29–69]. Вихідними поняттями, тобто поняттями, які не визначаються через поняття даної теорії, найбільш загальними в терміносистемі конкретного тексту, є *System*, *Klassifikation*, *Prozess*, *Bedeutung*, *Kriterium*. Основними поняттями – поняттями, які визначаються в межах терміносистеми тексту, є *Prototypen*, *Prototypensemantik*, *Kategorisierung*, *Kategorie*, *Semantik*; уточнюючими, тобто частковими поняттями, що використовуються для розвитку основного поняття, є *Dimension*, *Wortbedeutung*, *Klasse*, *Eigenschaft* та ін.

Категоріальний склад мислення – одна із сутнісних характеристик суб'єкта, що пізнає, – без сумніву, здійснює вплив на створюваний ученим текст, а значить, отримує певний вплив у тексті, безпосередньо співвідноситься з онтологічним аспектом знання. Проте точкою відліку в категоріальному складі мислення є поняття максимальної узагальненості, тобто вихідні, у той час як онтологічний аспект знання в ролі ядерних включає основні поняття, які розвиває концепція автора.

Логіко-семантичні відношення між основними й вихідними, між основними й уточнюючими поняттями, виражені спеціальними засобами в реченні і в тексті загалом, можна згрупувати таким чином:

1. Модально-логічні (відношення до об'єктивної дійсності), які мають значення:

- а) буття, існування, наявності;
- б) розповсюдження (у просторі і в часі).

2. Предметно-логічні:

- а) відношення кваліфікації предмета;

б) залежності (умови – наслідку, причини – наслідку, підґрунтя – висновку, мети).

Звичайно, що в конкретному науковому тексті під впливом різних екстралінгвістичних факторів і відповідно до актуальності тих чи інших логіко-семантичних відношень між поняттями використовується лише частина наведених вище засобів.

Проаналізуємо засоби, які виражають модально-логічні відношення першої групи. Мова йде про ті випадки, коли логіко-семантичні відношення буття, існування, наявності передаються екзистенціальними дієсловами *es gibt, sein, sich finden, liegen, bestehen, sich befinden, vorliegen*, а також словосполученнями *befindlich sein, vorhanden sein*, загальна роль яких – сприяти вираженню значення наявності, існування предметів, явищ без зазначення додаткової інформації. Сюди можна віднести дієслова узагальненої дії *sich herausstellen, sich erweisen, hervortreten*. Констатація існування, наявності явища інколи супроводжується введенням просторово-часового уточнення, вказівкою на сферу поширення, яке вводиться дієсловами *sich ausbilden, bestehen, auftreten* та прийменниками *aus, vor, nach*: *zur Zeit, aus der Sphäre, auf dem Gebiet*, наприклад: *Ich möchte hier auch die bemerkenswerte Arbeit von J. Picoche (1986) erwähnen, die eine isolierte Stellung in der Forschung auf diesem Gebiet einnimmt* [19:28].

Розглянемо засоби вираження предметно-логічних відношень другої групи. Характеризувати предмет можна через його сутність, різні властивості, його функцію, зіставлення з іншими предметами. Важливо, що кожне з цих окремих значень кваліфікації предмета виражається закріпленими за ним засобами, до яких належать слова, що вказують на зв'язок, співвідношення: *Verhältnis, Zusammenhang, Abhängigkeit, (sich) verbinden, abhängig, Unabhängigkeit, abhängen, beeinflussen, je nach, jeweils, jeweilig, je, nach, bedingen, ursprünglich, sich beziehen auf, hinsichtlich, binden, hervorrufen, in Bezug auf, Beeinflussung, verursachen, hauptsächlich, in Hinblick auf, bezüglich, betreffend, sich auswirken, in Hinsicht auf, in Verbindung mit, herrühren, gehörig, einschlägig, Verknüpfung, Ursprung, Auswirkung, Beziehung*, наприклад: *Unabhängig davon, ob man den Prototyp als Vertreter der Kategorie oder als Kombination typischer Merkmale betrachtet ...* [19:45].

У німецьких лінгвістичних текстах використовуються прийоми порівняння, аналогії, протиставлення, у яких виявляються також відношення кваліфікації предмета, наприклад, зіставлення, протиставлення інформації: *nur, aber, jedoch, sondern, erst, doch, dagegen, vgl., sowohl ... als auch, Vergleich, vergleichen, nicht nur ... sondern auch, allein, Gegensatz*,

lediglich, dennoch, im Vergleich zu, hingegen, entgegensetzen, gegenüberstellen, Gegenüberstellung, Widerspruch, freilich, bloß, indes(sen), Unterschied, gesamt, üblich, überwiegen, Ähnlichkeit, abweichen, Analogie, zusammenfassen, ähneln, Annäherung: Im Gegensatz zu den Ansichten der Vertreter des erweiterten Prototypenmodells (vor allem G. Lakoff) scheint mir die Standardversion nicht überholt zu sein [19:29]; установлення тотожності й відмінності суб'єкта, об'єкта дії або місця дії (події): *gleich, sowie, gesamt, Verhältnis, ähnlich, Unterschied, unterschiedlich, unterscheiden, sich unterscheiden, gemeinsam, üblich, Abweichung, abweichen, Anpassung, übereinstimmen, anpassen, anders, analog, vergleichbar, überwiegend, Übereinstimmung, sich überlagern, überwiegen, Überschreitung, überschreiten, zusammenfallen, Annäherung, Ähnlichkeit, übertreffen, Analogie, im Anschluß an, äquivalent, ähneln,* наприклад: *Was sie zusammenhält, sind Übereinstimmungen bzw. Ähnlichkeiten, die sich überschneiden bzw. teilweise überlappen ... [19:36–37].*

За допомогою розмірковування в науковому дискурсі розгортається процес логічного виводу нового знання про будь-які об'єкти й повідомляється саме це знання. Предметом викладу при розмірковуванні виступають не самі об'єкти, а процес отримання нового знання про них. Для розмірковування характерний виклад причинно-наслідкових відношень: *so, da, also, daher, damit, so dass, dadurch, weil, deshalb, denn, hervorgehen, infolge, ausgehen von, Ursache, sich zeigen, somit, ja, auf Grund, verursachen, demnach, hervorrufen, Folge, schliessen auf, aus ... Grunde, Schluss, Aussage, zur Folge haben, nämlich, ersichtlich, darum, demzufolge, warum, resultieren, infolgedessen, aussagen, ersehen, folgen aus, Schlussfolgerung, hiermit, Konsequenz, wonach, folglich, zufolge, schlussfolgern auf, sonach.* Наприклад: *Zwei wichtige Gründe sprechen für eine solche Darstellung [19:29].*

Підсумовуючи висловлене про засоби, які виражають логіко-семантичні відношення між основними і вихідними, основними і уточнюючими поняттями, можна констатувати, що синонімічна контекстуальна семантика різних мовних одиниць дає змогу об'єднати їх і вважати засобами вираження онтологічного (змістово-логічного) аспекту знання.

Онтологічний аспект знання можна розглядати в безпосередньому зв'язку його з об'єктом (предметом вивчення), а аксіологічний і методологічний – у зв'язку із суб'єктом пізнання. Про онтологічний аспект знання можна говорити як про вихідний матеріал, із якого автор повинен сформулювати наукове знання і виразити його в науковому дискурсі. Через пасивну роль онтологічного аспекту на перший план у пізнанні

висуваються аксіологічний і методологічний, сама наявність яких обумовлена активністю суб'єкта. Якщо ми маємо намір розглядати знання не лише абстрактно, а й з погляду реальної пізнавальної діяльності суб'єкта, то ніяк не можна обмежитися вивченням лише онтологічного аспекту знання – саме в дискурсознавстві, оскільки головним фундаментальним завданням науки завжди залишається продукування нових істинних знань і методів їх створення й оцінки [18:91].

Аксіологічний аспект знання становить собою продукт абстрагування від знання, експлікованого в науковому дискурсі, і тому не може розглядатися, по-перше, як явище, що має структуру, прозоро і адекватно, презентовану в тексті; по-друге, у відриві від онтологічного аспекту знання – безпосереднього носія аксіологічного аспекту знання.

Найбільш важливими, соціально значимими характеристиками змісту наукового знання є ступінь його достовірності, новизна і актуальність для наукового соціуму, тобто мова йде про “кваліфікаційно-епістемічну” сітку (термін М. П. Котюрової), яка становить собою надбання наукового соціуму, однак її застосування до конкретного змісту носить індивідуальний характер і здійснюється з урахуванням певного рівня розвитку знання [18:92].

Для вираження аксіологічного аспекту знання в сучасному німецькомовному науковому дискурсі з лінгвістичної проблематики існують різноманітні спеціальні засоби. Оцінка змісту з боку його достовірності включає:

1) сумнів: досягається вживанням модальних слів, які виражають невпевненість і припущення *anscheinend, augenscheinlich, offenbar, offenkundig, offensichtlich, scheinbar, wohl, vielleicht, vermutlich, möglich, möglicherweise, wahrscheinlich, womöglich, schwerlich, kaum, angeblich, vorgeblich, zweifelhaft, Zweifel, zweifeln*, їх конкурентних форм – модальних дієслів з інфінітивом I і II; а також прийменникових груп *aller Wahrscheinlichkeit nach, dem/allem Anschein nach*; наприклад: *Möglich ist natürlich – und vielleicht sogar wahrscheinlich ...* [20:88].

2) упевненість у достовірності й констатацію факту як вищий ступінь упевненості в достовірності змісту, що досягається вживанням таких синонімічних засобів: *begreiflicherweise, bestimmt, gewiss, klar, natürlich, natürlicherweise, selbstredend, selbstverständlich, sicher, sicherlich, tatsächlich, unbedingt, unstreitig, unzweifelhaft, verständlicherweise, wahrhaftig, wahrlich, wirklich, zweifelsfrei, zweifellos, zweifelsohne*; наприклад: *Nun besteht gewiss kein Zweifel daran, dass ...* [21:6].

Якщо потрібно підкреслити, що знання безперечне, очевидне, автор використовує особливі мовні засоби, які виражають оцінку точності: *etwa, ungefähr, nahezu, rund (rd.), annähernd, circa (ca.), näherungsweise, gegen, angenähert* та мовні засоби, які виражають різний ступінь “звичайності”: *gewöhnlich, hauptsächlich, normalerweise, in der Hauptsache*.

З оцінкою достовірності змісту пов’язана оцінка його новизни, констатація якої зобов’язує автора або дати різносторонній феноменологічний опис явища, що вивчається, або обґрунтувати поняття, які пропонуються і розвиваються, тобто пов’язати нове з відомим (старим) за допомогою вихідних понять, які належать до рівня фонового знання автора й читача. Наведемо приклади: *Sie bringt jedoch drei neue Elemente ein, die für jede lexikalische Semantik von fundamentaler Bedeutung sind* [19:8]; *Im letzten Abschnitt wird beschrieben, wie der Begriff der Familienähnlichkeit zu einer neuen Prototypentheorie führt, die durch eine Abkehr von den zentralen Thesen der Standardversion, eine Vervielfachung der Prototypenarten und eine Ausweitung auf das Gebiet der Polysemie gekennzeichnet ist* (там само, 9). Суттєво, що й при викладі відомого і нового науці знання зберігається та передається властива йому процесуальність, динаміка.

Оцінка актуальності змісту включає такі характеристики, як недостатність знання, суперечливість знання, значущість викладеного змісту, які виражаються лексичними й морфологічними засобами (наприклад, інтенсивами): *Die Konstruktion werden&Infinitiv gehört ohne Zweifel zu den interessantesten periphrastischen Konstruktionen im Bereich der Verbalkategorien des Deutschen* [22:23].

Таким чином, аксіологічний аспект знання можна співвіднести з пізнавальним стилем мислення вченого, яке включаємо в поле суб’єкта пізнання в ролі одного із компонентів. Зокрема, цей аспект може бути співвіднесений із такою характеристикою пізнавального стилю, як ригідність–гнучкість мислення, яка обумовлює кількість вживання засобів, що виражають сумнів, упевненість у достовірності знання і вищу ступінь упевненості – констатацію факту.

З онтологічним і аксіологічним аспектами знання тісно пов’язаний методологічний аспект знання, який посилюється у зв’язку з процесами поступової теоретизації науки. Цей аспект враховує загальну методологічну установку (стиль мислення), обумовлену сучасною для дослідника картиною світу, методологічний принцип, метод, конкретну методику дослідження.

На рівні узагальнення методологічний аспект знання природно розглядати як спосіб формування нових понять, обґрунтування й інтерпретації основних і уточнюючих понять, тобто спосіб установлення логіко-семантичних відношень між поняттями. Суб'єкт пізнання опиняється у проблемній ситуації вибору, пов'язаного передусім із визначенням й експлікацією сфери знання, у межах якої виникла проблемна ситуація і здійснюється формування нового знання. Наведемо приклади експлікації сфери проблемної ситуації: *Die Klärung ist daher geboten; sie ist um so notwendiger, als die Prototypensemantik zur Zeit Gegenstand einer Diskussion ist, die den Rahmen der Linguistik weit überschreitet* [19:2]; *Deshalb lag es nahe, die Problematik in dieser Zeitschrift erneut aufzugreifen und möglichst zu vertiefen* [21:4]. Проблемна ситуація визначає напрям, аспект обґрунтування і інтерпретації основних понять. Вона долається шляхом різних пізнавальних мислительних дій, орієнтованих на отримання нового знання.

Вихідною методологічною передумовою вивчення наукового дискурсу у світлі сучасних досліджень є концепція діяльній природи науки, наукового пізнання і творчості, наукової комунікації. Поняття діяльності дало змогу об'єднати екстралінгвальну основу наукового дискурсу.

Отже, екстралінгвальні фактори, пов'язані із суб'єктно-об'єктними відношеннями у процесі пізнавально-комунікативної діяльності, здійснюють складний вплив на формування смислової структури сучасного німецькомовного наукового дискурсу. Передусім цей вплив обумовлено – з боку об'єкта – теоретичним чи емпіричним характером знання (онтологічний аспект знання), ступенем новизни і достовірності (аксіологічний аспект), глибиною інтерпретації і способами доведення гіпотези (методологічний аспект знання); крім того, цей вплив обумовлений – з боку суб'єкта пізнання – категоріальним профілем мислення німецького вченого (достатньо широкий і більш вузький), переважно аналітичним, синтетичним та іншими стилями мислення, творчою фантазією, глибиною інтуїції, асоціативністю мислення лінгвіста.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі можуть бути зосереджені на виділенні міжкультурних розбіжностей з урахуванням гендерних особливостей сучасного німецькомовного наукового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільченко О. М. Етикет англomовного наукового дискурсу : [монографія] / Ольга Михайлівна Ільченко. – К. : ІВЦ "Політехніка", 2002. – 288 с. 2. Bloch J. Comparison of the Use of Citations in Chinese

and English Academic Discourse / J. Bloch, L. A. Chi // Academic Writing in a Second Language : Essays on Research and Pedagogy / ed. by D. Belcher, G. Braine. – Northwood, New Jersey : Ablex, 1995. – P. 231–274.

3. *Rudolph E.* Argumentationsfiguren in der Wissenschaftssprache / Elisabeth Rudolph // Das 17. Linguistische Kolloquium [“Sprache, Diskurs und Text”], (Tübingen, 9–10 Nov. 1982). – Tübingen : Niemeyer, 1983. – Bd. 1. – S. 96–119.

4. *Weingarten R.* Zur Stilistik der Wissenschaftssprache. Objektivitäts- und Handlungsstil / R. Weingarten // Texte und Diskurse. Methoden und Forschungsergebnisse der Funktion. Pragmatik / hrsg. von G. Brünner, G. Graefen. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994. – S. 115–135.

5. *Гніздечко О. М.* Авторизація наукового дискурсу : комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Оксана Миколаївна Гніздечко ; Київськ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2005. – 203 с.

6. *Карпчук Н. Г.* Адресованість в офіційному та неофіційному англомовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) : [монографія] / Наталія Петрівна Карпчук. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волинськ. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 162 с.

7. *Clyne M.* Cross-cultural Responses to Academic Discourse Patterns / [M. Clyne, J. Hoeks, H.-J. Kreutz] // Folia Linguistica. – 1988. – Vol. 22. – P. 457–474.

8. *Duszak A.* Cross-cultural Academic Communication : a Discourse-Community View / A. Duszak // Culture and Styles of Academic Discourse. – Berlin, N.Y. : Mouton de Gruyter, 1997. – P. 11–39.

9. *Скороходько Е. Ф.* Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : [монографія] / Едуард Федорович Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.

10. *Белова А. Д.* Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / Алла Дмитриевна Белова. – К. : ИИА “Астрей”, 1997. – 312 с.

11. *Яхонтова Т. В.* Основы англомовного наукового письма : [навч. посіб. для студ., асп. і науковців] / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – [2-е вид.]. – Львів : ПАІС, 2003. – 220 с.

12. *Малікова О. В.* Засоби позначення риторичного прийому балансування аргументів у сучасному науковому дискурсі / О. В. Малікова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : Вид-во Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2001. – № 7. – С. 326–338.

13. *Рябцева Н. К.* Теоретическое и лексикографическое описание научного изложения : Межъязыковой аспект : науч. докл. д-ра филोल. наук : спец. 10.02.19 “Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика” / Надежда Константиновна Рябцева ; РАН, Ин-т языкознания. – М., 1996. – 112 с.

14. *Mauranen A.* Cultural Differences in Academic Rhetoric / A. Mauranen. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1993. – 260 p.

15. *Fairclough N.* Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse : the Universities / Norman Fairclough // Discourse and Society. – 1993. – Vol. 4, № 2. – P. 33–168.

16. *Чернявская В. Е.* Интерпретация научного текста : [теорет. учеб. пособие] / Валерия Евгеньевна Чернявская. – СПб. : Наука, 2004. – 128 с.

17. *Лук’янець В. С.* Сучасний науковий дискурс : Оновлення методологічної культури / В. С. Лук’янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська. – К. : Благодійна організація “Центр практичної філософії” ; НАН України ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди, 2000. – 303 с.

18. *Котюрова М. П.* Об экстралингвистических основаниях смысловой структуры научного текста (функционально-стилистический аспект) : [монография] / Мария Павловна Котюрова ; науч. ред. М. Н. Кожина. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 170 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. *Kleiber G.* Prototypensemantik : eine Einführung / Georges Kleiber ; [übers. von M. Schreiber]. – [2., überarb. Aufl.]. – Tübingen : Narr, 1998. – 151 S.

20. *Scherfer P.* Was ist und wie erlernt man Interkomprehension? / Peter Scherfer // Tagungsband des Internationalen Fachkongresses im Europäischen Jahr der Sprachen 2001 [“EuroCom. Mehrsprachiges Europa durch Interkomprehension in Sprachfamilien”], (Hagen, 9.–10 November 2001) / Koordination und Hg. Gerhard Kischel. – Hagen : G. Kischel, 2002. – S. 87–100.

21. *Helbig G.* Auslandsgermanistik versus Inlandsgermanistik? / Gerhard Helbig // Deutsch als Fremdsprache. Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer / Hg. Herder-Institut, interDaF e.V. am Herder-Institut Universität Leipzig. – München, Berlin : Langenscheidt, 2005. – 42 Jg., H. 1. – S. 4–10.

22. *Diewald G.* Werden & Infinitiv – Versuch einer Zwischenbilanz nebst Ausblick / Gabrielle Diewald // Deutsch als Fremdsprache. Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer / Hg. Herder-Institut, interDaF e.V. am Herder-Institut Universität Leipzig. – München, Berlin : Langenscheidt, 2005. – 42 Jg., H. 1. – S. 23–32.

ГАРЄЄВА М. Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТЕРЕОТИПУ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Статтю присвячено розгляду сучасних підходів до вивчення стереотипів, які, останнім часом, широко обговорюються в межах лінгвокультурології, соціальної психології, міжкультурної комунікації, формальної логіки, НЛП, комунікативного інжинірингу. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє зрозуміти природу стереотипу, а тому є перспективним для подальших досліджень.

Ключові слова: стереотипи, національний характер, міжкультурна комунікація, квадрат Аристотеля, НЛП, комунікативний інжиніринг.

В статье рассматриваются современные подходы к изучению стереотипов, в последнее время активно обсуждаемые в контексте таких направлений как лингвокультурология, социальная психология, межкультурная коммуникация, формальная логика, НЛП, коммуникативный инжиниринг. Подобный междисциплинарный подход позволяет понять природу стереотипа, а потому является перспективным для последующих исследований.

Ключевые слова: стереотипы, национальный характер, межкультурная коммуникация, квадрат Аристотеля, НЛП, коммуникативный инжиниринг.

The article highlights modern approaches to stereotypes analysis. The notion of stereotypes which has attracted interest lately within Linguistic and Cultural Studies, Social Psychology, Cross-Cultural Communication, Formal Logic, Neuro Linguistic Programming and Communicative Engineering, is considered in terms of new disciplines. Such comprehensive analysis makes it possible to reveal the nature of stereotype, and can be viewed as a promising trend in further research.

Key words: stereotypes, national character, cross-cultural communication, Aristotle's square, NLP, Communicative Engineering.

Актуальність міждисциплінарного дослідження стереотипу зумовлено сучасним етапом розвитку наукової думки, коли певний феномен розглядається під різними кутами, комплексно. Численні лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні дослідження виступають підтвердженням цього факту у лінгвістиці. У філософії, подібна тенденція отримала назву “глибинного екологічного підходу”, відповідно до якого, світ розглядається як “єдине ціле, а не зібрання розрізнених частин” [1:22]. Процеси глобалізації та інформатизації сучасного суспільства, у свою чергу, виступають зовнішнім фактором, що встановлює пріоритетність напрямків досліджень. Як важелі впливу на формування суспільної думки та джерело інформації про національний характер, стереотипи викликають жвавий інтерес дослідників.

У сучасних дослідженнях, присвячених стереотипам (А. Д.Бєлова, А. Вежбицька, П. М. Донець, Т. Л. Кацберт, В. А. Маслова,

А. Б. Юнацька), акцент робиться на окремих аспектах стереотипу, залежно від спрямування дослідження. Натомість, залишається чимало невирішених питань, серед яких, питання про роль та взаємозв'язок мови, ментальності та культури при формуванні стереотипів.

Мета статі полягає в систематизації новітніх даних про феномен стереотипу, отриманих з різних наукових дисциплін. **Об'єктом дослідження** виступає стереотип як когнітивний і лінгвокультурний феномен, **предметом** – методичні підходи до вивчення та мовні форми вираження стереотипу.

Матеріалом стали лексикографічні джерела та теоретичні розробки, присвячені питанню стереотипу, в рамках лінгвокультурології, соціальної психології, формальної логіки, нейролінгвістичного програмування, теорії міжкультурної комунікації, комунікативного інжинірингу. Ілюстративним матеріалом послуговували дані освітніх Інтернет-сайтів (французьких та англійських).

Наукова новизна дослідження полягає в міждисциплінарному підході до вивчення стереотипу, з урахуванням останніх досягнень лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації, формальної логіки, нейролінгвістичного програмування, комунікативного інжинірингу; соціологічних, психологічних та гендерних досліджень. Це дало змогу сформувати комплексне уявлення про феномен стереотипу та процес стереотипізації.

З моменту виникнення у галузі соціальної психології, відбулося справжнє переосмислення стереотипу. З одного боку, для сучасної людини стереотипи слугують ниткою Аріадни в лабіринті інформатизованих світів. З іншого, зловживання стереотипами може мати катастрофічні наслідки: міжнародні конфлікти, расизм, ксенофобія, сексизм, тощо. Усе більший інтерес до стереотипів, що спостерігається в наші дні, можна пояснити їх присутністю у багатьох сферах людського життя. Від самого народження, людина мислить категоріями “добре” або “погано”, ділить оточуючих на “своїх” або “чужих”, формує ставлення до самої себе та інших, відповідно до закріплених за нею соціальних ролей. Стереотипи стають вірним супутником людини, “*фортецею*” [2], за якою вона почувається безпечно. Дослідження стереотипів мають превентивний характер: зрозумівши сутність механізмів формування стереотипів, індивіду буде легше зберегти критичне світосприйняття.

На сучасному етапі, відбувається переоцінка поняття “стереотип”. На користь цього свідчать лексикографічні джерела, які є індикаторами суспільного ставлення щодо певного феномену. Огляд сучасних французьких лексикографічних джерел, переконливо доводить, що, хоча тенденція визначати термін “стереотип” у негативному контексті, залишається стійкою, в сучасних словниках з’являються нейтральні визначення, які не акцентують увагу на істинності або хибності стереотипу, а намагаються пояснити його природу. Так, у дидактичному значенні стереотип визначається як “*стійке асоціативне утворення*” (“*association stable d’éléments (images, idées, symboles, mots) formant une unité*”). У лінгвістичному значенні, стереотип рівноцінний “*особливому визначенню об’єкту, що називається у певний момент*” (“*définition spéciale d’un objet dénommé à un moment donné*”) [LNPR:2433]. Наступне визначення наголошує на “*схематичному*” та “*символічному*” характерові стереотипу та виділяє основу стереотипу: “*очікування*” та “*усталені судження*” (“*Caractérisation symbolique et schématique d’un groupe qui s’appuie sur des attentes et des jugements de routine*”) [Larousse]. – Подібна зміна акцентів відповідає загальній тенденції, коли когнітивна направленість досліджень відтісняє на другий план питання щодо істинності стереотипу.

У соціальній психології, колисці народження терміну, стереотип розуміється як “*спрошене, заздалегідь прийняте представлення, що не витікає з особистого досвіду, а формується на основі опосередкованого сприйняття людини*” [2]. Формування стереотипів відбувається завдяки притаманній людині звичці “*спочатку визначати, а потім бачити*”, яка була відмічена ще В.Ліппманом: “*For the most part we do not first see, and then define; we define first and then see ...*” [2:54–55]. Ця тенденція знаходить своє підтвердження у гештальтпсихології, згідно з якою, будь якому безпосередньому контакту з предметом передують уявлення про нього [3], а тому процес соціальної перцепції залежить від уже наявних у людини прообразів.

Крім цього, при формуванні стереотипів, людина керується емоціями, зокрема почуттям симпатії / антипатії [4]. Якщо при міжособистісному спілкуванні, зловживання стереотипами загрожує, хіба що виникненням конфліктної ситуації; в інших випадках, роль стереотипів може бути вирішальною. Так, наприклад, було доведено, що стереотипи спрацьовують навіть при ухваленні судового рішення [5]. У такому випадку, формування ставлення до іншого (у конкретному

випадку, до підсудного), на основі стереотипного уявлення, є яскравим прикладом необ'єктивності та порушенням прав людини. Звісно, у повсякденному житті, людина вільна обирати: використовувати стереотипи чи ні, але коли йдеться про соціальну роль і відповідальність, яку несе індивід як виконавець цієї ролі (роль судді або присяжного щодо засудженого), звернення до стереотипів є неприпустимим.

В основі процесу стереотипізації лежить розподіл на дві групи: групу-“ми” та групу-“вони”. Останні психологічні дослідження, проведені у Франції, доводять, що категоризація індивідів та їх розподіл за двома групами є достатньою підставою для виникнення феномену *фаворитизму* власної групи [6]. Як виявилось, вікові характеристики при цьому не грають жодної ролі. Отже, стереотипи можуть виникати не лише на основі розуміння відмінностей (культурних чи ціннісних), які існують між двома групами, а й внаслідок самого факту існування двох груп.

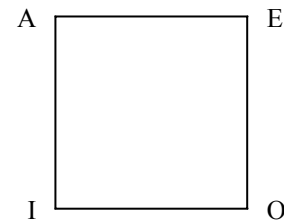
Цікаво поглянути на стереотип з позицій формальної логіки. Як відомо, згідно з квадратом Аристотеля [7], між твердженнями:

A – Tous les hommes sont mortels

E – Aucun homme n'est mortel

I – Quelques hommes sont mortels

O – Quelques hommes ne sont pas mortels

існують наступні відношення:

I. *A-O / E-I* – **contradictaires**: не можуть бути водночас ані вірними, ані невірними; II. *A implique I / E implique O*; III. *A-E* – **contraires**: не можуть бути водночас вірними, але можуть бути водночас невірними; IV. *I-O* – **subcontraires**: не можуть бути водночас невірними, але можуть бути водночас вірними [7].

Якщо ми замінимо цей класичний приклад на поширений стереотип “*французи жабоїди*”, матимемо:

A – Всі французи жабоїди

E – Жоден француз не жабоїд

I – Деякі французи жабоїди

O – Деякі французи не жабоїди

Отже, за законами формальної логіки, твердження *A* (“*Всі французи жабоїди*”) – *O* (“*Деякі французи не жабоїди*”); *E* (“*Жоден француз не жабоїд*”) – *I* (“*Деякі французи жабоїди*”) не можуть бути водночас ані вірними, ані невірними. Але, узагальнення *A* (“*Всі*

французи жабоїди”) – *E* (“*Жоден француз не жабоїд*”) можуть бути водночас невірними, але не можуть бути водночас вірними. У свою чергу, поодинокі випадки або конкретизації *I* (“*Деякі французи жабоїди*”) – *O* (“*Деякі французи не жабоїди*”) можуть бути водночас вірними, але не можуть бути водночас невірними.

З чого робимо висновок, що у випадку стереотипів, генералізації знаходяться у площині неправдивості, тоді як конкретизації – у площині можливого. Крім того, такий формально-логічний підхід підтверджує положення, що стереотипи-генералізації абсолютно виключають винятки (вісь *A-O/E-I*), оскільки претендують на абсолютну істинність, що, звісно, є неприйнятним.

З іншого боку, існує розбіжність між *логічною* істинністю та *комунікативною* – “*остання оцінюється учасниками комунікації в рамках їх концептуальних світів*” [8:99], а тому, навіть якщо існування стереотипу може бути виправданим за квадратом Аристотеля, тобто легітимним з точки зору формальної логіки, це не означає, що вживання стереотипу є доцільним у конкретній комунікативній ситуації. Сприйняття стереотипів як істини обома учасниками комунікації, виступає свідченням того, що вони поділяють єдину систему цінностей і знаходяться в єдиній концептосфері. У протилежному випадку, закодована в стереотипі інформація буде сприйматися по-різному.

На сьогоднішній день, немає єдиного погляду на те, чи стереотипи обмежуються вербалізованими одиницями, чи вони охоплюють і невербальні сфери. Одні дослідники дотримуються вербоцентричного підходу [9; 10; 11]: розглядають стереотип як вербалізований фрагмент знань, який пов’язаний з культурою, та репрезентує певну ідею у повсякденному мовному узусі [9:249]. Для прихильників цього підходу, стереотипи “*завжди є вербальними, адже вони постійно відтворюються у змісті певного слова або висловлювання*” [10:36]. Інші дослідники виходять з того, що стереотипи, передусім, є структурами свідомості, а тому можуть знаходити відображення не лише в мовних знаках, чи на текстовому рівні, а й в інших семіотичних кодах [12; 13]. Наприклад, загальновідомо, що у різних народів не співпадає ані мова жестів, ані символіка кольорів, ані встановлена комунікативна дистанція між співрозмовниками.

Особливістю стереотипу є те, що він не тільки обумовлений культурними нормами, а й сам є джерелом знань про культуру того чи

іншого народу. Володіння стереотипними формулами уможливорює адекватне розуміння ситуації, коли індивід з одного культурного середовища потрапляє в інше, у той час як прогалини в знаннях призводять до випадків непорозуміння, і стають джерелом комічних оповідок. Наступний приклад ілюструє таке непорозуміння, що виникло між французом і англійцем: зупинивши англійський автобус, француз почав палко дякувати водію автобуса, на що останній відповів сталим виразом: *“Don’t mention it”*. Така відповідь, яка є формулою вдячності, здивувала француза, який сприйняв її буквально, а тому відповів: *“D’accord, je ne le dirai à personne”* (*“Добре, я нікому про це не розповім”*) [14:135]. Наведений приклад свідчить про важливість володіння подібними формулами, закріпленими в мові, при міжкультурному діалозі.

На особливу увагу заслуговує дослідження місця стереотипу в процесах міжкультурної комунікації (МК). Фокус теорії МК спрямовано на вивчення особливостей спілкування представників різних лінгвокультурних соціумів, і, зокрема, їх стереотипних уявлень [15]. При розгляді *національного характеру*, стереотипи виступають набором характеристик, притаманних певному народу. Наступний жарт яскраво це ілюструє: *“Au paradis: Les français sont cuisiniers. Les italiens sont les amants. Les anglais sont les policiers. Les allemands sont les travailleurs. Le tout est organisé par les suisses. En enfer: Les cuisiniers sont anglais. Les amants sont suisses. Les policiers sont allemands. Les travailleurs sont français. Le tout est organisé par les italiens”* [http://www.prejudges-stereotypes.net/powerPoint/enferParadis.pdf]. У цьому прикладі, завдяки стереотипним уявленням про представників різних народів (*пристрасність італійців, організованість англійців, працьовитість німців, кулінарна майстерність французів*, тощо), створюється образ кожної країни.

Варто зазначити, що за наявності схожих стереотипних рис, притаманних двом націям, причини, які їх пояснюють, різняться. Так, французи вважаються *“ненормальними”* (*“crazy drivers”*), а іспанці *“жахливими”* водіями (*“terrible drivers”*). Якщо така необачність на дорогах французів пояснюється їхньою пристрасстю до алкогольних напоїв [The French are crazy drivers], то рівень аварій на дорогах Іспанії приписується притаманному іспанцям небажанню підкорятися закону [The Spanish are terrible drivers]. Подібні приклади стають зайвим підтвердженням того, що мотиваційну основу існування стереотипів,

варто шукати саме в культурних нормах та традиціях, властивих тій чи іншій спільноті чи етносу.

Врешті-решт, стереотипи викликають зацікавлення в рамках новітніх досліджень людської свідомості та впливу на неї. Так, розгляд стереотипів набуває нового значення у контексті популярного нині нейролінгвістичного програмування (НЛП), яке вивчає “*як людина створює свій унікальний суб’єктивний світ*” [16:21]. Вивчення існуючих у певному соціумі стереотипних уявлень, може стати ключем до розуміння та подолання проблем психологічного характеру. Відомо, що зараз гостро стоїть питання гендерних стереотипів. Це пояснюється тим, що люди не тільки створюють судження про представників іншої статі, на основі стереотипів, але й формують власну поведінку [17], відповідно до нав’язаних їм стереотипів ідеальної жінки або чоловіка. Як наслідок, порушується право на індивідуальність. Наприклад, аби досягти ідеалу, сучасний чоловік має бути стриманим, розважливим та впевненим у собі. На перший погляд, такі характеристики позбавлені негативу, але, під більш пильним поглядом, стає зрозуміло, що подібний стереотип вимагає від чоловіка нечуйності у сфері особистих стосунків, що обмежує його ролі, зокрема, роль Батька. У лінгвістичній сфері, підтвердженням цього виступає той факт, що в ряді комунікативних ситуацій (зокрема, в комунікативній ситуації флірту), типовим розподілом его-станів між чоловіком і жінкою є ПЕРЕСЛІДУВАЧ для Чоловіка, і ЖЕРТВА – для Жінки [18].

Іншим плідним полем для подальших досліджень, є вивчення стереотипів, з огляду на їх маніпулятивний потенціал. Сучасні технології маніпуляції вдаються не до примусу, а до так званої “*м’якої сили*”, що може проявлятися у формах переконання, культурного проникнення та, власне, комунікації [19:13]. Останні дослідження доводять, що в наш час, у тріаді реальний-віртуальний-когнітивний простір, саме два останніх простори формують перший, а не навпаки. Разом із тим, відбувається управління знанням чи незнанням широких мас соціальними структурами, яке отримало назву *комунікативного інжинірингу* [20]. Оскільки, подібне оперування знанням відбувається у когнітивному просторі, серед важелів впливу на суспільну свідомість чільне місце належить стереотипам. У комунікативному інжинірингу стереотип стає інструментарієм, використання якого залежить від об’єму наявної інформації. Так, надмір інформації призводить до стереотипізації з метою спрощення, тоді як недостатня кількість

інформації потребує стереотипізації, з огляду на те, що завдяки повторенню інформації, її зміст набуває емоційності та символізму [20:15], а тому отримує більше шансів бути прийнятим до уваги.

Висновки. Здійснене дослідження є важливим кроком у вивченні стереотипу, як когнітивного і лінгвокультурного феномену. Міждисциплінарний підхід дозволяє комплексно поглянути на феномен стереотипу, зрозуміти його сутність. На сучасному етапі розвитку наукової думки, відбувається переоцінка ставлення до стереотипу, що супроводжується відходом від негативних конотацій стереотипу. Натомість, зацікавленість викликає когнітивна природа та культурна зумовленість стереотипу. У свою чергу, мотиваційну основу існування стереотипів варто шукати в культурних нормах та традиціях, притаманних певній спільноті. Враховуючи все вищезазначене, можемо визначити стереотип як **когнітивний феномен, що є обумовленим культурним середовищем, має мовне вираження та виступає одним із засобів впливу на масову свідомість.**

Перспективи дослідження. Проведене дослідження є лише першою сходинкою у вивченні стереотипу як міждисциплінарного поняття. З огляду на когнітивну природу та культурну зумовленість стереотипу, продуктивними є подальші лінгвокультурологічні та лінгвокогнітивні дослідження стереотипів. За відсутності комплексного характеру досліджень стереотипів французької нації, перспективним є вивчення лінгвокультурних стереотипів у французькому медійному дискурсі, адже, останній, водночас, є дзеркалом існуючих та творцем нових стереотипних уявлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Капра Фритьоф ; [пер. с англ. под ред. В. Г. Трилиса]. – К. : “София” ; М. : ИД “София”, 2003. – 336 с.
2. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – NY : The Free Press, 1965. – 272 p.
3. Семендяева О.Ю. Эффект стереотипизации [Електронний ресурс] / О. Ю. Семендяева // Социологические исследования. – 1985. – № 1. – Режим доступа до журн. : <http://psyfactor.org/lib/stereotype4.htm>.
4. Allport G. W. [1935]. The nature of prejudice / G. W. Allport [25th ed.]. – Reading, Massachusetts : Addison-Wesley, 1979. – 537 p.
5. Finkelstein R. Stéréotypes, Préjugés & Justice [Електронний ресурс] / Remi Finkelstein // Préjugés & Stéréotypes. – Режим доступа : <http://www.prejuges-stereotypes.net/powerPoint/justice.pdf>.
6. Gatto J. Le Paradigme des Groupes Minimaux et la répartition de bonbons chez les enfants [Електронний ресурс] / J. Gatto, M. Dambrun, P. de Oliveira, M. Tiboulet. – Université Blaise Pascal : LAPSCO. – Режим доступа : <http://www.prejuges-stereotypes.net/espaceDocumentaire/PGMEnfants.pdf>.
7. Ducrot O. Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage / Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer. – Éditions du Seuil, 1995. – P. 281.
8. Белова А. Д. Лингвистические аспекты

аргументації : дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Алла Дмитриевна Белова ; Киевск. ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1998. 9. *Putnam H.* Mind, Language, and Reality. Philosophical Papers / H. Putnam. – Cambridge, 1975. – V. 2. 10. *Schaff A.* Stereotypy a dzialanie ludzkie / A. Shaff. – Warszawa, 1981. 11. *Quasthoff U.* Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps / U. Quasthoff. – Frankfurt am Main, 1973. – 312 p. 12. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с. 13. *Базылев В. Н.* Язык–ритуал–миф / В. Н. Базылев. – М., 1994. 14. *Schapira Ch.* Les stéréotypes en français : Proverbes et autres formules / Charlotte Schapira. – P. : Ophrys, 1999. – 172 p. (Collection L’Essentiel Français). 15. *Вежбицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с. 16. *Прайер Р.* НЛП и личные отношения. Простые стратегии для улучшения отношений / Р. Прайер, Д. О’Коннор ; [пер. с англ. К. Семенов]. – К. : София, 2001. – 256 с. 17. *Harris R. J.* A Cognitive Psychology of Mass Communication / Richard Jackson Harris. – Kansas State University : LEA, 1989. – 287 p. (Communication textbook series. Mass communication). 18. *Белова А. Д.* Гендерні ознаки вербальної поведінки в комунікативній ситуації флірту / Алла Дмитрівна Белова, Ірина Леонідівна Д’яконова // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи / гол. ред. Алла Дмитрівна Белова. – К. : Логос, 2007. – С. 38–55. 19. *Почепцов Г. Г.* Стратегия / Георгий Георгиевич Почепцов. – М. : “Рефл-бук” ; К. : “Ваклер”, 2005. – 384 с. 20. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативный инжиниринг : теория и практика : [учеб. пособие для студ. и асп.] / Георгий Георгиевич Почепцов. – К. : Альтерпрес, 2008. – 408 с. (Серия “Коммуникация & Стратегия”).

ДОВІДНИКИ

21. *LNPR.* Le Nouveau Petit Robert, 2008. – P. 2433. 22. *Larousse* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словнику : <http://www.larousse.fr/encyclopedia/#larousse/73807/11/st%C3%A9r%C3%A9otype>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Les Stéréotypes : une illustration [Електронний ресурс] / Préjugés & Stéréotypes. – Режим доступу : <http://www.prejudges-stereotypes.net/powerPoint/enferParadis.pdf>
The French are crazy drivers [Електронний ресурс] / *French and Spanish Stereotypes*, 21st April 2006. – Режим доступу : http://www.chambersharrap.co.uk/harrap/stereotypes/french_are_crazy_drivers.php.
The Spanish are terrible drivers [Електронний ресурс] / *French and Spanish Stereotypes*, 24th February 2006. – Режим доступу : http://www.chambersharrap.co.uk/harrap/stereotypes/spanish_are_terrible_drivers.php.

ГАЦЕНКО І. О.

Чернігівський державний інститут економіки і управління

ТИПОЛОГІЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ОНОМАТОПЕЙ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Статтю присвячено актуальній науковій проблемі – мотивації мовного знака в сучасному мовознавстві. Розглянуто поняття звуконаслідування в сучасній лінгвістиці, аналізується статус та структура ономотопів.

Ключові слова: ономотопея, звукосимволізм, фоносемантика.

Статья посвящена актуальной научной проблеме – мотивации языкового знака в современном языкознании. Рассмотрено понятие звукоподражания в современной лингвистике, анализируется статус и структура ономотопов.

Ключевые слова: ономотопея, звукосимволизм, фоносемантика.

The article is devoted actual scientific problem – motivation of linguistic sign in modern linguistics. The concept of onomatopoeia is considered in modern linguistics, status and structure of onomatops is analysed.

Key words: onomatopoeia, soundsymbolism, fonosemantika.

Група звуконаслідувальної лексики привертала увагу дослідників дуже давно, адже вона безпосередньо пов'язана з надзвичайно важливою для мовознавчої науки проблемою – зв'язку звуку і значення. М. Рубінй підкреслював: “Серед найголовніших проблем мовознавства навряд чи є друга така проблема, яка так багато обговорювалася б мовознавцями та філософами, фахівцями і нефахівцями, як проблема ономотопеї” [1:497]. Попри їхню, здавалося б, формальну примітивність і функціональну маргінальність, ономотопеїчні слова втім є чи не найцікавішим і найзагадковішим сегментом лексичної системи людської мови загалом і етнічної зокрема. Ономотопея, крім того, що становить традиційний аргумент для прихильників відомого ще з античних часів погляду про мотивований суттю позначуваного предмета чи явища план вираження мовного знака, містить у собі велику з'ясувальну силу при розгляді проблеми виникнення мови загалом і звукових особливостей кореня, складу, просодичних характеристик тощо здогадної первісної мови зокрема. Усіляке нове дослідження, у предметному полі якого з'являються звуконаслідувальні слова, – це ще один крок до прояснення питання про універсальне й ідіоетнічне в людській мові.

При цьому увага зверталась у першу чергу на звуконаслідувальні слова як на наочний приклад мотивованості мовного знака: “При більш

уважному розгляді виявляється, що майже будь-яке слово, що називає звук чи предмет, який звучить, так чи інакше з цим звуком пов'язане звуковою формою” [2:174].

Отже, **актуальність** даної розвідки передусім зумовлена потребою дослідження явища ономотопеї в сучасному мовознавстві. *Мета* дослідження полягає у комплексному аналізі слів-звукозображень. **Завдання** статті – проаналізувати останні дослідження, що їх присвячено проблемі мотивованості мовного знака, дати компонентний аналіз ономотопей та порівняльний аналіз компонентної семантики цих одиниць. **Об'єкт** вивчення становлять лексичні системи звукозображень української, російської та англійської мови. **Предметом** дослідження є особливості структури ономотопей у досліджуваних мовах. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що поняття звукозображальності розглядається як більш об'ємне по відношенню до звуконаслідувань.

Популярну свого часу тему звуконаслідувальних слів, без якої практично не обходилася жодна фундаментальна мовознавча праця (згадаймо хоча б “Мову” О. Єсперсена), Ф. де Соссюр визначив як периферійну, яка аж ніяк не могла похитнути основного висунутого ним положення про немотивованість мовного знака. Свою позицію він аргументував тим, що звуконаслідувальні слова не є органічними елементами мови, що насправді їх аргументованість не є повною і що певною мірою вони є приблизні та напівумовні імітації певних звуків, до того ж кількісно вони займають незначне місце у системі мови. Причина такого незмінного інтересу може полягати не лише в необхідності бачити мовний знак та мовну систему в їх найповніших проявах, а й в бажанні враховувати те, що є менш регулярним. З іншого боку, сам Ф. де Соссюр, визначаючи, що звуконаслідувальні слова змінюються під впливом фонетичної та морфологічної еволюції і набувають рис, притаманних решті мовних знаків, фактично визнає їх повноправність у мовній системі. Тобто, при всій своїй звукозображальності, близькості до передачі звуків оточуючого світу, вони, безумовно, належать абсолютно певній мовній системі, використовуючи фонему, притаманні конкретній мові, отже, природна мотивація значною мірою корегується соціально.

Незважаючи на таке заперечення, проблема звуконаслідувань не залишає сторінки наукових досліджень. У європейській традиції це питання веде початок від діалогу Платона “Кратил”, у якому було сформульовано два протилежні погляди на мовний знак, згідно з яким цей знак є (у сучасних термінах) або довільним, конвенціональним, не

пов'язаним жодним натуральним зв'язком із своїм денотатом, або навпаки, не конвенціональним, мотивованим, таким, що фонетично наслідує ознаки позначуваного об'єкта. Це питання було поставлено у контексті проблеми походження мови та істинності (правильності) імен. Відтоді ж стало зрозуміло, що проблему не вдається розв'язати однозначно. Надалі в історії лінгвістичної думки це неодноразово підтверджувалося.

З того однак жодним чином не випливає, що обидва ці погляди на природу знака мають однакові аргументи на свою користь і однакову вагу. Навпаки, у сучасних лінгвістичних теоріях безумовна перевага надається конвенціональному розумінню природи лінгвістичного знака, а явище звукового символізму (як одного з виявів мотивованості знака) розглядається як периферійне, незважаючи на те, що з ним так чи інакше стикаються дослідники, які працюють у різних лінгвістичних галузях, таких як етимологія та історія мови, стилістика, дослідження дитячого мовлення, граматична типологія різносистемних мов. Таке становище спричинене не тим, що науковці не приділяють звукозображальним мовним засобам уваги – навпаки, інтерес до них є стійким – але через те, що існуючі теоретичні моделі насправді не містять у собі можливостей адекватної інтерпретації, зокрема стосовно добре зафіксованого для різних мов явища ономаіопеї.

Осмісленню даної проблеми в мовознавстві сприяли праці Х. Марчанда [3], Дж. Р. Ферса [4], Л. Блумфілда [5], Л. Сміта [6], Г. Хільмера [7], в яких досліджувалися різні аспекти словотворчої структури звуконаслідувальних слів та розглядалося питання словотворчого статусу сполучень фонем та окремих фонем у складі звуконаслідувальних слів. Але, незважаючи на спроби лінгвістів проаналізувати деякі аспекти даного явища, слід відмітити, що проблема ономаіопеї в сучасному мовознавстві вивчена ще далеко неповно.

Уявлення про периферійний характер досліджуваних явищ, яке могло б стати перешкодою при визначенні актуальності тематики, можна було б аргументувати й іншим, рідко, а то й зовсім не згадуваними в літературі фактами. Це стосується насамперед того, що ономаіопея – це не просто клас слів, хоч вони і є абсолютною універсалиєю у мовах світу (бо в такому разі можна було б цілком погодитися з Соссюром про маргінальний характер, зважаючи на їх досить обмежений кількісний склад порівняно з усім лексичним складом мови), а це і спосіб словотворення, що належить екстраграматичній (експресивній) морфології (пор. В. Дресслер), у якій особлива роль належить загальнокогнітивним

принципам. Фактично ономотопею можна віднести до одного з найархаїчніших способів словотворення – іконічних знаків. Вона цікава й тим, що нерідко поєднується з не менш архаїчними, такими ж експресивними та універсальними морфологічними способами, насамперед редуплікацією, яка відтворює тривалість чи повторюваність певного звукового комплексу (пор. Типологічне дослідження Е. Моравчік з редуплікації 1978 р.).

Незважаючи на зростання уваги до явища іконізму в мові і на спробу розглядати його як один з фундаментальних принципів мовної організації, брак задовільної теорії дається взнаки, у галузі звукосимволізму та звуконаслідування його не вдається компенсувати і застосуванням нових точних методів. Наприклад, отримані у межах психолінгвістики цікаві та різноманітні дані щодо фоносемантичних зв'язків у різних мовах, попри розвинуту експериментальну техніку, застосовану для цього, не піддаються остаточній верифікації. І хоча сучасні дослідники далеко відійшли від наївних тлумачень, на зразок тих, що наводились у першому словнику звуконаслідувань Шарля Нодьє (*Dictionnaire des onomatopees*, 1808: *Bedon* “черевань”: ономотопея звуку барабана, або *Biffer* “викреслювати”: звук, що створює гусяче перо, коли ним швидко проводять по паперу), сама проблема все ще залишається нерозв'язаною і потребує подальших наукових зусиль.

Згідно з сучасним розумінням, термін звуконаслідування, або ономотопея (у процесуальному значенні), вживається на позначення безпосередньої звукової імітації звуків нелінгвістичної природи шляхом комбінації відповідних сегментів, які добираються з інвентарю фонем певної мови (див.: Trask 1994:247). Внаслідок цього виникають мовні одиниці, проблема визначення статусу яких є доволі складною. Йдучи слідом за дискусіями з цього приводу у вітчизняній традиції, нами відділяються звуконаслідування від вигуків. На підтвердження нашої позиції ми наводимо такі аргументи: дієслівно-вигуківі слова виступають лише у функції присудка, тоді як звуконаслідування можуть виконувати й функцію підмета, означення тощо. Вигуки виражають волевиявлення та емоції, тобто в якості такого знака, як сигнал, тоді як звуконаслідування є знаком-іконою, знаком-копією. Значення ономотопів мотивується їх звуковим складом, вони є багатозначними, на відміну від омонімічності і повної залежності від контексту вигуків, у них використовується не лише редуплікація, як у вигуках (роль цієї редуплікації не тотожна в цих двох розрядах) та повторях, наявності парних слів, крім того їх значення ніяк не

залежить від інтонації. До цього можна додати й такі два інші фактори: завжди існують умови для створення нових звукових символів (словотворча функція) на відміну від вигуків, цілком розвинута індивідуальна варіативність ономатопів. Вигуки багато в чому зберегли зв'язок з інстинктивними звуками, й їхнє коло досить обмежене. Фонетичні особливості вигуків та звуконаслідувань, особливо, як це видно на функціях приголосних та голосних (у вигуках важливішою є роль голосних: голосні в коренях ономатопейчних слів характеризують звукові явища переважно з тональної точки зору, отже, служать для вираження того чи іншого ступеня інтенсивності сили звукового явища). Існує певна тенденція щодо вживання голосних та приголосних звуків у складі звуконаслідувальних слів української мови. Можна говорити про закріплення за окремими приголосними сили та слабкості, глухоти та дзвінкості звучання. Роль звука у створенні звуконаслідувального ефекту визначається його позицією в слові. Отже, всі фонемі, що входять до складу ономатопейчних слів, безпосередньо виконують звуконаслідувальну функцію. Лексико-граматичне значення ономатопейчних слів часто залежить від якісної характеристики ауслаутних фонем, що вказують на поступовість – миттєвість, тривалість – нетривалість звучання та шумову забарвленість наслідуваного явища. Таким чином, ауслаутний приголосний звуконаслідувальних слів передає миттєвість, нетривалість звучання, і навпаки, довгий ауслаутний голосний відображає його тривалість, поступовість, багаторазовість. Навіть шляхи поповнення не є ідентичні: вигуки поповнюються за рахунок повнозначних частин мови, тобто матеріал беруть з мови, звуконаслідування є звернуті до денотата, а не до мовної системи. Хоча, безперечно, є й спільне, насамперед, що ономатопи можуть відбивати мовленнєве використання вигуків.

Якщо порівняти цей висновок з результатами досліджень на матеріалі неіндоевропейських мов (у збірнику статей за матеріалами міжнародного симпозіуму, присвяченого ідеофонам: Voeltz F. K., Erhard and Christa Kilian-Hatz, eds. (2001) *Ideophones*. John Benjamins Publishing Company, vii+434 pp.) [8:434], то виявляється, що в останніх характерною рисою ідеофонів є, зокрема, наявність особливих словотворчих характеристик. Поза тим, можуть виявитись відмінності також і на синтаксичному рівні. Так, у згадуваному збірнику редактори у вступній статті, називаючи типологічні подібності, зафіксовані на матеріалі багатьох мов, стверджують, що звуконаслідування (у висловленні) вводяться, як правило, за допомогою *verbum dicendi* або підрядного

сполучника типу *що, щоб, як*. Проте, як свідчать дослідження, це не є універсалією – наприклад, в українській та російській мовах картина виглядає інакше, оскільки звуконаслідування в них переважно виконують роль присудка, що дає, на наш погляд, додаткові підстави говорити про наявність у цьому пункті типологічно релевантної відмінності.

З усього сказаного можна зробити висновок, що положення про універсальність звуконаслідувальних слів (оскільки вони фіксуються у більшості мов, і їхня наявність передбачається в усіх мовах), попри позірну наочність, зовсім не є таким самоочевидним. Самої наявності замало, щоб говорити про ономотопейні утворення як про універсальну категорію. У різних мовах вони мають відмінний набір фонетичних, фонологічних, морфологічних, синтаксичних, семантичних і, очевидно, дискурсивних параметрів. Опис цих параметрів є необхідним для визначення їхнього статусу, як вважають сучасні дослідники (див. G. Nilson). Проте типологічні дослідження у цій сфері знаходяться на початковому етапі, тож розв'язання цих проблем ще попереду.

Цікавий момент, на який слід звернути увагу, стосується семантики звуконаслідувань. Йдеться про класифікацію власне за тематичними ознаками, а отже, за зв'язком з певною референційною сферою. Як доводить аналіз проведеного дослідження, картина світу, зафіксована в мові, відрізняється від фізичної реальності. Мова фіксує фізичні характеристики світу вибірково (як показала це К. Рохліна у недавній монографії, 2000). Можна очікувати, що не всі “нелінгвістичні” звуки навколишнього світу відтворюються за допомогою звуконаслідувань, а також, що в різних мовах фіксуватимуться дещо відмінні фрагменти звукової реальності, що відповідало б положенню про неоднакову категоризацію дійсності в різних мовах. Цікаво, на нашу думку, міг би виглядати портрет людини у дзеркалі звуконаслідувальних слів з поширеними групами лексем, що наслідують цмокання, пирхання, кашель, сміх, а також звуки жування та ковтання.

У звуковому вигляді звуконаслідувань знаходить відображення позамовний чинник (зображувана звукова дійсність) і мовні фактори. На перший погляд звуконаслідування з'являються як універсальні слова, однак той самий звук об'єктивної реальності може зображуватися в різних мовах зовсім різними звуками, наприклад, українські, російські качки кричать *кря-кря*, датські – *rap-rap*, французькі – *couin-couin*, а в інших країнах крик качки передається як *gick-gack*, *hap-hap*. Мотивованість звуконаслідувань таким чином є не абсолютною, не природною, а

соціально зумовленою, відносною. Якщо при імітації завдання полягає в точному відтворенні звуків навколишнього світу, то при утворенні звуконаслідувань кожен народ членує світ звуків відповідно до системи фонем своєї мови. З усього сказаного можна зробити висновок, що положення про універсальність звуконаслідувальних слів (оскільки вони фіксуються у більшості мов, і їхня наявність передбачається в усіх мовах), попри позірну наочність, зовсім не є таким самоочевидним. Самої наявності замало, щоб говорити про ономотопеїчні утворення як про універсальну категорію. У різних мовах вони мають відмінний набір фонетичних, фонологічних, морфологічних, синтаксичних, семантичних і, очевидно, дискурсивних параметрів. Опис цих параметрів є необхідним для визначення їхнього статусу, як вважають сучасні дослідники (див. G. Nilson).

Підсумовуючи вище зазначене, не можна не погодитись з думкою І. О. Голубовської про те, “що слухові враження, концептуалізовані різними мовами, відрізняються тим більше, чим далі перебувають одна від одної географічно і культурно досліджувані мови. Віддалені в культурно-мовному відношенні етноси не тільки по-різному “чують” голоси тварин, а й виявляють певну вибірковість при їхній сенсорно-рецептивній концептуалізації” [9:41].

Нетотожність звуконаслідувальних моделей у досліджуваних мовах можна пояснити можливістю побудови певної кількості правильних моделей одного явища та різноманітністю засобів і способів моделювання. Відповідно, подібність звуконаслідувальних моделей пояснюється спільністю об'єкта моделювання і стає можливою завдяки послабленню сигніфікативної функції звуків мовлення та збільшенню ролі їх акустичних властивостей в ономотопеїчних словах, завдяки чому в мові можуть існувати декілька звуконаслідувань, що моделюють однакові звучання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Rubinyi M.* Das Problem der Lautnachahmung / M. Rubinyi // Germ.–Rom. Monatssehrift. – 1913. – Bd. 5. – S. 497.
2. *Rauhut F.* Probleme der Onomatopoeie / F. Rauhut // Volkstum u kultur der Romanen. – 1928. – Bd. – S. 113.
3. *Marchand H.* Motivation by Linguistic Form / H. Marchand // Studia Neophilologica. – 1957. – Vol. XXIX. – P. 54–66.
4. *Firth J. R.* Papers in linguistics, 1934–1951 / Firth J. R. – London, 1958.
5. *Blomfield L.* Language / L. Blomfield. – London, 1935.
6. *Smith L. P.* The English Language / L. P. Smith. – London, 1950. – P. 64–66.
7. *Hilmer H.* Schallnachahmung, Wrttschöpfung und Bedeutungs wandel: Diss. Halle / H. Hilmer. – 1916.
8. *Voeltz F. K.* Erhard, and Christa Kilian-Hatz, eds. (2001) Ideophones. John Benjamins Publishing Company, vii+434pp.
9. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовної картини світу. – К., 2004. – С. 41.

ГЕТЬМАН З. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ АКТУАЛІЗАЦІЇ В ІСПАНСЬКОМУ РОЗМОВНОМУ МОВЛЕННІ

Статтю присвячено мовним засобам, які у розмовному мовленні актуалізують імпліцитні смисли в семантичній структурі окремої мовленнєвої одиниці. У процесі актуалізації беруть участь мовні одиниці лексичного та граматичного рівнів мови. Іспанське розмовне мовлення характеризує так звана “прихована” актуалізація.

Ключові слова: мовна одиниця, мовленнєва одиниця, семантична структура, інтенсифікатори, семантичний потенціал, кваліфікатори.

В статье рассматриваются языковые способы, которые в разговорной речи актуализируют имплицитные смыслы в семантической структуре отдельной речевой единицы. В процессе актуализации участвуют языковые единицы лексического и грамматического уровней языка. Испанскую разговорную речь характеризует так называемая “скрытая” актуализация.

Ключевые слова: языковая единица, речевая единица, семантическая структура, интенсификаторы, семантический потенциал, квалификаторы.

The article is dedicated to language means that actualize implied meanings in the semantic structure of language units in colloquial Spanish. Actualization is achieved with the help of language units that belong to lexical and grammatical levels. So-called ‘covert’ actualization is typical of colloquial Spanish.

Key words: language unit, speech unit, semantic structure, intensifiers, semantic potential, qualifiers.

Семантичну структуру мовленнєвих одиниць формує семантичний потенціал мовних одиниць, які мають відповідне граматичне оформлення. Компоненти семантичної структури мовленнєвих одиниць взаємообумовлені та взаємопов'язані. Цими компонентами виступають інтенція мовця, емотивність, модальність, які нашаровуються на основний семантичний компонент – номінативність. Одиниці мовлення носять номінативно-комунікативний характер на відміну від одиниць мови. Окремо взяте слово, частіше за все його афіксальний дериват, може виступати мовленнєвою одиницею, тобто бути висловленням і репрезентувати конкретну позамовну ситуацію. Якщо брати до уваги, що основною одиницею мови є не слово, а окрема фраза (синонім речення), то в цьому випадку слід говорити про дистрибуцію структурно-семантичних елементів слова в ієрархії мовленнєвих одиниць: на комунікативному рівні окремо взяте слово відповідної

багатокомпонентної семантичної структури як актуалізована одиниця спілкування може утворювати найменшу самотійну мовленнєву одиницю. Якщо одиницею мови вважати синтагму, то бінарність як невід’ємна характеристика синтагми притаманна як синтаксичній єдності з експліцитною предикативною основою, а саме реченню, на комунікативному рівні – висловленню, так і деривації як соположенню морфем, дистрибуція яких реалізує їх семантичний потенціал, відсуваючи на другий план номінативність і виділяючи внутрішні семантичні актуалізатори, в результаті чого створюється модальна проекція лексичного дериватива на позамовну ситуацію. Таким чином лексична похідна одиниця прирівнюється до висловлення. І фразовий, і синтаксичний підходи до основної одиниці мови свідчать про наявність мовленнєвих одиниць – висловлень як певних граматичних структур, так і окремих слів (моно рем, як правило) у межах мовного або позамовного контекстів.

Внутрішня організація мовлення вибирає домінуюче слово, що може призвести до структурування слів-фраз або при збереженні граматичної конструкції до різних зміщень. При цьому зміна позиції домінуючого слова не змінює структуру граматичної конструкції. Разом з тим регулярні розмовні реєстри можуть зміщувати вісь граматичної конструкції відповідно до комунікативної ситуації. Якщо ліві зміщення спрямовані на виділення особи, об’єкта, якості або дії, то праві зміщення є узагальнюючими: *¿No lo estás oyendo que me sueltes?* При лівому зміщенні акцентується щось нове, що могло б слугувати точкою відліку розвитку дії у наступному реченні. Але найбільш рекурентним зміщенням є позиція підмета за структурою речення: *Tú ¿qué sabes de Juan?* Серед емфатичних конструкцій з лівим зміщенням і позицією підмета за структурою речення окремо стоять синтаксичні побудови, оформлені *sí que*, в котрих ініціальну позицію займає так званий особово-вказівний займенник (*pronombre demostrativo personal*): *Esta sí que es buena la comida*.

Уже в самій синтаксичній структурі або семантичній структурі слова може бути закладено інтенцію мовця, актуалізовано те чи інше значення. Пор. основне і переносне значення дієслова *hincharse* – пухнути, вздутися й наїстися (останнє значення словник не фіксує): *Me hinché de mariscos*. Наприклад, здивування, часто протест містять конструкції, оформлені *pero si, si*: *Si son las dos y media*. Здивування, близьке до обурення знаходимо у конструкції з єднальним

сполучником у: *¡Y aún me lo pregunta!* Фраза *No te lo digo más* має інтексифікуюче значення, але уже у межах тексту і вимагає опору на попереднє висловлення.

У розмовних конструкціях порівняння з усталеними структурними схемами інтенсифікація якості досягається завдяки семантиці члена в термінальній позиції: *María tiene una casa limpia como una patena*; *Estoy sola más que la ONU (Dios)*; *Tienes menos inteligencia que un mosquito*. Має місце ідентифікація якості понять: *la casa limpia es una patena, sola – la ONU (Dios)*, або якісна несумісність понять: *la inteligencia – un mosquito*. Отже, інтенсифікацію якості побудовано на якісній (не)сумісності двох понять. Якщо у таких структурах порівняння синтаксична конструкція може маніфестувати внутрішню інтенцію якості на синхронному зрізі, то усталені вирази компаративної семантики внутрішню інтенсифікацію якості зберігають у синхронії, але потребують діахронного підходу щодо механізму її породження: *estoy hecho* + іменник: *Estoy hecho polvo*; *Estoy hecho una sopa*. Разом з тим структурні зміщення можуть підсилюватись імпліцитним порівнянням, утворюючи двоярусну інтенсифікацію мовленнєвої одиниці: *Plácido Domingo canta que es una bendición (Gloria)*.

У розмовному мовленні внутрішня інтенсифікація та інтенція є найбільш вираженими в суперлятивних конструкціях, які реалізують сему інтенсифікації окремо взятого слова в певному сполученні. Це перш за все окремі іменники або іменникові словосполучення в адвербіальній або ад'єктивній функції. Тут слід відмітити як препозитивне, так і постпозитивне вживання іменника-кваліфікатора, яке має обмежену валентність: *perro mundo, perra vida, programa monstruo*. Іменник у атрибутивній функції виявляє загальну тенденцію щодо узгодження у роді та числі з іменником, який позначає: вульг. *No tengo ni una puta idea*; *No tengo ni un puto minuto de tiempo*. Суперлятивні конструкції “іменник + іменник” значно відрізняються від апозитивних структур: суперлятивні структури завдяки семантичній структурі іменника-кваліфікатора, одним із компонентів якої є метафора, посилюють якість, причому частіше негативну, ніж позитивну; апозитивні структури виконують уточнюючу функцію, що впливає із самого явища апозитивності, пор. *un señor coche – un señor profesor*.

Внутрішні семантичні зв'язки в семантичній структурі іменника зумовлюють низку випадків утворення суперлятивних конструкцій:

1. Іменники з нульовим артиклем без будь-яких кваліфікаторів виконують предикативну функцію: (*bomba, cañón, horror/es*): *¿Quieres calamares? Están bomba.*
Іменник *tela de* + іменник або прислівник: *Sabe tela de cosas; Hice el examen tela de bien.* Такі синтаксичні побудови дозволяють пояснити семантику деяких фразеологізмів: *pasarlo bomba* – гарно провести час, розважитися.
2. Іменники з неозначеним артиклем в ад'єктивній функції: *una bestialidad, un porrón / una porrada, un mogollón (de libros, de cosas), una barbaridad, una enormedad, un disparate, un montón, una burrada*, або в адвербіальній функції, вульг. *un huevo, un cojón* як еквіваленти *muchísimo*: *Me gusta un huevo esta película.*
3. Іменники з означеним артиклем *la tira, la mar* у адвербіальному значенні *mucho*: *Esta mujer me gusta la mar.* До цієї підгрупи можна віднести предикативні структури: *ser el colmo*, а також вульг. *la leche, la hostia* у адвербіальній функції: *Tiene la leche de dinero.*
4. Іменникові словосполучення іменник + *de* + іменник типу *hambre de lobo, cara de pocos amigos, salud de hierro: Pedro tiene una casa de hierro.* Ця група може бути розширеною за рахунок таких моделей: іменник + *de* + інфінітив: *Es una chica de chuparse los dedos*, або іменник + *de* + дієслово в особовій формі: *Me dijo unas cosas de aquí te espero.* Значення таких конструкцій визначає контекст. Деякі іменникові сполучення (*la bandera, de clupén, de butén*) реалізують лише семантику найвищої якості.
5. *Ni* + іменник зі значенням “мало”: *No sé ni pizca de matemáticas.*

Кваліфікативні прикметники з внутрішньою семантикою значення (позитивної або негативної характеристики) складають найбільшу кількісну групу лексичних одиниць з імпліцитною інтенсифікацією. Деякі прикметники нейтральної семантики набувають інтенсифікуючого значення лише з певними іменниками у відповідній позиції щодо іменника: *raro – rara habilidad, loco* тільки у постпозиції: *suerte loca = mucha suerte, gracia loca = mucha gracia,*

puro – puro nervio: Tengo ganas locas de ir al cine. До цієї групи слід віднести дієприкметники *subido, perdido, redomado: borracho perdido.*

Десемантизація кількісних числівників – досить відомий прийом актуалізації. У цьому випадку слід говорити про десемантизацію зазначеної кількості та збереження семи загальної кількості. Сема кількості реалізується лише у мовленнєвій побудові: *Me da cien patatas verlo.* Пор.: *mil gracias = muchas gracias, un millón de veces = muchas veces.*

Серед лексичних квантифікаторів слід вважати рекурентним прикметник *harto*, як правило, з деспективним значенням: *Estoy harto de tanto intelectual.* Прикметник *puro* і прислівник *bien* так само рекурентні серед лексичних одиниць-інтенсифікаторів: *Esto es tan fácil.* Те саме походження має вислів *bien poco = muy poco.*

Неозначений займенник *todo* виявляє семантику посилення, градації якості: *Me habló todo feliz.* Можлива також підсилена (подвійна) інтенсифікація: *Es nada menos todo un campeón.* Мовленнєві моделі зі словом *todo* можуть бути представленими кількома варіантами, при цьому зберігають свою первинну семантику: *ser del todo idiota = ser idiota del todo.*

На основі багатой словотвірної системи іспанської мови утворюється підсистема внутрішньої актуалізації мовленнєвих одиниць. При цьому важливу роль відіграє морфемний склад слова. Достатньо назвати низку префіксів, які формують імпліцитну інтенсифікацію якості: *re-, requete-: requeteviuda, archi-: architonto, super-: superhombre, supermujer.*

Як відомо, оцінні суфікси характерні, в основному, для іменників і прикметників, рідко прислівників (*lejotes, arribota, cerquita*). Понятійні оцінні суфікси не однорідні за своєю семантикою. Наприклад, демінутивний активний суфікс – *ito* формує в семантичній структурі окремого слова різні інтенції: *limosnita, un momentito*, або додає ему пондеративності: *tan buenecito.*

Аументативний суфікс –*azo/-aza* має як позитивну валоризацію якості: *padrazo, golazo*, так і негативну: *manazas*. У семантичній структурі слова сема аументативності поступається емоційно-оцінній семі, і такий дериват визначає певною мірою семантичну структуру висловлення.

Спостерігаються випадки, коли форма не відповідає змісту: втрачається значення аументативності і на перше місце виходить суб'єктивна (позитивна або негативна) оцінка завдяки інтенсифікації якості: пор.: *buenazo = casi tonto* і *golazo*. Період становлення відмічається у деяких словотвірних парадигмах: пор.: *guarón, guarote, guarazo* і *infelizote* (*infeliz* не має форм на *-azo* і *-ón*).

Разом з тим у словотвірній суфіксальній парадигмі спостерігається семантична диференціація різної інтенціональної спрямованості. Пор. семантику слів *amiguito* – близький друг, *amiguete* – приятель, *amigote* – поганий друг. Мовленнєві словотвірні моделі у межах мовних моделей утворюють одиниці з внутрішньою семантикою інтенсифікацією. Суфікс *-ísimo*, який в системі іспанської мови утворює абсолютний найвищий ступінь прикметників (*el cuñadísimo, el banquetísimo*), займенників (*Estoy harto hasta las mismísimas narices*), суплятивних форм найвищого ступеня прикметників (*inferiorísimo, peorísimo*), абсолютних прикметників, які не мають ступенів порівнянь (*El salón estaba vacísimo*), дієприкметників (*mortísimo*) одиниці із семою найвищої якості. Такі лексичні одиниці притаманні мовленню, хоча і обумовлені самою системою мови, реалізуючи її словотвірний потенціал.

Проаналізований мовленнєвий матеріал охоплює найбільш рекурентні способи “прихованої” актуалізації, яку слід розуміти як мовленнєву репрезентацію мовних елементів відповідно до контекста позамовної ситуації і яка реалізує прагматичний потенціал семантики інтенсифікаторів: слів, дериватів, словосполучень різних типів, синтаксичних структур. При цьому реальне функціонування інтенсифікаторів лексичного або граматичного рівня мови визначається усім семантичним потенціалом конкретної мовної одиниці з її можливими мовленнєвими реалізаціями.

ГОЛОВКО О. Б.

Севастопольський національний технічний університет

ЛЕКСИЧНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ТИМЧАСОВИХ ОЗНАК КОНЦЕПТУ *РУХ* У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються тимчасові ознаки концепту *РУХ* та аналізуються способи їх лексичної об'єктивації.

Ключові слова: концепт, рух, час, лексична репрезентація, семантичний компонент, тимчасові ознаки.

В статье рассматриваются временные признаки концепта *ДВИЖЕНИЕ* и анализируются способы их лексической репрезентации.

Ключевые слова: концепт, движение, время, лексическая репрезентация, семантический компонент, временные признаки.

The article deals with the temporal signs of the concept of *MOVEMENT* and analyzes ways of their lexical representation.

Key words: concept, movement, time, lexical representation, semantic component, temporal signs.

Проблема руху приваблює не одне покоління дослідників невичерпаністю та багатогранністю. Поняття *РУХ*, поряд з поняттями *простір* і *час*, – це одна з найважливіших категорій пізнання. За останні роки частіше підтримується думка про особливі властивості, зміст і специфіку прояву руху на різних структурних рівнях матерії, у різних галузях пізнання людської діяльності. Якщо проблема руху спочатку хвилювала тільки філософів, то вже протягом століть стала однією з центральних не тільки в природничих науках, але й в гуманітарних, тому вона має загальнонауковий характер.

Актуальність роботи визначається пріоритетною спрямованістю лінгвокогнітивних досліджень на моделювання концептуальних структур знання, які маніфестуються у мові, й зумовлена поєднанням новітніх і традиційних методик аналізу мовних і текстових явищ.

Метою статті є розгляд тимчасових ознак концепту *РУХ* та їхня лексична репрезентація. **Наукова новизна** статті полягає у відсутності на сьогоденній момент таких досліджень у вітчизняній лінгвістиці.

Об'єктом статті є концепт *РУХ* в іспаномовній картині світу.

Предметом статті виступає лексична об'єктивація тимчасових ознак концепту *РУХ*.

Матеріалом слугували іспаномовні тексти XX – поч. XXI ст.

Т. Лейбніц подає час як внутрішню характеристику руху [1:306–310].

Час – це об'єктивна реальна форма існування матерії (поряд із простором), а рух – це сутність часу, оскільки всі процеси, явища, події навколишнього світу характеризуються моментом виникнення, періодом існування й моментом зникнення, тобто вони знаходяться у русі [2:18]. Арістотель вказує на те, що людина пізнає час у русі матеріального світу [3:14].

Звичними стали вирази на зразок: *el tiempo corre, los años pasan, los días vuelan* і багато інших, які є невід'ємною частиною іспанської мови.

Наприклад: *Así pasaron siglos al parecer de Juan Manso, que no menos tiempo era preciso para que el corderito empezara a perder la paciencia* [8:226]. *Pasan los minutos, pasan las horas insensiblemente. ¿Cuándo tiempo ha pasado ya? ¿Cómo medir el tiempo ante tan peregrino espectáculo? Tiene la sensación el anciano de que han pasado muchas horas, muchos días, muchos años ... El tiempo no es nada al lado de esta maravilla única en la tierra* [9:286].

У цих прикладах дієслово руху *pasar* у поєднанні з різними іменниками (*pasan minutos, pasan horas, pasan siglos*) передають безперервний нескінчений процес плину часу. Автор ставить питання, як виміряти час, де він бере початок і чи є кінець стосовно всього розвитку людства й природи. Можна виміряти певні відрізки, які встановила сама людина. Отже, час, як і рух, – це величина, яка змінюється і яку можна виміряти, прийнявши умовні точки відліку, тому поряд уживаються відповідні лексичні символи.

Transcurrieron los meses, y al año y pico de casarse tuvieron un niño, a quien llamaron Marcelo, y que daba gozo verle de sano y colorado como era [10:365]. У поданому реченні спочатку використано дієслово руху *transcurrir* щодо часу, а далі сама фраза *al año y pico* наголошує на тому, що час минув. Прийменник *a* має значення закінчення певного відрізка часу стосовно конкретного моменту. В іспанській мові конструкції прийменник *a* (*al*) + лексический знак, що виражає час, або *al*+інфінітив означають закінченість певної дії.

Показником проходження часу є дейктики часу, які підкреслюють зміни, що відбуваються, а також іменники, що передають певний відрізок часу, такі як: *desde la mañana, desde la noche, esta temporada, cada día, un momento, un instante* та інші.

Як рух, так і час, можуть мати однакові характеристики. Як, наприклад: *el tiempo tranquilo* означає *el movimiento tranquilo*; *el tiempo monótono* – *el movimiento monótono*. Знаходячись у будь-якій точці простору, людина сприймає себе в певному відрізку часу, розділяючи події свого життя на ті, які були, які є і які будуть. Показником часу для будь-

якої живої істоти є її вік.

Y esperando con impaciencia esta edad, iba transcurriendo la vida de Rafael, sin alteración alguna; una existencia de aspirante seguro de su destino, que aguarda el paso del tiempo para entrar en la vida [11:43]. У реченні *el paso del tiempo* перегукується з *transcurrir la vida, esa edad*. Н. Д. Арутюнова вважає, що людина внесла до моделі часу точку відліку, рух і напрямок руху [4:693].

Ми виділяємо такі ознаки концептуалізації часу, які фіксовані мовою для поняття часу і які пов'язані з рухом людини у проходженні її життєвого шляху: початок, протяжність, завершеність, повторюваність і циклічність.

Так, початок символізує народження, дитинство *Su infancia rodó tranquila por todos los escalones portales y basureros de la vecindad* [12:147]. Протяжність – це саме життя. *Y se iban los días, todos iguales, unánimes, llevándose cada uno un jirón de la vida de Matilde* [13:20]. *He corrido muy aprisa: me he quemado las alas por arrojarme de cabeza en la llama de la vida ... Cada uno por su camino* [11:140]. Показником часу слугують лексичні одиниці *los días, los meses, los años, los minutos, las horas, la primavera, el verano, el otoño, el invierno* тощо, які вживаються з дієсловами руху *correr, pasar, ir, llegar*, символізуючи процес і його циклічність. Темпоральні циклічні дейктики сформувалися внаслідок розуміння часу як циклічного явища під впливом повторюваності природних явищ та циклів [5:80].

Завершеність характеризується такими лексичними знаками: *la muerte, el fin, el último viaje* тощо.

Кожен індивід проходить однакові моменти (ті, які ми вказали вище), тому ми виділяємо повторюваність цих періодів. *El niño crecía poquito a poco, como crecen los niños, pero sano y seguro, como si quisiera darse prisa para apurar la poca vida que había de restarle* [14:365].

Циклічність пов'язуємо з тим, що, пройшовши певний життєвий шлях, одна людина вмирає, але на її місце приходить інша, тобто відбувається зміна поколінь. *En el océano habían apuntado las primeras manifestaciones de la vida continuando luego su ciclo evolutivo sobre las montañas, surgidas, igualmente de su seno* [15:177]. Тут показана циклічність процесу.

Перші кроки дитини в народних уявленнях знаходяться в певному зв'язку з оволодінням мовними навичками і з розвитком розуму. Існує часова послідовність, одне іде за іншим [6:285].

Ми виділяємо час конкретний і відносний. Так, у реченні *Los minutos, que me separo de ti me pesan como siglos* [15:28] століття прирівняні до хвилин, тобто тут вони відносні, пов'язані з чуттєвим сприйняттям.

Llevaban caminando cerca de una hora y se imaginaban que solo habían transcurrido unos minutos [15:232]. У фразі фізичне зливається з чуттєвим, переміщення в просторі та відлік часу ніби протистоять одне одному, подано контраст: конкретне – відносне (*una hora – unos minutos*). Суб'єкт мовлення з його перцептуальним простором виступає орієнтиром, щодо якого здійснюється часова та просторова концептуалізація подій, явищ та фактів навколишнього світу [7: 13].

Час, як і рух, може летіти, бігти (*volar, correr*), а може проходити, тягнутися, минати (*pasar, transcurrir, ir*), тобто йому властива швидкість, яка може залежати від сприйняття значимості подій, що відбуваються. Передається вона лексичними засобами мови.

Концепт, що аналізуємо, має ряд тимчасових ознак, які виражають співвіднесення руху з часом. Розгляньмо засоби лексичної об'єктивації вказаних ознак, а саме: швидкість, повторюваність, одночасність, тривалість, початок руху, закінчення руху.

Вивчаючи одиниці, з такими ознаками і враховуючи їх приналежність до сфери руху у фізичному просторі, можна констатувати, що рух може бути швидким, повільним, одночасним, таким, що повторюється та виражає процес.

Вербалізація концептуальної ознаки *швидкість руху* відбувається практично однаковими лексичними засобами незалежно від того, чи є цей рух переміщенням, дією або зміною. Швидкий рух передається таким чином: *activar, acelerar, intensificar, apresurar, precipitar, apretar, avivar, hacerse más rápido, más veloz, aceleración, intensificación, aceleramiento, celeridad, diligencia, prisa, premura, agilizar, activación, velocidad, rapidez, activo, vivo, rápido, presto, veloz, raudo, velozmente, rápidamente, pronto, aprisa, dinámico, presuroso, súbito, ágil, inmediatamente, vivamente* тощо. Існує низка мовних одиниць, пов'язаних з рухом-переміщенням, які мають певні відтінки його репрезентації, наприклад: *gatear, jinetear, largarse, pirarse, galopar, fluir, volar, nadar* та інші, що залежить від того, хто здійснює цей рух.

В іспанській мові для передачі швидкості руху уживаються численні стійкі вирази та фразеологічні звороти, які мають певний стилістичний відтінок. Так швидкість руху можна передати через такі вирази: *a la carrera (corriendo o con mucha rapidez)*; *a marchas forzadas (con mucha*

prisa y precipitación); a todo gas (a gran velocidad); ahuecar el ala (irse, largarse); como alma que lleva el diablo (precipitadamente); de golpe y porrazo (rápidamente, súbitamente); en menos que canta un gallo (con mucha rapidez, invirtiendo poco tiempo en la cosa de que se trata); en un dos por tres (en poquísimos tiempo) тощо.

Наприклад:

Mover el culo antes de que os lo chamusquean los ingleses [16:87].

Y abriendo el portal, se lanzó por la angosta escalerilla, llegando en un vuelo a lo más alto [17:12]. Tan delgado, de movimientos rápidos, casi extenuado por un viaje que no es de suponer excesivamente lejano, venía usted proclamando su debilidad [18:167]. Una tarde creyó reconocerlo en un carruaje de alquiler cuyo caballo marchaba a vivo trote por la avenida del Prado; pero cuando quiso seguirlo el vehículo había desaparecido en una calle inmediata [15:389].

У перших двох реченнях швидкість руху закодована в стійких словосполученнях: *mover el culo* та *llegar en un vuelo*, які мають стилістичну забарвленість, а *de movimientos rápidos* у *marchar a vivo trote* більше пов'язані з реальністю. Ознака швидкого руху вербалізується за допомогою дієслів, іменників, прикметників, стійких виразів.

Семантичний компонент, у якого є ознака *швидкість*, має і протилежне значення – повільність: повільний рух-дія, повільний рух-переміщення та повільний рух-зміна. Підтвердженням цьому виступають такі лексеми: *disminuir la marcha, retardar, aminorar (el paso), hacerse más lento, frenar, poner obstáculos, entorpecer, ir despacio, arrastrarse, ir a la zaga, planear, errar, vagar, andorrear, cancanear, barzonear, callejear, vagabundear, errante, vagabundo, nómado, disminución, vagabundeo, pausado, sosegado, tranquilo, cachazudo, calmoso* тощо.

Для актуалізації ознаки *повільне переміщення*, *повільна дія* та *зміна* часто вживаються прислівники та стійкі вирази: *lentamente, tranquilamente pausadamente, paulatinamente, a paso de buey, a paso de tortuga, paso a paso, poco a poco, con lentitud* тощо. В ідіоматичних виразах бачимо позитивні та негативні відтінки передачі швидкості, наприклад: *volar de saeta, arrastrarse a paso de tortuga*.

У внутрішньому світі прояв ознаки *швидкості* вербалізується словами: *excitación, excitar, encolerizarse, irritarse, montar en cólera, irascibilidad, iracundia, vehemencia, vehemente* тощо, які передають швидко, тимчасове збудження, нервозність, певні емоції. *Juan, abstraído, silencioso, parecía inquieto, a punto de saltar* [19:33].

Ознака *повторюваність* вербалізується такими лексичними одиницями: *repetir, repasar, rehacer, renovar, rendar, remover, remolinar, remanecer, remeter, frecuencia, frecuentar, frecuente, periodicidad, cíclico, de vez en cuando, a menudo, siempre* тощо. Ці слова та вирази можуть використовуватися під час репрезентації всіх видів руху. Префікс *re-* є словотворчим елементом, який часто вживаний у дієсловах зі значенням повторення. Дії, що, кодуються у фізичному просторі, вербалізуються таким чином: *reparar, rehacer, recorrer, recoser, reconstruir, recomponer, recaer, reintegrar, reproducir, repintar, requintar, resaludar, resallar, respelufar, recaer* тощо; у ментальному та емоційному просторі: *reconsiderar, reconocer, reformar, renovar, revisar, revivificar, rever, revelar, resfriarse, recapitular, recapacitar, recalentar* тощо. *Cuando volví a reanudar las clases en la Universidad me parecía fermentar interiormente de impresiones acumuladas* [19:57], де автор застосовує дуже поширену в іспанській мові конструкцію *volver+a+infinitivo*, яка репрезентує повторення дії. *No sé a qué fueron debidas aquellas fiebres, que pasaron como una ventolera dolorosa, removiendo los rincones de mi espíritu, pero barriendo también sus nubes negras* [19:55]. Тут герундій *removiendo* розкриває нам процес, який проходить у душі героїні.

Ознака *одночасність* здійснення дії репрезентовано лексичними засобами: *simultaneo, coincidente, coetáneo, paralelo, compatible, sincrónico, simultanear, compaginar, sincronisar, sincronismo, simultaneidad, coincidencia, paralelismo* тощо.

Наступна ознака – це *тривалість*, тобто сповільненість здійснення руху-переміщення, дії, зміни. Семантичні компоненти її стоять між повільним рухом та його процесом. Вона розкривається лексичними одиницями: *progresar, evolucionar, continuar, moderar, modernizar, modernización, modificar, modificación, modificante, retroceder, retrogradar, durativo, permanente, duración* тощо. Рух-процес відрізняється від вищезгаданого тим, що в ньому не указуються початкові та кінцеві точки, а загальною ознакою є тривалість. Рух-процес може вербалізуватися дієсловами: *durar, prolongar, evolucionar, vagabundear*; іменниками *bamboleo, marcha, evolución respalar, balancear, andar, desfilar, marchar, desarrollar, bambolear, gandulear, vaivén, callejeo, correteo, oscilación, desfile, marcha* та ін. Будь-які види руху можна виразити як процес, наприклад:

- рух-переміщення: *desplazamiento, locomoción, traslado, carrera, movimiento, paso, tránsito, trayecto, travesía, jornada* тощо;

- рух-дія: *viaje, excursión, creación, migración, procesión, funcionamiento, desarrollo, fabricación, producción* тощо;
- рух-зміна: *mejoramiento, cambio, empeoramiento, empobrecimiento, metamorfosis, modificación, cambio, variación* тощо.

На основі викладеного матеріалу можна зробити такі **висновки**: час сприймається людиною як метафоризована версія її уявлення про рух у просторі; час має початок, тривалість, завершеність, повторюваність і циклічність; перцептивно час може бути конкретним та відносним; характерною особливістю часу є швидкість, тобто час можна виміряти, спираючись на людський чинник; до основних тимчасових ознак концепту *РУХ* відносяться: швидкість, повторюваність, тривалість, одночасність, процес, початок та закінчення руху, які виражаються різними частинами мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лейбниц Г. В. Новые опыты о человеческом разуме / Г. В. Лейбниц. – М. –Л. : Соцэкгиз, 1936. – 484 с. 2. Бокова П. М. Мова і час / П. М. Бокова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2002. – Вип. 1. – С. 18–21. 3. Аристотель. Метафизика. Переводы. Комментарии. Толкования / Аристотель. – К. : Эльга, 2002. – 832 с. 4. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – [2-е изд., испр.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с. 5. Гачев Г. Д. Национальные образы мира (Космо – Психо – Логос) / Г. Д. Гачев. – М. : Прогресс-культура, 1995. – 480 с. 6. Седакова И. А. Первые шаги ребенка: магия и мифология ходьбы (славяно-байкальские параллели) / И. А. Седакова // Концепт движения в языке и культуре : сб. ст. / отв. ред. Т. А. Агапкина. – М. : Индрик, 1996. – С. 284–306. 7. Багрий О. І. Когнітивний аспект значення та функціонування граматичних засобів вираження темпоральності в сучасній англійській мові / О. І. Багрий // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць за матеріалами конф. – К. : Видав.-поліграф. центр “Київський університет”, 2002. – Вип. 1. – С. 10–14.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Unamuno M. Juan Manso / M. Unamuno // Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 223–231. 9. Ruiz José Martínez (Azorín). El primer milagro // Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 281–289. 10. Santos Jesús Fernández. Cabeza rapada / Santos Jesús Fernández // Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 413–419. 11. Ibáñez Vicente Blasco. Entre naranjos / Ibáñez Vicente Blasco. – La Habana : Instituto cubano del Libro, 1972. – 287 p. 12. Pereda José María de. El raquero / Pereda José María de // Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 143–159. 13. Unamuno M. El espejo de la muerte / M. Unamuno // Мозаїка: іспанська мова у творах майстрів оповідання ; [уклад. І. О. Криворчук, А. М. Чернуха]. – К. : Ленвіт, 2003. – P. 17–22. 14. Cela Camilo José. Marcelo Brito / Cela Camilo José // Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 359–369. 15. Ibáñez Vicente Blasco. Mare Nostrum / Ibáñez Vicente Blasco. – La Habana : Arte y Literatura, 1975. – 534 p. 9. Pérez-Reverte A. Cabo Trafalgar / Pérez-Reverte A. – Madrid : Punto de Lectura, S.L., 2005. – 298 p. 17. Ibáñez Vicente Blasco. En la boca del horno / Ibáñez Vicente Blasco // Мозаїка: іспанська мова у творах майстрів оповідання ; [уклад. І. О. Криворчук, А. М. Чернуха]. – К. : Ленвіт, 2003. – P. 7–13. 18. Campos Jorge. El atentado / Campos Jorge // Мозаїка: іспанська мова у творах майстрів ; [уклад. І. О. Криворчук, А. М. Чернуха]. – К. : Ленвіт, 2003. 12. Laforet Carmen. Nada. Premio Nadal 1944. Octava impresión / Laforet Carmen. – Barcelona : Destino, 2005. – 276 p.

ГОРЕНКО О. П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

БІБЛІЙНИЙ ОНОМАСТИКОН ЯК СИНТЕЗ ОНТОЛОГІЧНОГО ТА ГНОСЕОЛОГІЧНОГО

У статті розглядається езотеричний та міфологічний досвід тлумачення біблійних імен; досліджується їхній герменевтичний потенціал; окреслюються перспективні методологічні підходи та проблемно-тематичні напрямки, що дозволяють поглибити розуміння літературного антропоніма.

Ключові слова: біблійний ономастикон, герменевтичний потенціал, ономатологія, тетраграматон, літературний антропонім.

В статье рассматривается эзотерический и мифологический опыт интерпретации библейских имен; исследуется их герменевтический потенциал; определяются перспективные методологические подходы и проблемно-тематические направления, позволяющие углубить понимание литературного антропонима.

Ключевые слова: библейский ономастикон, герменевтический потенциал, ономатология, тетраграмматон, литературный антропоним.

The article focuses on the problem of a personal name which is analyzed in the historical perspective of its cultural discourse. Such an approach helps to expose ontological and gnosiological characteristics of a proper name, to clear up notional aspects and the volume of this phenomenon.

Key words: biblical onomasticon, interpretational potential, onomatology, tetragrammaton, literary name, anthroponomy, anthroponomical discourse.

У найдавніших джерелах акт вимовляння імені асоціюється із первісними моментами буття, моментами його зародження. “Іменами просякнута вся культура зверху донизу, все людське буття, все життя. Без імен життя перетворилося б у буття для сліпих і глухонімих ... , а світ перетворився б на страшну безодню темряви і хаосу” [1:238]. Величезне значення для адекватного розуміння гносеологічної природи та історико-культурної функції феномену імені мають біблійні тексти, які стали об’єктом прискіпливої уваги багатьох досліджень. Отже **метою** даної публікації є аналіз герменевтичного потенціалу біблійних імен, що закладає підґрунтя для більш глибокого вивчення літературних антропонімів. Розширення дискурсу біблійної ономатодоксії та введення його у сучасний культурно-цивілізаційний контекст зумовлює **актуальність** цієї роботи. **Матеріалом** дослідження послуговували дискусійні наукові праці, присвячені різним аспектам біблійної ономатології.

У Старому Завіті значна увага приділяється як імені взагалі, так і

імені Бога зокрема. Для біблійних персонажів ім'я є чимось більшим, ніж просто ідентифікацією людини. Ім'я у Біблії є фактором самої дійсності, відбиттям особистості носія. Свідченням цього є значення старозавітного слова “ім'я” – “shem”. Цей іменник зустрічається у Старому Завіті приблизно 770 разів у однині і 84 рази у множині. Етимологічно слово “shem” пов'язують з коренем “waw” (від арабського “wasama”) – “знак”, “тавро”, “печатка”, чи дієсловом “shamah” – “слугувати знаменням, знаком” [2:10]. Це слово використовується у кількох значеннях у контексті Старого Завіту. По-перше, воно має значення “ім'я”, як, наприклад, у Руфі (Рт. 1,2). Втім “shem” часто має значення слави, репутації. У Книзі Буття згадується про велетнів, які означаються як “славетні велети давнини” (Бт. 6.4). До речі цей вираз “славетні люди” на івриті звучить як “люди імені”. Натомість люди “поганої репутації” названі як “люди без імені” (Іов 30.8). Це ж слово в значенні слави пов'язане з іншим старозавітним словом “zekeg”, яке означає пам'ять, пам'ятник. Використання shem разом з zekeg є ознакою увічнення пам'яті: “Ось вам Ім'я Моє на віки, і пам'ять про Мене з роду в рід” (Вих. 3.15).

У концептуальному світі давньосемітської культури ім'я та дійсність були тісно взаємопов'язані. Цей зв'язок бере початок від самого творення. У книзі Буття пропонується власна теорія походження мови, що розгортається в оповіді про наділення Адама мовою. Тут розповідається про те, як створив “Господь Бог із землі усіх тварин польових і усіх птахів небесних і привів до людини, щоб бачити, як вона нарече їх. І як нарече людина всяку живу істоту, таке й є ім'я її” (Буття, 2:19–20). На думку У. Еко тлумачення цього фрагменту є “справою доволі складною”, оскільки “тут з'являється притаманна й іншим релігіям та міфологіям тема Номотета-Законодавця, тобто першого творця мови”. Складність полягає саме в тому, що цей фрагмент не вирішує питання: “Чи будь-яке ім'я, дане Адамом, було тим іменем, яке тварина *повинна була мати*, виходячи з її природи, або ж Номатет дав його довільно, *ad placitum*, та встановив тим самим певну конвенцію?” [3:18]. Тобто вже у Старому Завіті питання “за природою” або “за домовленістю” було відкритим, хоча йому і приділялась надзвичайно велика увага.

Зовсім особливе місце у Старому Завіті займає ім'я Бога. Всупереч трансцендентній сутності, Бог у своїх стосунках з людиною ніколи не залишається до кінця “анонімним”, навпаки, Він відкриває

частку Себе в імені, яке складається з чотирьох літер, так званого “тетраграматона” – YHWH або hwhu. Це ім’я зустрічається близько семи тисяч разів (6828). Традиційно походження тетраграматона пов’язано з фразою із Виходу: “Я є Сущий”, “Я той, хто є” – саме так Бог відкрився Мойсею на запитання про ім’я Боже (Вх. 3,14–15). Як відзначає О. Сирцова, “східна традиція монотеїзму й інтелектуального монізму Біблії змогла висунути ідею Буття, Сущого без “небуття поза Ним” і розвинути уявлення про абсолютно єдиного самодостатнього Творця. Він – єдине божественне начало всього – Сущий, YHWH, – яке не має поряд із собою нікого іншого, ніякої пари чи альтернативи” [4:61]. Сучасні дослідники вважають, що те, як це ім’я вимовлялось, ми ніколи не дізнаємось: Ягве є тільки припущенням. Згідно з єврейською традицією правильна вимова цього слова була втрачена у середні віки. Хоча, може, це трапилось набагато раніше, ще до появи Нового Завіту, оскільки вже у “цей період тетраграматон вголос не вимовлявся” [2:19]. Скоріш за все, висловлює припущення В. Герасимчук, що “страх вимовляти це ім’я був викликаний неправильним тлумаченням Божого повеління побити камінням усіх, хто зневажає ім’я Його” [ibidem]. Однак, на нашу думку, обачне ставлення до імені Божого пояснюється дещо простіше. Так наказує сам Бог. Треба лише згадати Десять заповідей Іудаїзму, дарованих Мойсеєм людям від імені Бога. Третя з них, зокрема, повеліває: “Не приликай імені Господа, Бога твого, даремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його ймення даремно”.

Тетраграматон завдяки своїй величезній святості став вимовлятися тільки першосвящениками у святилищі під час богослужінь народу та у свято Йом Киппур (День Спокути). Але після смерті Симона Праведного, одного з найвидатніших першосвящеників другої половини III ст. до Р. Х., замість його імені hwhu при читанні (не на письмі) вимовлялось “adonay”, що вже фактично практикувалось поза храмом [ibidem]. Слов’янський, російський і багато інших європейських перекладів вже просто наслідували цю давню традицію. Американський дослідник Харольд Блум посилається на розвідку Е. Бікermana “Історичні засади Постбіблійного Іудаїзму”, в якій, зокрема, відзначається факт суттєвих змін у використанні Божественних імен після завоювання Александром Македонським Палестини у 333 р. до Р. Х. Оскільки

Боже ім'я розглядалось як магічне і було забороненим для вимовляння, то замість нього Бога називали Елохімом (божественна істота) або Адонаєм (мій повелитель). У 1518 р. Петро Галатейський, духовик Лева Х, запропонував читати голосні слова “Адонай” та приголосні *hw̄y* як одне слово, що призвело до появи імені “Іегова”, котре з філологічної точки зору визнається неприпустимим. Головним іменем Біблії вважається таки *hw̄y*, правильне вимовляння якого хвилювало багатьох, втім всупереч великій кількості припущень, воно так і залишилось невідомим. Дослідження філологів та богословів дозволяють вважати, що тетраграматон у Давньому Ізраїлі вимовлявся як Ягве. Часто до цього імені додавалось Цебаот (Саваоф), яке зустрічається у Старому Завіті 284 рази. У такому разі воно набувало значення “Ягве Воїнств” і впроваджувало ідею, що Бог – могутній захисник і лідер Своїх обраних. У Середні віки та у добу Відродження для тлумачення імені Бога широко застосовувалися кабалістичні підходи, які передбачали глибоке проникнення у ключові тексти Біблії. Цікаво, що інколи ці підходи застосовувались і для тлумачення Нового Завіту. Так, наприклад, Піко делла Мірандола у “*Conclusiones magicae*” (“Магічні висновки”, 1486) показує, яким чином тетраграма *YHVN* перетворюється на ім'я Ісуса, якщо в неї встатити букву “Шин”. Такі ж операції виконуватимуть і наступні кабалісти, відкриваючи широке поле для різних комбінаторних стратегій [3:128].

У сучасному богослов'ї відчувається тенденція уникати біблійних імен для визначення Бога. Замість них використовуються філософські означення на кшталт Безкінечний, Безумовний, Благо, Абсолют, Ідея. Такий підхід не є новим, оскільки у самому Старому Завіті перераховані атрибути Бога. Сам Господь, проходячи перед Мойсеєм, промовляє про себе: “Бог милосердний і ласкавий, нескорий на гнів, многомилостивий і вірний, що зберігає ласку для тисяч, прощає беззаконня, злочини й гріхи, що не залишає нічого без кари, що карає провину батьківську на дітях й онуках до третього й четвертого покоління” (Вхд, 34, 6–7). Г.Коген, на якого посилається Е. Фромм у праці “Біблійна концепція людини”, зробив спробу поєднати атрибути імені Бога з безпосередньою людською діяльністю, відзначивши факт трансформації цих атрибутів у норми людської поведінки. На його думку “Бог хоче відкрити Мойсею лише результати своєї сутності, а не саму сутність” [Див. 5:61]. Втім

результати сутності безпосередньо пов'язані з самою сутністю, на цьому факті наголошував ще так званий Діонісій Ареопагіт (або Псевдо-Діонісій Ареопагіт – бл. V – поч. VI ст.), який дуже близько підійшов до ідеї безіменності-багатозначності.

На українських теренах цю ідею сповідував Гр. Сковорода (1722–1794). “Очевидна для Сковороди незліченність біблійних і філософських імен Бога” поєднується “з тезою про те, що “высочайшее существо свойственного себе имени не имеет”. Це, на думку О. Сирцової, “підводить філософа до питання про саму можливість осягнення розумом дійсного співвідношення між цією апофатично-катафатичною безоднею й ономатологічним єством Бога” [6:93].

У Новому Світі питання про ім'я Боже стає відкритим у зв'язку з дискусією, яку започаткував теолог В. Е. Ченнінг, продовжуючи естафету Просвітництва. Критикуючи ірраціональність кальвінізму з позицій унітаріанського раціоналізму, Ченнінг стверджував, що кожна людина містить в собі ідею Бога. А “оскільки Бог є нескінченним, тому його ім'я не є порожнім звуком. Воно презентує певні чіткі концепції нашого Творця, і ці концепції є надзвичайно важливими” [7:96].

Вже у XX ст. використання імен Божих у Новому Завіті глибоко досліджував О. Ф. Лосєв, який, зокрема, підрахував, що ім'я Боже вживається у цьому тексті у таких значеннях: I. звичайному – 55 разів; II. ейдетичному – 20 разів; III. енергетичному – 39 разів; IV. телеологічному – 63 рази; V. комбінаторному – 177 разів; VI. містичному – 155; VII. немістичному – 55 разів [8:79]. Дослідник наголошував на тому факті, що ім'я Бога є його силою й енергією, є невіддільним від самого Бога, воно вічне, величне, уславлене й жахливе. Воно “захищає від лиха, перемагає колісниці й коней, допомагає досягти спокути. Його вшановує весь світ, воно є благословенням у віках” [9:7].

Біблійний аспект ономатології привертає особливу увагу фахівців на порубіжжі XIX-XX століть. У цей час з'являються численні праці, присвячені Імені Бога. О. Ф. Лосєв коментує деякі з них – роботи Ю. Бемера, Фр. Гізебрехта, Б. Якоба, В. Хейтмюллера, в яких основна увага приділяється текстам Старого Завіту. В цих текстах відбиті загально-людські підходи до тлумачення імені як культу, ритуалу, традиції. Так, наприклад, принцип ототожнення іудейського

вшанування імені із загально-людською вірою в імена є одним із головних для німецького дослідника В. Хейтмюллера, який уважно вивчав книги Нового Завіту. І хоча ці тексти були представлені грецькою мовою, їх почали інтерпретувати з урахуванням давньоєврейської традиції, що дозволило виявити містику імен. І першочерговим висновком стало те, що “віра в ім’я Боже є заповітом” [10:242]

Інший дослідник, Фр. Гізебрехт, “стає на точку зору широкої історії релігії, де ім’я завжди тлумачиться у зв’язку з магічною практикою, а також із посиланнями на єгипетську та вавілонську релігії”. Таке ж загальнолюдське, а не теоретико-філософське значення імені Гізебрехт знаходить у Старому Завіті.

Лосєв підсумовує величезний матеріал досліджень німецького науковця по трьом основним напрямам: **I. Ім’я та його носій. II. Ім’я та той, хто до нього звертається. III. Ім’я та світ** [1:242–243]. Перший напрям поєднує три аспекти впливу імені на свого носія: як передбачення (щасливе або нещасливе); як засіб заклинання (для одужання або прокльону); як любовні чари. Сюди також включається спосіб звернення (проти власної волі, або за своєю волею). І всі ці випадки, на думку Гізебрехта, передбачають повну тотожність імені з носієм. Ім’я – то є *alter ego* особистості. Другий напрям зосереджується на розгляді наступних випадків: коли промовляння імені приносить зцілення та силу; коли завдає шкоди, і саме тому виникає табу на імена (у випадку божественних імен; у випадку людських імен; імен тварин; імен речей і предметів). Третій напрям пов’язаний з акцентацією важливості імені Божого для людини, оскільки ім’я Боже є найбільшим у світі джерелом сили, причому сутність імен може впливати на людину і підсвідомо. Тобто можна зробити висновок, що коли перші два напрями підсумовують езотеричні та міфологічні аспекти власного імені у культурно-історичному дискурсі, то вже третій – безпосередньо пов’язаний зі Старим Завітом і власне розглядає питання імені Божого.

У XX ст. пробуджується не тільки науково-теоретичний інтерес до божественної оноματοлогії, а й у рамках самої християнської (православної) релігії оформлюється течія – ім’яслав’є, яка, по суті, полягає в особливому вшануванні імені Божого та в його тлумаченні як необхідної, догматичної передумови релігійного вчення. Серед перших представників цього давнього вчення можна назвати: Юстина

Мученика, Василя Великого, Григорія Богослова, Іоана Златоуста, Афанасія Великого, Григорія Ниського, Григорія Паламу. Усі вони, так чи інакше, розвивали положення, які набагато пізніше стануть засадничими для цього вчення. Згідно зі Св. Григорієм Паламою, в акті синергії, поєднанні людської і Божественної енергій, людська енергія знаходить автономію від сутності. Тобто, по суті, ця ідея, яка через віки дала поштовх для розвитку ім'яславія, використовувала напрацювання платонізму й неоплатонізму для своїх побудов, але вже у теологічній площині. Найбільший внесок у розвиток ім'яславія зробили о. Сергій Булгаков (1871–1944), о. Павло Флоренський (1882–1937) та О. Ф. Лосєв (1893–1988). Усі троє вважали, що навіть звичайне використання Імені в емпіричному мовленні є проявом Божественної енергії. Ім'яславіє відкидало як абсолютний агностицизм, так і релігійний раціоналізм і наголошувало на понятті абсолютного символізму, згідно з яким “незбагненна сама по собі божественна сутність являється і відкривається у певних іпостасях” [9:14]. Основну ідею цього вчення можна висловити так: “В імені Божому відбувається зустріч людини й Бога” [10:61].

XX століття стало дуже плідним періодом всебічного вивчення текстів Біблії, причому діапазон такого дослідження був надзвичайно широким: богословські трактати, науково-теоретичні та науково-популярні праці, езотеричні, культурологічні твори тощо.

Так, наприклад, досліджуючи мову, міфи, метафори та типологію біблійних текстів у роботі “The Great Code” Нортроп Фрай дійшов цікавого висновку щодо “вищості вербального над монументальним” (тобто матеріальним). І в цій “вищості” він побачив щось подібне до “вищості життя над смертю” [11:200]. Це спостереження певною мірою пояснює факт безсмертності вербального, тобто слова, імені, в езотеричній традиції. Ім'я дійсно переживало тисячі поколінь, і у той час, коли покоління перетворювались на тлін і пил, ім'я залишалось.

Феномен нетлінного імені стає одним із об'єктів дослідження ізраїльського вченого А. Соломоника, який наполягає на першоосновності тлумачень івритської версії Біблії, оскільки “переклад не передає повною мірою значення і конотацію оригінального тексту”. Вчений має на увазі той факт, що коли “Адам називав живі істоти і надавав їм імена, він тим самим вкладав у них душу” [12:6]. Таким чином ім'я ставало невід'ємною приналежністю і

найважливішою складовою того, що нарікалося. Це ще більше підкреслюється додатковим змістовним навантаженням самого слова “Ім’я”, одне із значень якого на івриті – “Бог”. Тобто, те слово, яке “було спочатку” і яке водночас було Богом, було ще й ім’ям. Буття світу почалось з буття імені, надання якого стало реальним включенням у буття, його реальною “присутністю” [Гайдеггер]. Дати ім’я у цьому сенсі означало дати Божественне начало. А. Соломоник посилається на коментарі до згаданого стиха з Біблії, в яких робляться практичні висновки, пов’язані з вивченням мов, пошуками Божественної прамови і “душі” названих предметів” [12:6]. У такому ж напрямку розвивається й думка іншого сучасного вченого А. Р. Жирара, який, зокрема, вважає, що доля Ісуса невіддільна від Слова Божого. Саме тому науковець навіть наголошує, що “Христос та Слово Боже є просто одним й тим самим” [13:181]. По суті така позиція Жирара є сучасним варіантом ім’яславія.

Поряд з науковими розвідками з’являються численні науково-популярні роботи, в яких пропонуються нові підходи в царині Божественної ономотології. У цьому плані неабиякий інтерес становить книга “Символіка людського тіла”. Її автор, французька дослідниця Аннік де Сузнель, вважає себе православним богословом. Для неї Ім’я є Божою суттю, Божою присутністю в кожній людині, і цю сутність слід протягом усього життя пізнавати, щоб досягнути своє Ім’я. На її думку “драма падіння порушила онтологічний порядок. У рамках цієї драми Людина досягла ілюзії набутої цілісності в завоюванні свого Імені, ще не почавши працю внутрішніх шлюбів”. “Розкриття ж Імені, розкриття нової енергії, можливе тільки з вивільнення ІМЕНІ Ягве” [14:105, 226]. Саме тому особлива увага приділяється авторкою імені Божому, оскільки воно пов’язане з Його сутністю і проявами, притаманними Йому.

Прочитання багатьох біблійних імен надало А.де Сузнель можливість по-новому інтерпретувати постать Христа і місію Християнства в цілому. Вона, зокрема, розглядає постаті двох Іуд, “чиє давньоєврейське ім’я Yehouda є власне Іменем Божим, Тетраграмою, до якої додано літеру Daleth. Daleth, “Двері” відповідає числу 4, символу зупинки. Втім, існує ще й інше значення. Зокрема, “Daleth” можна перекласти як “втілення”. У такому разі ім’я Іуда є “чудесним з-поміж усіх імен” та означає, на думку дослідниці, “інкарнація Ягве”, “Ягве вписується в історію”. Розвиваючи цю

думку, А. де Сузнель стверджує, що Христос, “народившись у племені Іуди, четвертого з дванадцяти синів Ізраїлевих, та померши від руки Іуди, останнього з дванадцяти апостолів, є життям між обома цими Дверима, народження і смерті: Життя трансцендентує Історію і в ній втілюється” [14:114]. Таким чином, на переконання дослідниці, зрада Іудою Христа запланована іменем “інкарнація Ягве” і саме тому є не зрадою, а історичною місією.

Розкодування імен двох Йосипів також має для Сузнель символічне значення. З одного боку “Йосип, чоловік Діви, оберігає материнське лоно, матрицю народження Бога, який стає Людиною. З іншого боку, Йосип з Ариматеї підбирає тіло Христа, кладе його в домовину й стереже цю матрицю смерті, що виявляється матрицею Воскресіння, відродження Людини, яка стає Богом. Між ними – Христом, Богом і Людиною – існує досконала єдність неба й землі, їхнє правильне співвідношення. Материнське лоно і могила – це дві “межі” – *Soph* давньоєврейською. Ім’я Йосипа, *Yosseph* (*Yod*, який став межею) походить від дієслова *Yassoph* – “збільшувати”: не може бути ніякого росту, якщо не буде згоди стати зародком і дати себе зловити на необхідний період у межах однієї структури. Тобто імена двох Йосипів свідчать про їхній глибинний вмотивований характер, що повністю узгоджується зі смисловою парадигмою імені Іуда.

У цьому ж контексті на підтвердження своєї думки А. де Сузнель згадує імена двох Іоанів: Іоана Хрестителя з одного боку, та Іоана Євангеліста з другого. Дослідниця відзначає, що “в античності, історичні часи, що передували християнству, шанували бога Януса. Він мав одну голову з двома обличчями – одне старої людини, друге – юнака, його вшановували в дні двох сонцестоянь річного циклу. Дволикий Янус символізував час: обличчя старого – минуле, а обличчя юнака – майбутнє. Єдине обличчя, якого там не було, це обличчя теперішнього, невловимого, нематеріального й позачасового. В особі ж Христа невловиме дає себе упіймати, нематеріальне втілюється, теперішнє стає реальністю, вічне стає історичним”. В оточенні обох Іоанів, Іоана Хрестителя, “старого чоловіка”, і Іоана Євангеліста, який символізує становлення, та про якого Вчитель говорить загадково, так, ніби Він указує, що він уже звершився, Христос є “миттю”. “Мить – це вузловий момент Людини. Теперішнє, пов’язане присутньо з вічністю, є носієм абсолютного” [14:114–116].

Сузнель наполягає на символічному й міфологічному тлумаченні

біблійних імен не тільки у дискурсі онтогенезу, а й філогенезу. Кожний герой біблійного наративу є не лише індивідом, носієм своєї власної долі, свого власного імені, психологічних рис. Він водночас є втіленням Адама, тієї людини, що спокутує свій гріх і повинна вчитися бути дійсною Людиною, яку було створено за образом Бога і яка включається у процес історії людства. Цікавим з такої точки зору є ім'я Яків, що на давньоєврейській означає *Aqev* – “п'ята”. Саме захопившись за п'яту свого старшого брата Ісава він народжується на світ. Написання імені Яків як *Yaakov*, тобто з попередньою літерою *Yod*, що передує слову “п'ята”, дозволяє де Сузнель припустити, що в Якові “п'ята поєднується з головою” і це свідчить про те, що в Якові єврейський народ досягне свого царствування. Людина віднайде “свій божественний вимір”. Отримавши в обмін на їжу право первородства, Яків тепер отримує “всю владу на спадщину Ісака. Нова людина витіснила стару людину. Давньоєврейською “витіснити” має той самий корінь *Aqev*. З іншого боку, *Aqev* є близьким до слова *Iqar*, що означає “racine” (корінь), тобто “той, хто в роду”. Не даремно пророк Ісайя каже про нього: “Яків у майбутньому пустить коріння, розквітне Ізраїль і пагони пустить, і поверхню всесвіту плодом наповнить” [14:150–153].

Так само ім'я Ной – *Noah*, чий давньоєврейський корінь пов'язаний з поняттями “вести”, “відпочинок”, “втіха” й “каяття”. Покликання Ноя записане в його імені: він розкаюється, втішає і веде до спокою, який є станом “подібності”, станом бого-людського шлюбу. Побудувавши ковчег, що є дуже важливим словом, оскільки містить у собі всю сукупність алфавіту, за виключенням *Aleph*, та у символічному плані означає всі сотворені енергії, Ной збирає всі свої енергії: тварин, живих істот (*Naïoth* давньоєврейською). Ці “тварини” Сузнель вважає “енергетичними полями різних земель, що їх Ной має пошлюбити у своєму ковчезі, тобто у самому собі” [14:191–193].

Аналіз біблійних імен, проведений А. де Сузнель, становить неабиякий інтерес, хоча підходи і тлумачення дослідниці, мабуть, не варто розглядати як цілковито беззаперечні. Втім саме принципи інтерпретації дозволяють зрозуміти щось важливе не лише про біблійних героїв, а й про нас самих. Такі підходи відбивають якісно новий рівень нашого сприйняття, начебто традиційного й усталеного. Тобто ім'я стає метафорою можливого піднесення людини до усвідомлення свого Імені.

Біблійний дискурс щодо Імені Божого підсумовує весь езотеричний і міфологічний досвід, перетворює поняття імені в абсолют, тобто дозволяє зробити висновок про обґрунтованість Абсолютного імені як правильного, зразкового та істиного. Таким чином у рамках іудео-християнської традиції чітко й рельєфно оформлюється онтологічний смисл та універсальний характер імені. Таке творче тлумачення цього феномену закладає методологічне і проблемно-тематичне підґрунтя для універсалізації духовно-культурного діалогу та більш глибокого вивчення літературного антропоніма.

ЛІТУРАТУРА

1. *Лосев А. Ф.* Вещь и имя / Алексей Федорович Лосев // Имя : Избранные работы, переводы, беседы, исследования, архивные материалы / [сост. и общ. ред. А. А. Тахо-Годи]. – СПб. : Алетейя, 1997. – С. 168–245.
2. *Герасимчук В.* Имя Божье как одна из форм ветхозаветной теофании [Электронный ресурс] / Вячеслав Герасимчук // Альманах “Богомыслие”; [отв. ред. С. В. Санников; ред. Л. А. Голодецкий]. – Одесса : Одесская богословская семинария, 2000. – № 9 – Режим доступа до матеріалу : http://odessem.com/publishing/bogomyslie_09_01.html; <http://monotheism.narod.ru/onoma.htm>.
3. *Эко У.* Поиски совершенного языка в европейской культуре / Умберто Эко; [пер. с итал., прим. А. Миролубовой; ред. В. Петрова]. – СПб. : Александрия, 2007. – 423 с.
4. *Сирцова О. М.* Апокрифічна апокаліптика: Філософська екзегеза і текстологія: з виданням грецького тексту Апокаліпсиса Богородиці за рукописом XI століття *Ottobonianus* / Олена Михайлівна Сирцова. – К. : Вид. дім “Киево-Могилянська Academia”; Вид-во “Пульсари”, 2000. – 326 с.
5. *Фромм Э.* Библейская концепция человека [Электронный ресурс] / Эрих Фромм; [пер. с англ. Е. Толстой] // Проект Елены Косиловой. – С. 60–70. – Режим доступа до матеріалу : <http://kosilova.textdriven.com/narod/studia2/fromm.htm>.
6. *Сирцова О. М.* Філософська етимологія Г. С. Сковороди. Ім'я Бога / Олена Михайлівна Сирцова // Сковорода Григорій. Дослідження, розвідки, матеріали : зб. наук. пр. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 90–99.
7. *Channing W. E.* The moral argument against Calvinism // A Nineteenth Century American Reader / ed. by I. Inge/ – Washington : D.C. United States Information Agency, 1993. – P. 93–96;
8. *Лосев А. Ф.* Заметки об употреблении имени Божия в Новом Завете / Алексей Федорович Лосев // Лосев А. Ф. Имя : Избранные работы, переводы, беседы, исследования, архивные материалы / [сост. и общ. ред. А. А. Тахо-Годи]. – СПб. : Алетейя, 1997. – С. 79.
9. *Лосев А. Ф.* Имяславие / Алексей Федорович Лосев // Лосев А. Ф. Имя : Избранные работы, переводы, беседы, исследования, архивные материалы / [сост. и общ. ред. А. А. Тахо-Годи]. – СПб. : Алетейя, 1997. – С. 7–17.
10. *Лосев А. Ф.* Тезисы об имени Божиим / Алексей Федорович Лосев // Лосев А. Ф. Имя : Избранные работы, переводы, беседы, исследования, архивные материалы / [сост. и общ. ред. А. А. Тахо-Годи]. – СПб. : Алетейя, 1997. – С. 56–61.
11. *Frye N.* The Great Code. The Bible and Literature. – N.Y. : Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1982. – 261 p.
12. *Соломоник А.* Философия знаковых систем и язык / Абрам Соломоник; [ред. Г. Холявский]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – Минск : МЕТ, 2002. – 408 с.
13. *Girard R.* The Girard reader / ed. By J. Willsams. – N.Y. : A Crossroad Herder Book, 2000. – 310 p.
14. *Сузнель А. де.* Символіка людського тіла / Аннік де Сузнель; [пер. з франц. З. П. Борисюк; наук. ред. Л. О. Масих; наук. консульт. А. Аржаковський]. – К. : Знання-Прес, 2003. – 566 с.

ДМИТРАКОВА Н. Ю.

Запорізький національний університет

ДО СПІВВІДНЕСЕНОСТІ ТЕМИ ДІАЛОГУ З СОЦІОКОМУНІКАТИВНИМ СТАТУСОМ МОВЦЯ

У статті мова йдеться про зв'язок теми діалогу з соціокомунікативним статусом мовця та стилем мовлення. Розглядається специфіка реалізації цього зв'язку у реальному та віртуальному спілкуванні. Встановлено, що у віртуальному просторі тема набуває також функції стрижневого елементу для формування дискурсивної спільноти.

Ключові слова: діалог, тема, соціокомунікативний статус, стиль.

В статье речь идет о связи темы диалога с социокоммуникативным статусом говорящего и стилем речи. Рассматривается специфика реализации этой связи в реальном и виртуальном общении. Установлено, что в виртуальном пространстве тема приобретает также функцию стержневого элемента для образования дискурсивного сообщества.

Ключевые слова: диалог, тема, социокоммуникативный статус, стиль.

The article deals with the relationship between the topic of dialogue and the speaker's sociocommunicative status as well as style. The peculiarities of this correlation in real and virtual communication are examined. The analysis has shown that in virtual space topic becomes the core element for discourse community creation.

Key words: dialogue, topic, sociocommunicative status, style.

Стаття має на меті окреслити роль теми у віртуальному та реальному діалогах з огляду її зв'язку з соціокомунікативним статусом співрозмовників.

Актуальність зумовлена переглядом традиційних моделей мовлення у зв'язку з появою та поширенням спілкування у віртуальному просторі [1], а зосередження на категорії теми дозволить розкрити специфіку стилістичної диференціації мовлення в Мережі.

Об'єктом дослідження є категорія теми у діалозі, а **предметом** – її зв'язок із соціальними параметрами мовців та комунікативною ситуацією.

Матеріалом виступають тексти побутових діалогів та Інтернет-форумів як зразків реального та віртуального діалогів.

Наукова новизна полягає у порівняльному аналізі функції теми у реальному та віртуальному діалогах у її кореляції з соціокомунікативним статусом мовця і подальшим вибором ним стилю мовлення.

У межах дискурсології деякі лінгвісти дотримуються думки, що однією з категорій дискурсу виступає тематична єдність

(В. І. Карасик [2], Т. ван Дейк [3] та ін.), що дає підстави вважати тему складовою, яка володіє здатністю дискурсотворення, тобто об'єктивує мотиви та інтенції в змістовній структурі елементів змісту та забезпечує змістову цілісність тексту, а також зумовлює необхідність врахування зв'язків змістової, структурної, комунікативної цілісності, когнітивних і соціокультурних чинників [4:3].

Т. ван Дейк вказував, що, попри всю очевидність зв'язку, наявна лакуна щодо тематичних репертуарів [3:52], а саме перелік тем відповідно до типу дискурсу. Розмірковуючи над проблемою, дослідник перераховує детермінанти виникнення теми у спілкуванні. Вони поділяються на три основні категорії: загальнокультурні знання, соціокультурна ситуація, комунікативні ситуації [3:55]. А сам вибір теми мовцем є результатом реалізації таких контекстуальних макростратегій: залежність від загального контексту; від поточної ситуації; від комунікативної взаємодії; типу дискурсу; свободою референції [3:57–58].

Застосовуючи вищезазначене щодо віртуального спілкування, одразу слід вказати на свободу референції, оскільки потенційно мовець може вступати в контакт з необмеженою кількістю співрозмовників, збільшуючи відтак кількість обговорюваних тем до безкінечності. Решта чинників не мають яскраво вираженого характеру через те, що у віртуальному спілкуванні відбувається перенесення соціальної міжперсональної взаємодії з реального спілкування і комунікативна ситуація формується та підтримується мовними засобами, використання яких пов'язане у свідомості комуніканта з певним типом міжперсональних взаємин. Фактично конструюється нова соціальна реальність, соціокультурний контекст засобами мови.

Аналіз побутових діалогів засвідчує, що вибір теми діалогу зумовлений або екстралінгвістичними факторами, які спонукають мовців до вербальної взаємодії, або комунікативною інтенцією одного зі співрозмовників, який у більшості випадків і виступає ініціатором діалогу.

Тема тісно пов'язана з соціопрагматичним контекстом крізь призму міжперсональних взаємин мовців і, як результат, вибору ними мовно-стилістичних засобів і соціальних дейксисів на позначення цієї реальності.

Серед діалогів, теми яких зумовлені екстралінгвістичними

факторами, виокремлюються ситуації, що спонукають до спонтанної вербальної взаємодії та ситуації трансакції (Р. Біон).

У першому випадку комунікативні інтенції мовців, які спричиняють інтеракцію, формуються безпосередньо в межах даної комунікативної ситуації. У такому разі часто співрозмовниками стають незнайомі люди. Наприклад, перебуваючи в магазині Анжелік почула галас та гавкіт собаки. Коли вона вибігла на вулицю, побачила, що її улюблениця вкусила випадкового перехожого:

Angélique: – *Qu'est-ce qui se passe ?*

Passant : – *Il est malade des nerfs. Il est à vous ?*

Angélique: – *Restez poli. Oui, c'est mon chien.*

Passant : – *Mettez-lui une muselière, alors, il est dangereux .*

Passant 2 : – *Il l'a mordu.*

Angélique: – *Que lui avez-vous fait ?*

Passant : – *Ce que je lui ai fait ? Je marchais, il a quelque chose contre les gens qui marchent ?*

Angélique: – *Il doit avoir ses raisons, il ne mord pas gratuitement.*

Passant : – *Je marchais. J'ai rien fait du tout .*

Angélique: – *Vous pouvez pas arrêter de crier ? C'est pénible.*

Passant : – *Je vais vous mordre le mollet, on verra si vous restez calme” [Le Goût des autres].*

У цьому прикладі партнерами по комунікації виступають незнайомі люди. Через спонтанність діалогу відсутні вступний та заключний комунікативні блоки діалогу, оформлені за правилами соціального етикету французького суспільства. А сам перебіг діалогу цілком зумовлений екстралінгвістичними чинниками, оскільки після взаємних звинувачень Анжелік забирає собачку та залишає місце пригоди, тим самим перериваючи комунікативну взаємодію. Незважаючи на підвищену емоційність спілкування, співрозмовникам вдалося зберегти міжперсональну дистанцію, що позначилося на мовному рівні *Ви*-спілкуванням. Дистанція підкреслюється також дисонансом між коректним, урівноваженим мовленням Анжелік, яка належить до заможного прошарку французького суспільства (*Restez poli; Vous pouvez pas arrêter de crier ?*), та дещо саркастичними репліками пересічного перехожого (*Il est malade des nerfs; il a quelque chose contre les gens qui marchent?*).

До другої групи, як ми зазначали вище, відносяться діалоги, тема яких зумовлена комунікативною інтенцією одного зі співрозмовників,

який задля її реалізації і виступає ініціатором діалогу. До цієї групи належить більша частина проаналізованих діалогів. Тематика, як і стратегії спілкування та вербальні засоби їх репрезентації, підпорядковані комунікативній меті співрозмовників та соціальним вимірам ситуації спілкування.

- *Vous êtes bien M. François Pignon ?*
- *Tout à fait, oui.*
- *Je suis avocat. Un client a besoin de votre aide.*
- *Mon aide?*
- *Tout ce que ... je vais vous dire doit rester confidentiel. Il faudrait que vous habitiez avec une femme.*
- *Une femme?*
- *Et que vous fassiez semblant ... d'être un couple.*
- *Je vous suis pas bien.*
- *Une femme habite chez vous...et on doit croire qu'elle est...votre petite amie.*
- *Qui est cette femme?*
- *C'est ... Comment dire ... Appelons ça un top model.*
- *Un top model?*
- *Oui. Assez connu, plutôt très connu même.*
- *Elle va habiter ... chez moi?*
- *Quelques jours.*
- *Faut que je paye combien?*
- *Nous allons vous payer [La doublure].*

Адвокат відомого підприємця задля уникнення скандалу розшукує працівника автосервісу, що випадково потрапив на провокаційне фото. Мета адвоката – умовити цього молодика зіграти роль коханого топ-моделі Елени, щоб переконати всіх, що вона не має зв'язку з його клієнтом. У наведеному прикладі добре видно, що комунікативна ініціатива належить адвокату: саме він ініціює розмову, встановлюючи контакт зі співрозмовником (*Vous êtes bien M. François Pignon?*) та розгортаючи репрезентатив – причину свого візиту, який слугує для створення комунікативного контексту, необхідного для адекватного реагування в діалозі, а також детермінує його тематику. Репліки Франсуа Піньйона є реактивними, у більшості квеситивами, спрямованими на отримання екстралінгвістичної інформації для розуміння комунікативної мети співрозмовника і вибору власної стратегії ведення діалогу. А на вербальному рівні

діалог є прикладом *Ви*-спілкування з елементами розмовного стилю (еліптичність, паузація, прямий порядок слів у питальному реченні з винесенням питального слова в кінець фрази тощо).

Таким чином, у побутових діалогах тема виконує дискурсотворчу функцію, а також виступає однією з конститутивних категорій єдності діалогічного тексту.

У віртуальному просторі на композиційному рівні тема діалогу відповідає назві підрозділу (макротема) чи розмовної гілки (мікротема) та, як засвідчує аналіз вибірки Інтернет-форумів, до вищезгаданих функцій тем додається формування дискурсивних спільнот. Більш того, у зв'язку з вербально-семіотичною природою контексту цього типу комунікації, підвищується вплив теми на добір комунікантами лінгвальних засобів спілкування чи, іншими словами, регістру мовлення.

Наприклад, форум *Comment ça marche ?* має три основні підрозділи: *Droit / Finance, High-Tech, Santé / Médecine*. У межах першого підфоруму репліки його учасників відзначаються більшою довжиною, стиль мовлення наближається до *français standard*, а іноді *français soutenu* (є випадки цитування законів, офіційних документів, листів-відповідей), однаковою мірою зафіксовано випадки *tu*-, *Ви*-спілкування, більшість реплік має привітання *bonjour* та заключну формулу соціального етикету (*cordialement, amicalement* та ін.), які французи вживають при шанобливому ставленні до респондента. Наприклад:

1. *Par Xavier, le mercredi 21 mai 2008 à 10:56:29*

Bonjour,

je me suis également intéressé à cette disposition.

J'ai échangé des mails avec les impôts pour savoir si cette disposition s'appliquait après avoir décrit précisément mes revenus (ie allocation MENRT + monitorat).

Désolé de casser l'ambiance, mais pour ma part, j'ai eu une réponse négative.

Voici la réponse de l'inspecteur des impôts :

selon les termes du Bulletin Officiel des Impôts (BOI) référencé 5F-12-08 (alinéa n°14, accessible par l'espace documentation du site

www.impots.gouv.fr), la disposition que vous invoquez concerne les rémunérations perçues en contrepartie d'une activité exercée au cours de l'année scolaire ou universitaire ou durant les congés scolaires ou universitaires. Elle a été instituée afin d'améliorer la situation des étudiants qui travaillent, notamment pour financer leurs études (alinéa n°2 du BOI 5F-12-08). Les sommes concernées par cette exonération sont donc les rémunérations perçues en contrepartie d'un emploi salarié occupé en plus des études poursuivies.

Dans votre situation, les sommes que vous avez perçues correspondent aux travaux que vous accomplissez dans le cadre de vos études. Elles ne sont donc pas éligibles à l'exonération en question.

Par ailleurs, au vu des précisions apportées dans votre réponse, il apparaît qu'aucune autre disposition légale prévoyant une exonération d'impôt sur le revenu ne trouve à s'appliquer au cas particulier.

Tout est un problème d'interprétation du bulletin officiel, il faut saisir les bonnes nuances.

Un texte flou peut-il être interprété en notre faveur ? (1)

Це повідомлення характеризується лексико-граматичною коректністю оформлення фраз з елементами français soutenu (аббревіатура ie), його логічна когерентність разом з цитуванням офіційної відповіді від посадової особи дозволяє віднести до офіційно-ділового стилю, що є адекватним темі обговорення.

2. Par Micheline, le vendredi 16 mai 2008 à 15:18:03

Salut à tous,

Après avoir lu le mail de Gladyus, j'ai téléphoné à mon centre des impôts pour savoir s'il n'était pas possible de remplir une déclaration en ligne tout en appliquant l'exonération.

D'après lui pas de souci, pour cela il faut:

- indiquer le montant des revenus d'activité après avoir déduit les 3840 € dans la fameuse case AJ.*
- à la fin de la télé déclaration, il y a une case libre (dernière étape avant la validation) dans laquelle il faut préciser qu'une exonération a été appliquée et pour quelles raisons.*

(Bien sûr, il faut garder une copie de sa carte d'étudiant et ses bulletins de salaires dans le cas d'un contrôle...)

*J'espère que ça va fonctionner !!!
 Merci pour vos post qui m'ont bien aidés
 A+ (1)*

Це повідомлення відрізняється від попереднього менш формальним характером через наявність у ньому рис розмовного стилю (формули етикету *Salut*, *A+*, займенник *ça*, еліптичність фрази *D'après lui pas de souci, pour cela il faut:*), проте зберігає лексико-граматичну коректність оформлення. Типовим для цієї групи повідомлень є також уникнення вживання дейктичних займенників *tu / Vous* (шанобливе), які виступають вербальними маркерами та регуляторами дистантності між співрозмовниками. Цей факт можна пояснити тим, що, з одного боку, тема розмови (особливості податкового пакету), відсутність особистого знайомства між партнерами по комунікації передбачає соціальну дистанцію між ними і вибір *Ви*-спілкування, а з іншого, спільність інтересів (усі є здобувачами наукового ступеня і мають однакову фінансово-юридичну проблему, приблизно однаковий вік, до 30 років) та специфіка віртуального дискурсу передбачають більшу невимушеність спілкування і тяжіння до *ти*-спілкування. За умови відсутності інших екстралінгвістичних факторів, що допомогли б чіткіше окреслити статуси учасників даної дискурсивної спільноти й обрати адекватну форму спілкування, комуніканти надають перевагу “нейтральному” варіанту (без дейктичних займенників *tu / Vous* (шанобливе) задля уникнення непорозумінь.

У межах другого підрозділу, *High-Tech*, виділяються дві категорії відвідувачів: до першої належать будь-які користувачі ПК та Інтернету, а до другої – ІТ- спеціалісти. Представники обох груп переважною більшістю вдаються до *français standard* з елементами *français familier*, звертаються один до одного на *Tu*, серед привітань надають перевагу *salut* (*slt / salut tout le monde*), а серед заключних реплік часто зустрічається *A plus / A+ / a+ / @++* тощо. Розмовні гілки ІТ-спеціалістів характеризуються великою кількістю професійних жаргонізмів, тобто маємо приклад професійного аргю. Більш того, для цього підрозділу характерне використання текстів багатьма комунікантами. Для ілюстрації наведемо три репліки одного учасника форуму, перша, з яких адресована ІТ-спеціалістам, друга – звичайним користувачам ПК, а третя стосується обговорення фільму “Гладіатор”:

1. *vil coyote, le jeudi 30 novembre 2006 à 22:47:45*

Salut,

ben moi,j'aurais créer une partition linux (en + de ton 98)qui m'aurait permis d'aller sur le net chercher les pilotes,Ubuntu par exemple...

Et en plus ça permet d'avoir un os de secours,c'est pas du luxe...

Quelle drôle d'idée de se casser la tête avec W98 quand on voit ce qui se fait en libre,mais bon.. (2)

2. *vil coyote, le lundi 15 janvier 2007 à 13:05:11*

S'il a fait un formatage de bas niveau (usine),il ne reste normalement plus rien sur le disque,mais alors,je ne comprend pas le message

Type the name of the command interpreter (c.g.,C:\windows\command.com)

Si c'est effectivement formaté,ne reste plus qu'une nouvelle installation... (3)

3. *vil coyote, le samedi 13 janvier 2007 à 14:21:36*

Oué bof,

vivement le retour des jeux du stade et les combats de gladiateurs ..

Faut pas désespérer,au rythme où c'est parti,c'est pour bientôt ...

Y a plein d'amateurs,et d'amatrices, pour les spectacles barbares .. (4)

У цьому контексті слід також зауважити, що тематична єдність діалогу визначена у правилах форуму “*Poster les messages dans le forum adéquat: cela ne demande pas beaucoup d'effort tout en laissant le forum ordonné*”. При порушенні, на них вказують у репліках-реакціях модератори чи інші учасники розмовної гілки. Наприклад:

vil coyote, le jeudi 11 septembre 2008 à 05:03:01

Y a un forum virus/sécurité également très actif et parfaitement à même de traiter ton problème, je pense..

На третьому підфорумі *Santé / Médecine*, присвяченому обговоренню питань здоров'я та роботи в медичних установах, виділяються, подібно другому підфоруму, категорія медичних працівників з їх професійним арго, а також неспеціалісти, що спілкуються на теми, пов'язані зі здоров'ям. Повідомлення останніх наближаються до неформального спілкування, у якому мовці оперують певними медичними термінами. Наприклад, уривок з відповідної гілки:

regis plus frais, le lundi 24 août 2009 à 14:26:48

Bonjour, je vous demande conseil car depuis maintenant 1 an et demi que je souffre d'une douleur à mon fessier gauche au point de ne plus pouvoir poser le pied par terre maintenant g mal partout le moindre effort est un calvaire donc au départ on m'a dit que j'avais une tendinite puis ça s'est calmé et rebelle au bout d'un mois donc là: -radio des hanches prise de sang positif au hLAB27 ensuite irm sans produit il n'y a rien trouvé ensuite radio des hanches (encore une fois) radio des poumons des chevilles car je m'essouffle assez rapidement g eu une grosse crise un lundi matin avant d'aller au boulot (je précise que j'avais ouvert un garage de réparation mécanique c'est impeccable lorsque l'on est artisan car on a payé le droit à grand chose c'est du genre creve la gueule ouverte et démerde toi depuis 4 mois mon entreprise et on suspend mais je ne vais pas avoir le choix que de déposer le bilan quel chance) par rapport à ma crise du lundi j'avais aussi le pied gauche qui a bleuit. Je suis allé passer une scintigraphie qui a révélé une inflammation des sacro-iliaques ensuite encore un irm avec produit et là ils ont découvert la même chose que la scinti mais apparemment je n'aurai pas tous les symptômes de cette maladie. Mon rhumato a écrit une lettre à mon médecin traitant lui disant que c'est d'ordre physiologique. C'est vrai que lorsque je ne peux pas poser mon pied par terre c'est dans ma tête !!!!! je suis un traitement (biphosphonate et zaldiar ça me calme un peu mais c'est vraiment sans plus) que dois-je faire???? aider moi svp j'attends votre réponse

5. chimay8, le mardi 1 septembre 2009 à 17:06:34

Salut,

je suis moi aussi atteint de la spondylarthrite ankylosante (HLA B27) mon rhumato m'a conseillé le vélo et la natation

comme médecin, je prends des biofénaux ainsi que des "simples" anti-inflammatoires (et ça marche plutôt bien!!!)

Vérifie aussi si tu n'as pas une bascule pelvienne...cela peut aussi donner des douleurs de type sciatique

++ (6)

У повідомленнях можна виділити синтаксичні конструкції, типові для усного мовлення, апокопу (*rhumato*), лексичні одиниці субстандарту (*je m'essouffle, boulot, démerde toi, etc*) що наближає до усного розмовного мовлення. Попри значну кількість назв частин тіла (*la fesse gauche, des hanches, etc*), ліків (*biofénaux, anti-inflammatoire, etc*), хвороб (*la spondylarthrite ankylosante, etc*) та процедур (*prise de sang,*

radio des poumons, etc), мовлення не є професійним аргументом, оскільки питання обговорюють нефахівці, більш того вищезазначені лексичні одиниці є частиною спільного фонду з широкоживаною лексикою. На рівні співвіднесеності статусів, варто відзначити немарковане позиціонування автора першого повідомлення, що реалізується у виборі немаркованої етикетної формули *Bonjour*, розповіді від першої особи, звертання до колективного адресата – усієї спільноти наприкінці повідомлення – *aider moi svp j'attends vos reponse*. Відповідь *chimay8* характеризується скороченням дистанції, що позначається маркованою формулою *Salut*, дейктичним займенником *tu*. Варто звернути увагу на об'єднуючу функцію цього повідомлення учасників спільноти. У першому випадку відвідувач *chimay8* вказує на спільну проблему з автором теми, *regis plus frais: je suis moi aussi atteint de*. У другому випадку *chimay8* розповідає про подібне з *médoc* лікування: *comme médoc, je prends des bioféna*.

У спільноті медпрацівників, що пояснюють суть навчання в інтернатурі, розглянемо уривок діалогу між автором теми та користувачем *00lina00*.

-Karen-, le samedi 5 septembre 2009 à 22:42:58

Bonsoir à vous,

Enfaite voilà, J'aimerai plus tard être généraliste en hôpital mais pendant mes recherches je me suis rendue compte que cela n'exister pas vraiment mais qu'on appelle sa Interniste ?

J'aimerai savoir si cela n'existe vraiment pas ? & Si c'est possible , Qu'est ce qu'être Interniste (études, fonction , salaire..)?

3. 00lina00, le dimanche 6 septembre 2009 à 17:25:48

+1

Sl,

Un interniste est en charge du diagnostic et du traitement des maladies rares et complexes.

C'est une spécialité : il faut d'abord être médecin, passer l'internat et ensuite la spécialité pour pratiquer. (une bonne douzaine d'années d'étude après le bac).

Bon courage ;)

9. 00lina00, le mardi 8 septembre 2009 à 20:37:09

Comme spécialité, tu as aussi Médecin Urgentiste.

Tu touches à tout : traumatologie, cardio, pédiatrie et la bobologie ;)

Il faut simplement avoir le "coeur" bien accroché et surtout restez "zen".

Quant à la vie de famille, il faut savoir s'organiser ;) (7)

Повідомлення *-Karen-*, що розпочинає нову тему, відзначається певною соціальною нейтральністю. Тобто як апелятив використовується немаркована форма *Bonsoir* разом з апелятивом *à vous* на позначення колективного адресата – майбутніх учасників спільноти. У повідомленні визначено тему діалогічного спілкування – сутність інтернатури. Тема ж, відповідно окреслює коло адресатів: медичні працівники або особи, наближені до них й обізнані в питанні. Автор повідомлення не вживає соціальних дейксисів, що встановлювали б співвідношення його статусу з іншими учасниками спільноти. Попри орфографічні помилки, повідомлення можна віднести до нейтрального реєстру. У відповідь користувач *00lina00* скорочує дистанцію між собою та автором першого повідомлення, про що свідчать застосування дейктичного займенника *tu* з відповідними дієслівними формами, маркована етикетна формула вітання *Slr*. Можна також припустити, що *00lina00* є медичним працівником з певним досвідом роботи, на відміну від *-Karen-*, оскільки інтернатура є практикою після закінчення навчання. А *00lina00* у своєму повідомленні не тільки дає пояснення, але й підбадьорює нового колегу *Bon courage ;)*. До того ж, повідомлення *00lina00* містить елементи професійного аргю – *traumato, cardio, pédiatrie et la bobologie ;)* -, де остання лексична одиниця носить дещо іронічний характер і вживається медпрацівниками на позначення лікування незначних подряпин. Активне вживання мовцем смайликів, елементів усного розмовного мовлення (використання прикметника *bon* як інтенсифікатора *une bonne douzaine d'années d'étude; restez "zen"*) надає повідомленням невимушеного неформального характеру. У цілому, можна заключити, що спілкування відбувається між студентом-випускником та лікарем-практиком з досвідом роботи. Отже, існує асиметрія статусів комунікантів у спільноті, що й створюється мовними засобами: обирає студентом/кою *-Karen-* нейтрального реєстру і немаркованого з погляду на соціальну дистанцію спілкування, і невимушено-неформального – лікарем *00lina00*.

У цілому ж можна дійти **висновку**, що у віртуальному спілкуванні тема обговорення, окрім функції когезії дискурсу, набуває

ще функції стрижневого елементу для формування дискурсивної спільноти, а також впливає на вибір стилю мовлення. А саме, обговорення юридичних, економічних, наукових, так званих “серйозних” питань, переважною більшістю комунікантів активізує дистантне спілкування і використання нейтрального мовного регістру з тенденцією до суперстандарту, тоді як особисті теми представлені більш невимушеним стилем спілкування та малою соціальною міжперсональною дистанцією.

Перспективи подальших досліджень. Надалі вбачається можливим дослідити зв'язок теми діалогу з різними типами соціального дейксису, що дозволить просунутися дедалі у процедурі лінгвістичної ідентифікації особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Les Carnets du Cediscor 8* : Les discours de l'internet : nouveaux corpus, nouveaux modèles ? – P. : Presse Sorbonne Nouvelle, 2004. – 193 p. 2. *Карасик В. И.* О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20. 3. *Дейк Т.А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / Т.А. ван Дейк ; [сост. В. В. Петрова ; пер. с англ. яз. под ред. В. И. Герасимова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 4. *Кудоярова О. В.* Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англomовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. В. Кудоярова. – Х., 2007. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. *Etudiant et paquet fiscal* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://droit-finances.commentcamarche.net/forum/affich-3835662-etudiant-et-paquet-fiscal>. 6. *Mauvaise manip* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.commentcamarche.net/forum/affich-2503390-mauvaise-manip>. 7. *Problème démarrage – Boot impossible*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.commentcamarche.net/forum/affich-1309779-probleme-demarrage-boot-impossible>. 8. *SCORPION comment ça tape !!!* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.commentcamarche.net/forum/affich-2588332-scorpion-comment-ca-tape>. 9. *[IE]impossible de se connecter a internet* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.commentcamarche.net/forum/affich-2418533-ie-impossible-de-se-connecter-a-internet>. 10. *Comment avez vous etez diag pour la spa?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sante-medecine.commentcamarche.net/forum/affich-410521-comment-avez-vous-etez-diag-pour-la-spa>. 11. *Interniste?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sante-medecine.commentcamarche.net/forum/affich-421730-interniste>.

ДОЙЧИК О. Я.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛІНГВО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ
ЛЮДСЬКОЇ ЕКЗИСТЕНЦІЇ У РОМАНАХ ДЖУЛІАНА БАРНСА
“*A HISTORY OF THE WORLD IN 10 ½ CHAPTERS*”, “*METROLAND*”,
“*STARING AT THE SUN*”

Стаття присвячена виявленню особливостей мовного вираження екзистенціалу СТРАХ СМЕРТІ у тексті романів Джуліана Барнса “*A History of the World in 10 ½ Chapters*”, “*Metroland*” та “*Staring at the Sun*”. Для відтворення структури концепту СТРАХ СМЕРТІ застосовано польову модель його відображення. Вивчення концептуального змісту проявів людської екзистенції з подальшим описом моделі індивідуальної системи цінностей автора сприяє відтворенню концептуальної картини світу та ідіостилу письменника.

Ключові слова: ідіостиль, концепт, індивідуальна концептосфера, концептуальне поле.

Статья посвящена исследованию особенностей языкового выражения экзистенциала СТРАХ СМЕРТИ в тексте романов Джулиана Барнса “*A History of the World in 10 ½ Chapters*”, “*Metroland*” и “*Staring at the Sun*”. Для воссоздания структуры концепта СТРАХ СМЕРТИ применена полевая модель его отображения. Изучение концептуального содержания проявлений человеческой экзистенции с последующим описанием модели индивидуальной системы ценностей автора способствует воссозданию концептуальной картины мира и идиостиля писателя.

Ключевые слова: идиостиль, концепт, индивидуальная концептосфера, концептуальное поле.

The article reveals the peculiarities of verbalization of the existential category of FEAR OF DEATH in Julian Barnes' novels “*A History of the World in 10 ½ Chapters*”, “*Metroland*” and “*Staring at the Sun*”. The core-periphery model of the concept verbalization is used to structure its description. The analysis of conceptual representation of human existential behaviour with the further modeling of the author's individual evaluation system favours the description of the writer's conceptual world view and his idiosyle.

Key words: idiosyle, concept, individual conceptual sphere, conceptual field.

Актуальність. Для сучасних досліджень когнітивної лінгвістики характерним є звернення до моделювання концептуальної картини світу як ментальної основи ідіостилу письменника (І. Тарасова, О. Мазепова, О. Фоменко, Г. Бикова, Н. Лисенко, Л. Ставицька, О. Беспалова та інші). Концептуальна картина світу (концептосфера) автора відображає способи індивідуальної концептуалізації дійсності і представлена когнітивними утвореннями авторської свідомості (праці В. Карасика, А. Вежбицької, Н. Арутюнової, З. Попової, Ю. Степанова, Й. Стерніна, Р. Цура, Е. Семіно та інших).

Одиницею індивідуальної свідомості, авторської картини світу більшість дослідників вважають концепт (О. Беспалова [1], И. Тарасова [2], В. Карасик [3], В. Іващенко [4], Й. Стернін [5]). Концептуальна інформація семантично виводиться з єдиного тексту творчості письменника, тому

спрямоване на неї дослідження полягає у виявленні та інтерпретації базових концептів того чи іншого літературного твору. У художньому тексті завжди існує система концептів, яка втілює авторський задум, формує цілісність твору і відображає концептосферу автора. Дослідження концептуальної картини світу письменника здійснюється за допомогою аналізу мовних засобів вербалізації індивідуально-авторських концептів.

Метою дослідження є виявлення особливостей мовного втілення одного із важливих елементів концептуальної картини світу сучасного англійського письменника Джуліана Барнса.

Предметом дослідження є лінгво-стилістичні особливості концептуалізації людської екзистенції у романах Джуліана Барнса “A History of the World in 10 ½ Chapters”, “Metroland” та “Staring at the Sun”.

Об'єктом дослідження даної статті є мовний матеріал романів відомого сучасного англійського письменника Джуліана Барнса.

Головною рисою індивідуальної концептуалізації дійсності письменника є акцентація уваги на екзистенційних проявах людського буття. Мовне вираження трагічного світовідчуття характеризується глибиною осмислення складних життєвих ситуацій, дихотомій морального вибору.

На думку Дж. Барнса, складна і суперечлива соціальна реальність, з нівеляцією усіх ціннісних координат, заміною людського фактору штучним інтелектом, постійною загрозою ядерної війни, породжує в людині страх, невпевненість у завтрашньому дні та формує відчуття власного тотального безсилля (*That is what's wrong with the world <...> We've given up having lookouts. We don't think about saving other people, we just sail on by relying on our machines,* [9:95–96]). Людина загубилася у нестримному потоці розвитку цивілізації і, внаслідок всезагального нехтування первинно людськими цінностями, такими, як любов до інших, взаємодопомога, взаєморозуміння, віра у себе, а найголовніше – віра у вищі сили, у Добро, у Бога, відбувається моральний занепад особистості, зневіра, і, як результат – поява страху. Зникнення ціннісних орієнтирів, відсутність духовного оперття обертається для людини, яка на тому чи іншому віковому етапі здатна переосмислити власне життя і його перспективи, усвідомленням безглуздості свого існування.

Для Дж. Барнса проблема існування Бога і життя після смерті є надзвичайно актуальною, враховуючи його атеїстичне виховання, тому питання безсмертя душі та існування Вищої сили цікавить його з різних позицій. Він намагається врахувати всі можливі теорії, зіставивши їх із

власними інтуїтивними здогадами, і наділяє героїв романів своїми переживаннями. Неможливість як для героїв, так і для самого письменника вияснити правду зумовлює появу страху перед невідомим (*The fear of death would always arrive while I was lying on my right side, facing out towards the window and the distant railway line* [10:58]).

“Невідоме” знаходиться у майбутньому і неминуче втілюється виключно у понятті смерті. Інше невідоме майбутнє не викликає страху і не є предметом аналізу автора.

І концепт смерті, і концепт страху актуалізуються у романах Дж.Барнса “A History of the World”, “Metroland” та “Staring at the Sun” у нерозривному взаємозв’язку, тому видається єдино можливим і необхідним проаналізувати ці два елементи індивідуальної картини світу автора, об’єднавши їх у концепт СТРАХ СМЕРТІ.

Страх смерті виникає у героїв на різних вікових етапах. Письменник поділяє людське життя на три періоди – юність (вік до 20-ти років), середній вік та старість. Характерні риси та особливості кожного із трьох періодів аналізуються автором майже у всіх його творах.

Для юного віку притаманні невпевненість у собі та пошук (часто хаотичний) свого місця у житті. Детально переживання юної людини описані письменником у романі “Metroland”. Головний герой відчуває страх смерті особливо гостро у віці до 20-ти років, що пояснюється постійним пошуком істини, пояснень усьому, глобальністю мислення, максималізмом, аналізом навколишнього світу і самого себе, невмінням віднайти своє призначення та постійною тривожністю через незадоволення основних потреб та інстинктів, головними з яких (для автора) є відчуття власної безпеки та визнання себе як індивідуальності.

Людина середнього віку, на думку Дж. Барнса, або перемагає страх смерті, реалізувавши себе у сім’ї (Christopher – “Metroland”), дітях (Jean – “Staring at the Sun”), займаючись улюбленою роботою (Christopher – “Metroland”, Franklin – “A History of the World” (“Visitors”)), кохаючи (“A History of the World” (“Parenthesis”), Christopher – “Metroland”), або, не знайшовши свого призначення і не усвідомивши власної самодостатності, переживає кризу і єдиним виходом із неї бачить самогубство (Gregory – “Staring at the Sun”): *Perhaps he’d begun to think of suicide because he’d seen himself as a failure?* [11:187].

Настання похилого віку супроводжується переверотом у світогляді. Людина аналізує прожите життя, і усвідомлення близької старості (*seeing death on the way* [10:135]) знову ж-таки спричинює появу страху. Герої

автора намагаються знайти відповіді на питання про існування Бога, життя після смерті, критерії правильності земного життя і, на випадок існування раю чи пекла, вплив гріхів (наприклад, самогубство (Gregory – “Staring at the Sun”)) на посмертні муки душі. У цьому контексті страх смерті – це страх зникнути назавжди: *We all fear death; we would all prefer some system of eternal life ... six thousand years of afterlife* [11:165].

Для більш детального аналізу концепту СТРАХ СМЕРТІ, доцільно застосувати польову модель із ядром FEAR OF DEATH.

Методологія дослідження концептів базується на виділенні поняттєвої, образної та ціннісної складових їх структури (В. Карасик, З. Попова, Й. Стернін та інші). Згідно з точкою зору В. Пищальникової, концепт охоплює всі знання і уявлення індивіда про ту чи іншу реалію: поняття, чуттєвий образ, емоції, асоціації і слово у якості інтегративного компоненту [6:45–47]. Тому вчена виділяє у структурі концепту поняттєвий, предметний, асоціативний та оцінний компоненти.

На думку Н. Афанасьєвої [7:382], структура деяких концептів включає символічний компонент, оскільки вони містять міфологічний та архетипний рівні і мають символічний характер. І. Тарасова [2] також пропонує аналізувати символічний компонент у складі структури концепту, розглядаючи його як зону перетину полів концептів різних типів.

Отже, виділивши, услід за В. Карасиком, Н. Афанасьєвою, І. Тарасовою, В. Пищальниковою та іншими дослідниками, поняттєвий та предметно-чуттєвий рівні у приадресній зоні концепту, асоціативний, образний і символічний рівні у зоні ближчої периферії та оцінно-ціннісний рівень у зоні дальшої периферії концептуального поля, змоделюємо структуру концепту СТРАХ СМЕРТІ.

Побудова моделі поняттєвого рівня концепту потребує об’єднання когнітивних ознак (в тому числі індивідуально-авторських) емоції страху та концепту смерті, з урахуванням семантичного обсягу ядра концептуального поля.

Тлумачний словник англійської мови [8] подає такі визначення лексем:

Death – ‘the fact of somebody dying or being dead’,
‘the end of life; the state of being dead’,
‘the permanent end or destruction of something’,
(Death) ‘the power that destroys life, imagined as human in form’.

Fear – ‘the bad feeling that you have when you are in danger, when something bad might happen, or when a particular thing frightens you’,
‘the possibility or danger that something bad might happen’.

Інваріантними компонентами змісту лексеми FEAR є ‘боязнь чогось (конкретного)’ та ‘передчуття можливої небезпеки’, які доповнюються авторськими значеннями ‘тривожне, нав’язливе відчуття’ ‘боязнь чогось невідомого’. Поняттєве ядро лексеми DEATH утворюють компоненти ‘кінець життя’, ‘стан небуття’ та ‘руйнування чогось’ і, в певних контекстах, ‘сила що знищує життя’. Індивідуально-авторськими смислами виступають ‘біль’ та когнітивні ознаки ‘неминучість’ і ‘тотальність’. Питання, яке найбільше хвилює героїв – існування життя після смерті, тому смисловий компонент ‘кінець життя’ слід розширити до ‘кінець фізичного і духовного життя’, оскільки найбільший страх виникає при усвідомленні абсолютного небуття і повного зникнення.

Отже, об’єднання компонентів змісту досліджуваних лексем дало можливість сформулювати таке визначення ядра концептуального поля FEAR OF DEATH: ‘тривожне і нав’язливе відчуття страху перед неминучим кінцем фізичного і духовного життя; боязнь тотального зникнення, небуття; страх, що виникає внаслідок неможливості пізнання невідомого (таємниці смерті)’.

Визначивши семантичний обсяг ядра, можна описати поняттєвий рівень концепту СТРАХ СМЕРТІ і виділити індивідуально-авторські когнітивні ознаки обох понять.

СМЕРТЬ вербалізується одиницями із семами ‘умирання’, ‘знищення’, ‘небуття’ серед яких іменники: *death, extinction, Big D, the Big Thing, corpses, decay, deathbed, oblivion, destruction*; дієслова *destroy, annihilate, devour, perish, bury*, словосполучення *to be lost, to be cast out, to be condemned, to be a goner, to end up Dead, a last burn up*. Центральними когнітивними ознаками смерті виступають незворотність (*The Earth floating inexorably towards a last burn up* [10:60], *irreparable decay* [9:139]), тотальність (*total aloneness* [10:58]), неминучість (*gloomy inevitability* [9:302], *imminent death* [9:118]).

Суб’єктами смерті виступають не лише люди (*me, we, passengers, species, mankind*), а і реалії живої (*mink, reindeer, animals on the Ark*) та неживої природи (*the city, the planet, the Earth*), артефакти (*ships, rafts, shoes, the bishop’s throne, picture’s frame, furniture, works of art*).

СТРАХ представлений синонімами з різним ступенем інтенсивності

емоційного переживання: *fear, horror, terror, panic, apprehension*. Атрибути страху мають негативне забарвлення і, підсилюючи такі його когнітивні ознаки як ‘тотальність’ та ‘нездоланність’, включають одиниці: *paralyzing horror, sudden rising terror, surging need to scream, trembling panic, shaking body, depressing, persecuted sense*.

Страх смерті дуже часто передається описовими конструкціями: *persecuted sense of having been trapped* [10:58], *Audience...fell silent <...> and were watching the tall man <...> Everyone was avoiding an incautious movement; each breath was discreetly taken* [9:40], ... *stiff-necked silence* [9:41], ... *he found the most attentive audience he had ever faced* [9:54], має фізіологічні ознаки: ... *a silence that smelt of urine <...> Franklin felt sweat burst into the palms of his hands* [9:43], ... *he <...> tried to damp down a shudder* [9:48], *He sensed ... the swell of exhaustion. The men seemed almost bearded, the women crumpled* [9:54] або виражається описом характерних дій: *People held hands <...> There were occasional sniffs and sobs <...> slow voice, suppurating with panic* [9:41].

Смерть як об’єкт страху також часто передається описово: *fear of being devoured by a large creature, fear of being chomped, slurped, gargled, washed down with a draught of salt water and a school of anchovies as a chaser; fear of being blinded, darkened, suffocated, drowned, hooded with blubber; fear of sensory deprivation <...>; fear of being dead* [9:178].

Суб’єктами страху смерті найчастіше виступають люди (*death-dreading generation* [9:178]) та деякі тварини (*...the reindeer sensed <...> something distant, major. . . long-term* [9:13]).

Засоби відтворення зорового та тактильного сприйняття утворюють предметно-чуттєвий рівень концепту: *<...> it doesn't matter a damn, because of the death he holds in his arms?* [9:132], *seeing death on the way* [10:135], *<...> their hearts now hardened by the constant sight of death* [9:121], *<...> to see extinction before them in 3D* [11:165].

Асоціативний рівень досліджуваного концепту включає мовні одиниці, що виражають ідею насильницького переривання життя (*suicide, mass murder, execution, atomic war, battle*) та реалії, що асоціюються зі знищенням (*shipwreck, deluge, flood, catastrophe*) і мають причинно-наслідковий зв'язок із ядром. Крім того сюди входять численні описові позначення смерті та руйнування: *first big accident <Chernobyl>* [9:84], *<...> if terrible things are going on up in the North, things which threaten the whole existence of the planet <...>* [9:89], *the heat from the metal floor of the cage* [9:57], *<...> here he was on his deathbed, preparing for oblivion* [9:143], *violent*

commotion <earthquake> [9:167], <...> *a fatal heart-attack* <...> then *an explosion would scatter you* over some forlorn hillside [11:95], *Caput, finito, curtains* [10:61].

Індивідуально-авторськими асоціатами страху смерті виступають **біль** (*In the old days, it had been hell, not death, that was feared, and artists elaborated such fears in panoramas of pain* [11:94], *the routine ache of Big D* [10:59], *Was the pain which unbelievers bore all their lives at the prospect of oblivion to be extended into further pain inflicted for having denied the Lord? Miss Fergusson feared that it might be* [9:147]), **безумство** (*derangement* [9:121], *catastrophe* <...> *mad act of Nature, this crazed human moment* [9:125], *persistent victim syndrome. PVS* [9:108], *fear of sensory deprivation which we know drives people mad; fear of being dead* [9:108]) і, як його варіант, створення в уяві нової реальності через нездатність адекватно сприйняти дійсність (<...> *fabulation. You make up a story to cover the facts you<...>can't accept* [9:109]).

Моделювання образного рівня концепту дозволило виділити такі концептуальні метафори:

- DEATH IS A PERSON: *there was no escape from death* [9:118], *while they awaited death* [9:121], *as if death really had smoothed the cares away* [11:149], *It would be a death which mocked you* [11:97]

- DEATH IS AN ENEMY: *Art beats death* [9:243], *Does the mink struggle hard against death?* [11:149], *the way to defeat death is to mock it. With a joke we disarm eternity* [11:165].

- FEAR OF DEATH IS A PERSON: *the fear of death would always arrive* [10:57], *The arrival in my head of the fear of Big D* [10:57], *came lethargy and apprehension* [9:47], *It's amazing what fear can do* [9:12], *the infrequent but paralyzing horror of Big D invaded my life* [10:58].

- DEATH IS DARKNESS: *infinitely receding blackness* [10:61], *he was now consigned to outer darkness* [9:147], *imminent deaths in the ruckled black velvet* <the ocean> [9:175], *the pinpoint of human existence fading inexorably in a black universe* [9:226], *Have you seen a picture go on relentlessly developing until its whole surface is black?* [9:237].

Опозитом темряви-смерті традиційно виступає світло-життя, в тому числі і життя після смерті: *the ignorant savage in the darkened jungle who could not possibly had known the light* [9:147].

- DEATH IS (EMPTY) SPACE: *panic at the approaching void* [9:223], *total aloneness* [10:58].

- FEAR OF DEATH IS AN ILLNESS: *the timing and location of my bouts*

of fear [10:58], *paralyzed by the thought of a return to it* <pond> [9:178], 'Is the fear of death an ineradicable human instinct?' 'Not any more. Imagine a dental nerve being removed.' [11:172], *would we like our fear of death to be clinically removed?* [11:175], <fear> as background to and symptom of the central image of non-existence [10:58], *suppose that someone came up with a cure for death* [10:60].

▪ FEAR OF DEATH IS THE HIGHEST (emotional) POINT: *once started the fear could not be diminished* [10:58], *A sudden rising terror which takes you unawares* <...> *which takes an hour or so to subside* [10:58], *rip-tide of panic* [9:54].

▪ DEATH IS A VISION: *the central image – non-existence* [10:58], *a picture of endlessly retreating stars* [10:58].

▪ DEATH IS THE FINAL POINT. Смерть уявляється кінцевою точкою перебування особи у часі: *fear was known to be finite* [11:94], *like some terrible parody of a municipal clock, gunfire pealed* [9:57], *they lie down to die when they reach the end of their lives* [9:199], *until we die* [9:224], *you always die in the end* [9:303], *a realization of Time going on without you* [10:58], ... *you are declaring the certainty of your own non-existence. I end. I do not go on* [11:165], *if ever they do find a way of delaying death* [10:61].

У просторі смерть мислиться як неминуче і постійне віддалення із невидимим для фізичного ока кінцевим пунктом: *infinitely receding blackness* [10:61], *endlessly retreating stars* [10:58], *something distant, major ... long-term* [9:13], *Motion downhill* [9:139].

▪ DEATH IS COLDNESS: *Death froze him* [9:227], *chilly region unheated by patent stoves* [9:147], *human skeleton in the cold darkness* [9:273].

▪ DEATH IS A PHENOMENON: ... *what it was like to die* [11:129], *what was a good death?* [11:134] *death bore no resemblance to sleep* [10:59].

▪ FEAR OF DEATH IS A PHENOMENON: *the effect of fear on hunger* [9:47], *What was the fear like? Is it different for other people?* [10:58].

▪ DEATH IS A DEPARTURE (for another world): *Tommy P. had one eye open for the back door* [11:104], *once here, they made the best of it; when departing, they struck the best deal they could* [11:110], *I don't advise you to follow me where I'm off to now* [11:129], *he told his life to depart* [11:165], ... *until the traveler arrived at the Border – a river it was forbidden to cross, a door that would not open* [11:173].

Індивідуально-авторськими символами смерті є **вода, сонце та комахи**, що живуть у деревині (*woodworm, death-watch beetle*).

Символізм **води** у контексті смерті, ймовірно, бере свій початок з

міфологічного образу ріки Лети (з грец. ‘забуття’). В індивідуально-авторській картині світу вода як символ смерті виступає у таких контекстах:

1. вода (океан) є місцем і причиною смерті (“The Stowaway”, “Visitors”, “Upstream”, “Shipwreck”, “Three Simple Stories” – “A History of the World”);

2. вода як хаос, що асоціюється із небуттям, яке у авторському розумінні є синонімом смерті. Морські глибини у людській свідомості часто викликають асоціації із темрявою та хаосом і спричиняють страх смерті (що пов’язано із закріпленими у підсвідомості архетипами): *We are all lost at sea, washed between hope and despair, hailing something that may never come to rescue us* [9:137], *terror of being transported back to the womb* [9:178], *our anxiety at the concept of amphibianism. Did it <the fear> relate in some way to the fact that millions of years ago our gill-bearing ancestors crawled out of the pond, and ever since we have been paralyzed by the thought of a return to it* [9:178];

3. вода виступає свідком морального занепаду, деградації людини (“A History of the World”: Ной і його сім’я (“The Stowaway”), терористи, пасажери корабля (“Visitors”), моряки на плоту (“Shipwreck”), представники урядів різних держав (“Three Simple Stories”): *What the hell do you think Noah and his family ate in the Ark? <...> It wasn’t a nature reserve, that Ark of ours; at times it was more like a prison ship* [9:4], *A pitched battle took place amid the waves and the darkness of the night <...> men were thrown into the sea, bludgeoned, stabbed* [9:118], *their hearts now hardened by the constant sight of death* [9:121], *the necessary cannibalism <...> the self-protective mass-murder* [9:126].

Сонце як індивідуально-авторський символ смерті актуалізується у романі “Staring at the Sun” у (традиційному) зіставленні смерті і заходу сонця, а також у порівнянні страху смерті із неможливістю дивитися на сонце, не примружуючи очі: *It was impossible to look at either the sun or death without blinking* [11:155], *You can’t stare at the sun for too long – not even the setting, quiet sun* [11:194], *the fingers of cloud no longer lay between her and the sun. They were face to face...she tried very hard not to blink. The sun’s descent seemed quicker this time, a smooth slipping away* [11:195].

Сонце мислиться кінцевою точкою у просторі (як і смерть), і свідоме наближення до сонця є одним із способів самогубства: *Climbing into the sun, watching it through slightly parted fingers. The air getting thinner, the aeroplane skidding about and climbing more slowly <...> The gathering cold. The thinning oxygen. The gradual invasion of contentment, then the joy. The slowness; the happy slowness of it all ...* [11:106]. На думку героїв роману, на самогубство

здатні лише сміливі люди, ті, яким вдалося перемогти страх смерті (дивитися на сонце крізь пальці): *You c a n stare at the sun* [11:155], *If you are more brave because you can imagine mutilation and death in advance <...> than those who can imagine these things most vividly, who can summon up in advance the fear and pain, are the bravest* [11:165], *You are complacent in the face of extinction; you decline to contest its smug dominion over you* [11:165].

Надзвичайно цікавим авторським символом смерті є **комахи** (*woodworm* та *death-watch beetle*). Вони символізують смерть у різних контекстах:

1. *death-watch beetle*: інстинктивна поведінка жуків мислиться як передвісник смерті (*the beetle was a harbinger ... its sound portended the death of someone in the house within the year* [9:144]) та попередження про небезпеку (*It came as a serious warning the day we realized that time and nature were happening to our cousin xestobium rufo-villosum <death-watch beetle> It must have been a neurotic response to fear of extinction* [9:18–19]).

Характерні звуки, які видає ця комаха, нагадують хід годинника, а їх неритмічність символізує відхід туди, де часу немає: ... *tick, tick. Tock ... It sounded like a clock gently misfiring, time entering a delirium* [9:143], *The ticking carried on overhead, and Colonel Fergusson was duly buried before the year's end* [9:146].

2. *woodworm*: терміти (часто іронічно) символізують тлінність, руйнування як матеріальних речей, так і духовних, наприклад, кохання: *Love will make you unhappy <...> later when the woodworm has quietly been gnawing away for years* [9:243].

Автор символічно показує як протягом тривалого часу щось незначне здатне зруйнувати щось важливе: <...> *how these woodworm had so devoured the leg < of the Bishop's throne> that the Bishop did fall like Daedalus* [9:64], *the timbers of the roof were all found to be vilely tainted by those diabolic bestioles* [9:64], *The painting is 'now in part a ruin'. And no doubt if they examine the frame they will discover woodworm living there* [9:139], *the furniture old enough to have woodworm in it* [9:171].

3. *woodworm*: комахи є свідками морального і духовного занепаду людини (The Stowaway” – “A History of the World”): *I don't know how best to break this to you, but Noah was not a nice man ... he was a monster ... My account you can trust* [9:12].

Незважаючи на те, що смерть і страх смерті оцінюються автором як щось безперечно негативне, про що свідчить і вибір мовних засобів (*depressing, persecuted sense, terrible things, violent commotion* та інші),

письменник опосередковано звертає увагу читача на те, що в умовах розвитку сучасного суспільства страх смерті є необхідним для попередження морального і духовного занепаду людства, і, у деяких ситуаціях, є рятівним, оскільки сприяє переосмисленню власного життя та відродженню загальнолюдських цінностей: *There must have been some causal connection between the arrival in my head of the fear of Big D and the departure of God* [10:57], *There was immortality through ones children* [10:59], *Art beats death* [9:243], *I wanted some kind of summing up, I wanted my life looked at* [9:291], *Do you think that there is no point in worrying about it all ... God. Faith. Religion. Death?* [11:156], *We are to oppose love to such wily, muscled concepts as power, money, history and death* [9:231].

Перспективи дослідження. Таким чином, застосування концептуального аналізу дало змогу виявити особливості мовного втілення концепту СТРАХ СМЕРТІ у романах Джуліана Барнса “A History of the World in 10 ½ Chapters”, “Metroland” та “Staring at the Sun” та побудувати польову модель концепту, виділивши в його структурі поняттєвий, предметно-чуттєвий, асоціативний, образний, символічний та оцінний рівні. Дослідження стало важливим доповненням у вивченні особливостей індивідуально-авторської концептуалізації дійсності. Його результати можуть бути використані для подальшого вивчення ключових концептів ідіостилію письменника Джуліана Барнса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалова О. Е. Концептосфера поэзии Н. С. Гумилева в ее лексическом представлении : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец.10.02.01 “Русский язык”; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – СПб, 2002. – 24 с.
2. Тарасова И. А. Категории когнитивной лингвистики в исследовании идиостиля [Электронный ресурс] / И. А. Тарасова // Вестник СамГУ. – 2004. – № 1 (31). – Режим доступа к вестнику : www.russian.slavica.org
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Иващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу / В. Л. Иващенко. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2006. – 326 с.
5. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
6. Пищальникова В. А. Концептуальная система индивида как поле интерпретации смысла художественного текста / В. А. Пищальникова // Материалы Всеросс. науч. конф. [“Язык. Человек. Картина мира”], (Омск, 2000). – Омск, 2000. – Ч. I. – С. 45–51.
7. Афанасьева Н. А. Авторский символ и его роль в смысловой организации художественного текста (на материале языковой модели мира М. Цветаевой) / Н. А. Афанасьева // Принципы и методы исследования в филологии : конец XX века : сб. статей науч.-метод. семинара “TEXTUS”. – СПб : Изд-во СГУ, 2001. – Вып. 6. – С. 380–384.

ДОВІДНИКИ

8. Longman Exams Dictionary. – London : Pearson Education Limited, 2006. – 1835 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Barnes J. A History of the World in 10 ½ Chapters / Julian Barnes. – New York : Vintage Books, 1989. – 308 p.
10. Barnes J. Metroland / Julian Barnes. – London : Picador, 1980. – 214 p.
11. Barnes J. Staring at the Sun / Julian Barnes. – London : Picador, 1986. – 195 p.

ДРУЖБЯК С. В.

Національний університет “Львівська політехніка”

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АРХАЇЗМИ ТА ІСТОРИЗМИ ЯК ПРОЯВИ МОВНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

(на матеріалі німецької економічної термінології)

Статтю присвячено дослідженню архаїзації термінологічних одиниць у сучасній німецькій економічній термінології. Проаналізовано екстралінгвальні і внутрішньомовні причини термінологічної архаїзації, розглянуто підходи до визначення термінів “архаїзм” та “історизм”, досліджено архаїзацію термінологічних значень.

Ключові слова: архаїзм, історизм, термінологічне значення, економічна термінологія.

Статья посвящена исследованию архаизации терминологических единиц современной немецкой экономической терминологии. Произведен анализ экстралингвистических и интралингвистических факторов терминологической архаизации, рассмотрены подходы к определению терминов “архаизм” и “историзм”, исследовано архаизацию терминологических значений.

Ключевые слова: архаизм, историзм, терминологическое значение, экономическая терминология.

The article deals with archaization of terminological units in modern German economic terminology. Analysis of extra and intralinguistic causes of terminological archaization, approaches of definition of terms “archaisms” and “historisms”, and archaization of terminological meanings have been made.

Key words: archaism, historism, terminological meaning, economic terminology.

У мові постійно співіснують диференційовані у часі типи слів: історизми, архаїзми, неологізми, що свідчить про властиву мові діалектичну єдність статичної і динамічної, поєднання стійкості і змінності. На противагу до постійного оновлення лексики неологізмами існує протилежна тенденція до застарівання і відмирання певних мовних одиниць.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідження процесів архаїзації термінологічної лексики. Адже термінологія, як складова загальнонародної мови, підлягає мовним змінам так само як і загальноновживана лексика.

Мета роботи полягає у виявленні фактів застарівання термінологічних одиниць економічної сфери, їх класифікації, аналізі причин переходу таких мовних одиниць із ядра терміносистеми на периферію.

Об’єкт дослідження – економічна термінологія сучасної німецької мови, **предмет** – термінологічні архаїзми та історизми економічної

терміносистеми.

Матеріалом дослідження є 323 економічних застарілих терміни, отриманих методом суцільної вибірки із німецьких фахових періодичних видань та економічних словників.

Новизну пропонованої роботи визначає те, що хоча термінологічні архаїзми та історизми вже були об'єктом дослідження, однак, аналізувались вони в інших термінологіях: військова сфера [1], суспільно-політична [2], або у загальноповсякденній лексиці [3]. У своїй розвідці ми вперше спробуємо всебічно висвітлити застарівання термінологічних одиниць у сучасній німецькій економічній терміносистемі.

Про динамічні процеси, що відбуваються у сучасній фаховій мові економіки свідчить серед інших мовних процесів і те, що відбувається зміна частотності вживання деяких термінологічних одиниць, пов'язана із розширенням чи звуженням меж їх мовного простору. Відбувається функціональна переорієнтації лексичних одиниць. Номінативні одиниці починають виконувати нехарактерну для них раніше прагматичну функцію – це виявляється у першу чергу через те, що з певних причин відбуваються зміни у їх вживанні.

Із кола питань які виникають під час визначення сутності цього розряду лексики ми торкнемося проблеми розмежування суміжних явищ архаїзмів та історизмів, спробуємо уточнити поняття “історизм” та “архаїзм”, а також простежимо їх специфіку в німецькій економічній термінології.

Сучасна лінгвістична наука визначає історизми як слова, які вийшли з ужитку в зв'язку зі зникненням позначуваних ними понять, а архаїзми – як застарілі слова, витіснені з активного вжитку іншими словами, але які збереглися в пасивному словнику [4:225–226]. Тобто, основними критеріями розмежування цих визначень є причини їх переходу з ядра мовної системи на периферію. Архаїзми і історизми фіксуються колективною свідомістю як лексика маркована в часі; для них є характерними вузька сфера застосування і низька частотність вживання.

Водночас, у мовознавстві усталилася думка, що процеси відмирання або пасивізації лексики викликають певні зміни у словниковому складі, але їх дія значно слабша ніж дія процесу неологізації [3:41; 5:188]. Ю. О. Карпенко стверджує, що “у мові з'являється слів помітно більше, ніж виходить із неї. Поза тим неологізми проникають у мову значно швидше, ніж застарілі слова виходять із неї. Перший процес вимірюється десятиліттями, а другий тягнеться століттями” [6:110]. Тобто,

застарівання слів відбувається не раптово. Вони поступово переходять із активного вжитку в пасивний, з мовного центру на периферію, стають менш відомими молодшим поколінням, так, що незабаром слово сприймається як непотрібне або позбавлене змісту. Воно перестас фіксуватися колективною мовною свідомістю. Як приклад можна навести іменник *der Geldbeutel* який був витіснений запозиченим іменником *der Portmonnaie* і на сучасному етапі вживається тільки у наступних зворотах: *tief in den Geldbeutel greifen* (в розмовній комунікації це означає *viel Geld ausgeben*), *an den Geldbeutel gehen* (у значенні *ins Geld gehen, viel kosten, teuer sein*) чи *auf seinem Geldbeutel sitzen* (тобто *unwillig Geld ausgeben, geizig sein*). Схожу ситуацію спостерігаємо і з іменником *die Geldbörse* (*seine Geldbörse zücken/ziehen [müssen]*) [7:246].

Однак, такий повільний процес властивий для загальноновживаних слів. Як підтверджує матеріал дослідження, термінологія значно швидше позбавляється зайвого “баласту” непотрібних термінів. У час загальноєвропейської інтеграції і глобалізації економіки у термінологічній системі за короткий період “відбуваються мовні зрушення, для здійснення яких у соціально спокійні часи були потрібні роки” [8:168].

Такі важливі події як возз’єднання Німеччини та перехід на одну економічну систему – ринкову економіку мали великий вплив на динаміку розвитку економічної термінології. Ми зафіксували швидкий перехід термінологічних одиниць як до розряду історизмів, так і до розряду архаїзмів.

У першому випадку під впливом позамовних чинників до розряду **історизмів** перейшли, насамперед, лексичні одиниці тієї сфери економічної термінології, що була детермінована як лексика НДР. Адже, після возз’єднання Німеччини у 90 р. XX ст. з активного словникового складу мови экс-НДР надзвичайно швидко, у зв’язку із зникненням понять і реалій радянської доби, зникла і та термінологія яка їх позначала. В роки дивергентного мовного розвитку ця лексика відігравала важливу роль як в офіційній, так і в неофіційній комунікації НДР, займаючи при цьому значне місце в мовній свідомості кількох поколінь східних німців. За змінених комунікативних умов така лексика стала непридатною для задоволення актуальних потреб спілкування й перетворилася за короткий строк із мовної дійсності в мовну історію, це стосується слів-ідеологем, економічних понять, пов’язаних із соціалістичною плановою економікою, назв соціалістичних партій і організацій, наприклад: *die Arbeiter-und-*

Bauern-Inspektion (ABI) “робітничо-селянська інспекція” [10:65], *Volkseigener Betrieb* (VEB) “народне підприємство” [10:808], *die Planwirtschaft* “планова економіка” [10:587], *die Planerfüllung* (-übererfüllung) “виконання (перевиконання) плану” [10:583], *das Kombinat* “комбінат” [10:440] тощо.

Крім цього, такий екстралінгвальний чинник, як запровадження єдиної європейської валюти, призвів до того, що позначення грошових одиниць країн Європейського Союзу також перетворилися на історизми: *Deutsche Mark*, *Drachme*, *Escudo*, (*französischer*, *belgischer*, *luxemburgischer*) *Franc*, *Gulden*, (*dänische*, *schwedische*) *Krone*, *Lira*, *Peseta* і *Schilling*, відповідно, з бюлетенів курсу іноземних валют зникли і їхні аббревіатури: *DEM* (*Deutsche Mark*), *BEF* (*belgischer Franc*), *FRF* (*französischer Franc*), *GRD* (*griechische Drachme*), *ITL* (*italienische Lira*), *LUF* (*luxemburgischer Franc*), *NGL* (*niederländischer Gulden*), *ATS* (*österreichischer Schilling*), *PTE* (*portugiesischer Escudo*), *SEK* (*schwedische Krone*), *ESP* (*spanische Peseta*). Сьогодні назви цих валют знаходяться на периферії термінологічної системи, деякі з них зустрічаються у фразеологічних зворотах: *auf Heller und Pfennig bezahlen*, *jeden Pfennig[dreimal] umdrehen*, *keinen Pfennig wert sein*, *auf den Pfennig sehen*, *nicht für fünf Pfennige oder mit dem Pfennig rechnen* [9:484]. Таким чином, актуальність назви речей часто є у прямій залежності від актуальності самих речей [3:14], якщо певна кількість реалій переходить на периферію життя чи повністю зникає, набуває пасивного статусу і та лексика, яка використовується для її позначення.

У другому випадку терміни виходять з активного вжитку через те, що вони, як позначення яких-небудь понять в процесі вживання у мові витісняються іншими словами (з тими самими значеннями), які виявляються більш придатними для вираження відповідних понять, такі терміни стають **архаїзмами**. Це словосполучення та слова, що складали організаційну лексику: назви економічних організаційно-структурних одиниць усіх рівнів, державних органів та деяких елементів системи економічного управління.

У досліджуваній термінології ми виявили наступні групи архаїзмів:

1) У переважній більшості архаїзмами стали ті терміни, які мали однаковий обсяг значень але різну фоморфологічну форму, яка не збігалася у економічних термінологіях колишніх ФРН та НДР, тобто, позначали паралельні назви. Це такі терміни:

поняття	архаїзм	функціонально актуальна лексема
ціна внутрішнього ринку	<i>der Binnenpreis</i>	der Inlandspreis
колективний договір	<i>der Betriebskollektivvertrag</i>	die Betriebsvereinbarung
раціоналізація	<i>die Bewirtschaftung</i>	die Rationalisierung
бюджет	<i>der Staatshaushaltsplan</i>	das Budget
принципи укладання і виконання бюджету	<i>Grundsätze der Haushaltswirtschaft</i>	die Budgetgrundsätze
економічна ефективність	<i>die Effektivität</i>	die Effizienz
податки на прибуток	<i>die Gewinnabführungen</i>	die Gewinnsteuer
внутрінімецька торгівля	<i>Außenhandel zwischen der DDR und BRD</i>	innerdeutscher Handel
кінцевий попит	<i>letzte Verwendung der Privansektor</i>	die Endverwendung private Wirtschaft
приватне господарство	<i>volkseigenes Gut</i>	das Staatsgut
державне господарство	<i>die Stützungen</i>	die Subventionen
субсидії	<i>der Nationalreichtum</i>	das Volksvermögen
національне багатство	<i>der Arbeiter</i>	der Arbeitnehmer
працівник	<i>die Werktätigen</i>	die Erwerbstätigen
працююча особа	<i>die Betriebsleitung</i>	die Geschäftsführung
керівництво	<i>das Kombinat</i>	der Konzern
підприємством	<i>der Sekretär</i>	der Geschäftsführer
концерн	<i>die Öffentlichkeitsarbeit</i>	Public Relations (PR)
керівник	<i>die Kaderabteilung</i>	die Personalabteilung
відділ роботи з громадськістю	<i>die Kaderkarte</i>	die Personalakte
відділ кадрів	<i>die Rekonstruktion</i>	die Sanierung
особова справа	<i>der Sero</i>	das Recycling
реконструкція		
повторна переробка		

Ці терміни не змогли рівноправно конкурувати у термінологічній системі, що було зумовлено дією зовнішніх чинників: домінування ФРН у

всьому спричинило те, що східнонімецькі терміни витіснялися – майже виключно – західнонімецькими еквівалентами, вилучатися з ужитку та переходити до розряду архаїзмів.

2) Архаїзмами стали і терміни, які у колишніх ФРН та НДР збігалися за зовнішньою формою, але мали різний обсяг значень. В НДР вони, через приналежність до іншої економічної системи мали відмінні від західнонімецьких термінів додаткові компоненти, що ілюстрували особливості планової економіки. Ми відносимо до цієї групи такі термінологічні одиниці (курсивом виділено застарілі значення):

1. **die Vorratsnormierung** – а) вихідний пункт планування на підприємстві руху запасів, на основі якого центральний емісійний банк здійснює кредитування оборотних коштів; б) визначення величини матеріальних цінностей, необхідних для безперебійної виробничої роботи і торгівельної діяльності підприємства, в залежності від об'єму продукції [11:822].

2. **die Subventionspolitik** – а) суттєва риса економічної політики країн із плановою економікою, тісно пов'язана із ціновою політикою; б) субсидування виробництва товарів, які реалізуються на ринку, втручання у функціонування саморегулюючого ринкового механізму, перешкода для цін у здійсненні регулюючої функції [11:728].

3. **die Preisbildung** – а) встановлення цін державною владою з урахуванням певних економічних і соціальних прагнень; б) утворення цін у результаті дії певних ринкових сил і ринкової кон'юнктури [11:605].

4. **der Markt** – а) сфера реалізації товарів і послуг, при якій товарний обмін здійснюється на плановій основі; б) сфера реалізації товарів і послуг, при якій товарний обмін здійснюється стихійно (самостійні господарські об'єкти (покупці і продавці) обмінюються товарами, правами користування і розпорядження) [11:517].

5. **der Marketing** – а) покращення організації збуту і застосування різноманітних методів розширення збуту (дослідження ринку, сегментування ринку); б) напрямок діяльності по управлінню підприємством, який скеровує його функціонування у сукупності на обслуговування існуючих і потенційних ринків збуту [11:516].

6. **die Kreditbewirtschaftung** – а) кредитні обмеження які здійснюються державним банком у плановому порядку і мають цільовий характер; б) контроль або обмеження кредитної діяльності банків з боку держави чи центрального емісійного банку [11:478].

7. **die Investitionskontrolle** – а) державний контроль за виконанням

господарських договорів, укладених між замовниками (у капітальному будівництві) і підприємствами-підрядниками зі спорудження планових об'єктів капітального будівництва; б) спостереження за економічністю (рентабельністю) капітального будівництва і за успішним здійсненням стадії підготовчих робіт [11:414].

8. **die Handelsspanne** – а) сума грошових засобів, яку одержує торгове підприємство (організація) для відшкодування витрат, що виникають під час виконання її функцій і на формування її прибутку, яка рекомендується адміністративним рішенням; б) сума грошових засобів, яку одержує торгове підприємство (організація) для відшкодування витрат, що виникають під час виконання її функцій і на формування її прибутку, яка встановлюється у результаті переговорів і угод між сторонами (контрагентами) із врахуванням різноманітних умов конкретних ринкових ситуацій [11:348].

9. **die Handelspolitik** – а) торгова політика яка стосується тільки внутрішньої торгівлі і включає засоби із забезпечення населення споживчими товарами та підвищенню економічної ефективності зовнішньої торгівлі; б) зовнішньоторгова політика, скерована на регулювання міжнародного обміну товарами і послугами [11:347].

10. **die Gewerkschaften** – а) громадська організація робітників, організованих за галузями, причому як адміністрація, так і інші робітники підприємства є членами того ж самого об'єднання і об'єднуються в єдину центральну організацію; б) об'єднання працюючих за наймом осіб, організованих за галузевим або професійним принципом з метою посилення своїх позицій стосовно до роботодавців, в інтересах покращення свого соціального і економічного становища [11:331].

11. **geplannter Gewinn** – а) підсумковий результат господарської діяльності, якого слід досягти, виходячи із запланованого виробництва і запланованих витрат; б) прибуток звітного періоду, прогнозований на базі виробничих планів і фінансових звітів, що береться за основу фінансового плану [11:314].

12. **die Gemeinschaftsunternehmen** – а) створені за участю державних і приватних підприємств, або підприємств країн планової економіки і ринкової економіки спільні підприємства; б) форма співробітництва між підприємствами для здійснення певної цілі господарської діяльності [11:306].

13. **die Fremdfinanzierung** – а) зовнішнє фінансування, яке здійснюється за рахунок банківських кредитів і кредитів або дотацій із

державного бюджету; б) фінансування заміни і розширення основних засобів і оборотних засобів підприємства за рахунок використання банківських кредитів, емісій акцій і облігацій, а також державних субсидій [11:282].

У досліджуваній термінології ми констатували також наявність “комбінованих” лексем, тобто лексем, один із складових елементів яких є застарілим словом. Слід зазначити, що вони позначають сучасні поняття: *der Finanzmagnat* “фінансовий магнат” [10:312], *der Bankengigant* “банківський гігант” [10:113]. Це свідчить про те, що застаріла лексика ще довго залишається у пасивному фонді, зберігається колективною мовною свідомістю і може бути знову використаною для називання певних понять чи явищ.

Таким чином, можемо констатувати, що безперервний процес застарівання лексики, стимулом для якого є зовнішні чинники, слугує постійному вдосконаленню економічної термінології німецької мови, але не є при цьому визначальним у її розвитку. **Перспективним** у подальших розвідках є зіставне дослідження процесів застарівання термінологічних одиниць в українській та німецькій мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедева Т. Б. Об'єднання Німеччини – головний екстралінгвістичний детермінант еволюції військової лексичної підсистеми / Т. Б. Лебедева // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Серія “Романо-германська філологія”. – Харків : Константа, 1999. – № 461. – С. 134–139.
2. Капуш А. В. Еволюційні процеси в німецькій лексиці суспільно-політичного змісту (на матеріалі періодичних видань кінця 80-х – 90-х років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Алла Володимирівна Капуш ; Київськ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 20 с.
3. Гулыга Е. В. Новое и старое в лексике и грамматике немецкого языка: Учебное пособие для студентов фак. и ин-тов иностр. яз. / Е. В. Гулыга, Е. В. Розен – Л. : Просвещение, 1977. – 160 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Видав. центр “Академія”, 2000. – 368 с.
5. Кодухов В. И. Введение в языкознание : [учеб. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2101 “Русский язык и литература”] / В. И. Кодухов. – М. : Просвещение, 1987. – 288 с.
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : [підручник] / Ю. О. Карпенко. – К.– Одеса : Либідь, 1991. – 280 с.
7. Schemann H. Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext / Hans Schemann. – Stuttgart–Dresden, 1993. – 683 S.
8. Синельникова Л. Н. Языковые изменения конца XX века / Л. Н. Синельникова // Язык: история и современность : межд. сб. науч. статей. – Луганск : Альма-матер. – 1999. – С. 168–204.
9. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik. Systematisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen / Wolf Friederich. – München, 1966. – 764 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Большой немецко-русский экономический словарь / под ред. Ю. И. Куколева. – М. : РУССО, 2005. – 928 с.
11. Marktwirtschaft und Planwirtschaft: ein enzyklopädisches Wörterbuch Deutsch–Englisch–Russisch. – K. G. Saur. – München–London–New-York–Paris, 1992. – 1045 S.

ЗАХАРЧЕНКО Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ РИТОРИЧНОГО ПИТАННЯ В ПОЛЕМІЧНИХ ТРАКТАТАХ МАРТИНА ЛЮТЕРА

У статті досліджується стилістична функція фігури риторичного питання на матеріалі полемічних трактів М. Лютера. У межах головної функції – інтенсифікації авторської ідеї – риторичне питання виступає стержнем структурно-сюжетної лінії задуму автора, прийомом встановлення взаєморозуміння між автором та умовним адресатом.

Ключові слова: риторичне питання, полемічний трактат, Мартін Лютер, стилістична функція.

В статье исследуется стилистическая фигура риторического вопроса на материале полемических трактатов М. Лютера. В рамках основной функции – интенсификации идеи автора – риторический вопрос выступает стержнем структурно-сюжетной линии авторского замысла, средством достижения взаимопонимания между автором и условным адресатом.

Ключевые слова: риторический вопрос, полемический трактат, Мартин Лютер, стилистическая функция.

This article researches the stylistic figure of rhetorical question on the material of polemical treatises of M. Luther. Inside the frame of its main function – the intensification of the author's idea – rhetorical question is a core of the subject line structure following the authors' intention, and is a means to achieve the mutual understanding between the author and a conventional addressee.

Keywords: rhetorical question, polemical treatise, Martin Luther, stylistic function.

Об'єктом дослідження в статті є стилістична фігура риторичного питання в полемічних трактатах Мартіна Лютера “Ein Sendbrief vom Dolmetschen” (1530) [1], “Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiftt” (1545) [2], “Von den Juden und ihren Lügen” (1543) [3], **предметом** – стратегії застосування автором риторичного питання як засобу інтенсифікації висловлення. **Мета статті** полягає у визначенні когнітивно-прагматичної функцій риторичного питання у названих творах М. Лютера.

Актуальність статті зумовлено тематичною, структурно-композиційною та когнітивно-прагматичною цінністю полемічних трактатів М. Лютера, відсутністю праць у вітчизняній лінгвістиці, присвячених дослідженню мовного стилю цього автора на матеріалі політичних трактатів, зокрема, інтерпретації стилістичної функції риторичного питання.

Ще давньогрецькі та римські оратори користувались у своїх промовах синтаксичними одиницями, які посилювали емоційність і виразність виголошуваних думок. Звідси походить і назва цих синтаксичних одиниць – риторичні. Вони слугують меті

індивідуалізації та емоційного увиразнення мовлення та привертання особливої уваги до певних аспектів зображуваного явища. Як правило, риторичні фігури несуть у собі широку гаму людських почуттів: подив, сумнів, обурення, ненависть, гнів, біль. Однією з таких фігур є **риторичне питання**.

За останні десятиріччя спроби надати визначення терміну “риторичне питання” і описати його функціонування робилися провідними дослідниками [4; 5; 6; 7; 8]. В існуючих точок зору авторів, однак, є протиріччя. В одних роботах риторичним питанням називають “експресивно забарвлену відмову”, в інших – “стверджувальне повідомлення” або “спонування” [4; 5]. Сам термін “риторичне питання” часто замінюється термінами “псевдопитальне речення”, “неінтеррогативно-використане питальне речення”, “експресивно-констатуюче питальне речення”, “лжепитання” / “хібне питання”, “питання із заздалегідь підказаною відповіддю” [4].

І. В. Арнольд характеризує риторичне питання як таке, що не потребує відповіді, а його функція полягає в тому, щоб підвищити емоційний тон вислову, звернути увагу адресата і здійснити на нього вплив [9]. Така позиція має багато прихильників. У “Комунікативній граматиці німецької мови” Л.М. Михайлова, в “Граматиці німецької мови” Р. Вайнриха риторичне питання визначається як “емоційна реакція на висловлювання співрозмовника” або як “спосіб емоційно-експресивної презентації якогось фрагменту мовлення” [10:70; 8]. В граматичній стилістиці прийнято вважати, що риторичні питання завжди надають тексту додаткову стилістику, вони більш мотивовані, та спонукають адресата проникнути у суть справи [8; 11:158–159]. В. Шнейдер приписував риторичному питанню функцію додавання мовленню певного хвилювання та драматичного руху (*Bewegung*) [4].

У статті під “полемічним трактатом” (*полеміка* – з грецької: *письмовий вчений спор; сварка; трактат* – з лат. *tractatus* – *підданий розгляду*) розуміється літературний твір, в якому предмет обговорюється з двох протилежних точок зору у формі респонсів (*питання – відповідь*). Полемічний трактат відображує суспільно-політичне життя країни, її загальні елементи культури та національно-специфічні культурні цінності. Базовими стратегіями та головними інтенціями, що використовуються в різних жанрах полемічного трактату, є стратегія формування емоційного настрою адресата, агітаційна стратегія, інформативно-інтерпретаційна стратегія,

стратегія переконання (агітаційна і аргументативна), стратегія боротьби за владу (стратегія дискредитації, нападу та самооборони) [12; 13]. У полемічному трактаті когнітивно-прагматичний аспект виявляє себе у вираженні світогляду автора, його оцінній позиції щодо предмету полеміки, критичного ставлення до “чужої” думки і, навпаки, відстоюванні та пропаганді власної точки зору.

У трактаті “Ein Sendbrief vom Dolmetschen” йдеться про переклад М. Лютером того фрагменту Біблії, де ангел сповіщає Марію про те, що Вона стане матір’ю Ісуса. Ангел називає її при звертанні, за версією Лютера, “*holdselige Maria*” та “*liebe Maria*”. Представників церкви не задовольняє запропонований Лютером варіант звертання, вони вважають його некоректним, “фамільярним” і пропонують свій варіант перекладу звертання: *Maria vol gnaden*. Ці розбіжності у поглядах на переклад стали причиною полеміки М. Лютера із церков’ю:

Item da der Engel Mariam grüßet und spricht: Gegrüßet seistu, Maria vol gnaden, der Herr mit dir? Wolan, so ists biß her, schlecht den lateinischen buchstaben nach verdeutschet, sage mir aber ob solchs auch gut deutsch sey? Wo redet der deutsch man also: du bist vol gnaden? Und welcher Deutscher versteht, was gsagt sey, vol gnaden? Er mus dencken an ein vas vol bier, oder beutel vol geldes, darumb hab ichs vordeutschet: Du holdselige, da mit doch ein Deutscher, dester meher hin zu kan dencken, was der engel meinet mit seinem grus [1:638].

Відомо, що питання завжди більш навантажено, ніж твердження або заперечення, воно є більш емоційно забарвленим, підкреслює чітку позицію автора щодо предмету дискусії. Риторичні питання вволікають читача до роздумів та спонукають його зробити самостійні висновки. У наведеному прикладі фігура риторичного питання створює картину індивідуального взаєморозуміння між автором та читачем. Оклична інтонація виражає подив та напругу відчуттів. Використання цілої низки риторичних питань, за інтенцією М. Лютера, має закріпити у адресата (кожного, хто *Wer Deutsch kann* [1:639]) ідею про те, що дії та слова з боку церкви є неправильні, необґрунтовані, безрозсудні, недоцільні; а інтонація подиву автора має підкреслити, що він не може зрозуміти чи є звертання *vol gnaden* “гарною німецькою”: *ob solchs auch gut deutsch sey? Wo redet der deutsch man also ... ? Und welcher Deutscher versteht, was gsagt sey ... ?* Шляхом використання риторичного питання М. Лютер спонукає

читача до відповіді: “Ні, це “не по-німецькі”, німці так не кажуть, жоден німець не зрозуміє, що мається на увазі”. У риторичних питаннях М. Лютер імплікує виправдання свого варіанту перекладу, прагнення дотримуватись літературних правил та норм перекладу. Риторичні питання несуть в собі завуальовані осуд і негативну заперечну характеристику церкви: автор не може безпосередньо сказати, що представники церкви не знайомі із правилами та нормами перекладу. Оскільки все це не говориться прямо, то і заперечити або прямо спростувати його ідею дуже важко. В цьому полягає сила риторичного питання як засобу полеміки.

Свої роздуми щодо непорозуміння із церквою стосовно перекладу Біблії, М. Лютер завершує знов за допомогою риторичного питання, як засобу підвести підсумок даному аргументативному блоку:

Aber was frage ich darnach? sie toben oder rasen, ich wil nicht wehren, das sie verdeutschen was sie wollen, ich wil aber auch verdeutschen, nicht wie sie wollen, sonder wie ich wil, wer es nicht haben wil, der las mirs stehen, und halt seine meisterschafft bey sich, denn ich wil ir weder sehen noch hören, sie dorffen fur mein dolmetzschen nicht antwort geben, noch rechenschafft thun, [...] [1:639].

Риторичне питання *Aber was frage ich darnach?* – “А що мені з того?” є фрагментом монологічного роздуму, питанням до нікого (“колективного”, неконкретного адресата). Прямо цією фразою знову ж нічого й не сказано, однак, адресат інтуїтивно має відчувати емоційний осуд. Негативна характеристика є завуальованою (одна справа сказати: *всі папісти – віслики*. Інша: *Що з них питаєш? ≈ → те, що вони кажуть, глупо / неправильно / нелогічно*). Риторичне питання має на меті залучити читача (адресата) до роздумів, спонукає його самому дійти висновку. Прийом використання риторичного питання сприяє взаєморозумінню між автором та потенційним читачем: автор (М. Лютера) закликає адресата замислитися над проблемою, що освітлюється, простежити за ходом його думок та, нарешті, погодитися з ним. У своїх монологічних роздумах М. Лютер передбачає можливі аргументи та зауваження до своїх думок з боку опонентів, і далі сам же їх “парірує”: *sie dorffen fur mein dolmetzschen nicht antwort geben, noch rechenschafft thun*. Отже, в наведеному прикладі риторичне питання є для автора допоміжним прийомом для здійснення випереджаючого удару в бік опонента. Смысл такого

кроку – попередити можливі подальші напади та звинувачення з боку церкви.

У фрагменті трактату “Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiftt” мова йде про те, чи має хтось право осуджувати Папство (*ob den Bapst niemand oder jemand richten, urteilen und absetzen köndte* [2:294]). Сам М. Лютер характеризує Папство як *als einen Gottes-, als Christi, als aller Christen und aller welt feind*, тобто як ворога Бога, Ісуса, всіх християн і взагалі всього світу [2:294], та майже закликає уявного адресата до того, що кожен хрещений християнин має право, та навіть повинен такого Папіста осуджувати, проклинати, або, що найменш, викреслити зі свого серця. ... *ein jglicher getauffter Christen jn* (Папіста) *richten, verdamnen, und zum wenigsten aus seinem hertzen absetzen mag* [2:294]. У відповідь, з метою виправдання своїх слів, М. Лютер наводить наступні цитати зі Святого Письма: *wie S. Joh. ij. sagt: “Wer jn grüsset, macht [Rand: Matth. 18, 17] sich teilhafftig seiner bösen werck.” Zu dem hat jn der HErr selbs Matth. xvij öffentlich gerichtet und aus der Kirchen und Christen zal geworffen ...* [2:294]. В чому ж звинувачує М. Лютер свого опонента? По-перше: *er* (Папіст) *wil ungerichtet und ungestrafft ... sein* (хоче бути недоторканим в питаннях осудження та покарання), щоб він не робив або не казав; по-друге, представники церкви приписують собі, за думкою Лютера, ніби то дане їм зверху право судити всіх, навіть янголів: *Er* (Папіст) *sey durch Christus blut und tod frey gemacht, und gewalt empfangen habe, zu sündigen, zu toben, zu wüten und zuthun, was er wolle, dawider kein Christ, auch der heilige Geist in seiner Kirchen selbs nicht zu reden noch zu richten habe, ..., das sie auch einen Engel vom Himel zu richten und verdamnen haben* [2:295]. Після того, як здається, вже всі аргументи викладено, М. Лютер підводить читача до самостійного висновку, що логічно мав би витікати після осудження дій і слів опонента: ***Was ist aber gegen einen Engel von Himel der Bapst, Cardinal und alle Teufel auff einen hauffen?*** – *Та хто ж вони такі є проти янгола небесного, цей Папа, кардинал та всі чорти разом взяті?* Використання цього риторичного питання в динаміці оповідання (аргумент – риторичне питання – висновок) викликає напругу та змушує читача бути більш уважним, надає йому паузу для роздумів [4]. На всякий випадок, одразу ж після цього питання, М. Лютер наводить свій завершальний комплекс аргументації, після якого не погодитися з його думкою, адресатові буде вже майже неможливо. Він зазначає, що Папісти

займаються суцільним обманом та богохульством, та не мають жодної уяви про церков, Христа та Бога, бо, в противному випадку, вони мали б знати, що найвищим суддею є Слово Боже: *On das hiemit der Bapst nicht allein sein Gotteslesterung und verfluchte lügen und abgötterey mus offenbaren, Sondern auch seinen grossen, groben Esels kopff mus aller welt zeigen, als der gar nichts verstehet, Was ein Christ, Kirche, Gottes Wort, Geist und Gott sey. Denn wo ers verstünde, würde er wol wissen, das Gottes Wort der höhest Richter ist, uber alle Creatur* [2:295]. Після такого кроку автора, адресату просто не залишається нічого іншого, як погодитися з ним, оскільки в противному випадку він би автоматично зараховував себе до складу *grogen Esels* (мунів віслюків) та тих, хто *gar nichts verstehet, Was ein Christ, Kirche, Gottes Wort, Geist und Gott sey* (взагалі не розуміє, хто такий є Христос, що таке церква, слово Боже, Святий Дух та хто є сам Господь Бог) Риторичне питання у даному випадку є ключовою ланкою дискурсивного блоку, що поєднує у собі те, що було вже сказано до нього і надає проєкцію на те, про що піде мова після нього. Безумовно, в даному випадку риторичне питання є інтенсифікатором головної тези: *Bapst = Gottes-, Christi, aller Christen und aller welt feind* (пор. [2:294]) (Папа = ворог Бога, Ісуса, всього християнства та всього світу), рівень інтенсивності якого збільшується через наявність порівняння та переліку полярних явищ *Engel von Himel der Bapst, Cardinal und alle Teufel* – янгол небесний – папіст – кардинал – всі чорти. Також у даному риторичному питанні імпліковано причинно-наслідковий зв'язок: *осуд – доказ – протидія*, що використовується з маніпулятивною метою, посилює емоційність мовлення і є штучним прийомом спонукати адресата до роздумів [8]. На тлі риторичного питання вирисовується контекстуальна опозиція *Engel – Teufel / Engel – Bapst* /→ *Bapst = Teufel*. Можна зазначити таку функцію риторичного питання, як додавання мовленню індексів драматичності, переживання, руху. З одного боку, мова йде про функцію „завантаження” питання, що сприяє розвитку подій (*die vorwartstreibende Kraft der Fragen* [8]) та привертає увагу адресата до певних аспектів зображуваного явища. Зазначимо при цьому, що адресат знов є колективним, умовно позначений як *ein jglicher getauffter Christ* та *ein rechter Christ*. З іншого боку, йдеться про “повідомлення”, що має на увазі автор і в чому полягає його інтерес, а також “перспективу”, яка має зазначити варіантні можливості відповіді [14:56]. Для кульмінації дискурсивно-аргументативного

блоку М. Лютер обирає саме риторичне питання: воно є мотиваційним, має значний потенціал до спонукання адресата проникнути до суті справи [4].

Фрагмент з трактату М. Лютера “Von den Jüden und ihren Lügen” висуває проти іудеїв звинувачення в тому, що вони надто вихваляються своїм “святим” походженням “*Und wollen gleich alle sampt, keinen ausgeschlossen, Abrahams blut, der Beschneittung und Moses Volck, das ist Gottes Volck sein, gegen welche die Heiden (Християне) eitel stanck sein müsten*” [3:442]. Автор переконаний, що таке вихваляння (Ruhm) є богохульством, тому що “Бог не терпить вихваляння ...”: “*So sie doch wissen, das **Gott solchs nicht leiden kann***” [3:442], однак, через таке зухвальство він змушений страждати: “*Noch sol und mus er (Gott) hören ire Lügen und Lesterung, das sie wollen sein Volck sein umb des Gesetzes willen, das er inen gegeben, ind mit iren Vetern geredt hat zu Sinai*” [3:442]. Отож, аргументом іудеїв, щодо права називатися “обранцями Божими” є те, що Господь передав їм через Мойсея 10 Заповідей на горі Синаї.

Після викладу предмету полеміки М. Лютер розпочинає контраргументативний “блок”, що складатиметься з трьох “мікро блоків”, дорівнюючи трьом основним контраргументам автора.

Перший “мікро блок” М. Лютер починає з риторичного питання: ***Was sol man viel sagen?*** [3:442], що мало б викликати думку про те, що “чого там багато про це казати, і так всім зрозуміло, що все це брехня і суцільна помилка”. Така думка має стати перевіркою фонових знань адресата на задану тему. Риторичне питання одразу ж супроводжується першим контраргументом М. Лютера у формі контрастного порівняння Gott – Teufel: *Wenn der Rhum gnug were da zu, das Gott sie solt darumb sein Volck achten, das er mit inen geredt, und sie sein Wort oder Gebot haben, So sind die Teufel in der Helle viel wirdiger, Gottes Volck zu sein, weder die Jüden, ja besser, weder alle Menschen, Denn die Teufel haben Gottes Wort, Und wissen viel besser, denn die Jüden, das ein Gott sey, der sie geschaffen hat, dem sie von gantzer macht, zu lieben, zu ehren, zu furchten, zu dienen, seinen Namen nicht misbrauchen, sein Wort am Sabbath und alle stunde zu hören, nicht morden noch einiges böses zu thun wider seine Creaturn, schuldig sind* [3:442]. Отже, першим контраргументом Лютером є те, що, якби сам факт звертання Бога до когось та подання Слова та Заповіту було достатнім для того, щоб називатися обранцями Господніми, то всі чорти Аду

мали б більш підстав вважатися такими, а ніж іудеї, бо вони краще усвідомлюють хто такий є Бог і як його треба любити і йому слугувати. Цим поясненням (порівнянням) М. Лютер ставить іудеїв на ступень нижче диявола.

Другий “мікро блок” також розпочинається з риторичного питання: *Was hilft sie nu, das sie Gottes gebot wissen und haben?* [3:442], яке імплікує повідомлення автора про те, що він загалом погоджується з тим, що іудеї дійсно мають Божий Заповіт, але збирається заперечити будь яку користь від цього факту. Одразу ж після запитання М. Лютер наводить свій другий контраргумент у формі звертання, до складу якого входить пояснення власної точки зору і яке знову ж таки містить “полярне” порівняння *verdammt – unverdammt, heilig*:

“Lieber, Las sie rhümen, das sie da mit Gottes sondere, eigene lieben engel sein, dagegen andere Engele nichts sein müsten. Wie viel besser were es inen, Sie hetten Gottes gebot nicht, oder wüstens nicht, Denn hetten sie es nicht, So weren sie unverdampt, Eben darumb sind sie vedampt, das sie sein gebot haben, und doch nicht halten, sondern on unterlas da wider thun” [3:442–443]. І далі: *“Gleich wie die Zehen gebot nicht darumb gegeben sind, das man sich davon solt rhümen, und drüber stöltziglich alle welt verachten, als weren sie darumb heilig und Gottes Volck, Sondern darumb sind sie gegeben, Das man sie halten und Gotte darin gehorsam sein solle, ... Nicht sol sich der rhümen, der sie hat (wie gesagt ist von Teufeln und bösen Leuten), sondern der sol sich rhümen, der sie hellt. Wer sie aber hat und nicht helt, sol sich schemen und erschrecken, als der gewislich dadurch verdampt wird”* [3:444].

М. Лютер доводить, що знання “Закону” та недотримання його є гіршим за просто незнання. Інакше б: *“Eben so mügen die Mörder und Huren, Diebe und Schelcke, und alle böse Menschen rhümen, das sie Gottes heilig sonderlich Volck sind, weil sie sein Wort haben und wissen ...”* [3:443] Просте знання “Заповідей” та їх недотримання М. Лютер порівнює з *ein lauter gauckel spiel und Fastnachts larven* (= *auf Täuschung berechneter Schein* сноска № 7 там же), *ja ein recht gespötte* (= *Schabernack, Possen* сноска №8 там же), *damit Gott fur ein Narre gehalten wird* [3:443] та додає звинувачення *“... unter dem schein und schmuck der eusserlichen Gesetz und Heiligkeit, haben allerley Abgötterey und bosheit geübt”* [3:444].

Отже, мова йде про “зовнішні” та “внутрішні” сторони

вірування – вихваляння одним лише фактом отримання та володіння Заповіту, як якоюсь “зовнішньою прикрасою”. Це нічого не варте у порівнянні з його дійсним дотриманням та веденням відповідного до нього способу життя: “... замість того щоб цим вихвалитися, про таке краще мовчати” – “... *ausser dem gehorsam der zehen Gebot, wol schweigens wird ...*” [3:444].

Третій контраргументативний “мікро блок” М. Лютер починає вже з пояснення. За його словами, є просто неможливим для жодної людини бути стовідсотково “святою” перед Богом і на всі “сто” дотримуватись Заповідей. Як доказ, він приводить приклади із Святого Письма:

“Moses verstunds wol, da er sprach: ‘Du bist der Gott, der sunde vergibt, und ist niemand fur dir unschuldig.’ Das ist soviel gesagt: Niemand hellet deine Gebot, on wem du die sunde vergibst. Wie david auch zeuget: ‘Selig ist der, dem die Sunde vergeben sind, Und Gott im die Sunde nicht zurechent.’ Und im selben Psalm: ‘Alle Heiligen müssen bitten fur ire Sünd.’ Das heisst: ‘Kein Heilige hellet Gopttes gebot’ [3:445].

Кілька прикладів з Біблії і коротке пояснення готують базу для наступного поштовху до роздумів: ***Halten es die Heiligen nicht, Wie werdens die Gottlosen, Ungleubigen, bösen halten?*** – Якщо навіть *самі “святі”* не дотримуються Заповідей Господніх (та є перед Богом “грішними”), як їх можуть дотримуватись “безбожники”, “невіруючі” та “поганці”? М. Лютер використовує тактичний прийом: після вдалого пояснення й прикладів з Біблії, з якими навряд чи хто буде сперечатися, риторичне питання стає засобом, який спрямовує адресата до “самостійного” (водночас запланованого автором) висновку. М. Лютеру вдається обіграти аргументи так, що риторичне питання стає своєрідним “ключовим моментом”: адресату не залишається жодного варіанту, аніж розділити думку автора та зробити “правильні” висновки. *“Das ist: sie halten seine (Gottes) Gebot nicht, und dürffen vergebung der sunden”*. Це значить: вони (іудеї) не дотримуються Божих Заповідей і таким чином не можуть бути “обраним народом”, та повинні молитися о прощенні гріхів (а не вихвалитися, як вони це роблять) [3:445]. Щоб закріпити цю думку у свідомості адресата та остаточно перетягнути його на свою сторону, автору потрібен завершальний крок. М. Лютер вирішує підкреслити приналежність себе та адресата до групи “однодумців” (про що свідчать займенники *wir, unser*) та протиставити собі Іудеїв як “ворожу

групу”, використовуючи засоби самоприниження, іронії, порівняння та звинувачення:

“Hie von reden und leren wir Christen, ..., und rhümen sich doch keines Gesetzes noch Heiligkeit, wie die Jüden thun in iren Schulen, Sondern klagen über das Gesetz, und schreien umb Gnad und vergebung der Sunden. Die Jüden [...] haben recht, Gott hat unrecht. Las sie faren, Und lasset uns bey denen bleiben, die das Miserere, den ein und funfftyigsten Psalm, [...] . Die da wissen und verstehen, Was Gesetz und Gesetz halten oder nicht halten sey” [3:445]

У виборі номінацій при характеристиці героїв трактату (*wir Christen – die Jüden*) задіяні почуттєва та моральна сфери, що визначають основні акценти при характеристиці внутрішнього світу персонажів. Автор протиставить негативне позитивному ціннісному відношенню до Бога, віри, моралі *“Hie von reden und leren wir Christen, ..., und rhümen sich doch keines Gesetzes noch Heiligkeit, wie die Jüden thun in iren Schulen ...”*. При цьому спостерігається використання специфічних експліцитних (*Sie haben recht, Gott hat unrecht*) та імпліцитних (*Die Jüden sind aber so heilig wie die Barfüsser Mönche*) авторських прийомів, що будують в тексті автора особливу семантико-стилістичну систему і дозволяють йому висловити свою позицію по відношенню до “персонажа”: М. Лютер намагається донести до умовного адресата свої ідеї, своє бачення світу, ієрархію цінностей. Можливо, він має також на меті вплинути на колективну свідомість, про що свідчать звертання у наказовому способі (імперативні звертання: *Las sie faren, Und lasset uns bey denen bleiben, ...*).

Відповідно до поставленого завдання ми дійшли таких висновків:

1. Головною стилістичною функцією риторичного питання в трактатах М. Лютера є функція інтенсифікації певного фрагменту тексту. Рівень інтенсивності при цьому збільшується через наявність у питанні засобів порівнянь та переліку полярних явищ за типом *добро – зло / добре – погано*.

2. Трактати М. Лютера, що нами досліджувалися, побудовані переважно за наступною структурою: *аргумент опонента – контраргумент автора – риторичне питання – висновок*. Така структура тексту змушує читача бути уважним та надає йому певні паузи для роздумів. Риторичне питання стає “ключовим моментом” – стержнем дискурсивного блоку, який поєднує інформацію, що вже

була повідомлена до нього і надає проекцію на те, про що піде мова після риторичного питання.

3. Риторичні питання у трактатах М. Лютера є емоційно забарвлені: виражають подив, прагнення автора розкрити свою позицію до предмету дискусії. Вони імплікують осуд, негативну заперечувальну характеристику слів або дій опонента (в рамках причинно-наслідкового зв'язку: *осуд – доказ – протидія*).

4. Фігура риторичного питання у трактатах М. Лютера є прийомом для встановлення взаєморозуміння з умовним адресатом. Автор спонукає умовного адресата до роздумів, глибшого проникнення у сутність справи, що, на думку автора, має привести його до підтримки авторської ідеї.

Перспектива подальшого дослідження може бути пов'язана із вивченням функцій риторичного питання на матеріалі інших полемичних трактатів М. Лютера – з метою підтвердження результатів, що отримані в даній роботі, або з метою встановлення та інтерпретації додаткових функціональних можливостей цієї стилістичної фігури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Luther M.* Ein Sendbrief vom Dolmetschen / Martin Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 632–646.
2. *Luther M.* Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestift / Martin Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 206–300.
3. *Luther M.* Von den Jüden und ihren Lügen / Martin Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1920. – Band 53. – S. 417–552.
4. *Белоколоцкая С. А.* Риторический вопрос в английском языке : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С. А. Белоколоцкая. – Тула, 2005. – 197 с.
5. *Жинкин Н. И.* Вопрос и вопросительное предложение / Н. И. Жинкин // Вопросы языкознания. – 1955. – № 3. – С. 70–75.
6. *Mehlig H. R.* Экзистенциальные и экспликативные вопросы / H. R. Mehlig // Russian Linguistics. – 1991. – № 15. – С. 117–125.
7. *Скребнев Ю. М.* Тропы и фигуры как объект классификаций / Ю. М. Скребнев // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов н/Д, 1987. – С. 60–65.
8. *Шатуновский И. Б.* Риторические вопросы как форма агрессивного речевого поведения / И. Б. Шатуновский // Агрессия в языке и речи. – М., 2004. – С. 19–37.
9. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка / Ирина Владимировна Арнольд. – Л. : Просвещение, 1981. – С. 167–168.
10. *Михайлов Л. М.* Коммуникативная грамматика немецкого языка / Л. М. Михайлов. – М. : Высшая школа, 1994. – 256 с.
11. *Riesel E.* Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – М. : Vysšaja škola, 1975. – 315 S.
12. *Ильин М. В.* Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий / М. В. Ильин. – М. : РОССПЭН, 1997. – 432 с.
13. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал // Ин-т языкознания РАН ; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград : Перемена, 2000. – 368 с.
14. *Фирбас Я.* Функции вопроса в процессе коммуникации / Я. Фирбас // Вопросы Языкознания. – 1972. – № 2. – С. 55–65.

ІВАНОВА О. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛІЗМ ТА МУЛЬТИЛІНГВІЗМ: РОЛЬ ІДЕОЛОГІЇ У ВІДРОДЖЕННІ ВЛАСНОЇ МОВИ

Статтю присвячено теоретичному розгляду питання впливу ідеології націоналізму на регулювання мовної ситуації полілінгвального суспільства, з особливою увагою на аспект відродження міноритарних мов у контексті спалаху націоналістичних рухів. Апробація запропонованої теорії практично демонструється на прикладі відродження регіональних мов Іспанії – галісійської, каталанської та баскської – у двох історичних хвилях регіональних рухів.

Ключові слова: мультилінгвізм, націоналізм, власна мова, мовна політика, комунікативний контекст, літературний розвиток, нормалізація, двомовні регіони.

Статья посвящена теоретической обработке вопроса влияния идеологии национализма на регулирование языковой ситуации полилингвального общества, с особым вниманием к аспекту возрождения миноритарных языков в контексте становления националистических движений. Апробация предложенной теории практически демонстрируется на примере возрождения региональных языков Испании – галисийского, каталанского и баскского – в исторические периоды региональных движений.

Ключевые слова: мультилингвизм, национализм, свой язык, языковая политика, коммуникативный контекст, литературное развитие, нормализация, двуязычные регионы.

The article deals with the theoretical argument of the nationalism ideology influence on the language situation regulation in a multilingual society, with a special regard to the aspect of minor languages revival in the context of nationalistic movements. The proposed theory approbation is applied to the example of the regional Spanish languages revival (Galician, Catalanian and Basque languages) during two historical periods of regional movements.

Key words: multilingualism, nationalism, mother tongue, language policy, communicative context, literary development, normalization, bilingual regions.

Метою даної статті є розгляд теоретичного питання ролі ідеології націоналізму у вирішенні долі міноритарних мов, та її практичного втілення у мультилінгвістичних спільнотах.

Актуальність статті зумовлена в першу чергу розквітом тенденцій мовного націоналізму у сучасних багатомовних суспільствах та відповідною необхідністю дослідження впливу пронаціоналістичної ідеології на відродження та розвиток міноритарних мов. Мова йде про двошаровий феномен, представлений розквітом уваги до власної самоідентифікації з боку визначеної етно-мовної групи у складі поліетнічного суспільства, що проявляється перш за все спробами багатопланового відновлення та/або розширення вжитку власної мови, та конгруентним процесом її внутрішньої і літературної нормалізації. Простеження засобів впливу націоналізму на такі суто філологічні аспекти, як літературний розвиток міноритарної мови, модифікації її системних

рівнів, стандардизація, введення у нові сфери вжитку має надзвичайний інтерес для сучасних лінгвістичних вчень. Робота також зумовлена необхідністю інтепретативного уточнення полісемічної термінології, яка безпосередньо стосується питання впливу екстралінгвістичних факторів на мовні процеси.

Об'єктом дослідження у даній станні обрані процеси відродження власних мов у двомовних регіонах Іспанії (Галісія, Каталонія та Країна басків), де націоналістичні рухи останніх років зумовили акселеровані процеси стандардизації та нормалізації галісійської, каталанської та баскської мов, їхнє форсоване введення у нові комунікативні сфери та прискорений літературний розвиток.

Наукова новизна дослідження полягає у запропонуванні особливого, досить делікатного, підходу до розгляду інтрасистематичного та екстрасистематичного відновлення власної, зазвичай міноритарної, мови в результаті спалаху ідеології націоналізму у соціальному контексті мультилінгвізму.

Як відомо, мова є соціальним явищем; більш конкретно – формою соціальної поведінки [1:183] та головним засобом соціалізації [2:5]. Окрім суто комунікативної функції, мова виконує соціально-практичну функцію, відому як лінгвістична індивідуальність або лінгвістична єдність, слугуючи засобом збереження взаємозалежності всіх членів групи індивідів [3], і також символічну функцію, відому як культурна та соціальна ідентифікація, особлива помітна у багатомовних суспільствах. Ця остання функція, визначена Баузіngerом у його “Субкультурі та мові” (“Subkultur und Sprachen” (1971)) як подвійна функція – внутрішня та зовнішня –, що “діє як захист від зовнішнього та когезія внутрішнього” [4:16], і була використана ідеологами націоналізму у багатомовних спільнотах з метою не стільки лінгвістичного, скільки соціально-політичного відродження міноритарних груп, яка у свою чергу вагомо позначилася на розвитку їхньої власної мови.

У своєму дослідженні феномену білінгвізму, Махуба [5:273] доцільно вказав, що “через історичні знегоди більшість країн включають спільноти, що говорять різними мовами”. Недарма саме у цих країнах, однією з яких є Іспанія, раніше чи пізніше виникли спалахи націоналістичних рухів, зорієнтованих більш за все на політичну незалежність та збереження власних культурних традицій міноритарних спільнот. Інтервенція мовного питання у пронаціоналістичному процесі зазвичай виходить на перший план, адже роль мови у багатомовному суспільстві має надзвичайну важливість через її функцію уніфікації та визначення країни і її народу.

Мовна система мультилінгвістичної країни зазвичай представлена соціо-функціональною ієрархією, де кожному мовному кодові (у відповідності до його політичного статусу) відповідають різні сфери соціальної інтеракції та комунікативні рівні. За таких умов, міноритарні мови бі- або полілінгвістичних спільнот знаходяться у тісних функціональних рамках, виступаючи в якості коду Б у диглосичних ситуаціях, що передбачає звужене коло їхніх сфер вжитку, тенденції до виключно усного застосування, діалектизацію та стильову нівеляцію, незначний або ніякий літературний вжиток.

Форсована зміна такої суспільної ситуації власних мов білінгвальних спільнот частіше за все відбувається в умовах виникнення націоналізму. Чому саме цей соціально-політичний феномен є вирішальним (чи не єдиним) засобом відродження власної мови?

Франсеск Меркаде визначив націоналізм як соціо-політичну ідеологію, що позначається (в широкому сенсі цього слова) на конкретній групі індивідів [6:21]. У свою чергу, ця ідеологія, заснована на понятті “*нація*” (від лат. *natio, nasci* – “народитися”, “особи, що народилися в одному місці”), семантична мутація якого відбувалася паралельно історико-політичним подіям, трансформуючись до сьогоденнього загальноприйнятого тлумачення як *сингулярний етнічно та геополітично народ* [7:41], базується на принципі автодефініції людського колективу, що відображається з усіх точок зору найкраще з усього засобами власної мови [8].

У своїй основі пронаціоналістичний рух складається з численних інтенцій, що у своєму загалі формують основну мету – достатися відповідного політичного впливу, що дасть змогу незалежному самоврядуванню [7:41]. Складний ланцюг формулювання ідеї політичного відокремлення за своєю природою вимагає наголошення на питанні етнокультурної приналежності до конкретної групи – єдиному питанні, що може хвилювати будь-якого члена спільноти. Нагадаємо, що у своїй основі ідея націоналізму є наслідком *інтелектуальної думки* про особливість групи (“*Існує фундаментальний зв’язок між інтелігенцією та націоналізмом: базуючись на почутті приналежності та ідентифікації, що закладає основу активної колективної солідарності (націоналізм), інтелігенція надає форми цим розсіяним почуттям, користуючись їхньою здатністю до мобілізації (...)*”, [6:21]); думки, що виникає в тісних межах кількісно незначної верстви населення інтелігенції, та що потребує чіткого донесення до більшості через найбільш зрозумілі поняття, такі як збереження власної

культури або розвиток власної мови. Саме це останнє поняття – культивування та запобігання зникненню власної мови, що несе у собі сингулярне почуття *sense of self* (термін Лейкока), слугує чи не єдиним символом самоідентифікації міноритарної групи [4:16], та є механізмом соціального включення [2:7], – дає змогу тому, щоби ідея націоналізму втілювалася та була сприйнята усіма представниками групи.

Відповідь на питання чому представники визначеної групи, де політична влада намагається втілити ідею націоналізму, її сприймають так сприятливо є досить очевидною. Ідеологічна функція націоналізму полягає у наголошенні на тому, що мова є символом національної ідентичності, і саме тому нею говорять на всій території розповсюдження групи. Загроза втратити власну мову, а отже і власну культуру (Майтена Еччебарія визначає лінгвістичну систему як таку, що втілює всі інші системи сфери культури [9:17]), означає втрату “себе”, тобто, всього того, що характеризує особистість. Без сумніву, цим можна пояснити, чому так швидко та радикально рухи політичного націоналізму знайшли широку підтримку мас у доменах двомовних регіонів, та чому питання відродження власної мови призвело у сучасних Каталонії, Галісії та Країні басків до появи лінгвістичного конфлікту, до розширення сфер вжитку регіональних мов, до їхньої нормалізації та стандардизації.

В історії Іспанії рух націоналізму двічі відіграв важливу роль у мовному питанні цієї полілінгвальної країни. Перший спалах націоналізму, що розпочався у II половині XIX століття в історично двомовних регіонах – Галісії (галісійська / іспанська), Каталонії (каталанська / іспанська) та Країні басків – (еускера / іспанська), носив характер суто мовного відродження власних мов. Нагадаємо, що історична мовна політика Іспанського уряду була орієнтована на загальнодержавний монолінгвізм, що, із політичними змінами в Європі (Наполеонівські та Карлістські війни), була опозитована галісійською, каталанською та баскською інтелігенцією у новому ідеологічному контексті традиційної регіональної самоідентифікації. Саме тоді – із хронологічною різницею в декілька років – у зазначених іспанських провінціях починають виникати націоналістичні рухи, більш близькі за своїм характером до рухів регіоналізму. Зазначені рухи, відомі в історії як *галісійське Ресурдіменто* (Rexurdimento), *каталанська Ренайшенса* (Renaixença) та *баскське Відродження* (Eusko Pizkundea), були орієнтовані у своєму комплексі на відродження багатостороннього вжитку галісійської, каталанської та баскської мов, що станом на початок XIX століття вживалися переважно або виключно

сільським населенням, у незначних комунікативних контекстах (родина, друзі, тощо), та майже не розвивалися як літературні коди. Ідейні мети зазначених рухів мали багаторівневу аспектуальність: нормалізація та стандардизація галісійської, каталанської та баскської мов, їхнє літературне кодифікування та стимулювання літературного вжитку, ініціювання наукових філологічних досліджень кожної мови (історія мови, історіографія, історична та сучасна граматики, лексикологія, діалектологія, тощо), форсування розширення їхніх сфер вжитку.

Як й очікувалося, рухи цього історичного мовного відродження в двомовних регіонах Іспанії суцільно базувалися на ідеях націоналізму, що розглядав власні мови галісійців, каталанців та басків як *“народжені та випестовані у рідній провінції”*, історично підпорядковані мові *“нав’язаній політичною та церковною владою протягом середніх віків”* [10:9] (мова йде про іспанську мову – примітка автора). Ідея “особливості” міноритарних мов Іспанії формувалася у поглядах рушійних сил регіоналізму одночасно як засіб вирішення *лінгвістичного конфлікту* між іспанською та власною мовами, що виступали як антагонічні сили комунікативної ефективності та ідентичності відповідно. В проблематичній ситуації накладання іспанської на галісійську, каталанську та баскську, що відображалася неврівноваженим вжитком контактуючих мов, націоналістичні ідеологи свідомо обрали одну з двох існуючих можливостей розв’язання мовного конфлікту, а саме – лінгвістичну нормалізацію (з питань теорії лінгвістичного конфлікту див. праці Баес де Агілар [11] та Гомес Моліни [12]).

Необхідно зазначити, що цим мовноорієнтованим рухам у двомовних регіонах Іспанії хронологічно передували рухи політичної орієнтації; цей факт є досить важливим для розуміння взаємозв’язку націоналізму із відродженням власної мови, адже ступінь, характер та структурна глибина націоналістичного руху має безпосереднє відображення на ступені, характері та структурній глибині відродження власної мови. Приклад іспанських двомовних регіонів яскраво ілюструє цю концепцію: якщо у Галісії та Країні басків суспільно-політичний рух мав досить поміркований характер і відображався спробами відродження та розповсюдження вжитку галісійської та баскської мов, то у Каталонії сила ідеології самобутності призвела не лише до відродження каталанської мови, але й до боротьби за відновлення її соціального статусу.

Процеси відродження галісійської, каталанської та баскської мов у контексті націоналістичних рухів XIX століття мали надзвичайно позитивні наслідки, що запобігли зникненню багатомовності на території Іберійського

півострову. Мотивовані філологічні дослідження *гальєгістів* паралізували започаткований ще раніше процес діалектизації галісійської мови, ініціювали наукову увагу до галісійського фольклору та нормалізації стандартного і літературного варіанту (“Compendio de gramática gallego-castellana” Ф. Міраса (1864 р.), “Gramática Galega” Х. А. Сако е Арсе (1868 р.)); доцільно говорити про спалах літературної творчості галісійською мовою (твори представників культурного руху “пререшурдіменто” – Х. Фернандеса де Нейри, Гало Салінаса, Рамона Варели, Вісенте Турнеса, Альберто Каміно, Едуарда Пондаля, Франсіско Аньона, та інших; та твори представників “решурдіменто” – Росалії де Кастро, В. Ламаса Корвахала, Ф. Ваамонде Лопеса, Е. Альвареса Хіменеса, М. Лугріса Фрейре, Ф. Альвареса де Новоа, та інших). Зважаючи на те, що однією з головних цілей націоналістичного руху у Галісії було розширення комунікативно-прагматичних функції власної мови засобами поступового подолання функціональної дихотомії між іспанською та галісійською, – тобто, введення галісійської у вжиток у всіх соціокультурних сферах, – процес нормалізації цієї мови набув всебічного характеру: розробка та видання словників (Ф. Х. Родрігес, 1850 / 1863 рр.; Б. Вісетто, 1873 р.), публікація оглядових праць щодо відновлення галісійської мови (В. Пуейо, 1866 р.; Х. де Аревало, 1888 р.) та розширення сфер її вжитку (праці М. де Ленсе, 1888 р.; М. Пардо Бесерри, 1889 р.), дослідження структурного стану галісійського мовного коду (праці Х. А. Сако е Арсе та Л. Мартінеса Падіна), ініціювання вжитку галісійської мови у періодичних виданнях (“Heraldo Gallego”, “O Tío Marcos da Portela”). Кульмінацією процесу відродження галісійської мови в контексті націоналізму XIX століття стало заснування у 1875 році *Галісійської академії* (Academia Gallega) – інституту, що опікувався елімінацією з структури мови сторонніх елементів, встановленням чіткої словникової системи та граматичних норм, фіксацією орфографічних норм, питанням уніфікації діалектів. З усією упевненістю можна зазначити, що діяльність промовного націоналістичного руху у Галісії стала вирішальною у збереженні самостійної галісійської мови, та започаткувала нову хвилю формування єдиної галісійської мови, реалізація якої завдячується пізнішій діяльності нових регіональних інституцій (мова йде про *Братство мови*, групу “*Нос*” (“Ми”) та *Галісійську партію*).

Рух відродження *каталанської мови* базувався на ідеї збереження єдності цього мовного коду, станом на початок XIX століття діалектизованого, дихотомічно опозитованого між архаїчною та популістською нормами [13:239], та широко фрагментованого. Спалах

націоналізму каталізував процес граматичної нормалізації каталанської мови (видання словника “Alcover”; “Gramàtica i apologia de la llengua catalana” Пау Баллота (1814 р.); “Diccionari de la llengua catalana amb la correspondencia castellana i llatina” Пере Лабернії (1839 р.)) та стимулював її широкий літературний вжиток (праці Марії Агіло, Жоана Кортади, Пау Піфerrerі, Ж. Пубіо і Орси, Фредеріка Солера, Мікеля Антона Марті, Жоана Сарда, Йосепа Ішарта, Пере д’Альканти, Мікеля дель Санте Олівера, Вісента Бойша, Ло Рата Пенати та інших). Під лозунгом “*Pus parla català, Déu li’n don glòria*” (“Бог винагороджує того, хто говорить каталанською”), – фрази з “*Historia de Catalunya*” В. Балагера (1850–1863 pp.), – ідеологи руху мовного відродження направляють свою діяльність на досягнення двох цілей – стандартну кодифікацію каталанської мови та розширення її соціального вжитку. Досягнення каталаністів доходять до широкої публіки через сторінки журналу “*L’Avenç*”, в якому група мовознавців з цією ж назвою друкує своє дослідження. Очікувані результати діяльності націоналістів у Каталонії були досягнуті набагато раніше, ніж у інших двомовних регіонах, – вже на початку ХХ століття –, чому значно сприяла готовність населення до вживання власної мови у всіх без винятку комунікативних сферах.

Хоча націоналістичний рух у *Країна басків* розпочався хронологічно пізніше, ніж відповідні рухи у Галісії та Каталонії, його результати мали надзвичайну важливість для збереження баскської мови. Основа баскського націоналізму була закладена у концепті *баскської енігми* – еускери –, мови, що навіть ще до зародження руху відродження пригортала увагу європейських мовознавців (праці Л. Бонапарта, В. Гумбольдта, У. Шухардта, К. Ханнеманна, Ж. Вінсона та інших) [14] та стала головним об’єктом нової ідеології (твори Улібаррі, Аїскібея, де Аббаді і Дювуазена, Мантерола, Артіньяно та інших). Проблематика відродження еускери була значно посилена відсутністю історичної літературної спадщини цією мовою, її глибокою сільською та дисперсною локалізацією, важкістю її дидактики [15:46]. Проте, не зважаючи на це, діяльність *апологістів* (баскських письменників та літераторів), що вихваляли еускеру як “мову сили та влади” [16:133], та її підтримка з боку автохтонного населення, яке намагалось протистояти іспанізації [17:52], позначилися хвилею філологічних досліджень (праці Артура Кампіона з баскської діалектології, мовознавчі дослідження Р. М. де Аскуе), нормалізації значно діалектизованої еускери, становленням уніфікованої ортографії (нормативні дослідження Еччеберрі), її літературним вжитком (Могель, Аньїбарро,

Лардісабаль, Т. Агірре, М. Сороа, Т. Альцага, Б. Іраола, Х. Ганбоа, А. Ілларраменді та інші) та застосуванням у політичних редакціях (ідеологічні твори Сабіно Арани). Поштовх націоналізму до відродження баскської мови не лише відновив літературні та соціально-демографічні показники її вживання, варіативність сфер її застосування, але й запобіг зникненню еускери як мови, прогнозованого В. фон Гумбольдтом на початок XX століття [18:214]. Саме рухові політичної ідеології завдячується формування єдиної баскської мови, штучного продукту на основі регіональних діалектних варіантів, який із піднесенням свого соціального статусу стає об'єктом наукового дослідження *Наваррської асоціації з питань баскської мови* (Asociación Euzcara de Navarra).

Регіональний рух націоналізму XIX століття у трьох двомовних регіонах Іспанії по суті відродив зникаючі мови – галісійську, каталанську та баскську –, і започаткував, таким чином, новий етап їхнього розвитку як літературних кодів, здатних до виконання комунікативної функції в будь-якому стильовому контексті, стандардизованих та нормалізованих, соціально вагомих символів ідентичності їхніх носіїв. Цей рух тривав протягом майже всього XX століття, хоча і з перемінним успіхом, зважаючи на політичну ситуацію Іспанії під керівництвом нового уряду. Напевно, саме ця монолінгвістична орієнтація франкізму і призвела до нового спалаху націоналізму у Галісії, Каталонії та Країні басків, - або другої зазначеної хвилі пронаціоналістичної ідеології, що відобразилася на мовному питанні Іспанії зовсім по-іншому.

У 1978 році апробована демократична Конституція Іспанії визначила, що “1 Іспанська мова є офіційною мовою Держави (...) 2. Інші мови Іспанії також є офіційними у відповідних Автономіях згідно їхніх статутів (...) 3. Багатство різних мовних модальностей Іспанії є культурною спадщиною, яку необхідно поважати та оберігати” (Стаття 3). Ця, з одного боку, унітаристська, а з іншого – децентралізована концепція держави мала велике значення для поступового лінгвістичного моделювання в Іспанії. У світлі вже укоріненного відчуття самотності ідеологи галісійського, каталанського та баскського націоналізму розпочали нові рухи відродження власних мов, розглядаючи їх як головний засіб прояву соціальної ідентифікації та користуючись новими можливостями демократії та автономії. На відміну від націоналістичного руху XIX століття, курс націоналізму кінця XX століття відзеркалився в першу чергу законодавчими змінами, внесеними урядами Галісії (Статут автономії Галісії 1981 року; Закон 3 / 1983 “Про лінгвістичну нормалізацію” 1983

року), Каталонії (Статут автономії Каталонії 1979 року; Закон 7 / 1983 “Про лінгвістичну нормалізацію у Каталонії” 1983 року; “Новий закон про каталанську мову” 1997 року; “Закон про лінгвістичну політику 1 / 1998” 1998 року) та Країни басків (Статут автономії Країни басків 1979 року; “Закон про нормалізацію вжитку еускери 10 / 1982” 1982 року). Втілення політичних ідей, орієнтованих на повну автономізацію регіонів – політичну, економічну та культурну – віднайшло в межах зростаючого націоналізму форму акцентування на питанні власної мови як головного символу населення автономій, та призвело до висування мовного аспекту на перший план соціальної діяльності. Прикладом тому слугують хоча б численні факти наголошення на питанні власної мови у політичних програмах (як то відбулося у 1989 році в Галісії [16:208]), що, в свою чергу, сприймаються централізованими силами як тоталітарні [19:11]). Чи мають сучасні націоналістичні процеси у двомовних регіонах Іспанії ті ж самі позитивні наслідки для галісійської, каталанської та баскської мов, що й націоналістичні рухи XIX століття?

Вказані нові законодавчі документи передбачають введення нових лінгвістичних моделей, що визначають офіційний вжиток регіональних мов у всіх найважливіших комунікативних сферах (освіта, адміністрації, засоби масової комунікації, топонімія тощо). В тим, у *Галісії* ця перспектива дуже далека від реальності; не зважаючи на те, що, відповідно до *Перепису 2001 року* (Población de 5 años y más. Datos provisionales del Censo 2001) Галісійського інституту статистики [20] галісійське населення має такі проценти компетенції у власній мови (99,2 % розуміють, 92 % говорять, 69 % читають та 57,9 % вміють писати), лише 56,8 % галісійців вживають власну мову у щоденному житті, тоді як представники сфер, в яких вживання галісійської є обов’язковим відповідно до Статуту автономії, майже завжди вдаються до вживання іспанської. Ці дані свідчать про те, що іспанська та галісійська мова знаходяться у відносинах функціональної диглосії, яка передбачає незначне валорування власної мови в Галісії не зважаючи на значний пронаціоналістичний рух. На відміну від Галісії, у двомовній *Каталонії* вживання каталанської мови є дуже поширеним на всіх рівнях, хоча засоби масової інформації продовжують орієнтуватися на більш прагматично широку іспанську мову [15:51–52]. Куди більш глибокий та форсований пронаціоналістичний рух у цій автономії, дуже зацікавлений у відділенні “каталанського” від “іспанського”, продемонстрував значні результати у мовній компетенції населення (94,5 % розуміють; 74,5 % говорять; 74,3 % читають; 49,8 % можуть писати; дані

розроблені Еррерасом [20] на основі Перепису населення 1991 року, дослідження володіння каталанською мовою 1996 року та дослідженням володіння каталанською мовою 2001 року), яке виявляє значну схильність до вживання власної мови у всіх комунікативних сферах (неформальних та формальних). Зусиллями націоналістичного руху були створені *Міський інститут освіти* та *Міський інститут прикладної освітньої психології* – заклади, що відстежують мовну поведінку каталонців. Очевидно, що ідеологічні сили мають набагато більший вплив у Каталонії, формуючи таку диглосичну ситуацію, за якої іспанська мова поступається каталанській мові у всіх комунікативних сферах та стилях. У випадку *Країни басків*, представленої найменшою пропорцією населення, що володіє власною мовою – умовою-наслідком системної дивергентності іспанської та еускери [13:231] –, націоналістичний рух призвів до піднесення показників осіб, які повноцінно володіють баскською мовою (32,3 %), та продовжує стимулювати зріст цієї групи напротивагу зменшенню кількості населення, що зовсім не володіє власною мовою [20:98–99]. Та сама причина – системне розгалуження іспанської та баскської мови – лежить в основі ще й досі існуючої диглосії між обома мовами, перша з яких обіймає формальні комунікативні сфери, а друга – неформальні.

Ця нова ситуація змін у соціолінгвістичній реальності двомовних регіонів Іспанії по-різному сприймається власне мовцями; лише у Каталонії ми зустрічаємось з “агресивним” пронаціоналістичним ставленням автохтонного населення до форсованого введення каталанської мови у всі комунікативні сфери, у той час як у Галісії та Країні басків місцеве населення переважно демонструє нейтральне ставлення до посиленого насадження власних мов. Ця відмінність у лінгвістичних ставленнях каталонців, з одного боку, та галісійців і басків, з іншого боку, є відображенням дивергентності *лінгвістичної свідомості* кожної з мовних груп. Історична єдність двомовних регіонів з іспаномовною спільнотою, їхня економічна та соціальна взаємозалежність сприяє збереженню мовної нейтральності в контексті фузії ідентичності.

Цей стислий огляд двох історичних періодів спалаху ідеї націоналізму у двомовних регіонах Іспанії дає нам змогу простежити тісний взаємозв'язок між еволюцією мовної системи та розвитком суспільно-політичної думки. Як можна було побачити, відродження занепадаючих мов у контексті спроби відновлення власної культури мало безпосередній позитивний вплив на багатомовність іспанського суспільства. Націоналізм, орієнтований на збереження власної ідентичності, сприяв у XIX столітті

збереженню від зникнення галісійської, каталанської та баскської мов, їхній стандардизації, нормалізації, розквіту літературного вжитку. У випадку ж націоналізму ХХ століття, орієнтованого на досягання суто політичного впливу, що використовує мовне питання як один із своїх найпотужніших засобів впливу на населення, каузує здебільшого форсоване посилення вжитку власних мов, часто не схвалений населенням. Наслідки такого “не-мовного” націоналізму мають суто мовні характеристики: формування та розквіт лінгвістичного конфлікту, поява семілінгвізму або десекліброваного білінгвізму, поширення альтернацій та інтерференцій. Ця остання хвиля націоналізму у двомовних регіонах Іспанії формує штучну ситуацію монолінгвізму в історично білінгвальних провінціях, висуваючи на перший план загрозу перетворення багатомовної країни на країну монолінгвістичних автономій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Labov W.* Modelos sociolingüísticos / William Labov. – Madrid : Cátedra, D.L., 1983. – 411 p.
2. *Wright S.* Language policy and language planning. From nationalism to globalisation / Sue Wright. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. – 311 p.
3. *Ninyoles, R.* Estructura social e política lingüística / Rafael Ninyoles. – Vigo : IR Indo Edicions, 1991. – 187 p.
4. *Schlieben-Lange B.* Iniciación a la sociolingüística / Brigitte Schlieben-Lange. – Madrid : Gredos, 1977. – 200 p.
5. *Makhuba T.* Bilingualism, language attitudes, language policy and language planning: a sociolinguistic perspective / Theophilus Thisaphungo Makhuba // Journal of Language and Learning. – 2005. – № 3/2. – P. 268–278.
6. *Mercadé F.* Intelectuales y nacionalismo / Francesc Mercadé // Revista española de investigaciones sociológicas. – 1981. – № 14. – P. 21–46.
7. *Colom F.* Nacionalismo liberal: una falsa promesa / Francisco Colom // Nacionalismo: pasado, presente y futuro / Antonio Hernández y Javier Espinosa, eds. – Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2000. – P. 37–49.
8. *Іванова О. Ю.* Диглосія та білінгвізм як результат культурних традицій та соціальних процесів у полінаціональному суспільстві (на прикладі іспанського суспільства) / Ольга Юріївна Іванова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2007. – Вип. 12. – С. 160–164.
9. *Etxebarria Aróstegui M.* Sociolingüística urbana: el habla de Bilbao / Maitena Etxebarria Aróstegui. – Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 1985. – 565 p.
10. *Hermida C.* A reivindicación da lingua galega no rexurdimento (1840–1891) / Carme Hermida. – Santiago de Compostela : Consello da cultura galega D.L., 1992. – 403 p.
11. *Báez de Aguilar González F.* El conflicto lingüístico de los emigrantes castellanohablantes en Barcelona / Francisco Báez de Aguilar. – Málaga : Universidad de Málaga, 1997. – 229 p.
12. *Gómez Molina J. R.* Actitudes lingüísticas en una comunidad bilingüe y multicultural. Área metropolitana de Valencia / José Ramón Gómez Molina. – Valencia : Universitat de València, 1998. – 183 p.
13. *Etxebarria Aróstegui M.* El bilingüismo en el Estado Español / Maitena Etxebarria Aróstegui. – Bilbao : Ediciones FBV, S.L., 1995. – 495 p.
14. *Núñez Astrain L.* El euskera arcaico: extensión y parentescos / Luis Núñez Astrain. – Bilbao : Txalaparta S.L., 2003. – 390 p.
15. *Medina López J.* Lenguas en contacto / Javier Medina López. – Madrid : Arco / Libros, 1997. – 72 p.
16. *Lodares J. R.* El paraíso políglota. Historias de lenguas en la España moderna contadas sin perjuicios / Juan Ramón Lodares. – Madrid : Taurus Pensamiento, 2000. – 290 p.
17. *Siguán M.* España plurilingüe / Miquel Siguán. – Madrid : Alianza Editorial, S.A., 1992. – 355 p.
18. *Michelena L.* Lengua e historia / Luis Michelena. – Madrid : Paraninfo, 1985. – 509 p.
19. *Marcos Marín F.* Conceptos básicos de política lingüística para España / Francisco Marcos Marín. – Madrid : Fundación para el análisis y los estudios sociales, 1995. – 61 p.
20. *Herreras J.C.* Lenguas y normalización en España / José Carlos Herreras. – Madrid : Gredos, 2006. – 390 p.

ІЩЕНКО Н. Г.

Національний технічний університет України “КПІ”

ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ СИНОНІМІВ

У цій статті мова йде про лексичне значення словотвірних синонімів, про їх компонентну структуру і взаємодію між цими компонентами.

Ключові слова: значення, лексична структура, денотативний, сигніфікативний, емотивний та прагматичний компоненти, взаємодія.

В данной статье речь идет о лексическом значении словообразовательных синонимов, их компонентной структуре и о взаимодействии между этими компонентами.

Ключевые слова: значение, лексическая структура, денотативный, сигнификативный, эмотивный и прагматический компоненты, взаимодействие.

In this article it is spoken about the lexical meaning of the wordbuilding synonyms in German, their component structure and the correlation between these components.

Key words: meaning, lexical structure, denotative, significative, emotive and pragmatical components, correlation

Вивчення похідних іменників належить до актуальних проблем мовознавчої науки, що підтверджується наявністю чисельних вітчизняних і зарубіжних розвідок, які розкривають структурні (Р. І. Виноградова, О. А. Земська, М. Д. Степанова, Р. Eisenberg, В. Е. Oberle), семантичні (Л. М. Васильєв, О. Т. Беляєвська, Е. А. Карпіловська, О. С. Кубрякова та інші) аспекти словотвірних структур.

Система похідних іменників, висвітлення проблем інтеграції та диференціації семантичних і словотвірних характеристик цих іменників ще не підлягали цілісному опису.

Актуальність цієї статті полягає у її спрямуванні на вивчення семантики похідного слова, її залежності від словотвірних закономірностей словотворчих процесів.

Об’єктом дослідження є похідні слова сучасної німецької мови, а саме похідні іменники.

Предметом дослідження є семантика похідного слова (лексичне значення) у порівнянні з семантикою непохідного слова.

У слові як знаковій одиниці поєднані дві сторони: форма і зміст. Форма слова, що є комплексом морфем, маніфестує певний зміст – лексичне значення слова. Саме лексичне значення надає похідним можливість виконувати номінативну функцію. Лексичне значення представляє собою складну структуру, яка визначається загальними властивостями слова як знака: його семантикою, прагматикою,

синтактикою [1:262]. В семантичному відношенні у структурі значення слова виокремлюються два аспекти:

- сигніфікативний, пов'язаний з поняттям як формою мислення, що відображає явища реального світу;

- денотативний, пов'язаний з предметами, явищами реальної дійсності. До цих аспектів приєднується також внутрішня форма слова або ознака, що складає основу найменування;

- емотивний, це – специфічне мовне вираження оцінки лексичних одиниць, які є стилістично маркованими за допомогою стилістичних засобів. Це – оцінний, емоційний, експресивний, стилістично-функціональні компоненти, що характеризують лексичне значення;

- синтаксичний аспект лексичного значення слова як відношення між знаками, між мовними одиницями визначається двояко: 1) синтагматичним зв'язком лексичного значення з іншими значеннями мовних одиниць у словосполученнях або реченнях; 2) парадигматичною позицією слова у певних угрупованнях;

- прагматичний аспект лексичного значення як його складова вказує на умови комунікації, на комунікативний реєстр (формальну, нейтральну або неформальну ситуації комунікації).

Ядро лексичного значення слова утворює сигніфікативний чинник і лексичне значення у мовній системі визначається сигніфікатором. Тому одним із найважливіших чинників формування лексичного значення є зв'язок з поняттям, за допомогою якого реальна дійсність узагальнено відображається у свідомості. Поняття активується у словах і може бути передано словом у процесі комунікації. Зв'язок слів з поняттями виявляється перш за все у залежності змісту слів від ознак, що складають зміст понять, в семантичній невизначеності слів як відображення рухомості понять, у співвідношенні обсягу і змісту слів з обсягом і змістом понять. Зв'язок слів з поняттями має характер взаємозумовленості, єдності двох явищ, існування яких неможливо поза цього зв'язку. За межами понятійної частини змісту лексичного значення лежать не менш суттєві для нього елементи: 1) додаткова інформація експресивно-стилістичного і стилістико-функціонального характеру; 2) соціально-психологічні асоціації, пов'язані з тим чи іншим словом; 3) семантико-синтаксичні умови функціонування лексичних одиниць. Відповідно, лексичне значення слова включає: 1) предметний зміст; 2) поняттєвий зміст; 3) конотативний компонент; 4) прагматичну значущість. Необхідну основу лексичного значення складає його

предметна співвіднесеність, що формує значення основної частини слова, в якій виділяються денотативний, тобто логіко-предметний компонент, сигніфікативний, тобто, поняттєвий компонент, і емотивно-конотативний [2:23–25].

Основу денотативного компонента складає внутрішня форма слова, під якою розуміється спосіб представлення позамовного змісту, складова слова, яка репрезентує “його морфологічні властивості, які символізують зв'язок даного звучання з даним значенням чи з даними конотаціями [3:81]”. Внутрішня форма слова, – це ознака, що полягає в основі номінації при утворенні нового лексичного слова. Вибір ознаки, що полягає в основі номінації, не обов'язково визначається її суттєвістю, тому один і той же предмет може бути названим на основі різних ознак. Внутрішня форма є причиною тому, що у мові існує багато слів для позначення одного і того ж предмета або одне слово може позначати абсолютно різні предмети. Внутрішня форма слова забарвлює лексичне значення і входить в його конотацію. Однак внутрішня форма не повинна ототожнюватися з денотативним аспектом значення. Незважаючи на свою близькість, це різні поняття, що співвідносяться один з одним як частина до цілого. Денотативний аспект значення – це значення лексичної одиниці, що розуміється як сукупність ознак, номінативно закріплених у найменуванні, внутрішня форма не складає самостійну семантичну значущість, вона не номінує, а й є за суттю деяким підґрунтям для порівняння позамовних і мовних об'єктів. Як спосіб мовного відображення представлень про предмети і явища, як результат відображення свідомістю предметного світу, внутрішня форма легко забувається і може бути різною при спільності прийняття. Вияв значення внутрішньої форми особливо помітний у мовних явищах. Вона впливає на: 1) сполучуваність слів, 2) формування значення похідних слів, 3) формування нових значень багатозначних слів.

Лексичне значення слова може бути представлено таким чином:

	Зміст лексичного значення	Компоненти лексичного значення
1	Семантичний	Сигніфікативний, денотативний і внутрішня форма слова
2	Прагматичний	Емотивно-конотативний
3	Синтаксичний або структурний	Парадигматичний и синтагматичний

Названі компоненти лексичного значення тісно взаємопов'язані і виділяються як самостійні. Всі компоненти утворюють єдину структуру, що визначає системні і функціональні характеристики слова.

Лексичне значення похідного слова ґрунтується на лексичному значенні слова як продукті мисленнєвої діяльності людини, який носить узагальнений характер.

Лексичне значення похідних слів відрізняється від лексичного значення інших мовних одиниць своєю специфікою, зумовленою морфемною структурою похідних. Маючи словотвірну структуру, слова не можуть бути в інших своїх властивостях незалежними від факту похідності і не повинні розглядатися на рівних підставах зі словами непохідними.

Похідне слово розуміється як комплексна одиниця, в якій можна виділити елементи, що безпосередньо складають одиницю більш високого порядку і більшої лінійної протяжності (корінь чи основа і афікси). Тоді значення похідного слова визначається як величина, що зумовлюється значенням елементів, що складають структуру похідного слова, до яких належать: 1) мотивуюча частина, тобто значення мотивуючого слова і 2) формантна частина, тобто значення не мотивуючої частини.

Лексичне значення похідного слова, це складна багатокomпонентна структура, в якій план змісту реалізується засобами плану вираження.

Схематично це виглядає таким чином:

Лексичне значення похідних		
	Компоненти лексичного значення	Засоби вираження компонентів лексичного значення
1	Сигніфікативний денотативний	1. Мотивуюча частина: корінь чи основа, формантна частина, афікси
2	Денотативний	2. Мотивуюча частина: корінь чи основа, внутрішня форма слова
3	Емотивно-конотативний	Мотивуюча частина: корінь чи основа, формантна частина, афікси

Похідне слово характеризується певними структурними і семантичними ознаками: морфемним составом, словотвірними складовими, семантичними відношеннями між ними, словотвірною мотивованістю. Дані ознаки не можуть бути єдиними для всіх типів похідних, тому що одні похідні оформлені нульовим суфіксом: Zank, Zier,

інші – словотвірними афіксами: Zankerei – Gezanke; Zierde – Verzierung. В одних типах похідних найбільш яскраво виділяються формальні ознаки: Zurückhaltung – Verhaltenheit, Würde – Würdigkeit, в інших семантичні: Anwendung – Verwendung, Bruch – Durchbruch. Однак обов'язковими, постійними і вирішальними ознаками залишаються формальні.

В лінгвістичній літературі непохідні і похідні слова протиставляються як такі, які мають немотивовані і мотивовані лексичні значення.

Зв'язок значення і звукової оболонки слова на основі його лексичної і структурної співвіднесеності визначається фонетичною мотивованістю. Семантичні характеристики похідного слова визначають його мотиваційне значення як лексичне, яке виражається за допомогою морфемного складу і відрізняється від граматичного і словотвірного тим, що є індивідуальним значенням слова [4:31]. Похідні слова являють собою мотивовані позначення дійсності, що передбачає зумовленість семантики мотивованого похідного слова значенням мотивуючого. Семантика мотивуючого слова грає важливу роль у формуванні значення похідного: “значення слова з похідною основою завжди співвідноситься з певною твірною основою” [5:492].

Семантика похідного слова розглядається з синхронної точки зору як співвідношення мотивованого і мотивуючого слів. Лексико-словотвірні відношення між похідним і твірним словами можна інтерпретувати як відображення прагматично мотивованих реальних відношень між предметами, явищами, що створюють умови для пізнання похідного слова шляхом поетапного найменування його складових і дозволяють прослідкувати у похідних словах процес осмислення певного предмета, його порівняння, співставлення з іншими реальними об'єктами.

Така специфіка похідного слова визначили його референтну властивість. Похідне слово має подвійну віднесеність до: 1) об'єктивних характеристик, типових для існуючих в реальній дійсності класів слів; 2) одиниць вторинної номінації. Перша віднесеність визначає лексичне значення похідних як сукупність лексичного значення мотивуючих частин і словотвірного значення, що витікає із афіксів. Друга віднесеність пов'язана з можливістю використовувати найменування у вторинній функції номінації, вживання вже готового імені, яка оформлена словотвірним формантом, до нового класу об'єктів.

Подвійна співвіднесеність похідних слів зумовила специфічність їхньої семантики, певною рисою якої є членування плану змісту на

структурні складові, що взаємодіють один з одним. Значення похідного слова формується із значення твірного слова або його компонентів, тобто виводиться із значення іншої лексичної одиниці, якою є твірне слово.

Відмінною ознакою похідного слова є саме його зв'язаність з іншим словом і його семантична зумовленість цим іншим словом. Властивість подвійної референції похідного слова має важливі результати для розробки принципів опису семантики похідних слів. Наявність власного лексичного значення у похідного дозволяє вважати його окремим найменуванням, яке можна розглядати як самостійний номінативний знак. Якщо наявність свого власного лексичного значення у похідного слова дозволяє розглядати його як більш або менш самостійну лексичну одиницю, то наявність у нього референтного значення, яке відсилає похідне до другого референту, дозволяє розглядати деривати як вторинні одиниці номінації. “Похідне слово, це – така одиниця номінації, яка належить до вторинній, тобто спирається на готові ознаки мови, мотивована, тому що вміщує у своїй морфологічній структурі компоненти первинних знаків” [6:23–24]. Наявність власного значення у похідних зумовлює необхідність розглядати похідне слово як самостійну лексичну одиницю вторинної номінації, семантика якої мотивується первинною номінацією і співвідноситься з нею.

Таким чином, розуміння семантико-словотвірної мотивованості похідних слів як свого роду “виводимість” їх лексичних значень із непохідних слів, знайшло відображення в теорії словотвірної семантики, де співставляються структурна і семантична похідність. Семантична мотивація надає можливості тлумачити похідне “слово” через непохідне, тобто вивести лексичне значення похідного із непохідного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Милославский И. С. Вопросы словообразовательного синтеза / И. С. Милославский. – М. : Изд. Московск. ун-та, 1980. – 265 с.
2. Беляевская Е. Г. Семантика слова / Е. Г. Беляевская. – М. : Высшая школа, 1987. – С. 23–25.
3. *Словарь лингвистических терминов*. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – С. 81.
4. Апресян Ю. Д. Трудности построения формальной модели языка / Юрий Дереникович Апресян // Кибернетика: Перспективы развития. – М., 1981. – С. 31.
5. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / Виктор Владимирович Виноградов. – [3-е изд.]. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 495.
6. Кубрякова Е. С. О словообразовательном значении и описании смысловой структуры производных суффиксального типа / Е. С. Кубрякова, З. А. Харитончик // Принципы и методы семантических исследований. – М, 1976. – С. 23–24.

КЛИМЕНКО О. С., РУДНИЦЬКА Н. М., КУЗНЕЦОВ А. Ю.

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ МЮЗИКЛУ
Е. ВЕБЕРА “THE PHANTOM OF THE OPERA”
УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ**

Статтю присвячено аналізу перекладу тексту мюзиклу з англійської на російську та українську мови. Виділено специфічні риси, які вирізняють переклад тексту мюзиклу з інших видів перекладу поетичних текстів.

Ключові слова: переклад, текст мюзиклу, поетичний переклад.

Статья посвящена анализу перевода текста мюзикла с английского языка на русский и украинский. Выделены специфические черты, которые отличают перевод текста мюзикла от других видов перевода поэтических текстов.

Ключевые слова: перевод, текст мюзикла, поэтический перевод.

The article deals with the analysis of a musical text translation from English into the Russian and Ukrainian languages. Features, specific for a musical text translation in comparison with other types of poetic translation, have been singled out.

Key-words: translation, musical text, poetic translation.

Актуальність дослідження. В сучасному суспільстві будь-яка видатна культурна подія національного масштабу часто набуває наднаціонального характеру, перетворюючись на подію, що має значення для культурного життя всього світу. Коли йдеться про види мистецтва, для яких одним із засобів образотворення є слово, таке розширення сфери впливу можливе, як відомо, лише завдяки перекладу. Саме через переклад доступними для неангломовної публіки стали такі популярні сьогодні мюзикли, як, скажімо, “Привид опери”. Втім, в україномовного глядача вибір сьогодні обмежується оригінальною версією або російськомовним перекладом, адже українська теорія і практика перекладу в цьому аспекті на разі не встигає за потребами суспільства, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Метою цієї розвідки є узагальнення тих перекладознавчих теорій, що є релевантними для перекладу тексту мюзиклу, та аналіз особливостей перекладу тексту англомовного мюзиклу російською та українською мовами (на матеріалі мюзиклу “The Phantom of the Opera” (“Привид опери”)).

Матеріалом цієї розвідки слугували тексти п’яти пісень

мюзиклу: “Think of Me”, “The Music of the Night”, “Angel of Music”, “The Phantom of the Opera”, “All I Ask of You” та тексти їх перекладу російською мовою І. Ємельянової.

Наукова новизна. Наскільки нам відомо, питання перекладу пісенних творів взагалі є недостатньо дослідженим. Частково теорія перекладу пісенних творів спирається на теорію поетичного перекладу, що є доволі дослідженою сферою перекладацької діяльності, в тому числі в Україні [1; 2; 3; 4]. У європейській та американській літературі, крім досліджень з поетичного перекладу чітко виділено сферу музичної теорії перекладу (Music Theory Translation), в рамках якої активно розвиваються теорії локалізації музичного тексту, а також прикладні дослідження, зокрема перекладів лібрето відомих класичних опер, біблійських пісень, тощо. Серед теоретиків цього напрямку можна відзначити Дж. Бурмейстера [5], Е. Люльє [6], Д. Левіна [7] та С. Сюзам-Сараєву [8].

Крім зазначених вище перекладознавчих досліджень необхідним видається також залучення літератури з суто музичної теорії (зокрема, роботи П. Цейтлін, Д. Голдберга [9]).

Мюзикл – музично-сценічний твір, в якому використовуються різноманітні засоби естрадної та побутової музики, драматичного, хореографічного та оперного мистецтв [10:7]. Великий вплив на мюзикл мали багато жанрів: оперета, комічна опера, водевіль, бурлеск. Мюзикл “Привид Опері” (“The Phantom of the Opera”) створений композитором Е. Л. Вебером, лібретистом Р. Стілго та поетом Ч. Хартом в 1986 році на основі однойменного роману французького письменника Гастона Леру, написаному в “готичному” стилі, що поєднував елементи детектива, трилера та романтичної історії.

Для забезпечення належної якості перекладу тексту мюзиклу перекладач має ставити перед собою принаймні декілька завдань: 1) передати зміст пісні, враховуючи її стилістичні особливості; 2) зберегти основні формальні особливості пісні (схему римування, ритміку, строфіку); 3) надати перекладеній пісні відповідності мелодії оригіналу. Аналіз російськомовного перекладу мюзиклу І. Ємельянової показує, що характер, настрій та тематику пісень перекладачці вдалося передати, а також основні образи та стилістичні

особливості. Все ж, іноді зустрічаються фрагменти, що можуть зробити текст незрозумілим або змінити значення окремих виразів. Так, наприклад, у перекладі “Think of me” І. Ємельянової бачимо:

<i>“Remember me</i>	<i>“Пообещай,</i>
<i>Once in a while,</i>	<i>что не забудешь</i>
<i>Please promise me you’ll try [11:11]”</i>	<i>О моей весне [12:8]”</i>

Займенник “me” у перекладі змінився на метафоричне “о моей весне”, що надає більшої поетичності рядку, але, водночас, дещо розмиває його значення: замість прямого і зрозумілого “мене”, слухач отримує посилання на весну, що може інтерпретуватися по-різному (“весна” як “молодість”, “кохання”, або й просто “події, що відбувалися у визначену пору року”).

<i>“Think of all the things</i>	<i>“Вспоминай о том, как</i>
<i>We’ve shared and seen.</i>	<i>Все цвело,</i>
<i>Don’t think about the things</i>	<i>Но только не о том,</i>
<i>Which might have been ... [11:11]”</i>	<i>Что быть могло ... [12:8]”</i>

У перекладі бриджу також можна помітити метафоричне посилання на весну “все цвело”, що, безперечно, робить його більш романтичним, але й більш абстрактним, ніж оригінал. Тим більше, що у такому випадку втрачається стилістичний прийом – своєрідна антитеза (“things we've shared and seen” – “things which might have been”). Окрім того, втрачається відчуття участі героїні у тому, про що вона згадує: “we've shared and seen” (дослівно “те, що ми поділяли й бачили”) безпосередньо стосується Крістін та Рауля, тоді як “все цвело” може стосуватися кого і чого завгодно, може навіть бути просто згадкою про красиві пейзажі у цю пору року. Українська мова, завдяки можливості чергування певних голосних із приголосними для милозвучності, полегшує завдання перекладачеві:

*“Пам’ятай усе,
Що в нас було –
І забудь усе,
Що бути в нас могло ...”* (переклад А. Кузнєцова).

У перекладі “Привид Опері” зустрічаємо таку інтерпретацію:

<i>“... And though you turn from me</i>	<i>“... Хоть ты и прячешь взгляд,</i>
<i>to glance behind ...[11:15]”</i>	<i>Боясь страстей ...[12:12]”</i>

З англійської версії можна зробити висновок, що Крістін стривожена, налякана, бо боїться Привида, котрий веде її у своє

підземне сховище. У перекладі ж створюється образ сором'язливої дівчинки, що боїться відносин. В перекладі українською почуття героїні відтворено адекватно:

“І хоч я бачу страх

В твоїх очах ...” (переклад А. Кузнєцова).

У перекладі пісні “Angel of Music” (у перекладі І. Ємельянової “Музыки Ангел”) звернення до героїні по імені “Christine” було змінено на “Друг мой”, тому що варіант перекладу імені головної героїні не підходить за ритмом. Далі ім'я “Christine” передається русифікованим відповідником “Кристина”, що видається не найкращим рішенням, якщо зважати на національність героїні і те, що всі інші імена залишилися неадаптованими.

“Christine, you must have been dreaming, бредишь

Stories like this can't come true ... Просто сама не своя ...

Christine, you're talking in riddles ... Друг мой, ну что за загадки ...

And it's not like you[11:15]” Страшно за тебя ... [12:14]”

У російськомовному перекладі І. Ємельянової текст, в основному, “лягає” на мелодію. Для досягнення цього при перекладі було задіяно ряд трансформацій, у тому числі: 1) конкретизація: “Мы не клялись” (“*We never said*”), “здесь, в моей гримерной” (“*here in this room*”); 2) генералізація: “И шагни [ты] в незнакомый, странный, новый мир...” (“*Let your mind start a journey through a strange new world*”); 3) антонімічний переклад: “Знай, что я буду ночами О тебе грустить” (“*Think of me, Think of me waking, Silent and resigned*”), “Не забывай о тех чудесных днях” (“*Recall those days, Look back on all those times*”), “... не лжешь ...” (“*all you say is true*”); 4) контекстуальна заміна: “Призрак Оперы живет в душе моей ...” (“*The phantom of the opera is there, Inside my mind* ...”).

Іноді, автор перекладу, намагаючись зберегти розмір рядка або бажану риму, утворює словосполучення, що звучать дещо неприродно: “Но хотя бы, если сможешь”, “Часто мне снился во сне ...” (тавтологія), “Правдою сон обернулся” (враження фольклорного твору), “Часто я здесь, в моей гримерной” (калькування англійської *tu room*, правильніше було б “своей”), “Слух во власти чар, но / Музыка коварна” (якщо не читати, а слухати, у пісні, незрозуміло, що таке “чарно”), “В той волшебной

тьме, в чьей ныне власти ты” (напевно, краще було б поміняти слова місцями: “в чьей власти ныне ты”), “Обещай мне, что не лжешь ни словом ...”.

Прагнучи зберегти й передати якомога більше стилістичних прийомів, використаних автором, І. Ємельянова приділила увагу фонетичному рівню. Прим., алітерацію оригіналу було передано у перекладі асонансом:

<i>“I’m here, with you, beside you, To guard you and to guide you ...”</i>	<i>“Тебе зашитником стану, Опорой и охраной ...”</i>
<i>“And you always beside me To hold me and to hide me [11:15]”</i>	<i>“И чтобы ты был со мною, Укрыл и успокоил [12:8]”.</i>

На основі проведеного аналізу можна зробити певні **висновки**. Перекладач, приступаючи до перекладу тексту мюзиклу, має керуватися принципами та ставити перед собою задачі, що дещо відрізняються навіть від тих, що ставляться в процесі перекладу інших поетичних творів. Зазвичай при перекладі пісенного твору бажано чітко дотримуватись розміру оригінального тексту. Але варто зазначити, що доволі часто домінуючою ознакою в пісні є не текст, а мелодія, що запам’ятовується значно швидше і робить пісню впізнаваною, і при перекладі тут головне – зберегти цю впізнаваність. Тож, якщо підібраний змістовний еквівалент не відповідає оригінальному розміру пісні, можливе незначне відхилення від бажаної форми (невеликий ритмічний зсув, затакт, закінчення на неповний такт, синкопа), звісно, в межах ритмічності, враховуючи особливості музичного виконання, тобто з урахуванням тактового розміру, темпу, та ін. Так, наприклад, в залежності від тактового розміру пісні у тесті встановлюються певні акценти, тобто слова або їх частини, що припадають на сильну долю такту, можуть бути певним чином виділені.

Для пісенного твору лексичні та синтаксичні повтори мають особливе значення, тому що, окрім того, що вони несуть у собі головну думку твору, вони, зазвичай, виконують функцію приспіву (рефрену) або коди, найбільш асоціюються з певною мелодією, що виділяє їх від решти тексту у пісні, найбільш запам’ятовуються та, відповідно, найкраще пізнаються. Таким чином, повторюваний текст має як можна краще “лягати” на мелодію пісні, бути простим та змістовним, тому перекладу таких повторів треба уділяти особливу

увагу.

Окрім зазначених вище особливостей перекладу текстів пісенного жанру, що, в основному, торкаються проблеми передачі формальних ознак оригінального твору, переклад лібрето мюзиклу має особливості, пов'язані з адекватним відтворенням змістовності твору. Оскільки арія у мюзиклі є не просто окремою музичною композицією, присвяченою визначеній тематиці, а частиною загального твору (який містить окрім музичних і суто літературні прозові елементи), яка несе у собі певний відрізок сюжетної лінії, відтворює почуття, роздуми та дії персонажів, передумови та наслідки яких можуть бути відображені в інших аріях, не можна при перекладі відривати її від контексту всього твору. Також необхідно враховувати можливість посилань у певних аріях на події, вислови, імена чи явища у інших частинах мюзиклу та уникати суперечностей при їх перекладі.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження вивчає специфіку перекладу тексту англомовного мюзиклу російською та українською мовами. Перспективним видається подальше вивчення цієї проблеми з більш широким залученням положень музичної теорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Мирошниченко В. В.* Переклад художнього тексту як засіб культурної експансії / Вікторія Вікторівна Мирошниченко // Мова і культура. – Серія “Філологія”. – Вип. 3, Т. 2. – К.: Видав. Дім Дмитра Бураго, 2001. – С. 123–128.
2. *Коломієць Л. В.* Тенденції розвитку поетичного перекладу / Лада Володимирівна Коломієць // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11(95), Т. 1. – С. 162–167.
3. *Чередниченко А. И.* Лингвистические проблемы воссоздания образа в поэтическом переводе / Александр Иванович Чередниченко, Петр Алексеевич Бех. – К., 1980. – 67 с.
4. *Алексеев А. Я.* Художественный образ и перевод / А. Я. Алексеев // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11(95), Т. 1. – С. 126–130.
5. *Burmeister J.* Musical Poetics (Music Theory Translation) / J. Burmeister. – Yale University Press, 1993. – 336 p.
6. *Loulié E.* Elements or principles of music (Musical theorists in translation) / E. Loulié. – Institute of Mediaeval Music, 1965. – 95 p.
7. *Lewin D.* Musical Form and Transformation: Four Analytic Essays (Music Theory Translation Series) / D. Lewin. – Yale University Press, 1993. – 168 p.
8. *Susam-Sarajeva S.* Translation and Music / S. Susam-Sarajeva. – St. Jerome Publishing, 2008. – 187 p.
9. *Zeitlin P.* Understanding Music Theory / P. Zeitlin, D. Goldberger. – Omnibus Press, 2001. – 238 p.
10. *Емельянова И.* Великие мюзиклы мира Популярная энциклопедия / И. Емельянова. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 704 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. *Hart Ch.* The Phantom of the Opera / Ch. Hart // Royston P. Study Guide for THE PHANTOM OF THE OPERA: Lyrics, Mask Logo, and Title Treatment. – RUG PLC, 1986. – 244 p.
12. <http://fantome.wagner.pp.ru/index.html>

КОВАЛЬОВА Т. П.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ: ВЗАЄМОДІЯ ЛІТЕРАТУРИ І МУЗИКИ

(на матеріалі роману Т. Моррісон “Джаз”)

У статті простежуються лінії взаємодії літератури та музичного мистецтва в романі сучасної американської письменниці Т. Моррісон “Джаз”. Проведений аналіз виявляє функціональну роль музичних образів у розкритті ідейно-естетичного змісту твору. Встановлено, що музика набуває у творі символічного значення. Досліджено відображення найбільш характерних прийомів джазової техніки у мовній організації твору.

Ключові слова: синтез мистецтв, художній текст, музика, художній символ, повтор.

В статье прослеживаются линии взаимодействия литературы и музыкального искусства в романе современной американской писательницы Т. Моррисон “Джаз”. Проведенный анализ выявляет функциональную роль музыкальных образов в раскрытии идейно-эстетического содержания произведения. Установлено, что музыка приобретает в произведении символическое значение. Исследовано отражение наиболее характерных приёмов джазовой техники в языковой организации произведения.

Ключевые слова: синтез искусств, художественный текст, музыка, художественный символ, повтор.

The article focuses on the interaction of literature and music in the novel “Jazz” by the modern American writer T. Morrison. The investigation conducted shows the role of music images in the representation of the idea content of the novel. It is proved that music acquires a symbolic meaning in the novel. The influence of the jazz most typical technique on the language peculiarities of the novel is investigated.

Key words: synthesis of arts, literary text, music, literary symbol, repetition.

Лінгвопоетичний підхід, характерний для багатьох сучасних досліджень словесно-художньої творчості, виходить з того аксіоматичного постулату, що лише художній образ “володіє привілеєм осягати світ синкретично і бути естетичною моделлю цілісної дійсності” [1:11]. Питання про те, як “матеріал загальнонаціональної мови породжує художній образ” [1:10], є надзвичайно складним. Значні можливості для його вирішення відкрилися у процесі формування лінгвопоетичного аналізу, в якому поєдналися зусилля лінгвістики і поезики.

Важливою особливістю лінгвопоетичного підходу є той факт, що при аналізі художнього твору, як особливої естетично-філософської форми пізнання дійсності, до предмета дослідження залучаються екстралінгвістичні факти культурно-історичного й соціального плану,

зокрема, відомості про інші види мистецтва, адже еволюція мовних засобів літературного зображення протікає в єдиному контексті з розвитком художньої техніки в інших сферах мистецької діяльності. Використання спільних зображувальних прийомів формується як під впливом єдності ідейно-прагматичних стильових настанов епохи, так і внаслідок процесу синтезу мистецтв, до якого безпосередньо причетна й література [2:272].

У свою чергу, процес синтезу мистецтв у певній мірі базується на явищі чуттєвої синестезії. Термін “синестезія” походить від грецьких коренів “syn” (“разом”) та “aesthesia” (“сприйняття”) і позначає взаємодію різних органів чуття при сприйнятті дійсності. Встановлено, що подразнення одного органу чуття викликає активізацію інших сенсорних систем. Так, наприклад, при сприйнятті аудіосигналів у мозку людини поряд із звуковими образами можуть також виникати візуальні асоціації. Існує багато гіпотез, які намагаються пояснити фізіологічну природу синестезії. Останні дослідження в галузі нейрології свідчать про те, що в людини наявні певні ділянки мозку, які відповідають за інтеграцію сенсорних вражень. Згідно іншої гіпотези, новонародженій людині притаманна нерозчленованість сенсорного сприйняття, і лише її подальший фізичний розвиток призводить до поступової диференціації функцій органів чуття. Синестетичне сприйняття дорослих розуміється, таким чином, як незавершений процес диференціації чуттєвого сприйняття в дитячому віці [3].

Хоча традиційно види мистецтва виокремлюються залежно від чуттєвої сфери сприйняття (так, наприклад, ми сприймаємо музику слухом, а живопис – зором), інтердисциплінарні дослідження націлені саме на виявлення паралелей між різними видами мистецької техніки. У літературознавстві та лінгвістиці неодноразово висвітлювались питання про взаємодію словесно-художньої творчості з кіномистецтвом [4; 5; 6], живописом [7; 8], музикою [9] та архітектурою [10; 11], звідки література запозичує, перш за все, ті виразні засоби, які визначають якісну своєрідність певного виду мистецтва. Такими засобами для кінематографічного мистецтва є прийом монтажу, для живопису – колористична техніка, для архітектури – симетрична побудова композиції. Вербальне вираження цих засобів відображується у певних композиційно-структурних та лексико-стилістичних особливостях художнього тексту.

Актуальність обраної теми дослідження визначається спрямованістю сучасної лінгвістичної парадигми на комплексне вивчення словесного твору як вербального тексту і як естетичного феномену. Осмислення проблем семантики художнього твору з урахуванням взаємодії між різними сферами мистецтва дозволяє глибше проникнути у прихований зміст твору, адекватніше зрозуміти його естетичну цінність. Актуальність теми зумовлена також зростаючим інтересом дослідників до проблеми взаємодії музичного мистецтва і літератури [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18], адже в сучасній літературі музика утверджується як одна з основних тем художнього твору.

Метою статті є дослідити вплив музичного мистецтва на сучасний художній твір як на рівні його ідейно-естетичного змісту, так і на рівні мовної організації авторського задуму.

Об'єктом дослідження є вербальні засоби, що відображають взаємодію словесно-художньої творчості та музики.

Предметом дослідження є взаємодія різних семіотичних систем – вербальної та невербальної (музичної).

Сучасні дослідження шляхів взаємодії літератури та музичного мистецтва виконані здебільшого в літературознавчій парадигмі. Так, у ряді робіт розглядається історичний розвиток взаємовідносин між музикою та літературою, вплив музичного мистецтва на стильові особливості певного літературного напрямку [16; 17].

У багатьох інтердисциплінарних дослідженнях увага вчених спрямована на виявлення функціональної ролі музичних образів у художньому творі. Ще Фрідріх Шиллер зауважував, що музика, попри нездатність представити змістову сторону поняття, має великий виразний потенціал, що робить її важливою для літературної творчості [17:33]. В епоху романтизму музика стає популярним літературним мотивом, і саме тоді утверджується уявлення про неї як про “мову серця та почуттів”. Для літератури все, що пов’язане з музикою, стає засобом вираження того змісту, який не можна передати словами [17:33]. Серед численних функцій музичних образів у художньому творі дослідники відзначають функцію вираження “іншого”, божественного, або ж, навпаки, “темного”, як то, теми смерті. Крім того, через звуки відбувається метафорична гра між минулим та теперішнім – музика надихає героїв на спогади про минуле, а також пробуджує від задуми та повертає до реальності. З

іншого боку, музика відіграє важливу роль у розвитку художньої дії та створенні характерологічного портрета героїв – розкритті їх психологічного стану, світогляду та особистих взаємовідносин. Естетичний потенціал музики реалізується також у функції символічного вираження головної ідеї твору [18:23].

Увагу інших дослідників привертають паралелі між композиційною побудовою поетичних форм і музичних творів. Спільність між ними вбачається, зокрема, в наявності структурних частин, в яких драматична напруга зростає, досягає кульмінації або ж, навпаки, зменшується [19].

Наукова новизна роботи визначається тим, що до об'єкта дослідження застосовано підхід, який поєднує методику лінгвопоетичного та лінгвостилістичного аналізу. Поєднання дослідження плану змісту з лінгвостилістичним вивченням мовних явищ, які слугують засобами його вираження, зумовлено розумінням художнього тексту як цілісного мовного утворення, з якого неможливо вилучити окремі елементи, не порушивши їх органічний сплав [20:8]. З іншого боку, взаємодія цих рівнів дослідження при аналізі такого складного мовленнєвого утворення, як художній твір, надає змогу отримати більш об'єктивні результати.

Матеріалом дослідження обрано текст роману “Джаз” (1992) сучасної американської письменниці Тоні Моррісон – лауреата Нобелівської премії в галузі літератури.

Дія роману відбувається в Нью-Йорку на початку ХХ-го століття. У цей період особливої значущості для країни і світу набуває тема національної гідності та расової рівноправності. Під час економічної депресії велика кількість афроамериканців переселяються зі сільськогосподарського півдня, де найчастіше трапляються прояви расизму, до більш розвинутих індустріальних районів на півночі США. Великі міста стають центрами емансипації та боротьби афроамериканців проти расової дискримінації.

Як і багато інших мігрантів, герої роману – молоде подружжя – перебувають у захваті від великого міста, в якому відчують себе сильними та незалежними: *“There, in a city, they are not so much new as themselves: their stronger, riskier selves”* [23:33]; *“they feel more like themselves, more like the people they always believed they were”* [23:35]. Проте поступово життя в урбаністичному середовищі обертається емоційним відчуженням, що руйнує подружні стосунки (*“Twenty*

years after Joe and Violet train danced on into the City, they were still a couple but barely speaking to each other” [23:36]) і змінює кожного з героїв як особистість. Чоловік закохується в молоду дівчину та з ревності вбиває її, зраджуючи своєму колишньому кредо – ніколи не кривдити малюків та жінок: “never kill the tender and nothing female if you can help it” [23:207]. Зраджена дружина, яка відчайдушно прагнула мати дитину, намагається на похованні покалічити обличчя небіжчиці, що за віком могла б бути її дочкою: “When the woman [...] went to the funeral to see the girl and to cut her dead face they threw her to the floor and out of the church” [23:36]. Героїня робить висновок, що переселення до міста надало їм певних матеріальних благ, але позбавило розуміння себе та навколишнього світу: “Before I came to the North I made sense and so did the world. We didn’t have nothing and we didn’t miss it” [23:207].

У заголовок твору винесено назву музичного стилю – джаз, який довгі роки був для афроамериканців чи не єдиною формою мистецтва, що надавала можливість самовираження в умовах рабовласницького суспільства. У 1920–30-х роках ця музична форма отримала міжнародне визнання і стала для багатьох уособленням емансипації та відродження національної гідності.

Це загально прийняте символічне значення джазу передано у творі через спогади однієї з героїнь роману – Еліс Манфред, яка дитиною стала свідком боротьби афроамериканців проти расової дискримінації. Мелодії джазу нагадують їй звуки барабанного бою, який супроводжував демонстрацію протесту та сповіщав про більше, ніж гасла на транспарантах: “Alice Manfred stood for three hours on Fifth Avenue marveling at the cold black faces and listening to drums saying what the graceful women and the marching men could not” [23:53]. Поступово через повтор зазначених асоціацій формується символічний зв’язок між минулим – жорстокою боротьбою за соціальні права – та джазовими мелодіями, що лунають у кварталах сучасного міста, заселених звільненими від рабства афроамериканцями: “Alice thought the lowdown music [...] had something to do with the silent black women and men marching down Fifth Avenue” [23:56]; “It was impossible to keep the Fifth Avenue drums separate from the belt-buckle tunes vibrating from pianos and spinning on every Victrola” [23:59]. Отже, у творі джаз виступає тим художнім образом, який відбиває ідею свободи та рівноправ’я, здобутих

упертою боротьбою.

Проте, зображаючи історію приватного життя героїв на фоні соціальних змін, які по-різному впливають на їх долі, Тоні Морісон надає усталеному символічному значенню джазу нових відтінків. Пристрасний, звабливий характер музики, що спонукає до відвертого виявлення почуттів, бентежить виховану за старих часів героїню Еліс Манфред, яка вважає джаз непристойним і аморальним: *“the music was getting worse and worse with each passing season [...] the music was so lowdown you had to shut your windows”* [23:56]; *“the music was getting worse and worse with each passing season [...] Songs that used to start in the head and feel the heart had dropped on down, down to places below the sash and the buckled belts”* [23:56]; *“Just hearing it was like violating the law”* [23:74]. Жінка щосили намагається уберегти свою неповнолітню племінницю від спокусливого впливу великого міста, від усього, що викликає любовну жагу, яка ототожнюється в її уяві із джазовою музикою. Еліс Манфред не впоралась з цим завданням – дівчина закохується у дорослого, одруженого чоловіка, поступаючись, як зауважується, зваблюючій силі джазу: *“Alice Manfred had worked hard to privatize her niece, but she was no match for a City seeping music that begged and challenged each and every day. “Come”, it said. “Come and do wrong”* [23:67]. Подальша трагічна доля дівчини повертає читача до усвідомлення заголовка твору як символічного вираження ідеї не тільки соціальної, а й особистої свободи людини, права на власний вибір, який може йти всупереч традиційним соціально-релігійним устоям життя.

Слід також згадати іншу важливу функцію, яку музичні образи виконують у романі. Відомо, що акустичні образи асоціюються первісно не з раціональним, а з ірраціональним началом і тому здатні викликати різноманітні уявлення [21:113]. Ця властивість сприяє тому, що музика стає основним засобом психологізації зображення – однієї з головних стильових рис твору. На лексико-стилістичному рівні співвіднесення зображення з внутрішнім психологічним станом героїв реалізується завдяки вживанню емоційно-експресивних образних засобів, серед яких найчастіше фігурують персоніфікації: *“They believe they know before the music does what their hands, their feet are to do, but that illusion is the music’s secret drive”* [23:64]; *“The music bends, falls to its knees to embrace them all, encourage them all to live a little, why don’t you?”* [23:188]; *“the guitars – they confused me, made*

me doubt myself” [23:132]. Побудовані на основі явища антропоморфізму персоніфікації наділяють музику психічними властивостями людини, завдяки чому джаз постає як активна сила, що здатна свідомо впливати на думки і поведінку героїв, змушує їх усвідомити й виразити свої почуття і пристрасті.

Паралелі із джазовою музикою можна також простежити на рівні структурної організації твору. Як найбільш своєрідну рису художньої техніки письменниці слід відзначити використання ключового для джазу прийому *“call and response”* (“кликання та відгукування”), який є характерним і для афроамериканської усної традиції оповідей та проповідей. У джазовій композиції цей прийом реалізується в тому, що музична тема, яка звучить у партії одного інструмента, підхоплюється, доповнюється та інтерпретується у партії іншого, що створює ефект діалогу між окремими інструментами [22].

У романі зазначений прийом відтворюється у поліфонічному характері оповіді, яка визначає своєрідну композиційну побудову твору. Як зауважує Ральф Гертель, зникнення голосу єдиного оповідача, як основна стратегія постмодернізму, надає художнім текстам поліфонічної форми, що споріднює їх з музичними творами [16].

Подібно тому, як одна й та сама тема повторюється у джазових імпровізаціях, коротке викладення оповідачем основного конфлікту твору – колізії особистих стосунків героїв – багаторазово доповнюється оповідами різних персонажів. Таким чином, історія наповнюється все новими подробицями з минулого героїв, що допомагає зрозуміти мотиви їх вчинків та поступово, як через сповідь, приводить героїв до примирення один з одним та зі своїм минулим. Ліричні монологи оповідача, що узагальнюють ідею твору та водночас спрямовують оповідь в інше русло, функціонують подібно до соло-партій у джазових композиціях [22]. Іншим спорідненим прийомом можна вважати відкритий кінець твору, завдяки чому письменниця заохочує читача до взаємодії, створення своєї власної версії розвитку подій.

Художній прийом повтору реалізується у творі не тільки в рамках макротексту, як повтор окремої теми або лейтмотивної ознаки, а й у рамках мікротексту – як лексичний повтор (*“At last, at last, everything's ahead [...] everything's ahead at last”* [23:15]; *“it races through him like laughing gas brightening his eyes, his talk, and his*

expectations” [23:34]; “*a citysky presses and retreats, presses and retreats*” [23:35]; “*the anticipation it anticipates*” [23:64]; “*Come*”, *it said. “Come and do wrong*” [23:67]) або як поєднання лексичного та синтаксичного видів повтору: “*Nobody says it’s pretty here; nobody says it’s easy either*” [23:8]; “*Where you can pop the cork and put the cold glass mouth right up to your own. Where you can find the danger or be it*” [23:10]; “*The City [...] arranges itself for the weekend: the day before payday, the day after payday, the pre-Sabbath activity, the closed shop and the quiet school hall*” [23:50]. У наведених прикладах повтор слугує не стільки логічному виділенню окремої семантичної ознаки, скільки створенню емоційної тональності та певного ритму оповіді.

Варіювання ритму та емоційної тональності оповіді – ще одна стильова риса твору, яка споріднює його із джазовими композиціями. Оповідь то уповільнена, меланхолічна, сентиментально-лірична за рахунок вживання поширених складних речень та емоційно забарвлених засобів стилістичної виразності (“*I could hear the men playing out their maple-sugar hearts, tapping it from four-hundred-year-old trees and letting it run down the trunk, wasting it because they didn’t have a bucket to let it run that day, slow if it wished, or fast, but a free run down trees bursting to give up*” [1:196]), то уривчаста, динамічна завдяки лексико-синтаксичним видам повтору, скороченню обсягу речень та використанню стилістично маркованого порядку слів, найчастіше представленого прийомом парцеляції: “*you have to be clever to figure out how to be welcoming and defensive at the same time. When to love something and when to quit*” [23:9]; “*the right tune [...] can change the weather. From freezing to hot to cool*” [23:51]; “*I did everything anybody told me to. Till I got here*” [23:81]; “*I ought to get out of this place. Avoid the window; leave the hole*” [23:220].

Проведений аналіз показав, що музичні образи відіграють вагомую роль у розкритті ідейного задуму твору – музика стає засобом передачі імпліцитної інформації, втілення символічних паралелей і психологізації зображення. На мовленнєву організацію твору особливий вплив здійснює ключовий для джазових композицій прийом “*call and response*”, який реалізується як на рівні макротексту – у структурній побудові твору та поліфонічному характері оповіді, так і на рівні мікротексту – зокрема, у різновидах лексичного та синтаксичного повтору.

Перспектива подальших досліджень у цьому напрямку полягає

у більш детальному вивченні складу та функціонального навантаження музичних термінів, наявних у словнику твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Науменко А. М.* Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики) / А. М. Науменко. – Вінниця : Нова Книга, 2005. – 416 с.
2. *Чудаков А. П.* Предметный мир литературы (К проблеме категорий исторической поэтики) / А. П. Чудаков // Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения. – М. : Наука, 1986. – С. 251–291.
3. *Synesthesia : Phenomenology and Neuropsychology. A Review of Current Knowledge* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webpub.allegheeny.edu>.
4. *Андреев Ю.* Литература и кино (К принципам классификации искусства) / Ю. Андреев // Вопросы литературы. – М. : Наука, 1982. – № 8. – С. 8–49.
5. *Маневич И.* Кино и литература. – М. : Искусство, 1966. – 240 с.
6. *Тынянов Ю. Н.* Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 572 с.
7. *Вартанов А. С.* О соотношении литературы и изобразительного искусства / А. С. Вартанов // Литература и живопись. – Л. : Наука, 1982. – С. 5–31.
8. *Дмитриева Н. А.* Слово и изображение / Н. А. Дмитриева // Взаимодействие и синтез искусств. – Л. : Наука, 1978. – С. 44–55.
9. *Черная Е. С.* Роль музыкальной драмы в культуре Просвещения / Е. С. Черная // Проблемы Просвещения в мировой литературе. – М. : Наука, 1970. – С. 175–182.
10. *Лихачев Д. С.* Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей. Сад как текст / Д. С. Лихачев. – СПб : Наука, 1991. – 370 с.
11. *Рабинович М. Г.* Русские письменные источники эпохи феодализма как материал для изучения этнографии города / М. Г. Рабинович // Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии. – М. : Наука, 1956. – С. 177–244.
12. *Grage J.* Literatur und Musik in der klassischen Moderne. Mediale Konzeptionen und intermediale Poetologien / Joachim Grage. – Würzburg : Ergon, 2007. – 364 S.
13. *Lyons A. D.* Composition Unit. The Sydney Conservatorium of Music. The University of Sydney [Електронний ресурс] / Andrew D. Lyons. – Режим доступу : <http://www.vislab.usyd.edu.au/user/alyons>.
14. *Mohr J.* Musik in Literatur. Das Motiv der “Mohren” in Alejo Carpentiers Concierto barroco als Leitmotiv gelesen [Електронний ресурс] / Mohr Jan. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1515/IBER.2007.87>.
15. *Weisstein U.* Die wechselseitige Erhellung von Literatur und Musik: Ein Arbeitsgebiet der Komparatistik? [Електронний ресурс] / Weisstein Ulrich // Neohelicon. – Akadémiai Kiadó, 1977. – Vol. 5, № 1. – S. 93–123. – Режим доступу : <http://www.springerlink.com/content/600672p6030102g>.
16. *Hertel R.* Making sense: Sense Perception in the British Novel of the 1980s and 1990s / Hertel Ralf. – Amsterdam and N.Y. : Rodopi, 2005. – 243 p.
17. *Gier A., Gruber G. W.* Musik und Literatur : Komparatistische Studien zur Strukturverwandschaft / Albert Gier, Gerold W. Gruber. – Frankfurt / M. : P. Lang, 1997. – 335 S.
18. *Caduff Corina.* “Dadim dadam” – Figuren der Musik in der Literatur Ingeborg Bachmanns / Corina Caduff. – Köln : Böhlau, 1998. – 259 S.
19. *Gillespie William.* Structural Translations Between Literature and Music [Електронний ресурс] / William Gillespie. – Режим доступу : <http://www.altx.com/EBR/RIPOSTE>.
20. *Чаковская М. С.* Текст как сообщение и воздействие / М. С. Чаковская. – М. : Наука, 1986. – 73 с.
21. *Арутюнова Н. Д.* Языковая метафора (Синтаксис и лексика) / Нина Давидовна Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С. 147–173.
22. *Cathy C. Waegner.* From Faulkner to Morrison. “Jazzing Up” the American Nobel Prize Heritage / Cathy C. Waegner // Zeitschrift für Literatur und Linguistik [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uni-siegen.de>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

23. *Morrison T.* Jazz / Toni Morrison. –L. : Pan Books, 1993. – 229 p.

КОЛОДІЙ Б. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АМЕРИКАНСЬКИЙ СЛЕНГ І ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено виявленню й аналізу деяких труднощів перекладу американського сленгу українською мовою. А саме таким проблемам, як переклад аббревіатур-сленгізмів, полісемантичність сленгізмів при перекладі та переклад сленгізмів-псевдоінтернаціоналізмів.

Ключові слова: сленг, сленгізми, переклад, аббревіатури, псевдоінтернаціоналізми, полісемантичні лексеми.

Статья посвящена выявлению и анализу некоторых трудностей перевода американского сленга на украинский язык. А именно таким проблемам, как перевод аббревиатур-сленгизмов, полисемантичность сленгизмов при переводе и перевод сленгизмов-псевдоинтернационализмов.

Ключевые слова: сленг, сленгизмы, перевод, аббревиатуры, псевдоинтернационализмы, полисемантические лексемы.

The article is dedicated to the revelation and the analysis of certain difficulties of translation of the American slang into the Ukrainian language. These are the following problems: translation of abbreviations in slang, polysemy in slang and translation of pseudointernationalisms in slang.

Key words: slang, slang words, translation, abbreviations, pseudointernationalisms, polysemous lexemes.

У сучасній лінгвістиці проблема перекладу сленгу є **актуальною** “через здатність сленгу постійно змінюватися, розширювати кордони, що розділяють його не лише з розмовною мовою, а й із мовленнєвим стандартом; його яскраве емоційно-експресивне забарвлення, лаконічність та образність” [1:6]. Дедалі частіше з’являються наукові праці, в яких досліджуються особливості сленгу: українського [2], [3], [4], російського [5], англійського [6] та ін. Однак, дослідження, присвячені саме перекладу сленгізмів, представлені в невеликій кількості, наприклад роботи Алікберова В. І. [7], Балабіна В. В. [1], Крупнова В. М. [8], Хіль Н. П., Хіль І. Л. та Дерев’янка Г. І. [9].

Метою даної статті є виявлення й аналіз деяких труднощів перекладу американського сленгу українською мовою.

Об’єктом дослідження є аббревіатури, псевдоінтернаціоналізми та полісемантичні лексеми, що становлять труднощі при перекладі американського сленгу українською мовою.

Предметом дослідження є особливості відтворення американських сленгізмів у перекладі українською мовою.

Матеріалом до статті слугували уривки англomовних текстів із використанням американських сленгізмів із електронних джерел.

Основними проблемами перекладу сленгу, які розглядаються у наукових працях, є лексико-семантичні та лексико-стилістичні, в той час як таким проблемам, як переклад аббревіатур-сленгізмів, полісемантичність сленгізмів при перекладі та переклад сленгізмів-псевдоінтернаціоналізмів, приділяється недостатньо уваги, що й зумовило **наукову новизну** цього дослідження.

Переклад аббревіатур-сленгізмів. На думку дослідників, позитивною рисою аббревіатур є те, що сама кількість інформації передається набагато меншою кількістю знаків, ніж у текстах без неї [10:73].

Однак, передавання цього виду лексики у перекладі цільовою мовою завжди викликало ряд труднощів.

Як зазначає Балабін В. В., складність перекладу сленгізмів-скорочень полягає у важкості підбору українського еквівалента, що повністю збігається з американським сленгізмом за формою – тобто перекласти американське скорочення вдалим за змістом і формою українським скороченням вдається не часто [1:101].

Ще однією проблемою при передаванні аббревіатур цільовою мовою є розпізнавання власне способу утворення аббревіатури [11:28].

Зважаючи на той факт, що не всі сленгізми-скорочення є занесеними до складу перекладних лексикографічних джерел, українському перекладачу досить часто доводиться звертатися до ресурсів електронної мережі. В цьому випадку надзвичайно важливим є вибір вірного відповідника із низки запропонованих.

Так, наприклад, при перекладі речення “*Hey man I'm throwin' a party tonight, BYOB*” [17] перекладач постає перед проблемою відтворення у перекладі акроніма “B.Y.O.(B.)”. Електронне джерело пропонує наступні варіанти:

1. “Be Your Own Boss”; 2. “Build your own bomb”; 3. “Bring your own booze (bottle)” [17]. Зважаючи на контекст поданого речення, вірним варіантом є “bring your own booze (bottle) “приносьте свої власні спиртні напої” – напис на запрошенні на вечірку.

При перекладі “*You swam through the Atlantic? That's O.D. Stop*

lying” [18] складнощі можуть виникнути при передачі українською мовою лексеми “O.D.”, яка згідно з електронним словником має наступні значення:

1. “Overdose”, зазвичай смертельне передозування наркотиками;
2. “Over-do”, непотрібне перебільшення щодо певної ситуації [18].

Таким чином, перекладаючи вищенаведений уривок як *“Ти переплив Атлантичний океан? Не брешу”*, лексема “O.D.” має своїм відповідником 2-ий словниковий варіант.

В іншому прикладі “...judge Joe Brown: *“You call that a J-O-B? You need to T-C-B and get a real job!”* [19] стикаємося із проблемою перекладу аббревіатури “T.C.B. (TCB)”, яка має відповідник *“take care of business”* – *“Займайся своєю справою!”* (негритян.) [16:286].

Ще одним таким прикладом може послужити складність віднайдення відповідника аббревіатури “LCS” у наступному реченні: *“I wish more of the guys at my LCS were crushworthy. As it is the clerk that spends most of his time there rattles on about Harry Potter and seems forever 37 going on 15. Not exactly the turn on”* [20].

Відповідниками лексеми “LCS”, отриманими з електронних джерел, є: 1. Аббревіатура (що зазвичай використовується в Інтернет-джерелах) і позначає “local comic shop” – магазин коміксів, постійним відвідувачем якого ви є, завдяки його зручному розташуванню. Найчастіше зустрічається у поєднанні з присвійним прикметником “my” – “my LCS”; 2. Скорочення від “Laugh Chuckle Sigh” використовується по відношенню до жінок (через те, що, за словами автора цієї Інтернет-статті з лексикографічного он-лайн джерела, жіночий сміх – хихотіння, яке неминуче переходить у зітхання), зазвичай застосовується у функції дієслова; 3. “Lie, cheat, steal” – у негативному значенні по відношенню до жінок [20].

Таким чином, переглянувши вищеподані відповідники даної лексеми, можна зробити висновок, що потрібний варіант – перший, а саме: *“місцевий магазин із продажу коміксів”*.

До суперечливих випадків перекладу сленгових лексем можна віднести й аббревіатуру “LBH”. Наприклад: *“He won't come to school cause of that LBH his mom made him get”* [21].

Варіантами перекладу даної лексеми є наступні: 1. “Loser Back Home” використовується по відношенню до експатрійованих, зазвичай із Європи або Північної Америки; 2. “Let's be honest”, застосовується для того, щоб наголосити на важливості

повідомлюваного у даний момент; 3. “Little Boy Haircut”, стрижка під “горщик” [21]. Отже, потрібний нам варіант – останній із низки запропонованих.

Полісемантичність сленгізмів при перекладі. Ще одним проблемним питанням при перекладі сленгових лексем є їхня багатозначність, нашарування нових значень.

Як зазначає Куделько З., “розвиток полісемантичних відношень у системі будь-якої терміносистеми є явищем неминучим, адже зміст мовного знака розвивається активніше й швидше, ніж його форма” [12:264].

На думку Рецкера Я. Й., для виявлення значення невідомої лексеми необхідними є аналіз тексту, в якому вона вживається, у процесі якого встановлюємо різні смислові зв’язки й відношення між даною лексемою, значення якої треба виявити, та словами, значення яких нам добре відоме [13:63].

Загальновідомим фактом є те, що іноді перекладачі, відтворюючи англійський текст у перекладі, не звертають належної уваги на сленгові лексеми, передаючи їх у перекладі прямими відповідниками, які є, прямо кажучи, не зрозумілими або мало зрозумілими реципієнту. Наприклад, у перекладі оповідання “Me and My Shadow” – “Я із моєю тінню” – англійського письменника Еріка Френка Рассела лексему “*pink elephants*” [22] перекладено прямим відповідником “*рожеві слони*” [23], в той час як даний вираз означає “*перебувати у стані білої гарячки або бачити галюцинації*”.

У даній статті спробуємо розглянути та проілюструвати цю проблему на наступних прикладах. Так, лексема “*cabbage*”, яка зазвичай перекладається як “*капуста*”, в словнику сленгізмів відповідає наступним значенням: 1. Гроші, готівка; 2. Загальна хірургія для тих, хто постраждав від серцевого нападу або мають хронічні проблеми із серцем [24]. Тому речення “*Yo, you got any cabbage?*” перекладаємо як “*Ей, у тебе є якісь гроші?*” [24].

Лексема “*cat*” відповідно до електронного словника сленгу має наступні значення: 1. Людина (зазвичай чоловічої статі), яка вважається крутою; 2. Надзвичайно класний музикант, зазвичай джазмен [25].

Прикладом першого варіанту значення лексеми “*cat*” може бути речення: “*After meeting a new group of people one may say to his or her friends “Those cats were all right”*” [25]. Друге значення цього слова

може бути проілюстрованим таким прикладом: “*Now that cat can play*” [25].

Орієнтуючись на контекст, лексему “cooler”, в уривку “*They have final say, and are basically hired as a consultant of such things as bar staff, security and bouncers, bar design, attitude, and alcohol. They have no affiliation with the club other than that they are there to straighten up the mess. For a nice buick call... This kid I went to school with got thirty days in the cooler for fleeing the police while drunk*” [26] перекладаємо з англійської не як “охолоджувач” або “кулер”, а як “в’язниця” [16:179]; “dead soldier” у реченні “*After I finished my beer I left that dead soldier on the bar*” [27] як “пуста пляшка зі спиртного” [16:181], а не його прямим відповідником; лексему “fry” як “маріхуана” у реченні “*My friend told me that smoking fry could be dangerous*” [28], а не “маленька риба, мальки”; “hardware” у реченні “*This jacket is heavy, he must be carrying some hardware*” [29] відповідає значенню “зброя”, “пістолет” [16:200]; “peanuts” перекладаємо як “безцінь” у реченні “*I got a bunch of worthless books for peanuts*” [30]; “fly” як “щось круте, стильне” – “*He was drivin some fly car*” [31], а не “муха”; “food” як “кокаїн” у реченні “*Hey bud, need some food?*” [32], а не прямим відповідником “їжа”; “ice” не як “лід”, а як “діаманти, коштовності” у реченні “*I keep my girlfriend flooded with ice*” та як “вбивати” у функції дієслова в реченні “*We gonna ICE them for beatin that girl last night*” [33]; лексему “mob” у реченні “*The mob put a hit on Louie Brunizo*” [34] не як “натовп”, а як “італієць, організатор злочину” (сленгізм, що походить із Сицилії і був запозиченим до Нью-Йорка) [34]; “lobster” не як “лобстер” у реченні “*I was at the casino and chucked a lobster down on black and it came up good!*” [35], а як “австралійська 20-доларова купюра” (що має такий сленговий відповідник завдяки своєму помаранчевому/червоному кольору) [35]; “ocean” – не “океан”, а “наркотичне знеболююче” [36] у реченнях “*Hey Jeff you think we can cop some Ocean?*” [36] та “*Yo Williams why don't you make a run for some Oceans!*” [36] і т.ін.

Переклад псевдоінтернаціоналізмів. Серед труднощів, з якими стикаються перекладачі при передаванні англійських сленгізмів українською мовою, – відтворення псевдоінтернаціоналізмів, так званих “фальшивих друзів перекладача” [14].

На думку Крупнова В. М., “інтенсивне проникнення сленгу у

словниковий фонд загальнонаціональної мови пояснюється великим впливом засобів масової інформації, ... які безперервно “бомбардують” свідомість пересічного американця, стандартизуючи його образ мислення ... дане спостереження знаходить підтвердження у мові багатьох сучасних американських книг і журналів, а також у багатьох найновіших словниках, в яких сленгу приділяється велика увага” [8]. Таким чином, використовуючи найостанніші лексикографічні розробки електронних джерел, перекладач найвірогідніше не помилиться під час вибору вірного відповідника при перекладі сленгізмів-псевдоінтернаціоналізмів.

Так, наприклад, користуючись електронним словником “*urbandictionary.com*”, данні якого постійно поповнюються (не лише фахівцями, але й простими користувачами), лексема “angel”, яка є співзвучною зі словом “ангел” і є його частковим інтернаціоналізмом або напівінтернаціоналізмом [15:408], у перекладі уривку англomовного тексту “*Bob wouldnt be in jail if he werent such an Angel*” [37] має наступний відповідник “людина, яка постійно потрапляє у неприємності; якій постійно не щастить; лузер” [37].

Лексема “antifreeze”, омонімічна із частковим інтернаціоналізмом “антифриз” (рідина для автомобілів, що додається у воду, щоб запобігти її замерзанню), у сленговій лексиці має українські відповідники “алкоголь” і “героїн” [16:160]. Наприклад, “*This antifreeze is so strong it could be used to disinfect wounds*” [38] та “*Let's mix up some antifreeze in a gas jug so if a cop pulls us over, they won't suspect ...*” [38] відповідно.

Або ще один приклад: лексема “jam” (частковий інтернаціоналізм “джерем, варення”) відповідно до словника сленгізмів має наступні значення: 1. Двоє або більше музикантів, які разом грають музику, але не є офіційною музичною групою; 2. Вечірка із великою кількістю безкоштовного пива; 3. Потрапити в неприємну ситуацію або мати серйозні проблеми [39], що ілюструють наступні приклади: 1. “*Guitarist Dude: Hey man I heard you got a drumset, we should jam sometime*”; 2. “*Cam: Eh man, you coming to that jam in the park tonight?*”; 3. “*That damn guy got me in a jam!*” [39] відповідно.

До цієї групи слів можна також віднести й такі лексеми як “chips” (напівінтернаціоналізм “чіпси”) – гроші, грошенята [16:178],

“lime” (частковий інтернаціоналізм цитрусовий “лайм”) – “зависати”, “тусувати” [40], “check” (напівінтернаціоналізм “чек”) – символ, який позначає щось хороше або правильне [41], “lady” (частковий інтернаціоналізм “леді”, ввічливе звертання до жінки) – кокаїн (особливо у розмові по мобільному телефону) [42]; “salsa” (напівінтернаціоналізм “сальса” – латиноамериканська танцювальна музика) – використовується для опису надзвичайно привабливої особи (вживається в деяких районах Саскачевану та Альберта) [43]; “bacteria” (частковий інтернаціоналізм “бактерія”) – чорний вихід із кафетерію [44]; “salad” (напівінтернаціоналізм “салат”) – серед варіантів: пакет із сумішшю різних видів марихуани; евфемізм слова “крутий” або гроші (пояснюється схожістю зеленого кольору) [45]; “boss” – надзвичайний, дивовижний, класний (у функції прикметника) [46] і т. ін.

Проведене нами дослідження свідчить про те, що при передачі американського сленгу українською мовою найважливішу роль відіграє опрацювання перекладачем контексту твору, володіння “фонovими знаннями”, тобто інформацією про ситуацію використання відповідного сленгізму” [8], а також перекладач “не повинен випускати з уваги часовий фактор, адже сленг піддається частим змінам” [1:38].

Перспективами майбутніх розвідок можуть бути аналіз інших труднощів перекладу сленгізмів, наприклад, труднощі стилістичного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / Віктор Володимирович Балабін. – К. : Логос, 2002. – 315 с.
2. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Світлана Андріївна Мартос ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 20 с.
3. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Тетяна Михайлівна Миколенко ; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2006. – 24 с.
4. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг / Леся Ставицька. – К. : “Критика”, 2005. – 464 с.
5. Приходько І. Г. Російський молодіжний сленг Києва (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Ірина Георгіївна Приходько ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
6. Маковский М. М. Современный английский сленг : Онтология, структура, этимология / Марк Михайлович Маковский. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 168 с.
7. Алікберов В. І. Сленг та переклад / В. І. Алікберов. – Тернопіль : Лілея, 2000. – 32 с.
8. Крупнов В. Н. В творческой лаборатории переводчика [Електронний ресурс] / Виктор Николаевич Крупнов. – Режим

доступу до книги : <http://www.LingvoTech.com/prakticheskiesprob>. 9. Хіль Н. П. Пошук шляхів перекладу англійського комп'ютерного сленгу на українську мову / [Н. П. Хіль, І. Л. Хіль, Г. І. Дерев'янко] // Нові технології. – К. : Науковий вісник КУЕІТУ, 2006. – № 1. – С. 151–154. 10. Гордіч Н. В. Неологізми в інформаційному та фінансовому менеджменті / Н. В. Гордіч // Філологічні студії. – Луцьк, 2004. – № 2. – С. 70–73. 11. Захарова Л. М. Сложные слова-термины в подязыке вычислительной техники и особенности их перевода на русский язык / Л. М. Захарова // Теория и практика перевода. – К. : Вища школа, 1982. – Вып. 8. – С. 28–33. 12. Куделько З. Особливості полісемії в терміносистемі ринкових взаємин / З. Куделько // Науковий вісник Чернівецьг. ун-ту. – Чернівці : Рута, 2004. – Серія “Германська філологія”. – Вип. 188–189. – С. 263–268. 13. Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Высшая школа, 1973. – 198 с. 14. Бондарчук Л. Й. Слова іншомовного походження в економічній терміносистемі англійської мови / Л. Й. Бондарчук // Наукова спадщина професора Ю. О. Жлуктенка та сучасне мовознавство. – К., 2000. – С. 31–34. 15. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.

ДОВІДНИКИ

16. *Краткий англо-русский словарь американизмов и слэнга* / [сост. : А. В. Бушуев, Т. С. Бушуева, А. Л. Уткин]. – Смоленск : ТОО “Инга”, 1997. – 320 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. *BYOB* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=B.Y.O.%28B.%29+>.
18. *OD* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=OD>. 19. *TCB* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=.C.B.+%28TCB>. 20. *LCS* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=LCS>. 21. *LBH* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=LBH>. 22. *Russell1* // <http://library.liv.ac.uk/search/>. 23. *Russell2* // 24. *Cabbage* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Cabbage>. 25. *Cat* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Cat>. 26. *Cooler* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Cooler>. 27. *Dead Soldier* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=dead%20soldier>. 28. *Fry* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Fry>. 29. *Hardware* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Hardware>. 30. *Peanuts* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Peanuts>. 31. *Fly* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Fly>. 32. *Food* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Food>. 33. *Ice* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Ice>. 34. *Mob* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Mob>. 35. *Lobster* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Lobster>. 36. *Ocean* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Ocean>. 37. *Angel* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Angel>. 38. *Antifreeze* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Antifreeze>. 39. *Jam* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Jam>. 40. *Lime* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Lime>. 41. *Check* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Check>. 42. *Lady* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Lady>. 43. *Salsa* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Salsa>. 44. *Bacteria* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Bacteria>. 45. *Salad* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Salad>. 46. *Boss* // <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Boss>.

КОПИЛЬНА О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНА ОРИГІНАЛЬНІСТЬ У ТВОРАХ О.ГЕНРІ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається алюзія як одна з проблем перекладу творів О. Генрі. Різноманітні стратегії відтворення алюзій у перекладі аналізуються з позиції їх ефективності в розкритті авторського задуму. Ставиться питання про необхідність розширення філологічної ерудиції перекладача.

Ключові слова: алюзія, вертикальний контекст, інтертекстуальність, перекладацькі стратегії, художній текст.

В статье рассматривается аллюзия как одна из проблем перевода произведений О. Генри. Различные стратегии воспроизведения аллюзий в переводе анализируются с точки зрения их эффективности в раскрытии авторского замысла. Поднимается проблема необходимости расширения филологической эрудиции переводчика.

Ключевые слова: аллюзия, вертикальный контекст, интертекстуальность, переводческие стратегии, художественный текст.

The article deals with the complexity of allusion in translation of O. Henry's stories. Various strategies of reproducing allusions in translation are analyzed from the angle of their effectiveness in revealing the authorial conceptual purposes. The necessity of expanding the translators' erudition is also highlighted.

Key words: allusion, vertical context, intertextuality, translation techniques, literary text.

Все більшого значення набуває в перекладознавчих студіях практичний аналіз перекладів певних стилістичних прийомів і засобів.

Художній переклад не має готових рецептів. Кожний літературний твір є унікальним витвором творчої особистості, яка сміливо і вільно оперує всім багатством своїх мовних ресурсів, аби знайти найбільш відповідну, ідеальну форму для втілення свого ідейного задуму. Перекладач повинен з максимальною точністю відтворити цей задум, при цьому в такій формі, яка не суперечить авторській індивідуальності, а є гармонічною для його світосприйняття, мовного чуття і стильових уподобань. Відповідальність перекладача художньої літератури величезна: він не лише повинен розібратися у всіх нюансах чужої мови, а й взяти на себе важку працю переосмислити, підібрати слова, порівняти, виважити, щось додати, створити рівновеликий твір, – а самому скромно відійти у бік і залишитися непоміченим чи невідомим для більшості читачів. Завдання перед українським художнім перекладом стоїть титанічне: нова держава повинна створити свою, якомога повнішу серію “Всесвітня література”, яка б зайняла належне місце в скарбниці національної культури. Уважне,

аналітичне вивчення існуючих, вшанованих перекладів здатне розширити ступінь перекладацької свободи, збагатити “стратегічний арсенал” перекладача, і не лише початківця, намітити можливі підходи до вирішення найскладніших творчих завдань при перекладі. Розгляд перекладацьких перемог і перекладацьких втрат, прискіпливий і зацікавлений, який має на меті збільшити перші і мінімізувати останні, ніколи не може втратити **актуальності**.

Мета статті полягає у виявленні проблем, пов’язаних з інокультурним й іншомовним сприйняттям алюзій, визначенні різних способів їх відтворення українською мовою при перекладі оповідань відомого американського письменника О. Генрі, а також встановленні шляхів та умов досягнення адекватного перекладу.

Об’єктом дослідження є алюзії у творах О. Генрі та їх українські переклади, а предметом – засоби відтворення цих алюзій українською мовою.

Відомий американський новеліст О. Генрі часто звертався у своїх оповіданнях до стилістичного прийому алюзії. Так, І. Левідова називає однією з особливостей стилю О. Генрі “розсередженість асоціацій” [1:142, 143].

О. Генрі вміє в одній фразі дати “мікрохарактеристику” людини, ситуації, події. У фразу може бути вмонтований натяк на певну політичну подію, історичний чи етнографічний факт, гумористично обіграний популярний літературний образ і навмисно змінена, а то й просто вигадана псевдокласична цитата.

Джерелами алюзії в оповіданнях О. Генрі є Біблія, міфологія, фольклор – дитячі пісеньки і вірші (Nursery Rhymes), прислів'я, приказки, ідіоми. Комічне створюється за рахунок заміни тих чи інших компонентів фразеологізма чи прислів'я іншими словами, а іноді змінюються всі компоненти і зберігається лише структурна подібність. Зустрічаються алюзії і у назвах новел, де вони слугують камертоном і розкривають тему твору (*Cabbages and Kings*, *Sound and Fury*, *Nothing New Under the Sun*). Автор також часто комічно обіграє імена, власні назви.

Алюзія є посиленням або натяком на певний історичний, етнографічний, культурний або літературний факт, який вважається добре відомим цільовій аудиторії. Асоціативні ланцюжки, які утворюються алюзіями, залежать від ерудованості і інтелектуального рівня читача. Тільки за умови зближення обсягу знань автора і читача алюзія “спрацьовує” і дає поштовх асоціативній уяві. Це явище вивчали багато

лінгвістів: І. Арнольд, В. Виноградов, Г. Денисова, Л. Машкова, М. Тухарелі, І. Христенко та інші. Дослідники визначають екстралінгвальні та “лінгвістичні” (інтерконтекстуальні) алюзії. Алюзії є одним із параметрів інтертекстуальності тобто включення в текст інших текстів або їх фрагментів у різних формах (цитат, алюзій, ремінісценцій). Як зазначає І. Гюббенет, “створюючи вертикальний контекст” (тобто контекст, що базується на історико-філологічних знаннях відправника та отримувача повідомлення), цей лінгвістичний прийом збагачує художній твір, надає йому ніби “четвертого виміру”. Крім того, він може використовуватися у “зниженому вигляді”, зсуваючись у сферу у сферу комічного” [2:50]. Його продуктивність у творах сатиричного і комічного спрямування обумовлена його характеристикою: алюзії притаманна неоднозначність, а це є однією з найважливіших рис таких творів, де вона створюється автором свідомо і слугує засобом створення комічного ефекту. Ця неоднозначність сприяє протиставленню образів: “комічний ефект досягається головним чином за рахунок невідповідності між характером алюзії і соціолінгвістичною характеристикою персонажа” [2:51]. Сприйняття комічного вимагає підвищеної активності читача, оскільки він має розкрити комічне протиріччя.

Адекватне декодування смислу алюзії повністю залежить від загальної ерудиції і фонових знань читача – від знання джерела алюзії та змісту, який вона заміщує. Тут виникають труднощі соціокультурного характеру. Якщо натяк на відому ситуацію не сприймається читачем, пропадає авторська підказка, то втрачаються додаткові асоціації, застосовані на цьому джерелі. Оскільки алюзії відіграють значну роль у загальному художньому задумі твору, перекладачеві слід дуже уважно поставитися до їх відтворення і врахувати не тільки характер самої алюзії, але й ступінь обізнаності цільового читача з її джерелом. Звичайно, якщо алюзія добре відома читачу, то вона не викликає особливих труднощів при перекладі.

Проте у більшості випадків добре відомі англійцю чи американцю фрази з літературного твору, популярної пісеньки, дитячої казки чи скоромовки, або якийсь історичний факт можуть мало що говорити читачькому загалу. У перекладі, особливо якщо він призначений для масового читача, навряд чи буде доцільно зберігати подібну алюзію.

Для правильного відтворення літературної алюзії у перекладі необхідна наявність перекладу джерела алюзії у цільовій культурі. На жаль, через відомі ідеологічні причини, багато творів світової літератури

ще не перекладено на українську мову, і це створює додаткові проблеми для перекладача, оскільки йому немає на що посперитися.

Втім, існує певна палітра перекладацьких стратегій при відтворенні алюзій в українських перекладах.

Національно-специфічні алюзії можуть розшифровуватися у тексті перекладу – до них застосовується перифрастичний переклад.

“At 9’oclock the President, Kid Mullaly, paced upon the floor with a lady on his arm. As the Loreley’s was her hair golden. Her “yes” was softened to a “yah”, but its quality of assent was patent to the most Milesian ears” [3:714].

У цьому прикладі дві алюзії: перша на Лорелею, золотоволосу рейнську русалку з німецької легенди, чий спів вабив моряків і їхні кораблі тонули, друга на Мілесіуса – легендарного іспанського короля, сини якого нібито завоювали Ірландію наприкінці другого тисячоліття до н.е. (звідси прикметник – Milesian). Автор має на увазі те, що ця дівчина була ірландкою, розмовляла з акцентом. При перекладі доводиться розкривати зміст алюзії.

“О дев’ятій годині в залі з’явився президент Клубу Малюк Меллалі під руку з дамою. Волосся було у неї золоте, як у Лорелеї. Вона говорила з ірландським акцентом, але її „так”, хоч воно й звучало як насмішувате “отаке”, ніхто не сприйняв би за відмову” [2:104].

Перифрастичний переклад – найбільш вживана стратегія при відтворенні алюзивних імен, які переходять у загальні назви, втративши зв’язок із джерелом.

Нерідко в українських перекладах новел О. Генрі алюзії перекладаються буквально. Наприклад, у новелі “Фараон і хорал”, де головним героєм є жебрак Сопі, який мріє дістатися на Острів – в’язниці Нью-Йорку:

“Soapy turned off Broadway. It seemed that his route to the coveted Island was not to be an epicurean one” [3:574].

“Сопі звернув з Бродвея. Здавалося, що епікурейський шлях на жаданий Острів відрізано” [2:31].

Епікур – давньогрецький філософ-матеріаліст, його вчення базується на розумному прагненні людини до щастя. Оскільки у сучасного читача ім’я може не викликати потрібних асоціацій, він може не зрозуміти авторську іронію, тому в перекладі можна було б вжити перифразу чи фразеологічний аналог. Так, у російському перекладі О. Горлін передає цю алюзію фразеологічним аналогом: *“Сопи свернул с Бродвея. По-видимому, его путь на Остров не будет усеян розами”.*

Проте у такий спосіб відтворити алюзії не завжди вдається, тому часто перекладачі змушені ретельно перекладати алюзію, а вказувати її джерело та пояснювати зміст у примітках або спеціальному додатку, особливо це стосується імен знаменитих людей, літературних героїв, історичних фактів, географічних назв або вводити вказівку на автора у мові персонажів або автора.

Ще складніше передати алюзії на дитячі пісеньки, віршики, приказки, прислів'я, особливо коли вони скорочені або деформовані. У своїх новелах О. Генрі часто користується таким прийомом, що створює комічний ефект.

“Don't think of it, Vandy, we are short and Art is long”, Maddер said” [3:640].

У цьому вислові деформовано латинське прислів'я *“vita brevis, ars longa”*: (життя коротке, мистецтво вічне). Англійська фраза *we are short* має ще одне значення: у нас мало грошей. Це потрібно передати у перекладі:

“I думати не смій, Банді, відповів він [Маддер]. Мистецтво безмежне, а наші кошти обмежені” [1:13] (у російському перекладі Н. Дарузес: *деньги уходят, а искусство остается*).

У новелі “День, який ми святкуємо” О. Генрі обіграє приказку *“misery loves company”* (у гурті й смерть не страшна).

“We were without decorous clothes or ways and means of existence, and, as the saying goes, misery certainly does enjoy the society of accomplices” [3:274].

“Обидва в лахмітті, без грошей, без видів на краще, а жебраки, як кажуть, завжди за одно” [2:216].

Звичайно, дослівний переклад був би не зрозумілим українському читачеві. Тому перекладач має вдаватися до компенсаційних стратегій.

Наприклад, у новелі О. Генрі “Мить перемоги” крамар Бен Гренджер так описує свого знайомого Віллі Роббінса:

“He weighed about as much a hundred pounds of veal in his summer suitings, and he had a where is Mary? expression on his features so plain that you could almost see the wool growing on him” [3:274].

У цьому прикладі поєднано дві алюзії: на дитячий віршик про Мері та її ягня, яке скрізь ходило за своєю хазяйкою (Mary had a little lamb) і фразеологізм *to have wool growing on smb* – бути простаком, бараном. Перекладач М. Тупайло досить вдало передав алюзію в перекладі, додавши пояснення у тексті:

“В літньому костюмі він важив не більше, як сто фунтів, обличчя

мав таке простодушне, що кожен, хто бачив його, мимоволі згадував дитячу пісеньку про Мері та її овечку” [2:216].

Комічний ефект у творах О. Генрі часто досягається за рахунок посилення на імена знаменитих особистостей, політичних діячів, філософів, біблійних, міфілогічних героїв. Це пов'язано з протиставленням двох образів: того, до якого відсилає алюзія, і того, який створюється. Такі імена часто транскодуються і пояснюються у примітках. Наприклад, *Лікінвар* – герой балади В. Скотта, *Рін ван Вінкль* – герой новели В. Ірвінга, *Мельпомена* – муза трагедії, *Момус* – стародавній бог жартів, насмішки та театральної комедії.

О. Генрі нерідко вдається до деформації власних назв для створення гумористичного ефекту. Деформовані алюзії створюються завдяки творчому використанню різних прийомів. Основою створення додаткового змісту є нова інформація, небуденний погляд на дійсність, який забезпечується за рахунок оригінальної понятійної комбінаторики компонентів і спеціальних дериваційних процесів.

Алюзивні власні назви деформуються загалом на графіко-фонетичному рівні. Найефективнішими прийомами при відтворенні таких назв є транскодування, повне або часткове: *Benny Veedus* (генерал *Benevides*) – *Бенні Відус*, *Ruby Ott* (the *Rubaiyat*) – *Рубай Ам*. Для відтворення такої структури з іменами обмеженої відомості застосовуються адекватні заміни або компенсаційні стратегії – пояснювальний переклад, уточнювальний переклад, перифрастичний переклад або гіперонім.

При перекладі алюзивних висловів потрібно реконструювати їхній асоціативний фон.

“The terrible thing that Medora had done was revealed to her in full enormity. She had sat in the presence of the ungodly and looked upon the wine both when it was red and effervescent” [3:640].

Читачеві, не дуже обізнаному з Біблією, важко виявити натяк на вислів з книги Приповістей: *“Не дивись на вино, як воно рум'яніє, як виблискує в келиху й рівенько ллється, ...”* (пер. І. Огієнка). Тому перекладач робить підказку, відтворюючи алюзію в поетичній формі інвертованою граматичною структурою, завдяки чому алюзія присутня в перекладі імпліцитно:

“Тут тільки усвідомила вона весь жах того, що наробила; вона перебувала цілий вечір серед нечестивих і пила вино, і червоне і піняве” [1:14].

У цьому разі можна було б використати і цитатний переклад: *дивилась на вино, як воно рум'яніє, як виблискує в келиху й рівенько летиться* (пер. І. Огієнка). Якщо цитатний переклад не забезпечує відтворення асоціацій алюзії, використовуються компенсаційні прийоми.

Скульптури, архітектурні споруди є також інформативними символами. За ними закріплений певний обсяг культурної інформації. Для адекватного розуміння таких алюзій застосовуються пояснювальні додавання: [...] *he had a Michael Angelos's Moses beard* [3:720] – [...] *і борода в нього, як у скульптури Мікеланджело "Мойсей"* [2:109]. Якщо читач не може зрозуміти алюзії, реконструювати ситуацію, то виникають асоціативні лакуни. Читач не може не тільки уявити, як виглядають ці предмети, а й усвідомити другий план даного автором опису. Перекладачеві потрібно враховувати, що алюзія, джерелом якої є образотворче мистецтво, музика – це особливий прийом створення образності. Навіть докладний коментар не може відтворити весь асоціативний фон.

Перекладач повинен постійно працювати над поглибленням і розширенням своєї ерудиції, щоб не лише впізнавати алюзію у тексті оригіналу, а й знаходити в контексті своєї культури ті засоби, які здатні викликати потрібні асоціації, задумані автором. Стратегії відтворення алюзії можуть бути дуже різними. Вони залежать і від наявності в культурі перекладу першоджерела алюзії, і його відомості, і від питомої ваги алюзії в художній тканині твору, і від прозорості асоціативних зв'язків. Перекладацькі стратегії можуть варіюватися від дослівного перекладу до вилучення алюзії і застосування компенсаційних прийомів. Правильний вибір стратегії безпосередньо залежить від уміння перекладача проникнути в найтонші нюанси змісту і форми художнього твору.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення проблем перекладу інших інтертекстуальних елементів у художньому тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левидова І. М. О.Генрі и его новелла / Инна Михайловна Левидова. – М. : Худож. лит., 1973. – 252 с. 2. Ахманова О. С. "Вертикальный контекст" как филологическая проблема / Ольга Степановна Ахманова, Ирина Владимировна Гюббенет // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1977. – № 3. – С. 47–54.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Генрі О. Вибрані оповідання / О. Генрі ; [пер. з англ. М. Рябової]. – Харків–Одеса : Одесполіграф, 1930. – 128 с. 2. Генрі О. Останній листок / О. Генрі ; [пер. з англ. ; упорядн. М. А. Дмитренко]. – К. : Молодь, 1983. – 224 с. 3. Henry O. Collected stories / O. Henry ; [Ed. by. P. J. Horowitz]. – N.Y. : Avenel Books, 1979. – 843 p.

KORBOZEROVA N. M.

Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

CONSTITUYENTES DEL ANÁLISIS GRAMATICAL

У статті розглядаються базові компоненти сучасного граматичного аналізу.

Ключові слова: мовна одиниця, граматична форма, граматичний зміст, функціонування, модифікація, план змісту, план вираження, парадигматика, синтагматика.

В статье рассматриваются базовые компоненты современного грамматического анализа.

Ключевые слова: языковая единица, грамматическая форма, грамматическое содержание, функционирование, модификация, план содержания, план выражения, парадигматика, синтагматика.

The article deals with basic components of modern grammatical analysis.

Key words: language unit, grammatical form, grammatical meaning, functioning, modification, paradigm, syntagm, form and meaning of a language unit.

En el lenguaje corriente suele entenderse por forma lingüística una determinada manera como se nos ofrecen unidades lingüísticas desde un punto de vista fónico. Por ejemplo, comparando dos palabras *mesa* y *edificio*, se dice que tienen una forma distinta. Este sentido en que se toma el concepto de forma, de acuerdo con la forma externa o fónica, es indudablemente importante y **actual**, y de él parten algunos sectores de la lingüística moderna.

G. Humboldt [1] expone su famoso concepto de forma interior que se opone al conjunto de materiales fónicos y conceptuales, es decir, tanto a los sonidos como a las significaciones léxicas. La forma interior en el sentido de G. Humboldt puede considerarse como la “peculiar visión del mundo de cada pueblo y lengua”. La forma interior de una lengua en este sentido viene a coincidir con su sistema gramatical sobre todo y, de un modo general, con la peculiar manera de interpretar la realidad que refleja cada sistema lingüístico.

F. de Saussure [2] ha puesto de relieve el carácter esencialmente formal de la lengua, la cual se opone a la sustancia, formada, por una parte, por el aspecto fónico del lenguaje y, por otra, por el pensamiento. Ambos aspectos son amorfos: la lengua les da forma. Es particularmente interesante recordar la teoría del valor lingüístico de F. de Saussure, en tanto dicho valor se opone a la significación. Las diferencias de valor en los aspectos fundamentales del lenguaje – el fónico, el gramatical y el léxico – se basan en el sistema de identidades y diferencias que

caracteriza la lengua. Por ejemplo, *calle*, *street*, *вулиця* – del español, inglés y ucraniano – tienen la misma significación, pero no el valor, puesto que dichos vocablos no se emplean en los mismos casos en los idiomas indicados.

Lo mismo cabe decir de las categorías gramaticales: el llamado neutro del español es muy distinto del que hallamos en el ucraniano o en el alemán.

L. Bloomfield [3] nos habla de formas lingüísticas, fonéticas, gramaticales y léxicas. La forma lingüística mínima recibe el nombre de morfema. Los diferentes medios que dispone una lengua para operar con los morfemas con objeto de obtener determinadas unidades significativas constituyen la gramática y son, pues, las formas gramaticales. Estas pueden reducirse a cuatro grupos: el orden de los elementos (de las palabras, de los morfemas): *vivir*, *sobre-viv-ir*; las modificaciones fonéticas: *duque* – *duquesa*, *conde* – *condesa*; las modificaciones prosódicas: *canto* – *cantó*; la selección de los morfemas que pueden resultar diferencias de significación: *¡Muchacho!*; *¡Juan!*

L. Hjelmslev [4] pone en estrecha relación el concepto de forma con el de la función. Él distingue la forma gramatical del aspecto fónico y de la significación léxica. La diferencia entre forma y substancia la hallamos en sus últimos trabajos en los dos planos que él distingue en la lengua: el de la expresión y el del contenido. En el primero, la substancia está constituida por el aspecto físico y fisiológico del lenguaje, y la forma, por ciertas unidades mínimas llamadas cenematemas que se subdividen en cenemas, o fonemas, y los prosodemas, el acento y la entonación. En el plano del contenido la substancia está constituida por el pensamiento y tiene carácter semántico, y la forma, por unidades mínimas llamadas plerematemas, que se subdividen en pleremas y morfemas. Plerema es unidad del contenido; morfema es la menor unidad lingüística del sistema de expresión que se correlaciona con semema. La diferencia entre las dos clases de formas – las del plano de la expresión y las del plano del contenido – consiste en que las primeras carecen de significación, mientras que las segundas son significativas.

Examinemos el concepto de forma en relación con el de la función según el lingüista mencionado. Dicho lingüista por función entiende las relaciones de dependencia que se dan entre los elementos lingüísticos, entre ellos o con unidades superiores, ya sea del plano de la lengua, o paradigmático, o en el del habla, o sintagmático, empleando los dos

términos *lengua* y *habla*. Existen tres tipos de función: el primero se da entre elementos y unidades que se exigen recíprocamente. En el plano paradigmático, o sistemático, tenemos, por ejemplo, los dos géneros – masculino y femenino: la existencia del primero supone la del segundo. En el plano sintagmático, de ejemplo sirven la persona y el número en las formas verbales castellanas. El segundo tipo se da entre elementos o unidades de los cuales uno exige al otro, pero no a la inversa. En el plano sistemático, la existencia del número dual supone la del singular y la del plural. En el plano sintagmático, la preposición latina *apud* exige el caso acusativo y no al revés; el tercer tipo se da entre elementos o unidades que no se exigen ni recíproca ni unilateralmente. En el plano sistemático la categoría de caso no exige la de género, y a la inversa. En el sintagmático, la preposición *in* del latín no exige necesariamente el acusativo, ni el acusativo exige la preposición indicada.

Hay otra clasificación de las relaciones entre elementos lingüísticos: la relación de pura coordinación, que no ocasiona la existencia de una nueva forma y en la que cada término mantiene su independencia: *Juan y María*; la relación que, sin ocasionar tampoco una nueva forma, hace que uno de los elementos esté subordinado al otro de tal manera que el conjunto obtenido desempeña las mismas funciones que eran propias del elemento subordinante: *Las rosas rojas me gustan mucho*. El grupo *rosas rojas* desempeña en el conjunto la misma función que *rosas*; la relación que ocasiona una nueva forma, por ejemplo, un grupo de preposición + sustantivo: *en el parque* (la unión del sujeto y del predicado en la oración).

Sobre la forma gramatical existen las siguientes consideraciones. De forma gramatical y hasta de forma lingüística en general se habla desde distintos puntos de vista. Por una parte, tenemos las formas más características, como son las fonéticas. Solamente pueden interesar a la gramática cuando son significativas y, por lo tanto, dejan de ser puramente fonéticas (el concepto de morfema y las combinaciones que pueden obtenerse con ellos, etc.) Dentro del mismo aspecto fónico del lenguaje podemos distinguir entre las expresiones fonemáticas o formadas por fonemas y las que carecen de este carácter, como el acento, la entonación, etc., es decir, todo lo que suele distinguirse, a veces, con el nombre de modulaciones.

Otros procedimientos de expresión gramatical son el orden y, en cierto modo, las relaciones que manifiestan los elementos lingüísticos

entre sí o con otras unidades superiores. Todo ello nos lleva al conocimiento de las verdaderas formas internas de la gramática.

El concepto de forma tiene un valor relativo, pues los aspectos fónico y léxico del lenguaje constituyen con relación a la gramática, dos conjuntos de carácter material. Es en la gramática donde el aspecto formal del lenguaje aparece de un modo más claro y característico. Por ello no es de extrañar que a veces se identifiquen los aspectos formal y gramatical.

Resumiendo, vale decir que el aspecto formal constituye un campo distinto, que escapa al estudio propiamente gramatical, en el que se da una adecuación más o menos perfecta entre contenido o significación y su manifestación formal sistemática, de acuerdo con los procedimientos gramaticales estudiados. Por eso, la significación concreta y específica que toman las palabras puede considerarse como una variante de la significación general, a la que podemos atribuir un cierto carácter formal en oposición a las significaciones contextuales. Lo importante para **el estudio futuro y perspectivo** de la gramática es la posibilidad de poder establecer un sistema a partir de la manera como se manifiestan formalmente dichos elementos lingüísticos.

BIBLIOGRAFÍA

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М., 1984.
2. *Saussure F. de.* Curso de lingüística general / Ferdinand de Saussure. – Madrid, 1999.
3. *Bloomfield L.* Lenguaje : [versión esp.] / L. Bloomfield. – Lima, 2004.
4. *Hjelmslev L.* Lengua y habla / L. Hjelmslev // Ensayos lingüísticos. – Madrid, 1984.

КОСТИК О. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДЕЛЬНА ФРАЗА, ІДІОМАТИЧНІСТЬ ТА ЇЇ СТРУКТУРНЕ ОФОРМЛЕННЯ

Мета статті полягає у розкритті особливостей модельної фрази і мовного зразка шляхом комплексного вивчення їх основних структурних, семантичних та функціональних характеристик в англійській мові. А разом з тим проаналізувати та дати визначення ідіоматичній фразі. Дослідження комунікативних і прагматичних особливостей моделей дозволяє розглядати їх як соціально-психологічну ситуацію конкретного мовленнєвого акту, де зміст висловлювання трактується як прагматична настанова.

Ключові слова: модельна фраза, мовний зразок, тренувальна вправа, фразеологічна одиниця, вираз, тотожності, розбіжності.

Цель статьи состоит в раскрытии особенностей модельной фразы и языкового образца путем комплексного изучения их основных структурных, семантических и функциональных характеристик в английском языке. А вместе с тем проанализировать и дать определение идиоматической фразе. Исследование коммуникативных и прагматических особенностей моделей позволяет рассматривать их как социально-психологическую ситуацию конкретного речевого акта, где содержание высказывания трактуется как прагматическая установка.

Ключевые слова: модельная фраза, речевой образец, тренировочные упражнения, фразеологическая единица, выражение, тождественности, различия.

The objective of the article is to describe the peculiarities of model phrase and speech pattern through a thorough studying of their structural, semantic and functional characteristics in the English language. To establish the meaning of the name and the real sense of the idiomatic/phraseological phrase. Investigation of communicative and pragmatic aspects of models allows to interpret them as socio-psychological contextual environment in the definite communicative act where the essence of expression implies the pragmatic sense.

Key words: model phrase, speech pattern, drill, phraseological unit, expression, identities, differences.

Як відомо, кількість наукової інформації (принаймні обсяг текстів) нині подвоюється швидше ніж будь-коли, популярним терміном стало словосполучення “інформаційний бум”. Ці обставини негативно позначаються на існуванні людини початку ХХІ ст., оскільки інформаційне перевантаження, надактивний темп життя як мінімум викликають стресовий стан. Але попри всі перевантаження та негаразди ніколи не мине мода на вивчення іноземної мови, – бо це спроба увійти у цей глобалізований світ, спроба увійти і зрозуміти його, сказати своє слово. А як же інакше розширити сфери свого спілкування, сформувати більш широкий смисловий інформаційний простір культури? Слово знаходиться, так би мовити, “між” свідомістю і мислимим предметом. Засобом мислення, своєрідною практичною свідомістю людини, яка

уможливлює саме існування поняття смислу та інформації як таких, є особлива система знаків – мова. Можна сказати і так, що в процесі мислення і пізнання світ відкривається нам як особливого роду мова. Гельдерлін, наприклад, стверджував, що саме в слові скритий дух. Завдяки слову, яке є висловленою сутністю предмета, цей предмет стає доступним духові й нашій свідомості [1:340]. Можна опертися на авторитет Людвіга Вітгенштайна, який у своїх “Філософських дослідженнях” писав: “Скільки існує видів фраз? Може тільки три: наказ, ствердження, запитання? Ні, їх існує безліч; усе, що ми називаємо “знаками”, “словами”, “фразами”, може бути використане в різноманітних ситуаціях, число яких не піддається точному визначенню” [2:90]. Юрій Кузнецов цитує Юргена Габермаса, що досі лінгвістичні знаки вважалися інструментами та аксесуарами зображень; віднині проміжне царство лінгвістичних знаків набуває власної вартості [3:4].

Постає питання: яким має бути той фундаментальний принцип на якому ґрунтується вивчення іноземної мови? Досягнення цієї мети є задачею комплексною, рішення якої залежить від ряду факторів. До числа таких факторів відносяться, зокрема, організація мовного матеріалу як у відношенні лексичного, так і граматичного складу мови. Основною задачею навчального процесу вивчення іноземної мови є формування механізму сприйняття і породження висловлень, тобто здатності структурно оформляти свою мову іноземною мовою відповідно до загальноприйнятої норми. У даній статті розглядається один із способів організації структурного оформлення іншомовної мови. “Адже іноземна мова не відповідає вродженому менталітету людини. Не відповідає за визначенням. Мова – це не лексика і не граматики – це інтонація і тип мислення” [3:7]. Оскільки “сучасне мислення” особистісне, то й підхід повинен бути індивідуальним. Та яким би не був той підхід – науковим, філософським, методичним – всі три підходи передбачають комунікативний аспект. Мовна синтаксична система являє собою багаторівневе формування, що дозволяє аналізувати граматичні категорії в комунікативному аспекті, оскільки граматичні одиниці поряд з семантичною та синтаксичною функціями виконують прагматичну функцію у складі речення. Звідси будь-який член речення може мати два значення: граматичне та комунікативне. Дослідження комунікативних і прагматичних особливостей різного роду моделей (зразків) дозволяє розглядати їх як соціально-

психологічну ситуацію конкретного мовленнєвого акту, де зміст висловлювання трактується як прагматична настанова.

Мова є засіб комунікації і як такий вивчається лінгвістикою. Коли постає питання про навчання мовній комунікації, тобто мові, це не тільки вправи і методичні прийоми, але і сама організація мовного матеріалу повинна мати спеціальну педагогічну спрямованість. Організація мовного матеріалу з метою навчання мові являє собою проблему лінгвометодичну. Оволодіння способами мовної комунікації безпосередньо пов'язано з розвитком навичок і умінь практично користуватися мовними одиницями різних рівнів: словами, словосполученнями, реченнями. У процесі мовлення деякі мовні одиниці відтворюються в готовому виді, інші – з одиниць нижчих рівнів.

Відомо, що мінімальною мовною одиницею, на рівні якої може здійснюватися передача думки є речення і що речення відноситься до числа одиниць, що утворюються. Загальноприйнята також точка зору, відповідно до якої, речення будується зі слів. У сучасному мовознавстві, однак, дотепер залишається неясним питання про способи організації слів у реченні, а це лінгвістичне питання має особливе значення для методики навчання мові. Можна стверджувати, що багато невдач у методиці можна пояснити тим, що прийнята в мовознавстві класична теорія про побудову речень зі слів настільки складна, що є нездоланною перешкодою для тих, хто її вивчає.

Постановка загальної проблеми.

Ще в середині минулого століття методистами була висунута ідея про доцільність навчати іноземній мові не шляхом заучування граматичних правил і підшукуванням до них відповідних прикладів, а на основі запам'ятовування готових мовних цілосностей – речень, фраз (методика Оллендорфа). Ця плідна ідея одержала подальший розвиток у працях Г. Пальмера. Згодом у методиці навчання іншомовній мові виникла ідея використання так званих мовних зразків, граматичних, синтаксичних структур, моделей.

Мета статті полягає у розкритті особливостей модельної фрази і мовного зразка шляхом комплексного вивчення їх основних структурних, семантичних та функціональних характеристик в англійській мові.

Предмет аналізу становлять структурні і функціональні характеристики модельної фрази і мовного зразка. А відтак **об'єктом дослідження** є модельна фраза. З точки зору синтаксису,

загальноприйнятою є теза, що класична англійська фраза має прямий порядок слів: підмет – присудок – додаток і що вона готова до певних трансформацій. Нам потрібно з'ясувати що таке модельна фраза, її розбіжності з мовним зразком, чому дорівнює така модель в плані значення з одного боку, а з іншого, наскільки відповідає вона інтересам тих, хто її вживає на перевагу іншій. Який смисл вкладаємо вживаючи слова **pattern** і **model**.

Моделювання – вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення і дослідження його копії (моделі), яка заміщає оригінал у певних аспектах, що цікавить дослідника.

Ось як подаються ці явища у New Webster's Dictionary і у Великому тлумачному словнику української мови.

Model – a standard for imitation or comparison; a pattern, an exemplar; a representation; to show the construction or serve as a copy of something. // зразок, що відтворює, імітує будову явища, схеми, предмета, об'єкта або процесу.

Pattern – an original or model proposed for imitation, that which is to be copied or imitated; an ornamental design on fabrics // взірєць, приклад (те що варто наслідувати).

Як бачимо між ними немає різниці: model – зразок, модель, приклад; pattern – зразок, приклад, шаблон, схема. Можна сказати модель в одному випадку і зразок в іншому.

Такі зразки (speech patterns) з метою кращого засвоєння матеріалу використовують автори у своїх підручниках “Практический курс английского языка” під редакцією В.Д.Аракіна [4:6, 36].

Speech patterns

We roamed about sweet Sonning for an hour or so.

George said that it would be a splendid opportunity to try a good, slap-up supper. What I need is to come in contact with others.

I should never have thought that peeling potatoes was such an undertaking. Do you direct it in your head? – In a way.

That won't do. You're wasting them.

When I was a child. I suffered from an almost complete lack of words.

She is ignorant rather than stupid.

My impulse has nothing to do with intellect or symbolism.

Отже, коли подаються такі зразки (speech patterns), то мається на увазі певний шаблон, спрямований на відпрацювання певного мовного матеріалу, без усіляких змін і заміन. Такі шаблони не несуть

граматичного навантаження і не мають на меті запам'ятати весь шаблон. Це свого роду тренінги (drills), які включають в якійсь мірі граматичні елементи і, звичайно, їх можна запам'ятати чи навіть завчити. І коли подаються такі вправи, цитуємо Аракіна: Translate into English using the speech patterns, то мається на увазі використати саме ці фрази за зразком поданим вище, як наприклад: 1. Я ніколи не подумав би, що прогулянка маленьким провінційним містечком може бути таким задоволенням. – *I should have never thought that walking about a small provincial town will be a real pleasure.* 2. Ми гуляли містом більше 3 годин. – *We roamed about the town for 3 hours or so.* 3. Чим більше ми дивились на цей казковий край, тим більше милувались ним. – *The more we looked at the charming place, the more we enjoyed it.* 4. Це не годиться. Ваша відповідь не вірна. – *That won't do. Your answer is wrong.* 5. Його мові бракує такту. – *His speech lacks the tact.* 6. Ваші зауваження не торкаються суті роботи. – *Your remarks have nothing to do with the essence of work.* 7. Спокійний, надійний чоловік для керівництва, – ось що їм потрібно. – *What they need is calm and reliable man for their authority.* 8. Цей художник по-своєму талановитий. – *This artist is talented in a way.* 9. Ваші пропозиції по-своєму важливі, але вони не торкаються глибини процесу. – *Your proposals are important in a way, but they have nothing to do with the depth of process.* 10. Я охарактеризувала б його скоріше як досвідченого педагога, а ніж талановитого вчителя. – *I would characterise him an experienced teacher rather than talented.*

Безумовно, такі *speech patterns* не пройшли безслідно, а залишили свій відбиток у пам'яті кожного, хто навчався на таких зразках.

Основна ідея використання такого роду цілосностей полягала в тім, щоб забезпечити користувачеві можливість опанувати побудовою мови відразу на рівні речення і у режимі навчальної комунікації досягнути відношеннями між словами в їхній функціональній взаємозалежності. Здійснення цієї, по суті справи, продуктивної ідеї зустріло на практиці значні труднощі. Для того щоб охопити всі основні граматичні явища, що виникають у мові на рівні речення, знадобилося величезне число мовних зразків. Їхнє число було настільки велике, що практичне їхнє використання для навчання мові стало методично недоцільним. Для вирішення виниклої лінгвометодичної проблеми необхідно було визначити такий невеликий методично доцільний набір вихідних елементів, що дозволив би охопити всі

основні структурні відносини, що виникають у мові на рівні речення, виявити справжній механізм утворення речень. Вирішення задачі виявилось можливим тільки в рамках системно-структурного (структурно-функціонального) підходу. Речення має певну якість, якої немає в окремо взятих його частинах, а саме здатністю передавати думку. З цієї причини речення варто розглядати як систему, що володіє, як усяка система, деяким набором складових елементів і певним рівнем організації (структурою). В зв'язку з цим постає питання про те, що ж саме варто розглядати як елементи речення. Через неприйнятність загальноприйнятої точки зору про побудову речень безпосередньо зі слів (про що говорилося вище), були початі спроби виявити характер того мовного знака, що є справжнім елементом речення і наявність якого визначає ту простоту побудови речень, що і дозволяє кожному опанувати структурою мови. Дослідження показали, що в складі речення є повторювані об'єднання слів з постійним характером зв'язку і що в складі речень ці об'єднання виконують одну і ту ж роль, що дозволяє розглядати такі об'єднання слів як самостійні мовні знаки. З обмеженого набору елементів може утворитися практично нескінченне число речень у строгій відповідності з нормою англійської мови. Діапазон варіантів речень настільки великий, що цілком виключається можливість їхнього безпосереднього запам'ятовування. Однак та легкість, з якою людина використовує у своїй мові структурні варіанти, вказує насамперед на те, що в основі їхнього утворення лежить процес породження, що простий і доступний навіть малолітнім.

Невелике число елементів, таким чином, здатне забезпечити можливість породження практично нескінченної варіативності структурних утворень, що лежить в основі невичерпності мови.

Моделі, що породжуються є абстракцією – вони відображають тільки одну зі сторін мови, а саме структуру, тобто спосіб організації простого речення. У діяльності ж вони реалізуються в мові в процесі наповнення їхніх елементів конкретним лексичним змістом. Лексично наповнену модель структури речення ми називаємо **модельною фразою**. Потенційне число модельних фраз залежить від числа використовуваних лексичних одиниць, і вже на базі 100 слів їхнє число практично нескінченне. Поняття модельної фрази аж ніяк не рівнозначно поняттю мовного зразка. **Мовний зразок** – це, з одного боку, речення, що допускають широкі заміни і розширення компонентів, а з іншого боку, – окремі частини речення, що допускають

обмежену заміну компонентів. У той час як **модельна фраза** – це такий відрізок мови, структура якого визначена однією з моделей, що породжується. Всі наведені в даній статті приклади наповнення лексиною моделі є модельними фразами, що породжуються цією однією моделлю в процесі розширення груп і наповнення конкретними словами.

На нашу думку модельними фразами **на граматичному рівні** можна вважати.

1. Вирази з модальними словами вживаються тільки в заперечних та питальних реченнях, виражають непевність, недоречність, подив (*strong doubt and surprise* – сумнів і здивування невже?, не може бути!)

Can, cannot (can't) + different forms of Infinitive

Can it be true? – Невже це правильно? *Can it be my cousin?* – Невже це мій кузен? *Can she have caught cold?* – Невже вона застудилась? *He can't be in Paris now.* – Не може бути, що він у Парижі. *He can't have said that. He just can't.*

2. Вирази (*in the expressions*)

cannot but/couldn't but – не можу не...

cannot/couldn't help doing smth. – мені нічого не залишається, як...; не міг утриматися від ...

I couldn't but let him enter. – Мені нічого не залишалось, як впустити його. *I couldn't help coming to his place.* – Мені нічого не залишалось, як прийти до нього додому.

3. Вирази з *might + Perfect Infinitive* означає докір, несхвалення і зауваження (я ледь не..., ти мало не...).

You might have broken my vase. – Ти мало не розбив мою вазу (ти міг розбити мою вазу). *I might have been late* – Я ледь не спізнився.

4. Для повторюваної дії в минулому вживаються звороти *would do i used to do* (раніше, бувало, колись, часто).

She would never use his telephone. – Вона ніколи раніше не користувалась його телефоном. *He would talk for hours.* – Він, бувало, говорив годинами. *He would sit there for hours.* – Він там колись просиджував годинами.

5. У виразах не встиг я ... як / ледве я ... як з прислівниками *hardly, scarcely, no sooner*

I had hardly (scarcely) entered the room when the light went down. – Не встиг я (щойно я увійшов) увійти в кімнату, як згасло світло.

6. Для вираження неминучості, приреченості (*Something that is*

destined to happen) вживається модальне слово *to be to*.

*If we **are to be** friends we should be.* – Якщо нам судилося бути друзями, ми будемо ними. *If we **are to be** together we should legally be joined in marriage.* – Якщо вже доля нас звела (якщо нам судилося бути разом), ми повинні одружитись.

7. Інфінітив, дієприслівник у функції вставного слова (*as parenthesis*)

to cut a long story short / to put it briefly – коротко кажучи; *to say the least of it* – щоб не сказати більше, без перебільшення; *to put/putting it mildly* – м'яко кажучи; *that is to say* – тобто; *to be on the safe side* – про всяк випадок; *to put/putting it another way* – інакше кажучи; *broadly considered* – якщо розглядати в цілому; *frankly speaking* – чесно кажучи

8. Інфінітивна конструкція *Complex object, model: (S+P) + Noun/Pronoun + Infinitive*

*I want **you to come** in time.* – Я хочу, щоб ти прийшов вчасно.

Model: S+ P (passive or active) + Infinitive (Complex subject)

***He is said to have passed** all the exams with excellent marks.* – Кажуть, що він склав усі іспити на “відмінно” (неозначено-особове речення). ***He is likely to have said** something wrong.* – Очевидно, він сказав щось не те.

9. Вирази з герундієм (*The gerund is used after such expressions as*):

it's no good (use) doing something ... – нема сенсу, даремно, марно; *be on the point of doing something* – збиратися щось робити; *there's (no) point in doing something* – нема потреби; *there's (no) sense in doing something* – нема сенсу (марно); *be far from doing something* – далеко не...

І, нарешті прислів'я, приказки, ідіоми, сталі фразеологічні вирази є типовими зразками модельної фрази на **прагматичному рівні**: *to save smth on the rainy day* (економити на чорний день); *To buy a pig in the sack* (купувати kota в мішку).

До більшості українських прислів'їв і приказок в англійській мові можна підібрати еквіваленти, а не просто давати неадекватний переклад, бо тоді втрачається їх лаконічність, образність, глибина думки, губиться народна мудрість. Приказки – це римований вислів, але без повчального змісту (великий тлумачний словник української мови).

Прислів'я – влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює типізує різні явища життя.

Ідіома – притаманний тільки певній мові стійкий зворот, що виражає єдине поняття.

Фразеологічні одиниці (stable collocations), **idioms** *as drunk as a drum, as drunk as David's saw, banged, up to the eyes* (п'яний як чин/ніч/хлющ); *drop dead* – щоб ти здох! хай тобі грець; *dutch concert* – хто в ліс, а хто по дрова (кожен співає своєї); *I'm a dutchman, if I do!* – провалитися мені на цьому місці, якщо ...; *dry up* – заткни пельку!; *do-all* – майстер на всі руки; *apple-pie order* – бездоганний порядок; *not worse a curse* – ламаного гроша не вартий; *there lies your way* – з богом, Парасю; *скатеркою дорога*; *not to turn a hair* – навіть оком не моргнути; *not a speck of truth* – ані крихти правди; *no sooner said than done* – сказано-зроблено; *to get into a scrape* – ускочити в халену; *don't talk rot!* – не плещи язиком!; *to make both ends meet, to keep body and soul together* – ледве зводити кінці з кінцями; *to know on which side one's bread is buttered* – бути собі на умі, знати вигоду, знати що до чого.

Proverbs, sayings

If wishes were horses, beggars might ride – якби в роті вирости гриби; *money makes the mare go* – багатому й чорт дітей колише; *half a loaf is better than no bread* – на безриб'ї і рак риба; *a crooked stick throws a crooked shadow* – який Сава, така й слава, який батько такий син; *яка хата, такий тин*; *there is no use crying over spilt milk* – що з воза впало, те пропало.

Використання описаних у даній статті моделей і способів розширення їхніх елементів, тобто груп, дозволяє побудувати той механізм, що забезпечує породження і сприйняття вихідної одиниці комунікації – фрази. Однак, комунікація в основному здійснюється на рівні синтаксичних цілостей (надфразових єдностей) діалогічного і монологічного типів, для побудови яких використовуються породжувані фрази. Розмаїтість повідомлень при цьому не має межі, але в навчальних цілях практично може бути зведене до системи логічних побудов тематичного характеру.

Будуючи навчальний процес на основі моделей, що утворюються, ми маємо можливість навчити користувача володіти практично іншомовною мовою, звільнивши його від необхідності зовсім непотрібного безпосереднього заучування об'ємного матеріалу, пов'язаного зі структурним оформленням мови.

Модельна фраза **на лексичному рівні** допоможе висловленню (чи то переклад з рідної на іноземну чи навпаки) набуті більш автентичного поняття, не втратити свого конотативного значення. Як зауважує Алексєєва І. О. “Слово має не лише денотативне значення, але

й характеризується сполучуваністю та конотаціями, і в цьому абсолютна відповідність в різних мовах видається практично неможливою. Стосовно сполучуваності, то, вивчаючи іноземні мови, необхідно приділяти увагу сталим виразам” [5:5]. Як наприклад: *змокнути до нитки* – *to be soaked to the skin (to the backbone), to get wet through; to have great experience in something* – *мати великий досвід, бути досвідченим*. Але в українській мові є такий вислів *зуби з’їсти на чомусь*, що є еквівалентом вище згаданого словосполучення. Або щоб сказати *побуває така думка, так традиційно склалося* – є прекрасний еквівалент *It’s a felicitous buzz, to be internationally minded* – *бути підкованим*; *ставитися до чогось скептично* можна просто перекласти *to be skeptical* або вжити ідіому *to take smth. with a pinch of salt*; *сім раз одміряй, один раз відріж* – *measure twice, cut once* або *second thoughts are best (stable expression)*; англійський вислів *many hands make work light* має кілька еквівалентів в українській мові *де згода, там і вигода; гуртом і чорта побореши; громада – великий чоловік; гуртом і батька добре бити*.

Отже, модельна фраза – це еквівалент, аналог тої чи іншої мови (absolute, complete, genuine, approximate).

Idiomatic or phraseological expressions are structurally, lexically and semantically fixed phrases or sentences having mostly the meaning, which is not made up by the sum of meanings of their components parts [6:182].

Звичайно ідіоми, відрізняються від словосполучень (word-combinations). Про це зауважує Ilko V. Korunets: “An indispensable feature of idiomatic (phraseological) expressions is their figurative, i.e. metaphorical nature and usage. It is this nature that makes them distinguishable from structurally identical free combinations of words (e.g. *in depth and breadth* – *ширше й глибше*; *fifty-fifty* – *так собі*; *ні добре ні погано*). Idiomatic expressions should not be mixed up with different fix/set prepositional, adjectival, verbal and adverbial phrases the meaning of which is not an actual sum of meanings made up by their constituent parts either [6:183]. Ми цілком згодні з таким положенням. Але це інша тема, яка не входить в наше дослідження, а може лише знадобитися як прекрасний матеріал для подальшого дослідження. Для тих, хто вивчає іноземну мову однаково важливі як ідіоми так і різні словосполучення. Бо на психологічному рівні аналіз думки/предметна асоціація відбувається рідною мовою (source language), яка пізніше інтерпретується/оформляється на підсвідомому рівні іноземною мовою (target language).

Як наприклад: *міцна кава (strong coffee)*; *міцний, сильний чоловік (strong man)*; але *міцні знання (thorough knowledge)*; *йшов сильний дощ (it was raining heavily/hard)*; *сильний мороз (a severe/hard frost)*; *сильний вітер (a strong, sharp, high wind)*. Так само як *високе дерево (a tall tree)*; *високого зросту (a tall man)*; але *висока гора, будівля (a high building, mountain)*; *а невисокого зросту (a short man)*. Народжуються нові словосполучення (e.g. *sustainable development, mortgage default, political outrage etc.*), старіють і відходять в небуття інші (*as cold war policy etc.*). Тобто завжди буде потреба в модельній фразі.

Висновки. Основою навчання будь-якій тематичній бесіді є психолінгвістичне поняття комбінаторної здатності. Як вважає Дж. А. Міллер, фундаментальна загадка мови – це “наша комбінаторна продуктивність, наша здатність розуміти безмежну розмаїтість висловлювань, зрозумілих іншим членам нашого мовного колективу”. Щоб спілкуватися необхідно мати у своєму розпорядженні певний запас мовних одиниць; кількість же цих одиниць така, що пам'ять не в змозі утримувати їх у виді статичних елементів.

Таким чином, можна зробити висновок, що оволодіння іноземною мовою є складним, багатоаспектним процесом. На поверхневому рівні необхідно подолати “силу тяжіння” до рідної мови. На глибинному рівні оволодіння іноземною мовою передбачає функціонування в іншій культурі, тобто усвідомлення та засвоєння конотативних значень лексичних одиниць, специфічних концептів, правил мовленнєвої взаємодії та ставлення до мови як такої [5:11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвеева Л. А. Культурологія / Л. А. Матвеева. – К., 2005. – 340 с. 2. Витгенштайн Л. Философские работы / Людвиг Витгенштайн. – Ч. I. – М., 1994. – 90 с. 3. Кузнецов Ю. Філософія вивчення іноземних мов / Ю. Кузнецов // Іноземні мови в навчальних закладах. – К., 2002. 4. *Практический курс английского языка*. 3 курс : [учеб. для педвузов по спец. “Иностр. яз.”] / под ред. В. Д. Аракина. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 432 с. 5. Алексеева І. О. Мовні рівні та комунікативна ситуація: Лінгвокультурологічний аспект / І. О. Алексеева // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць. – К. : Логос, 2009. – Вип. 15. – 643 с. 6. Корунець. І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003 – 448 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Костик О. І. English practical grammar for students : [підруч. з граматики для студентів ВНЗ] / Оксана Іванівна Костик. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 150 с. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1140 с. 3. *New Webster's Dictionary of the English language*, College Edition / Surjeet Publications, India Fourth Reprint, 1988. – 1824 p. 4. *Англо-український словник* : у 2 т. – близько 120 000 слів / [уклад. М. І. Бала]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с. – Т. 2. – 712 с.

КРИВЕНОК Ю. С.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

**БІНАРНІ ОПОЗИЦІЇ У СТРУКТУРІ ПАРАТЕКСТУ:
СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

*(на матеріалі передмови до роману
Оскара Уайльда “Портрет Доріана Грея”)*

Стаття присвячена вивченню актуальної проблеми сучасної лінгвістики – семантико-прагматичному статусові лексичних антиномій у структурі паратексту. Визначено характерні риси та функції бінарної репрезентативної моделі, а також її морфолого-синтаксичні показники. Обґрунтовано прагматичний потенціал поляризованих лексем у межах передмови як паратекстуальної одиниці.

Ключові слова: бінарна опозиція (антиномія), паратекст, сема, імплікація, перлокутивний ефект.

В статье исследуется актуальная проблема современной лингвистики – семантико-прагматический статус лексических антиномий в составе паратекста. Определены характерные черты и функции бинарной репрезентативной модели, а также ее морфолого-синтаксические показатели. Обоснован прагматический потенциал поляризационных лексем в пределах предисловия как паратекстуальной единицы.

Ключевые слова: бинарная оппозиция (антиномия), паратекст, сема, импликация, перлокутивный эффект.

The article is focused on the burning problem of contemporary linguistics – the semantic-pragmatic status of lexical antinomies in paratextual elements. The characteristic features and functions of the binary representative model together with morphologic syntactic indices are defined. The pragmatic potential of polarized lexemes in the preface as a paratextual element is proved.

Keywords: binary opposition (antinomy), paratext, seme, implication, perlocutionary effect.

Термін “бінарна опозиція”, який було введено у науковий вжиток російським лінгвістом М. С. Трубецьким, бере початок із вчення про опозиції Платона та Аристотеля. Бінарна опозиція – це засіб та спосіб пізнання, універсальний характер якої лежить в основі творення концептуальної картини світу, адже все життя людини, як і уявлення про навколишній світ, засноване на бінарних опозиціях, таких як добро – зло, духовне – матеріальне тощо. Перший член опозиції зазвичай має позитивну семантику, другий – негативну.

Вітчизняний лінгвіст Т. В. Радзієвська довела, яким чином за допомогою аналізу антиномій можна виявити основні аномалії текстотворення. Ю. Д. Апресян, у свою чергу, докладно досліджує власне проблему тавтологічних та мовних аномалій, а антиномічний спосіб постановки проблеми є одним з найуживаніших у працях французького лінгвіста Гюстава Гійома. Проблемам функціонування бінарних опозицій у тексті також присвячені праці Чарльза Пірса, Моріса Халле, Романа

Якобсона та ін.

Крім того, класичні ідеї В. фон Гумбольдта та Ф. де Соссюра виявились надзвичайно цінними для сучасних досліджень через ідею синтезу та взаємодоповнюваності протилежних тез у структурі антиномій мови.

Актуальність статті полягає у тому, що бінарні опозиції розглядаються не як виключно філософська категорія, а як лінгвістичне явище, яке можна досліджувати з позицій прагматики, семантики та теорії інтерпретації тексту.

Мета дослідження – обґрунтувати функціонально-семантичний статус та модально-прагматичний потенціал опозиційних пар у структурі паратекстуального елемента, якою є передмова. Зазначена мета визначає такі завдання:

- встановити семантичний статус бінарних опозицій у передмові;
- виділити характерні особливості бінарної репрезентативної моделі;
- обґрунтувати паратекстуальні функції лексичних антиномій;
- визначити прагматичний зміст антиномій у складі паратекстуальних одиниць.

Універсальність використання контрастності предметів та явищ полягає у можливості описати будь-який аспект їх існування за допомогою протиставлення лексичних одиниць. Можна припустити, що визначення бінарних опозицій призводить до об'єднання лінгвістичних та екстралінгвістичних понять. Водночас поляризація об'єктів імплікує використання медіатора – проміжної ланки між полюсами контрасту. У випадку ж, коли автор свідомо нівелює ідею проміжного елемента, внутрішня напруга наростає, і речення, які складають передмову, радше нагадують цитату з промови, аніж увідні вказівки адресанта: *Books are well written, or badly written; Those who find ugly meanings in beautiful things are corrupt without being charming [6:1]; All art is at once surface and symbol [6:2].*

Матеріалом дослідження обрано паратекстуальний елемент – передмову, котрій безперечно повною мірою притаманні усі характеристики паратексту, який за Жераром Жанеттом є “тим, що дає можливість тексту ставати книгою і бути запропонованою читачам і, в ширшому сенсі, публіці, тобто це такі атрибути книги, як ім'я автора, заголовок, передмова, післямова, коментарі, посвяти тощо” [1:1–2].

В свою чергу, передмова за тим же Жераром Жанеттом – це “будь-який тип увідного (вступного чи заключного) тексту, авторського чи аллографічного, який містить дискурс, що створений за предметом тексту і

слідую за ним чи передую йому” [1:161]. Творення такого паратектуального елемента (передмови) з бінарними антиноміями спричинює відповідний перлокутивний ефект, спонукаючи читача до підтвердження чи спростування “істин”, наведених в передмові, після безпосереднього знайомства читача з твором.

За М. С. Трубецьким, “протиставлення (опозиція) передбачає не лише ознаки, за якими диференціюються члени опозиції, але й ознаки, які є спільними для обох членів опозиції. Такі ознаки можна вважати “основою для порівняння”. Два предмети, які не мають основи для порівняння, чи, іншими словами, які не володіють жодною спільною ознакою (наприклад, чорнильниця і свобода волі), ніяк не можуть бути протиставлені одна одній” [2].

Доречною видається необхідність виділення в елементах порівняння інтегральних сем, на основі яких можна було б визначити спільні та відмінні ознаки членів бінарної опозиції. Так, наприклад, доцільним є аналіз опозиції “*ugly – beautiful*” в її природному контексті, тобто в передмові до роману “Портрет Доріана Грея” Оскара Уайльда: *Those who find ugly meanings in beautiful things* are corrupt without being charming [6:1]. Спільною семою для обох компонентів наведеної опозиції буде “pertaining to an object/subject” (що стосується предмета/особи), в той час, як наведені прикметники відрізняються за якісними ознаками, оскільки перший елемент опозиції містить семи ‘extremely unattractive’, ‘unpleasant’ (надзвичайно непривабливий, неприємний), а другий – ‘extremely attractive’ (надзвичайно привабливий) [3]. І навіть у відмінних ознаках простежується спільність їх значення із семантичним маркером “extremely” (надзвичайно).

Водночас, якою б не була опозиція, її складники повинні бути певним чином споріднені. Ця спорідненість може проявлятися на семантичному рівні, наприклад, складники опозиції “*meaning – thing*” (значення – предмет) (в контексті наведеного вище прикладу) мають спільну сему ‘idea’ (ідея), хоча, безперечно, відрізняються за іншими аспектами дефініції.

Так, в словнику Longman Online Dictionary of Contemporary English (LODCE) наведено такі визначення лексеми “meaning”:

- 1) the thing or idea that a word, expression, or sign represents;
- 2) the thoughts or ideas that someone wants you to understand from what they say, do, write etc;
- 3) an explanation;
- 4) the quality that makes life, work etc seem to have a purpose or value;
- 5) the true nature and importance of something;

6) experience and understanding of a particular situation or feeling [3].

Щодо іменника “thing”, то його словникове формулювання має такий вигляд:

- 1) an idea, action, feeling, or fact that someone thinks, does, says, or talks about, or that happens;
- 2) an object that you are talking about without saying its name, or whose name you do not know;
- 3) life in general and the way it is affecting people;
- 4) used as part of a negative statement to mean 'anything';
- 5) used to talk to or about a person or animal, when you are describing what they are like or showing sympathy for them;
- 6) used to say something about a particular part of a situation, person etc [3].

Антиномії (=опозиційні пари), а саме “*meaning – thing*”, творять своєрідну, неповторну структуру передмови, вибудовуючи абсолютно поляризовані елементи в ланцюг стверджувальних конструкцій, котрі є повністю логічно завершеними і спрямовані на передачу конкретної думки та спонукають не лише до осмислення прочитаного, але й імпліцитно не залишають читачеві жодного вибору, окрім як беззастережно погодитись з обраною адресантом повідомлення позицією. Поляризація створює видимість завершеності думки, єдиної можливої та беззаперечної.

Для творення бінарних опозицій автор в основному вживає іменники (50 %) та прикметники (35,3 %). Інші частини мови – дієслова, прислівники та дієприслівники, становлять порівняно незначний відсоток (14,7 %).

Побудова контрастності може здійснюватися не тільки шляхом введення різнокореневих антонімів, але й за допомогою афіксації. Це, наприклад, стосується поляризованої пари “*moral – immoral*”: *There is no such thing as a moral or an immoral book* [6:1]. Тут негативний член опозиції складніший за морфологічною будовою, ніж перший, за рахунок префікса із заперечним денотатом. Водночас, на противагу цьому, очевидним є морфологічний “плагіат”, оскільки творення антоніма відбувається через уживання префікса, а не шляхом вибору адекватно рівнозначної лексичної одиниці. Цілком логічно було б припустити, що автор тут акцентує увагу не на опозиції моральності, а відкидає саму ідею поділу книг на “моральні чи неморальні”. Тобто корінь “*moral*” відіграє провідну роль у наведеній опозиції, формуючи ядро інтенції автора. Саме такий вибір компонентів антиномії створює ілюзію того, що ці антоніми взагалі не слід вживати в контексті характеристики книг.

На думку англійського етнографа Віктора Тернера, бінарні опозиції в архаїчній культурі служать для “встановлення відношень між двома символічними засобами, чий очевидні протилежні якості чи кількості передбачають, у межах асоціативних правил культури, семантичну опозицію” [4:37].

Бінарна репрезентативна модель у тексті передмови виявляється, по-перше, доволі нестабільною за семантикою, оскільки кожен з елементів антиномії можна замінити відповідним синонімом, як-от: кожен із елементів антиномії “*ugly – beautiful*” можна замінити рівнозначними синонімами “*uncomely – pretty*”; по-друге, найбільш дієвою саме у такій сполучуваності і, разом з тим, ключовою структурною домінантою конкретного семантичного поля, включаючи детермінуючу його сему; по-третє, симетричною за своїми семантичними, морфологічними, синтаксичними та лексичними параметрами; і, нарешті, по-четверте, надзвичайно ефективною у межах досягнення відповідного перлокутивного ефекту.

Особливим підвидом виділимо суб'єктно-об'єктну бінарну опозицію “*art – artist*” (цьому типу відносин велику увагу приділяли Е. Бенвеніст, Ю. Д. Апресян, О. О. Потебня, Ю. С. Степанов, Р./Якобсон та ін.): *To reveal art and to conceal the artist is art's aim* [6:1], представлену лексемами із спільним коренем “*art*” та різними афіксами: нульовим у першому випадку та суфіксом, що репрезентує агент впливу в другому. Водночас, на семантичному рівні наявність у складі компонентів опозиції спільної семи “*art*” творить семантичне поле “мистецтво” в рамках передмови. Наведена суб'єктно-об'єктна антиномія паралельно підсилюється бінарною опозицією, утвореною за допомогою дієслівних антонімів “*reveal – conceal*”.

Серед паратекстуальних функцій бінарної опозиції необхідно виділити:

- формування максимально сконденсованої довершеної мовної ситуації, у якій провідну позицію займає адресант, котрий передає повідомлення адресату за допомогою поляризованих лексем;
- схематичне зображення семантико-прагматичних зв'язків в основному творі;
- візуалізацію основних тем за допомогою бінарних архетипів, які містяться в максимально можливому обсязі в паратекстуальному елементі, що дозволяє виділити семантичні поля у художньому тексті;
- передачу особливостей ідіостилу письменника.

В. В. Іванов зазначає, що “бінарні структури загалом схожі на ті, які проявляються в природній мові і виявляються також у знакових системах міфу та ритуалу. Міфологічні та ритуальні системи двійкових символів, співвіднесених з дуальною організацією колективу, зазвичай характеризуються проведенням подальших поділів, завдяки чому (як і в мовних системах) за допомогою композиції бінарних відношень будуються тернарні і ще більш складні структури” [5:206].

Взявши за матеріал дослідження роман Оскара Уайльда “Портрет Доріана Грея”, не можна не помітити, що бінарні опозиції “*the nineteenth century – Realism*” та “*the nineteenth century – Romanticism*”: *The nineteenth century dislike of Realism is the rage of Caliban seeing his own face in a glass. The nineteenth century dislike of Romanticism is the rage of Caliban not seeing his own face in a glass* [6:1], вибудовують тернарні відношення, формуючи одну складну структуру:

Romanticism ↔ the nineteenth century ↔ Realism

Звідси випливає, що дві антиномії, перетинаючись в спільному елементі “*the nineteenth century*”, формують ще більш потужну модально-прагматичну структуру, адже завдяки тавтології центрального елемента, автор акцентує увагу саме на дев'ятнадцятому столітті з його “антипатіями” (*dislikes*), підводячи читача до беззаперечної думки про ключовий напрям розгортання оповіді та інтенції адресанта.

Прагматичний потенціал бінарних опозицій, створених на основі лексем з антиномічним денотативним компонентом в складі паратекстуальних елементів, визначається спрямованістю на пояснення ідей, поглядів автора за допомогою контрактивних пар з метою створення ситуації своєрідного вибору.

Наведемо для аналізу такі приклади з розглядуваної передмови до аналізованого роману: *Those who find ugly meanings in beautiful things are corrupt without being charming. Those who find beautiful meanings in beautiful things are cultivated* [6: 1].

Огидні значення/ідеї протиставляються прекрасним, вимагаючи візуалізації та представлення в уяві читача картин передовсім огидних значень (бо ж саме негативний член опозиції зазвичай більш експресивний і несе більше емоційне навантаження). Разом з тим, це призводить до того, що адресат починає аналізувати отримане повідомлення, що, зрештою і є безпосередньою метою передмови як паратекстуальної одиниці – зацікавити читача. Безумовно в наведеному випадку такий ефект пов'язаний з ідіостилем автора – “майстра парадоксу” (як величають Оскара Уайльда),

котрий обрав для особливо успішної антиномії абсолютно полярні за денотативним компонентом значення лексеми.

Підсилювальним формантом є використання паралельної конструкції “*Those who find ... in beautiful things are ...*”, котрі творять симетричні синтаксичні конструкції. Хоча ця конструкція не є економним способом презентації думки, проте вона, без сумніву, результативна під час наведення аргументів, доказів та різних точок зору. Синтаксична симетрія зручна для вираження у мовній формі рівнозначності змісту окремих частин висловлення. Тому автор стверджує рівноправність обох позицій щодо ставлення людини до світу, водночас вказуючи, що саме він вважає неприйнятним.

Отже, значення бінарних опозицій у складі паратекстуальних елементів в основному визначається ключовою функцією самого паратексту – попереднє ознайомлення читача із власне текстом, і яке полягає у візуалізації основних тем за допомогою бінарних архетипів, уміщених у максимальному обсязі в структурі паратекстуального елемента.

Перспективи дослідження. Перспективним видається дослідження функціонування бінарної опозиції та її прагматично-модального потенціалу у складі інших паратекстуальних елементів, наприклад, епіграфів та післямов, а також стильових особливостей використання бінарних опозицій та відмінностей у формуванні та формальній структурі бінарних антиномій у різних мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Gerard G. Paratexts. Thresholds of interpretation* / Gerard Genette ; [English transl. by Jane E. Lewin]. – UK : Cambridge Univ. Press, 1997. – 427 p.
2. *Трубецкой Н.С. Основы фонологии. Логическая классификация смысловых оппозиций* [Электронный ресурс] / Николай Сергеевич Трубецкой. – Библиотека Московск. гос. ун-та им. В. М. Ломоносова, 2007. – Режим доступа к статье : http://genhis.philol.msu.ru/article_130.shtml.
3. *Longman Online Dictionary of Contemporary English Updated Edition* [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словн. : <http://www.ldoceonline.com/>
4. *Тернер В. Символ и ритуал* / Виктор Тернер; [сост., вступ. статья и пер. с англ. В. А. Бейлиса]. – М. : Наука, 1983. – 277 с.
5. *Иванов В.В. Бинарные структуры в семиотических системах* / Вячеслав Всеволодович Иванов // Системные исследования : Ежегодник. – М. : Наука, 1972. – С. 206–236.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Wilde O. The Picture of Dorian Gray* / Oscar Wilde. – N.Y. : Barnes & Noble Classics, 2003. – 288 p.

КУШНІР О. П.

Львівський національний університет імені Івана Франка

НЕРІВНО-СИЛАБІЧНІ ЧЛЕНИ РИТМІЧНОЇ СТРОФИ В ІСПАНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ

Розглянуто типи ритмічної організації прислів'їв із різною кількістю складів у двох піввіршах розділених цезурою. Проілюстровано систему поділу складів іспанської версифікації, показано процес формування прийому елізії та афери́зи у малих віршованих формах.

Ключові слова: строфа, ритм, ритмічна модель, цезура, елізія, афери́за, ямб, хорей, дактиль.

Рассмотрены типы ритмической организации пословиц с разным количеством слогов в двух полустишиях, разделённых цезурой. Проиллюстрирована система разделения слогов испанской версификации, показан процесс формирования приёма элизии и афери́зы в малых стихотворных формах.

Ключевые слова: строфа, ритм, ритмическая модель, цезура, элизия, афери́за, ямб, хорей, дактиль.

We observed the types of organization of rhythmic proverbs with different number of syllables in two hemistiches divided by caesura. Illustrated syllable system division of Spanish versification, showing the process of formation of elision and receiving elision and apheresis in small poetic forms.

Key words: verse, rhythm, rhythmic model, caesura, elision, apheresis, iamb, trochee, dactyl.

Існує велика кількість прислів'їв, які сліду́ють чітко встановленому ритму у співвідношенні до більш-менш сталої дистрибуції наголосу інтенсивності [1], особливо, коли вони характеризуються присутністю сегментної структури, двочленної чи багаточленної, у ряді однакової чи різної складової кількості. Зважаючи на ритмічний наголос, що є основною складовою версифікації, в іспанський пареміологічних одиницях, знаходимо: ямбічний, хореїчний та дактилічний ритми. Опираючись на виклад основних ритмічних схем запропонований Маріо Гарсія-Пахе Санчесом [2:82–90], можемо говорити про існування двох типів паремій: рівно-силабічні та різно-силабічні.

Предметом та метою дослідження стали нерівно-силабічні прислів'я та огляд ритмічних моделей, якими підпорядковується цей тип паремії. Нерівно-силабічні члени – пареміологічні одиниці з неоднаковою кількістю складів до і після цезури [2], фактажем для аналізу яких було обрано словник [3; 4]. Ця підгрупа є домінантною, становлячи 81 % від усіх розглянутих прикладів. Серед найпоширеніших моделей знаходимо наступні комбінації:

1. Комбінація 5–7:

а) Ямбічний + дактилічний ритм:

O|vé|ja | há|ta // de | su | rá|bo | se|es|pán|ta (прийом елізії)

O|vé|jas | bó|bas, // por | do | va|ú|na,| van | tó|das (прийом афери)

б) Дактилічний + ямбічний ритм:

Á|ve | de | pí|co // no | há|ce | á|mo | rí|co

Ha|cé|os | de | miél, // y|os | co|me|rán | las | mós|cas (прийом афери).

в) Ямбічний + ямбічний ритм:

Con | é|se | gál|go // no | má|ta|rás | mas | lié|bres

En | tié|rra|jé|na, // la | vá|ca|al | buéy | cor|né|a (прийом елізії)

г) Дактилічний + дактилічний ритм:

Dá|te|a | de|sé|o // y|o|le|rás | a | po|lé|o (прийом афери).

д) Ямбічний + мішаний ритм:

A | cá|da | puér|co // le | llé|ga | sú | San | Mar|tín, де мішаний ритм формується з ямбу (1–4 склад) + дактиль (4–7 склади).

Mal | lá|dra|el | pé|rro // cuán|do | lá|dra | de | mié|do (прийом афери), склади 1-3 підпорядковуються хорею, а 3-7 дактилю.

е) Дактилічний + мішаний ритм:

Grú|lla | tra|sé|ra // pá|sa|a | la | dé|lan|té|ra (прийом елізії), де в другій частині строфи 1–4 склади керуються дактилічним ритмом, а склади 4–7 ямбом.

Tó|ros | y | fiés|tas, // má|lo | pá|ra | las | bés|tias, у другій половині строфи мішаний ритм утворюється за допомогою хорея (1-3 склад) та дактиля (3–7 склад).

2. Комбінація 7–5:

а) Ямбічний + ямбічний ритм:

A | cá|ba|llé|ro | nué|vo, // ca|bá|llo | vié|jo

Más | vá|le | bú|rro | ví|vo // que | sál|bio | muér|to, де графічний наголос у частці *más* є правилом орфографії, а не емоційно-мелодичним підсиленням.

б) Ямбічний + дактилічний ритм:

A | chí|co | pa|ja|rí|llo, // chí|co | ni|dí|llo

в) Дактилічний + хореїчний ритм:

A|le|grí|a | se|cré|ta, // can|dé|la | muér|ta

г) Хореїчний + дактилічний ритм:

Ró|co | sál|be|el | lá|bra|dór, // de|a|chá|ques | de|a|zór, до цезури спостерігаємо явище елізії, а після – афери.

д) Дактилічний + дактилічний ритм:

Ca|ma|rón | y | can|gré|jo, // có|rren | pa|ré|jo

Pa|ra | mú|si|ca | vá|mos, // dí|jo | la | zó|rra

е) Мішаний + дактилічний ритм:

Ló|bo | hár|to | de | cár|ne, // mé|te|sẽa | frá|i|le, де перша частина строфи керується мішаним ритмом, який утворюється при поєднанні хорею (1–3 склади) та дактилю (3–7 склад).

Piér|dẽel | ló|bo | los | dién|tes, // más | no | las | mién|tes (прийом елізії), за аналогією до попереднього прислів'я маємо хорей (1–3 склад) + дактиль (3–7 склади).

3. Комбінація 8-5:

а) Хореїчний + ямбічний ритм:

La | po|sá|da | de | lães|tré|lla // no | tié|ne | chín|ches (прийом афери).

б) Дактилічний + дактилічний ритм:

Qué | de|sa|lá|ba | la | yé|gua, // é|se | la | mér|ca

в) Хореїчний + дактилічний ритм:

Cuán|do | lá | ma|ré|a | bá|ja, // gól|pẽa | la | lá|pa (афери)

Cuán|do | el | mo|chué|lo | pí|a, // yá | es | de | dí|a

г) Дактилічний + ямбічний ритм:

Al | a|va|rién|to | ỹal | puér|co, // des|pués | de | muér|tos (прийом афери).

д) Мішаний + дактилічний ритм:

El | Pérez | que | bús|cãel | an|zué|lo, // bús|ca | su | dué|lo (прийом афери), де мішаний ритм представлений ямбом (1–4 склад) та дактилем (4–8 склади).

Ще одним прикладом даної комбінації слугує прислів'я

Tan | prés|to | se | vá|el | cor|dé|ro // có|mõel | car|né|ro, де окрім мішаного ритму (1–5 склади дактиль + 5–8 ямб) знаходимо й прийом афери в обох частинах строфи.

е) Мішаний + ямбічний ритм:

Por|fí|a | má|ta | ve|ná|do, // que | nó | ve|ná|blo, у першій частині строфи знаходимо поєднання ямбу (1–4 склад) та дактилю (4–8 склади).

4. Комбінація 5–8:

а) Хореїчний + дактилічний ритм:

Tá|ñẽel | es|qui|lón // y | duér|men | los | tór|dos | al | són (елізія).

б) Дактилічний + хореїчний ритм:

Cá|bra | por | ví|ña, // cuál | la | má|dre | tal | la | hí|ja

в) Дактилічний + ямбічний ритм:

En|cár|gos | sin | dín, // des|cán|so | pá|ra | mí | ro|cín

5. Комбінація 8-6:

а) Хореїчний + хореїчний ритм:

Cuán|dõel | ñú|do | sẽhá|ce | pió|jo, // con | mal | án|dãel | ó|jo (прийом афери́зи).

Tár|de | chi|llãel | pá|ja|rí|llo // cuán|dões|tá | a|sí|do (афери́за).

б) Дактилічний + дактилічний ритм:

Ál | e|ne|mí|go | que | hú|ye, // la | puén|te | de | plá|ta

в) Хореїчний + дактилічний ритм:

Cuán|do | có|rre | lá | ven|tú|ra, // las | á|guas | son | trú|chas

г) Дактилічний + хореїчний ритм:

Mú|cho | te | quié|ro, | pe|rrí|to; // pé|ro | pán, | po|quí|to

д) Мішаний + дактилічний ритм:

De | cás|ta | le | vié|nẽal | gál|go // el | sér | ra|bi|lár|go (прийом афери́зи), де спостерігаємо поєднання дактилю (1–5 склади) та хорея (5–8 склад) для утворення мішаного ритму.

Más | vá|le | pá|ja|rõen | má|no // que | cién|to | vo|lán|do (прийом афери́зи), де 1–4 склад керується ямбом, а 4–8 – дактилем.

6. Комбінація 6–8:

а) Хореїчний + хореїчний ритм:

A|la|zán | tos|tá|do, // an|tes | muér|to | qué | can|sá|do

Gál|lo | qué | no | cán|ta, // ál|go | tié|nẽen | lá | gar|gán|ta

б) Хореїчний + дактилічний ритм:

Ás|na | cón | po|llí|no, // no | va | de|ré|chãal | mo|lí|no (елізія).

в) Дактилічний + хореїчний ритм:

El | pó|llo | dẽe|né|ro, // á | San | Juán | es | co|me|dé|ro (елізія);

O|vé|ja | chi|quí|ta // cá|da | á|ñões | cór|de|rí|ta (афери́за).

г) Хореїчний + мішаний ритм:

Ás|na | cón | po|llí|no, // no | vá | de|ré|chãal | mo|lí|no (прийом елізії), де складовими мішаного ритму є ямб (1–4 склад) та дактиль (4–8 склади). За аналогією до цього прикладу функціонує прислів'я:

A | la | vá|ca | hár|ta, // la | có|la | lẽés | a|bri|gá|da (прийом елізії).

д) Дактилічний + мішаний ритм:

Al buéy, por el cuérno; // ỹal hóm̃bre pór la palábra (прийом афери́зи), де у частині після цезури 1–4 склади керуються ямбом, а 4–8 – дактилем. За даною схемою утворюється паремія

No | háy | me|jor | pé|rro // que | sóm|bra | dé | me|so|né|ro, a y

No | rí|ca | lãa|bé|ja // a | quién | en | su | páz | la | dé|ja спостерігаємо поєднання дактилю (1–5 склади) та хорея (5–8) для утворення мішаного ритму.

7. Комбінація 7–4:

а) Ямбічний + хореїчний ритм:

A1 | hóm|breŷy | ál | ca|bá|llo, // nó | can|sá|llo (прийом афери́зи).

б) Дактилічний + хореїчний ритм:

La | mu|jér | y | la | gál|ga, // én | la | mán|ga

в) Мішаний + хореїчний ритм:

Ó|lla | que | mú|cho | hiér|ve, // sa|bor | piér|de, де дактиль (1–4 склади) та ямб (4–7 склад) формують мішаний ритм у першій половині строфи.

8. Інші комбінації: цю підгрупу складають приклади, ритмічні моделі яких зустрічаються рідше у порівнянні з вищепроаналізованими. А саме:

а) Комбінація 7–9:

A | la | ó|lla | que | hiér|ve, // nin|gú|na | mós|ca | sé | a|tré|ve (модель дактилічний + хореїчний ритм);

A1 | frá|le | yʼal | co|chí|no, // no | lés | en|sé|ñes | él | ca|mí|no (модель ямбічний + ямбічний ритм із використанням прийому афери́зи у першій половині строфи);

La | ver|güén|zaʼe|ra | vér|de, // y | sé | la | co|mió | el | bo|rrí|co (модель дактилічний + дактилічний ритм, присутній прийом афери́зи у першій частині строфи);

El | a|mór | de | los | gá|tos, // a | vó|ces | ý | por | lós | te|já|dos (модель дактилічний + ямбічний ритм, де у другій половині строфи односкладові слова (сполучник *y* та артикль *los*) приймають активну участь у формуванні ритму);

I|mí|taʼa | lá | hor|mí|ga, // si | quié|res | vi|vír | sin | fa|tí|ga (модель ямбічний + дактилічний ритм із присутністю прийому елі́зії у першій половині строфи);

Niʼun | dé|do | há|ce | má|no, // niʼú|na | gó|lon|drí|na | ve|rá|no (модель ямбічний + мішаний ритм, де останній досягається завдяки хорею (1–5 склад) та дактилю (5–9 склад) і у частині після цезури споглядаємо афери́зу);

Té|mas | háy | de | gá|vi|lán, // queʼes|tá | co|cí|doʼy | quié|res | vo|lár (модель хореїчний + мішаний ритм, який формується поєднанням ямбу (1–6 склади) та дактилю (6–9 склад) та маємо прийом елі́зії та афери́зи у другій половині строфи).

б) Комбінація 5–4:

A | bú|rró | vié|jo, // ró|co | vér|de (модель ямбічний + хореїчний ритм); ще прикладом є прислів'я

Quien | tié|ne | cá|bras, // tié|ne | cuér|nos;

A | pé|rro | vié|jo, // no | háy | tus | tús (модель ямбічний + ямбічний ритм);

A|llá | va | Sán|cho // cón | su | ro|cín (модель ямбічний + дактилічний ритм);

Dón|de | hay | yé|guas, // ró|tros | ná|cen (модель дактилічний + хореїчний ритм); також паремія Yé|gua | pa|rá|da, // prá|do | há|lla; та

Pá|ja|ro | vié|jo // no|én|tra|en | jáu|la, у другій половині строфи якого зустрічаємо подвійну афезу.

в) Комбінація 4–5, у межах якої знаходимо приклади лише двох моделей, а саме:

Á | buey | vié|jo, // cen|cé|rro | nué|vo

Cá|bra | có|ja, // no | quié|re | siés|ta (модель хореїчний + ямбічний ритм);

Jáu|la|a|biér|ta, // pá|ja|ro | muér|to (прийом елізії)

Pá|cen | ró|tros // có|mo | los | ó|tros, де дані приклади підпорядковуються моделі хореїчний + дактилічний ритм;

г) Комбінація 6–7:

A | tu | tié|rro, | grú|lla, // áun|que | sé|a | cón | un | pié (модель хореїчний + хореїчний ритм);

Gá|to | és|cal|dá|do, // del | á|gua | frí|a | hú|ye

A|chi|cá, | com|pá|dre, // y | lle|va|réis | la | gál|ga (модель хореїчний + ямбічний ритм);

Ca|da|ú|no | a|rrí|ma // el | as|cúa|a | su | sar|dí|na (модель дактилічний + дактилічний ритм), де у першій половині строфи маємо афезу, а у другій прийом елізії. Прикладом даної моделі також є прислів'я

Pi|có|me|u|na|a|rá|ña, // y|a|té|me|u|na | sá|ba|na, в якому до цезури зустрічаємо поєднання афези та елізії, а у другій половині строфи – два зразки прийому афези.

El | puér|co | sar|nó|so // re|vuél|ve | lá | po|cíl|ga

Al | gá|llo | que | cán|ta, // le|a|prié|tan | lá | gar|gán|ta (прийом афези), дані паремії репрезентують модель дактилічний + ямбічний ритм;

El | bú|rro | de|lán|te, // pá|ra | que | nó | se|es|pán|te (прийом елізії), що слугує прикладом моделі дактилічний + мішаний ритм, який формується при поєднанні дактилю (1–4 склад) та ямбу (4–7 склади).

д) Комбінація 7–6:

Cuán|do|el | gá|to | nó | es|tá, // los | ra|tó|nes | bá|lan (прийом афези), що репрезентує модель хореїчний + хореїчний ритм;

Con | a|ni|mál | de | p|í|co, // ná|die | se|há|ce | r|í|co (прийом афери́зи)

A | quién | no | má|ta | puér|co, // no | le | dán | mor|cí|lla (модель хореїчний + ямбічний ритм).

Ілюстрацією моделі ямбічний + хореїчний ритм є, наприклад, прислів'я

El | ré|rr|o|en | él | bar|bé|cho, // lá|dra | sín | pro|vé|cho (афери́за);

У свою чергу модель дактилічний + дактилічний ритм представлена прислів'ям Quien | ma|drú|ga|a | la | sié|ga, // no|en|gór|da|a | la | puér|ca, де у першій половині строфи маємо елізію, а у другій – афери́зу та елізію.

Ig|no|rán|te | gra|duá|do, // ás|no | ál|bar|dá|do

El | buéy | trá|ba|el | a|rá|do, // mas | no | dé | su|a|grá|do (прийом афери́зи в обох частинах строфи) – приклади моделі дактилічний + хореїчний ритм;

Фактом існування моделі мішаний + хореїчний ритм є паремія

Qué | más | qui|sié|ra|el | gá|to, // que | la|mér | el | plá|to, в якому мішаний ритм формується дактилем (1–4 склад) й ямбом (4–7).

е) Комбінація 6–5:

Хореїчний + ямбічний ритм: прикладом цієї моделі нам слугує

Quién | con | ló|bos | án|da, // al | á|ño|a|ú|lla (прийом афери́зи), а свідченням прямо протилежної моделі, тобто ямбічний + хореїчний ритм, є

El | tó|ro | y|él | me|lón, // có|mo | sá|len | són (прийом афери́зи).

Модель дактилічний + ямбічний ритм представлена прислів'ями

O|vé|ja | que | bá|la, // bo|cá|do | piér|de

No | háy | pe|or | bú|rla // que | cón | el | ás|no

Ca|bá|llo | que | vué|la, // no | quié|re|es|pué|la (прийом елізії), а прикладом моделі хореїчний + дактилічний ритм є

Cá|ra | de | be|á|to // y|ú|ñas | de | gá|to (прийом афери́зи).

Моделі дактилічний + дактилічний ритм підпорядковується прислів'я

Cui|dá|dos | a|jé|nos // má|tan | al | ás|no;

А одиниця No|és | tan | fié|ro|el | le|ón // có|mo | lo | rín|tan (прийом афери́зи) керується моделлю мішаний + дактилічний ритм, де перший утворюється завдяки хорею (1–3 склад) та дактилю (3–6). Ще одним свідченням даної моделі є

Quién | bien | quié|re|a | Bel|trán, // bien | quié|re|a | su | cán (прийом афери́зи).

є) Комбінація 5–6:

Свідченням узису моделі ямбічний + ямбічний ритм виступає прислів'я

Hur|tár | el | puér|co // y | dár | los | piés | por | Dí|os;

Al | buéy | mal|dí|to, // el | pé|lo | le | lú|ce – модель ямбічний + дактилічний ритм;

Прислів'я Al | más | ruin | puér|co, // la | me|jór | be|lló|ta

No | háy | más | chín|ches // que | la | mán|ta | llé|na (графічний наголос частки *más* не впливає на мелодійно-стилістичне формування ямбу) – модель ямбічний + хореїчний ритм;

Прикладами моделі дактилічний + дактилічний ритм є прислів'я

Ás|no | con | ó|ro, // al|cán|za|lo | tó|do

Gá|to | con | guán|tes // no | cá|za | ra|tó|nes

Á|ve | de | plú|ma, // no | dé|jes | nin|gú|na;

У свою чергу Jó,| que | te|es|tré|go, // bú|rra | dé | mi | sué|gro (прийом елізії)

Búrla burlando, // váse|el lóbo|al sáno (прийом елізії + афереза), засвідчують існування моделі дактилічний + хореїчний ритм.

Модель хореїчний + мішаний ритм представлена прислів'ям

Pé|rra | lá|dra|dór, // nún|ca | buén | mor|de|dór, де у другій половині строфи поєднується хореї (1–3 склад) та дактиль (3–6 склади).

ж) Комбінація 7–8:

El | bú|rra | nó|es | tan | bés|tia // có|mo | pién|sa|el | qué | lo | pién|sa (прийом аферези) – модель ямбічний + хореїчний ритм. Прикладом прямо протилежної моделі, а саме хореїчний + ямбічний ритм, виступає

Pá|to,| gán|so|y | án|sa|rón, // tres | có|sas | sué|nan | y|ú|na | són (афереза в обох частинах строфи).

Прислів'я El | ló|bo|y | lá | vul|pé|ja, // ám|bos | son | de|ú|na | con|sé|ja (прийом аферези), керується моделлю ямбічний + дактилічний ритм.

En | los | ní|dos | de|an|tá|ño, // nó | hay | pá|ja|rós | ho|gá|ño (афереза),

Ca|ma|rón | que | se | duér|me, // se | lo | llé|va | lá | co|rríen|te – приклади моделі дактилічний + хореїчний ритм.

Приклад Á|ve | de | mál | a|güé|ro, // a | mi | vé|ra | nó | la | quié|ro є свідченням існування моделі мішаний + хореїчний ритм, де перший формується з дактилю (1–4 склад) та ямбу (4–7 склад).

Модель ямбічний + мішаний ритм, який складається з поєднання ямбу (1–4 склад) та дактилю (4–8), має за приклад прислів'я

Vo|rrá|cha|es|tá | la | lá|dra: // tres | dí|as | há | que | no | pé|rra (прийом аферези); а зразком прямо протилежним моделі, мішаний + ямбічний ритм, є

Las | zó|rras | de | mí | lu|gár // son | có|mo | lás | de | lós | de|más, де у першій половині знаходимо дактиль (1–5 склад) та хореї (5–7).

з) Комбінація 8–7:

Pór | di|né|ro | bá|lạ̃|el | pé|rro, // y | por | pán,| si | sé | lo | dán (прийом афери́зи) – модель хореї́чний + хореї́чний ритм.

Прислів'я Al | co|né|jo | ỵ|al | vi|llá|no, // des|pé|da|zá|rlẹ̃|a | má|no (афери́за) – керується моделлю хореї́чний + ямбі́чний ритм.

A | ca|bá|llo | ré|ga|lá|do, // no | le | mí|res | el | dién|te (модель хореї́чний + дактилі́чний ритм).

Модель мішаний + мішаний ритм представлена прислів'ями

No | má|tạ̃|al | ás|no | la | cár|ga // sí|no | la | só|bre|cár|ga, яка формується у першій частині строфи завдяки ямбу (1–4 склад) та дактилю (4–8 склади), й прямо протилежним порядком цих же ритмів у частині після цезури: дактиль (1–4 склад) + ямб (4–7 склади); та

El | ró|llo | dél | al|de|á|no // cués|ta | más | quẹ̃|un | ma|rrá|no (прийом афери́зи), де у частині до цезури поєднуються ямб (1–4 склади) та дактиль (4–8), а у другій частині строфи хорей (1–3 склад) та дактиль (3–7).

i) Комбінація 4–8:

Grá|nọ̃|a | grá|no, // hín|che | lá | ga|llí|nạ̃|el | pá|po (прийом афери́зи);

Crí|a | cuér|nos // y | te | sá|ca|rán | los | ó|jos – модель хореї́чний + хореї́чний ритм.

Gá|llo | can|tór, // a|cá|ba | en | él | a|sa|dór – приклад моделі дактилі́чний + дактилі́чний ритм.

Зразком моделі хореї́чний + дактилі́чний ритм слугує прислів'я

Én | oc|tú|bre, // tó|ma | los | bué|yes | y | cú|bre.

Модель хореї́чний + мішаний ритм представлений паремією

Vén|gan | rá|tas, // quẹ̃|a|quí | es|tá | quien | las | má|ta (афери́за), де останній утворюється завдяки ямбу (1–4 склад) та дактилю (4–8).

ї) Комбінація 8–4:

Прислів'я Al | e|ríz|o,| fé|ọ̃|y | tó|do, // Diós | lo | hí|zo (афери́за), та

Al | a|mí|go | ỵ|ál | ca|bá|llo, // nọ̃|a|pre|tá|llo (прийом афери́зи в обох частинах строфи) – модель хореї́чний + хореї́чний ритм.

A | la | mu|jér | ỵ|a | la | cá|bra, // só|ga | lár|ga (прийом афери́зи);

Tó|dos | se | rí|en | del | mó|no, // ỵ|él | de | tó|dos (афери́за) – модель дактилі́чний + хореї́чний ритм.

Модель мішаний + хореї́чний ритм, де перший досягається застосуванням ямбу (1–4 склад) та дактилю (4–8 склади), знаходимо у прислів'ї

Que | tié|nẹ̃|un | bú|rrọ̃|y | lo | vén|de, // él | sẹ̃|en|tién|de (подвійний

прийом афери́зи у першій половині + елі́зія у другій).

й) Комбінація 6–4:

Паремії Cá|sa,| ví|ña~y | ró|tro, // há|gallo~ó|tro (афери́за у першій частині строфи, а в другій маємо прийом елі́зії);

O|ra|ción | de | pé|rro // nó | va~al | cié|lo та

Cán | que | mú|cho | lá|me, // sá|ca | sán|gre керуються моделлю хореї́чний + хореї́чний ритм.

Модель дактилі́чний + хореї́чний ритм представлена прикладом

Más | có|me | la~u|sú|ra // qué | la~o|gú|ga (прийом афери́зи в обох частинах строфи), де графі́чний наголос на частці *más* не приймає участі у мелодійній організації даної моделі.

к) Комбінація 4–6, що є найнечисленнішою та представленою лише двома моделями ритмічної організації строфи. А саме:

Só|bre~un | hué|vo // ró|ne | lá | ga|llí|na (прийом афери́зи);

Cán | con | rá|bia, // cón | su | dué|ño | trá|ba (модель хореї́чний + хореї́чний ритм).

Прислів'я De~é|se | pé|lo, // ni | gá|to | ni | pé|rro (прийом елі́зії), має за форму модель хореї́чний + дактилі́чний ритм.

Підсумовуючи можемо зауважити, що аналіз різноскладових комбінацій показав перевагу різноритмі́чних прикладів (74 %) над одно-ритмі́чними (26 %). Серед моделей з одно-ритмі́чною організацією найчастіше зустрічається дактиль (42 %), далі хорей (37 %) і найменше ямб (21 %). А різно-ритмі́чні віддають першість моделям, де поєднується хорей з дактилем: 48 % (хорей + дактиль, або дактиль + хорей); середину шкали займають ті, що формуються з ямба та хорей: 28 % (ямб + хорей, або хорей + ямб); і найменшою є група співіснування ямба та дактиля: 24 % (ямб + дактиль, або дактиль + ямб).

Перспектива подальших досліджень полягає у поглибленому аналізі особливостей утворення прийомів елі́зії та афери́зи в іспанських пареміологі́чних одиницях спрямованих на досягнення певного ритмі́чного розміру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Calero Fernández M. A. Sobre entonación y ritmo en las paremias / M. A. Calero Fernández // XVIII Simposio de la Sociedad Española de Lingüística. – Madrid, 1988.
2. García-Page M. Aspectos fónicos en la configuración de los refranes / M. García-Page // Notas y Estudios Filológicos. – Madrid, 1990. – № 5. – P. 82–90.
3. Junceda L. Diccionario de refranes. Madrid: Espasa, S.A., 1998. – p. 598.
4. Refranes y Frases Célebres (recopilación de los refranes más conocidos). – Madrid : Universa, 2004. – p. 152.

ЛОКОТА О. П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АБРЕВІАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У ТУРЕЦЬКОМУ ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСІ

Стаття присвячена проблемі аббревіації як особливому способу утворення дипломатичних термінів, розглядаються ініціальні аббревіатури, що з'явилися у турецькій мові у другій половині XX – початку XXI сторіччя.

Ключові слова: аббревіація, ініціальна аббревіація, дипломатичні терміни, турецький дипломатичний дискурс.

Статья посвящена проблеме аббревиации как особому способу образования дипломатических терминов, рассматриваются инициальные аббревиатуры, появившиеся в турецком языке во второй половине XX – начале XXI столетия.

Ключевые слова: аббревиация, инициальная аббревиация, дипломатические термины, турецкий дипломатический дискурс.

The article is devoted to a problem of abbreviation as a special way of diplomatic terms formation, studying the initial abbreviations which appeared in Turkish language in the second half of XX – the beginning of XXI century.

Key words: abbreviation, initial abbreviation, diplomatic terms, Turkish diplomatic discourse.

Актуальність роботи визначається досить значним обсягом аббревіатурної лексики і системою моделей аббревіації в дипломатичному дискурсі сучасної турецької мови, появою великої кількості нових аббревіатур. Аналіз робіт, присвячених дослідженню специфіки дипломатичного дискурсу, показав, що питання використання аббревіатур у дипломатичній лексиці, а також їхнього порівняльного аналізу ще не одержали належного розвитку.

Мета. У даній статті досліджується аббревіація як специфічний спосіб утворення номінативних одиниць (дипломатичних термінів), проводиться аналіз ініціальних аббревіатур з погляду їхнього функціонування в сучасній мові турецького дипломатичного дискурсу.

Об'єктом дослідження в даній роботі є номінативні процеси у сучасному турецькому дипломатичному дискурсі, **предметом** – аббревіація як специфічний спосіб утворення дипломатичних термінів.

Основним джерелом **матеріалу дослідження** слугували турецькі тексти за 2006–2009 р., що належать до різних типів дискурсу (дипломатичний, політичний дискурси), а також лексикографічні матеріали.

Протягом останніх десятиліть у сучасних мовах збільшується кількість аббревіатур і зростає частота їхнього вживання, а аббревіація стає продуктивним способом словотвору. У наш час розвиток аббревіації і використання скорочених лексичних одиниць стало загальною тенденцією для багатьох мов світу, аббревіація стала досить розповсюдженим способом створення номінативних одиниць. Різні екстралінгвістичні і внутрішньомовні фактори прискорюють тенденцію до скорочення слів. Число скорочень зростає з великою швидкістю, і з'являється необхідність урахування нових аббревіатур [1:6].

Процес виникнення аббревіатурних новотворів обумовлений різноманітними факторами. Значний вплив роблять позалінгвістичні фактори: зміни у політичній і економічній сферах, соціальні зрушення (соціальний розвиток, науково-технічний прогрес). Істотний вплив роблять також екстралінгвістичні фактори, які визначають потребу в номінації цілого ряду явищ на основі вдосконалення відомих найменувань або за допомогою застосування нових способів деривації [2:197]. Основним лінгвістичним фактором, що сприяє утворенню аббревіатур, є реалізація тенденції до економії мовних засобів. Найбільш повно ця концепція була розвинена у роботах А. Мартине [3] і Е. Д. Поліванова [4].

Явище аббревіації, що веде до "спрощення формальної структури мовної одиниці", пов'язане з тенденцією до економії мовних засобів, розумових зусиль і вдосконалювання мовної форми [5:147], що відповідає загальному культурному напрямку сучасного суспільства і може бути викликано прагненням до скорочення тексту.

Андре Мартине відзначав, що хоча тенденція до економії мовних засобів є універсальною і властива будь-якій мові, реалізується вона по-різному, шляхи і швидкість її прояву залежать від типологічних характеристик самої мови [3:42].

Процес словоскладання в аббревіатурах, що діє на сучасному етапі розвитку турецької мови, представляє собою своєрідне згортання словосполучення в одне слово, все більше поширюється і відповідає потребам комунікації і економії мовних засобів вираження. У результаті відбувається створення нових типів словосполучень, які за значеннями і функціями дублюють уже функціонуючі більш складні структури і у спрощеному вигляді відтворюють їхню загальну будову, що у свою чергу приведе до збагачення і розширення вже існуючих

синтаксичних рядів. Такі більш прості конструкції можна розглядати як нові самостійні синтаксичні утворення [1:6].

У різних мовах процес абревіації виявляє як подібність, так і розходження. Процес становлення абревіатур у різних мовах має загальні риси: лексичні абревіатури походять від графічних. Однак, кожна з національних мов іде своїм власним шляхом, що обумовлений мовною структурою і приналежністю до того або іншого типу.

У словотворчих системах мов, що розрізняються граматичним ладом, абревіація займає (посідає) неоднакове місце. У турецькій мові, що відноситься до аглютинативного типу, шар абревіатурної лексики на сучасному етапі досить великий, однак він, в основному, представлений готовими формами, що запозичені з флективних мов (англійської, французької, латинської і т.д.), або запозиченими абревіатурними моделями.

У багатьох дослідженнях процес абревіації визначається як специфічний засіб словотвору, що служить для створення структурно-семантичних і стилістичних варіантів, при цьому абревіатури в процесі тривалого і регулярного вживання втрачають своє первісне стилістичне забарвлення і входять у мову як нейтральна одиниця [6:178].

Термін абревіація вживається у двох значеннях: 1) явище, пов'язане зі скороченими записами мовлення – це графічна абревіація, а самі записи – графічні скорочення, графічні абревіатури або просто абревіатури [7:36]; 2) процес, пов'язаний з виробництвом нових лексем, спосіб словотвору, у результаті якого виникають абревіатури різних видів, абревіатурні лексеми, лексичні скорочення, скорочені і складноскорочені слова.

Головною особливістю абревіатур є їхній тісний зв'язок з вихідною одиницею. "За значенням абревіатури еквівалентні словосполученням, шляхом скорочення яких вони утворені [6:274].

Абревіація відноситься до явищ семантичної конденсації, тому що похідні скорочені слова являють собою еквіваленти словосполучень, які служать для них комплексною (неоднослівною) мотивуючою основою.

Абревіація являє собою різновид морфолого-синтаксичного процесу поетапного перетворення функціонального (мовного) опису образу або предмета спочатку у багатослівне словосполучення або корелят абревіатури з наступним або одночасним перетворенням

останнього в аббревіатурне ім'я, при заміні експліцитної моделі імпліцитною. Оскільки словосполучення, як і слово, наділено номінативною здатністю, в силу своєї характеристики воно часто є виробляючою основою для нових слів – аббревіатур, які акумулюють і розвивають номінативну здатність вихідної форми [1: 8].

Аббревіатури – невід'ємні елементи сучасної мовної системи, їхня кількісна представленість у мові турецького дипломатичного дискурсу останнім часом значно збільшилась. Для утворення дипломатичних термінів у турецькій мові використовуються здебільшого ініціальні скорочення літерного і звукового характеру. Ініціальні аббревіатури утворюються з початкових літер кожного слова в складі словосполучення і у текстах пишуться прописними літерами без пробілів і розділових знаків, наприклад: ВК “Birleşik Krallık” – Велика Британія; АЕТ “Avrupa Ekonomik Toplulugu” – Європейська економічна спільнота.

Активізація цих надто економних і семантично ємних номінативних одиниць обумовлена появою в реальній дійсності складних денотатів, що вимагають для свого позначення багатокомпонентних найменувань. Створення аббревіатур є продуктивним способом компресії багатослівних назв, як правило, це найменування різних структур, організацій [8:200], наприклад:

- АГІТ “Avrupa Güvenlik ve Isbirligi Teskilati” – Організація з безпеки та співробітництва у Європі;
- ТВММ “Türkiye Vüyük Millet Meclisi” – Парламент Туреччини;
- АІНМ “Avrupa İnsan Haklari Mahkemesi” – Європейський суд з прав людини;
- АКРМ “Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi” – Парламентської Асамблеї Ради Європи;
- ТС “Türkiye Cumhuriyeti” – **Турецька** Республіка;
- КІТ “Kamu İktisadi Teşekkülleri” – Державна економічна організація.

Існує також особливий клас ініціальних аббревіатур, які є результатом турецької транслітерації аббревіатур іншомовного походження, наприклад:

- НАТО “Kuzey Atlantik Birliği” – НАТО “North Atlantic Treaty Organization” – НАТО “Північноатлантичний союз”;
- УНО “Birlesmis Milletler Teskilati” – УНО “United Nations

- Organization” - Організація Об’єднаних Націй;
– IMF “Uluslararası Para Fonu” – IMF “International Monetary Fund”
– Міжнародний валютний фонд.

При використанні запозичених з англійської мови аббревіатур, які вживаються в оригінальній формі і зберігають оригінальну орфографію, турецькі афікси, що приєднуються до цих аббревіатур, фонетично оформляються відповідно до англійської, а не турецької вимови [9; 10].

Відповідно до закону Туреччини №1353 від 01.11.1928 ('Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanun'), що визначає вимову турецьких літер, у алфавіті літери вимовляються: b – бе, c – дже, ç – че, d – де і так далі. У запозичених аббревіатурах літери вимовляються як в англійській мові, під час написання і приєднання афіксів до уваги також приймається англійська вимова. Мюсюме Нарин відзначає, що в аббревіатурі терміну Uluslararası Para Fonu (Міжнародний валютний фонд) замість турецької аббревіатури UPF (ю-пе-фе) використовується англійська IMF (ай-ем-еф) – International Monetary Fund. Літери у цій аббревіатурі пишуться не за правилами турецької мови, а так як в англійській мові – IMF і вимовляються не "і-ме-фе", а "ай-ем-еф". Така ситуація складається з усіма запозиченими аббревіатурами, що вживаються в оригінальній формі, наприклад: NATO “Kuzey Atlantik birliği” – NATO “North Atlantic Treaty Organization” – НАТО “Північноатлантичний союз”; UNO “Birlesmis Milletler Teskilati” – UNO “United Nations Organization” – Організація Об’єднаних Націй і т.д. Афікси до подібних аббревіатур приєднуються також відповідно до правил не турецької, а англійської вимови: не IMF'nin (і-ме-фе-нін), а IMF'in (ай-ем-еф-ін) [10:516].

Досить часто аббревіатурні новотвори, що характеризуються номінативною і комунікативною релевантністю, вживаються у тексті без супроводу вихідних словосполучень. Наприклад:

NATO 6 gündür süren çatışmalarda, Taliban güçlerine büyük kayıp verildiğini duyurdu. Öldürülen 130 militan arasında 8 Taliban komutanı da var [12]. – Сили Талібану зазнали великих втрат в результаті 6-денних бойових дій НАТО. Серед 130 загиблих активістів 8 талібських військовокомандуючих.

У деяких випадках поряд з аббревіатурою використовується вихідне словосполучення, наприклад:

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) başkanlığına gelecek

yıl bir Türk parlamenter seçilecek [13]. – Наступного року головою Парламентської Асамблеї Ради Європи оберуть турецького парламентаря.

Перспективи дослідження. Виникнення великої кількості ініціальних аббревіатур, яким властиві високочастотність, актуальність, функціональна мобільність, свідчить про релевантність даного типу лексичних одиниць і їхню комунікативно-прагматичну ефективність у сучасній мові турецького дипломатичного дискурсу.

Науковий аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити висновок про те, що аббревіація стає продуктивним засобом утворення дипломатичних термінів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ярмашевич М. А. Универбация как разновидность аббревиации / М. А. Ярмашевич // Вестник Оренбургск. гос. ун-та / гл. ред. док. экон. наук, проф. Ковалевский В. П. – Оренбург : Изд-во ОГУ, 2003. – № 5. – С. 4–8.
2. Касьянова Л. Ю. Аббревиатурные новообразования в масс-медийном дискурсе / Л. Ю. Касьянова // III Междунар. науч.-практ. конф. [”Журналистика и медиаобразование–2008”], (25–27 сентября 2008 г.) / под ред. проф. А. П. Короченского. – Белгород : БелГУ, 2008. – Т. 2. – С. 196–200.
3. Мартине А. Механизмы фонетических изменений: проблемы диахронической фонологии / А. Мартине ; [под ред. В. А. Звегинцева ; пер. с фр. и предисл. А. А. Зализняка]. – М. : URSS, 2006. – 260 с.
4. Поливанов Е. Д. Избранные работы. Труды по восточному и общему языкознанию / Е. Д. Поливанов – М. : Наука, 1991. – 623 с.
5. Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / [под ред. Серебренникова Б. А.]. – М. : Наука, 1970. – 597 с.
6. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование: учебное пособие / Е. А. Земская. – М. : Флинта, 2009. – 323 с.
7. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка / Н. М. Шанский ; [предисл. Бобровой Т. А.]. – [3-е изд., перераб.]. – М. : ЛКИ, 2007. – 307 с.
8. Касьянова Л. Ю. Инициальная аббревиация в процессах неологизации русского языка / Л. Ю. Касьянова // Материалы международной научной конференции [”Русская академическая неография (к 40-летию научного направления)”], (23–25 октября 2006 г.). – СПб : Лема, 2006. – С. 72–75.
9. Кайтукова Е. Г. Способы образования турецких экономических терминов / Е. Г. Кайтукова // Вопросы тюркской филологии : Материалы Дмитриевских чтений [в надзаг. : МГУ им. М. В. Ломоносова, Ин-т стран Азии и Африки]. – М. : Академия гуманитарных исследований, 2006/ – Вып. 6. – С. 49–63.
10. Narin Müslüme. Türkçe İktisat Terimleri Üstüne / Narin Müslüme // Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı : 642, Haziran 2005. – S. 510–520.
11. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü / [Ahmet Emin Dağ]. – İstanbul : Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009. – 840 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. CNNTürk.com; “Taliban'la büyük çatışma: 130 ölü” 09.11.2009.
13. Tüm gazeteler; “AKPM'nin başkanı Türkiye'den” 01.10.2009.

МАГУШИНЕЦЬ І. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛАТИНСЬКА МОВА ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ НА АПЕННІНСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

В статті викладаються результати досліджень латинської мови пізнього Середньовіччя на Апеннінському півострові з точки зору політичних та етносоціальних умов, які призвели до утворення в цій латині нових тенденцій, що з плином часу стали передумовою та основою для формування та становлення італійської мови. Ці нові явища розглядаються на всіх рівнях мови – фонетичному, лексичному та морфосинтаксичному.

Ключові слова: варварські навали, панування лангобардів, місцеве населення, фонетичні зміни, зміни в лексиці, синтаксичні перетворення, віршування, риторичні засоби, середньовікова латина, зникнення відмінювання.

В статье излагаются результаты исследования латинского языка позднего Средневековья на Апеннинском полуострове с точки зрения политических и этносоциальных условий, которые привели к образованию в этой латыни новых тенденций, которые со временем стали предпосылкой для формирования и становления итальянского языка. Эти новые явления рассматриваются на всех уровнях языка – фонетическом, лексическом и морфосинтаксическом.

Ключевые слова: варварские нашествия, владычество лангобардов, местное население, фонетические изменения, изменения в лексике, синтаксические преобразования, стихосложение, риторические средства, средневековая латынь, исчезновение склонения.

In the article are exposed the results of research of the Latin language in the Late Middle Age in the Apennines from the point of view of the political and ethnosocial conditions which led to formation in this Latin of new tendencies which in time became the premises and base for further formation of the Italian language. This new phenomena are examined at all levels of the language – phonetic, lexical and morphosyntactical.

Key words: barbarian invasions, langobardian domination, local population, phonetic changes, changes in the lexicon, syntactical transformations, rhetoric means, medieval latin, disappearance of the declination.

У своїх витоках латинська мова була мовою сільського населення. Вживання її обмежувалося Римом та його околицями. Однак, не зважаючи на її такий скромний початок, вона з плином часу стала мовою великої культури, поширившись на всю західну територію римської Імперії.

Небагатьом мовам судилася така завидна доля, та ще більш значною та цікавою є історія латинської мови після падіння Імперії. розмовна латина, яка упродовж довгого часу утримувала вражаючу стабільність та стійкість, ніколи не вмирала, а тільки мінялася від одного покоління до іншого, розшаровувалася та диференціювалася на різних територіях, і така її еволюція привела до народження неолатинських або романських

мов. З іншого боку, і писемна латинська мова ніколи не виходила з ужитку. Вона служила засобом вираження як в церкві, так і в школі, нею писали і розмовляли. Без сумніву, середньовікова латина вже не була національною мовою і її вживання обмежувалось ерудованими прошарками суспільства. Але завдяки саме цьому ця латина ніколи не знала кордонів. З приходом Християнства вона пройшла через країни з кельтською, германською, угорською і західнослов'янською мовами і стала спільною для всієї прогресивної західної цивілізації, в якій вона залишила незгладимий відбиток. Упродовж перших століть минулого тисячоліття інтелектуальна еліта все ще глибоко і досконало володіла латиною, практичне значення якої почало зменшуватися тільки після другої половини XVII ст. Та і в наш час латинська мова зберігає свою унікальність. Її вивчають у школах навіть за океаном, католицька церква постійно використовує її як мову літургії, стара і сучасна наука і техніка звертаються до латини для формування і поповнення своїх термінологій. Саме тому, той хто хоче зрозуміти єдність і складність мовного прогресу у всіх сферах, не може обійтися без вивчення цієї мови, яка упродовж такого великого часу надихала творчістю людські душі. Жодна з мов не має схожої з нею історії, і жодна з них ніколи не відігравала подібної до неї ролі.

Період історії латинської мови, про який ітиметься в цій статті займає приблизно півтисячоліття. Кінець цього періоду чітко обмежений добою Відродження, а початок його визначити набагато важче. Римська школа і цивілізація не зникли не тому, що вестготи пограбували Рим і навіть не тому, що римський імператор був скинутий Одоакром.

З плином часу римський устрій у всіх сферах життя і діяльності перестав діяти, і люди нових поколінь почали жити, думати та висловлюватися по-іншому. Середньовічна латина – це продовження схоластичної і літературної латини пізньої Імперії. Перетворення, що відбувалися в ній, проходили досить повільно, і для розуміння цих змін ми повинні знати основу для відтворення мовної ситуації, яка була до падіння Імперії, а це – співіснування та взаємовплив літературної та народно-розмовної латинської мови, які мали свої особливості на кожній з колишніх територій римської Імперії.

На початку VI ст. культурний клімат в Італії все ще був сприятливим: король острогонів Теодорик сприяв шкільній освіті і живо цікавився діяльністю письменників та інших діячів культури. Під час

його владарювання визначні вчені-ерудити Боецій (480–524) та Кассіодор (490–583) блискуче і авторитетно представляли стару римську культуру. Однак, з середини цього століття двадцять років війни між остроготами та візантійцями виснажили та знесли країну. А в 568 р. тут з'явилися інші завойовники – лангобарди, які завоювали долину ріки По та області Сполето і Беневенто, практично не зустрівши великого супротиву і згодом заволоділи всім півостровом. Безперервні війни, що послідували за цим, остаточно зруйнували та спустошили старий економічний та культурний устрій країни. Знатні великі сім'ї були майже повністю винищені, і увесь народ був доведений до крайньої нужди і злиднів. На початку VII ст. ще з'являлися останні поодинокі цивільні школи, а отже і розмовна мова починає досить швидко розвиватися, як це трохи раніше почалося і в Галлії. В римських написах VII ст. зустрічаємо, наприклад, романську форму майбутнього часу *essere abetis* = *eritis* (*cod estis, fui, et quod sum, essere abetis*), італійський прийменник *da* (< *de ab*) і навіть займенник *idipsa* (пор., італ. *desso*), тобто так звані вульгаризми, що дозволяють нам зробити висновок, що розмовна латинська мова поступово ставала на шлях перетворення її в мову італійську.

З цього приводу папа Озорій, наступник Григорія Великого говорить про тогочасних граматиків, котрі “*solet parvuli exquisita derivando nomina venditare*”; ‘які, зазвичай, намагалися видати прості слова, утворюючи від них, як вони вважали, вишукані’ (Migne, *Patr. Lat. LXXX*), що чітко вказує на наявність шкіл старого типу на початку VII ст.

Показовим в цьому плані є праця *E. Diehl, Inscriptiones Latinae Veteres*, 1865, 3865, 3855 та 4002, а також Веронська загадка, написана близько 800 р. вже майже італійською мовою:

Se pareba boves, alba pratalia araba

Albo versorio teneba, negro semen seminaba.

Зміст цієї загадки досі є дискусійним, а видатний італійський філолог Б. Мільйоріні пропонує таку її трактовку “запрягали волів, орали білі поля, тягли білий плуг, сіяли чорне зерно”.

Інші варіанти інтерпретації цієї загадки можна знайти у *A. Schiaffini, I mille anni della lingua italiana, Milano 1961*.

Однак, варто відмітити, що еволюція італійської мови насправді не проходила так само швидко як, скажімо, французької. Незважаючи на те, що Італія була колискою латинської культури, її міста зберігали досить

відмінну від міст Галлії важливість: в країні ще зберігалися значні рештки старих бібліотек; Равенна, Рим, південь півострова та Сицилія належали візантійцям, а культурні контакти з Африкою та грецьким світом ніколи не переривалися. Хоча граматисти та риторики зачиняли свої школи, і вся система існуючої освіти перейшли, таким чином, до рук клерикалів та монахів, все ж таки ця освіта зазнавала в Італії глибокого впливу старої схоластичної традиції. І саме тому італіки досить пізно усвідомили, що латинська мова вже не була їх рідною. Свідчення такого прояву усвідомлення відсутні аж до X ст. В 915 р. з нагоди коронації короля Беренгарія I, сенат представив свої почесті та вшанування *patrio ore*, тобто латиною, а народ - *nativa voce*, тобто італійською, що засвідчують залишки пісні-гімну, складеної трохи пізніше. В 963 р. вчений Гонцоне з Новари просить свого кореспондента пробачити його стиль, оскільки “*licet aliquando retarder usu nostrae vulgaris linguae quae latinitati vicina es*”; ‘іноді варто користуватися нашою народною мовою, яка є близькою до латини’. Пізніше папу Григорія V, який помер в 999 р. розхвалив автор його епітафії за легкість, з якою той умів висловлюватися французькою, італійською і латинською: *Usus francisca, vulgari et voce latina instituit populos eloquto triplici*. Таким чином, бачимо, що тільки в X ст., а саме в 960р. була зроблена перша явна спроба писати італійською мовою; йдеться про відомі клятви Капуї, які започаткували історію італійської літературної мови.

До того часу, поки існували світські школи, італійські автори писали досить правильною латинською. Для прикладу, мова Григорія Великого (540–604) є набагато класичнішою, ніж мова його тезки і сучасника Григорія Турського (538–594), людини з цілковитим незнанням Середньовіччя, про що він сам зізнається у пролозі до своїх “*Moralia in Job*”, де він дуже різко висловлює свою ненависть, презирство і зневагу до латинського граматиста Елію Доната (IV ст.). Насправді ж папа слугується тут загальноприйнятим в його добу засобом вибачення, який не повинен ввести нас в оману, бо тоді було ознакою доброго тону та ввічливості вибачатися перед читачами за власні мовні огріхи (у нашому випадку вульгаризми), і папа Григорій тут усього-на-всього віддає данину тогочасній моді. Він, мабуть, один з останніх представників цієї старої традиції в Італії. В нього ще чітко вбачається латина ще як живий та природжений засіб вираження. Йому зовсім не потрібен Донат, щоб віднайти правильні форми, адже він сам вміє використовувати відповідні

слова і форми, не шукаючи їх у попередніх авторів, оскільки володіє талантом властивому римлянам для висловлення з природною легкістю та бездоганною ясністю. Тільки після його смерті в 604 р. починається похмура доба в літературній історії Італії. Тут ми не будемо зупинятися на мовних характеристиках цієї епохи і, зокрема, на властивостях латини Джона ді Суза, а також на проблемі розвитку латинської мови в Італії Григорієм Великим та Паоло Діаконом, оскільки ці питання досить докладно описані в *Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, Spoleto*, 1958, стор. 485 і далі).

Найосвіченішим італійським представником VII ст. є, Джома сумнівно, Джона із Сузи, який отримав літературну освіту в абатстві Боббіо, заснованому ірландцями. Він також відвідав Рим і довго жив в Галлії. Найвизначнішим твором Іона є його *Vita di san Colombano*, в якому він показує деякі знання античної літератури та віршування в ірландській літературі. Його латина переповнена поетичними ремінісценціями. Наприклад, замість простого виразу “завтра вранці” = *indomani mattina*, він вдається до парафрази, тобто описового виразу “*postquam sopor membra laxavit et caecas tundo surgens aurora pepulit tenebras*”; ‘коли сон покинув його тіло і зайнялася вранішня зірка, звільняючи світ від потемків’. Тут напрошується паралель з “Енеїдою” Вергілія, 836: “*placida laxabant membra quiete naute*”; ‘моряки віддалися солодошам сну’. Принагідно можемо згадати також сатиру Сенеки:

*Iam Phoebus brevior via contraxerat ortum
Lucis, et obscure crescebant tempora Somni,
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum
Et deformis Hiemps gratos carpebat honores
Divitis Autumnus iussoque senescere Bacco
Carpebat raras serus vindemitor uvas.*

Аполл.2.

*Вже Фей укоротив свій світлий шлях на сході,
Та збільшились години темряви і сну,
І Кінфія також розсунула межу своєї перемоги царства,
Йї брудка негода осені радо славу пожинала.
Багатства осені знесли самого Вакха,
І виноградар ще зриває вже перестиглі грона.*

(Переклад наш)

Тут також напрошується О. С. Пушкін з його описанням осені:

Октябрь уж наступил – уж роща отряхает
Последние листы с нагих своих ветвей;
Дохнул осенний хлад – дорога промерзает,
Журча еще бежит за мельницу ручей,
Но пруд уже застыл...
Унылая пора! Очей очарованье!
Приятна мне твоя прощальная краса –
Люблю я пышное природы увяданье,
В багрец и в золото одетые леса,
В их сенях ветра шум и свежее дыханье,
И мглой волнистою покрыты небеса,
И редкий солнца луч, и первые морозы,
И отдаленные седой зимы угрозы.

(А.С.Пушкин “Осень”)

Цей автор (Іон) часто вигадує сміливі та оригінальні неологізми як, наприклад, “*auliga*”; ‘придворний, вишуканий, витончений’. Він захоплюється наведенням словникових етимологій, ось, для прикладу, як він подає тлумачення слова *anas*/качка: “*alitem quam a nando anatem vulgo vocant*”; ‘птаха, якого в народі називають *anas*’ на основі дієслова *nare* ‘плавати’, пояснення, яке знаходимо у Ісідора Севільського, і яке належить Варронові (116 са. 27 а.С.) (Isid.Etym.XII 7,51; Varrone Ling.Lat. v.78). Іона знає навіть деякі грецькі слова: *sofus*, *reuma*, *agapis* (*sophus*, *rheuma*), *agape* ‘любов, милосердя’.

На жаль, знання граматики Іона, насправді, не відповідає його амбіціям писати елегантно. Він пише не червоніючи *monumentus* і *curriculum*, а з іншого боку, вважає іменник середнього роду *scisma* “схизма” іменником жіночого роду (*qua sisma*), замість *plures* вживає *pluriores*, закінчення *-ent* часто заміняє правильне *-unt* (*accident*, *compellent*, *dicent*, *poscent*, etc.), дієприкметник теперішнього часу набуває в нього пасивного значення: *loco tuncipante Carantomo*; ‘до місця, що називається Карантомо’; іноді недоречно вживає найвищий ступінь порівняння прикметників: *reverentissimus* ‘дуже шанований, дуже любимий’. Крім цього, Іона плутає такі слова як *expers* ‘непричетний’, що не має відношення та *expertus* ‘знавець, досвідчений’, *limes* ‘межа’, ‘кордон’ та *limen* ‘пориг’, вважає себе носієм класичного стилю, коли пише *cories* замість *coria*. Насправді тут є очевидним занепад писемної латини як в Італії, так і в Галлії, а не просто якісь випадкові помилки

тогочасних авторів. Для порівняння згадаймо, що едикт Нотаря, короля лангобардів від 22 листопада 643 р., який набагато більше рясніє елементами народного вжитку. Цій проблемі присвячено досить глибоке і всестороннє дослідження Е.Лöfstедт'а, *Studien über die Sprache der langobardischen Gesetze*, Stockholm – Goteborg – Uppsala, 1961.

Проте, вже з початку VIII ст. в королівстві лангобардів можна спостерігати певне відродження освіти. В Павії, його столиці, граматист П'єро Диякон з ініціативи та великій підтримці короля Куніперта організував школу для молоді, архієпископ Дам'ян (помер в 711 р.) складає епістоли античним стилем риторики. А в Мілані пастор-патріот пише елегії, вихваляючи своє місто як справжній метрополіс Італії, що стало своєрідним випадом проти Риму, Равенни та візантійців; в абатстві Боббіо почали цікавитися світською літературою, про що свідчать рукописи, які походять з його *scriptorium* 'приміщення для переписувачів'. Пізніше Карл Великий запросив з Італії таких вчених як Паоло Д'яконо, П'єтро з Пізи та Паоліно з Аквілеї, щоб вони допомогли йому організувати реформу освіти у Франції. Латинська мова цих вчених мужів була іноді під впливом мови, якою вони розмовляли. Так, наприклад, Паоло Д'яконо у своїй *Storia dei Longobardi* писав *erabamus* замість *eramus* (пор., іт. *eravamo*). Однак, загалом їхня латина засвідчує прекрасну культуру, набуту в Італії та потім збагачену і поглиблену новим духовним оточенням, створеним Карлом Великим.

Однак каролінгська реформа, насправді, не залишила багато слідів в Італії. Країна залишалась політично розділеною на малі території, а чвари та міжусобиці між ними відбивалися також на її цивілізації. В IX та X ст. ми зустрічаємо в Італії таких визначних діячів культури як *Anastasio Bibliotecario*, *Gonzzone di Novara* та *Liutprando di Cremona*, а також таких авторів як *Agnello di Ravenna*, *Erchemperto di Montecassino*, а також анонімого автора *Cronaca di Salerno*, які не зуміли засвоїти елементи латинської граматики, а навіть, навпаки, зненавиділи її, оскільки їхня рідна мова була дуже близькою до писемної мови.

У вивченні їхньої латини нас, передусім, цікавить з'ясувати те, що вульгаризми, які трапляються в них, часто носять чітко виражений італійський характер. Починаючи з VII ст., в латинських текстах іноді зустрічаються місцеві особливості. В латинсько-італійській мові цієї доби ми вже відмітили вживання прийменника *da* (італ. *da* < *de ab*), в латині Галлії зустрічається прийменник *apud* (ст. фр. *ab*, *od*; прованс. *ab*) зі

значенням *cum*; значної кількості іменників чоловічого роду на *-or*: *dolor*, *timor*, *error*, *etc.*, що перейняли жіночий рід, явище, що є дуже рідким в середньовікових текстах інших регіонів. В розмовній мові скорочення відмінків привело, зрештою, до єдиної форми в Італії та до двох – прямий та непрямий відмінки – в Галлії. Саме тому італійські автори часто плутають латинський номінатив з іншими відмінками, тоді як в Галлії, навпаки, чітко розрізнялися дві форми. З плином часу все збільшується кількість місцевих рис в неосвічених авторів. У *Cronica di Salerno* часто зустрічаються такі фрази як *immensam multitudinem* (= *immense multitudo Agarenorum venerunt*; ‘прийшла безмежна кількість агаренян’ або *princeps ipsa civitas = ipsam civitatem*) *circumdedit*; ‘сам володар, оточений громадянами’. В цьому ж тексті маємо багато прикладів типу *cum Galli* (= *cum Gallis*) або навіть зворотне написання типу *referent multis* (= *multi*) ‘багато людей розповідає’, тому що в Італії відпала кінцева *-s*. Тут знаходимо навіть деякі діалектні риси, властиві повсякденній розмовній мові півдня Півострова як, наприклад, метатеза *frabice* замість *fabrice* та *frebis* замість *febris* ‘гарячка’ (в неаполітанському діалекті *frabbrica* і *freve*).

Писемну латинську мову Італії після тисячного року необхідно вивчати разом з латиною інших західних країн. Без сумніву, багато вульгаризмів більше чи менше характерних для італійської мови присутні в текстах, написаних латиною, передусім в хартіях та дипломах, однак новий тип освіти, створений у великих абатствах та містах, поширився на всю Італію як і на інші західні країни, тобто освіту, що вже була скоріше європейською, ніж національною, що забезпечило найкращі результати середньовікової цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Tjäder J. O.* Die nicht-literarischen lateinischen Papyri Italiens aus der Zeit 445–700. – Lund, 1954. – Vol. II. – Stockholm, 1982.
2. *Herman I.* L'état actuel des recherches sur le latin vulgaire et tardif / I. Herman // *Studia Romanica* (Societas Japonica Studiorum Romanicorum). – 1955. – № 28. – P. 1–18.
3. *Latin and the Romance Languages in the Early Middle Ages* / R. Wright. – London–New York, 1987.
4. *Díaz y Díaz M. C.* Antología del latín vulgar / M. C. Díaz y Díaz. – Madrid, 1974.
5. *Pisani V.* Testi latini arcaici e volgari. – [2^a ed.]. – Torino, 1960.
6. *Bonnet M.* Le latin de Grégoire de Tours / M. Bonnet. – Paris, 1890.
7. *Taylor P.* The Latinity of the Liber Historiae Francorum / P. Taylor. – New York, 1924.
8. *Banniard M.* Viva Voce / M. Banniard // *Communication écrite et communication orale du VIe au IXe siècle en Occident latin*. – Paris, 1992.
9. *Wartburg W. von.* La fragmentación lingüística de la Romania / W. von. Wartburg. – Madrid, 1979.
10. *Магушинець І.І.* Латинська мова наприкінці Імперії (2ª половина V століття) / Іван Іванович Магушинець // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид-во Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2009. – Вип. 22. – С. 195–209.

МАЛИНОВСЬКА Г. Р.

Львівська державна фінансова академія

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ГРОШІ

*(на матеріалі паремійного фонду
української і англійської мов)*

У статті розглянуто деякі національні особливості вербалізації концепту ГРОШІ у паремійних фондах української й англійської мов. На основі порівняльного аналізу мовної картини світу двох етносів розкрито особливості їхніх менталітетів і виділено національно-культурний компонент концепту.

Ключові слова: концепт, паремійна картина світу, національно-культурний компонент, код культури, національні реалії.

В статье рассматриваются некоторые национальные особенности вербализации концепта ДЕНЬГИ в паремийных фондах украинского и английского языков. На основе сравнительного анализа языковой картины мира двух этносов раскрываются особенности их менталитетов и выделен национально-культурный компонент концепта.

Ключевые слова: концепт, паремийная картина мира, национально-культурный компонент, код культуры, национальные реалии.

Some national peculiarities of the concept MONEY verbalization in the paroemia fund of Ukrainian and English languages have been considered in the article. On the basis of comparative analysis of the language picture of the world of two ethnos the author has revealed the specific features of the national mentalities and distinguished nationally-cultural component of the concept.

Key-words: concept, paroemia picture of the world, nationally- cultural component, code of the culture, national realia.

Скарбниця кожної національної культури – паремійний фонд, який у найдавніших жанрах усної народної творчості відбиває національну специфіку мови та її самобутність. Паремії впевнено можна назвати перлинами народної мудрості, оскільки вони “відшліфовувались і вдосконалювались століттями й за ними стоїть авторитет багатьох поколінь” [1:3]. Ці народні перлини цікаві й цінні не лише своїм змістом, художньою формою, образністю, багатством художніх засобів, але й тим, що “звичайно в закодованій формі містять відомості про матеріальне життя й духовні орієнтири етносу” [2:288] та дають ключ до “народної психології, а то й філософії...” [3:24]. Їм притаманне те, що В. фон Гумбольдт називав народним духом, духовною самобутністю [4:68].

В останні десятиліття семантичний підхід до вивчення мовних одиниць, особливо в царині зіставно-типологічних студій, підтверджують праці М.Кочергана, В.Манакіна, О.Селіванової, Л. Лисиченко,

Ш. Басирова, Л. Дробахи, І. Подолян, С. Литвака та ін., зокрема й фразеологізмів та паремій (Р. Зорівчак, С. Денисенко, О. Кшановський, Н. Головіна, В. Пирогов та ін.). Проте в сучасних роботах знайшли своє відображення лише окремі аспекти вивчення концепту ГРОШІ (І. Голубовська, О. Городецька, І. Майоренко). Тому поки що названий концепт в паремійних фондах української і англійської мов не був предметом спеціального дослідження українських і зарубіжних учених.

Паремійний фонд становить особливу частину мовної картини світу – паремійну картину світу, пов'язану з наївною картиною світу, у якій знаходить яскраве вираження уявлення народу про себе самого та оточуючу дійсність, відображає стан сприйняття цієї дійсності на певному етапі розвитку [5:54]. Одним із фрагментів мовної, а отже, і паремійної картини світу, виступає концепт ГРОШІ. Він і мовні знаки, що його репрезентують, посідають у картині світу індивідуума пріоритетні позиції як носії значущих для особистості цінностей [6], а важливим елементом виявлення мовної картини світу є зіставлення однієї мови з іншими мовами [5:66].

Актуальність обраної теми статті визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд проблем національного самоусвідомлення і самовираження мови та духовної культури, характеристичних аспектів мовної картини світу. Оскільки у паремійному фонді концептуалізуються значущі для народів поняття, зокрема і “гроші”, студіювання паремій мов віддаленої спорідненості, зокрема української й англійської у зіставному аспекті з урахуванням сучасних напрацювань семантико-когнітивного й лінгвокультурологічного підходів, дозволяє виділити національно-культурний компонент концепту ГРОШІ у двох означених мовних картинах світу, а також проаналізувати спільні й універсальні риси та національно-специфічні розбіжності у вербалізації концепту.

Мета дослідження – виявити як типові, так і національно-специфічні особливості вербалізації та функціонування концепту ГРОШІ у паремійних фондах названих мов; показати особливості менталітету британців і українців, виокремити спільності й розбіжності у семантичній структурі двох мов і культур.

Предмет вивчення – особливості семантичної структури й функціонування концепту ГРОШІ в лінгвокультурологічному аспекті на базі паремій української і англійської мов.

Об'єкт дослідження в цій статті обрано концепт ГРОШІ в

паремійних фондах української і англійської мов.

Матеріалом дослідження паремійного представлення концепту ГРОШІ в українській і англійській мовах слугували словники та паремійні збірки (див. Ілюстративний матеріал 1–8). Шляхом суцільної вибірки із зазначених джерел відібрано 583 українські й 511 британських паремій, які вербалізують концепт ГРОШІ у двох означених культурах.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше в українському й зарубіжному мовознавстві проведено системний зіставний аналіз концепту ГРОШІ на основі паремій української і англійської мов, зокрема виявлено збіг і розбіжності у використанні названого концепту в пареміях двох далекоспоріднених лінгвальних систем, розкрито причини його ізо- й аломорфізму.

Концепт ГРОШІ в українській і англійській мові репрезентований різними номінаціями: 1) пареміями із ключовим словом (лексичним компонентом *гроші / money*); 2) пареміями, які мають у своєму складі найменування грошових одиниць; та 3) пареміями, у яких сема *гроші* представлена імпліцитно.

1. Паремії з лексичним компонентом *гроші* складають 16,8 % від загальної кількості відібраних українських паремій. Варто зазначити, що названий компонент більш представлений у пареміях, які описують людські якості – 15,3% (від усіх паремій із ключовим словом “гроші”): *Гроші пішли до роскоші* [УПП, с. 479]; пареміях, які передають думку, що для досягнення матеріального благополуччя потрібно важко працювати – 11,2%: *Робота чорна, а грошики білі* [ПП, с. 286]; у пареміях, які констатують, що гроші є запорукою статку, добробуту та благополуччя – 10,2%: *Як у калитці є гроші, то й добре* [УПП, с. 102] та по 10,2 % у пареміях, які застерігають, що не варто позичати гроші: *Ліпше свої воші бити, як чужі гроші рахувати* [ПП, с. 227] та констатують, що гроші правлять світом: *Де гроші говорять, там правда мовчить* [СНМ, с. 146].

Мірилом кількості грошей (статків) та/або їхньої наявності в українській національній свідомості виступають такі лексеми: *шапка, мішок/міх, кишеня, віз, киса, калитка, скринька* тощо: *В кого віл та коса, в того й грошей киса* [УПП, с. 454]; *До права треба мати два мішки: оден грошей, а другий бачності* [УПП, с. 337]; *Набий віз людей та повези у суд віз грошей, то й прав будеш* [УПП, с. 337]; *Хоч жінка свинка, так грошей скринька* [УПП, с. 400]; *Збувся батько лиха: збувся грошей з міха* [УПП, с. 118].

Ключове слово – репрезентант концепту в британському

паремійному фонді – лексичний компонент *money* (14,1 % від загальної кількості англійських паремій) найбільш представлений у пареміях про могутність грошей – 31,9 % (від загального числа паремій із ключовим словом *money*): *Money governs (reigns) the world* (букв.: *Гроші правлять світом*) [БКРПП, с. 127]; та по 9,7 % у пареміях, які констатують, що гроші є руйнівною силою: *He that serves God for money will serve the devil for better wages* (букв.: *Той, хто служить Богові за гроші, буде служити й дияволу за кращу плату*) [АУФС, с. 490] і стверджують, що гроші ідуть до грошей: *Money begets money* (букв.: *Гроші породжують гроші*) [БКРПП, с. 58].

2. Аналізуючи паремії, які містять найменування грошових одиниць, можна зробити висновок, що для української культури більш характерно говорити про гроші певної номінативної вартості – 14,9 % від загальної кількості паремій, тоді як в англійській мові паремії без лексичного компонента “гроші”, але з цілісним значенням, яке має сему “гроші”, складають лише 6,1 %. Лексеми, які позначають грошові одиниці, є елементами культурного “коду”, отже семантиці цих паремій притаманна культурно-значуща маркованість.

Варто відзначити, що українські паремії, порівняно з британськими, більш насичені архаїчними найменуваннями грошових знаків, що надає українським пареміям національно-культурного забарвлення. Розглянемо найменування грошових одиниць за зменшенням частотності їхнього вживання в українських і британських пареміях. В українських пареміях: копійка/копій/копійка, грош/гріш (дрібна монета вартістю півкопійки), рубель/руб, шаг/шажок (шаг + гріш = копійка), копа (монета, вартістю 50 копійок), шеляг (дрібна монета вартістю 1/8 копійки), гривня (стара монета вартістю в три або дві з половиною копійки); п’ятак/п’ятерик, карбованець, таляр (монета вартістю в 75 копійок), червінець, злотий, осмак, шостак, талан, золотий, полушка (дрібна монета, вартістю в “чверть копійки”) [7:593, 599; 8:388, 568; 9:503, 505; 10; 3]. В англійських пареміях: penny (дрібна британська монета; множина – pence), round (в одному фунті – 100 пенсів), halfpenny (дрібна британська монета вартістю півпенні) [OALD, с. 670, 1077, 1135].

Наведемо декілька прикладів українських паремій: *Не май сто кін, як сто другів* [УПП, с. 422]; *Гріш копи стереже* [УПП, с. 441]; *Червінець хоць маленький, але важненький/важенький* [УПП, с. 102]; *Один руб — один ум, два рубля — два ума: скільки рублів, стільки гріхів* [УПП, с. 102]. *Хоч копійка у кафтані, то на сто рублів чвані* [СНМ,

с. 37]; Побачить **п'ятака**, так схоче й не така [УПП, с. 255]; У людей **шаг** скаче, а в скупого **руб** плаче [УПП, с. 230]; Стільки правди, як в **шелягу** сребра [УПП, с. 319]; Противна, як старцеві **гривня** [УПП, с. 244]; Заробив на **п'ятак**, а зіпсував на **гривеник** [ПП, с. 280]; Иван не пан, а сто **злотих** не гроші [УПП, с. 263]; **Осмак копи** стереже [УПП, с. 441]; Хоч за **полушку**, та поживиш душку; а в селі хоч **п'ятак**, то сиди так [УПП, с. 465]; От же тобі **шостак**, та нехай буде так [УПП, с. 467]; Як рак з кошеля випав, так багачеві **таляр** з калити або з капиука [ПП, с. 235]; Зароблена **копійка** краще краденого **карбованця** [ПП, с. 279]; У лінивого слід по **золотому** [УПП, с. 480]; Не то **талан**, що лежить, а то, що біжить [УПП, с. 330]. Англійські паремії: *A penny saved is a penny gained* (букв.: Заощаджене пені – це пені зароблене) [АУФС, с. 754]; *If you touch pot, you must touch penny* (букв.: Якщо ти торкаєшся горищика, ти повинен торкнутися пені) [АУФС, с. 516]; *Take care of the pence and the pounds will take care of themselves* – (букв.: Піклуйся про пенси, а фунти самі про себе попіклуються) [АУФС, с. 914]; *Don't spoil the ship for a ha'porth of tar* (букв.: Не псуй корабель через смолу вартістю у півпені – монета дуже низької вартості) [CCID, р. 325]. Словник дає таке пояснення цій паремії: в оригіналі замість слова “ship” – корабель, було слово “sheep” – вівці, а “a ha'porth” – a “halfpenny worth” – вартістю у півпенні. Пастухи, накладали смолу/дьоготь на рани та виразки овець для захисту від мух, щоб заощадити на лікуванні. Отже, ця паремія вживається у випадках, коли хтось не хоче заплатити невелику суму грошей за необхідні речі.

Для українських і британських паремій характерна тенденція вживати одиниці різної номінативної вартості в пареміях, які описують негативні якості людини. В українських пареміях – 4,2 % від загальної кількості: *У людей шаг скаче, а в скупого руб плаче* [УПП, с. 230] і 0,6 % від загальної кількості відібраних англійських паремій: *A penny soul never came to twopence* (букв.: Однопенсова душа ніколи не добиралася до двох пенсів) [АУФС, с. 754]; а також у пареміях, які радять економно витрачати гроші, бути ощадливим – 3,4% від загальної кількості українських паремій: *Хто шага не береже, той не варт копійки* [УПП, с. 441] та 2,3 % від загальної кількості англійських паремій: *Penny and penny laid up will be many* (букв.: Пені відкладене до пені – буде багато) [БКРПП, с. 94].

Засвідчено характерне для української культури протиставлення різних номіналів: *копа/копійка – рубль, шаг – рубль, копійка –*

карбованець, гріш – копа тощо: *Хоч за копійку, та на тарілку, а за шаг, та у ведро* [УПП, с. 332]; *Хто не стоїть о гріш, той и шеляга не варт* [УПП, с. 441]; *Діла на копійку, а могорич на карбованець* [ПП, с. 294]. У британських пареміях виявлено лише кілька паремій із протиставленням грошових одиниць: *Take care of the pence and the pounds will take care of themselves* (букв.: Піклуйся про пенси, а фунти самі про себе попіклуються) [АУФС, с. 914]; *Penny-wise and pound-foolish* (букв.: На пені розумний, а на фунт дурний) [CCID, p. 279].

3. Найбільш представленою групою паремій, які репрезентують концепт ГРОШІ у двох культурах (68,3 % з відібраних українських паремій і 79,8 % – британських), виступають паремії із компонентом, який має в семантичній структурі сему “гроші”, але без цілісного грошового значення, тобто грошова ознака в семантиці паремії присутня імпліцитно. Ця латентна інформація видобувається зі світосприйняття етносу [2:297], оскільки у мові культури слова набувають додаткової, культурної семантики.

Значна кількість паремій третьої групи свідчить про перетин концепту ГРОШІ з іншими концептами: ПРАЦЯ, ВЛАДА, БАГАТСТВО, БІДНІСТЬ, ДРУЖБА, КОХАННЯ та ін., про метафоричність паремій загалом та національно-специфічну своєрідність менталітетів двох етносів. Відібраний нами матеріал дозволяє побачити приклади того, як ідея духовних, матеріальних та етичних відносин відображається у закодованій інформації українського й британського паремійного фонду.

Зокрема в українських пареміях сема гроші часто закодована у назвах таких продуктів харчування, як *хліб, калач(и), ковбаси, пироги, вареники, сир, масло, книші, пишоно, жито*, які є українськими національними реаліями: *Проголодаєшся – хліба дістати догадаєшся* [СНМ, с. 53]; *Де ся ті часи діли, коли ковбаси до губи летіли* [УПП, с. 70]; *На чуже пишоно не грій окропу* [ПП, с. 358]; *Покіль було в мішку жито, то гуляло знаменито* [ПП, с. 144]; *Були вареники та на вербу повтікали* [ПП, с. 317]; *Вставай до сходу сонця, працюй до ночі, то їстимеш калачі* [ПП, с. 277].

Варто зазначити, що найчастіше в українських пареміях у латентному значенні “гроші” вживається номен *хліб*, що підкреслює його значущість для української національної свідомості. Отже, його можна розглядати як найголовнішу національну реалію: *Гірка робота, а солодкий хліб* [ПП, с. 277]; *Без хліба і любов гине* [ПП, с. 309]; *Дарований хліб скоро черствіє* [СНМ, с. 54]; *Чужий хліб колом у горлі стоїть* [ПП,

с. 316].

У британських пареміях, порівняно з українськими, назви продуктів харчування з прихованим компонентом, які мають у семантичній структурі сему money, зустрічаються рідше (хоча в англійській ідіоматиці назви харчових продуктів представлені широко): *They that have got good store of butter, may lay it thick on the bread* (букв.: Той, хто має великий запас масла може мастити його товстим шаром на хліб) [CCID, p. 276]; *If you pay peanuts, you get monkeys* (букв.: Якщо ти платиш арахісом, то отримаєш мавп) [CCID, p. 276]. Лексема “peanuts” належить до англійського сленгу й означає “дуже маленька сума грошей” [OALD, p. 1072].

В українській культурі простежується асоціативний зв’язок між поняттями “гроші” та “кишеня”, “мішок”, “кубки”, “торба”, “судина”, “кошель”, “горищик/горишок”. Пор: *Утішеніє, коли в кишені є* [УПП, с. 102]; *Що з тих кубків, як повні сліз!* [УПП, с. 104]; *У нехая торба лихая* [ПП, с. 301]; *Жаль багатому корабля, а бідному кошеля* [УПП, с. 109]; *Що з горишка вибіжить, то не наповниш* [ПП, с. 347]. Крім цього, лексеми з прихованим змістом “гроші” можуть виражати міру грошей: *Тоді сусід добрий, коли мішок повний* [УПП, с. 136]; *Добре господині, коли повно в судині* [УПП, с. 102].

Варто зауважити, що найчастіше заміником лексеми “гроші” в українських пареміях виступає слово “кишеня”: *Хоч ми собі брати, але наші кишені не сестри* [УПП, с. 433], показником багатства – лексема “мішок”, а показником бідності, нестатків – “торба”: *Сьогодні з мішком, а завтра з торбинкою* [ПП, с. 78].

У британських пареміях лексема “purse” (гаманець) найчастіше заміняє компонент значення “money”, окрім цього, латентне значення “money” мають лексеми “pocket” (кишеня) та “sack” (мішок): *An empty purse fills the face with wrinkles* (букв.: Порожній гаманець вкриває обличчя зморшками) [БКРПП, с. 11]; *Misers put their back and their belly into their pockets* (букв.: Скнари кладуть свої спину та черево в свої кишені) [АУФС, с. 675]; *Bind the sack before it be full* (букв.: Зав’яжи мішок доки він повний). Засвідчено такі приклади вираження міри грошей: *He that has a full purse, never wanted a friend* (букв.: Той, хто має повний гаманець, ніколи не потребує друга) [БКРПП, с. 124]; *A light purse is a heavy curse* (букв.: Легкий гаманець – важке лихо) [АУФС, с. 610].

Латентна сема “гроші” вгадується і в пареміях, які описують хабарництво. У відібраних нами стійких одиницях українського

паремійного фонду (всього 17) це лексеми *ключ*, *обушок*, *швайка*, *мастило* тощо: *Золота швайка мур пробиває* [УПП, с. 102]; *Золотий ключ кожний замок отворить* [СНМ, с. 66; ПП, с. 140]; *Золотий обушок скрізь двері відчине* [УПП, с. 102]; *Без мастила нема діла* [ПП, с. 242]. Варто зазначити, що тема хабарництва для українців, у порівнянні із британцями, була і залишається досить актуальною. В англійському паремійному фонді нами виявлено лише 4 паремії про хабарництво. Це свідчить про те, що хабарництво не поширене соціальне явище в британській культурі. У британських пареміях виявлено такі словосполучення, як *an empty hand* (порожня рука), *a silver hook* (срібний гачок), *a silver key* (срібний ключ) та лексема *gold* (золото), які мають імпліцитну сему “money”: *A silver key can open an iron lock* (букв.: Срібний ключ може відкрити залізний замок) [БКРПП, с. 81]; *No lock will hold against the power of gold* (букв.: Жоден замок не встоїть проти сили золота) [БКРПП, с. 81].

Особливість британських паремій, які імпліцитно вербалізують концепт ГРОШІ, – використання компонентів-зоонімів: *horse* (кінь), *cat* (кіт), *ass* (віслюк), *lion* (лев), *mouse* (миша), *fish* (риба) та ін. і фітонімів: *rose* (троянда), *grass* (трава), *bramble* (ожина), *oat* (овес) тощо: *A horse that will not carry a saddle must have no oats* (букв.: Кінь, який не нестиме сідло не повинен отримати вівса) [БКРПП, с. 102]; *A cat in gloves catches no mice* (букв.: Кіт у рукавичках не ловить миші) [АУФС, с. 205]; *An ass is but an ass, though laden with gold* (букв.: Віслюк є лише віслюком, навіть навантажений золотом) [БКРПП, с. 92]; *Money makes the mare to go* (букв.: Гроші змушують кобилу іти) [БКРПП, с. 94]; *A great dowry is a bed full of brambles* (букв.: Велике придане – це ліжко повне ожини) [БКРПП, с. 72].

Домінувальним компонентом національного характеру виступають пріоритети, відповідно до яких реалізуються ціннісні орієнтації лінгвокультурної спільноти. В українському паремійному фонді особливе місце посідають прислів'я та приказки з препозитивним визначенням “свої : чужі” (гроші) (6% від загальної кількості паремій): *Нема дивки на свої гроші, а чужі все важкі* [УПП, с. 236]; *За свій гріш усюди хоріш* [УПП, с. 429]; *Чужим добром не забагатієш* [СНМ, с. 23]; *Ліпше свої воші бити, як чужі гроші рахувати* [ПП, с. 227]; *Ліпше своє болото, ніж чуже золото* [СНМ, с. 72];

Семантичні одиниці *свої-чужі* містять сему “належності”, крім того, семантична одиниця *свої* (гроші) містить сему “посесивності” з чіткою

позитивною конотацією. Отже, для української ментальності характерне фокусування уваги на “власному”, “особистісному”, що виявляється у таких рисах українського національного характеру як індивідуалізм, прагнення до незалежності та вміння розраховувати на себе. У межах препозиції *свій-чужий* також простежується опозиція *трудова/зароблені* – *даровані/крадені*: **Зароблена** копійка краще **краденого** карбованця [СНМ, с. 29]; **Дарований** хліб скоро черствіє [ПП, с. 309]; **Трудова** копійка годує довіку [ПП, с. 288].

У британському паремійному фонді знаходимо латентне вираження опозиції “свої-чужі” (гроші) через словосполучення: *other men's money* (гроші інших людей), *gifted gear* (даровані речі), *stolen goods* (крадене добро), *borrowed garments* (позичений одяг) та навіть *dead man's shoes* (черевики померлого): *That is but an empty purse that is full of other men's money* (букв.: Гаманець, повний грошей інших людей – порожній) [БКРПП, с. 77]. *Stolen goods never thrive* (букв.: Крадене добро ніколи не процвітає) [БКРПП, с. 36]; *Borrowed garments never sit well* (букв.: Позичений одяг ніколи добре не лежить/насує) [БКРПП, с. 30]; *The gear that is gifted is never so sweet as the gear that is won* (букв.: Даровані речі ніколи так не милі як зароблені/заслужені) [БКРПП, с. 55]; *He goes long barefoot that waits for dead man's shoes* (букв.: Той, хто чекає на черевики покійного, довго ходить босим) [АУФС, с. 281]. Як бачимо, для англійської мовної свідомості більш характерне акцентування уваги на компоненті “чужі” (“даровані”, “крадені”, “позичені”, “успадковані”) з чіткою негативною конотацією, що підтверджує такі основні риси характеру британців, як індивідуалізм та визнання права особистості на приватну власність [11:77, 81].

Характерна риса українських паремій – наявність у них виразно маркованих складників, у яких наявний ономастичний компонент: *Хома*, *Грицько*, *Кузьма*, *Григорій*, *Маруся* та ін., що надає національно-культурного колориту українським пареміям: *Заробив як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили* (ірон.: про нужденний заробіток. Походить з анекдоту про Хому, що невдало продав свій товар) [ПП, с. 279]; *Иван не пан, а сто злотих не гроші* [УПП, с. 263]; *За царя Горошка*. –... як було людей трошки/ як луб'яне небо було, а шкурятяні гроші ходили [УПП, с. 316]. “Шкурятяні/шкур'яні” гроші – хутра, використовувались як форма грошового обігу до введення грошових номіналів: *То ще тоді діялося, як шкур'яні гроші на світі були* [УПП, с. 316].

У британських пареміях, які вербалізують концепт MONEY, виявлено лише одне прислів'я з ономастичним компонентом: *Rob **Peter** to pay **Paul*** (букв.: *Пограбуй Пітера, щоб заплатити Полу*) [CCID, p. 279], що означає використати гроші, які було призначено для виплати одного боргу для того, щоб виплатити інший борг, і, таким чином, знову залишитись у боргах. Для розуміння сутності цієї паремії неможливо обійтись без певних культурно-історичних фонових знань, що і виявляє унікальність мовних картин світу. Походження цієї паремії пов'язано з подіями 1540 року, коли церкву св. Петра (Вестміністер) зробили кафедральним собором, а через десять років її знов приєднали до лондонської єпархії і чимало з її маєтків було віддано на покриття витрат за ремонт собору св. Павла [АУФС, с. 823]. Паремії зі схожим змістом знаходимо і в українській мові. Пор.: – *Мій батько нікому не винен: у того позичить, а тому 'тдасть* [УПП, с. 472], *Сорочку викупив, а сукман заставив* [УПП, с. 472].

Ще однією з національних особливостей українських паремій, які репрезентують концепт ГРОШІ, є наявність національно-культурних компонентів – етнонімів: *циган, москаль, лях, жид*. Причини утворення певних конотацій у етнонімів мають екстралінгвальний характер: вони пов'язані з історичними подіями, політичним, релігійним та соціальним життям етносу. У прислів'ях і приказках етноніми часто мають пейоративне, емоційно-експресивне забарвлення [12].

Українські паремії відбивають міжнаціональні стосунки, які склались у певний історичний період, передають тогочасні стереотипізовані негативні уявлення про певні етнічні спільноти. Історично склалося так, що для українців поляк – “лях” – асоціювався з насильством, пихатістю, росіянин – “москаль” – з підступністю, непередбачуваністю, єврей – “жид” – з лихварством, торгашеством, а циган – із злодійством, неробством. Такі стереотипізовані уявлення вкорінювались у свідомості носіїв мови й знайшли відображення у лінгвалній практиці. Наприклад: *Трусиця, як **Жид** над грішми* [УПП, с. 218]; *Москаль и Лях – оден шеляг* (*Шеляг – стара дрібна монета. Про підступних людей, які в тяжку для тебе хвилину зроблять тобі шкоду, зрадять тебе*) [УПП, с. 697]. *Ласий на гроші, як **Циган** на сало* [УПП, с. 466].

У паремійному фонді британської культури нами не виявлено одиниць із компонентом-етнонімом, тоді як у фразеологічному фонді помітно виділяється певна кількість фразеологізмів із компонентом-

етнонімом Dutch. Наприклад: Dutch bargain – 1) угода, операція, що закінчується випивкою; 2) угода, що вигідна лише для одної сторони [АУФС, с. 296]; а Dutch treat – оплата рахунку у складчину [CCID, с. 109]. Причину того, що етнонім Dutch має яскраво виражені негативні конотації та стилістичне забарвлення в британському фразеологічному фонді, варто шукати в історичних фактах, зокрема в англо-голландській конкуренції на морях та війнах у XVII ст. [АУФС, с. 296].

Українська ментальність виразно виявляється у пареміях, які містять парадоксальні сентенції, філософські міркування з елементами незрівнянного українського гіркового гумору, що особливо притаманно українській етнічній свідомості: *И шаг пропав, и дитина дурна* [УПП, с. 343]. Українські паремії, які створюють мовну картину нереальності, перебільшення, дуже образні та мають свій внутрішній ритм: *Добра як з курки молока, а з верби петрушки* [ПП, с. 132]; *Тоді він буде багатий, як пес – рогатий* [СНМ, с. 145], що підтверджує думку про різноманітне бачення нереального українцями, про їхню багату уяву та влучний гумор. Подібні нісенітничі простежуються і в англійському фольклорі: *“Need makes the old wife trot”* (букв.: *Нужда змусить і стару жінку бігати руссю*) [АУФС, с. 689].

Почуття гумору англійців входить до домінант їхнього національного характеру, а особливістю англійського гумору є глузування над собою – “self-deprecation”, своєю класовою системою. Знаками такої системи виступають не прибутки людей, а їхній спосіб життя – вимова, манера триматися та світосприйняття загалом, адже для носіїв англійської культури важливі соціально-класові характеристики, прагнення займати певну соціальну нішу [11:65, 86]: *A thief passes for a gentleman when stealing has made him rich* (букв.: *Злодій зійде за джентльмена, коли злодійство зробить його багатим*) [АУФС, с. 941].

Отже, дослідження паремійних одиниць доводить, що універсальний концепт ГРОШ – досить значущий для української і британської культури, а також відображає специфіку ментальності й національний характер цих народів. У паремійних фондах двох культур виявлено як багато спільного у мовному втіленні концепту ГРОШ, так і деякі розбіжності, що зумовлюється національно-культурним компонентом та особливостями вербалізації означеного концепту двома різними етносами. Відмінності мовних картин світу українського і британського народів визначаються особливостями історичного розвитку, духовною і культурною своєрідністю цих мовних спільнот. Для

розуміння окремих паремій необхідно знати приховані історико-етимологічні причини їх значення, а при співвіднесенні цих даних із кодами культури можна виявити національно-специфічну своєрідність менталітетів двох етносів.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити такі узагальнення:

- Концепт ГРОШІ в українській і британській мовній картині світу має чітку антропоцентричну спрямованість. У всіх пареміях обов'язково присутня людина як суб'єкт чи об'єкт; гроші характеризують людину, її соціальний статус, добробут, внутрішні та зовнішні якості особистості, її дії тощо.

В українському паремійному фонді національно-культурний компонент виражений більш яскраво, ніж в британському, завдяки широкому представленню грошових знаків певної номінальної вартості (здебільшого архаїчних) та більшій кількості найменувань національних реалій, які мають сільське забарвлення; представленістю ономастичного компонента і наявністю складників-етнонімів. Характерною особливістю британського паремійного фонду, який концептуалізує поняття “money”, є наявність анімалістичних одиниць, які імпліцитно вербалізують концепт ГРОШІ.

- Підтвердження таких національних рис українського характеру, як незалежність, індивідуалізм та вміння розраховувати лише на себе, знаходимо в пареміях із препозитивним визначенням “свої” (“трудові”/“зароблені”): “чужі (“даровані/крадені”) (гроші), у яких семантична одиниця свої має чітку позитивну конотацію, а чужі – різке негативне забарвлення. Для британської мовної свідомості більш характерне вираження цієї опозиції з акцентуванням уваги на компоненті “чужі” (“даровані”, “крадені”, “позичені”, “успадковані”), що підкреслює такі національні риси характеру британців, як індивідуалізм та визнання права особистості на приватну власність.

- Почуття гумору українців і англійців входить до культурних домінант їхнього національного характеру та розкриває етнічну ментальність цих народів. Особливість англійського почуття гумору – глузування над собою, своєю соціально-класовою системою (снобізмом), тоді як український гумор насичений народною мудрістю та іронією.

Перспективи дослідження. Проведений аналіз семантичної структури й функціонування концепту ГРОШІ в лінгвокультурологічному аспекті на базі паремій української і англійської

мов у перспективі може сприяти вдосконаленню методики вивчення стилістичних особливостей цих одиниць у текстах різних функціональних різновидів мов. Також надалі варто провести семантико-когнітивні дослідження паремійного фонду української і англійської мов у плані когнітивної інтерпретації паремій і побудови паремійного поля концепту ГРОШ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Скарбниця народної мудрості* / [упоряд. Т. М. Панасенко]. – Харків : Фоліо, 2009. – 286 с.
2. *Ужченко В. Д.* Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / Віктор Дмитрович Ужченко, Дмитро Вікторович Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
3. *Українські приказки, прислів'я і таке інше* / [уклав Номис ; упорядкув., прим. та вступ. ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
4. *Гумбольдт В. фон.* О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / Вильгельм фон Гумбольдт // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – 398 с.
5. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 [6] с.
6. *Апресян Ю. Д.* Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Юрий Дереникович Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 6–18.
7. *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. / [редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 1 : А–Г. – 632 с.
8. *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. [редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 2 : Д–Копці. – 572 с.
9. *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. [редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 4 : Н – П. – 656 с.
10. *Коваль А. П.* Слово про слово / Алла Петрівна Коваль. – К. : Радянська школа, 1986. – 284 с.
11. *Карасик В. И.* Лингвокультурный типаж “английский чужак” / Владимир Ильич Карасик, Елена Анатольевна Ярмахова. – М. : Гнозис, 2006. – 240 с.
12. *Скоробагатова Т. И.* Этническая картина мира и этноидиоматика (на материале английского и французского языков) / Татьяна Ивановна Скоробагатова, Татьяна Александровна Шкуратова // Вестник ПСТГУ 2007. – Вып. 3 (9). – С. 97–114.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Англо-український фразеологічний словник* / [уклад. К. Т. Баранцев]. – [3-тє вид., стереотип.]. – К. : Тов. “Знання”, КОО, 2006. – 1056 с. (АУФС).
2. *Большая книга русских пословиц и поговорок и их английских аналогов – The Big Book of Russian Proverbs and Sayings with their English Equivalents* / Ю. В. Мюррей. – М. : АСТ ; СПб : Сова, 2008. – 252 с. – (БКРПП).
3. *Прислів'я та приказки* : Природа. Господарська діяльність людини / відп. ред. С. В. Мишанич ; [упоряд. М. М. Пазяка]. – К. : Наук. думка, 1989. – 480 с. – (Українська народна творчість). – (ПП).
4. *Скарбниця народної мудрості* / [упоряд. Т. М. Панасенко]. – Харків : Фоліо, 2009. – 286 с. – (Перлини української культури). – (СНМ).
5. *Українські приказки, прислів'я і таке інше.* / [уклав Номис ; упоряд., примітки та вступ. ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с. – (УПП).
6. *Collins Cobuild Idioms Dictionary.* – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2006. – 410 p. + Thematic Index 87 p. – (CCID).
7. *Oxford Advanced Learners Dictionary* / Oxford University Press 7th Edition. – 2008. – 1715 p. – (OALD).
8. *The Oxford Dictionary of English Proverbs* / ed. by Wilson F. P. – [3 ed.]. – Oxford : Clarendon Press, 1970. – 886 p. – (ODEP).

МЕДЧУК І. В.

Донецький національний університет

СЛОВНИКОВА СТАТТЯ ЯК ОДИНИЦЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Проблеми словникової статті в українській та англійській мовах розглядаються в аспекті теорії дискурсології, зокрема енциклопедичного дискурсу. У роботі визначено основні вимоги до лінгвістичної дефініції та представлення у ній мовної інформації.

Ключові слова: словникова стаття, дефініція, структура лексичного значення, смислова структура слова.

Проблемы словарной статьи в украинском и английском языках рассматриваются в русле теории дискурсологии, в частности энциклопедического дискурса. В работе определены главные требования к лингвистической дефиниции и представления в ней языковой информации.

Ключевые слова: словарная статья, дефиниция, структура лексического значения, смысловая структура слова.

The author examines the problems of the Ukrainian and English entries in the theory of encyclopedic discourse. The main requirements for linguistic definition and language information representation in it are defined in the article.

Key words: the entry, definition, the structure of lexical meaning, the conceptual word structure.

У сучасній лінгвістиці все більшої ваги набувають дослідження словників, їх опис та класифікації за багатьма параметрами: призначенням і об'ємом, систематичності чи вибіркового характеру матеріалу, класифікації матеріалу за фонетичними формами чи по семантичній близькості тощо. Поряд з такими класифікаціями і, як правило, окремо чи незалежно від них досліджуються властивості лексичної семантики, системні властивості лексики [1:48].

Актуальність дослідження мотивується необхідністю встановлення закономірностей представлення мовної інформації у лінгвістичній дефініції словникової статті в українській та англійській мовах.

Об'єктом дослідження є українські та англійські словникові статті, а **предметом дослідження** – особливості функціонування українських та англійських статей в енциклопедичних тлумачних словниках.

Матеріалом для роботи є енциклопедичні і тлумачні словники української та англійської мов.

Розкрити значення дефініції – одна з найголовніших проблем для автора лексикографічного джерела, так як тлумачення залежить від завдань енциклопедичних і тлумачних словників. Традиційною є думка, що тлумачні словники не мають предметної частини і цим відрізняються від енциклопедичних. Але в роботах В. В. Виноградова та А. А. Реформатського послідовно розмежовуються завдання цих словників. За А. А. Реформатським у тлумачного словника та енциклопедії різні завдання, об'єкти пояснень, способи пояснень та методи подання матеріалу. Завдання енциклопедії – зв'язано (наскільки дозволяють рамки всього видання та окремих статей) розказати про те явище, яке позначено вокабулою (реєстрове словом чи словосполучення). Предметом пояснення енциклопедії є сама дійсність, жанром енциклопедичних пояснень є стаття, хоча б дуже стиснена. Інші завдання тлумачного словника. Це лаконічний систематичний опис кожного слова чи словосполучення, поданого вокабулою. Предметом пояснення є не дійсність, а відображаюче її слово. Жанр пояснення – визначення, що фіксує істотні ознаки, виходячи із певної системи [2:43].

За С. Е. Банністером та В. В. Морковкіним, зміст дефініції повинен бути точним і по можливості коротким, тобто за допомогою обмеженої кількості мовних засобів необхідно дати повну інформацію про слово. Ця характеристика повинна здійснюватись за основними ознаками та з допомогою максимально простої лексики [3:74].

З точки зору Ю. І. Погребенко, лексикографічне тлумачення представляє собою семіотичну фразеологію. Лексикограф створює штучну фразу, яка, знаходячись у взаємооднозначній відповідності з заголовочним словом, описує один із його лексико-семантичних варіантів. Інтерлінгвістичний характер такої фрази проявляється перш за все в її строгій синтаксичній побудові (будь-то речення чи словосполучення), а також у ретельному доборі лексики, щоб уникнути двозначності при тлумаченні [4:46–47].

Розмежування двох основних стратифікацій семантики слова – лексичного значення та смислу – логічно припускає виділення двох рівнів аналізу семантики слова: рівня **структури лексичного значення** – це рівень стійких, прийнятих у даному мовному колективі і нормативно закріплених словниками значень та їх складових, і рівня **смислової структури** слова, який вміщаючи у себе структуру лексичного значення і її елементи, представляє собою утворення більш

високого порядку, орієнтоване не стільки на сам предмет, позначений словом, скільки на його концептуальне сприйняття в рамках національної самосвідомості чи в рамках заданого дискурсу [5:218].

Визначимо основні вимоги до лінгвістичної дефініції та представлення у ній мовної інформації:

1. Синтаксична наповненість лінгвістичної дефініції має бути представлена реченнями (простими чи складними; повними чи неповними, але точно та лаконічно передаючи зміст дефініції інформаційно): **КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА** – галузь прикладного мовознавства, яка займається формуванням комп'ютерних корпусів текстів у різних мовах і спрямована на максимально об'єктивний аналіз мовних явищ в умовах реальної живої комунікації. Поява й розвиток К. л. у 70–80-ті р.р. ХХ ст. пов'язані з розвитком комп'ютерної науки. [6:268]. Перше речення – складне з підрядною частиною означення. Друге речення просте та повне. В англomовному виданні також синтаксично словникова стаття характеризується складними та простими реченнями, але простими для розуміння читачем викладеної інформації: *They may also be used to calculate the frequency of occurrence of items and, as repositories of actual instances of language use, they have a place in language teaching textbook design. Corpora rely for their effect on size.* [7:89–90].

2. Опис лінгвістичної дефініції має бути детальним, об'єктивним та конкретизованим, не перенасиченим неологізмами, архаїзмами та запозиченнями, вони не мають ускладнювати розуміння та сприйняття поданої інформації. У наведених нижче прикладах відсутні неологізми, архаїзми, запозичення, експресивна лексика та територіальні та соціальні діалектизми. Як українським, так і англomовними авторами використовується наукова лексика, що сприяє розумінню та сприйняттю терміна “корпусна лінгвістика” / “corpus linguistics [6:268]; [7:89–90].

3. Підбір паралінгвістичних засобів, що визначають внутрішню організацію письмового тексту, його “оптичний образ”, а також утворюють поле паралінгвістичних засобів тексту. У дане поле входять: графічна сегментація тексту і його розташування на папері, довжина рядка, пропуски, шрифт, колір, курсив, розрядка, підкреслюючі та відокремлюючі лінійки, топографічні знаки, графічні символи, цифри, допоміжні знаки (наприклад: №, %, +, –), засоби іконічної мови (малюнок, фотографія, таблиця, схема, креслення тощо), незвичайна

орфографія слів і розстановка пунктуаційних знаків, формат паперу, ширина полів та інші засоби, набір яких не є жорстко фіксованими і може варіюватися в залежності від характеру конкретного тексту [8:6–7].

У даних прикладах зміна розміру, використання курсиву, підкреслення, напівжирного шрифтів, великий чи малий регістр, графічні символи, цифри, допоміжні знаки (наприклад: №, %, +, –), орфографія слів і розстановка пунктуаційних знаків, формат паперу, ширина полів та інші засоби варіюються у тексті в залежності від необхідності виділити ту чи іншу частину інформації, акцентувати на ній увагу читача, підкреслити особливості тлумачення відповідного поняття. Так, О. Селіванова використовує напівжирний шрифт при зазначенні реєстрової одиниці (**ПРЯМА МОВА**) та поданні еквіваленту англійською мовою (**Direct speech**). Підкреслення автор використовує вказуючи на інші способи передавання чужого мовлення (“невласне-прямої мови”, “непряма мова”). Автори англomовного видання Keith Johnson and Helen Johnson при тлумаченні терміна “**Chomskyan linguistics**” використовує інтервали для розмежування етапів та сфер діяльності відомого ученого Н.Хомського. Кожен новий аспект має підрозділ: HISTORICAL ERAS IN CHOMSKYAN LINGUISTICS: *Syntactic Structures, Aspects, Government / binding theory, The minimalist program*, LANGUAGE AS PART OF THE MIND, DETAILS OF PRINCIPLES AND PARAMETERS, GENERAL IDEAS OF LANGUAGE, RESENT RESEARCH QUESTIONS IN LANGUAGE ACQUISITION, APPLICATION TO LANGUAGE TEACHING, BIBLIOGRAPHY. При виділенні основних принципів та параметрів автори використовують **маркери** перед початком нової думки (•) та “зірочки” (*) при акцентуванні уваги читача на основній точці зору.

4. Стислість та чіткість граматичної інформації. З метою швидкого отримання граматичної характеристики слова розроблені спеціальні системи граматичних кодів, умовні позначення. Граматичні коди вказують на частини мови, до якої відноситься відповідне слово [4:58–59]. У лінгвістичних енциклопедіях та енциклопедичних словниках (О. Селіванова. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія; Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.; Keith Johnson and Helen Johnson. Encyclopedic Dictionary of applied Linguistics; Jack C. Richards, John Platt, Heidi Platt. Longman Dictionary of Language

Teaching and Applied Linguistics) граматична інформація про реєстрове слово відсутня, так як їх метою є описати термін лексикографічно і подати його тлумачення, зважаючи на етимологію терміна, хронологію виникнення й розробки понять, аналіз дискусійних питань і ключових проблем відповідних мовознавчих дисциплін; сучасний стан дослідження, головні ознаки й типи представлених лінгвістичних реалій; їхні синонімічні й антонімічні кореляти [6:2] тощо. У тлумачних лексикографічних джерелах (Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел; Collins Cobuild English Language Dictionary) граматична інформація подана досить чітко та повно, граматичні коди та умовні позначення якої ми висвітлили в таблиці.

5. Етимологічна довідка, що розміщується відразу після граматичних відомостей [9:8] або після реєстрової одиниці.

У термінологічній енциклопедії О. Селіванової етимологія слова вказується у дужках, потім ставиться тире й пояснюється сам термін, при необхідності застосовується діахронічний чи синхронічний зріз з метою полегшення засвоєння та запам'ятовування читачем інформації про той чи інший термін. В англomовному ж виданні етимологія наводиться у вигляді етимологічної довідки більш детально у переважній більшості випадків.

6. Уведення енциклопедичної інформації у вигляді ремарки чи коментарію [9:9].

7. Функціонально-стилістична характеристика слова, в якому використовуються чотири види стилістичних позначок:

а) позначки, що характеризують книжну форму сучасної мови: *книжн., офіц., публіц., trad.-поет., нар.-поет., trad.-літ.*;

б) позначки, що відображають розмовну форму сучасної мови: *розм., розм.-зниж., фам., trad.-нар., нар.-розм., проф. (професійно-розмовний), жарг.*;

в) позначки, що вказують на хронологічне розшарування лексики: *застар., іст.*;

г) позначки, що передають емоційно-експресивну оцінку: *висок., схвал., ласк., шанобл., жарт., несхвал., ірон., зневажл., принизл., презирл., лайл., груб., вульг.* [9:8].

У енциклопедичних лінгвістичних лексикографічних джерелах стилістичні позначки не використовуються, тому що вони не є функціонально необхідними у даних типах словників. Проте в інших

типах (тлумачних, орфографічних, навчальних тощо) застосовуються досить активно.

8. Ілюстративні приклади як особливий тип тлумачення, який можна назвати інгерентним. Слово тлумачиться не через дефініційне, метамовне визначення, а в потоці мови, в контексті. Такі тлумачення несуть швидше інформацію про узус слова, його лексичну і синтаксичну сполучуваність, ніж про семантику слова у вузькому значенні. Ілюстративні приклади виявляють також конотативні значення слова, які часто не повністю демонструються у дефініції [10:10].

У словниковій статті приклад виступає як складний знак, що є одним із складових елементів предикативного цілого словникової статті. За своєю формою вся конструкція походить на складні судження, які А. К. Дарбінян схематично представляє таким чином: **S est ex (de ex)**, де **de** – словникова дефініція, **ex** – інгерентне тлумачення.

За характером утворення можна виділити два типи ілюстративних прикладів:

1) **приклади із літератури**, що займають важливе місце в тезаурусі мови. В Енциклопедичному словнику прикладної лінгвістики при тлумаченні терміна *language laboratory* [7:181] автор використовує приклади з наукової літератури.

2) **приклади, що створює сам автор** для демонстрації лексичного значення у мовленнєвому втіленні. Можна виділити два структурних типи ілюстративних прикладів: словосполучення і приклади [10:11].

Значення слова відображає стійкі знання про предмет та лінгвістичний спосіб його позначення. Ці знання в основних рисах закріплюються словниками. Але словник перераховує значення лінгвістичних одиниць, а не їх смисл. Семантика слова, що фіксується у філологічному словнику (“найближче значення”) вторинна, похідна по відношенню до знань про світ. Вона дає необхідну інформацію про слово і потребує певного домислення, відтворення його справжнього смислу [5:221].

У розвитку теорії словникового визначення важливе місце займає удосконалення та експліцитне вираження самих принципів адекватного лексикографічного визначення. З. І. Комарова пропонує наступні принципи: 1) експліцитність (усунення “таємної” мови опису); 2) адекватність (у відношенні певної мети); 3) множинність описів; 4) актуалізація; 5) однотипність; 6) системність. За З. І. Комаровою, до

принципів створення визначення повинні бути віднесені і критерії поняття **система**, тобто цілісність, структурність, елементність, ієрархічність, динамічність і функціональність [2:72–73]. Деякі учені вважають раціональним теоретичні принципи доповнити практичними.

Умови для розроблення словників лежать у результатах, що отримані теоретичними дослідженнями і лексикографічною практикою: 1) значна частина лексики описана у дослідженнях окремих лексичних груп; 2) теоретично семантичне поле як онтологічна одиниця, що розроблено Ю. К. Карауловим та іншими семасіологами; 3) лексико-семантична система мови відображена у систематичних лексиконах – синонімічних та антонімічних словниках [11:26–27].

Таким чином, врахування досвіду по створенню таких лексикографічних джерел, як Термінологічна енциклопедія О. Селіванової та Енциклопедичний словник прикладної лінгвістики Keith Johnson та Helen Johnson, розробленість теорії поля, дослідження окремих лексичних груп тощо дають хороші передумови для розвитку практичної ідеографії української та англійської мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. О некоторых лексикографических закономерностях (Семиотические аспекты словаря) / Ю. Н. Караулов // Вопросы языкознания. – № 4, 1974. – М. : Наука. – С. 48–56.
2. Комарова А. И. Функциональная стилистика: научная речь. Язык для специальных целей (LSP). – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 192 с.
3. Баннистер С. Э. Аспекты описания слов в учебном толковом словаре / С. Э. Баннистер, В. В. Морковкин // Теория и практика учебной лексикографии. – М., 1988. – С. 74–76.
4. Погребенко Ю. И. Место и функции цитаты в словаре. На материале британских учебных одноязычных словарей / Ю. И. Погребенко. – М. : Изд-во МГУ, 2005. – 128 с.
5. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. *Encyclopedic Dictionary of Applied Linguistics: a handbook for language teaching* / Keith Johnson, Helen Johnson. – Oxford : Blackwell Publishing, 1999. – 389 p.
8. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : [учебн. пособ. для студ. фак. иностран. яз. вузов]. – М. : Издат. центр “Академия”, 2003. – 128 с.
9. Барахоева Ж. М. Типы лексикографической информации в “Словаре лингвистических терминов” : автореф. дис. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Ж. М. Барахоева ; Моск. гос. областной ун-т. – М., 2003. – 20 с.
10. Дарбинян А. К. Общая характеристика метаязыка толковых словарей : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / А. К. Дарбинян ; Ин-т языка им. Р. А. Ачаряна. – Ереван, 1988. – 20 с.
11. Гетман И. М. Тезаурус как инструмент современного языкознания (на материале русистики) : автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / И. М. Гетман ; Ин-т Языкознания им. А. А. Потебни. – К., 1991. – 34 с.

МИХАЙЛЕНКО В. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТАБУЙОВАНА ЛЕКСИКА В ТЕКСТАХ РЕКЛАМИ

У статті розглядаються основні прийоми уникнення безпосереднього використання табуйованої лексики у рекламних текстах та найбільш часто використовувані способи її заміни.

Ключові слова: рекламний текст, табу, евфемізми.

В статье рассматриваются основные приемы избегания непосредственного использования табуированной лексики в рекламных текстах и наиболее часто используемые способы ее замены.

Ключевые слова: рекламный текст, табу, эвфемизм.

In the article are examined the basic receptions of avoidance of the direct use of taboo vocabulary in publicity texts and most often in-use methods of its replacement.

Key words: publicity text, taboo, euphemism.

Метою статті є опис основних прийомів, що використовуються для уникнення безпосереднього використання соціокультурних і мовних табу в рекламних текстах.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що в наш час реклама проникла майже в усі сфери життя людини: рекламується все, що стосується побуту, – від туалетного паперу і засобів гігієни до автомобілів. Зрозуміло, що виробникам не достатньо лише представити продукт. Рекламист змушений постійно шукати нові шляхи впливу на купівельну поведінку, адже перевантаження споживачів динамічною інформацією про товар за відсутності істотної різниці в рамках окремої товарної категорії призводить до різкого негативного ставлення споживачів не лише до конкретного товару, а й до реклами як явища загалом.

Предметом статті є табуйована лексика в рекламі.

Об'єктом роботи є рекламні тексти в засобах масової інформації.

Матеріалом дослідження слугували друкована, аудіо- та відеореклама в засобах масової інформації.

Спеціаліст з реклами повинен не лише привернути увагу до товару, а й викликати інтерес до нього, перетворити реципієнта рекламного тексту на потенційного клієнта виробника. Але завдання значно ускладнюється, якщо об'єктом реклами стає продукт, про який, як правило, норми етикету не дозволяють відкрито говорити в культурному суспільстві, наприклад, засоби гігієни, ліки від діареї, геморою тощо. В такому разі автор тексту повинен знайти шляхи, щоб обійти табу (соціокультурну заборону, що усталася в суспільстві, на які-небудь дії чи слова). Табу в рекламних

текстах переважно пов'язане з нормами етикету і мовної поведінки, а покарання у випадку порушення табу обмежується лише суспільним осудом. Автори рекламних текстів не лише успішно обходять табу, використовуючи різні мовні прийоми, але й спеціально використовують табу для здійснення контактної та організуючої функції рекламного тексту.

Новизна дослідження полягає в тому, що табування в рекламному дискурсі є мало дослідженою сферою в лінгвістиці, а безпосереднє вивчення евфемічної лексики розпочалося лише в кінці XIX ст. Значний вклад у вивчення цього лінгвістичного явища вніс Г. Пауль, виділивши евфемізми у своїй схемі семантичних змін. У XX ст. до цього питання зверталися А. Мейє [4], Д. К. Зеленін [2], Д. Д. Фрезер [7]. Останнім часом увага до явища евфемії значно зросла, особливо це стосується комунікативної лінгвістики. Знання і вміле використання механізмів евфемізації стає важливою рисою мовної поведінки, сприяє регуляції суспільних стосунків, покращує сприйняття окремих реалій побуту держави, дозволяє виявити і розробити шляхи ефективного спілкування з представниками різних культур. Кількість заміників-евфемізмів є показником значущості певного явища для суспільства. У більшості випадків мовні табу призводять до евфемії, спостерігається симетричність зв'язків між табу й евфемією, тобто табу спричиняє евфемію. І лише в окремих випадках спостерігається асиметричність. Евфемія неможлива без табу, але табу може й не супроводжуватися евфемією [3:56].

Питання евфемії в лінгвістиці розглядається, як правило, у взаємозв'язку з явищем табу. Це певним чином зумовлено специфікою зазначеного лінгвістичного явища, адже утворенню заміни-евфемізму передуює поява табу. Мовне табу у всі часи було рушійним чинником розвитку евфемістичного словника.

Паралельно з евфемією, ще одним наслідком мовного або тематичного табу може виступати замовчування, яке має місце під час навмисного обриву мовлення. За допомогою замовчування передається імпліцитна інформація, вербалізація якої може призвести до порушення табу.

У східнослов'янських мовах кількість мовних і тематичних табу невелика в порівнянні із західними комунікативними культурами. При цьому велика частина табу в цих мовах має м'який характер [5:136].

“Табу” – слово полінезійського походження, що проникло в європейські мови в кінці XVIII століття. Лексема “табу” спочатку об'єднувала два діаметрально протилежних значення, що виключали одне

одного – з одного боку, це щось, від чого прагнули віддалитися, втекти геть, що таїло в собі певне зловісне начало, служило прокльоном, передрікало реальну небезпеку для людини. З іншого боку, термін “табу” набуває додаткових смислових відтінків з чітко вираженим відтінком позитивної оцінності: “цілком виділений”, “відмічений”, “священний”. Загальними для цього поняття елементами є значення “недоторканий”, “заборонений”. Загалом же лексема “табу” означає заборону, поширювану на предмети, дії, слова і жести. Термін “табу” спочатку стосувався лише заборон, що накладалися на окремі слова у первісних народів. З ослабленням наївно-релігійних уявлень і розвитком людської свідомості відбувається обмеження впливу табу на слова і дії. Але існує стійка тенденція до збереження заборон на окремі слова або групи слів навіть в сучасному суспільстві, одночасно вказуючи на зміну характеру обмежень з розвитком цивілізації. При такому підході термін “табу” розширює семантичні рамки, набуваючи значення заборони, що поширюється на предмети, дії, слова і жести, і характерна не лише для ранніх стадій формування людської свідомості, але й для пізніших етапів розвитку цивілізації.

Згідно з теорією З. Фрейда, табу – це: “те, що вимагає обережності. Табу виражається по суті в заборонах і обмеженнях ...”. Іншими словами, це означає, що табу впливає на підсвідомість суб'єкта.

Звичайно, процес заборон може мати різну інтерпретацію з позицій наукових підходів: психоаналітичну, культурологічну тощо. Табу при цьому виступає як несвідомий імператив, але такий, що репрезентується в свідомості різними формами представлення: законами, правилами, традиціями і звичаями. Табу є результатом моралі, релігії, права. Воно регулює трудову діяльність, охороняє особисте і суспільне майно, оберігає слабких, регулює стосунки між людьми.

В основі будь-якого табу лежить заборона дій, до несвідомого здійснення яких є сильна схильність або упередженість, що також наголошується в психоаналітичній традиції. Соціологи також солідарні з цим твердженням. Правило, встановлене культурою, створює свій власний потенціал для його відхилення, тобто порушення будь-якого правила закладене в правило за визначенням, і відмова весь час жити в рамках встановлених суспільством правил – невід'ємна риса людської природи.

Звертаючись до теми табу дослідники постійно змушені заново визначати кордони терміна табу, причому кожен виходить з підстав, що зручні для конкретного дослідження, тому в літературі можна зустріти кількома поглядів на кордони поняття табу.

Табуйована лексика – це певним чином захисний термін, який об'єднує такі мовні явища як інвективи, лайки, та іншу лексику, яку можуть вербалізувати лише певні групи людей в певних обставинах. Крім того табуйована лексика тісно пов'язана зі ставленням суспільства до тих явищ, які є її референтами.

Вже на інтуїтивному рівні люди відчують, що табу – це особлива категорія заборон. Табу можуть накладатися на фізичні дії, які з певних причин визнаються в суспільстві непристойними, а можуть – на вербальні дії, і в цій ситуації мовна дія прирівнюється до дій фізичної. Табу на фізичні дії можна пояснити біологічними особливостями існування людини, прагненням зберегти популяцію. Мова реклами багато в чому відображає тенденції, які спостерігаються в різних сферах суспільного життя. Тому не дивно, що соціокультурні й мовні табу прийняті в нашому суспільстві, реалізуються в рекламному дискурсі.

Якщо у первісних народів табу позначало заборону, що накладалася на дії, слова, предмети, а порушення її, за забобонними уявленнями, каралося надприродними силами, то зараз табу розмежовують як феномен минулого і феномен сьогодення. Табу минулого є заборонаю, яка має релігійну основу. Табу сьогодення базується на соціальних принципах. Емоційну основу для табу минулого складає страх, а для табу сьогодення – сором. Більшість існуючих мовних і тематичних табу виникли через релігійні, етичні, політичні причини, норми і звичаї того або іншого мовного колективу.

До мовних і тематичних табу, що існують в східнослов'янському комунікативному просторі, належать теми смерті, важких хвороб, стосунків чоловіків і жінок, питання, що стосуються інтимної сфери тощо.

У рекламних же повідомленнях часто зачіпаються теми, про які в суспільстві не прийнято говорити безпосередньо або ж взагалі згадувати про них, тобто тематичні табу. Такі теми можуть стосуватися інтимного життя людей, їх фізіологічних особливостей, серйозних захворювань і т. д.

В сучасних засобах масової інформації часто з'являється реклама, в якій об'єктом представлення виступають товари, що стосуються вказаних проблем. У таких випадках рекламісти намагаються “згладити” заборонену тему, завуальовують табуйовану інформацію, прагнуть не називати речі своїми іменами.

Реалізація соціокультурних і мовних табу відбувається засобами імплікації інформації, що передбачає отримання адресатом інформації шляхом актуалізації фонових знань, а також шляхом пом'якшення,

маскування табуйованих явищ, покращення ситуації шляхом використання евфемізмів.

Пом'якшення тематичних і лексичних табу в текстах реклами часто відбувається тоді, коли розмова заходить про захворювання, стосунки чоловіків і жінок, фізіологічні особливості людей і так далі. Так виявляються цікаві приклади пом'якшення табу в рекламі лікарських засобів. Якщо про нежить, бронхіт й інші захворювання в комунікативному середовищі говорити прийнято, то про серйозніші захворювання вважають за краще змовчувати або ж використовувати евфемізми під час згадки цих захворювань. Пом'якшення тематичних табу може спостерігатися, коли йдеться про стосунки чоловіків і жінок і, так звані, “чоловічі” і “жіночі” проблеми.

Вивчення соціокультурних і мовних табу на прикладі рекламного дискурсу дозволяє виявити тенденції у формуванні евфемістичного словника, соціокультурні зміни, динамічні процеси в мові. Інтерес до цього питання також викликаний тим, що мова реклами синхронно відображає тенденції розвитку мови загалом і її окремих категорій зокрема, а також особливості впливу соціокультурних норм на мову.

Виходячи з того, що основними функціями реклами є передача інформації про товар або послуги, ознайомлення з ними потенційних клієнтів та агітація покупців на користь певного товару або послуги. Остання функція полягає в дії на психіку людини з метою викликати у нього бажання придбати даний товар або послугу.

Змістова структура рекламного тексту передбачає наявність трьох основних компонентів: інформативного (пропозиційного), оцінного (модусного) і прагматичного. Інформативний компонент спирається на значення існування, наявність, він є обов'язковим, проте часто переходить в пресупозицію, тобто формально не представлений. Оцінний компонент – необхідний елемент вдалої реклами. Його відсутність можлива за умови скорочення тривалості реклами або впевненості в наявності певної кількості адресатів. Більшість сучасної реклами не обходиться без аксіологічного елементу – оцінної лексики, фразеології, вторинної номінації тощо.

До відмітних ознак рекламного тексту належить лаконічність, орієнтація на стереотипи, з одного боку, а з іншого – прагнення до незвичності, своєрідності, оригінальності, що збільшує вплив на реципієнта. Об'єм же рекламного тексту варіюється: з одного боку, більш поширеними є тексти-презентації чого-небудь, що мають підзаголовок “На правах реклами”. З іншого боку, це тексти-пропозиції, які супроводжуються

демонстрацією рекламованого товару і його сприйняття реципієнтами.

Напевне, ніхто не буде заперечувати, що реклама повинна представити певний предмет, який замовникові реклами необхідно продати, в найвигіднішому світлі – за це замовник і платить гроші. Після тривалих пошуків і експериментів рекламісти врешті-решт звернулися до сфери непристойного і забороненого в масовій свідомості. Подібні області свідомості культурологи називають табуйованими, а відповідні теми – табу.

Розгляньмо кілька прикладів, які застосовують рекламісти для просування товарів:

1. Такий розлад організму як діарея передбачає, що це дуже приватне явище, аби про нього говорити на повний голос. У рекламному слогані: “У животі ураган? – Приймай “Еспумізан” слово “діарея” вважається непристойним, тобто табуйованою лексикою. А провести асоціацію з розладом шлунку не так вже і складно. Більшість, якщо не всі засоби від розладу шлунку рекламують так само.

2. Так само не прийнято обговорювати або навіть згадувати проблеми чоловічої потенції. Але й тут ми бачимо, що табуйованої лексики можна уникнути. Наприклад: “Поверни собі чоловічу силу!” або “Відчуй себе справжнім чоловіком!”. Рекламні слогани, які ми бачимо і чуємо щодня. Завдяки тому що про недугу як таку мова не йде взагалі, зацікавленим особам не складно зрозуміти, що саме рекламується.

3. У недалекому минулому не можна було й уявити, що такий товар як гігієнічні прокладки рекламуватимуть і вільно продаватимуть. Тепер же ми до цього звикли й не звертаємо на це уваги. Наприклад, така фраза як: “Ці дні” не викликає у нас жодних негативних емоцій і всі ми прекрасно розуміємо, що ховається за цими словами. Не кажучи про це безпосередньо, рекламістам вдається “виставити” свій товар на загальний огляд і в той же час уникнути небажаних проблем з урядом або ж з простими споживачами.

4. Змальовуючи таке явище як похмільний синдром, рекламісти вдаються до описової сторони питання. У рекламі такого засобу від цієї недуги як Алкозельцер, вони прагнуть перерахувати симптоми розладу і те, як рекламований засіб з ними бореться: “Добре погуляв? Важкий ранок? Голова як чавун? Прийми Алкозелцер і ти знову готовий до повсякденного життя!”

5. Представляючи ліки від запорів рекламісти уникають чіткого визначення цієї проблеми, а використовують описові конструкції та вказують місце дії препарату: “Інколи щось працює на так. Відходи не виводяться з організму. Сучасний засіб “Піколакс” легко вирішить цю

проблему і не зашкодить вашому організму. Адже він діє лише у товстому кишечнику. М'яка дія і приємний смак – це піколакс! Безпечний та ефективний послаблюючий засіб!”

6. Тема менструального болю у жінок теж належить до татуйованої в засобах масової інформації, тому медичне визначення замінено на конструкцію “Ці дні”. “Знову цей біль? Жіночий біль має свою природу. Навіщо ти приймаєш звичайні ліки від болю? Відтепер є Таміпул. Таміпул діє саме на причину жіночого болю. Таміпул швидко усуває навіть дуже сильний біль. Таміпул – довершена форма проти жіночого болю. Таміпул – тільки для жінок”.

7. Змальовуючи таке такий фізіологічний процес як випорожнення кишечнику, в рекламі взагалі уникають номінації, а згадується лише результат: “Памперси Ліберо – и ваш малюк спить спокійно всю ніч. Стати мокрим – це природно. Бути сухим – означає носити Ліберо!”

Але інколи рекламистам навпаки потрібно викликати нову хвилю інтересу до тієї або іншої групи товарів. Саме тому вони вдаються до створення з простих і, начебто звичних речей, чогось забороненого. Іншими словами до табуйованої лексики. В даному випадку фахівці з реклами, що представляють фірми із звичайними на наш погляд товарами, намагаються зробити об'єкт їх вживання табуйованим. Наприклад: “Лупа викликається мікроскопічним грибком” і якщо він у вас є, то ви, на думку рекламистів – хворі, і вам необхідне лікування саме цим шампунем від лупи.

Подібна техніка використовується в рекламі дезодорантів і засобів проти проблем шкіри у підлітків та облісіння. Іншими словами за допомогою табу можна привертати увагу покупців, граючи на їх психологічному сприйнятті тієї або іншої табуйованої лексики.

Отже, можна зробити висновки, що табу й евфемія широко використовуються в рекламних продуктах, що підвищує інтересу до рекламованого продукту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Школа “Язык русской культуры”, 1998. – 896 с.
2. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография / Д. К. Зеленин. – М. : Наука, 1991. – 512 с.
3. Кацев А. М. Языковые табу и эвфемия / А. М. Кацев. – Л., 1988. – 80 с.
4. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе. – М. : Прогресс, 2000. – 500 с.
5. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 252 с.
6. Успенский Б. А. Поэтика композиции / Б. А. Успенский. – СПб : Азбука, 2000. – 352 с.
7. Фрезер Д. Д. Золотая ветвь / Д. Д. Фрезер. – М. : Ермак, 2003. – 784 с.

МИХАЙЛЕНКО О. П.

Білоцерківський державний аграрний університет

ІНШОМОВНІ ЕЛЕМЕНТИ У ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті з'ясовано роль і місце трьох типів термінів, росіянізмів, англіцизмів та інтернаціоналізмів, у різних терміносистемах сучасної української мови, здійснено спробу виявити способи й засоби їх можливої заміни українськими відповідниками з урахуванням специфіки української мови.

Ключові слова: термін, росіянізми, англіцизми, інтернаціоналізми, запозичення.

В статье объясняется роль и место трех типов терминов – русиянизмов, англицизмов и интернационализмов – в различных терминотестемах современного украинского языка, была осуществлена попытка выявить способы и методы их возможной замены украинскими эквивалентами согласно специфики украинского языка.

Ключевые слова: термин, русиянизмы, англицизмы, интернационализмы, заимствования.

The article clarifies the role and place of the following three types of terms – Russianisms, Anglicisms, and Internationalisms – in various terminological systems of the present-day Ukrainian Language. An attempt is made to reveal ways and means of their possible substitution by Ukrainian equivalents with due regard to the specificity of the Ukrainian Language.

Key words: term, russianisms, anglicisms, internationalisms, borrowings.

Мета: розкрити питання про те, в якому сенсі можливо вести мову про національну специфіку українського терміна, у яких тематичних чи інших групах назв спеціальних понять вона виявляється, на які рівні мовної структури необхідно звернути особливу увагу, щоб узгодити семантичні й прагматичні вимоги до терміна й не втратити його національномовної специфіки.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю проаналізувати проблеми росіянізму в українській термінології; виявити англіцизми (американізми) у різних терміносистемах і наукове обґрунтування доцільності їх ужитку; з'ясувати роль і місце інтернаціоналізмів та їх національних відповідників у різних терміносистемах.

Росіянізми та англіцизми активно проникають до нової української літературної мови у ХХ столітті – росіянізми починаючи із тридцятих років, англіцизми – після другої світової війни. Їх роль і місце в різноманітних терміносистемах активно почали обговорювати щойно зі здобуттям незалежності.

На позначення слів або словосполук, позичених з російської мови

або побудованих за її взірцями, традиційно використовують термін **русизм**, хоч він неточний, бо утворений не від назви держави Росії, а від етноніма Русь, який значна частина сучасних українців услід за М. Грушевським пов'язує з історією України, а не Росії. Тому доречніше використовувати найменування, похідне від сучасної державної назви росіян, – **росіянізм**. Аналізоване поняття значна частина українців розуміє надто вузько – тільки як мовну одиницю, не зафіксовану в словниках і використовувану в українських текстах зі спеціальною стилістичною метою (Г. Їжакевич) [1:526]. Однак такий підхід не враховує сучасних реалій, особливо пошуків національно-мовної ідентичності серед частини сучасних українських інтелектуалів, і вчених у їх числі.

Дискусії на термінологічних конференціях кінця ХХ – початку ХХІ століття дають змогу зробити висновок, що принаймні певна частина українських дослідників у своїй науковій галузі під росіянізмами розуміє слова, що містять не притаманні сучасній українській літературній мові корені або афікси (суфікси чи префікси), хоч такі лексеми можуть бути широко розповсюджені в будь-якій терміносистемі. Якщо українські терміни навіть поморфемно перекладені з російської, тобто скальковані за російськими взірцями, але їх морфемний склад не суперечить будові українського слова, такі похідники сучасні носії української наукової мови цілковито сприймають і здебільш не обговорюють [2:21].

Українська технічна інтелігенція активно відкидає утворені від дієслів назви предметних дій з суфіксом *-к(а)*: *ковка, рубка, поліровка, штамповка*. Такі росіянізми переважно замінюють іменниками на *-ння* (*кування, рубання, полірування, штампування*), хоч інколи використовують і похідники іншого структурного типу, зокрема безсуфіксні іменники: *возгонка – узгін, гонки – перегони*. Часто цю тенденцію доводять до абсолюту і намагаються замінити будь-які українські слова, утворені з допомогою суфікса *-ка*, що суперечить давній українській традиції використовувати цю морфему для називання дій, а не тільки їх наслідків. Таке відштовхування від російської мови призводить до появи ряду немилозвучних слів, як, наприклад, з коренем *роб*: *обробляння, розробляння, перероблення* тощо. Наперекір рекомендаціям назва *обробка* побутує в науково-технічних текстах і вказує передусім на дії над металами. Чомусь у поле зору українських інженерів не потрапляє сільськогосподарський термін *обробіток*, що

його можна було б у цьому разі використати. Замість *розробляння стандартів* можна сказати *опрацювання стандартів*. Проте цілком природними в сучасних українських текстах є деякі давноутворені назви дій з суфіксом *-ка*: *оцінка, перевірка, поведінка*.

Існує тенденція заміняти деякі назви найпростіших технічних засобів з суфіксом *-ушк(а)* на українські похідники іншої будови: *ловушка – уловлювач*. Але спроби вживати замість російської *котушки* позиченого з німецької мови слова *шпуля* не підтримано, хоча в тлумачному словнику української мови [3:527] і *шпуля*, і *шпулька* подано без будь-яких стилістичних чи інших обмежників. Не вдається витіснити з технічної термінології поширеного терміна *установка*, хоч у сучасній літературній мові його можуть заступити *устаткування, пристрій, механізм* і напівзабуте слово *устава*.

Фахівці окремих галузей замінюють корені низки російських запозичень. Цікава доля трьох коренів – *плав, скор і ключ*, які хоча притаманні як українській, так і російській мовам, але їх словотворчі можливості в обох мовах відрізняються. У науково-технічних текстах продовжують широко вживати похідники від дієслів із коренем *плав*, що можуть означати перехід з одного агрегатного стану в інший (*плавитися*) або технологічну операцію, спрямовану на таку зміну (*плавити*). Окремі дослідники вказують на неукраїнськість такого терміновжитку, бо в нашій мові *віск, сало* чи інша тверда речовина не *плавиться*, а *топиться*. *Плавити* (тобто *сплавляти*) можна дерево по річці. Тому природними українськими відповідниками росіянізмів з названим коренем є похідники з коренем *топ*: *топити, стоп, розтоп* (а не *плавити, сплав, розплав*) [4:394]. Натомість корінь *скор* широко побутує в сучасній літературній мові, зокрема подибуємо його в складі прислівника *скоро*. Мовна ж свідомість деяких українських інтелектуалів, насамперед фізиків і математиків, пов'язує його із широко розповсюдженим російським *ускорением*, наслідком чого стала заміна *прискорення пришвидшенням* і зміна кореня в споріднених термінах.

Корінь *ключ* уже давно усунуто з електротехнічних термінів і замінено на *мк(мик)*: не *включати*, а *вмикати*, відповідно не *включити*, а *увімкнути*. Але омонімний корінь широко використовують для називання сторонніх тіл у якомусь середовищі (*включення*), хоч для такого росіянізму легко підібрати український відповідник, наприклад *вкраплення*.

Автори новочасних російсько-українських термінологічних

словників досягли успіхів у виявленні та перекладі термінів, семантичний обсяг яких в обох мовах не збігається. Наприклад, детально описано українські відповідники російського *заклучение*: це і *укладання* (договору), і *підписання* (пакту), і *ув'язнення*, і *взяття* (в дужки) [5:55], тобто спостерігаємо розходження в перекладі залежно від терміносистеми. Детально описано російські терміни на *-ение*, яким в українській мові відповідають похідники від дієслів доконаного і недоконаного виду (*облучение* – *опромінювання* і *опромінення*). Однак ще й досі нема згоди щодо перекладу окремих багатозначних російських лексем. Математики вирізняють у російському терміні *определение* два значення (1. Означування 2. Числове значення) і перекладають його двома українськими відповідниками – *означення* і *визначення*. Мовознавці ж, які частіше використовують перше значення, поруч із назвою *дефініція* вживають синонім *визначення*, що є семантичною калькою з російського *определение*, хоч традиційно використовують *означення* як назву одного з видів синтаксичних зв'язків. Незважаючи на те, що російський термін *колебание* має близькозвучний український відповідник *коливання*, для позначення різновидів цього явища в українській мові можна використати *хитання* й *гойдання*, хоча частіше обмежуються загальною назвою.

Досить велика частина термінокористувачів не відчуває неприродності ряду коренів або афіксів в українських відповідниках російських лексем. Зокрема живцем узято або дещо видозмінено російські терміни в українських назвах *вітка* (рос. *ветвь*), *грунтівка* (рос. *грунтовка*), *витяжка* (рос. *вытяжка*), *півірка* (рос. *поверка*) і ряді інших. Мало хто з фізиків замість *пучок* (*променів*) уживає назву *жмуток*.

Чималу кількість російських лексем, що вийшли поза межі терміносистем і стали загальновживаними словами, українські вчені в межах спеціальної лексики вже не сприймають як росіянізми, хоч для деяких із цих слів в українській мові ще із тридцятих років ХХ століття існують рівноцінні національні або позичені з інших мов відповідники.

Протягом останнього десятиліття активізують корінь *гін* як засіб заміни позиченого з російської *провід*: *водогін* замість *водопровід*, *газогін* – *газопровід*. Однак і надалі поза засягом наукової дискусії перебувають прикметники з позиченим з російської мови терміноелементом – *подібний*, що ними перекладено російські лексеми на *-образный*, *-видный*, *-подобный*. Українська термінотворча традиція

тут інша – замінювати кореневий елемент суфіксом –уват-: *газуватий*, *зіркуватий*, *пилкуватий* (а не *газоподібний*, *зіркоподібний*, *пилкоподібний*) [6]. Інколи російський взірець орієнтує неправильно: *газообразный* – це не *газоподібний*, а просто *газовий* (як у назві агрегатного стану речовини) [7:14].

Отже, системне вивчення росіянізмів у різних терміносистемах необхідне не тільки щоб з'ясувати роль і місце таких слів, а й щоб упорядкувати окремі фрагменти лексичної системи сучасної української літературної мови. Поширеність терміна через значну зросійщеність ряду терміносистем не може бути єдиним критерієм нормотворчих процесів у термінології. На перше місце висувається системотворчий чинник: найбільш придатним для називання спеціального поняття може виявитися не росіянізм чи скалькований термін, а позичена із загальнолітературної мови або спеціально утворена з українських морфем лексема, що здатна творити похідники, забезпечуючи мовне вираження системних понятійних зв'язків.

Англiцизми, себто слова і словосполучення, позичені з англійської мови або утворені за її взірцями, широким потоком ринули в українську мову наприкінці ХХ століття. У науковій сфері вони найбільше вплинули на термінологію гуманітарних наук, менше – природничих. За рахунок англіцизмів значно поповнився склад науково-технічних і спортивних термінів. Такі лексеми все більше стають конкурентами росіянізмів як основного джерела поповнення української лексики, в тому числі й наукової, чужомовними словами.

Англіцизм, як і будь-яке інше позичене слово, доречний, якщо він позначає поняття, що з різних причин ще не назване засобами української мови або в ній відсутній рівновартісний відповідник. Масово проникаючи в нашу мову, коли в ній для позначення багатьох наукових понять існують питомі або позичені терміни, англіцизми витісняють їх без належного опору з боку українських учених. Крім зросійщення, в українського наукового мовного довкілля виникає нова загроза, яку В. Радчук з гіркотою назвав укрлиш, тобто українська інглиш, український варіант англійської мови.

У літературознавстві запанувала *нарація* і похідні слова (*наратор*, *наративний*), хоча існують термінами *оповідь*, *оповідний*, *оповідач*. Мовознавці широко застосовують *концепт*, замість *поняття*. Економісти не можуть обійтися без назв учасників ринкових відносин (*брокерів*, *менеджерів*, *дистриб'юторів*), які в наукових текстах можна

замінити відповідно українськими синонімами (*посередник, управлінець, розподілювач* відповідно). У політології розповсюджені англомовні назви *виборців* і похідних від англомовного відповідника українського слова *вибори* (*електорат, електоральні настрої* і навіть *електор*). Жоден футбольний репортаж не може обійтися без *голкіпера, лайнсмена, хавбека* чи *рефері*, хоч українська мова має рівноварті відповідники *воротар, суддя на лінії, півзахисник, суддя*. У журналістиці замість терміна *засоби масової інформації* понад міру поширений англіцизм *мас-медія*. Замість давніших назв освітніх установ *училище, технікум* запровадили англіцизм *коледж*.

Представники наймолодшого й середнього покоління українських учених залюбки використовують модні англомовні замінники загальноновживаних слів: *креативний* замість *творчий*; *латентний* – *прихований, неявний*; *варіабельний* – *змінний*; *інтерація* – *взаємодія* тощо. Почасти це данина моді й сподівання на приховування думки без достатньої глибини проникання в суть аналізованої проблеми, почасти своєрідний науковий жаргон, засіб упізнавання своїх, а нерідко ще й невміння перекласти українською англомовні слова чи словосполучення. В. Радчук уклав список слів-позичок, серед яких переважають англіцизми, що піддаються перекладу питомою або давніше позиченою лексикою (подано за абеткою): *андеграунд* – *підпілля*; *аплікант* і *аплікація* – *заявник* і *заява*; *бігборд* – *панно, стенд*; *бізнес-ланч* – *діловий обід*; *бренд* – *гатунок*; *генерація* – *покоління*; *дайджест* – *оглядовий збірник*; *джек-пот* – *найвища сума виграшу*; *екзит-пол* – *опитування на виході*; *інтенція* – *намір, задум*; *маркетинг* – *збут, вивчення ринку*; *кастинг* – *конкурсний відбір*; *котон* – *бавовна*; *памперс* – *підгузник*; *плейєр* – *програвач*; *скейт-борд* – *дошка-самокат*; *прайс-лист* – *цінник*; *пресинг* – *тиск, натиск*; *провайдер* – *постачальник*; *промоція* і *промоушн* – *заохочення, сприяння, підтримка, допомога*; *респектувати* – *шанувати*; *рецепція* – *сприйняття*; *спічрайтер* – *складач промов*; *суїцид* – *самогубство* та ін. А до варваризму *імплементація*, на думку вченого, можна підібрати понад 30 українських відповідників, серед них: *впровадження, запровадження, втілення, втілення в життя, введення, введення в діло, виконання, здійснення, проведення в життя, перетворення в дійсність, перетворення в життя, реалізація, матеріалізація, справдження, звершення, вживляння, законодавче запровадження, законодавче утвердження, введення в (законодавчу) практику, надання чинності, набуття чинності, узаконення, внесення*

змін (до закону), внесення поправок, перегляд (закону) [8:26].

Англійська мова, очевидно, активізувала в українській термін *дискурс*, який проник в термінологію різних гуманітарних наук, маючи загальне значення “сукупність висловлювань на певну тему” (*дискурс модернізму, філософський дискурс, політичний дискурс* тощо). Зрештою, найновіший двотомний англо-український словник М. І. Балл фіксує аж 4 значення іменника “*дискурс*” в англійській мові й відповідно чотири способи його перекладу: 1) лекція; промова, слово, доповідь ... ; 2) трактат; міркування; 3) розмова, бесіда; 4) здатність доводити; обґрунтування [9:300].

Упорядники української науково-технічної термінології ще не виробили концепції, як позичати найменування найновіших технічних засобів, пов’язаних з комп’ютерними технологіями. Тим часом англomовні терміни *макрос, опція, принтер, сайт, сервер, сервіс, файл, утиліта* та багато інших, значну частину яких можна без втрат перекласти українською, щодня проникають у свідомість усе масовішого користувача комп’ютерної техніки.

Берегти українське мовне довілля сьогодні означає не тільки шукати способів і засобів уникати російськомовних термінів. Великомасштабні глобалізаційні процеси висунули на перше місце у світовій комунікації мову англійську, яка не тільки збагачує словник українського науковця, але й витісняє з нього питомі слова й вирази. Так формується почуття меншовартості рідної мови, її неспроможності обслуговувати найвищі прояви людського духу, до яких, безсумнівно, належить і наукова сфера.

Інтернаціоналізмами зазвичай називають спільні слова або словосполучення в близьких за походженням або географічним розташуванням мовах. Українська мова належить до європейської мовної зони, основу інтернаціоналізмів якої становлять грецькі або латинські корені, хоч інтернаціоналізмом у цьому ареалі може стати й назва, утворена на ґрунті будь-якої іншої європейської мови, що проникла в неблизькоспоріднені мови.

Протягом ХХ століття в різні терміносистеми нової української мови увійшла величезна кількість поширених у західноєвропейських мовах термінів. На українському мовному ґрунті вони нерідко ставали єдиними назвами спеціальних наукових понять, що забезпечувало одну з найважливіших властивостей терміна – однозначну відповідність наукового поняття і його найменування.

Проте прагматичний підхід до терміна як такого, що вказує тільки на поняття, вступає в суперечність із фундаментальними засадами набування знань, основу яких становить думка про те, що найлегше й найприродніше людина формує знання й пізнає світ засобами рідної мови. Тому перед упорядниками різноманітних терміносистем української мови після національно-визвольних змагань 1918–20-их років постало нелегке завдання органічно вписати міжнародну термінолексику в систему тогочасної української літературної мови, щоб українська наукова мова ставала не тільки засобом спілкування між ученими певної галузі, а й виконувала роль найприроднішого розповсюджувача й популяризатора наукових знань серед широких кіл українців, що неможливо було здійснити без добору національних відповідників до низки міжнародних термінів. У зв'язку з цим протягом 20-их років ХХ ст. терміни-інтернаціоналізми засвоювали *п'ятьма способами*:

1) позичання без перекладу (найбільш поширений спосіб): *автоколіматор, агрегат, адсорбція, блок, болометр, поляризація*;

2) заміна міжнародного терміна національним відповідником (рідко): *двочлен* (замість *біном*), *куля* (*сфера*), *сустав* (*шарнір*), *стояк* (*штатив*);

3) розташування національного відповідника перед інтернаціоналізмом, що, очевидно, свідчило про надавання переваги першому: *чинник, агент; кружало, диск; мірило, масштаб; чоло хвилі, фронт хвилі*;

4) розташування новоствореного національного відповідника після міжнародного терміна: *абсорбція, вбирання; абсорбціометр, вбиромір; адгезія, прилипність; біфіляр, двонитник; вібратор, коливальник; дисперсія, світлорозсів; монохорд, однострун; телеметрія, далекомірювання*;

5) узгодження правопису ряду термінів (*магнет, хемія*) і їх роду (*атмоліза, аналіза, анода еліпса, катода, фотоліза*) із західноєвропейськими мовними взірцями, а не поширеними на той час формами російської мови (рос. *магнит, химия; атмолиз, анализ, анод, эллипсис, катод, фотолиз*) [10:30].

Деякі українські учені погоджуються змінити зовнішню форму окремих інтернаціоналізмів (замість *хімія* писати *хемія*, замість *магніт* – *магнет* або уживати літеру *г* на місці етимологічного *г* чи дифтонги *аи, іа, іо* передавати в українських термінах як *ав, ія, й*, а не *ау, іа, іо* (*агент*,

авдитор, діаграма, йон, а не агент, аудитор, діаграма, іон). Однак велике число дослідників дотримується засвоєних ще в радянські часи правописних звичок і вперто не бажає жодних змін у міжнародній термінології, що її засвоїла українська мова згідно зі сталінськими вказівками.

Дискусій про національні відповідники міжнародних термінів наразі не ведуть. Хіба що укладачі деяких словників, що знають термінологічні традиції української мови, у своїх переважно двомовних (здебільшого російсько-українських) або багатомовних термінних словниках ставлять українські відповідники міжнародних термінів на друге місце.

Тим часом питомі синоніми вкрай необхідні насамперед у трьох сферах: навчальному процесі на всіх його рівнях (школа – вищий навчальний заклад – підвищення кваліфікації чи перекваліфікація), популяризації досягнень науки і техніки, а також у суто наукових текстах, щоб витлумачити значення терміна чи, уникаючи повторів, урізноманітнити виклад. Хоча семантичний обсяг багатьох назв спеціальних понять, виражених інтернаціоналізмами, та їх національних відповідників часто не збігається (пор.: *абсорбція* – вбирання всім тілом, а не просто *вбирання*), однак у тих контекстах, де немає потреби точно вказувати на предмет, процес чи явище і де термін може детермінологізуватись, перекладені найменування стають у великій пригоді.

Досить часто сперечаються про способи засвоєння прикметників-інтернаціоналізмів [11:224]. У низці похідників позичені суфікси семантично порожні, тому без них можна обійтися і додавати український суфікс *-н-* не до прикметникового суфікса, а до кореня: *функція* – *функційний*, але *функціонал* – *функціональний*; *диференціювати* – *диференційний*, але *диференціал* – *диференціальний*, *гармонійний* і *гармонічний* (з різними значеннями). Неоднакова сполучуваність різносуфіксальних пар служить засобом чіткішого значеннєвого розрізнювання названих паронімів. Наприклад, *гармонійний* означає “злагоджений, милозвучний, стрункий” (*гармонійний спів, гармонійні відносини*), а *гармонічний* – “той, що стосується гармоніки” (*гармонічний ряд*).

Відновлено деякі прикметники, утворені від термінів-інтернаціоналізмів за допомогою українського суфікса *-ов-*: *процесовий, тритомовий*. Однак такий засуджений у 30-ті роки ХХ ст. національний

замінник іншомовних суфіксів реабілітовано не до кінця: давно відомі утвори від інтернаціоналізмів *атомовий, спортовий, призмовий* та інші прикметники такого типу й до сьогодні старанно замінюють ближчими до російської *атомний, спортивний, призматичний* тощо.

Іноді можна усунути цілий корінь, наприклад, у все більше поширюваному замість *термінологічний* прикметнику *термінний* (*термінна лексика, термінний словник*); обидва слова є пароніми (перший указує на відношення до терміна, а другий – до термінології). Однак такий терміновжиток сприймають не всі термінокористувачі.

Ще один цікавий приклад усування міжнародного суфікса – це додавання українського дієслівного суфікса *-ува-* безпосередньо до кореня, усуваючи міжнародний терміноелемент – суфікс *-из-/-із-*: *каналувати* (а не *каналізувати*), *стандартувати* (а не *стандартизувати*) або інший суфікс *кондиціювати* (а не *кондиціонувати*).

Як підсумок, можна сказати, що зроблено деякі кроки на шляху до повернення інтернаціоналізмам питомих українських рис. Але майже непорушним залишається русифікаційний вплив в українській мові загалом, і в термінології зокрема: не існує інтернаціоналізмів, яких немає в російській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Англо-український словник* / [склав М. Балла]. – К. : Освіта, 1996. – Т. I : А–М. – 942 с.
2. *Рожанківський Р.* Зведення правил унормування української фахової мови / *Р. Рожанківський* // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2002. – № 453 : Проблеми української термінології. – С. 203–209.
3. *Словник української мови* : [в 11-ти т.]. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 11. – 1125 с.
4. *Російсько-український словник складної лексики*. – К. : Видав. центр “Академія”, 1998. – 1074 с.
5. *Войналович О.* Російсько-український словник наукової і технічної мови. Термінологія процесових понять / *О. Войналович, В. Моргунюк*. – К. : Вирій, 1997. – 945 с.
6. *Кубайчук В.* Хронологія мовних подій в Україні (Зовнішня історія української мови) / *В. Кубайчук*. – К. : “К.І.С”, 2004. – 592 с.
7. *Словник фізичної термінології (Проект)* / Зредагував *В. Фаворський*. – Харків, 1932. – 965 с.
8. *Радчук В.* Плекаємо укрлиш ... Для кого? / *Віталій Радчук* // Урок української. – 2003. – № 8–9. – С. 26–30.
9. *Українська мова* : [енциклопедія]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 750 с.
10. *Радчук В.* Плекаємо укрлиш ... Для кого? / *Віталій Радчук* // Урок української. – 2003. – № 8–9. – С. 26–30.
11. *Кочерга О.* Проблема прикметника в науковій термінології / *О. Кочерга* // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2002. – № 453 : Проблеми української термінології. – С. 224–227.

МОІСЕЄНКО О. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІЗАЦІЇ ФАУНИ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ НАРОДІВ СХІДНОЇ АФРИКИ

Статтю присвячено дослідженню етнокультурних особливостей символізації фауни та особливостям мовної об'єктивації символів в англomовній картині світу народів Східної Африки. Результати дослідження свідчать про те, що символічний простір в англomовній картині світу народів Східної Африки формується в результаті гібридизації етнічного та англomовного світосприйняття.

Ключові слова: символізація, національно-культурний символ, англomовна картина світу, Східна Африка.

Статья посвящена исследованию этнокультурных особенностей символизации фауны и языковой объективации символов в англоязычной картине мира народов Восточной Африки. Результаты исследования свидетельствуют о том, что символическое пространство в англоязычной картине мира народов Восточной Африки формируется в результате гибридизации этнического и англоязычного мировосприятия.

Ключевые слова: символизация, национально-культурный символ, англоязычная картина мира, Восточная Африка.

The paper considers the ethnocultural peculiarities of the fauna symbolization and the language objectivization of symbols in the English language picture of the world of the people of East Africa. The results of the research show that the symbolic space in the English language picture of the world in the linguocultural context of East Africa is formed as a result of hybridization of the ethnic and English language world view.

Key words: symbolization, national-cultural symbol, the English language picture of the world, East Africa.

Метою дослідження обрано етнокультурні особливості символізації фауни та особливості мовної об'єктивації символів в англomовній картині світу народів Східної Африки.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідження національно маркованих символів у зіставному, міжваріантному плані при полінаціональному статусі мови в аспекті вивчення особливостей *полілінгвокультурної* моделі мовної картини світу. Символізація, створення символів на основі різноманітних асоціацій – яскрава риса будь-якої лінгвокультури. Символи – одиниці національні, саме вони творять таємничу мову смислів, незрозумілу для представників інших культур, саме вони найвиразніше передають особливості національного світосприйняття. Опанування мови символів дозволяє зробити крок до розуміння ментальних особливостей народу, а, отже, і

до заглиблення у психоестетичний генофонд певної нації [1]. Культурно специфічний зміст символів, які пов'язані з позначенням світу природи, є цікавими у філософському, мовному та культурологічному аспектах, оскільки вони пов'язані з феноменом мовної особистості.

У лінгвокультурному контексті Східної Африки англійська мова виступає в ролі мови міжнаціонального спілкування. Особистісна ідентичність у Східній Африці визначається як полілінгвокультурна – особистість відчуває приналежність до кількох національних лінгвокультурних спільнот. Африканець сьогодні є живим злиттям культурних річок – з одного боку, традиційна культура з її притоками релігії, соціальної культури, мови, цінностей та світобаченням, та, з іншого боку, це християнська західна культура з її власними притоками [2]. Особливості територіальної та соціальної диференціації англійської мови в країнах Африки почали вивчатися з другої половини ХХ століття. Серед дослідників такі вчені як О. Е. Семенець [3], П. Скандера [4], А. Бурегейя [5]. Досліджувалися основні відмінності варіантів англійської мови, які включали зміни в лексичному складі, граматичному та фонетичному складі мови, а також розвиток значень деяких лексичних одиниць англійської мови в таких країнах як Кенія, Танзанія, Уганда. Проте дослідження особливостей сучасної англійської мови в лінгвокультурному контексті Східної Африки на концептуальному рівні відсутні.

Об'єктом дослідження в даній статті стали фольклорні тексти, тексти англомовних прозових, драматургічних та поетичних творів сучасних поетів та письменників Східної Африки, а також тексти англомовних газет.

Природні символи належать до найраніше сформованого шару свідомості людей і посідають одне з основних місць в ментальності будь – якої нації. Вся історія людства – це історія взаємодії з природою, географічним середовищем. Фауна — сукупність видів усіх тварин, яка склалася історично, мешкає в певному регіоні та входить до всіх біогеоценоз.

Східна Африка має багату та різноманітну фауну, яка є гордістю країн Східної Африки. Туристи з усіх країн світу хочуть побачити те, що називається *wildlife*: сотні тисяч кілометрів недоторканої землі національних парків, велика кількість тварин та дивовижні краєвиди. Англійська мова поповнилася лексичними одиницями, які пов'язані з

особливостями фауни цього регіону та можливістю познайомитися з нею. З суахілі в англійську мову прийшло слово *safari*, яке згідно *Online Etymology Dictionary* було зафіксовано в словнику англійської мови ще в 1858 році. Як відзначає А. Бурейга, це слово вже не входить у таку категорію як *Kenyan English Vocabulary* [5:4]. А. Бурейга також звертає увагу на той факт, що значення *safari* у міжнародній англійській, *International English*, мові відрізняється від значення *safari* у кенійській англійській, *Kenyan English*. У кенійській англійській *safari* означає будь-яку подорож з одного пункту до іншого, *any trip or journey made from one point to another* [5:5]. У той же час *Online Oxford English Dictionary of Current English* подає значення *safari* як (*especially in East Africa*) *an expedition to observe or hunt animals in their natural habitat*. Таким чином у кенійській англійській мові слово сафарі має більш широке значення. Можна також відзначити наявність особливого стилю одягу, який асоціюється зі словом сафарі: *cargo pants with side pockets, safari shirt that comes in short or long sleeves and T-shirts, timberland boots* та *safari hat*:

“The bush experience is rough, and calls for heavy dress. Safari wear is made to bring life to the jungle,” says Victor Mwitiki of One Way Bronx. The attire consists of cargo pants with side pockets. The jackets too have several pockets designed to carry many items such as knives, torches, penknives – indeed, the whole kitchen. The idea of pockets is to reduce the number of hand luggage a person carries. There is also a special safari shirt that comes in short or long sleeves and T-shirts. The jungle experience is completed with safari boots or timberland boots and a safari hat. The hat has an extra band that absorbs sweat and gives comfort. The safari wear comes in colours that reflect the outdoor life, jungle green and brown, which is ideal for the bush, mountain climbing or hiking (The Standard, 13.09/2009).

Safari має свій спеціальний словник для того, щоб туристам були зрозумілі особливості подорожі, *Safari Glossary*. Одним із ключових висловлювань є *game drive*, яке має значення *a drive in a safari vehicle to look for and watch the wildlife*. *Online Oxford English Dictionary of Current English* визначає *game*, як *wild mammals or birds hunted for sport or food*. *Game* використовується також в словосполучення з такими іменниками як *night, evening, view*: *night game, evening game, game view*. Особливо важливим під час сафарі вважається побачити у дикій природі тварин, які належать до великої п'ятірки, *the Big Five*.

Висловлювання *the Big Five* прийшло у міжнародну англійську мову з англійської Східної Африки [5:9]. До великої п'ятірки, *the Big Five*, входять такі тварини як *lion*, *African elephant*, *African buffalo*, *leopard* та *rhinoceros*. До групи *the Big Five* входять тварини не за розміром, а тому що на них важко полювати на ногах [5:9]. Важливим стає також словосполучення *game reserves* – території дикої природи, які зберігаються для туристів. Наприклад, *safari* національними парками може включати наступну програму:

A safari starting from Nairobi to the Tree hotel in Aberdare for night game viewing from hotel balcony, the spectacular birdlife, majestic scenery of a Great Rift Valley lakes and one of Kenya's finest game reserves – Masai Mara.

Day 1 Nairobi – Tree hotel

You drive in the morning to your base hotel for lunch and then onto your Tree hotel for the evening game watching, dinner and overnight.

Day 3 Rift Valley – Masai Mara

Your Safari in Kenya continues across the floor of the Great Rift Valley to the Masai Mara Game Reserve for lunch, an afternoon game drive, dinner and overnight. The Mara is one of Kenya's most popular game reserves as most species of game found in the country live in its well-watered plains.

Day 4 Masai Mara

Morning and afternoon Game drives to look for the 'big five' with meals and overnight at your lodge or camp (Natural Track Safaris).

Таким чином, *safari* є символом країн Східної Африки та входить до ряду інших запозичень з мови кісуахілі, які є відомими практично у всіх лінгвокультурах світу та репрезентують країни Східної Африки:

The words, most of which have Swahili origin, have been embraced in all corners of the world. Mention words like hakuna matata, jambo, safari, nyama choma and harambee across the world and immediately Kenya comes to mind (The Eastandard, 04/07/2009).

Для культури народів Східної Африки характерне дуже обережне ставлення до природи та її захист. Цікавим є дорожній знак поблизу національного парку, де тварина, африканська дика свиня, та діти мають рівні права:

Speed Limit

20 K.P.H.

Warthogs and Children

Have right of way

У газетній статті автор підкреслює, що захист тварин – це обов’язок людства:

Let us not forget our animals, which were mercilessly persecuted and remember that the creator gave us a duty to protect them (Daily Nation, 02.01.2008)

Африканський філософ та культуролог, Д. Мбуру, у своїй монографії *Thematic Issues in African Philosophy* відзначає, що “африканці усвідомлюють своє буття холістично. Вони розглядають себе, свою землю, свої ліси та тварин, як щось прототипічне, що потребує збереження у первозданному вигляді. Африканці до природи мають відношення, яке можна визначити як не експлуататорське (*non-exploitative*). Вони шукають такого способу життя, щоб жити в гармонії з природою. Вони практикують таку форму взаємовідносин, яка базується на кооперації, дружбі, любові та повазі до всього, що є в природі. Це включає все, що існує в природі. Африканець зображується як істота, яка розуміє, що вона є лише різновидом серед інших і таким чином приймає своє місце у природі та підтримує всі форми життя у світі” [6:43].

А. Букенья та М. Гачанья відзначають, що африканці не тільки захоплюються тваринами та іншими творіннями, вони відчують взаємозв’язок з ними. У багатьох африканських спільнотах люди розглядають себе прямими родичами деяких тварин. Кожна родина (*clan*) ідентифікує себе з певною твариною, та ця тварина стає символом родини або оберегом. Нікому з членів родини не дозволялося полювати на таку тварину, їсти її м’ясо або використовувати її шкіру. Такі традиції допомогли зберегти дику природу (*wildlife*) у багатьох частинах африканського континенту [7:73]. Наприклад:

The mother of all my children (bless her soul) was Princess Christine Nakalema of the Lions clan! (The Daily Monitor, 25.08.2009)

Особливі стосунки з природою знаходять своє відображення в усній народній творчості. Усна народна творчість у Східній Африці існує в декількох формах: історії, які визначаються як *stories*, та включають казки, легенди, міфи, а також в усній народній творчості є дуже популярними пісні та прислів’я. Усний фольклор створюється на різних мовах, оскільки в Східній Африці проживає близько 200 народностей, та багато з них мають свою мову. Англійською мовою усний фольклор представлений в учбових посібниках для шкіл

та в окремих виданнях. Таким чином, діти, які представляють різні етнічні спільноти, вчать фольклор та цінності різних народів у школі через англійську мову, оскільки англійською мовою викладають усі предмети в школі, що сприяє формуванню певної мовної свідомості. В усних історіях тварини та люди взаємодіють та живуть у спільних ситуаціях. У фольклорі тварини набувають рис людини: одружуються, мають будинки, виховують нові покоління, як це роблять люди. Почуття єдності з природою африканці висловлюють у багатьох усних поетичних творах, як наприклад у наступній пісні, де танець людини є танцем бабки:

*Let me dance two steps
Such as the dragonfly dances
By the riverside.
Let me dance so that you may see
How the dragonfly dances
By the riverside [7: 74].*

Популярним та відомим у західній культурі є символ лева. Лев є символом багатьох королівських сімей в Європі. Образ лева є присутнім на гербах Англії та Шотландії, та за левом закріпилася стійка асоціація *царя тварин, King of Beasts* [8].

Проте лев не є таким символом для більшості народів Східної Африки. Наприклад, плем'я Масаїв живе в місцевості, де також живе багато левів. Масаї мають череди худоби, тому цілком очевидно, що вони є ворогами левів. Кожний молодий чоловік племені Масаї хоче, щоб усі знали який він хоробрий. Молодий чоловік племені Масаї вважається хоробрим чоловіком, яким захоплюються його друзі та всі молоді жінки, коли на полюванні кров лева попадає на його спис, Проте інший африканський народ, Наколе, вірить, що коли їх цар (*king*) вмирає, він становиться левом. Тому вони ніколи не вбивають левів, якщо вони можуть уникнути цього, вони бояться, що можуть вбити свого царя. Якщо лев вбиває когось із людей цього племені або худобу цього племені, тоді вони звертаються до свого священика з проханням визначити, чи є цей лев їх царем. Якщо священик каже, що це їх цар та він є злим на свій народ, тоді вони приносять дари для того, щоб він їх простив. Проте якщо священик каже, що цей лев не є їх царем, вони його вбивають [9:108].

У фольклорній історії *The King of Animals* хоча цар тварин стає головним героєм, проте хто конкретно є царем тварин, яка тварина або

навіть людина, є незрозумілим до кінця історії:

Long ago all the animal lived together under the leadership of their king whom they loved very much. They loved him so much because he was good-hearted and also a good ruler [10:64].

У сучасному англомовному дискурсі Східної Африки лев позначається як цар, але не тварин, а джунглів, *the king of the jungle*:

The lion, so called the king of the jungle, is the largest carnivore in East Africa. The adult lion stretches between 1.4 m to 2.2 m – excluding the tail (Africa Travel Newsletters).

KWS Head of Species Conservation and Management Patrick Omondi says Kenya had more than 20,000 African lions in 1963. It dropped to 2,749 in 2002 and stood at 1,970 last year, showing the danger facing the proverbial king of the jungle (The Standard, 07/06/2009).

Означення *the proverbial* хоча і підкреслюють розуміння того, що цей символ є відомим та усталеним, проте також дистанціює це висловлення від лінгвокультурного контексту Східної Африки. Слід відзначити, що джунглі, *jungles*, які визначаються, як *a tropical forest in which trees and plants grow very closely together*, не є типовими для місцевості країн Східної Африки де більшість території є покритою рідкісно-степними лесами та саванною, саме савани є природним середовищем африканських левів. Проте символ лева як *King of Jungles* є популярним, наприклад, у лінгвокультурному контексті Сполучених Штатів. Наприклад, цей символ використовується в назві мультиплікаційного фільму виробництва Сполучених Штатів *Leo the Lion: King of the Jungle*. Можна припустити, що це висловлювання виникло в зв'язку з тим, що в більшості людей Африка асоціюється з джунглями, та оскільки леви мешкають в Африці, створилася помилкова асоціація. Таким чином висловлювання *King of Jungles* є запозиченим у лінгвокультурному контексті Східної Африки.

Для лінгвокультурного контексту Східної Африки ліс, включно з тропічними джунглями, поряд з позначенням *jungle*, позначається іменником *forest*, та позначення *forest* є більш поширеним. Королями лісів Східної Африки вважаються гірські горили, *Kings of the Forest*, для яких тропічні джунглі на схилах гір є природною середою мешкання в Східній Африці. Любов та турботливе ставлення до горил виражене в том, що горили визначаються як *enormous and gentle kings of the forest*:

Dawn trek to find the Mountain Gorilla, in the volcanoes made

famous by Dian Fossey. This is a challenging trek to as high as 8500' in thick highland jungles. Towering ferns and draping lianas are hacked away by your ranger guides. When you find a gorilla family, you'll have one of the most dramatic hours of your life, as you sit among these enormous and gentle kings of the forest. By the end of the day you descend the volcano and drive back to Kigali for a celebration dinner and overnight at the Intercontinental Hotel (African Safari Tours).

Одним з найбільш популярних антропорфізованих тварин усних фольклорних історій є заєць або кролик, *hare* або *rabbit*. *Hare/rabbit* є героєм більшості народів Східної Африки, таких як наприклад, Лухуя, Календжін, Камба, Гіріама, Кікуя, Суахілі та багато інших народів. Він є тим героєм, якого обожнюють та поважають. В оповіданнях племені Луо заєць з'являється під різними іменами Апвойю (*Apwoyo*), Ньягсін (*Nyagthin*), Огіла Ньякарондо (*Ogila Nyakarondo*), Осін Осін (*Othin Othin*) або просто Осін (*Othin*) [11:42]. Заєць є героєм багатьох історій про ловкача, *trickster stories*. В історіях про ловкача заєць є іноді розумним та хитрим планувальником, який більше використовує свої розумові здібності, ніж мускули. В інших історіях він просто користується тими можливостями, які зустрічаються на шляху. Тільки в небагатьох історіях він представлений як глупий, якому допомагає шанс. Історії про ловкачів є дуже популярними в Східній Африці [11:43]. Наприклад, цікавою є історія про лева та зайця, *The Lion and the Hare*. Лев проголосив себе царем тварин та хотів їх всіх з'їсти, проте маленький заєць врятував своє життя та життя інших тварин, використовуючи свою кмітливість, таким чином маленький заєць руйнує образ лева, як всемогутньої тварини.

Більшість історій про ловкачів передають приховані та сильні послання (*criptic and powerful messages*) суспільству. Слід відзначити, що маленькі тварини в традиційних усних історіях часто перемагають своїх більших та сильніших опонентів. Вони перемагають тому, що здатні використовувати свій розум та є дуже кмітливими. К. Аківага та Б. Одага відзначають, що маленькі тварини, які репрезентують слабших та найменш важливих членів суспільства, символізують звичайних людей, які складають маси в будь – якому суспільстві. Вони можуть здаватися безпечними та неважливими, проте в дійсності вони є успішними у грі за виживання та світ належить їм. Не можна стверджувати, що маленькі тварини ідеалізуються, врешті звичайні

люди також мають як свої позитивні якості, так і недоліки. Більш великі та сильні тварини, такі як слони, леви та гієни, які часто зображуються зарозумілими та жадібними, можуть розглядатися як ті, що репрезентують тих членів суспільства, які мають владу та гроші. Образи тварин використовуються для того, щоб викрити певних членів суспільства, проте не називати їх [11:15]. Можна зробити висновок, що *trickster stories*, які зображують протагоніста, яким є антропоморфізована тварина, мають не тільки розважальну функцію, але також мають соціальну спрямованість.

Таким чином в етнокультурній свідомості народів Східної Африки *hare/rabbit* має позитивні характеристики: смілий, розумний ловкач, *trickster*. Саме тому у вірші *The Inmates заєць* характеризується як дотепний, *witty hare*, дотепність також вимагає розумових здібностей:

I remember calm evenings:

A band tamed and captured,

By rumbling wonders

Of mighty elephant, witty hare,

Dashing lads and pretty maids (Poems from East Africa, Rwakyaka P. The Inmates, p. 148).

Саме етнокультурне світобачення складає архетипне підґрунтя для визначення *rabbits* у газетному дискурсі як лідерів, *pacesetters*:

Elsewhere, coaches have ruled out deploying runners as ‘rabbits’ (pacesetters) as the country seeks to reclaim all individual and team titles it lost to Ethiopia in Edinburgh (The Standard, 12.03.2009).

Африканські герої-ловкачі, *tricksters*, є прототипами серії оповідань про *Brer Rabbit*. Раби з африканського континенту привезли з собою історії про ловкачів до Сполучених Штатів Америки. Президент Сполучених Штатів Америки Теодор Рузвельт у своїй автобіографії стверджував, що він був вихованим на цих історіях [12].

Заєць з'являється у фольклорі Великої Британії у сталому висловлюванні *as mad as a March hare*. Кролики, *rabbits*, асоціюються з весною та є символом релігійного свята Пасхи, *Easter Bunny*. Найбільш популярною сьогодні є асоціація кролика з грайливою сексуальністю символом якої є *Playboy Bunny*. Таким чином, можна спостерігати розбіжності в асоціаціях в різних лінгвокультурах при міжваріантних зіставленнях, що знаходить свій прояв у створенні колокацій, які будуть притаманні тільки певним лінгвокультурам.

Представники фауни поряд з флористичними символами

символізують красу людини. Цікавим є приклад з роману Г. Огот, де краса молодої дівчини порівнюється з перлинами, з ліліями та з дикою антилопою.

I am lucky to possess the whole of you – you who are nothing but loveliness. Your skin is smoother than the surface of a pearl; your sleepy eyes have the beauty of water lilies; and your features, or to use technical terms, your contours, are as delicate as those of a wild antelope (Ogot G., p. 50).

Символи лілії, перлини та антилопи є універсальними символами краси. Проте реалії фауни Східної Африки породжують символи, які є специфічними тільки для лінгвокультурного контексту Східної Африки. Наприклад, у вірші *I Love You, My Gentle One* поет асоціює свою кохану дружину з яйцями єгипетської чаплі, *the cattle-bird's egg*:

You are the cattle-bird's egg (Poems from East Africa, Bitamazire R. I Love You My Gentle One, p. 23).

Яйця єгипетської чаплі, *the cattle-bird's egg*, дуже важко знайти. Поет хоче сказати, що таку дружину дуже важко знайти та вона є дуже цінною для нього.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що символічний простір в англомовній картині світу народів Східної Африки формується в результаті гібридизації етнічного та англомовного світосприйняття. Коріння самотності символічного простору полягає в особливостях природного середовища та взаємодії людини з природою, що формує певні архетипні асоціації в етнокультурній свідомості.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей англомовної картини світу народів Східної Африки. Перспективи полягають у необхідності подальшого дослідження національно маркованих символів у зіставному, міжваріантному плані для подальшого розкриття лінгвістичного феномену полілінгвокультурної моделі мовної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пастух Н. А. Зооморфні образи в українському фольклорі. Образ зозулі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.07 “Фольклористика” / Надія Анатоліївна Пастух ; Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2001. – 19 с. 2. Isiguzo A. I. African Culture and Symbolism: A Rediscovery of the Seam of a Fragmented Identity [Електронний ресурс] / Andrew Ifeanyi Isiguzo // Seminar Papers [“Symbols in Cultures and Identities in a Time of Global Interaction”], (15 September–10 November 2005). – Washington,

D.C. – Режим доступу до статті : <http://www.crvp.org/seminar/05-seminar/working%20sessions.htm> 3. *Семенец О. Е.* Социальный контекст и языковое развитие : [монографія] / Олег Евгеньевич Семенец. – К. : Вища школа, 1985. – 173 с. 4. *Skandera P.* Drawing a Map of Africa: Idioms in Kenyan English : [монографія] / Paul Skandera. – Tübingen : Narr, 2003. – 225 p. 5. *Buregeya A.* Aspects of the Vocabulary of Kenyan English: an Overview / Alfred Buregeya // Occasional Papers in Language and Linguistics / Ed. Alfred Buregeya. – Kenya : University of Nairobi, 2007– V. 3. – P. 1–32. 6. *Mburu J. N.* Thematic Issues in African Philosophy : [monograph] / James Ndungu Mburu – Nairobi : Acacia Publishers, 2003. – 107 p. 7. *Bukenya A.* Oral Literature / Austin Bukenya, Muigai Wa-Gachanja. – Nairobi : Longhorn Publishers (K) Ltd, 2007. – 127 с. 8. *Nell W. P.* King of Beasts: Manipulation of the Lion Symbol by Patriarchal Culture / Warren Patricia Nell // Mythosphere : scientific journal / Editor in Chief William G. Doty. – NY : Routledg, 2000. – Vol. 2. – Issue 1. – P. 24–36. 9. *Ogundipe P. A.* Practical English : A Comprehensive Secondary Course (comprising five Pupils' Books and a Teacher's Book) / P. A. Ogundipe, P. S. Tregidgo. – Accra : Ministry of Education of Ghana, 1971. – B. 1 : Practical English. – 256 p. 10. *Miruku O.* Oral Literature / Okumba Miruku. – Nairobi: Acacia Publishers, 2003. – 166 p. 11. *Akivago K.* Oral Literature. / Kichamu Akivago, Bole Odaga. – [18th ed.] – Nairobi : East African Publishers Ltd, 2004. – 134 p. 12. Roosevelt Th. Roosevelt: an autobiography / Theodore Roosevelt. – N.Y. : Macmillan, 1913. – 647 p.

ДОВІДНИКИ

Safari Glossary, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступу до словника : <http://www.safaripatrol.com/safariglossary.shtml>
The Online Oxford English Dictionary of Current English [Электронный ресурс]. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – Режим доступу до словника : <http://www.askoxford.com>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Daily Nations. – Newspaper – 2006–2009.
An Anthology of East African Poetry / [ed. by Andrew Amateshe] – Essex : Longman Group UK Limited, 2003. – 127 p.
Ogot G. The Other Woman and Other Short Stories / Grace Ogot. – Nairobi : East African Educational Publishers Ltd., 2006. – 250 p.
Poems from East Africa / [edited by David Cook and David Rubaditi]. – Nairobi : East African Educational Publishers Ltd., 2006. – 190 p.
African Safari Tours
http://www.safari.co.za/Tanzanian_Safari_Tours-travel/tanzania-safari-13-day-guided-jungles-volcanoes.html
Natural Track Safaris
http://www.natural-track.com/5_days4_nights_mt_kenya_masai.html
Daily Monitor. – Newspaper. – 2006–2009.
The Standard. – Newspaper – <http://www.eastandard.net/>
[Africa Travel Newsletters](http://www.africapoint.com/newsletters/cats.htm) <http://www.africapoint.com/newsletters/cats.htm>
The Classic Tales of Brer Rabbit / [ed. by Joel Chandler Harris] – Philadelphia : Running Press Kids, 2008. – 56 p.
The Lion and the Hare: An East African Folktale / [adopted by Stephen Krensky] – N.Y. : Millbrook Press, 2008. – 56 p.

МОРЕНЕЦЬ І. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕНОМІНАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ, УТВОРЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ СУФІКСА *-E-(A)-* В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються дві групи дієслів, утворених за допомогою суфікса *-e-(a)-*. Твірна основа першої групи позначає тварин, у цьому випадку поведінка та спосіб існування, що метонімічно переноситься на людину. До другої групи відносяться дієслова, твірні основи яких позначають людину, її професію, заняття, ремесло в метонімічному перенесенні їх на виконання ними дії. Була спроба виявити стилістичну забарвленість обох груп в ієрархії їх емоційного сприйняття від найвищого до нейтрального ступеня.

Ключові слова: ателурність, телурність, аспектуальність, дієслово, актантність.

В статье рассматриваются две группы глаголов, образованные при помощи суффикса *-e-(a)-*. Производная основа первой группы обозначает животных, в данном случае, их поведение и способ существования, что метонимично переносится на человека. Ко второй группе относятся глаголы, производные основы которых обозначают человека, его профессию, занятие, ремесло в метонимическом перенесении на исполнения ими действия. Была попытка показать стилистическую окраску обеих групп, в иерархии их эмоционального восприятия от наивысшей до нейтральной степени.

Ключевые слова: ателурность, телурность, аспектуальность, глагол, актантность.

In the article are examined two groups of verbs formed with the suffix *-e-(a)-* in the Modern Spanish. The creative base of the first group designates the animals, in our case it is behaviour and the way of their existence, which are metonymically transfered to the human. The second group includes the verbs, the creative bases of which designate the human, his profession, job, craft and trade in the metonymic transferring to their actions and activities. There was the intention to reveale the stylistic colouring of both these groups, at the level of their emotional perception – from the superior to the neutral one.

Key words: atelurity, telurity, aspectivity, verb, actantivity.

Актуальність статті полягає в тому, що в ній вперше в іспанському мовознавстві розглядається суфіксальне творення дієслів на морфологічній основі. Зосереджена увага на тому, що процес творення дієслів за допомогою суфікса *-e-(a)-* деномінального творення дієслів підкоряється закономірності семантичної сумісності твірної основи та суфікса. Це особливо проявляється в стилістичному переосмисленні новоутворених дієслів, які можуть набувати або втрачати стилістично забарвлені відтінки залежно від семантики твірної основи.

Мета. На основі конкретного матеріалу, тобто новоутворених дієслів за допомогою суфікса *-e-(a)-* в сучасній іспанській мові, показати їх семантичну взаємодію та валентність усіх їхніх складових.

Предметом дослідження послужила суцільна вибірка дієслів утворених за допомогою суфікса *-e-(a)-* з *Diccionario Inverso de la Lengua Española* та їх тлумачень з *Diccionario de la Real Academia Española*.

Постановка завдання. Дослідити з-посеред інших суфіксів словотворчі можливості саме суфікса *-e-(a)-* в морфосистемі сучасного іспанського словотворення.

Для дослідження суфіксального творення дієслів в сучасній іспанській мові ми зробили їх класифікацію на основі семантичного значення твірної основи.

Ми намагалися з'ясувати зв'язок семантики твірної основи для утворення одноактантних та багатоактантних структур, які, в свою чергу, зумовлюють телурну чи ателурну природу новоутвореного дієслова.

В першій групі дієслів Агенс – людина, що поводить себе подібно до тварини, якою позначений іменник-основа. Коли ж іменник не виражає якийсь тип поведінки тварини, а є самою твариною, назва тварини сприймається як джерело типу поведінки, тобто тут реалізується метонімія, якою визначається певна риса (поведінка тварини) через вказівки на ціле (тварину) в ролі Агенса.

В силу того, що іменник-основа сам по собі не позначає поведінку, а тільки тварину взагалі як видове поняття, спосіб її поведінки може бути найрізноманітнішим: може позначати фізичну поведінку тварини (*serpentear “andar moverse o extenderse, formando vueltas y tornos como la serpiente”*) або психічну поведінку (*zorrear “hacerse el zorro, obrar con la cautela o la astucia propias del zorro”*). Головним в цих дієсловах є те, що встановлюється порівняння поведінки тварини і типової поведінки Агенса – людини, дієсловом утвореним за допомогою суфікса *-e-(a)-*.

Ми знайшли велику кількість дієслів цього типу:

anadear “andar una persona o un animal moviendo mucho las caderas a semejanza del ánade”;

culebrear “andar formando eses y pasándose de un lado a otro”;

chicharrear “sonar o imitar el sonido de la chicharra”;

lobear “andar a la manera de los lobos al acecho y persecución de alguna presa”; і схожих на них: *caracolear, gatear, grajear, mariposear, potrear, raposear, ratear, serpentear, verraquear, viborear, zorrear, etc.*

Можливості утворення цього типу дієслів є дуже широкими, оскільки кожен іменник, що позначає тварину, може вибирати ту чи

іншу форму поведінки, а отже вживатися як основа похідного дієслова утвореного за допомогою суфікса *-e-(a)-*:

lince → °*lincear* “*comportarse como un lince*”;

león → °*leonear* “*comportarse como un león*”;

gamo → °*gamear* “*comportarse como un gamo*”;

tigre → °*tigrear* “*comportarse como un tigre*”.

Без сумніву, чим більше знає мовець про тварину, позначену іменником, тим більше можливостей він має зіставляти і ототожнювати її характерну поведінку з поведінкою людей, а отже у нього є більше можливостей утворювати на основі цього іменника дієслова за допомогою дієслівного суфікса *-e-(a)-*.

Друга група – це дієслова утворенні від іменників, що позначають особу. Серед деномінальних дієслів, утворених за допомогою суфікса *-e-(a)-*, можна виокремити групу дієслів, твірною основою яких є іменник, що позначає особу. Більшість основ цих дієслів має ту своєрідну характеристику, що вони є одночасно і прикметниками, що вказують на якість, яка позначає манеру поведінки (*badulaque* “*hombre necio, inconsistente*”, *bellaco* “*malo, pícaro, ruin/ astuto, sagaz*”, *bigardo* “*vago, holgazán*”, *cazurro* “*malicioso, reservado y de pocas palabras/ tosco, basto, zapio/ torpe, lento en comprender*”, *bizco*, *golfo*, etc.), які змінюють категорію на іменники, що позначають особу з характерним способом поведінки, дій та вчинків (*un baboso, un bellaco, un bizco, un cazurro, un golfo*, etc. для утворення дієслів на *-e-(a)-*: [1:106–107]

badulaquear “*portarse como un badulaque*”;

bellaquear “*hacer bellaquerías*”;

bigardear “*andar uno vago y mal entretenido*”;

cazurrear “*comportarse o proceder como un cazurro*”;

і подібних до них: *bizcornear*, *bizquear*, *bravear*, *bribonear*, *brujear*, *caballerear*, *camandulear*, *cojear*, *cazurrear*, *cobardear*, *curiosear*, *charlatanear*, *chivatear*, *diablear*, *gallardear*, *golfear*, *haronear*, *ladronear*, *mocear*, *pillear*, *rufianear*, *soplonear*, *terquear*, *vaguear*, *zascandilear*, etc.

Як ми відзначали вище, усі ці дієслова походять від рекатегоризованих в іменники прикметників, що позначають людину. До цієї характеристики додаємо й те, що всі рекатегоризовані прикметники, що служать твірною основою для суфікса *-e-(a)-* є прикметниками з маркованими негативними рисами. Це викликано тим, як визначає Боске [1:108–109], що прикметники, які позначають позитивні властивості не можуть змінити категорію на іменники:

capaz, decente, feliz, divertido, etc.

**un capaz, *un decente, *un feliz, *un divertido, etc.*

Змінити категорію можуть тільки ті прикметники, що позначають тільки загальноприйняті властивості як негативні:

cazurro, golfo, pillo, etc.

un cazurro, un golfo, un pillo, etc.

Оскільки прикметники, що позначають негативні риси не можуть перейти до категорії іменників, то вони не можуть бути і твірною основою для утворення дієслів на *-e-(a)-*.

Відмітимо, що між цими дієсловами і деномінальними дієсловами, що походять від іменників, які позначають тварин не існує великої різниці. Основна різниця полягає в тому, що значення перших дієслів є більш специфічним, оскільки значення іменника відноситься до єдиного класу поведінки, тоді як в дієсловах похідних від іменників з позначенням тварин іменник може відноситися до різних типів поведінки, а отже одне і те ж дієслово може бути застосовано для різних видів поведінки, співвідносних з твариною, позначеною іменником-основою.

Крім іменників-основ, що перейшли з категорії прикметників з негативним значенням, основою для утворення даного типу дієслів також слугують іменники зі значенням роду занять, спеціальності, ремесла:

capitán → capitanear “mandar tropa haciendo oficio de capitán”;

carpintero → carpintear “trabajar en el oficio de carpintero”;

cerrajero → cerrajear “ejercer el oficio de cerrajero”,

і схожі до них *escudero, escuderear; fiscal, fiscalear; maestro, maestrear; panadero, panadear; piloto, pilotear, etc.*

Усі ці дієслова, утворені за допомогою суфікса *-e-(a)-* як похідні від іменників, що означали як людей, так і ті, що називали тварин є дуже динамічними, які зазвичай мають дуже низький рівень перехідності [2:252]. Це – моноактантні дієслова, що мають тільки один актант, вони ателурні, тобто необмеженої дії й не пунктуальні. Крім цих трьох рис, коли ці дієслова з'являються в біактантних схемах, об'єкт має низький ступінь приязні:

A mi casera le gusta fisgonear la vida de mis vecinos.

Mi hijo quiere pilotear los aviones.

Consigue precios bajos porque chalanea este negocio como nadie.

Дія Агенса у двоактантних схемах не є такою загальною, як в моноактантних, оскільки єдиною метою двоактантних є визначати спосіб поведінки Агенса в якомусь обмеженому просторі. Ось чому об'єкти двоактантних схем мають такий низький афективний рівень. Коли б ми встановили градацію емотивного від чуттєвого сприйняття предмета від найвищого ступеня, емоційності якого досягає об'єкт до найнижчого, при якому Агенс та об'єкт знаходяться в простому контакті, а отже і емоційне забарвлення цих дієслів наближається до найнижчого рівня [3:66]. Іншими словами, дії Агенса відбувається всередині або ж в оточенні об'єкта і тому він зазнає впливу дією Агенса, але ця дія зовсім не змінює і не надає емотивності дії, це всього-на-всього дія, що реалізується в контакті з об'єктом. Звідси, щодо ієрархії афективності, можемо зробити висновок, що об'єкт їй мало піддається.

Більшість досліджених дієслів цього класу виражає в прототиповій формі звичність дії виконуваної Агенсом і вказують на “природний спосіб поведінки Агенса”.

Звичність як і повторність передбачає багато дій, однак між ними є очевидні відмінності.

Звичність, як і ітеративність, передбачає велику кількість дій, однак вони обидві мають чіткі розмежування. Ітеративність передбачає повторення дії у одному і тому ж випадку. А звичайність передбачає повторення дій у різних випадках. Тип множинності, представлений звичністю породжує відчуття, що дії, які повторюються, є характерною рисою певної ситуації, як на це вказує Комрі [4:27–28]:

“вони (дії) описують ситуацію, що є характерною для великого проміжку часу, настільки великим, що дана ситуація бачиться не як одночасна властивість моменту, а власне як характерна риса цілого періоду”.

Так само, як ситуація, виражена ітеративними дієсловами представлена одним тільки випадком, в якому повторюється дія, звична дія передбачає різні випадки, в яких повторюється одна і та ж дія. Множинність, про яку ми тут говоримо, є недостатньою, щоб певна ситуація розглядалася як звична, крім цього, вона повинна мати таку властивість, щоб дію можна було розглянути як типову для цієї ситуації. Бачення дії типового, а отже і незмінного упродовж довгого періоду часу пов'язує звичність зі статичністю. Однією з рис, яка характеризує стан, є те, щоб він залишався однаковим і незмінним на всіх його частинах тривалості за винятком початку і кінця. Звична ситуація теж частково

має цю рису, однак те, що є для них однаковим, не є ситуація, а дія характерна для даної ситуації.

Родрігес Еспінейра [5:201] вказує, що прогресивність дезактивує звичне читання, хоча вона визнає, що звичні дієслова в прогресивній формі можуть обмежувати звичку до певного проміжку часу. Речення *Pedro bebe vino* може інтерпретуватися як звичний чи сьогочасний стан, а *Pedro está bebiendo vino*, тільки як теперішній, тоді як з іншого боку, речення типу (*Estoy tomando lecciones de francés estos días*), передбачає обмежений відрізок часу, в якому здійснюється звичайна дія. Якщо прийняти думку авторки доцільною, вважаємо, що її необхідно доповнити. Є вдалим порівняння, яке вона проводить між певним станом і звичками:

“Постійні стани відносяться до характерних властивостей, а звички – до ситуацій, що представляються як характеристики для великого проміжку часу”.

В дійсності, і перші, і другі виконують одну й ту ж функцію: представляти щось як характерне: стани, властивості, навички, ситуації.

До цього ми говорили про постійні стани, однак є і стани можливі, тимчасові, характерні для короткого проміжку часу:

Juan es tonto (etado permanente).

Juan está siendo tonto (estado contingente).

Juan está tonto (estado contingente).

Тимчасовий стан можна виразити дієсловом *ser* у прогресивній формі, або дієсловом *estar*. Проте існує різниця між цими двома типами висловлення, але вона не має значення для цього дослідження, нас тільки цікавить виявити різницю, що існує між тимчасовими і постійними станами.

При постійному стані можна сказати, що *ser tonto*, це характерна риса, внутрішньо властива Хуанові. У тимчасовому стані вказується на те, що у Хуана є така особливість, тільки якийсь проміжок часу і по його закінченню Хуан втратить цю властивість.

В дієсловах звичної дії на *-e-(a)* відбувається щось подібне:

Juan cojea (hábito permanente).

Juan está cojeando (hábito contingente).

При постійній звичці вказується, що вродженою вадою, а отже і станом Хуана є те, що він кульгавить. При тимчасовому стані, Хуан має цю звичку тільки упродовж певного проміжку часу, і коли він пройде, Хуан її позбудеться, оскільки вона не є типовою для Хуана.

Однак необхідно припустити, що в деяких випадках прогресивність дії дезактивує звичайне прочитання, але цей факт не заперечує існування як тимчасових, так і постійних звичок, так само як це відбувається зі станами. Паралелізм між звичками і станами викликаний тим, що вони обидва виражають одне і те ж – незмінну характерну обставину певного періоду часу, але перші – з неагентивними підметами, а отже виражають її з властивостями, а інші – з агентивними підметами, а отже виражають її діями.

Як було вже відзначено, дієслова, що вивчаються, виражають звичність, а звичність та ітеративність схожі в тому, що обидві означають множинність, відрізняючись типом множинності, яку вони представляють. Крім вираження множинності, існує ще й інша – характеристика спільна для обох типів ситуацій: ателурність [4]. Невизначена множинність логічно заперечує телурність. У звичній ситуації, в якій вказується повторення дії невизначену кількість разів, можна сказати, що вона (дія) закінчується щоразу як закінчується один з її повторів, проте не можна сказати, що ситуація має якусь кінцівку, до якої вона повинна дійти, щоб можна було сказати, що дія закінчилася повністю і не може продовжуватися, оскільки звичність не вказує на стає і визначене число повторень однієї і тієї ж дії – вони можуть бути безкінечними, а звідси ми і визначаємо дану ситуацію як нескінченну, а дієслово, яким вона виражається як незакінченої дії (ателурне). Якщо ж дієслова, якими ми займаємося, вказують на звичність дії, вони є безкінечними чи ателурними.

Отже робимо висновок, що дієслова, утворені від іменників, що позначають тварин, людей за допомогою суфікса *-e-(a)* зі значенням “звичний спосіб поведінки Агенса” є динамічними і ателурними.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bosque I.* Las Categorías Gramaticales / I. Bosque. – Madrid : Síntesis. – 1989. 2. *Hopper P. J.* Transitivity in grammar and discourse / P. J. Hopper, S. A. Thompson // *Language*. – № 56. – P. 251–299. 3. *García-Miguel J.* Transitividad y complementación preposicional en español / J. García-Miguel. – Santiago de Compostela : Verba. – 1995. 4. *Comrie B.* Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems / B. Comrie. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. 5. *Rodríguez M. J.* Espinera Clases de ‘Aktionsart’ y predicaciones habituales en español / M. J. Rodríguez Espinera // *Verba*. – № 17. – P. 171–210. 6. *Клименко Н.Ф.* Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К. : Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні НАН України, 1998. – 161 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Diccionario de la lengua Española*. – XXVIII ed., T. 1. – Madrid : RAE, 2001. – 2368 p. 2. *Diccionario de la lengua Española*. – XXVIII ed. – Madrid : RAE, 2001. – T. 2. – 1180 p. 3. *Bosque I.* Diccionario inverso de la lengua española. – Madrid : Gredos, 2006. – 716 p.

НІКОЛЕНКО А. Г.

*Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Формально-структурні характеристики багатокompонентних термінів не завжди співпадають в англійській та українській мовах. З огляду на семантику терміна і смислових взаємозв'язків між елементами терміна можна виділити три основні типи багатокompонентних термінів. Взаємовідносини між смисловою структурою багатокompонентного терміна і його значенням загалом значно ускладнюються внаслідок метонімічного переосмислення. Найчастіше переосмислюється перший (визначаючий) компонент. Основні компоненти термінів виражають родові поняття, а визначаючі компоненти відбивають характерні ознаки предметів, що термінуються.

Ключові слова: багатокompонентний термін, багатокompонентний термін визначаючого типу, похідний термін, семантика терміну, смислова структура, визначаючий компонент, терміноелемент, родові поняття.

Формально-структурные характеристики многокомпонентных терминов не всегда совпадают в английском и украинском языках. С точки зрения семантики термина и смысловых взаимосвязей между элементами термина можно выделить три основных типа многокомпонентных терминов. Взаимоотношения между смысловой структурой многокомпонентного термина и его значением в целом значительно осложняются вследствие метонимического переосмысления. Чаще переосмысливается первый (определяющий) компонент. Основные компоненты терминов выражают родовые понятия, а определяющие компоненты отражают характерные признаки предметов, которые терминируются.

Ключевые слова: многокомпонентный термин, многокомпонентный термин определяющего типа, производный термин, семантика термина, смысловая структура, определяющий компонент, терминоэлемент, родовое понятие.

Formal and structural features of multi-component terms are not always the same in English and Ukrainian. As to the semantics of a term and meaningful links of its components three major types of multi-component terms may be singled out. Relations between meaning structure of a multi-component term and its meaning as a whole gets much more complicated due to metonymic transfer. The first (semantic center of a term) component is more often transferred. The main components of a term render its denotational features while secondary components focus on specific features of the term.

Key words: multicomponent term, multicomponent term of the defining type, the derivative term, semantics of term, the semantic structure, a defining component, patrimonial concept.

Багатокompонентні терміни більше й більше проникають в англійську науково-технічну літературу, оскільки значення багатокompонентного терміну завжди точніше спеціалізоване, ніж значення відповідного словосполучення [1:76]. Завдяки багатокompонентним термінам можна відобразити необхідні і достатні ознаки повніше і точніше. Наприклад, складне слово *allweather fighter* (“всепогодний винищувач”, тобто тип винищувача, призначений як для

денних, так і для нічних польотів в будь-яку погоду) і *fighter for all weather* (винищувач, придатний для використання в будь-яку погоду).

З погляду семантики терміну і смислових взаємозв'язків між елементами терміну можна виділити три основні типи багатокомпонентних термінів.

В термінах першого типу визначаючий компонент також є терміном, всередині якого знову можна виділити визначаючий компонент, що так само є терміном (“внутрішній” термін другого порядку), і так далі. Іншими словами, структура кожного терміну, виведеного з визначаючого компоненту, повторює структуру всього терміну. Таким чином, характерною (необхідною і достатньою) ознакою терміну першого типу є те, що до його складу неодмінно входять інші терміни і що ці внутрішні терміни неодмінно відносяться до першого типу. І так далі для будь-якого внутрішнього терміну, поки ми не дійдемо до внутрішнього терміну, що складається тільки з одного простого або похідного (не складного) терміну.

На відміну від інших структурно-смислових типів, що охоплюють не лише багатокомпонентні терміни, але і терміни – стійкі словосполучення, даний тип властивий виключно для багатокомпонентним термінам.

Визначальний компонент термінів другого типу не завжди є терміном. В термінах цього типу основний компонент визначається терміноелементом, що безпосередньо йому передує, а потім вже новий, двохкомпонентний термін визначається терміноелементом, що стоїть на другому місці від основного компоненту, що знову дає новий, вже трьохкомпонентний термін. Таким чином, побудова термінів першого типу відбувається шляхом поширення визначаючого компоненту, а побудова термінів другого типу – шляхом поширення основного компоненту. Терміни другого типу часто зустрічаються серед термінологічних словосполучень.

Терміни третього, найпоширенішого, типу займають проміжне місце між термінами першого і другого типів. До складу визначаючого компоненту цих термінів можуть входити терміни, але весь визначаючий компонент в цілому вже не є терміном, як в першому типі, а якщо і є, то терміном не першого, а другого або третього типу. В свою чергу, хоча основний компонент може визначатися безпосередньо передуючим йому терміноелементом, послідовне поширення основного компоненту, як в другому типі, не має місця.

Терміни третього типу можна розбити на дві основні групи. До однієї з них відносяться складені терміни. Їхній основний компонент не тяжіє до певних визначаючих компонентів, що є термінами другого або третього типу. До другої групи відносяться терміни, чий основні компоненти тяжіють в смисловому відношенні до визначаючих терміноелементів, що їм безпосередньо передують, а решта визначаючих терміноелементів є термінами (байдуже якого типу).

В окремих випадках важко віднести термін до певного типу, оскільки його синтаксична структура допускає двояке тлумачення. Так, наприклад, в терміні *cabin pressure regulator* можна виділити внутрішній термін *cabin pressure* “тиск (повітря) в кабіні”, і тоді весь термін доведеться віднести до першого типу. Значення його в цьому випадку буде “регулятор тиску (повітря) в кабіні”. Якщо ж членування зробити по-іншому, виділивши внутрішній термін *pressure regulator* “регулятор тиску”, то термін доведеться віднести до другого типу. Значення його вже буде іншим, наприклад: “регулятор тиску, встановлений в кабіні”. В першому варіанті перший компонент (*cabin*) виступав у функції визначника лише другого компоненту (*pressure*), а утворений внутрішній термін був визначником третього компоненту (*regulator*). У другому варіанті перший компонент визначав вже не другий компонент окремо, а весь внутрішній термін, утворений другим і третім компонентами. Цей приклад переконливо демонструє пряму залежність значення терміну від його внутрішньої організації. У подібних випадках необхідно, користуючись вказівками контексту, уточнити взаємну співвідпорядкованість понять, виражених компонентами і внутрішніми термінами, що дозволить правильно виділити останні.

Найбільш поширені багатокомпонентні терміни визначаючого типу, до яких відноситься переважна більшість науково-технічних термінів і термінологічних словосполучень. Проте крім них в мові наукової і технічної літератури є також низка термінів, чий компоненти (або частина компонентів) перебувають у відносинах не підрядності, а сурядності:

hunter/killer “протичовновий літак”;

starter/generator “стартер-генератор”;

steer/damp unit “механізм для рулювання і амортизації (демпфування)”;

flap roller-and-guide-rail assembly “направляючий пристрій закріпка (з роликками і рейками)”.

Значення терміноелементів багатокomпонентних термінів не завжди збігається зі значеннями відповідних самостійних слів. Іноді компоненти настільки переосмислюються, що значення багатокomпонентного терміну важко вивести із значень його компонентів. Значення багатокomпонентного терміну завжди більш точне, спеціалізоване, ніж значення відповідного словосполучення. Це помітно, наприклад, при порівнянні таких англійських термінів, як *assault transport* (“десантно-транспортний літак”, тобто спеціальний тип літака) і *transport for assault* (“транспортний літак, що використовується для десантних операцій”).

Використання визначаючого компоненту, що відображає з ряду ознак, що характеризують предмет або явище лише одну, більш менш специфічну для даного предмету або явища, призводить до того, що смисловий зміст першого, визначаючого компоненту багатокomпонентного терміну дещо змінюється в порівнянні із смисловим змістом відповідного самостійного слова. Навіть тоді, коли визначаючий компонент не піддається переосмисленню, його смисловий зміст набуває нових рис, не властивих самостійному слову. Справа в тому, що визначаючий компонент багатокomпонентного терміну, вказуючи формально на якусь одну рису даного предмету, в той же час викликає в свідомості читаючого думку про сукупність властивостей, що характеризують предмет загалом. Так, наприклад, визначаючий компонент *bow* терміну *bow-loader* говорить фахівцю не лише про те, що двері даного транспортного літака знаходяться спереду, але і про конструктивні особливості цього типу літаків, про його форму, призначення і т. д. Компонент *cusp* терміну *cusp wing* вказує на те, що даний тип крила застосовується в надзвукових реактивних літаках і асоціюється в сприйнятті фахівця із певними аеродинамічними особливостями такого крила.

Взаємовідносини між смисловою структурою (тобто буквальним значенням, безпосередньо виведеним із значень компонентів) багатокomпонентного терміну і його значенням загалом значно ускладнюються внаслідок метонімічного переосмислення, характерного для багатьох англійських багатокomпонентних термінів. Такі терміни відрізняються тим, що у відповідних умовах вони завжди можуть вживатися без визначаючого компоненту. Ознака, відображена визначаючим компонентом таких термінів, відноситься насправді не до певної деталі або частини машини, що позначається основним терміном, а до всієї машини загалом. Наприклад, термін *jet blade* означає в

термінології реактивних двигунів не “реактивну лопать”, а “лопать реактивного двигуна”. Визначаючий компонент тут, як і в інших випадках, позначає клас, до якого відноситься предмет, що термінується. Але на відміну від інших типів багатоконпонентних термінів перший компонент тут відображає не якісні ознаки, що характеризують конкретний предмет або явище і виділяють його з числа інших предметів або явищ, що входять в той же клас, а відносини приналежності, що пов'язують даний предмет з іншим. Предмети, що позначаються такими термінами, як правило, не мають жодних (принаймні, принципівих) відмінностей від інших предметів того ж класу і відрізняються один від одного лише тим, що входять до складу саме цієї, а не іншої машини. Тому, якщо контекст дозволяє, дуже часто в цілях стислості застосовують короткі варіанти таких термінів, тобто їх основні компоненти без визначаючих.

Якщо термін позначає не деталь, а машину, то визначаючий компонент часто відображає ознаку, що характеризує певну важливу деталь або частину машини (а отже і всю машини в цілому). Так, *jet airplane* (український термін *реактивний літак*) позначає “літак з реактивним двигуном”, *slope engine* “двигун з похилим розташуванням циліндрів” (зовсім не “похилий двигун”). В цьому випадку визначаючий компонент може бути опущений тільки тоді, коли контекст показує абсолютно точно, про який саме вид предметів даного класу йде мова.

За структурно-смісловим аналізом англійські багатоконпонентні терміни можна поділити на дві великі групи. В одну з них входять терміни, чії визначаючі компоненти відображають якісні ознаки, що характеризують даний предмет або явище. В другу – терміни, чії визначаючі компоненти відображають відносини приналежності в широкому значенні слова, що пов'язують даний предмет або явище з іншими.

Переклад термінів другого типу звичайно не є надто складним. Значення їх завжди достатньо зрозуміле, якщо відомі значення складових компонентів багатоконпонентного терміну.

Проте і в подібних випадках потрібна уважна перевірка виведеного значення всім контекстом. Справа в тому, що всередині однієї і тієї ж самої граматичної конструкції можливі дуже різні смислові зв'язки між компонентами. Визначаючий компонент може виражати не лише відносини приналежності, але і інші ознаки, що характеризують найрізноманітніші сторони зв'язку предмету або явища з навколишнім світом.

Наприклад, термін *air applicator* “сільськогосподарський літак для обприскування і запилення” можна зрозуміти як “пристрій для подачі повітря” або “пристрій, в якому використовується повітря”. Така багатозначність обумовлена різноманіттям смислових зв'язків між компонентами багатокомпонентного терміну, вимагає від перекладача розгляду та оцінки всіх можливих варіантів перекладу.

Ще більше ускладнюються смислові взаємозв'язки між терміноелементами багатокомпонентних термінів, якщо їхній перший компонент виражає не відносини приналежності, а ті або інші якісні ознаки, що характеризують поняття. У розглянутому вище випадку основна задача полягала в тому, щоб переконається, чи дійсно смисловий зв'язок між компонентами виражає відносини приналежності, після чого семантика терміну розкривалася більш менш легко. Тут же труднощі полягають в різноманітті смислових зв'язків між компонентами і частому переосмисленні визначаючого компоненту.

У багатьох випадках смисловий зміст визначаючого компоненту допускає використання його в одній і тій же конструкції для характеристики різних сторін зв'язку предметів або явищ з навколишнім світом. Так, в англійському терміні *computer control* перший компонент може виражати спосіб управління, і тоді термін означатиме “управління за допомогою комп'ютера”, але може виражати і об'єкт, і в такому разі термін означатиме “управління комп'ютером”.

У визначаючому компоненті звичайно прагнуть виразити найважливіші та найхарактерніші ознаки предмету, що термінується. Тому перекладач, оцінюючи можливі варіанти смислових взаємозв'язків компонентів багатокомпонентного терміну, повинен у кожному окремому випадку задавати собі питання: “чим мотивоване відображення в терміні саме цієї ознаки, чи є вона тією ознакою, яка виділяє дане родове поняття, виражене багатокомпонентним терміном, з родового поняття, вираженого основним компонентом?”. Поки не знайдене таке мотивування не можна бути упевненим в правильності розуміння терміну. Частіше всього контекст підказує, що саме має значення для характеристики предмету, які ознаки можуть бути використані для розрізнення даного видового поняття серед інших однорідних видових понять.

В ряді випадків один або обидва компоненти багатокомпонентного терміну переосмислюються. Найчастіше переосмислюється перший (визначаючий) компонент. Аналізуючи такі терміни, перекладач повинен пам'ятати, що основні їх компоненти виражають родові поняття, а

визначаючи компоненти, так само, як і в загальному випадку, відображають характерні ознаки предметів, що термінуються. Проте тут ці ознаки відображаються не прямо, а опосередковано, через згадування інших предметів, що мають ті ж самі ознаки. Основною проблемою при аналізі таких термінів є саме те, що не завжди можна визначити, яка саме з ознак предмету, що позначається визначаючим компонентом малася на увазі при побудові терміну.

Перш за все слід визначити, до якої лексико-смислової категорії відносяться компоненти багатоконпонентного терміну, тобто що саме вони позначають: предмети, дії, властивості і т. д. Багатоконпонентний термін–термін, чий обидва компоненти позначають предмети (тобто машини, механізми, прилади і т. д.), перекладається по-різному, залежно від того, в якому співвідношенні знаходяться між собою дані предмети.

Якщо другий предмет – частина першого, то український еквівалент має вигляд:

іменник одн. наз. відм. + іменник одн. род. відм.

Наприклад:

turbojet compressor – компресор турбореактивного двигуна;

wing spar – лонжерон крила;

wheel brake – гальма колеса;

fuel consumption – витрати палива;

control system – система керування.

Тут другий предмет (предмет, позначений другим, основним, компонентом англійського терміну) є деталлю або частиною першого, а перший показує, до складу якого вузла, агрегату, механізму або машини входить другий предмет. Тому при перекладі перший компонент інколи можна взагалі опускати.

Якщо перший предмет – частина другого, то перший компонент перекладається за допомогою прикметника, оскільки він визначає якісну особливість другого предмету, вирізняючи його з-поміж інших подібних предметів.

Наприклад:

turbojet bomber – турбореактивний бомбардувальник;

disc brake – дискове гальмо;

laboratory research – лабораторне дослідження;

gas turbine – газова турбіна.

На відміну від першого випадку тут ми вже маємо не відношення приналежності в прямому розумінні слова, а складніші смислові

взаємовідносини між компонентами терміну, що відображають дійсний взаємозв'язок між двома предметами, які позначаються цими компонентами. Перший предмет не просто входить до складу другого, є його частиною, але і визначає якісну особливість другого предмету, вирізняючи його з-поміж інших подібних предметів. Опустити перший компонент можна і тут, але лише після того, як ясно і чітко вказано на цю особливість, коли при читанні перекладу буде зрозуміло, що мова йде саме про турбореактивний, а не турбогвинтовий літак, про дискове, а не стрічкове гальмо.

Якщо ж перший компонент багатокомпонентного терміну позначає предмет, а другий – його властивість, тобто суттєву характеристику предмета – вагу, площу, товщину, швидкість, тиск і т. д., то український еквівалент другого компонента отримує форму називного відмінка, а еквівалент першого компонента – іменник в родовому відмінку.

Наприклад:

engine weight – вага двигуна;
plate thickness – товщина пластини;
wing area – площа крила;
wing span – розмах крила;
wing sweep – стрілоподібність крила.

Для того, щоб дізнатися, в якому числі поставити іменник, що позначає предмет, потрібно в мікроконтексті багатокомпонентного терміну (наприклад, *engine weight*) знайти відповідний англійський термін (*engine*) як самостійне слово і визначити його граматичне число. В самому багатокомпонентному терміні граматичне число визначити не можна, оскільки компоненти багатокомпонентного терміну пишуться, найчастіше, окремо, проте вони – не самостійні слова, а лише основи. Тому число предметів, позначених першим компонентом, в багатокомпонентному терміні не виражається.

Граматична ознака множини (флексія -s) може стояти лише в кінці всього багатокомпонентного терміну, незалежно від того, чи пишеться воно злито, через дефіс або окремо. Число предметів, позначених першим компонентом, в багатокомпонентному терміні не виражається. Тому при перекладі завжди слід пам'ятати, що множина багатокомпонентного терміну не обов'язково говорить про наявність декількох предметів, позначених першим компонентом, і, навпаки, відсутність граматичного показника числа в першому компоненті не свідчить про єдиність предмету, що позначається ним. Наприклад, термін *airplane weights* (“вага літака” або

“вага літаків”) може відноситися і до одного літака, включаючи низку понять: “вага порожнього літака”, “вага навантаження літака”, “злітна вага літака”, “посадочна вага”, “перевантажувальна вага” і т. д. В той же час термін *airplane weight* може означати “вагу літаків” (припустимо, при підрахунку навантаження авіаносця).

При аналізі багатокomпонентного терміну типу “предмет + властивість” потрібно звернути увагу на те, чи відноситься поняття, виражене другим компонентом (тобто властивість), до предмету, позначеного першим компонентом. Наприклад, такі терміни, як *tire pressure*, *chamber pressure*, *cabin pressure*, зовсім не означають “тиск шини”, “тиск камери згоряння”, “тиск кабіни”, бо насправді тут йдеться про тиск газу в камері, шині, кабіні. Якщо ж зустрічаються терміни *air pressure* або *fluid pressure*, то їх можна перекласти як: тиск повітря, тиск рідини.

Якщо перший компонент багатокomпонентного терміну позначає предмет, а другий – дію, що відбувається з цим предметом, то український еквівалент другого компоненту матиме форму називного відмінка, а еквівалент першого компоненту – форму родового відмінка. Граматичне число визначається, як вказано вище:

stick deflection – відхилення ручки;

wing flutter – самоколивання крила флатера;

cabin defrosting – обігрів кабіни.

В тих випадках, коли даний предмет не є об’єктом дії, а дія лише відбувається за допомогою цього предмету, український еквівалент може мати інший вигляд, наприклад, прийменникову конструкцію:

rocket braking – гальмування за допомогою ракетного двигуна (або двигунів).

Якщо перший компонент позначає речовину (газ, рідина, тверда речовина—метал, дерево), а другий – предмет, то еквівалентна українська конструкція найчастіше має вигляд “прикметник + іменник”:

gas turbine – газова турбіна;

steel part – сталева деталь.

Таким чином перекладаються, зокрема, терміни, перший компонент яких позначає речовину, з якої зроблений предмет, що позначається другим компонентом.

Якщо ж предмет, позначений другим компонентом, є виробник дії, направленої на речовину, що позначається першим компонентом, то український еквівалент має наступну конструкцію:

“іменник наз. відм., одн. + іменник род. відм., одн.”:

air heater – нагрівач повітря(від компресора).

Велику увагу треба приділити структурно-смісловому аналізу багатоконпонентних термінів, що складаються з великої кількості терміноелементів. Основний компонент терміну, що стоїть завжди в кінці, виражає родове поняття, тобто називає родовий клас, в який входить об'єкт, що термінується. Ознаки ж, що виділяють клас названого об'єкту з родового класу, відображені у визначаючих компонентах термінів різних типів по-різному. Визначаючий компонент термінів першого типу і деяких термінів третього типу виражає зразу всю характеризуючу ознаку загалом. Ця ознака зазвичай буває достатньо складною і в свою чергу представлена новим (внутрішнім) терміном. Визначаючий компонент термінів другого типу є незалежним (в синтаксичному, а не в смисловому плані) означенням, що відображає ознаки з родового класу в усе вужчі класи, послідовно виділяючи об'єкт, що термінується.

Тому структурно-смісловий аналіз багатоконпонентних термінів повинен вестися по-різному, залежно від типу терміну. Перш за все, потрібно розкрити значення основного компоненту. При цьому, як і завжди, важливу роль виконує контекст. Потім слід спробувати відшукати у складі терміну внутрішні терміни, якщо вони є, і з'ясувати їх смисловий зміст. Іноді, якщо не можна зразу розкрити значення основного компоненту, буває корисно попередньо проаналізувати визначаючий компонент. Це дасть знання ознак, що характеризують якийсь, поки що невідомий предмет (або явище), що в поєднанні з даними, одержаними з контексту, може сприяти розкриттю значення всього терміну в цілому.

1) *control-surface cable adjustment access*

Access – люк

adjustment access – люк для регулювання

control-surface cable – трос керма керування

Значення всього терміну – люк для регулювання тросів поверхонь керування.

2) *radio wave speed measurement*

measurement – вимірювання

speed measurement – вимірювання швидкості

radio wave – радіохвиля

Значення всього терміну – вимірювання швидкості радіохвилі.

Формально-структурні характеристики багатоконпонентних термінів не завжди співпадають в англійській та українській мовах, що, безумовно,

необхідно враховувати при перекладі. Структурні особливості англійських багатокомпонентних термінів неодноразово служили предметом вивчення лінгвістів. Як показує дослідження, основними структурними типами англійських авіаційних багатокомпонентних термінів є наступні:

іменник + іменник,
прикметник + іменник,
дієприкметник I + іменник.

В той же час конструкції іменник + прийменник + іменник, дієприкметник II + іменник поширені в меншій мірі. При перекладі термінів, побудованих за даними моделями, можна використовувати прийом калькування. Такий переклад, як правило, супроводжується деякими граматичними трансформаціями. В окремих випадках застосовують тільки описовий переклад.

У англійській мові нерідко один з компонентів авіаційного багатокомпонентного терміну виражений складним терміном. При перекладі на українську мову спостерігається повна зміна структури англійського багатокомпонентного терміну. В ряді випадків англійський термін може бути виражений багатокомпонентним розгорнутим словосполученням. При перекладі слід звернути увагу на те, що порядок слідування компонентів може змінюватися в певній послідовності.

В англійській термінологічній системі, так само як і в українській, особливе місце займають групи багатокомпонентних термінів з компонентами загальними, або тими, що повторюються. Аналіз показав, що в якості компонента, що повторюється, найчастіше виступають прикметники, дієприкметника I, іменники. Семантична структура таких прикметників, дієприкметників I, іменників є сукупністю лексико-семантичних варіантів, багато з яких набувають в технічному тексті фразеологічно зв'язаного термінологічного значення. Слід враховувати, що в мові перекладу існує тільки одна еквівалентна відповідність для кожного лексико-семантичного варіанту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Скороходько Э. Ф.* Вопросы перевода английской технической литературы / Эдуард Федорович Скороходько. – К. : КНУ, 1963. – 215 с.
2. *Карабан В. І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 457 с.
3. *Циткина Ф. А.* Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов : ЛНУ им. Ивана Франко, 1988. – 312 с.
4. *Дроздова Т. В.* Типы и особенности многокомпонентных терминов в современном английском языке / Т. В. Дроздова. – М. : Высшая школа, 1989. – 325 с.
5. *Климзо Б.* Ремесло технического переводчика / Б. Климзо. – М. : Высшая школа, 2003. – 327 с.

ОСАДЧА Ю. Б.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ Й СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АРАБСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено визначенню місця медичної термінології серед інших наукових терміносистем. Зокрема йдеться про особливості функціонування й загальні риси, властиві арабській медичній термінології.

Ключові слова: медична термінологія, анатомічна номенклатура, інтернаціональні найменування, терміносистема, термінологічне поле, дефініція, термінологічна точність.

Статья посвящена определению места, которое занимает медицинская терминология среди многочисленных научных терминосистем. В частности, рассматриваются особенности функционирования и общие черты арабской медицинской терминологии.

Ключевые слова: медицинская терминология, анатомическая номенклатура, интернациональные названия, терминосистема, терминологическое поле, дефиниция, терминологическая точность.

The paper aims at investigating and describing medical terminology among the other scientific terminological systems. We concentrate on the main features of the arabic medical terms.

Key words: medical terminology, anatomical nomenclature, international terms, terminological system, transliteration, medical context.

Постановка проблеми й завдань дослідження. Дескрипція й аналіз спеціалізованих терміносистем є одним із основних напрямів лінгвістичних досліджень останніх десятиліть. Підвищений інтерес до питань спеціальної номінації пояснюється зростаючою роллю термінології і її стандартизації в різних галузях знань. З метою формування єдиного позначення для кожного окремо взятого терміна, заради підвищення ефективності діяльності спеціалістів у різних галузях науки й виробництва, активно розроблюються питання уніфікації й гармонізації термінології. Пропонована стаття присвячена проблемам вивчення й перекладу медичної термінології арабської мови.

Актуальність дослідження. Якості й поведінка терміна здебільшого обумовлені термінологією, до якої він належить, в останній час з'явилася тенденція в якості основного об'єкту термінознавства досліджувати в першу чергу не окремо взятий термін, а терміносистему вцілому [1:3]. Тому ми вбачаємо за доцільне проводити дослідження термінології поля "Медицина" як

сукупності термінів, які використовуються в медичній практиці. Актуальність теми обумовлена зростанням інтересу мовознавців до лінгвістичних аспектів науково-технічного прогресу й необхідністю узгодження терміносистем у сучасний період інтеграції наук, а величезна роль термінології надає право розглядати її як важливий об'єкт лінгвістичних досліджень.

Вибір в якості **об'єкта** дослідження арабської медичної термінології зумовлений насамперед тим, що на фоні численних робіт, присвячених вивченню давно сформованих терміносистем арабської літературної мови, медична термінологія залишається малодослідженою.

Предметом дослідження є оригінальні медичні рукописні першоджерела, на основі яких і відбуватиметься зіставний аналіз медичних термінів класичної і сучасної арабської літературної мови.

Метою пропонованого дослідження є опис медичної терміносистеми й дескрипція деяких особливостей функціонування медичних термінів в арабській мові.

Аналіз останніх публікацій. Попри значну кількість праць науковців-арабістів, які займалися вивченням східної медичної літератури, не вирішеними залишаються питання, які стосуються джерел формування класичної арабської медичної термінології, становлення конкретних медичних термінів в арабській мові та їх функціонування в процесі комунікації сьогодення [2:1]. Стосовно проблематики виникнення та розвитку арабської наукової термінології взагалі слід вказати на працю М. Є. Недоспасової [2]. В. С. Рибалкін у своїй монографії [3] звертається до питань формування й розвитку арабської національної традиції в аспекті дослідження мови: арабської граматики, лексикології й лексикографії. Деякі аспекти пропонованого дослідження розглянуті А. Ю. Кримським [4].

До аналізу окремих аспектів специфіки розвитку й становлення арабської медичної термінології зверталися здебільшого західні арабісти. Слід відзначити вагомий внесок у розробку даної проблематики А. Шпренгера, І. Мейера, К. Броккельмана, Л. Леклерка, Дж. Шлейфера, Ф. Сезгіна, В. Розена, П. Пормена, Е. Саваж-Сміт [5]. Серед російських науковців слід відзначити Г. Т. Арсланяна та Я. І. Шубова, які створили єдиний російсько-арабський медичний словник [6] та російсько-латино-арабський

медичний словник [7]. Система опису лексичного масиву повною мірою представлена в працях відомих лінгвістів і термінологів, серед яких відзначимо: В. В. Виноградова, О. О. Реформатського, О. С. Ахманову, Ю. Д. Апресяна, С. В. Гриньова, В. М. Лейчика, О. І. Моїсеїва, Л. Л. Нелюбіна, А. В. Суперанську, В. А. Татарінова, М. Н. Чернявського та інших учених.

У наших попередніх наукових розробках ми представили окремі результати дослідження – у частині вивчення історичних і соціокультурних факторів впливу на арабську мовну наукову спадщину з боку інших культур і медичних традицій; дійшли висновку, що стратегії виникнення і розвитку арабської медичної термінології спиралися на три головні прийоми: 1) транслітерація; 2) “калькування”, або пряме запозичення термінів; 3) утворення власних термінів на позначення медичних реалій.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Термінологія є структурним елементом науки; із розвитком науки її значення стає все більш великим. За терміном залишається функція його співвідношення з поняттям, тобто особлива функція, що виконує і номінативне завдання. Різниця між терміном і словом об’єктивно пояснюється тим, що вони виражають явища різних рівнів розумової діяльності – наукове мислення й побутове оперування уявленнями відповідно. Дійсно, оперуючи терміном (або, точніше, його омонімічною формою) у побуті, людина ніколи не замислюється над науковим змістом відповідного поняття. “Особлива функція, з якою слово виступає як термін, це – функція назви. Побутовий термін є назвою речі. Між тим науково-теоретичний термін є неодмінно назвою поняття” [8:56]. Функція співвіднесеності терміна з поняттям доповнюється парадигматичністю терміна, що дозволяє говорити про наявність у терміна свого поля в межах даної термінології. Звідси і дефініція термінологічного поля: поле для терміна – це дана термінологія, поза межами якої слово втрачає свою характеристику терміна. “Для будь-якого терміна суттєву роль відіграє термінологічне поле, до якого він відноситься й поняття якого позначає. Для спеціаліста достатнім є згадування цього поля, щоб термін сприймався ним однозначно й не потребував ніяких дефініцій” [9:76]. Вивчення термінологічної області, термінологічного поля як її фрагмента й виділення понять, що до них входять, має прикладне значення, оскільки є основним

етапом при складанні словників спеціальної лексики, включаючи навчальні, тлумачні й інформаційні термінологічні словники.

Більшість мовознавців визнають бінарне протиставлення “термін – слово загальноживаної лексики”. “Слово чи словосполучення (наукової, медичної, технічної і т. д.) мови формується (сприймається, запозичується і т. д.) для точного вираження спеціальних понять і на позначення спеціальних предметів” [10:474]. Ряд дослідників відзначає, що на сьогоднішній день майже кожне слово (за винятком стилістично забарвлених) означає певне поняття, що є предметом дослідження тієї чи іншої предметної області [1]. Постійно спостерігається перехід загальноживаної лексики в розряд терміна, і навпаки, перетворення термінів у загальноживані слова. Цей факт свідчить про те, що межі між загальноживаною лексикою і термінологією нестабільні й мають функціональний характер.

Як відомо, категорії і поняття будь-якої області знань, які виступають як результат узагальнення реальних фактів мови, закріплюються у відповідній метамові. “Метамова – це мова другого порядку, особлива семіологічна система, яка використовується при потребі характеристики мови, що виступає в якості мови-об'єкта” [11].

Одним із найважливіших елементів метамови є термінологія. Терміни, що закріплюються за відповідними поняттями, утворюють систему другого порядку на відміну від визначень цих понять, що виступають як система першого порядку. Термінологія може бути представлена як результат багатоетапного процесу, на кожному етапі якого зростає ступінь упорядкування термінологічного матеріалу, що забезпечує більшу точність описання об'єкта. У терміні відображається прагнення людини до найбільшої раціоналізації спілкування як у письмовій, так і в усній формі.

М. Н. Чернявський у своїй книзі “Латинська мова й основи медичної термінології” у розділі, що стосується теоретичних питань термінології, дає таку характеристику національній мові: “Національна мова, як відомо, не є чимось однорідним і єдиним. Якщо уявити її у вигляді окружності, то в центрі буде розміщуватися ядро національної мови – літературна мова. Вона найбільш нормативна. Навколо цього ядра розташована обширна сфера мови загального вжитку. На периферії цієї окружності розташовані

численні професійні мови, кожна з яких має власне предметне поле” [12]. Л. Л. Нелюбин характеризує національну мову як загальну мову цілої нації і вбачає основну різницю між літературною і професійною мовою в області лексики, словарного складу” [13:99].

Методи теоретичного аналізу й узагальнення результатів попередніх досліджень у галузі загального мовознавства, перекладознавства й термінознавства дозволили створити необхідну теоретичну базу для нашого дослідження.

Основним джерелом відбору лексичного матеріалу для проведення дослідження стали арабські медичні рукописи класичних часів й сучасні медичні словники (Російсько-арабський медичний словник й Російсько-латино-арабський медичний словник під редакцією Г. Т. Арсланяна та Я. І. Шубова, Unified Medical Dictionary of World health organization 2005).

Ми виділили такі рукописи: **10306(C637)** стр.1а-47б, датою створення вважається 1574р.; унікальний рукопис, що є посібником, який складається із списку назв хвороб, їхніх симптомів і способів лікування, а також рецептів лікування від укусів змій, собак і від отруєнь. Автор – Дауд Мосульський. Kéfalet-il-Tüb-l’Aboul-Fadail-Dawoud-il-Moussalli. Короткий нарис теоретичної та практичної медицини; за Aboul-Fadail-Dawoud-il-Moussalli (de Moussel); характерний старовинний і дуже правильний насх, Rousseau – 1 vol. 500. **10325(B2652)** 42 л. 1894-95pp. – дата перепису. Рукопис досліджувався дуже мало. Є конспектом відомих медичних творів із нотатками про види хвороб. Автор – абд ал-Каюм абд ан-Насер Угля. **10267(B864)** л. 234б-236а, автор – Ібн Нафіс. Рукопис є уривком із скорочення “Канона” Ібн Сіні й коментарів до нього. **10230(B864)** л.1б-229а, сторінки рукопису датуються різним періодом часу: 31-40, 43-48, 51-89, 98-170, 177-208 – XIII-XIV ст., всі інші – XVIII-XIX ст. Kitab-il-Erschad-lé-Messaleh-il-Ebad-l’il-Mazkour-il-Razi. Інший короткий опис спрощеної медицини і спосіб зрозуміти увесь світ; характерний звичайний насх. Rousseau - 1 vol. 494. al-Kitab al-Mansuri fi t-tibb або al-Tibb al-Mansuri, поділена на 10 частин, перші з яких присвячені медичній теорії і трактують анатомію, фізіологію, патологію, валеологію, дієтологію й косметику. Інші практичні частини вмістили хірургію, токсикологію, наукові тези про застудні захворювання. Дев’ята частина трактату, що описує окремі хвороби, які систематизовані за частинами тіла,

становила особливий інтерес на Заході й часто перекладалась. **10310 (C636)** 350 л. 1516 р. – дата перепису. Складається з 3 частин: 1) загальні основи медицини; 2) про прості ліки; 3) про хвороби окремих членів. Останній розділ складається з 26 підрозділів (хвороби голови, вуха, очей, носа і т. д.). **10245 (B2314)** 298 л 132 1р. дата перепису. Коментар до скорочення “Канона” Ібн Сіні Ібн Нафісом через Садідеддіна ал-Казероні; манускрипт складається з двох глав, був переписаний учнем автора, як це доводить остання примітка.

Перший етап відбору медичної термінології проводився інтуїтивно, а саме методом суцільного добору медичних термінів із арабських медичних рукописних першоджерел, спираючись на традиційні принципи відбору термінів, такі як корисність, частотність, семантична цілісність і нерозкладність. У процесі вибірки термінів ми використовували метод дефініційного аналізу тексту, який дозволив встановити поняттєво-обумовлені зв'язки між медичними термінами класичного періоду й сьогодення. Також нами був використаний метод контекстуального аналізу, оскільки дефініція не завжди дозволяє отримати повне уявлення про значення терміна; у цьому випадку проводиться аналіз вузького та широкого контексту. При визначенні термінологічних спів збігів ми використали метод зіставлення й протиставлення понять.

На думку багатьох науковців, медична термінологічна система є однією з найбільш соціально вагомих термінологій, яка завжди була однією з найбільш значущих сфер практичної діяльності людини – медицину й відрізняється рядом якісних особливостей, пов'язаних з історією її формування й становлення [14:15]. Медична термінологія належить до однієї з най розгалуженіших терміносистем. За різними даними нараховується від 200 до 500 тисяч медичних термінів. Виділяють 200 галузей медицини, кожна з яких має свою мікросистему термінів. Формування медичної термінології пов'язане не лише з її висхідною лексичною основою й змістом відповідних понять, а й з тими соціальними змінами, що відбувалися й відбуваються як в світі в цілому, так і в окремих країнах, зокрема арабських, що мають стародавню авторитетну медичну школу. Медична термінологія – найважливіша частина метамови медицини. Вона має багато спільних рис із термінологіями інших природничих наук. Особливо чітко специфіка медичних термінів простежується у

порівнянні їх із термінами гуманітарних наук. Арабській медичній термінології притаманні такі риси: 1) Основу арабської медичної термінології складають власне арабські, синтетично створені терміни, що, здебільшого, описують поняття, яке позначають. Запозичених греко-латинських термінів і терміносистем, навіть у сучасних медичних арабських словниках, досить мало. У процентному відношенні – 95 % до 5 %. 2) Інтернаціональність медичних термінів більшості європейських мов, що мають медичні термінології складені на основі класичних мов (давньогрецька, латина) не притаманна арабській медичній термінології. 3) Арабські медичні терміни володіють високим ступенем вмотивованості й є семантично прозорими. 4) У сучасних арабських медичних словниках трапляються епонімічні терміни. Це пов'язане з тим, що не завжди певне захворювання можна віднести до певної нозологічної форми. Щоб уникнути хибної орієнтації терміна бажано залишити його нейтральним, тобто дати назву захворюванню за прізвищем дослідника, що описав дане захворювання. З часом, коли вдається встановити етіологію й основні сторони патогенеза захворювання, з'являється новий термін, що дає більш точну уяву продане поняття, а епонімічний термін, як правило, зникає. 5) На відміну від європейських терміносистем, що цілком базуються на греко-латинській традиції, в арабській медичній термінології не відбувається відокремлення професійної медичної мови від непрофесійної, яка містить побутові найменування й знаходиться в активному вжитку серед неспеціалістів.

Висновок. Результат здійсненого дослідження продемонстрував, що арабська медична традиція, маючи багатовікову історію, є досить авторитетною й самодостатньою. Літературна арабська мова, що обслуговує арабську медичну терміносистему, є живою, стабільною мовою, що постійно розвивається, засобів якої вистачає для вираження всієї парадигми медичних феноменів сьогодення. Разом з тим арабська літературна мова має корені в арабо-мусульманській традиції. Схожі медичні терміносистеми існують в багатьох ісламських країнах.

У подальших публікаціях планується детально зупинитися на аналізі медичної термінології першоджерел-рукописів, написаних арабською мовою, що належать саме до класичної епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гринев С. В.* Введение в терминологическую лексикографию : [учебн. пособие]. – М. : МГУ, 1986. – 98 с.
2. *Недоспасова М. Е.* Вопросы развития современной арабской терминологии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.17 “Семитские дання” / М. Е. Недоспалова ; Тбилисс. Гос. ун-т. – Тбилисси, 1964. – 18 с.
3. *Рыбалкин В. С.* Классическое арабское языкознание / Валерий Сергеевич Рыбалкин. – К. : Стилос, 2003. – 406 с.
4. *Кримський А. Ю.* Вибрані сходознавчі праці : в 5 т. / А. Кримського. – К. : Стилос, 2007. – Т. 1 : Арабістика. – 432 с.
5. *Pormann P. E.* Medieval Islamic Medicine / Peter E. Pormann, Emilie Savage-Smith. – Cairo : The American University in Cairo Press, 2007. – 223 p.
6. *Русско-арабский медицинский словарь* / [сост. Г. Т. Арсланян, Я. И. Шубов]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Русский язык, 1983. – 624 с.
7. *Русско-латино-арабский медицинский словарь* / [сост. Г. Т. Арсланян, Я. И. Шубов]. – [1-е изд.]. – М. : Народная академия культуры и общечеловеческих ценностей, 1993. – 768 с.
8. *Винокур Г. О.* Культура языка : Очерки лингвистической технологии / Г. О. Винокур. – М. : Работник просвещения, 1925. – 216 с.
9. *Суперанская А. В.* Общая терминология. Вопросы теории / [А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева]. – М., 2004. – 125 с.
10. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – 608 с.
11. *Лотте Д. С.* Основы построения научно-технической терминологии Д. Лотте. – М., 1961. – 192 с.
12. *Чернявский М. Н.* Латинский язык и основы медицинской терминологии : [учебник]. – М., 2004. – 448 с.
13. *Нелюбин Л. Л.* Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М., 2006. – 320 с.
14. *Лейчик В. М.* О языковом субстрате термина / В. М. Лейчик // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 87.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кубрякова Е. С.* Эволюция лингвистических идей во II пол. XX века (опыт парадигмального анализа) / Елена Самойловна Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М. : Рос. гуман. ун-т, 1995. – С. 144–238.
2. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики : Темпоральность. Модальность : [коллективная монография в 6 т. / отв. ред. Александр Владимирович Бондарко / Е. И. Беляева, Н. Н. Корди, С. Н. Цейтлин и др.] . – Л. : Наука, 1990. – 335 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Capuana L.* Il Marchese di Roccaverdina / L. Capuana. – Roma : Biblioteca Economica Newton, 1998. – 192 p.
2. *Comencini C.* Le pagine strappate / C. Comencini. – Milano : Feltrinelli, 1991. – 182 p.
3. *De Amicis.* Cuore / De Amicis. – Roma : Biblioteca Economica Newton, 2002. – 217 p.

ОХРИМЕНКО В. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИЧНОЇ ДОСТОВІРНОСТІ У ВИСЛОВЛЕННЯХ ІМПЛІКАЦІЇ ДІЙ / ПЕРЕБІГУ ПОДІЙ (на матеріалі італійської мови)

У статті розглянуто модальне значення проблематичної достовірності у висловленнях імплікації дій / перебігу подій і побудовано функціональні моделі: 1) модель сенсорної об'єктивації; 2) модель емотивізації рефлексивності; 3) модель оцінно-рефлексивного синтезу.

Ключові слова: модальність, проблематична достовірність, сенсорна об'єктивація, емотивізація рефлексивності, оцінно-рефлексивний синтез.

В статье рассмотрено модальное значение проблематической достоверности в высказываниях импликации действий / разворачивания событий и построено функциональные модели: 1) модель сенсорной объективации; 2) модель эмотивизации рефлексивности; 3) модель оценочно-рефлексивного синтеза.

Ключевые слова: модальность, проблематическая достоверность, сенсорная объективация, эмотивизация рефлексивности, оценочно-рефлексивный синтез.

The article focuses on a modal meaning of problematic trustworthiness in the utterances of actions / events implication. Such functional models are made: 1) sensorial objectification model; 2) emotivisation of reflection model; 3) axiological-reflexological synthesis model.

Key words: modality, problematic trustworthiness, sensorial objectification, emotivisation of reflection, axiological-reflexological synthesis.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного розгляду категорії модальності у сучасній парадигмі лінгвістичних знань.

Метою статті є встановлення типології функціональних моделей висловлень з модальним значенням проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій.

Об'єкт дослідження становлять трансфрастичні зв'язки модальних висловлень проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій, їхнє співвідношення з модусом перцепції та модусом рефлексії.

Предметом дослідження є висловлення з модальним значенням проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі у сучасній лінгвістиці розгляду трансфрастичних зв'язків модального висловлення у зіставленні з кореферентною ситуацією та текстовим корелятом.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Поліпарадигмальний характер сучасної лінгвістики [1] зумовлює потребу досліджень мовних категорій, зокрема категорії модальності, на глобальному дискурсивному рівні. Першою спробою застосування прототипного підходу до розгляду модальності є концепція функціонально-семантичного поля О. В. Бондарко, що ґрунтується на проєкції логіко-понятійних категорій на мовні і введенні категоріальної ситуації як невід'ємного чинника, який має бути врахованим при дослідженні функціональних особливостей модальних висловлень [2].

У концепції ФСП проблематична достовірність визначалась як категоріальна ситуація (з поділом на просту (немарковану), категоричну та проблематичну достовірність), що співвідносилась з функціонуванням мовних засобів вираження модального значення істинності (мікрополе істинності функціонально-семантичного поля достовірності) [2:163–167]. На відміну від точки зору, прийнятої у концепції ФСП, ми виділяємо **модальне значення проблематичної достовірності** з фіксованими маркерами – мовними засобами вираження: дієсловами “*sembrare*”, “*parere*” – *здаватись*. У нашій концепції поняття категоріальної ситуації замінюється на **корелативну ситуацію** об'єктивної дійсності та **текстовий корелят** як її вербалізацію. Такий підхід є спробою зблизити категорії модальності та модусу.

Розгляд у загальних рисах співвідношення між модусом та модальністю з огляду на корелативну ситуацію об'єктивної дійсності та текстовий корелят дає змогу: 1) виявити параметри корелативних ситуацій перцепції та рефлексії, опредмечених у тексті; 2) виявити особливості відображення зазначених параметрів у текстовому кореляті; 3) побудувати функціональні моделі висловлень з модальним значенням проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій.

Аналіз контексту вживання модальних висловлень проблематичної достовірності у співвіднесенні з фрагментом об'єктивної дійсності, вербалізованої в даному контексті, дозволив виявити основні корелативні дійсності ситуації – перцепції та рефлексії, кожна з яких характеризується властивою їм сукупністю параметрів.

Кореферентну ситуацію перцепції можна схематично представити таким чином: суб'єкт сприйняття як невід'ємний компонент ситуації перцепції у режимі теперішнього актуального оцінює просторову локалізацію суб'єкта / об'єкта оточуючої дійсності або здійснює інтерпретацію сенсорної інформації за одним з аналізаторів. Чинники **трансформації модального значення простої немаркованої модальності у модальне значення проблематичної достовірності** визначаються у такий спосіб: 1) порушення відстані між мовцем – суб'єктом оцінки та суб'єктом / об'єктом спостереження призводить до чуттєвого сприйняття з наявністю перешкод; 2) оцінка якісних / абстрактних характеристик, а не просторових, конкретних; 3) оцінка психоемоційного стану як позаденотатної сутності; 4) порушення типового підґрунтя емпіричних даних: референція до вивідних знань + привативний епістемічний стан; 5) порушення режиму “сканування дійсності”: імплікація дій / поведінки / перебігу подій. У таких висловленнях спостерігається **контамінація сумніву й невпевненості**. У такому випадку модус теж не є нейтральним: в італійській мові, як і в решті романських мов висловлення зазначеного типу маркуються кон'юнктивом.

Перцепція може бути пов'язаною з **рефлексією** за принципом **релевантної виділеності**: у процесі перцепції, що здійснюється у режимі сканування дійсності, фрагмент оточуючої дійсності потрапляє у фокус уваги суб'єкта сприйняття і за умови значимості може зберігатися у пам'яті і відтворюватись.

Рефлексія є пов'язаною з епістемічним станом мовця і включає такі різновиди значень: 1) перцепція крізь призму рефлексії; 2) емоційна реакція / стан крізь призму рефлексії; 3) імплікація дій / перебігу подій крізь призму рефлексії. Якщо порівнювати прототипну кореферентну ситуацію перцепції з кореферентною ситуацією рефлексії, то **диференційними критеріями ситуації рефлексії** є: 1) вихід за межі ситуації *hic et nunc*; 2) співставлення ситуації X з деякою іншою, зовнішньою відносно X ситуацією Y, що мала місце в минулому відносно моменту рефлексії, що розгортається у теперішньому актуальному; 3) протиставлення ситуацій у різних часових планах з поляризованою оцінкою.

Прототипно модальні висловлення на здійснення імплікації дій / перебігу подій функціонують у модусі рефлексії і є тісно пов'язаними

з епістемічним станом мовця – суб'єкта модальної оцінки. Звідси модалізована оцінка дій / перебігу подій здійснюється з позицій епістемічної можливості / вірогідності / необхідності. Вживання маркерів проблематичної достовірності на позначення дій – дієслів *sembrare* / *parere* – *здаватися* свідчить про відхилення від прототипного значення: акціональність є найменш типовим параметром перцептивності, отже йтиметься про максимальне відхилення від прототипу.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що підґрунтям модального висловлення проблематичної достовірності є привативний епістемічний стан, а кореферентна ситуація, опрідмечена у текстовому кореляті має свої особливості. Проаналізований масив прикладів дозволив побудувати такі типи моделей: 1) модель сенсорної об'єктивації: сенсорно-рефлексивний синтез; 2) модель емотивізації рефлексивності: сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом; 3) модель оцінно-рефлексивного синтезу з привативним епістемічним станом. Розглянемо детальніше.

1. МОДЕЛЬ СЕНСОРНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ: **сенсорно-рефлексивний синтез.**

Io intanto vidi in un angolo della stanza nuda e scura un ragazzo inginocchiato davanti a una seggiola, con la schiena volta verso di noi, che pareva scrivesse: e proprio scriveva, con la carta sopra la seggiola, e aveva il calamaio sul pavimento [De Amicis: 33].

У даному висловлюванні мовець робить припущення про дії суб'єкта сприйняття за наявності перешкод: він бачить у кутку темної кімнати хлопчика, який, здається, писав (*che pareva scrivesse*): недостатнє освітлення є перешкодою для зорового сприйняття і викликає у мовця сумнів, проте, розгледівши, він переконується у правильності припущення і описує сприйняття деталізовано (*con la carta sopra la seggiola, e aveva il calamaio sul pavimento* – з папером на кріслі та чорнильницею, що стояла на підлозі).

Наведений приклад є вербалізацією перцепції у текстовому кореляті, який містить усі ознаки модалізованої перцепції: чинником модалізації виступає наявність перешкод при сенсорному сприйнятті. Іншими параметрами “перцептивності” є: мовець – суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації; режим “сканування дійсності”, буттєве висловлення з маркером *verbā sentiendi*, що містить

вказування на дію суб'єкта спостереження у певній системі просторових координат, т.зв. **перцептивну дію**. Висловлення проблематичної достовірності на позначення “перцептивної дії” виконує функцію **сенсорної об'єктивації**: відбувається вербалізація інформації, що є підґрунтям модальної оцінки на основі емпіричних знань, а текстовий корелят відтворює процес перцепції, що протікає у режимі сенсорно-рефлексивного синтезу.

2. МОДЕЛЬ ЕМОТИВІЗАЦІЇ РЕФЛЕКСИВНОСТІ: **сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом.**

– *A volte penso che è tutto inutile e mi pare che non finirà mai (1) A volte, invece, guardandola, mi sembra impossibile che stia così e penso che non può durare – disse Forte (2) [Comencini: 88].* Розмовляючи зі своїм зятем щодо перспектив одужання доньки та доцільності подорожі, Гвідо Форте висловлює гіпотезу щодо можливого перебігу подій з позицій проблематичної достовірності: перебуваючи у відчаї від “незрозумілої” хвороби молодшої дочки Федеріки, йому то здається, що це ніколи не скінчиться (*mi pare che non finirà mai*), то, навпаки, здається, що так не може більше продовжуватись (*mi sembra impossibile che stia così*).

У наведеному прикладі маємо трансфрастичну контамінацію перцептивного та рефлексивного модусу: висловлення (1) містить поєднання рефлексивного модусу (*penso che è tutto inutile*) та перцептивного модусу на позначення перебігу подій (*mi pare che non finirà mai*). У висловленні (2) поєднуються перцептивний модус (*mi sembra impossibile che stia così*) та рефлексивний (*penso che non può durare*). Відмітимо також тенденцію до сполучення “рефлексивної частини” з буттєвим оцінним реченням (*penso che è tutto inutile*) а перцептивної частини – з герундієм *verbā sentiendi* (*guardandola, mi sembra impossibile che stia così*).

Ознаки зміненої рефлексивності корелюють ситуації: зіставлення мовцем протилежних за полюсом перспектив у різних часових планах (*A volte ... A volte, invece ...*), причому часовий план характеризується невизначеністю: йдеться не про типову переоцінку цінностей, що є прототипним параметром рефлексії, коли мовець переоцінює певну подію / відчуття з плином часу (у цьому випадку у тексті фіксується часовий проміжок). Недетермінованість темпоральних маркерів корелює зі зміною точки зору мовця, що ґрунтується не на епістемічному стані “знання”, а на почуттях: іноді

він вважає, що всі зусилля марні і йому здається, що це ніколи не скінчиться (підгрунтя – почуття відчаю), а потім, дивлячись на доньку, йому здається, що так не може продовжуватись (підгрунтя – бажання, щоб його донька одужала). Реальна оцінка мовцем даної ситуації коливається в межах від “так буде завжди” до “так не буде”: в основі поляризованої оцінки знаходиться повне незнання причин, що призвели до хвороби Федеріки. **Ознакою емотивізації**, тобто втрати рефлексивності, є зміщення до емпіричності (саме сенсорно-емоційний синтез з “нульовим” епістемічним станом є підгрунттям оцінки розгортання подій).

3. МОДЕЛЬ ОЦІННО-РЕФЛЕКТИВНОГО СИНТЕЗУ З ПРИВАТИВНИМ ЕПІСТЕМІЧНИМ СТАНОМ.

“Pur proppo, è un Roccaverdina... preso un dirizzone, non c'è verso di stornarnelo (1). Bisogna lasciarlo stancare (2). Ora è tutto oli e vini; non gli si può ragionare d'altro (3). Probabilmente, tra un anno o due, butterà per aria macchine, botti, coppi! (4) Con quella donna – ve ne parlo perché è cosa già passata da un pezzo – ha fatto pure così (5). Sembrava che, dopo dieci anni, dovesse commettere la corbelleria di sposarla... e un bel giorno la dà in moglie a Rocco Criscione (6). Gliel'ha data lui, gliel'ha imposta quasi... Rocco non poteva dirgli di no; si sarebbe fatto squartare pel suo padrone... Era sua moglie e non era sua moglie, dicevano le male lingue... E quando Rocco fu ammazzato, tutti credevano: ora la Solmo ritorna al padrone. Che!..” [Capuana: 152].

Розмовляючи з двоюрідною сестрою, дружиною маркіза ді Роккавердіна, кавалер Пергола характеризує її чоловіка як упертого та непередбачуваного – висловлення (1), (2). Має місце порушення прототипних параметрів перцептивності: вихід за межі ситуації *hic et nunc*; оцінка не конкретної, а абстрактної якості суб'єкта, що оцінюється; узагальнений суб'єкт модальної оцінки (риса характеру, що імплікує певний тип поведінки суб'єкта, є загальновідомою); зіставлення з часовим планом минулого; аксіологічність. За словами Перголи, якщо зараз маркіз повністю захопився виробництвом вина та оливкового масла, то через кілька років він, вірогідно, викине все з голови (висловлення (3)-(4) з модальним значенням епістемічної вірогідності). Наступне висловлювання мовця з модальним значенням проблематичної достовірності вжито у складі аргументації на підтвердження власної точки зору: *Con quella donna – ve ne parlo perché è cosa già passata da un pezzo – ha fatto pure così. Sembrava che,*

dopo dieci anni, dovesse commettere la corbelleria di sposarla... e un bel giorno la dà in moglie a Rocco Criscione (З тією жінкою (...) він вчинив саме так. Здавалось, що через десять років він повинен був втяти дурницю і одружитися з нею...і одного дня віддає її заміж за Рокко Крісчоне). Модальне висловлювання проблематичної достовірності на позначення дії містить експліцитний перцептивний модус (*Sembrava che, dopo dieci anni, dovesse commettere la corbelleria di sposarla*) і виконує функцію **імітації перцептивності**: вступаючи у трансфрастичні зв'язки з висловленнями (1)-(5), модальне висловлення набуває значення візуалізації дії за принципом релевантної виділеності, що є підґрунтям модальної оцінки. Значення модального висловлення (6) визначається як **асиметричність між якістю суб'єкта й імплікацією дії**, з одного боку, та **порушення очікувань**, з іншого боку.

Порушення очікувань у модальному висловленні (6) пояснюється привативним епістемічним станом узагальненого суб'єкта модальної оцінки: колективна точка зору стосовно одруження маркіза з вродливою служницею Агріпіною Сольмо виявилась помилковою: маркіз сам видав її заміж за іншого, але ніхто точно не знав, що її шлюб був фіктивним.

Висновки. Контекст функціонування модальних висловлень **проблематичної достовірності** на здійснення **імплікації дій / перебігу подій** є **текстовим корелятом перцептивного та рефлексивного модусу**. Співвідношення перцептивності та рефлексивності дає змогу представити таку типологію моделей: 1) модель сенсорної об'єктивації; 2) модель емотивізації рефлексивності; 3) модель оцінно-рефлексивного синтезу. **Модель сенсорної об'єктивації з сенсорно-рефлексивним синтезом** є домінуванням перцептивного модусу і включає такі параметри: суб'єкт модальної оцінки як компонент ситуації; висловлення у режимі сканування дійсності; оцінка чуттєвого сприйняття з наявністю перешкод; сенсорно рефлексивний синтез; текстовий корелят повністю відтворює процес сприйняття, що виявляється у функціонуванні буттєвих висловлень з просторовими дейктиками, маркерами *verbā sentiendi*. **Модель емотивізації рефлексивності** є взаємодією перцептивного та рефлексивного модусу і містить такі параметри: суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації; фразова та / або трансфрастична контамінація епістемічного та рефлексивного

модусу; зміщення до емпіричності; поляризована оцінка дій / перебігу подій та невизначеність; недетермінованість темпоральних маркерів; привативний епістемічний стан мовця; **сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом** мовця як підґрунтя модальної оцінки. **Модель оцінно-рефлексивного синтезу** є взаємодією перцептивно-рефлексивного модусу зі зміщенням у бік рефлексивного і містить такі параметри: вихід за межі ситуації *hic et nunc*; узагальненість суб'єкта модальної оцінки; оцінка абстрактної якості суб'єкта; зміщення до раціональності; зіставлення у різних часових планах; контамінація аксіологічності та деонтичності; **привативний епістемічний стан**; висловлення з модальним значенням проблематичної достовірності здійснює візуалізацію дій / подій, що є підґрунтям модальної оцінки і має **подвійний характер модального значення**: 1) асиметричність між якістю суб'єкта й імплікованою дією та 2) порушення очікувань.

Параметри, що структурують кожну із зазначених моделей, визначають ступінь віддалення від прототипу. Загалом, модальне значення проблематичної достовірності є найменш типовим для позначення дій / перебігу подій через несумісність характеристик перцептивності та акціональності (прототипом є модальне значення епістемічної можливості, вірогідності та необхідності). Модальні висловлення проблематичної достовірності на імплікацію дій / перебігу подій є максимально віддаленими від прототипу у моделі сенсорної об'єктивації: параметри зазначеної моделі збігаються повністю з параметрами модалізованої перцепції. Менш віддаленими від прототипу є висловлення проблематичної достовірності у моделі емотивізації рефлексивності, що характеризується зникненням більшості параметрів перцепції й появою параметрів рефлексії (див. таблицю); характерною є фразова / трансфрастична контамінація епістемічного та рефлексивного модусів. Найменш віддаленими від прототипу є висловлення проблематичної достовірності у моделі оцінно-рефлексивного синтезу, що містить параметри рефлексії; характерною є контамінація з деонтичним модусом, у випадку чого маємо модальне значення епістемічної необхідності крізь призму перцептивного модусу. Зобразимо в узагальненому вигляді:

МОДЕЛЬ СЕНСОРНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ: сенсорно-рефлексивний синтез	МОДЕЛЬ ЕМОТИВІЗАЦІЇ РЕФЛЕКСИВНОСТІ: сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом	МОДЕЛЬ ОЦІННО- РЕФЛЕКСИВНОГО СИНТЕЗУ З ПРИВАТИВНИМ ЕПІСТЕМИЧНИМ СТАНОМ
• суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації • висловлення у режимі “сканування дійсності” • <u>ознака модалізованої перцепції</u>: чуттєве сприйняття з наявністю перешкод • БУТТЄВЕ висловлення: (маркер <i>verbā sentiendi</i>); • феномен “сенсорної об'єктивації”: повна вербалізація інформації, що є підґрунтям модальної оцінки на основі емпіричних знань • сенсорно-рефлексивний синтез	• суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації ЕМОТИВІЗАЦІЯ РЕФЛЕКСИВНОСТІ 1. фразова / трансфрастична контамінація епістемічного та рефлексивного модусу 2. зміщення до емпіричності 3. поляризована оцінка у різних часових планах та невизначеність 4. недетермінованість темпоральних маркерів 5. “нульовий” епістемічний стан 6. сенсорно-емоційний синтез як підґрунтя модальної оцінки	• вихід за межі ситуації <i>hic et nunc</i> • узагальнений суб'єкт модальної оцінки (колективна точка зору) • оцінка абстрактної якості суб'єкта, що підлягає оцінці • зміщення до раціональності • зіставлення з часовим планом минулого • аксіологічний модус ІМІТАЦІЯ ПЕРЦЕПТИВНОСТІ НА ТРАНСФРАСТИЧНОМУ РІВНІ: 1. візуалізація дій / подій за принципом релевантної виділеності, що є <u>підґрунтям модальної оцінки</u> 2. <u>Подвійний характер</u> модального значення: 1) асиметричність між якістю суб'єкта та імплікованою дією; 2) порушення очікувань 3) привативний епістемічний стан

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во II пол. XX века (опыт парадигмального анализа) / Елена Самойловна Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М.: Рос. гуман. ун-т, 1995. – С. 144–238. 2. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [коллективная монография в 6 т. / отв. ред. Александр Владимирович Бондарко / Е. И. Беляева, Н. Н. Корди, С. Н. Цейтлин и др.]. – Л.: Наука, 1990. – 335 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Capuana L. Il Marchese di Roccaverdina / L. Capuana. – Roma: Biblioteca Economica Newton, 1998. – 192 p. 2. Comencini C. Le pagine strappate / C. Comencini. – Milano: Feltrinelli, 1991. – 182 p. 3. De Amicis. Cuore / De Amicis. – Roma: Biblioteca Economica Newton, 2002. – 217 p.

СІЛЕНКО Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ В ТУРЕЦЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено проблемі модальності в турецькому рекламному тексті. Модальність розглядається в роботі як інформативна категорія тексту. Основну увагу приділено семантичним особливостям категорії модальності, що передають ставлення адресанта до змісту його висловлення, цільової настанови, зв'язок між змістом висловлення та дійсністю.

Ключові слова: модальність, категорія тексту, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність.

Статья посвящена проблеме модальности в турецком рекламном тексте. Модальность рассматривается в работе как информативная категория текста. Основное внимание обращается на семантические особенности категории модальности, передающие отношение адресанта к содержанию его высказывания, целевой установки, отношения высказывания к действительности.

Ключевые слова: модальность, категория текста, объективная модальность, субъективная модальность.

The article is dedicated to problem of modality in the Turkish advertising text. Modality explored in work as an informing category of text. The substantial attention is (being) paid to semantic features of the category modality passing the relation of sender to maintenance of his utterance having a special purpose setting attitudes of utterance toward reality.

Key words: modality, category text, objective modality, subjective modality.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Дана стаття є частиною наукової розвідки щодо лінгвістичних аспектів турецьких рекламних текстів. Проблема комплексного дослідження модальностей тексту, який розглядається як продукт пізнавально-комунікативної (текстової) діяльності, має, як зазначає А. Г. Баранов, широкий підхід до дослідження модальності, тому що базується на гносеологічних принципах мовного буття, адекватності відображення дійсності і активності суб'єкту пізнання, що передбачає необхідність спиратися на досягнення філософії, логіки, психології в дослідженні мови [1:87]. Завданнями нашого дослідження є вирішення наступних завдань: виявити семантичний об'єм модальних значень, що репрезентовані в рекламних текстах, виявити засоби вираження даних значень і встановити їх функціональний статус у межах інформативної категорії модальності турецького рекламного тексту. “Категорія” із

загально-філософської точки зору визначається Н. І. Кондаковим, як “широке поняття, в якому відображені найбільш загальні і суттєві ознаки, зв’язки і відношення предметів, знань об’єктивного світу” [2:240]. Текстова категорія за визначенням Т. В. Матвєєвої “ознака, яка властива всім текстам і без якої не може існувати жоден текст” [3:13]. Дослідження нами категорії модальності спрямоване на те, щоб “дати характеристику кожному виявленому зв’язку елементів системи окремо, отримати узагальнену характеристику всієї системи, тобто рекламного тексту як цілого, шляхом поєднання знань про елементи, що наповнюють текст” [4:18].

Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. Антропоцентрична спрямованість сучасної лінгвістичної науки обумовлює необхідність звернення уваги дослідників до різних аспектів, категорій і функцій мови “маркованих” людським фактором, що дозволяє осмислити системні зв’язки мовних явищ “зміст і форма яких відповідає потребам спілкування” [5:6]. Останнім часом лінгвістика значно розширила коло своїх досліджень, включивши в нього “всі аспекти мовленнєвої діяльності і мовленнєвої взаємодії” [6:65] і звертається до мови як до “атрибути людської діяльності” [7:16]. Реклама і є саме продуктом мовленнєвої діяльності, в яких людина заявляє про себе за допомогою модальних значень.

Категорія модальності – одна із важливих і актуальних проблем сучасних лінгвістичних розвідок. Їй присвячено досить багато робіт як в мовознавстві, так і в тюркології. Модальність, яка сприймається як “багатоаспектне семантичне явище” [8:32], є однією із стержневих категорій, що формують безпосередній зв’язок висловлювання з позамовною дійсністю, що охоплює “в мовах європейської системи всю тканину мови” [9:56] і є об’єктом довготривалої зацікавленості з боку вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Г. А. Золотова, А. Вежицька, Г. В. Колшанський, А. В. Бондарко, Є. І. Беляєва, С. С. Вауліна, С. В. Сорокін), які дали визначення основним поняттям, що пов’язані з визначенням семантичного об’єму, граматичного статусу, функціонального аспекту даної категорії і визначили основні засоби її вираження в мовознавстві. В сучасних розвідках модальність розглядається як текстова, а не лише як мовна категорія. Це, насамперед, дослідження Л. Михневич, Л. В. Серикової, З. Я. Тураєвої. Виокремлення

текстової модальності в окрему категорію є новим напрямом лінгвістичних досліджень і передбачає виділення різновидів модальності тексту як суб'єктивованих ракурсів оповіді. Наявність різновидів модальності тексту зумовлюється різноаспектістю сприйняття світу людиною, переломленням реальності під різними кутами крізь призму людської свідомості і відображення її в тексті. Властивістю модальності є вираження домінантної ознаки, яка дає уявлення про те, яке саме відношення до дійсності вважається основним і специфічним для модальності в кожному конкретному випадку. Актуальність роботи визначається загальною тенденцією сучасного мовознавства до вивчення текстових категорій в турецькому рекламному тексті та засобів їх репрезентації зокрема та відсутністю спеціальних робіт, що присвячені розкриттю змістовності категорії модальності турецьких рекламних текстів.

Метою пропонованої статті є визначення сутності текстової категорії модальності, як інформативної категорії тексту й аналіз особливостей функціонування засобів вираження модальних значень на матеріалі турецьких друкованих рекламних текстів.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є друковані турецькі рекламні тексти. Предметом дослідження в пропонованій статті є текстова категорія модальності й засоби її реалізації в турецькому рекламному тексті.

Матеріалом слугували друковані турецькі рекламні тексти, що репрезентують модальні значення.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Триває пошук тлумачень основ теорій модальності, як одного із важливих шляхів дослідження форм реалізації знаків мови в інтерпретації мовлення. В ХХ столітті було розглянуто основні типи модальності і проаналізовано її найважливіші форми реалізації, її граматичні і “надграматичні” показники, її функції і роль у формуванні повноцінних комунікативних структур. Незважаючи на значну кількість досліджень не вироблено чіткої системи критеріїв, які регламентують участь тих чи інших мовних засобів у формуванні модальних значень.

У вітчизняному мовознавстві концепція модальності як важлива семантична категорія, що розкриває відношення змісту речення (висловлення) до дійсності, була вперше сформульована В. В. Виноградовим, який вважав її “центральною мовною

категорією, що виявляється в мовах різних систем у не однакових формах” [9:74]. У працях західноєвропейських мовознавців початковий етап у вивченні даної категорії пов’язаний з іменем французького вченого Ш. Баллі, який стверджував, що “... не можна давати значення речення висловленню, якщо в ньому не виявлено хоча б якогось вираження модальності” [10:175]. Йому належить виділення диктума в змістовій структурі речення (об’єктивної семантичної константи) і модусу (суб’єктивної змінної константи), що стало основою для подальшого розмежування двох типів модальності – об’єктивної і суб’єктивної. Значення ролі категорії модальності у формуванні висловлення стало поштовхом для подальших розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів, а складність і багатоаспектність її смислової природи сприяли появі різних поглядів відносно семантичного об’єму даної категорії.

В. З. Панфілов, розглядає категорію модальності на рівні речення в тісному зв’язку з аналізом логічної категорії модальності й судження, виділяє два типи модальних значень: об’єктивну і суб’єктивну модальність, при цьому об’єктивна модальність “відображає характер об’єктивних зв’язків, що наявні в тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, зв’язки можливі, дійсні і необхідні” [11:32].

Суб’єктивна модальність “виражає оцінку з боку мовця ступеня знання цих зв’язків, тобто вказує на ступінь достовірності думки, що відображає ситуацію” [11:75]. Отже, одним із основних аспектів диференціації категорії модальності у вітчизняному мовознавстві є протиставлення об’єктивної і суб’єктивної модальності. Об’єктивна модальність, що виражає відношення про повідомлене до дійсності в плані реальності й потенційності, є однією з обов’язкових ознак висловлення. Об’єктивне в мовленні виражене через об’єктивні властивості об’єкта чи явища об’єктивної дійсності, а також обумовлено об’єктивними характеристиками суб’єкта як представника певного соціуму, оскільки більшість життєвих відносин збігаються у більшості груп людей у міру спільності тих чи інших об’єктивних характеристик. Об’єктивна модальність відображає об’єктивні зв’язки реальної дійсності.

У плані змістовності значення об’єктивної модальності традиційно обмежується трьома характеристиками і їх різновидами: можливості, необхідності й реальності існування певного факту

об'єктивної дійсності. Семантичною основою суб'єктивної модальності вважають оцінку, яка характеризується різноманітністю значень і їх відтінків. У зв'язку зі значним зростом зацікавлення проблемою суб'єктивної модальності постійно збільшується її об'єм за рахунок кількості нових значень. До семантичного вираження суб'єктивної модальності різними дослідниками додаються різні значення: порівняльної і абсолютної оцінки, значення забороненого чи дозволеного, експресивно-емоційної оцінки, значення істинності / хибності, ствердження / заперечення, потенційності / цілеспрямованості, категоричності / некатегоричності, можливого / неможливого.

Проблема комплексного дослідження модальності тексту, яка розглядається як продукт і процес пізнавально-комунікативної (текстової) діяльності, має, як зазначає А. Г. Баранов, широкий підхід до дослідження модальності, тому, що базується на гносеологічних принципах мовного буття, адекватності відображення дійсності й активності суб'єкту пізнання, що передбачає необхідність спиратися на досягнення філософії, психології, логіки в дослідженні мови [1:57]. Більшість дослідників вважають, що адекватний семантичний аналіз модальності можливий за рахунок її функціонування в мовленні, в комунікації, вищою одиницею якої є текст. Саме в тексті актуалізується значення всіх модальних одиниць, у результаті синтезу і взаємодії яких утворюється модальний зміст тексту, що є складне явище, що не дорівнює простій сумарності модальних значень одиниць, що складають текст. Г. Я. Солганік зазначає, що категорія модальності, належить до провідних категорій тексту, як важлива семантична категорія, що володіє внутрішньо-модальними і зовнішньо-модальними значеннями, де внутрішньо-модальне значення пов'язане з логічним розвитком тексту, а зовнішньо-модальні розвивають, конкретизують, диференціюють загальну модальність тексту й таким чином обумовлюють різноманітність форм [12:173].

Семантичну основу категорії модальності складають: предметна модальність, що відображає в тексті авторську модель дійсності й оцінна модальність, що модифікує предметну модальність додатковими якісно-оцінними ознаками про те, що повідомляються в тексті. Предметний аспект текстової модальності, що передає співвідношення між змістом тексту і реальною дійсністю з погляду

автора, містить в собі певну інформацію про предмет, особу, ситуацію, послугу, подію реальної дійсності: всі лексичні одиниці в тексті, всі синтаксичні конструкції, як і текст в цілому, актуалізовані. Вони виступають не як словникові лексеми і гіпотетичні синтаксичні конструкти, а як ті, що позначають конкретні предмети й реальні висловлення про конкретні факти і ситуації. Приналежність до дійсності чи актуалізація є необхідною ознакою будь-якого тексту, а отже і рекламного також. Наприклад: *Türk Ticaret Rehberi, şirketlerin birbirlerini fırsatını sağlamak amacıyla kurulmuş bir interaktif rehberdir. Türk Ticaret Rehberi aracılığıyla dünyadaki tüm şirketler Türkiye'deki bulmak istediği her şeyi bulabilirler. İnanıyoruz ki, alıcılar ve satıcılar birbirlerini en kısa süre içerisinde rehberimiz aracılığıyla bir araya geleceklerdir. Aramayı şirket, sektör yada ürün adlarına göre yapabilirsiniz. Türk Ticaret Rehberi, tüm aboneler için 35 web sayfalık web siteleri hazırlamaktadır.* / Турецький торговельний довідник був утворений з цілю представлення фірмам можливості знайти одна одну по Інтернету. За допомогою Турецького торговельного довідника будь-яка фірма знайде в Туреччині все, що необхідно. Сподіваємося, що використовуючи цей довідник, фірми знайдуть одна одну в найкоротший термін. Пошук фірми може проводитися по назві, сектору чи найменуванню товару. Турецький торговельний довідник, який займає 35 сторінок в Інтернеті, для всіх абонентів.

Дане рекламне повідомлення містить нейтрально-емоційну лексику, виражає ствердження, що за допомогою даного довідника, будь-яка фірма має можливість і змогу знайти необхідну інформацію. Отже, рекламний текст містить в собі категорію модальності в лексико-граматичному вираженні. Модальність у рекламному тексті розглядається як комунікативно-семантична категорія, що виражає суб'єктивне, але базується на об'єктивних факторах, відношення адресанта до інформації, що проявляється як результат вибору об'єкта об'єктивної дійсності, якісної оцінки текстових об'єктів і в способі відображення в тексті, де модальність виявляється в процесі інтеграції частин способів їх поєднання, в характері предикативних і релятивних відрізків рекламного тексту.

Особлива увага в нашому дослідженні присвячена проблемі співвідношення об'єктивної і суб'єктивної модальності тексту, зокрема й рекламного, що обумовлено насамперед браком у

лінгвістичних розвідках єдності в тлумаченні природи категорії об'єктивності й суб'єктивності. Виходячи із зазначених вище критеріїв цих понять, ми виділяємо об'єктивну модальність, як модифіковану категорію, основні ознаки якої виражені у вигляді граматичного показника, а суб'єктивну модальність, насичену високою мірою наявності в ній оцінного компонента, яка виражає відношення автора до рекламного повідомлення і є факультативною ознакою висловлення. Об'єктивна модальність – обов'язкова ознака будь-якого висловлення, що виражає приналежність інформації до дійсності в плані реальності/ірреальності. Наприклад можемо прослідкувати вираження ірреальності в турецькому рекламному тексті за допомогою умовного способу: *“Bugün birkaç otomobil dergisi karıştırırsanız iyi olur”*/ Якщо сьогодні ви переглянете декілька журналів про автомобілі, то буде добре.

Для всіх видів реклами – інформативної, переконливої – характерна текстова модальність реальності зі значенням вірогідності, що знаходить відображення у більшості випадків за допомогою використання наказового способу дії, наприклад реклама одного з найвідоміших банків Туреччини: *Şubelerimize gelin ya da talimatınız varsa kredinizi alın!* / Якщо у вас є вказівки приходьте до наших філіалів, беріть кредит!

Однак тип реклами, яка переконує, фактично передбачає змішання по шкалі достовірності із збереженням формальних показників модальності реальності, наприклад між “іміджем” і реальною дійсністю завжди існує “розрив” вірогідності. Суб'єктивна модальність, за допомогою якої проявляється відношення мовця до того, про що повідомляється, то тут уже існують відмінності залежно від типу жанрової приналежності рекламного тексту. Так рекламне повідомлення інформативного характеру містить нейтрально забарвлену лексику, тобто нові факти без авторської чи будь-якої оцінки; рекламі, що містить спонування властива логічна, раціональна, інтелектуальна оцінка фактів, що повідомляються (нові факти та їх оцінне забарвлення), а переконуючі рекламні тексти відрізняються перевагою емоційної оцінки, тобто нова оцінка вже відомих фактів. Отже характер суб'єктивної модальності є важливою ознакою для виявлення типу реклами.

Автор рекламного тексту, розраховуючи на певний комунікативних ефект, проводить відбір необхідних мовних засобів.

Картина світу, що моделюється в рекламному тексті, є пропущена через комунікативне завдання, що притаманне рекламному оголошенню, що й визначає ознаки функціонування тих чи інших мовних одиниць.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можемо констатувати, що текстова категорія модальності турецького рекламного тексту – поняття з досить широким спектром різноманітних характеристик і включає: оцінку рекламного повідомлення адресантом з позиції реальності чи ірреальності (гіпотетичності), оцінку відображеної ситуації з позиції можливості, необхідності чи бажаності здійснення певної дії; значення ствердження чи заперечення; емоційну і якісну оцінку змісту висловлювання.

Безумовно, лінгвістичні особливості турецького рекламного повідомлення не обмежуються описаними категоріями тексту. В подальшому ми розглянемо інші мовні засоби рекламного тексту. Увесь цей комплекс проблем, поряд з іншими лексико-стилістичними особливостями турецького рекламного тексту, є завданням для наших подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Г. Текст в функционально-прагматической парадигме / Анатолий Григорьевич Баранов. – Краснодар : КубГУ, 1988. – 148 с.
2. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Николай Иванович Кондаков. – [2-е изд.] – М. : Наука, 1975. – 720 с.
3. Матвеева Т. В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий / Тамара Вячеславовна Матвеева. – Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1990. – 172 с.
4. Воробьёва О. П. Текстовые категории и фактор адресата / Ольга Петровна Воробьёва. – К. : Вища школа, 1993. – 200 с.
5. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / [Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова] ; за общ. ред. Г. А. Золотовой. – М. : Изд-во Ин-та русс. яз. им. В. В. Виноградова РАН, 2004. – 544 с.
6. Арутюнова Н. Д. Бытийные предложения / Нина Давидовна Арутюнова, Евгений Николаевич Ширяев – М. : Русский язык, 1983. – 198 с.
7. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : КомКнига, 2005. – 232 с.
8. Сорокін С. В. Турецька й українська мови в системі координат “Вид – час – модальність” : [монографія] / Сергій Володимирович Сорокін. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2009. – 341 с.
9. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 560 с.
10. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М. : Либроком, 2009. – 392 с.
11. Панфилов В. З. Взаимоотношение языка и мышления / Владимир Зиновьевич Панфилов. – М. : Наука, 1971. – 184 с.
12. Солганик Г. Я. К проблеме модальности текста / Григорий Яковлевич Солганик // Русский язык. Функционирование грамматических категорий. Текст и контекст : сб. науч. трудов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – С. 173–180.

СЛІПЕЦЬКА В. Д.

*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

ЛЕКСИЧНА ДОВЖИНА АНГЛІЙСЬКИХ ІНТРАГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА, АЕРОКОСМІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВИ

У статті йдеться про лексичну, графічну довжину інтрагалузових термінів галузей штучного інтелекту, матеріалознавства, аерокосмічних технологій та фінансово-економічної справи. В усіх чотирьох англійських термінологіях розподіл термінів за лексичною, графічною довжиною має багато спільного: 50 % термінів припадає на двокомпонентні одиниці, 10 % – на однокомпонентні одиниці. З-поміж чотирьох термінологій дещо вирізняється термінологія аерокосмічних технологій. Це єдина термінологія у якій ми зафіксували семи- та восьмикомпонентні одиниці. Взаємозв'язок між лексичною та графічною довжиною термінів та частотою їх використання у текстах підлягає закону Ципфа: коротші терміни вживаються частіше.

Ключові слова: інтрагалузовий термін, взаємозв'язок, лексична довжина, графічна довжина, частота терміна.

В статье исследуется лексическая, графическая длина интраотраслевых терминов искусственного интеллекта, материаловедения, аэрокосмических технологий и финансово-экономической отрасли. В четырех терминологиях распределение терминов за лексической, графической длиной имеет много общего. Двухкомпонентные термины составляют 50 %, однокомпонентные – 10 %. Из четырех терминологий терминология аэрокосмических технологий несколько отличается. Это единственная терминология в которой функционируют семи-, восьмикомпонентные единицы. Взаимосвязь между лексической и графической длиной интраотраслевых терминов и их частотой функционирования в текстах объясняется законом Ципфа: короткие термины используются чаще.

Ключевые слова: интраотраслевой термин, взаимосвязь, лексическая длина, графическая длина, частота термина.

The article focuses on the lexical, graphical lengths of intradomain terms that function in English terminologies of artificial intelligence, metal processing, aerospace technologies, finance and economics. The division of intradomain terms according to lexical, graphical lengths has much in common: two-component terms constitute 50 %, one-component terms constitute 10 %. The English terminology of aerospace technologies differs from three other terminologies. Seven-component, eight-component terms function in texts that belong to this terminology. There exists the correlation between the term length and its frequency. This correlation is explained by Zipf's Law: short terms are of high frequency.

Key words: intradomain term, correlation, lexical length, graphical length, term frequency.

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці термінознавчі дослідження можна поділити на дві групи: роботи загальнотеоретичного характеру, в яких розглядається специфіка терміна, його властивості тощо [1], та описи термінологій окремих

галузей [2; 3]. Проте комплексне зіставлення різних галузевих термінологій в межах однієї мови не виконувалося. **Актуальність** дослідження визначається загальною тенденцією сучасного мовознавства, спрямованою на зіставні студії. Йдеться про зіставлення різних термінологічних систем в межах тієї самої мови.

Науковий текст з будь-якої тематики містить інтрагалузові терміни “спеціальні терміни тієї галузі знання, якій належить текст” [4:15]. Не є винятком і тексти зі штучного інтелекту, матеріалознавства, аерокосмічних технологій, фінансово-економічної справи. Однією з вимог до терміна є лаконічність [5; 6]. Це спонукає нас до врахування такої ознаки, як довжина терміна. Під лексичною довжиною терміна ми розуміємо кількість кореневих морфем повнозначних слів. Довжина лексичної одиниці, зокрема слова, у контексті синергетичної лінгвістики визнається важливим чинником самоорганізації мовної системи [7]. Вона корелює з частотою слова, його віком, коефіцієнтом полісемії. Досліджується зв'язок довжини слова з такими когнітивними характеристиками, як швидкість розпізнавання його смислу [8], запам'ятовування та пригадування [9] тощо. У стилеметричних працях активно досліджується зв'язок довжини слова із жанром та / чи авторством текстів [10; 11]. Довжина терміна корелює з його семантичною складністю та інформаційною насиченістю [12]. Семантична складність терміна тут розглядається в аспекті моносемії. Вважається, що чим більший інтенціонал значення, тим семантично складніший термін (і більша його інформаційна насиченість), пор. *image : color image : computer generated image (1)*.

Мета дослідження – з'ясувати спільні та відмінні риси довжини інтрагалузових термінів штучного інтелекту, матеріалознавства, аерокосмічних технологій, фінансово-економічної справи.

Об'єкт – інтрагалузові терміни зі штучного інтелекту, матеріалознавства, аерокосмічних технологій, фінансово-економічної справи.

Предмет – лексична, графічна довжина інтрагалузових термінів.

Емпіричну базу дослідження складають терміни, отримані шляхом суцільної вибірки з наукових статей (теоретичного характеру) технічного та гуманітарного напрямів. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу – 5851 термін (за галузями, відповідно: штучний інтелект – 1499, матеріалознавство – 1466, аерокосмічні технорлогії – 1436, фінансово-економічна справа – 1450).

Інтенціонал значення слова чи (терміна) можна експлікувати шляхом аналізу відповідної дефініції. Проте це досить трудомістка операція, а у нашому випадку практично нездійсненна, оскільки більшість термінів штучного інтелекту, які функціонують у сучасних наукових текстах, не зафіксована у словниках (принаймні, доступних нам). Тому саме через структурну складність термінів, зокрема їхню довжину, матимемо змогу хоч би приблизно оцінювати семантичну складність та інформаційну насиченість термінів.

Так само, як довжину слова можна вимірювати по-різному – кількістю фонем, графем, складів, морфем [13], по-різному можна визначати і довжину терміна. Найчастіше враховують кількість складів та літер. Е.Ф.Скороходько запропонував розгорнуту номенклатуру оцінок довжини терміна: синтаксичну (кількість слів у складі терміна), лексичну (кількість кореневих морфем), словотвірну (загальну кількість морфем – кореневих і словотвірних) та графічну (кількість літер) [14].

Лексична довжина інтрагалузових термінів у чотирьох досліджених термінологіях складає в середньому 2,381 компонента, за галузями: штучний інтелект – 2,275, аерокосмічні технології – 2,728, матеріалознавство – 2,248, фінансово-економічна справа – 2,262. У трьох випадках (штучний інтелект, матеріалознавство, фінансово-економічна справа) різниця несуттєва (статистично незначуща). Проте аерокосмічні терміни демонструють більшу, порівняно з трьома іншими галузями, довжину (ймовірність помилки $p=0,000000$). Таким чином, можна стверджувати, що, принаймні для деяких галузей, довжина може слугувати дистинктивною ознакою термінологій.

Крім середньої лексичної довжини, було обчислено також розподіл термінів за цим параметром, тобто кількість одиниць різної довжини. Табл. 1 презентує розподіл термінів чотирьох досліджуваних термінологій (штучний інтелект *AI*, аерокосмічні технології *AS*, матеріалознавство та обробка металу *MP*, фінансово-економічна справа *FE*) за довжиною, тобто за кількістю кореневих морфем *L*. Позначення у таблиці: *N* – кількість термінів відповідної довжини у вибірці, *Sum* – накопичена кількість, тобто сумарна кількість термінів, які мають таку чи меншу довжину, % – частка термінів у відсотках до загальної кількості інтрагалузових термінів відповідної дисципліни, *C%* – накопичена частка термінів.

Таблиця 1

Розподіл термінів за довжиною у різних галузях

L	AI				AS			
	N	Cum	%	C%	N	Cum	%	C%
1	111	111	9,9	9,9	80	80	7,0	7,0
2	665	776	59,5	69,4	475	555	41,7	48,8
3	279	1055	25,0	94,4	383	938	33,7	82,4
4	53	1108	4,7	99,1	120	1058	10,5	93,0
5	7	1115	0,6	99,7	50	1108	4,4	97,4
6	3	1118	0,3	100	16	1124	1,4	98,8
7					12	1136	1,1	99,8
8					2	1138	0,2	100
L	MP				FE			
	N	Cum	%	C%	N	Cum	%	C%
1	150	150	12,8	12,8	139	139	13,8	13,8
2	683	833	58,4	71,2	549	688	54,5	68,3
3	255	1088	21,8	93,0	246	934	24,4	92,8
4	62	1150	5,3	98,3	63	997	6,3	99,0
5	20	1170	1,7	100	9	1006	0,9	99,9
6	1	1174	0,1	100	1	1007	0,1	100

В усіх чотирьох термінологіях розподіл термінів має багато спільного. Близько половини термінів припадає на двокомпонентні одиниці, чверть – на трикомпонентні, приблизно десять відсотків – на однокомпонентні терміни. Схожість розподілу особливо наочно виявляється на графічному зображенні (рис. 1).

З-поміж чотирьох термінологій дещо вирізняється за розподілом аерокосмічна. В ній відносно менше одно- та двокомпонентних одиниць, натомість більше довших термінів. Крім того, це єдина термінологія, у якій ми зареєстрували семи- та восьмикомпонентні терміни, наприклад: *aerolastic tiltrotor wind-tunnel model*, *airplane-mode aerolastic stability testing*, *augmented frequency-dependent pressure-coupled combustion response*, *four-bladed semi-articulated soft-inplane rotor system* (2).

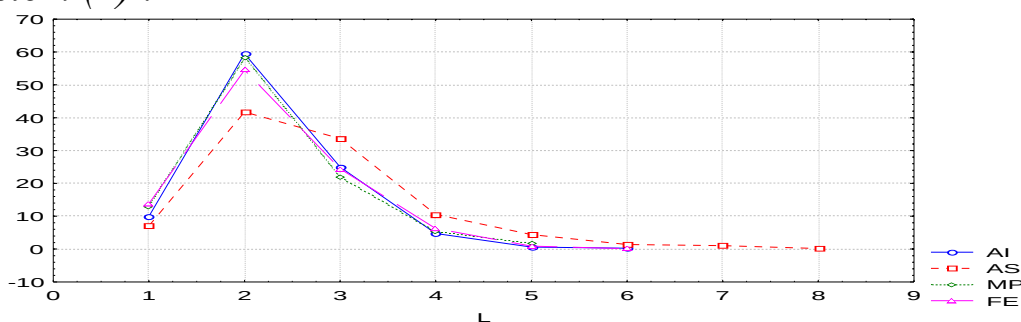

Рис. 1. Розподіл спеціальних термінів за довжиною

Однак слід констатувати, що тенденції розподілу залишаються незмінними. Криві розподілу решти термінологій майже збігаються. Таким чином, враховуючи, що чотири досліджені терміносистеми належать до різних за характером галузей знання, можна зробити висновок, що розподіл термінів за лексичною довжиною – це одна з термінологічних універсалій.

Схожий вигляд має також розподіл за графічною довжиною – кількістю літер. На рис. 2 відображено узагальнений розподіл термінів усіх чотирьох термінологій за цим параметром.

Розподіл термінів як і за лексичною довжиною (кількістю кореневих морфем), так і за графічною довжиною (кількістю літер) суттєво відрізняється від розподілу мовних одиниць згідно з відомим законом Ципфа. За цим законом чим коротша одиниця, тим більша її частота. Щоправда, це стосується, в першу чергу, частоти у тексті, а вище йшлося про частоту термінів у системі мови, у словнику. Якщо врахувати частоту термінів у текстах, характер їх розподілу за довжиною дещо змінюється – частота однокомпонентних термінів збільшується, а багатокомпонентних – зменшується. Проте і в цьому разі найчастотнішими залишаються двокомпонентні терміни.

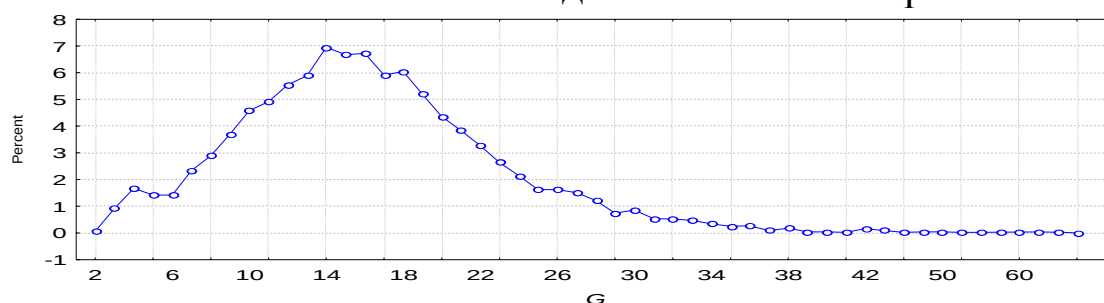

Рис. 2. Розподіл термінів за графічною довжиною

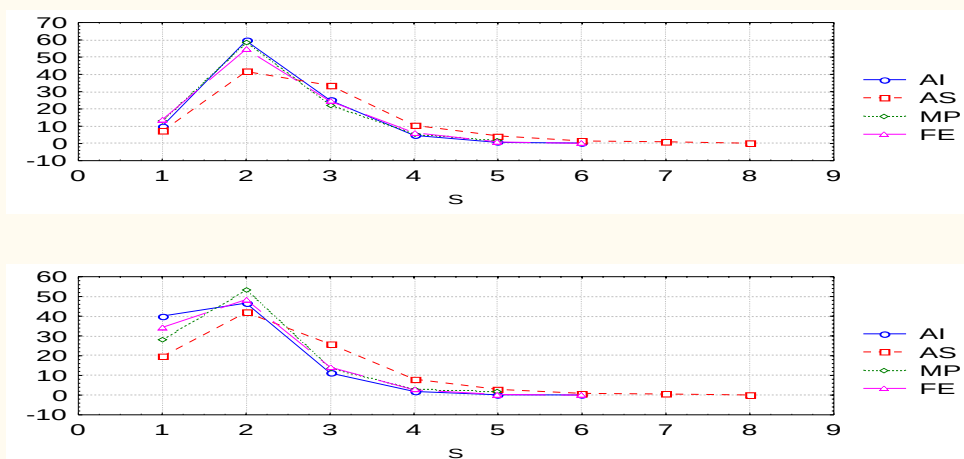

Рис. 3. Розподіл термінів за довжиною у словнику і у тексті

На рис. 3 зображено розподіл термінів за довжиною у словнику (верхні графіки) та у тексті (нижні графіки). Ймовірна причина відхилення наших даних від закону Ципфа полягає ось у чому. Ципф у своїх спостереженнях виходив з принципу найменших зусиль (у Мартіне – принцип економії). Але ж у комунікативному акті беруть участь дві сторони – „мовець” і „слухач”. І ставлення їх до економії мовленнєвих зусиль різне. Якщо для мовця вигідно користуватися короткими мовними одиницями, то для слухача це – не кращий варіант. Адже у цьому разі йому неодмінно доводиться стикатися з полісемією, витрачаючи зайві зусилля на пошуки відповідного значення. В загальнолітературній мові баланс сил – на боці мовця. Тому тут діє принцип найменших зусиль Ципфа.

Розходження спостережених даних з типовими для принципу Ципфа стосується зв'язку між довжиною та кількістю різних термінів у словнику й у тексті. В той же час залежність між лексичною, графічною довжиною термінів та частотою їх використання у текстах підлягає загальному закону: коротші терміни вживаються частіше (табл. 2).

Залежність між лексичною довжиною термінів та частотою вживання особливо чітко спостерігається при графічному зображенні (рис. 4).

Таблиця 2

Залежність частоти вживання терміна від його довжини

№ п/п	Кількість структурних компонентів, <i>L</i>	Середня частота	95-відсотковий довірчий інтервал		Кількість термінів
			Нижня границя	Верхня границя	
1	1	9,017	7,420	10,613	480
2	2	2,708	2,454	2,962	2372
3	3	1,706	1,586	1,826	1163
4	4	1,483	1,305	1,661	298
5	5	1,686	1,144	2,228	86
6	6	1,150	0,921	1,379	20
7	7	1,000	-	-	12
8	8	1,000	-	-	2

9	В середньому	3,014	2,783	3,245	4433

На рис. 4 суцільна лінія відображає середню частоту вживання, короткі горизонтальні риси окреслюють межі довірчого інтервалу.

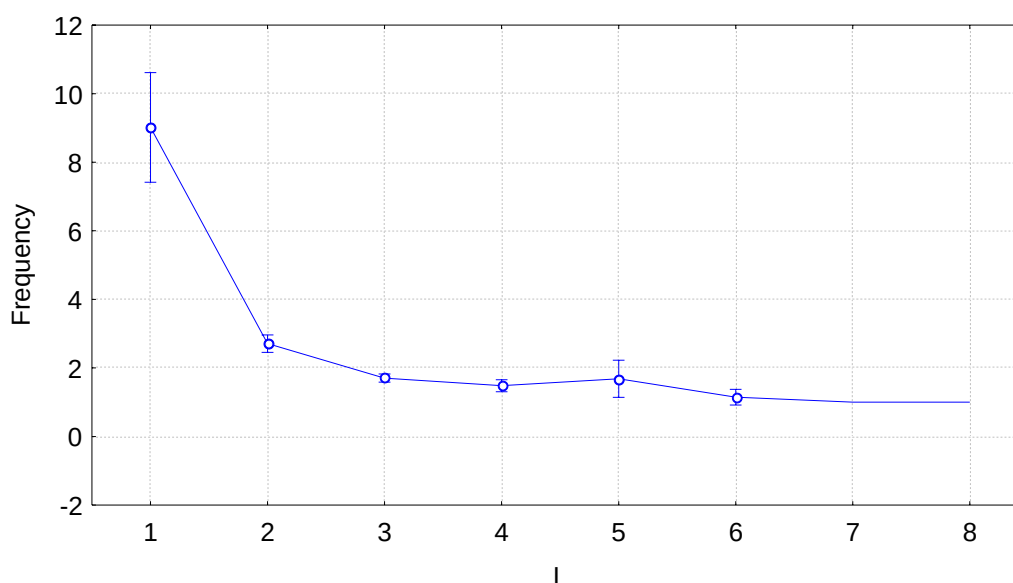

Рис. 4. Залежність частоти вживання терміна від його довжини

У термінології величезна кількість нових понять. Використання коротких мовних знаків на їх позначення спричиняє розвиток полісемії, активне використання семантичного термінотворення, зменшення ступеня вмотивованості термінів. Все це суттєво погіршує комунікативний клімат. Тому в термінологічній лексиці компроміс між поглядами мовця й слухача на економію зусиль, так само як і компроміс між різними, часто протилежними, вимогами до терміна, привів до того, що сформувалася лише відносно невелика кількість коротких, однокомпонентних, термінів на позначення базових понять. Основна маса спеціальних термінів налічує по два-три компоненти. Дослідження В.Д.Б'ялика виявили, що саме такі терміни є краще умотивовані [15]. Складні спеціальні поняття вимагають складніших мовних знаків, таких, що налічують більше трьох компонентів.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення довжини **екстрагалузових** термінів, які функціонують у англomовних наукових текстах зі штучного інтелекту,

матеріалознавства, аерокосмічних технологій, фінансово-економічної справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д'яков А. С. Основи термінотворення / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько; – К. : КМ Academia, 2000. – 216 с.
2. Дерді Е. М. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Емма Тіберіївна Дерді ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 21 с.
3. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ірина Миколаївна Гумовська ; Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2000. – 19 с.
4. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : [монографія] / Едуард Федорович Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
5. Гринев С. В. Введение в терминоведение : [монография] / Сергей Васильевич Гринев. – М. : Московский лицей, 1993. – 310 с. : табл. – Библиогр. : с. 300–309.
6. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія : [навч. посіб.] / Едуард Федорович Скороходько. – К. : УІІМ, 2002. – 76 с.
7. Ziegler A. Word Length in Romance Languages // Quantitative Linguistics. – 2000. – Vol. 7, № 1. – P. 65–68.
8. New, Boris et al. Reexamining the Word Length Effect in Visual Word Recognition // Psychonomic Bulletin & Review. – 2006. – Vol. 13, № 1. – P. 45–52.
9. Cowan N. List Composition and the Word Length Effect in Immediate Recall N. Cowan // Psychonomic Bulletin & Review. – 2003. – Vol. 10, № 1. – P. 74–79.
10. Antic Gordana. Word Length and Frequency Distributions in Different Text Genres / Antic Gordana // Proceedings of the 29th Annual Conference [“From Data and Information Analysis to Knowledge Engineering”], (March 9–11 2005). – Magdeburg, 2005. – P. 18–26.
11. Grzybek P. Quantitative Text Typology. The Impact of Word Length / P. Grzybek // Classification. – The Ubiquitous Challenge. Springer, Heidelberg, 2005. – P. 53–64.
12. Скороходько Е. Ф. Сіткове моделювання лексики: лінгвістична інтерпретація параметрів семантичної складності // Мовознавство : наук. теор. журнал / гол. ред. Віталій Григорович Складенко. – К., 1995. – № 6. – С. 19–28.
13. Kelih E. Classification of Author and/or Genre? The Impact of Word Length / E. Kelih // Classification. – The Ubiquitous Challenge. Springer, Heidelberg, 2005. – P. 498–505.
14. Скороходько Э. Ф. Семантическая продуктивность и семантическая емкость слова в общеупотребительной и терминологической лексике: некоторые количественные характеристики / Эдуард Федорович Скороходько // Научно-техническая информация. – Серия 2. – 1997. – № 2. – С. 1–13.
15. Бялик В. Д. Структурно-семантические особенности и мотивированность научно-технических терминов в современном английском языке (на материале терминологии вычислительной техники) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук / В. Д. Бялик ; Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1986. – 25 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bunke H. Recent Advances in Graph Matching / H. Bunke, B. T. Messmer // International J. of Pattern Recognition and Artificial Intelligence. – 1997. – Vol. 11, № 1. – P. 169–203.
2. Campanile L. F. Aerodynamic and aeroelastic amplification in adaptive belt-rib airfoils / Lucio Flavio Campanile, Stefan Anders // Aerospace Science and Technology. – 2005. – № 9. – P. 55–63.

СТОЛЯРОВА А. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ДІЄСЛІВНИХ КАТЕГОРІЙ СПОСОБУ, ЧАСУ ТА СТАНУ В НОВОГРЕЦЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ

У статті досліджено та пояснено специфіку функціонування категорій способу, часу та стану дієслова в текстах новогрецьких законодавчих документів з комунікативно-прагматичних позицій, виявлено розбіжності у їхньому функціонуванні в законодавчих текстах різних жанрів та з'ясовано причини таких розбіжностей. Пропонована стаття становить першу у вітчизняній та грецькій елліністиці спробу аналізу прагматично значущих морфологічних особливостей дієслів у сучасних новогрецьких законодавчих текстах.

Ключові слова: законодавчий текст, кодекс, категорія, спосіб, час, стан, перформатив.

В статье рассматривается специфика функционирования категорий наклонения, времени и залога глаголов в текстах новогреческих законодательных документов с коммуникативно-прагматических позиций, выявляются различия в их функционировании в законодательных текстах различных жанров и раскрываются причины данных различий. Настоящая статья является первой в отечественной и греческой эллинистике попыткой анализа прагматически значимых морфологических особенностей глаголов в современных новогреческих законодательных текстах.

Ключевые слова: законодательный текст, кодекс, категория, наклонение, время, залог, перформатив.

The article focuses on the peculiarities of functioning of the verb categories of mood, tense and voice in the Modern Greek legislative texts. These peculiarities are viewed through the prism of the communicative and pragmatic approach. The author establishes the differences in the use of the categories in question in different genres of legislative texts and explains the reasons of such differences. The analysis of morphological peculiarities of verbs significant from pragmatic point of view in Modern Greek legislative texts constitutes the first attempt in both Greek and Ukrainian linguistics.

Key words: legislative text, code, category, mood, tense, voice, performative.

Тексти офіційно-ділового стилю, до яких належать зокрема законодавчі та процесуальні документи, досить тривалий час перебувають у фокусі уваги лінгвістичної науки, проте продовжують залишатися об'єктом пильної уваги дослідників, про що свідчать виконані упродовж останніх двадцяти років дисертації та видані монографії, в тому числі в Україні ([1], [2], [3], [4]) та в Росії ([5], [6], [7], [8], [9], [10]).

Якщо до останнього часу мовні особливості текстів юридичних документів розглядалися здебільшого ізольовано від екстралінгвістичної дійсності або з мінімальним її урахуванням, про що свідчать праці російських учених, зокрема А. Ушакова [11], А. Піголкіна [12], авторів

монографії “Язык закона” [13], та інших зарубіжних дослідників ([14], [15], [16], [17], [18], [19]), то з формуванням у лінгвістиці комунікативно-прагматичної дослідницької парадигми як частини загальнонаукового антропологічного підходу стилістичні особливості законодавчих текстів на всіх мовних рівнях, їхня композиційна будова почали розглядатися як прагматично зумовлені, як такі, що становлять результат впливу позамовних чинників.

Отож, **актуальність** обраної теми зумовлено загальною комунікативно-прагматичною орієнтацією сучасних лінгвістичних досліджень та, зокрема, відсутністю ґрунтовних розвідок з обраної теми як у вітчизняній, так і в грецькій елліністиці.

У цій статті ми ставимо за **мету** дослідити та пояснити специфіку функціонування категорій способу, часу та стану дієслова в текстах новогрецьких законодавчих документів з комунікативно-прагматичних позицій, виявити розбіжності у їхньому функціонуванні в законодавчих текстах різних жанрів та з’ясувати причини таких розбіжностей.

Матеріалом правлять тексти чинних кримінального, кримінально-процесуального кодексів та спеціальних кримінальних законів Греції (у подальшому – КК, КПК та СКЗ відповідно) останніх десяти років загальним обсягом близько 1000 сторінок.

Предмет розвідки становлять прагматично значущі особливості використання колективним автором законів способу, часу та стану дієслова в обраних для аналізу законодавчих текстах. **Об’єктом** розгляду виступає, відповідно, уся сукупність дієслів, вживаних в аналізованих текстах.

Наукову новизну статті зумовлено тим, що в ній уперше в грецькій та вітчизняній елліністиці проведено аналіз прагматично значущих морфологічних особливостей дієслів у сучасних новогрецьких законодавчих текстах.

1. Спосіб дієслова. У плані морфології дієслова тексти КК, КПК та СКЗ Греції розкривають перед дослідником дивну річ, яку на перший погляд важко пояснити: незважаючи на те, що законодавчий текст як такий формулює норми поведінки, яким має слідувати громадянин, та містить інструкції для представників влади стосовно дій, до яких вони мають вдатися у випадку порушення громадянами цих норм, в аналізованих законодавчих текстах неможливо знайти приклад речення, де б дієслово стояло в наказовому способі. Переважна більшість дієслів стоять у дійсному способі. Наведемо декілька прикладів:

Ποινή δεν επιβάλλεται παρά μόνο για τις πράξεις εκείνες για τις οποίες ο νόμος την είχε ρητά ορίσει πριν από την τέλεσή τους [ст. 1 ΚΚ].

‘Οποιος επαιτεί από φυγοπονία ή από φιλοχρηματία ή κατά συνήθεια τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών μηνών [ст. 407 ΚΚ].

‘Όταν η απόφαση σε ποινική δίκη εξαρτάται από άλλη ποινική δίκη ... η πρώτη αναβάλλεται ωσότου εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση στη δεύτερη δίκη [ст. 59 ΚΠΚ].

Η αποκατάσταση ... διατάσσεται από το συμβούλιο εφετών στην περιφέρεια του οποίου κατοικεί μόνιμα εκείνος που τη ζητεί [ст. 531 ΚΠΚ].

Τα μεταφορικά μέσα ή ψυκτικοί χώροι που χρησιμοποιήθηκαν για τη διάπραξη της ζωοκλοπής ή ζωοκτονίας ... κατάσχονται και παραδίδονται στην πλησιέστερη Τελωνειακή Αρχή για τη φύλαξη μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης [ст.5 СΚЗ 1300/1982].

Τα μνημεία καταγράφονται, τεκμηριώνονται και καταχωρούνται στο Εθνικό Αρχείο Μνημείων που τηρείται στο Υπουργείο Πολιτισμού [ст. 4 СΚЗ 3028/2002].

Необхідно зазначити, що така особливість, як майже повна відсутність у текстах законодавчих актів дієслів у наказовому способі, притаманна не лише текстам грецьких законів, а й аналогічним текстам іншими європейськими мовами, зокрема французькою. На згадану особливість законодавчих текстів вперше звернули увагу фахівці з філософії права, серед них Ж. Ре [20], Р. Капітан [21], Г. Мотульський [22]. Ґрунтовному аналізу цього явища присвячені праці М. Війє [23], Ж. Каліновського [24], П. Амселека [25] та інших дослідників. Констатують розповідну форму викладу правових норм у кодифікаційних актах також російський дослідник А. Піголкін [12:19] та грецький юрист К. Стаматис [26:168].

Як зазначає П. Амселек [25:114], перші з дослідників, що звернули увагу на використання індикативу у формулюванні правових норм, не могли дати цьому явищу належного пояснення. Зокрема Р. Капітан зазначав: “Індикатив та імператив – це два способи відмінювання дієслів. Ці два способи виражають два відмінних поняття, які ми також можемо називати індикативом та імперативом. Опозиція індикатива та імператива – це опозиція між тим, що є, та тим, що має бути” [21:1]. Зрозуміло, що така позиція не могла допомогти вченому пояснити явище не просто поодиноких випадків присутності, а виключної переваги в текстах законодавчих актів дієслів у індикативі та змушувала його вдаватися до надуманих пояснень.

Ж. Ре вбачав причину присутності в законах індикативу в тому, що вони містять не стільки самі норми права, скільки своєрідне доктринальне представлення їхнього змісту. Іншими словами, мова закону є описовою та являє собою не що інше, як метамову [20:45]. Полемізуючи з таким поясненням, М. Війє зазначає, що якщо самі норми не містяться навіть у законах, тоді є сумніви з приводу того, чи існують вони взагалі [23:39]. Сам же він схильний вважати, що основною метою правового дискурсу є визначення статусу кожного суб'єкта права та інформування кожного про те, що є [23:46].

Ряд дослідників, серед яких Г. Мотульський, вбачають причину феномену в тому, що законодавець має тенденцію до формулювання норм права в евфемістичній формі [22:13]. В цьому поясненні є зерно істини, адже спонукання може виражатися в імпліцитній формі. Приклади імпліцитного спонукання наводить і Війє [23:39–40]: “*Cet exposé dure depuis une heure*” = “*Passez à la conclusion !*” (“Ця доповідь триває протягом години” = “Переходьте до висновків!”), “*On ne fume pas ici*” = “*Ne fumez pas !*” (“У нас не палять” = “Не паліть тут!”). Це пояснення наближає нас до осягнення означеної проблеми, проте не є достатнім, щоб пояснити, чому використання індикативу, як змушені визнати самі дослідники [25:116], не лише нічого не змінює в нормативному, регулятивному характері законодавчого тексту і не перешкоджає розумінню його норм, а навпаки, виступає оптимальним засобом їхнього вираження.

Ключ до пояснення цієї проблеми може дати теорія перформативів Дж. Остіна [27], теорія мовленнєвих актів Дж. Серля [28] та їхня інтерпретація іншими дослідниками, зокрема фахівцями з філософії права, серед яких ідеї Остіна та Серля знайшли найбільший відгук, адже робити щось за допомогою слова – це безпосередня функція права. Фахівці з філософії права поділяються на два табори в залежності від того, як вони співвідносять мовленнєві акти з перформативами. Перша група, до якої належать зокрема Л. Фергюсон, Т. Гізберт-Студніцький та Ж. Лего, захищає ідею Остіна про те, що поняття “мовленнєві акти” відноситься до поняття “перформатив” як загальне до часткового. Іншими словами, вони стверджують, що якщо кожний перформатив є мовленнєвим актом, то не кожний мовленнєвий акт є перформативом. Представники ж другого табору, серед яких М. Блек, Л. Коен, М. Фурберг, І. Хеденіус, вважають теорію перформативів та теорію мовленнєвих актів двома різними теоріями, з огляду на що ці поняття не

перебувають у відношеннях загального та часткового [29:171]. У світлі такого підходу будь-який мовленнєвий акт може характеризуватися перформативністю.

На нашу думку, саме погляд на перформативність як на особливу якість мовленнєвого акту і дозволяє пояснити, чому формулювання правових норм у кодексах та досліджуваних законах за допомогою індикатива не перешкоджає їхній ідентифікації як правил, обов'язкових для виконання. Будь-який мовленнєвий акт, експліцитно або імпліцитно виражений, може бути перформативом, якщо його виголошено за певних умов та певними особами. У кодексах та інших законах законодавець постулює правила поведінки, надає існуючим речам юридичного статусу чи навіть постулює існування в юридичній дійсності речей, які насправді не існують, – тобто створює особливу юридичну дійсність, що складається зі звичайних та суто юридичних реалій. Кожний законодавчий акт є перформативом, причому його особливим різновидом – юридичним перформативом, який, на відміну від неюридичних, вирізняється об'єктивністю та універсальністю: всі його норми є обов'язковими для виконання та тягнуть за собою відповідні юридичні наслідки, оскільки їх виголошено уповноваженою на те особою за відповідних обставин. Чинність викладених у кодексах та інших законах норм визначається та підкреслюється рамковою фразою, що виражає фундаментальну норму та вводить текст закону. Вона являє собою класичний перформатив з усіма його формальними ознаками, зокрема дієсловом *αποφασίζω* у першій особі монархічної множини [30:87], [31:520–522]. Так, рамкова фраза КК Греції має такий вигляд:

Ο πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας έχοντας υπ' όψη τις διατάξεις του άρθρου 36 παρ.2 εδ.2 και 3 (ΦΕΚ 182 Α'), με πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης αποφασίζουμε:

Το κείμενο του Ποινικού Κώδικα, όπως ήδη ισχύει και μεταλωττίστηκε στη δημοτική από την επιτροπή του άρθρου 36 παρ.1 του ν. 1406/83, έχει ως εξής: ...

Таку ж форму має і рамкова фраза КПК, з тією лише різницею, що в ній замість КК згадується КПК.

Зважаючи на те, що рамкова фраза вказує на юридичну перформативність досліджуваних текстів, що передбачає обов'язковість для виконання та універсальність викладених у них норм, видається зайвим їхнє формулювання в імперативній формі, адже нагромадження дієслів у наказовому способі лише переобтяжувало б текст та робило б

його надто тенденційним та категоричним. Отже, доходимо висновку, що норми КК, КПК та СКЗ мають імпліцитну форму вираження за допомогою дійсного способу дієслів, оскільки їхня чинність визначається відповідними умовами прийняття цих документів уповноваженими на те особами та підтверджується класичною перформативною рамковою фразою, що міститься на початку кожного з документів і передуює викладенню норм.

2. Часові форми дієслів. Загальновизнаною ознакою текстів офіційно-ділового стилю, в тому числі й законодавчих текстів, є висока частотність використання в них форм теперішнього часу. Аналіз текстів КК, КПК та СКЗ свідчить про те, що в них вживаються всі часи, наявні в системі новогрецької мови, окрім майбутнього перфекту, проте найуживанішим є теперішній час. Згідно зі здійсненими нами підрахунками у КК 54 % дієслів (53 % у Загальній частині та 55 % в Особливій частині) стоять у формі теперішнього часу. У КПК ж ця цифра сягає 90 %. Кількісне переважання форм теперішнього часу в тексті КПК пов'язане передусім з тим, що в ньому домінує констатація принципів кримінального провадження, з огляду на що форми теперішнього часу зосереджені не лише в головних реченнях, а й у більшості підрядних. Натомість у КК переважає опис ситуацій. В головних реченнях, що містяться в ньому, також переважає теперішній час, проте, водночас там виникає необхідність уточнити, що чому передуює, що відбулося до дії, позначеної дієсловом головного речення тощо. Велика ж кількість підрядних, у значній частині яких використовуються інші часові форми, і зумовлює процентне зменшення форм теперішнього часу в тексті КК.

Αν χορηγήθηκε αμνηστία, χάρη, αναστολή δίωξης, απόλυση υπό όρο ή επήλθε παραγραφή ή αφέθηκε οπωσδήποτε η ποινή για ένα ή περισσότερα από τα εγκλήματα που συρρέουν και των οποίων οι ποινές προσμετρήθηκαν κατά τις διατάξεις των προηγούμενων παραγράφων, εξακολουθεί η εκτέλεση των υπόλοιπων ποινών ... [ст.94 п.3 КК].

Аналогічні підрахунки часових форм, що використовуються в текстах СКЗ показали, що в них частка дієслів у теперішньому часі є такою ж, як і в КПК, та дорівнює 90 %.

Важливо підкреслити втім, що провідне місце теперішнього часу в досліджуваних законодавчих текстах визначається не лише кількісним переважанням форм теперішнього часу, а насамперед тим, що саме в теперішньому часі стоять присудки в головних реченнях складнопідрядних речень, які становлять переважну більшість в

означених текстах, а також у простих реченнях, тоді як використання інших часових форм обмежено підрядними реченнями. Отже, можна стверджувати, що досліджувані тексти написані в теперішньому часі. З одного боку, використання законодавцем теперішнього часу як провідного підкреслює чинність норм відповідного законодавчого акту щоразу, коли до нього звертається адресат, оскільки він постулює їх як щось існуюче в даний момент. З іншого боку, вживання теперішнього часу дозволяє досягти категоричності висловлювання, не переобтяжуючи текст деонтичними маркерами – “повинен”, “зобов’язаний” тощо, оскільки завдяки використанню теперішнього часу сутність норм представляється як щось дане, об’єктивно існуюче, незалежне від наших бажань – те, чого змінити не можна.

3. Стан дієслів. Відомо, що офіційно-діловому стилю на рівні морфології притаманна підвищена частотність уживання дієслів у пасивному стані. Підвищений рівень присутності дієслів у пасивному стані в текстах офіційно-ділового стилю та зокрема в законодавчих текстах пояснюється цілою низкою причин. По-перше, вживання дієслів-присудків у пасивному стані сприяє досягненню безособовості, загальності та об’єктивності офіційного тексту, оскільки дозволяє не називати суб’єкта дії – ані уповноважених органів влади, ані фізичних осіб як суб’єктів права:

Η ποινή που εκτίθηκε ολικά ή μερικά στην αλλοδαπή, αν επακολουθήσει καταδίκη στην ημεδαπή για την ίδια πράξη, αφαιρείται από την ποινή που επέβαλαν τα ελληνικά δικαστήρια [ст. 10 ΚΚ].

Με φυλάκιση μέχρι έξι μηνών τιμωρείται όποιος παραβιάζει τους περιορισμούς που του έχουν επιβληθεί νόμιμα στην ελευθερία της διαμονής και τις σχετικές υποχρεώσεις του [ст. 182 ΚΚ].

Οι ένορκοι που κληρώθηκαν για την σύνοδο καλούνται με κλήση να εμφανιστούν στους τακτικούς δικαστές του μεικτού ορκωτού δικαστηρίου ... [ст. 387 παρ.1 ΚΠΚ].

Αν οι αντιρρήσεις προβληθούν εμπρόθεσμα σύμφωνα με το άρθρο 415, η απόφαση που εκδόθηκε ανατρέπεται, και η υπόθεση εισάγεται για να συζητηθεί με την κοινή διαδικασία ... [ст. 416 παρ.1 ΚΠΚ].

Οι αξιόποινες πράξεις που αναφέρονται στο άρθρο 1 παρ. 1 του νόμου αυτού παραγράφονται με συμπλήρωση πέντε ετών από την ημέρα που τελέστηκαν. Η προθεσμία της παραγραφής ... αναστέλλεται μόνο στις εξής περιπτώσεις: α) όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος κατά την οποία τελέστηκε η

πράξη, εκτός αν στο μεταξύ εκδόθηκε η απόφαση του άρθρου 6 παρ.2 του νόμου αυτού ... [ст. 3 СКЗ 3126/2003].

Як видно з наведених прикладів, законодавець фокусує нашу увагу на діях та процесах, що відбуваються, на тому, за яких умов вони здійснюються, з огляду на що інформація про те, хто є агенсом, видається йому зайвою, другорядною та опускається завдяки використанню пасивного стану дієслів.

Згідно з нашими підрахунками кількісне співвідношення між дієсловами в активному та пасивному стані у текстах обох аналізованих кодексів є приблизно однаковим: у КК активні дієслова становлять 43 % від загальної кількості наявних у тексті дієслів, тоді як пасивні – близько 56 %; у КПК – 48 % та 52 % відповідно. Як бачимо, пасивні дієслова складають більше половини дієслів, що містяться в текстах, проте необхідно наголосити на тому, що в КК активні та пасивні дієслова розподіляються нерівномірно. В ході аналізу було виявлено, що в Загальній частині КК пасивні дієслова сягають 74 % від загальної кількості дієслів, тоді як активні становлять лише 26 %. Натомість в Особливій частині кількість пасивних дієслів суттєво зменшується – з 74 % до 39 %, а кількість активних дієслів у ній збільшується до 61 %. Нерівномірний розподіл дієслів активного та пасивного стану в КК зумовлено тим, що в Загальній частині в основному постулюються загальні принципи дії кримінального права та даються визначення певним юридичним поняттям, з огляду на що підметами в реченнях виступають юридичні терміни та термінологічні словосполучення на їхнє позначення, що й визначає пасивний стан дієслів-присудків:

Οι ελληνικοί ποινικοί νόμοι εφαρμόζονται και για την πράξη που χαρακτηρίζεται από αυτούς ως κακούργημα ή πλημμέλημα και που τελέστηκε στην αλλοδαπή από ημεδαπό, αν η πράξη αυτή είναι αξιόποινη και κατά τους νόμους της χώρας στην οποία τελέστηκε ή αν διαπράχθηκε σε πολιτειακά ασύντακτη χώρα [ст. 6 пар.1 КК].

Як видно з наведеного прикладу, з шести наявних у цьому реченні дієслів лише одне – *είναι* – активне.

Натомість панівним типом речень в Особливій частині є складнопідрядне речення з означальним підрядним, що вводиться за допомогою неозначеного займенника *όποιος*. Іншими словами, загальною формулою речень є “Той, хто робить те-то, карається так-то”. Відповідно, у підрядному реченні превалюють однорідні присудки в активному стані, що описують дії, визнані законом злочинними, і лише присудок

головного речення виражено пасивним дієсловом. Як видно з наведеної формули, найчастіше цим дієсловом виступає саме дієслово *τιμωρώ* у 3-ій особі однини теперішнього часу пасивного стану – *τιμωρείται*:

Ὅποιος με πρόθεση νοθεύει, καταστρέφει ή κρύβει έγγραφα ή άλλα αντικείμενα που μπορούν να χρησιμεύσουν για την απόδειξη δικαιωμάτων ή την υποστήριξη συμφερόντων του ελληνικού κράτους ή συμμάχου του απέναντι σε άλλο κράτος, τιμωρείται με κάθειρξη [ст. 150 КК].

У наведеному прикладі три однорідних присудки (*νοθεύει, καταστρέφει, κρύβει*) в підрядному реченні, а також складений присудок залежного від нього підрядного (*μπορούν να χρησιμεύσουν*) виражені дієловами в активному стані, і лише присудок головного речення виражено пасивним дієсловом (*τιμωρείται*).

Підрахунки, проведені на текстах СКЗ, свідчать про те, що частка пасивних дієслів у них є приблизно такою самою, як і в кодексах, тобто складає в середньому трохи більше 50 %. При цьому так само, як і в КК, у текстах СКЗ спостерігається нерівномірний розподіл пасивних форм упродовж тексту: пасивні форми компактніше зосереджені в першій половині тексту, тоді як наприкінці тексту їхня концентрація суттєво зменшується. Причина цього полягає в тому, що структура тексту СКЗ багато в чому нагадує КК з його Загальною та Особливою частинами, адже так само, як і в останньому, на початку текстів СКЗ формулюються принципи здійснення певного роду діяльності, тоді як наприкінці містяться статті, в яких за такою саме формулою, як і в КК, визначаються санкції за їхнє порушення. Ілюстрацією можуть слугувати дві статті з СКЗ 3028/2002, одну з яких взято з початкового розділу, а другу – з розділу, що містить статті з санкціями за порушення:

Άρθρο 4. Εθνικό Αρχείο Μνημείων.

1. Τα μνημεία καταγράφονται, τεκμηριώνονται και καταχωρούνται στο Εθνικό Αρχείο Μνημείων, που τηρείται στο Υπουργείο Πολιτισμού.

2. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Πολιτισμού, ρυθμίζεται η οργάνωση ... του Εθνικού Αρχείου Μνημείων και προσδιορίζονται ο τρόπος καταγραφής των μνημείων, ο τρόπος προστασίας των δεδομένων

Άρθρο 56. Φθορά μνημείου.

Ὅποιος καταστρέφει, βλάπτει, ρυπαίνει ... ή αλλοιώνει τη μορφή μνημείου ... ή πολιτιστικού αγαθού ..., **τιμωρείται** με φυλάκιση τουλάχιστον δυο ετών.

Необхідно вказати на те, що категорія пасивності в аналізованих текстах реалізується не лише у відповідних формах дієслів, а й передається за допомогою пасивних форм дієприкметників – теперішнього часу, аористу та перфекту, представлених як у кодексах, так і в СКЗ. Проте, якщо в оригінальних текстах кодексів, а також СКЗ катаревусою, ці дієприкметники вживалися дуже широко, сприяючи уникненню підрядності та збереженню лаконічності й стрункості законодавчого тексту, то в димотичних текстах кодексів та пізніших СКЗ їх було збережено в основному в термінології. Субстантивовані пасивні дієприкметники виконують роль термінів, позначаючи здебільшого юридичний статус осіб (*ο ανακρινόμενος, ο απολυόμενος, ο αποφυλακιζόμενος, ο κατηγορούμενος, ο εκζητούμενος; ο καταδικασμένος, ο φυλακισμένος; ο αδικηθείς, ο ζημιωθείς*). Несубстантивовані пасивні дієприкметники входять до складу термінологічних словосполучень, модифікуючи іменник: *η εκτιόμενη ποινή, η ανασταλείσα ποινή, ο απελαθείς αλλοδαπός, η προξενηθείσα ζημιά* тощо.

Окрім дієслів та дієприкметників пасивне значення в димотиці передається також за допомогою конструкції “дієслово-зв’язка + віддієслівний прикметник на *-τος*”, яка вживається, якщо необхідно утворити пасивну форму відкладних дієслів:

‘Ολα τα άλλα πρόσωπα που απολαμβάνουν το προνόμιο της ετεροδικίας με βάση είτε συμβάσεις που έχουν συναφθεί με άλλα κράτη είτε διεθνή έθιμα που γίνονται αποδεκτά από όλα τα κράτη [ст. 2 КПК].

Τι πρέπει να περιέχει και τότε είναι παραδεκτή η αίτηση [ст. 17 КПК].

Порівняльний аналіз текстів кодексів димотикою та катаревусою засвідчує, що пасивне значення в димотичних текстах має здебільшого дієслівне вираження, тоді як у катаревусі його вираження часто брали на себе дієприкметники.

Проведене дослідження дозволило дійти таких **висновків**:

1. Панування в законодавчих текстах дійсного способу дієслова пов’язане з тим, що, будучи ухваленими за особливих обставин, вони являють собою перформативні висловлювання, чинність норм яких визначається рамковими фразами текстів аналізованих кодексів, які являють собою експліцитний перформатив з відповідним дієсловом. Внаслідок цього зникає необхідність у переобтяженні усього обсягу законодавчих текстів формами наказового способу.

2. Проведений аналіз дозволив виявити розбіжності у відсотковому співвідношенні форм теперішнього часу в аналізованих текстах

кримінального законодавства. Хоча найуживанішим у всіх з аналізованих текстів є теперішній час, причому не лише кількісно, а й якісно (в ньому стоять присудки головних речень), у КПК кількість дієслівних форм у теперішньому часу значно перевищує їхню кількість в КК (90 % та 54 % відповідно). Останнє пов'язане з тим, що в КПК констатуються правила кримінального провадження, в результаті чого теперішній час є панівним і в підрядних реченнях. Натомість у КК переважає опис ситуацій. Уживання теперішнього часу дозволяє авторові-законодавцеві досягти необхідної категоричності формулювання правових норм, не зловживаючи деонтичними маркерами.

3. Дієслова у пасивному стані становлять більше половини усіх дієслівних форм в аналізованих текстах, дозволяючи авторові досягти бажаних безособовості, загальності та об'єктивності викладу норм. Проте в межах КК пасивні та активні форми дієслів розподілено дуже нерівномірно: в Особливій частині КК частка активних форм різко зростає, сягаючи 61 %. Це пояснюється тим, що в Загальній частині, докладно описуються злочинні дії, які підлягають покаранню за формулою “Той, хто робить те-то, карається так-то”.

Перспективи подальших досліджень. Метою подальших досліджень може стати докладне вивчення та пояснення відмінностей у використанні дієслівних категорій способу, часу та стану в текстах законодавчих та процесуальних документів, аналіз специфіки функціонування категорії модальності в різних жанрах офіційно-ділового стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимов С. Е. Прагматические и структурно-семантические особенности текста международного договора (на материале английского языка): дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / С. Е. Максимов. – К., 1984. – 196 с.
2. Круковський В. І. Комунікативно-прагматичний аспект французьких законодавчих текстів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” / В. І. Круківський. – К., 1996. – 211 с.
3. Власенко М. С. Комунікативно-прагматичний аспект іспанського законодавчого тексту: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” / М. С. Власенко. – К., 2001. – 246 с.
4. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Е. Т. Дерді – К., 2003. – 23 с.
5. Грязин И. Текст права: опыт методологического анализа конкурирующих теорий / И. Грязин. – Таллин: Ээсти паамат, 1983. – 187 с.
6. Губаева Т. В. Словесность в юриспруденции / Т. В. Губаева. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1995. – 301 с.
7. Власенко Н. А. Язык права: [монография] / Н. А. Власенко. – Иркутск: Восточно-Сибирское книжное издательство, 1997. – 176 с.
8. Телешев А. А. Лингвопрагматические особенности французского законодательного дискурса: дисс. на соискание науч. степени канд.

филол. наук : спец. 10.02.05 “Романские языки” [Электронный ресурс] / А. А. Телешев. – Н. Новгород, 2004. – 178 с. – Режим доступа к дисс. : <http://www.diss.rsl.ru> 9. Андрющенко С. В. Коммуникативно-прагматическая структура высказываний в судебном диалоге (на материале английского языка) : дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Романские языки” [Электронный ресурс] / С. В. Андрющенко. – Армавир, 2005. – 155 с. – Режим доступа к дисс. : <http://www.diss.rsl.ru> 10. Пыж А. М. Функционально-прагматические и дискурсивные аспекты использования английской юридической терминологии : дисс. на соискание нач. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” [Электронный ресурс] / А. М. Пыж. – Самара, 2005. – 211 с. – Режим доступа к дисс. : <http://www.diss.rsl.ru> 11. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики / А. А. Ушаков. – Пермь : Изд-во Пермск. гос. ун-та, 1967. – 206 с. 12. Пиголкин А. С. Особенности языка законодательства как особого стиля литературной речи / А. С. Пиголкин // Учёные записки ВНИИ советского законодательства. – Вып. 26. – М., 1972. – С. 3–20. 13. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Юридическая литература, 1990. – 190 с. 14. Mimin P. Le style des jugements : Vocabulaire – Construction – Dialectique – Formes juridiques / P. Minin. – Bruxelles : Librairies techniques, 1970. – 420 p. 15. Souriou J.-L. Le langage du droit / J.-L. Souriou, P. Lerat. – Paris : Presses Universitaires de France, 1975. – 133 p. 16. Raymond L. M., Guern M. Le langage de la justice pénale / L. M. Raymond, M. Guern. – Paris : CNRS, 1976. – 201 p. 17. Mackaay E. Les notions floues en droit ou l'économie de l'imprécision / E. Mackaay // Langages. – Paris : Didier-Larousse, 1979. – № 53. – P. 33–51. 18. Bordeaux M. La grille du temps : approche lexicale du temps des lois (Code civile, 1804) / M. Bordeaux // Langages. – Paris : Didier-Larousse, 1979. – № 53. – P. 103–116. 19. Souriou J.-L. L'analyse de texte. Méthode générale et applications au droit / J.-L. Souriou, P. Lerat. – Paris : Dalloz, 1986. – 68 p. 20. Ray J. Essai sur la structure logique du Code civil français / J. Ray. – Paris : Felix Alcan, 1926. – P. 39–53. 21. Capitant R. Introduction à l'étude de l'illicite. L'impératif juridique, thèse de doctorat en droit / R. Capitant. – Paris, 1928. – P. 1–84. 22. Motulsky H. Principes d'une réalisation méthodique du droit privé / H. Motulsky. – Paris : Sirey, 1948. – P. 1–48. 23. Villey M. De l'indicatif dans le droit / M. Villey // Archives de philosophie du droit. – Paris, 1974. – № 19. – P. 33–62. 24. Kalinowski G. Sur les langages respectifs du législateur, du juge et de la loi / G. Kalinowski // Archives de philosophie du droit. – Paris, 1974. – № 19. – P. 63–74. 25. Amselek P. Philosophie du droit et théorie des actes de langage / P. Amselek // Théorie des actes de langage, éthique et droit / dir. P. Amselek. – Paris : Presses Universitaires de France, 1986. – P. 109–164. 26. Σταμάτης Κ. Μ. Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων / Κ. Μ. Σταμάτης. – Αθήνα-Θεσ/νίκη : Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005. – Σ. 54–190. 27. Austin J. L. How to Do Things with Words? / J. L. Austin. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1962. – P. 3–47. 28. Searle J. R. Speech Acts : An Essay in the Philosophy of Language / J. R. Searle. – Cambridge, 1969. – P. 6–57. 29. Grzegorzczak Ch. L'impact de la théorie des actes de langage dans le monde juridique : essai de bilan / Ch. Grzegorzczak // Théorie des actes de langage, éthique et droit / dir. P. Amselek. – Paris : Presses Universitaires de France, 1986. – P. 165–194. 30. Pavlidou Th. Performative Verbs in Modern Greek and Other Syntactical Complements / Th. Pavlidou // Linguistic Action: Some Empirical-Conceptual Studies / ed. Roy O. Freedle. – Series “Advances in Discourse Processes”. – Norwood, New Jersey : Ablex Publishing House, 1985. – Vol. XXIII. – P. 85–94. 31. Παπαρίζος Χ. Προσλεκτικοί ενδείκτες στον ελληνικό νομικό λόγο / Χ. Παπαρίζος // Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 22^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. στις 27–29 Απριλίου 2001. – Α' τόμος. – Θεσ/νίκη, 2002. – Σ. 519–530.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Αναγνωστόπουλος Η. Γ. Ποινική νομοθεσία II / Η. Γ. Αναγνωστόπουλος. – Δίβιβλος : Ποινικός Κώδικας, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. – Αθήνα : Π.Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, 2004. – 792 σ. 2. Μαργαρίτης Α., Παρασκευόπουλος Ν. Ποινικός Κώδικας και ειδικοί ποινικοί νόμοι / Α. Μαργαρίτης, Ν. Παρασκευόπουλος. – Αθήνα-Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005. – Σ. 378–1063.

ТОЛЧЕЄВА Т. С.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ХАРАКТЕР СПОЛУЧУВАНOSTІ АБСТРАКТНИХ ІМЕНИКІВ У НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ

У статті досліджується характер граматичної, лексичної та синтаксичної сполучуваності абстрактних іменників англійської й української мов. Аналізується також специфіка когнітивної валентності цього класу слів на матеріалі англійської мови.

Ключові слова: абстрактні іменники, граматична сполучуваність, лексична сполучуваність, когнітивний класифікатор.

В статье исследуется характер грамматической, лексической и синтаксической сочетаемости абстрактных существительных английского и украинского языков. Анализируется также специфика когнитивной валентности этого класса слов на материале английского языка.

Ключевые слова: абстрактные существительные, грамматическая сочетаемость, лексическая сочетаемость, когнитивный классификатор.

The article explores grammatical, lexical and syntactical valency of English and Ukrainian abstract nouns. Cognitive valency of this class of words is analyzed in English language.

Key words: abstract nouns, grammatical valency, lexical valency, cognitive classifier.

Мета статті – проаналізувати характер сполучуваності абстрактних іменників у близькоспоріднених мовах.

Актуальність. Категорії абстрактного і конкретного перебувають на межі лінгвістики й філософії [1], оскільки абстрагування слів – один із постійних процесів у мові й мовленнєвій діяльності, а людська думка, з одного боку, прагне до конкретизації, щоб висловитися ясно й чітко, а з іншого, – систематизуючи спостереження, спрямовується до узагальнення. Саме так у мовних процесах застосовуються різні типи абстракції.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані абстрактні іменники у близькоспоріднених мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Абстрактні найменування як одна з найчисельніших груп іменників викликають особливий науковий інтерес, оскільки є найменш дослідженими і разом з тим найбільш продуктивними в аспекті їх граматичної й лексико-семантичної сполучуваності. У лінгвістичному аспекті сполучуваність – це поєднання, розміщення будь-чого, що утворює єдність, цілісність [2:648], а у більш вузькому розумінні – це здатність мовних одиниць сполучатися з утворенням одиниць вищого рівня; одна з фундаментальних ознак мовних одиниць, яка відображає синтагматичні відношення між ними [3:483]. Таким чином, сполучуваність – це поєднання об'єктів дослідження

нижчого рівня в об'єкти дослідження вищого рівня з метою відображення їхніх лексичних, синтаксичних, граматичних та інших відношень.

Завдання:

- проаналізувати особливості граматичної і лексичної сполучуваності абстрактних іменників неблизькоспоріднених мов;
- визначити специфіку когнітивної сполучуваності абстрактних іменників на матеріалі англійської мови.

Наукові результати. Існують універсальні й конкретно-мовні закони та тенденції сполучуваності, відхилення від яких найчастіше призводить до порушення норми чи до змін властивостей мовних одиниць. Але слід зазначити, що можливим є і навмисне порушення правил сполучуваності – це може бути засобом художньої емоційності, забарвлення тощо.

Розрізняють різні типи сполучуваності:

- 1) залежно від позиції: контактна (при зіставленні мовних одиниць) і дистантна (на відстані);
- 2) залежно від факторів: зумовлена (визначається наявністю умовних елементів різноманітних рис) і довільна (визначається лише прийнятною нормою);
- 3) залежно від рівня мови – формальна і семантична [3:483].

Сполучуваність слів визначається граматичними, лексичними та семантичними факторами і вивчається у теорії словосполучень. Граматична сполучуваність зумовлюється належністю слів до певних частин мови: наприклад, для багатьох мов підрядне сполучення з двох іменників не є характерним [4]. Як результат, залежний іменник або виявляє тенденцію до ад'єктивації *a stone wall* – *кам'яна стіна*, а не *камінь стіна*, або ж його ад'єктивна функція підкріплюється його морфологічними змінами *my brother's friend*, чи може проявлятися використанням транспонованого службового слова *the friend of my brother*.

Беручи до уваги способи вираження граматичної сполучуваності, доходимо висновку, що вона буде реалізовуватися:

- по-перше, поєднанням слів однієї (в англійській мові – це іменник) чи різних частин мови (найчастіше – це прикметник + іменник, іменник + дієслово (дієслово + іменник), прийменник + іменник, займенник + іменник);
- по-друге, використанням присвійного відмінка, який в англійській мові виражається конструкцією *N's* (де *N* – це іменник, *'s* – відмінникове закінчення) чи конструкцією *N+of+N* (де *N* – це іменник, а *of* – прийменник, що передає значення присвійного відмінка).

На лексичному рівні сполучуваність виявляється вибірковістю лексем, як, наприклад: укр. *надавати послугу, надавати допомогу, надавати пільги*, але не *надавати турботу, цікавість, занепокоєння*. Тож, на семантичному (лексичному) рівні сполучуваність слів визначається семантичною узгоджуваністю – компоненти сполучення не повинні мати суперечливих сем [4:483]. Це означає, що, наприклад, дієслово чи прикметник, які позначають дію чи властивість живої істоти, сполучаються з іменниками-істотами: укр. *люди розмовляють, учні співають, хвора людина, розумний хлопчик*, і навпаки, дієслова чи іменники, які позначають властивості чи дії неістот – з іменниками-неістотами: укр. *занедбаний будинок, пофарбований стіл*. Якщо ж цього не відбувається, то порушується норма чи переосмислюється значення одного з компонентів: укр. *хвора совість; весь будинок про це розмовляв; квіти посміхалися вранішньому сонцю*.

Таким чином, з вищенаведених прикладів стає очевидним, що дана сполучуваність потребує стилістичної узгоджуваності з текстом; інакше відбувається стилістична транспозиція, тобто зміна значення слів відповідно до їхнього використання з різними частинами мови.

Поряд з терміном сполучуваності розрізняємо і термін лінгвістичної валентності – здатності слів сполучатися з певними іншими словами [5]. Аналізуючи погляди вчених на сполучуваність та валентність, доходимо висновку, що ці поняття в принципі є тотожними [6].

Аналогічно до понять лексичної та семантичної сполучуваності, виділяють лексичну та синтаксичну валентності слів. Під лексичною валентністю розуміють здатність слова як лексеми сполучатися з іншими словами як лексемами [7:81–82]. Таку ж думку щодо лексичної валентності висловлює й І. В. Арнольд у праці “Стилістика сучасної англійської мови”, додаючи при цьому, що лексична сполучуваність є реалізованою здатністю слова вибірково сполучатися з іншими словами в мовленнєвому ланцюжку. Вона є об’єктивним і надійним засобом виявлення значень, що входять до семантичної структури слова [8:10].

Синтаксичну ж валентність розуміємо як сукупність і властивості потенційно можливих для слова синтаксичних зв’язків, набір та умови реалізації таких зв’язків [7:81–82]. Враховуємо також, що відповідним семантичним групам іменників відповідають певні синтаксичні групи, які характеризуються синтаксичною валентністю.

Здатність слова вступати у зв’язок з іншими словами залежить і від граматичного значення слова як члена певного граматичного класу

[9:18–24]. На кількість та характер зв'язків слова значний вплив чинить його семантика, синтаксична поведінка слова визначається його категоріальними властивостями як члена граматичного класу. У цьому розумінні валентність постає як абстрактна властивість класу, що не включає семантику сполучуваних слів.

Різниця граматичної валентності від суто синтаксичної, тобто валентності членів речення (хоча вони актуалізуються на одному й тому ж синтаксичному рівні), виявляється в тому, що синтаксичний зв'язок вказує на члени речення, елементи, що утворюють речення, і є поняттям синтаксичним та логіко-граматичним. Граматичний зв'язок вказує не на члени речення, а на елементи, що сполучаються й утворюють сполучення слів, і є поняттям, яке, з одного боку, входить у граматику, а з іншого, – у лексику. Основою граматичної сполучуваності класу слів є принцип залежності / незалежності слова від іншого компонента граматичного зв'язку [9:24–26].

Звісно ж, можливі значні варіації в сполучуваності різних частин мови, тому, залежно від цих варіацій, коливаються переваги того чи іншого граматичного зв'язку. Так, наприклад, для англійського дієслова притаманні більшою мірою ядерні сполучення, оскільки воно завжди є головними у словосполученні і лише потім вступає у зв'язки з іншими словами [9:5]. Для іменника англійської мови характерними є ядерний *necessary studying* та предикативний *a feeling arose* типи граматичного зв'язку, оскільки слово, яке аналізується, може бути як керуючим у словосполученні, так і взаємозалежним від іншого компонента.

Подібні відмінності в результатах досліджень сполучуваності одного граматичного класу пояснюються тим фактом, що валентність – це глибинна, іманентна властивість класу, яка визначається системою мови і наявна в мовленні лише певною мірою.

Синтаксична структура значною мірою зумовлена семантикою її складових. І. Р. Вихованець та Т. Є. Масицька виділяють семантико-синтаксичну валентність, яка відображає той факт, що ознакові слова як носії валентності вимагають певних контекстних партнерів із відповідними семантичними ознаками й виключають інших контекстних партнерів з

іншими семантичними ознаками [10:21–22].

Зазначимо, що не завжди граматична та лексична сполучуваності слів мають узгоджуватися [11]. При “правильній” граматичній сполучуваності слів лексична може бути недопустима. Наприклад, англійське

словосполучення *the sun's smile* є граматично коректним, але лексичне значення тут не є прямим. Саме на базі таких сполучувальних властивостей і виникають переносні значення слів, утворюючи так звані фразеологічні сполуки.

У фразеологічному словосполученні лексична самостійність одного чи обох його компонентів послаблена або зовсім утрачена, і воно повністю за характером значення наближається до одного слова укр. *байдики бити*. Тобто, йдеться про те, що словосполучення може бути граматично правильним, але лексично недопустимим. Найчастіше це і трапляється у фразеологізмах. Так, англійський вислів *to change hands* граматично є правильним, оскільки відображає відношення дієслова до іменника, але лексично є недопустимим у прямому значенні, оскільки буквально означає 'мінати руки'. У переносному ж значенні цей вислів є фразеологізмом з семантикою 'змінювати господаря, переходити до іншого хазяїна'.

Лексична валентність може порушуватися і в граматично правильних словосполученнях, так званих, синекдохах, що є різновидами метонімії, для якої характерне вживання назви частини предмета замість цілого [12:50]. Прикладами синекдохи в англійській мові можуть слугувати речення: *the school went to the zoo, the museum spoke of the past, the blue suit bowed and left the room*, в яких граматична сполучуваність слів *the school went, the museum spoke, the blue suit bowed* є правильною, хоча лексично така сполучуваність неприпустима, оскільки ні *школа*, ні *музей*, ні *костюм* як неживі предмети дії виконувати не можуть.

Граматично правильною, але лексично (семантично) некоректною може бути також метафорична сполучуваність: англ. *seeds of evil, a flight of imagination, a day died, time flies, kindness went away at once, stubbornness gave up*, в яких іменники є абстрактними. Наприклад, у вислові англ. *a flight of imagination* граматична сполучуваність є правильною, а семантика – переосмисленню.

Епітет як художнє означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії [12:57], також може сполучатися з абстрактними іменниками англійської мови: *wild wind, irresistible charm, crazy behaviour, cold indifference, voiceless sands, helpless loneliness, thirsty deserts, murderous weather, tremendous pressure, heart-burning desire*. Аналіз кожного вислову підтверджує вже висунуту раніше думку, що граматично правильна сполучуваність (в даному випадку це поєднання прикметника й іменника) може мати непряме значення. Так, у прямому значенні не можуть бути піски мовчазними (*voiceless sands*),

одинокість безпорадною (*helpless loneliness*), пустелі спраглими (*thirsty deserts*) тощо.

Наведені приклади демонструють основи когнітивної сполучуваності абстрактних іменників, коли процес сприйняття абстрактного іменника в лінгвістичному плані (його назви, семантики, походження) пов'язується з його сприйняттям у психологічному, тобто з утворенням асоціацій у свідомості людини, які викликає певний абстрактний іменник, а точніше – його назва.

Когнітивний аспект абстрактного іменника Н. Д. Арутюнова розглядає з іншої позиції, поділяючи всі субстантиви на три класи: імена особи-неособи, імена конкретно-предметного та абстрактно-подійного значення. На думку дослідниці, “чим більше виражене предметне значення має іменник, тим важче він буде безпосередньо вживатися у конструкціях речень” [13:268]. Таке є можливим через багатозначність конкретних іменників, що дає підстави вважати абстрактний іменник простішим у вжитку, а отже, – і у відтворенні когнітивного зв'язку з лінгвістичним.

У Словнику когнітивних термінів О. С. Кубрякова дає визначення когнітивних класифікаторів як актуальних класифікаційних ознак, які впорядковують для людини і дійсність, і мову [14:129]. За такими класифікаторами, які можуть бути покладені в основу поділу на групи, відбувається достовірніше ознайомлення та вивчення когнітивного аспекту абстрактного іменника та усвідомлення його семантичного значення. Звернімося до дослідження ментального стану абстрактних найменувань Л. О. Чернейко в її праці “Лінгвофілософський аналіз абстрактного імені”, яка пропонує вивчати вплив абстрактних іменників на свідомість людини. Серед ознак, за якими інтерпретуються абстрактні іменники в когнітивному аспекті, значне місце, за Л. О. Чернейко [1:98] належить таким критеріям: 1) ступінь істинності наявного знання; 2) ступінь чіткості розумового змісту знання; 3) вид об'єкта знання; 4) об'єм розумового змісту знання.

Визначальним когнітивним класифікатором лексико-семантичного поля ментальних станів людини є ступінь істинності наявного знання. Це, так би мовити, рівень впевненості людини в наявності знання – від більшого ступеня до відсутності такого взагалі.

За ступенем істинності наявного знання виділяємо: 1) ментальні стани наявності істинного знання (*consciousness*); 2) ментальні стани наявності кванта істинного знання (*thought, idea*); 3) ментальні стани зосередженості з метою поповнення істинного знання (*attention, curiosity*);

4) ментальні стани впевненості в істинності наявного знання (*belief, faith, trust, hope*); 5) ментальні стани інтелектуального потрясіння (*surprise, amazement*), які реалізуються порушенням певної норми очікування; 6) ментальні стани невпевненості в істинності наявного знання (*doubt, hesitation*); 7) ментальні стани відсутності знання (*ignorance*).

Цікаво, що ментальні стани віри (*belief, faith, trust*) і надії (*hope*) відрізняються один від одного за рівнем істинності наявного знання. Якщо говоримо про віру (*belief, faith, trust*), то має місце більший ступінь впевненості в істинності знання, а стан надії (*hope*) базується лише на незначній долі впевненості.

Наступний критерій, за яким поділяють ментальні стани, – це ступінь чіткості розумового змісту знання. Виходячи із семантики слова, чіткий ментальний стан мають абстрактні іменники *свідомість (consciousness), віра (belief, faith, trust)*. Як чіткий, так і нечіткий ментальний зміст можуть мати стани наявності істинного знання (*consciousness*), наявності кванту істинного знання (*thought, idea*), зосередженості з метою поповнення істинного знання (*attention, curiosity*). Також нечіткий розумовий зміст і у ментального стану надія (*hope*). Не знаходимо ознаки чіткості розумового змісту і у ментальних станах відсутності знання (*ignorance*).

Класифікація ментальних станів за видом об'єкта знання, який характеризує зміст інформації ментальних станів за:

- наявності істинного знання (*consciousness*), де об'єктом виступає будь-яка інформація, часто – інформація про себе, оскільки, перш за все, говорячи про знання чи свідомість, маємо на увазі власну;

- наявності кванта істинного знання (*thought, idea*), коли є будь-яка інформація взагалі, незалежно від того, характеризує вона людину чи ні. А стан натхнення ще й характеризується раптовістю появи і недовготривалістю збереження.

- поповненням істинного знання (*attention, curiosity*), якщо є значима інформація, тобто та, яка має певну привабливість для мовця (*увага*), позитивно значима інформація (*допомливість*).

Ментальні стани віри (*belief, faith, trust*) характеризуються будь-яким значеннєвим об'єктом. Зокрема виділяють релігійний об'єкт (Бог – *Faith*). Ментальний стан надії (*hope*) передбачає наявність будь-якого бажаного об'єкта. Об'єктом ментальних станів інтелектуального потрясіння (*surprise, amazement*) є взаємовиключні кванти попереднього і наявного знання. Об'єкт станів невпевненості в істинності наявного знання (*doubt*,

hesitation) – це альтернативні ідеї. А у ментальних станах відсутності знання (*ignorance*) об'єкт відсутній взагалі.

Останній критерій, за яким характеризують ментальні стани, – це об'єм розумового змісту знання. За цим критерієм виділяють такі стани:

– наявність цілісного знання передбачають ментальні стани наявності істинного знання (*consciousness*);

– стани *thought, idea* мають один квант значення.

Ментальні стани зосередженості з метою поповнення істинного знання (*attention, curiosity*) та ментальні стани впевненості в істинності наявного знання (*belief, faith, trust, hope*) містять невизначену (іноді навіть довільну) кількість квантів знання. Зміст ментальних станів інтелектуального потрясіння (*surprise, amazement*) становлять взаємовиключні кванти попереднього й наявного знання. Зміст станів *doubt, hesitation* становлять альтернативні кванти знання. А у ментальних станах відсутності знання (*ignorance*) немає і об'єму розумового змісту знання.

На основі описаних вище класифікацій визначимо когнітивну сполучуваність абстрактних найменувань, які скласифіковано нами за ступенем впливу на ментальний стан людини – від найсильнішого впливу до найслабшого. Це: 1) *consciousness*; 2) *thought, idea*; 3) *attention, curiosity*; 4) *belief, faith, trust, hope*; 5) *surprise, amazement*; 6) *doubt, hesitation*; 7) *ignorance*.

Розглянемо вплив цих абстрактних іменників на формування ментального стану людини на прикладах речень із роману Шарлотти Бронте “Джейн Ейр” [Bronte 1994]. Наведені нижче речення відрізняються за ступенем істинності наявного знання, за ступенем чіткості розумового змісту знання та за видом об'єкта знання:

1. My consciousness was aware that a moment's mutiny had already rendered me liable to strange penalties.

2. This spectacle of another's suffering and sacrifice rapt my thoughts from exclusive meditation on my own.

3. And I was glad of the unexpected opportunity to gratify my much-excited curiosity.

4. I think because you said it with such an earnest, religious energy, and because your upward gaze at me now is the very sublime of faith, truth, and devotion: it is too much as if some spirit were near at me.

5. My surprise was amazing.

6. *After an infinitesimal hesitation he included Daisy with a slight nod, and she winked at me again.*

7. *I felt the real ignorance from him and his mother.*

У першому реченні спостерігаємо наявність істинного знання та чіткий ментальний стан, вербалізований за допомогою абстрактного іменника *consciousness* (свідомість). Об'єктом тут виступає не будь-яка інформація, а саме інформація про себе, оскільки речення починається словами *my consciousness* (моя свідомість), тобто мовець відчуває абсолютну впевненість у тому, що говорить, і в його свідомості формується чіткий образ абстрактного поняття.

У другому реченні маємо абстрактний іменник *thoughts* (думки). Як і в понятті *idea* (ідея), у ментальному стані іменника *thoughts* міститься квант істинного знання. Це вже не абсолютна впевненість, рівень якої в наявності знання зменшується. Зазначимо, що іменник, який розглядається, має чіткий ментальний стан, оскільки мовець, хоча і не впевнений на сто відсотків в істинності інформації, але точно знає, про які *думки* йдеться. Об'єктом цього ментального стану є будь-яка інформація, адже поняття *thoughts* (думки) може мати різний зміст, залежно від того, яке розуміння в це поняття вкладають різні люди.

У наступному реченні абстрактний іменник *curiosity* (допитливість) разом із поняттям *attention* (увага) є відображенням ментального стану зосередженості з метою поповнення істинного знання, об'єктом якого є важлива інформація (яка має привабливість для мовця або є позитивно значимою). У цьому реченні вже не йдеться про впевненість в інформації (адже інформації як такої нема, є лише цікавість до неї); йдеться про людську допитливість чи інтерес до чогось, який залежить у першу чергу від самого індивіда. Таким чином, рівень впевненості людини в наявності знання ще більше знижується.

Знизиться досліджуваний рівень і від наступної групи абстрактних іменників: *belief, faith, trust, hope* (віра, довіра, надія) – четверте речення з зазначених вище. Для цих ментальних станів притаманний лише незначний ступінь впевненості в істинності знання, адже мовець хоче вірити в доступну інформацію, але поклатися на неї не може, бо знайти докази її існування іноді навіть і неможливо. Хоча також відзначимо, що ментальний стан цих абстрактних понять є чітким, адже кожен для себе точно визначає, у що вірити та на що сподіватися. Об'єкт знання для цих іменників може бути будь-який, що також залежить від вибору самого мовця.

П'яте речення актуалізує слово *surprise*, яке разом з поняттям *amazement* означає 'здивування, сюрприз'. Це ментальні стани інтелектуального потрясіння, які реалізуються порушенням певної норми очікування. Жодного відчуття впевненості в знанні тут вже не буде, оскільки людина може отримати як позитивний, так і негативний результат свого очікування, який її відповідно порадує чи, навпаки, засмутить, незалежно від її бажання.

Об'єктом дослідження цих станів інтелектуального потрясіння є взаємовиключні кванти попереднього і наявного знання: тобто сподівання людини на щось може абсолютно не збігатися з реальністю очікуваного. Це підтверджує нашу думку про те, що рівень впевненості в істинності наявного знання буде значно знижуватися.

Наступним кроком у зменшенні відчуття впевненості будуть абстрактні поняття *сумнівів* та *вагань* (*doubt, hesitation*) – шосте речення. Ці ментальні стани вже виражають невпевненість в істинності наявного знання, хоча й передають певне вагання, сумніви людини щодо якоїсь інформації. Проте це лише сумніви, впевненості в такій інформації абсолютно немає. Розумовий зміст досліджуваних абстрактних іменників нечіткий; зміст станів являють собою альтернативні кванти знання. Маємо на увазі, що, вагаючись, людина може вибрати серед декількох ту альтернативу, яка їй здається найкращою в конкретній ситуації. Такі вибори є суб'єктивними, збігаються дуже рідко, що є ще одним доказом того, що впевненості в можливій інформації бути не може.

Протилежністю найвищого ступеня істинності наявного знання є повне його ігнорування, а точніше, – його відсутність. Це найнижчий ступінь істинності наявного знання. Це ментальний стан *ignorance*, який саме і характеризується відсутністю знання та нечіткістю розумового змісту. За відсутності знання не виділяємо і його об'єкта. У цій ситуації абсолютно ніякої впевненості в інформації не буде, як не буде і самої інформації; з боку людини (на цьому рівні) буде повне ігнорування інформації.

Отже, ступінь істинності наявного знання знижується від найвищого до найнижчого відповідно до ментальних станів, що виражаються абстрактними іменниками. Згідно з цим знижується і рівень впевненості людини в наявності знання: від повного його усвідомлення до повного ігнорування (що і проілюстровано на прикладах з художньої літератури).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши поняття граматичної та семантичної сполучуваності

іменників та проілюструвавши їх на прикладах, доходимо висновку, що не існує прямої залежності між граматичними та лексичними принципами побудови словосполучень, оскільки граматично можуть бути застосовані всі необхідні правила поєднання слів, але в той же час словосполучення будуть залишатися нонсенсом, якщо розглядати їх в прямому значенні. Саме так виникають метафори, фразеологізми, значення яких засновано на когнітивній валентності. В основі когнітивної сполучуваності абстрактних іменників лежить процес одночасного його сприйняття у лінгвістичному плані (його назви, семантики, походження) та психологічному (утворення асоціацій у свідомості людини, які викликає певний абстрактний іменник, а точніше – його назва). Перспективами дослідження є зіставлення когнітивної сполучуваності абстрактних іменників англійської та французької мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Людмила Олеговна Чернейко. – М. : Высшая школа, 1997. – 157 с.
2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Росс. акад. наук. Ин-т русс. яз. В. В. Виноградова. – [4-е изд., доп.]. – М. : ООО "ИТИ Технологии", 2003. – 944 с.
3. ЛЭС : Лингвистический энциклопедический словарь / под. ред. Ярцевой В. Н. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Надель-Червинская М. А. Большой толковый словарь иностранных слов : в 3 т. / М. А. Надель-Червинская, П. П. Червинский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – Т. 1. – 544 с.
5. ВТСУМ : Великий тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словнику : <http://www.slovnkyk.net>.
6. Словник іноземних слів : 23 000 слів та термінолог. словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
7. Кривоновская Л. Л. Прагматический аспект семантики глаголов говорения в современном английском языке / Л. Л. Кривоновская // Прагматические аспекты предложения и текста. – К. : КГПИИЯ, 1983. – С. 56–60.
8. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : (Стил. декодирование) : [учебн. пособие] / Ирина Владимировна Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 251 с.
9. Сингаївська А. В. До питання взаємодії лексики і граматики / Анна В'ячеславівна Сингаївська // Мова у соціальному і культурному контексті. – К. : ЛООС, 1997. – С. 155–159.
10. Грещук В. В. Поняття словотвірної парадигми в сучасній дериватології / В. В. Грещук // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 21–27.
11. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видав. центр "Академія", 2004. – 368 с.
12. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз : [учбово-метод. посібник] / Л. П. Єфімов, О. А. Ясінецька. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 240 с.
13. Арутюнова Н. Д. Предложение и смысл / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
14. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; [под ред. Е. С. Кубряковой]]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 245 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Bronte Ch. Jane Eyre / Charlotta Bronte. – Penguin Popular Classics, 1994. – 448 p.

ТУРЧИН В. В.

Івано-Франківський національний університет ім. В. Стефаника

АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА СЬОГОДНІШНІ ПРОБЛЕМИ ПУРИЗМУ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Англійські запозичення оцінюються у німецькій мові позитивно тоді, коли вони збагачують мову. Якщо вони вживаються поряд з німецькими словами, то це може призвести до ультрапуризму, який відіграє негативну роль.

Ключові слова: пуризм, англоамериканізми, запозичені слова, лексична компетенція, дублети, національна ідентичність, німецькі еквіваленти.

Английские заимствования оцениваются положительно в немецком языке тогда, когда они обогащают язык. Если они употребляются вместе с немецкими словами, то это может привести к ультрапуризму, который играет отрицательную роль.

Ключевые слова: пуризм, англоамериканизмы, заимствованные слова, лексическая компетенция, дублеты, национальная идентичность, немецкие эквиваленты.

English loan-words are positively assessed in German in case they enrich the language. Anglicisms used alongside with German words, litter up the language and lead to ultrapurism which is perceived negatively like the excessive application of English lexicon.

Key words: angloamericanisms, borrowings, dublets, natimal identity, German equivalents.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Лексичні запозичення з англійської мови особливо інтенсивні та багаточисленні в німецькій мові, тому використання англіцизмів відіграє важливу роль у тому випадку, якщо не має німецького відповідника. Отже, **предметом дослідження** є англійські запозичення та їх місце і поступ у німецькій мові. Однак спірним є питання про вживання англіцизмів та американізмів тоді, коли вони не мають особливої змістовної, стилістичної чи синтаксичної функції, що і становить **актуальність** дослідження. У таких випадках англіцизми використовуються для створення іміджу, коли співрозмовники хочуть підкреслити свій соціальний та інтелектуальний рівень. При детальному розгляді можна зауважити, що в німецькій мові для багатьох англійських слів існують точні еквіваленти: *Lover*, наприклад, не набагато краще і легше звучить, ніж *Liebhaber*, замість *Loser* можна спокійно вживати *Verlierer*; *Feeling* – *Gefühl*; *Airport* – *Flughafen*; *Deal* – *Handel* тощо.

Все це є причиною того, що виникає негативна реакція на запозичення – пуристична діяльність (пуризм), яка інтенсивно спостерігалася в Німеччині на протязі XVII-го – XX-го століть. Якщо розглянути пуризм як історичну подію, то можна дійти висновку, що

старання пуристів носили прогресивний характер, оскільки вони були спрямовані на укріплення та утвердження в країні сформованої та розвинутої національної мови, тому пуризм і його сьогоденні проблеми існування та функціонування становлять **об'єкт** нашого дослідження.

Зазвичай у Німеччині розглядають два періоди пуристичної діяльності [1:8–9]. Перший відноситься до XVII–XVIII століть і пов'язаний з діяльністю у XVII столітті Філіпа фон Цезена, а в XVIII-му – Йоахіма Кампе. Цей період називається прогресивним пуризмом. Першим проявом пуристичної діяльності було утворене в 1617 році у Ваймарі товариство “Fruchtbare Gesellschaft”, з якого пізніше утворилися різного роду об'єднання. Спільною метою даних товариств було закріплення писемної норми німецької національної мови. Ф. Цезен проводив інтенсивне онімечення, закликав вживати тільки німецькі слова. Й. Кампе створив “Словник для пояснення і онімечення проникнутих у німецьку мову чужих висловів”. Він проводив активну боротьбу проти іншомовних слів, вибирав для цього свої засоби та методи, публікував різні праці.

Другий період – реакційний пуризм – охоплює кінець XIX та XX століття і відзначається діяльністю “Загальнонімецького мовного товариства”, яке очолив Едуард Енгель. Пуристи цього об'єднання вели інтенсивну, завзяту боротьбу з кожним іноземним словом, навіть з тією лексикою, яка набула широкого поширення як інтернаціональна. Цим самим вони мали перед собою цілком конкретно визначену реакційну мету.

Своєрідний антинауковий підхід до інтернаціональної лексики і особливо до політичних термінів був характерний також для діяльності створеного у ФРН “Товариства німецької мови”. Під його впливом відбулося перевидання словника Е. Енгеля, в якому прагнули будь-яким чином замінити інтернаціоналізми німецькими словами (згадаймо подібні явища на колишньому пострадянському просторі щодо мов національних меншин та російської мови). Це послужило джерелом багаточисленних синонімічних дублетів, які виникали як лексичні еквіваленти німецької мови до іноземних слів. Причинами, які сприяли зберіганню та використанню у мовленні відповідного англійського слова були: а) англійські слова до моменту появи відповідника у німецькій мові сприяли утворенню сім'ї слів. Наприклад, від слова *der Export* утворені наступні лексеми: *exportieren*, *Exportartikel*, *Exporthandel*, *Exportfracht*, *Exportkredite*, *Exportproduktion*, *Exportland*; б) англійські слова в німецькій мові мають семантичні відмінності, напр.: *spike* – *langer Nagel*, *Bolzen* →

der Spike pl. Spikes (deutsch) – 1. Rennschuhe mit herausstehenden Stahldornen an der Sohle; 2. Stahlstifte in Autoreifen; 3. Autoreifen selbst; *spleen* – schlechte Laune, Ärger, Verdruss, eigentlich Milz → *der Spleen* (deutsch) – 1. kleine Verrücktheit; 2. Schrulle; 3. sonderbare Idee; 4. Marotte.

Деякі сучасні філологи виступають проти запозичень-англіцизмів: "Нас не цікавлять англійські запозичення самі по собі, нас тривожить бездумна англоманія" [2:27]. Це обґрунтовуються тим, що під час проведення опитування встановлено, що лише приблизно 50 % глядачів цілком розуміють, власне, німецькі реклами на німецькому каналі, інша, незрозуміла частина сприймається як якісь словесні декорації, віршики, скоромовки тощо. Спроби замінити англійські слова німецькими відповідниками поширюється під девізом "За живу німецьку мову". Він об'єднує педагогів-ентузіастів, які переконують своїх співвітчизників з більшою прискіпливістю ставитися до англіцизмів, які вживаються у засобах масової інформації та рекламі.

Під впливом борців за "живу німецьку мову" одна німецька телекомпанія в своєму рекламному кліпі – "Powered by emotions" (реklamний переклад "Зарядись енергією почуттів", замінивши його на "SAT 1. zeigt's allen" – "SAT 1. принесе задоволення всім"). Пізніше успіх в акції за живу німецьку мову можна визначити за тим, що переможе в змаганні: англійська домашня сторінка – Homepage чи німецька стартова сторінка – Startseite. Правда, через деякий час організатори акції визнали, що слово "старт", теж англійського походження, хоч воно таке коротке і так вдало підходить до назви [3:21].

Подібна дискусія на тему: "No future für Deutsch. Wie viel Englisch verkraftet unsere Sprache?" ведеться в останні роки в Німеччині. Часте і невинуватене запозичення слів англійського і особливо американського походження викликає негативну реакцію в суспільстві, оскільки сам процес запозичення загрожує втраті мовної та культурної ідентичності. Наведемо деякі приклади: *Airport*, *Bahn-Card*, *City-Call*, *Political Correctness*, *Ballyhoo* – це прямі лексичні запозичення; *das macht keinen Sinn* – семантична калька з англійської: *it doesn't make sense*; написання, наприклад, англійської назви "*Pennsylvania*" замість звичайного німецького "*Pensylvanien*". Надто велика кількість англіцизмів (від 3500 до 6000 слів та виразів, зафіксованих в словниках) нерідко створює проблеми в комунікації. За даними опитування тільки 49 % західних німців та 26 % східних володіють у достатній мірі англійською мовою [3:22].

Вже в 1899 році німецький лінгвіст Герман Дунгер застерігав від надмірного вживання англіцизмів. У своїй книзі “Пояснення замість англійських слів” він особливо звертає увагу на побутуючу проблему. У Дортмунді виникло “Товариство захисту німецької мови”. Його засновник – Вальтер Крамер, професор економічної стилістики цього університету. З 1997 року товариство щорічно присвоює звання “Фальсифікатор німецької мови” тому, хто в своєму мовленні вживає стільки англійських слів, що їх кількість та зміст перестали бути зрозумілими для більшості слухачів. Зазвичай це були політики, бізнесмени, діячі культури. Присвоєння такого титула завжди створювало сенсацію в суспільстві. Таким чином намагалися привернути увагу до проблеми “Denglisch” (утворено від слів Deutsch та Englisch). У 1999 році таке звання отримав Й. Лундвіг, який керував німецькими залізницями. Він наказав перейменувати Auskunftsbüro на Service Point, Fahrkartenschalter на Ticket Counter, а Bahnhofstoilette на Mc-Clean. У товариство Крамера входить наукова еліта майже з усіх провідних університетів країни. А в 1997 році професором Крамером було засновано об'єднання “Німецька мова” в Дортмунді. Це товариство налічує 1400 членів і займається проблемами рідної німецької мови. Воно розділено на 23 регіональні групи та має свою наукову раду. Члени ради поставили перед собою мету зберегти незалежність і самобутність німецької мови, її зв'язок з культурою народу. У першу чергу вони стараються уникнути переповнення її англо-американізмами. Для досягнення цілей це об'єднання проводить різні заходи, до яких відносяться численні лекційні читання, публікація статей та оголошень у пресі, розробка посібників та словників, звернення до засобів масової інформації, організацій та інших представників суспільного життя із закликом використовувати в рекламних та інших виданнях тільки рідну мову [4:23]. При цьому вони не ставлять перед собою мету викоренити всі англо-американізми з німецької мови, оскільки повністю ізолювати мову від запозичень не тільки неможливо, та й навряд чи розумно і доцільно. Однак, у даний час простежується, що надмірне вживання англо-американізмів може призвести до стирання мовної та культурної ідентичності Німеччини, тому для вирішення цієї проблеми членами об'єднання була розроблена спеціальна програма. Головна її мета – це максимальне обмеження вживання в рідній мові англо-американізмів, причому в усіх сферах життя німецького суспільства: в пресі, на радіо та в телевізійних програмах, інтернеті (вебсайти німецького походження), у законодавчих і наукових

текстах, рекламі, а також в усному повсякденному спілкуванні. Шляхи та способи проведення програми обговорювались членами тривалий час. Були пропозиції створити “Закон про німецьку мову”, Академію мови. Дехто пропонував нічого не робити, оскільки проблема вирішиться сама собою і англіцизми та американізми зникнуть самі по собі, проте вчені-мовознавці все-таки почали розробляти певні критерії для обмеження використання в німецькій мові запозичень, і вже здійснено перші спроби. Було створено словник-довідник “Anglizismenliste”, який вміщує 5085 одиниць і розрахований на широкі верстви людей. У ньому можна вибрати німецький або англійський варіант за бажанням.

Влучні англійські слова наявні в сучасній німецькій дійсності скрізь. “Back-Factory”, “Coffee-to-go”, “Notebooks” – такі написи можна побачити на багатьох дорогах та вулицях будь-якого міста чи села Німеччини. Дехто з громадян висловлює думку, що корінні німці забувають розмовляти рідною мовою. У професійній діяльності багато німецьких громадян уже не можуть обійтись без англійської мови: майже в усіх компаніях більшою чи меншою мірою вживається англійська термінологія. Дослідження засвідчують, що більшість німців недостатньо добре володіє англійською мовою, інколи не розуміє значення англіцизмів, які витіснили у певній мірі свої німецькі відповідники. Особливо важко для людей літнього віку. Вони часто потребують перекладача, щоб зрозуміти, наприклад, чому на кожному магазині написано “Sale”, що приховує у собі вивіска “Callshop”, або що має на увазі німецька залізниця, пропонуючи відвідувачам “Surf & Rail”, щоб це означало?!

Частина німецьких політиків також вболіває за чистоту німецької мови, тому депутати німецького бундестагу серйозно зацікавились цією проблемою. Наприклад, голова депутатської групи “Культура в Німеччині” Гітта Коннеман (Gitta Connemann) критикує зниження лексичної компетенції в суспільстві і вважає, що німці поступово але впевнено втрачають одне з найважливіших культурних багатств – рідну мову і пов'язує таке явище з недавніми подіями німецької історії. Багато німецьких громадян ще страждають від усвідомлення свого, для декого ще такого близького болючого та трагічного минулого (особливо це можна помітити, переглядаючи різноманітні документальні фільми-інтер'ю з безпосередніми учасниками тих подій, які проживають у Німеччині, а також за її межами), тому почуття патріотизму в деякій мірі в них приглушене, нівельоване, зруйноване, і це відображається в недостатньому самоусвідомленні у відношенні до власної мови.

Депутат бундестагу від Християнсько-Демократичної партії Юлія Клекнер (Julia Klöckner) в інтерв'ю виданню Tagesschau наголосила на тому, що дивним виглядає те, що на полицях німецького магазину лежить щось під назвою “Eye-Makeup-Remover” без жодного коментаря рідною мовою, яке звучить гарно, але майже ніхто з пересічних носіїв німецької мови не розуміє, що ж це значить? Кожного дня мільйони німецьких громадян, які володіють тільки однією мовою, відчувають себе часто невпевнено і потребують захисту своїх законних прав.

Однак без деяких запозичень не можна обійтись ніяк, наприклад: лазер, стрес, інтернет, комп'ютер, джинси та ін. Ці слова давно стали інтернаціоналізмами, увійшли у систему німецької мови. Однак більшість нових запозичень можна легко замінити еквівалентами рідної мови і тим самим зберегти її чистоту та багатство.

Стало цілком очевидним, що англо-американізм надто переповнили німецьку мову, тому вчені прагнуть дослідити чинники такого явища. Головною причиною є преса, телебачення, радіо та інтернет, де люди, хочуть вони цього чи ні, постійно стикаються з іноземною лексикою. Причому слід зауважити, що нові запозичення сприймаються позитивно саме представниками засобів масової інформації та молодими носіями мови, оскільки ці слова відповідають, на їхню думку, духу часу. Найновіші англійські запозичення вживаються в сучасних видах комунікації. Багато предметів та понять увійшли в мову з іноземними назвами. Сьогодні масове поширення англіцизмів у німецькій мові розглядається з різних позицій та оцінюється в основному негативно:

1. з точки зору психології: вживання англіцизмів вважається снобізмом, елітарним вживанням;
2. з точки зору філології: англіцизми є непотрібними для німецької мови і тому ведуть до утворення дублетів;
3. з точки зору політики: вживання запозичень веде до порушення національної ідентичності;
4. з соціальної точки зору: англіцизми викликають труднощі у людей старшого віку, які не знають і не хочуть знати англійської мови.

Деякі періодичні видання час від часу наводять факти, що багато іноземців, які вивчали літературну німецьку мову, приїхавши вперше в Німеччину, дивуються, що люди говорять там не такою мовою, яку вони вивчали, але, звичайно, це велике перебільшення, тому що проходить деякий час і вони починають розуміти розмовну мову. Іноземці, проживши трохи в Німеччині, звикають до того, що почути справжню, правильну

німецьку мову можна в основному тільки в театрі або на телебаченні чи радіо. Як розмовляють жителі країни, залежить також і від інших факторів, наприклад, у продавців і будівельників мова має інший вигляд, ніж мова вчителів чи секретарів, жителі сільських районів говорять по-іншому, ніж жителі міст. Тому слід звернути увагу на те, що різні прошарки німецького населення відрізняються культурним рівнем володіння мовою, залежно від місця проживання, сфери зайнятості, соціального статусу, власного виховання, освіченості або прагнення до неї. Відповідно і використання запозичених слів серед населення різне – у розмовній мові їх відсоток набагато більший, ніж у літературній мові.

Отже, навколо вживання англійських запозичень у німецькій мові ведеться багато дискусій, які тривають уже не одне століття. Одні вчені намагаються позбавитися англійських запозичень, оскільки вважають, що вони засмічують німецьку мову, знищують її ідентичність, інші – негативно відгукуються на такого роду слова, створюючи відповідники у рідній мові. Існують також думки, що лексика, яка зазнає значного впливу англійської мови у зв'язку з новими науково-технічними відкриттями та з появою нових засобів матеріальної культури, а також лексика зі стилістичним переміщенням раніше нелітературних та спеціальних пластів, попадаючи у сферу широкого використання основною масою носіїв мови, є позитивним явищем та продуктивним джерелом збагачення мови. Проблема пуризму гостро постала у сучасній німецькій мові та вилилась у боротьбу проти англіцизмів, оскільки переслідує мету очистити мову від чужих елементів та зберегти свою національну ідентичність і самобутність. Таким чином, запозичення слід вживати тоді, коли в німецькій мові немає адекватного відповідника до цього слова. Якщо ж відповідний німецький еквівалент існує, тоді недоцільно вживати запозичення, оскільки вони будуть зайвими у лексичному складі німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bausch R.-R.* Deutsch nach Englisch? Besser Deutsch mit Englisch / R.-R. Bausch // Deutsch. – 2003. – № 8. – S. 8–9.
2. *Нейдорф Я. Я.* Заимствования и пуризм в немецком языке / Я. Я. Нейдорф // Конспект лекций по лексикологии немецкого языка. – Одесса, 1966. – 40 с.
3. *Anglizismen in der deutschen Sprache.* Homepage oder Heimatseite // Deutsch. – 2005. – № 17. – S. 13–26.
4. *Droht der deutschen Sprache die Anglisierung?* // Deutsch. – 2001. – № 14. – S. 12–13.

УГРИН Т. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Поля Валері – Монпельє III*

ФРАНЦУЗЬКА СОЦІОЛІНГВІСТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено аналізу сучасного стану французької соціолінгвістики. Запропонований огляд французької соціолінгвістики починається коротким екскурсом в історію зародження та розвитку даної дисципліни у Франції. Надалі подається систематизований виклад основних напрямків сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції, стисла характеристика та перспективи розвитку кожного з них.

Ключові слова: соціолінгвістика, лінгвістичні науки, прикладна соціолінгвістика, варіативність, контакт мов та культур, дискурсивний аналіз.

Статья посвящена анализу современного состояния французской социолингвистики. Предложенный обзор французской социолингвистики начинается коротким экскурсом в историю зарождения и развития данной дисциплины во Франции. Далее систематично представлены основные направления современных социолингвистических исследований во Франции, их краткая характеристика и перспективы развития каждого из них.

Ключевые слова: социолингвистика, лингвистические науки, прикладная социолингвистика, вариативность, контакт языков и культур, дискурсивный анализ.

The article dwells on the present-day situation and the perspectives of sociolinguistics in France. This overview of French sociolinguistics starts with a brief historical description of the establishment and further development of this discipline in France. A systematic summary of the main sociolinguistic areas of studies in France, their short characteristics and the perspectives of their development are given below.

Key words: sociolinguistics, linguistic studies, applied sociolinguistics, variation, languages and cultures in contact, discourse analysis.

Актуальність запропонованого дослідження, в першу чергу, зумовлена актуальністю соціолінгвістики як такої. Завдяки численним роботам американських, французьких, іспанських, німецьких, російських тощо (соціо)лінгвістів середини та кінця ХХ століття на сьогодні необхідність врахування соціального контексту при вивченні мовленнєвих явищ є незаперечною. Незважаючи на провідну позицію соціолінгвістики в сучасній світовій лінгвістичній науці, в Україні відчувається нестача вичерпних та ґрунтовних досліджень у цій галузі, а присвячена актуальним соціолінгвістичним дослідженням література часто вичерпується перекладами іноземних робіт. Звідси – гостра необхідність розробки цієї галузі українськими ученими.

Метою нашого дослідження є з'ясування сучасного стану французької соціолінгвістики та розгляд можливих напрямків подальших досліджень. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- розглянути стан французької соціолінгвістики в діяхронії та синхронії;
- вивчити, систематизувати та описати існуючі на сьогодні у Франції напрями соціолінгвістичних досліджень;
- виокремити основні перспективи розвитку французької соціолінгвістики.

Об'єктом дослідження, обраним нами для написання цієї статті, є соціолінгвістика як одна із сучасних лінгвістичних дисциплін, **предметом** – сучасна французька соціолінгвістика.

Дана робота виконана на **матеріалі** наукових видань французьких соціолінгвістів та їхніх іноземних колег, опрацьованих нами на мові оригіналу або у французькому перекладі, а також деяких праць вітчизняних учених.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації основних напрямків сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції на основі опрацьованої у Франції актуальної літератури з даної тематики.

Як в Україні, так і у Франції соціолінгвістика є відносно молодого дисципліною. Зародження цієї науки в середині ХХ століття та її подальший розвиток у Франції тісно пов'язані з критикою загальної лінгвістичної теорії Фердінана де Соссюра [1] та пануючого у той період у лінгвістичних науках структуралізму.

Одним із перших у 1960-х роках на фундаментальну важливість дослідження мови з позицій її функціонування в людському соціумі вказав американський вчений Уільям Лабов у циклі робіт, присвячених вивченню фонетичних, лексичних та стилістичних варіацій англійської мови, зокрема у “Соціальній стратифікації англійської мови у Нью-Йорку”, “Соціолінгвістиці” [2] та інших. Основне завдання У. Лабова полягало в тому, щоб *систематично* описати ко-варіації лінгвістичних та соціальних структур на прикладі використання англійської мови мешканцями Нью-Йорку. На його думку, соціолінгвістика – це не одна з галузей лінгвістики і тим більше не проміжна дисципліна на стику кількох гуманітарних дисциплін, а *“перш за все лінгвістика, уся лінгвістика – але*

лінгвістика у новому своєму вигляді” [2:9], що має на меті вивчення та систематизацію *внутрішньої мовної варіативності*, яку автор визначає як “*неоднорідність, властиву будь-якому діалекту, будь-якій лінгвістичній системі*” [2:31]. Іншими словами, внутрішня мовна варіативність передбачає існування в межах однієї мовної спільноти чи, навіть, для окремого індивіда, кількох однорідних підсистем зі сталою та інваріантною структурою. Використання у мовленні тієї чи іншої підсистеми залежатиме від цілої низки факторів, як-от: комунікативна ситуація, соціальний статус мовця, етнічна приналежність, присутність сторонніх осіб та багатьох інших.

Проведене У.Лабовим, за влучним висловлюванням автора передмови до “Соціолінгвістики” П'єра Анкреве, “*діахронічне*” дослідження у “*синхронії*” [2:15] показало, що “історична” мовна варіативність, перш за все, пов'язана з *соціальною варіативністю*. Завдання ж соціолінгвістики полягає, за У. Лабовим, у створенні граматики варіативності, тобто у зведенні мовної варіативності у систему і відході від традиційного розуміння граматики як системи правил в основі *всіх* лінгвістичних зв'язків.

У Франції праці У.Лабова швидко стали відомими та мали значний вплив на тогочасних науковців. Сприяли тому і здобутки французьких лінгвістів та соціологів першої половини ХХ століття (Антуан Мейєс, Еміль Дюркхайм та ін.). Так, у 1970-х роках проводяться перші соціолінгвістичні колоквиуми та виходить у світ “Соціолінгвістика” за редакцією Бернара Гардена та Жана-Батиста Марселлезі [3]. У працях цього періоду наголошується на необхідності відходу від структуралістських позицій дослідження мови та ставиться акцент на вивченні складних, проте визначальних, зв'язків між мовою як об'єктом дослідження та *соціальними відносинами* всередині людського суспільства. Ключовим для соціолінгвістів цього періоду також видається вивчення *суб'єкта мовленнєвої діяльності* – *sujet parlant* –, віднесеного на периферію лінгвістичних досліджень їхніми попередниками. Крім того, з метою врегулювання регіональної мовної політики Французької республіки та *відродження регіональних мов та діалектів* (окситанська мова, бретонська мова, корсиканська мова тощо) в цей період зароджується та широко поширюється так звана “*мілітантистська соціолінгвістика*” (у широкий вжиток термін був запроваджений

Робером Ляфоном [4]). Таким чином, акцент на дослідженні мовної варіативності, спричиненої соціальними чи то географічними чинниками, та на аналізі суб'єкта мовленнєвої діяльності є характерними для французької соціолінгвістики другої половини ХХ століття.

На сьогодні, у Франції налічується понад 130 центрів та лабораторій, які займаються соціолінгвістичними дослідженнями [5]. Сфера зацікавленості французьких соціолінгвістів надзвичайно різноманітна – від “соціальної лінгвістики” руенської школи до діалектології та, до прикладу, “окситанської соціолінгвістики”, започаткованої в університеті Монпельє III Робером Ляфоном ще у 1970х роках [4]. Незважаючи на таке розмаїття, цілком можливим видається виокремлення основних напрямків сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції.

У першу чергу, варто вказати на існування розмежування між *макро-* та *мікросоціолінгвістикою* [6]. Об'єктом соціолінгвістичних досліджень першого типу можуть бути узагальнені соціальні структури, інституції, типи варіацій та мовленнєві практики окремих соціальних груп. Мікросоціолінгвістика, у свою чергу, займається вивченням “базових” мовленнєвих практик окремих суб'єктів соціальних відносин, аналізом мети та типів комунікативних взаємозв'язків між співрозмовниками тощо.

Крім того, французький соціолінгвіст Анрі Буайє [5; 6] наголошує на такому моменті, як важливість розрізнення між прикладною соціолінгвістикою, аналізом соціолінгвістичної динаміки диглосичних конфліктів, аналізом соціолінгвістичної варіативності всередині мовної спільноти чи групи мовців, аналізом феноменів креолізації та вивченням креолів, вивченням феноменів, пов'язаних з контактами мов завдяки міграційним процесам, лексичним та лексикометричним аналізом дискурсу (політичного, медійного тощо) та, нарешті, соціолінгвістичним аналізом вербального спілкування.

На основі запропонованої А. Буайє класифікації ми пропонуємо наступним чином визначати *основні напрямки сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції*:

1. Загальна соціолінгвістика
2. Конкретна соціолінгвістика
 - 2.1. Прикладна соціолінгвістика

2.2. Соціолінгвістика контакту мов та культур

2.3. Соціолінгвістичний аналіз варіативності

2.4. Дискурсивний аналіз.

Подамо коротку характеристику кожного з названих напрямків.

Загальна соціолінгвістика займається широким колом питань, пов'язаних із становленням та існуванням соціолінгвістики як окремої дисципліни, як-от: об'єкт, предмет соціолінгвістичного дослідження, матеріал, методологія, термінологічна база тощо. На цьому етапі варто відмітити, що довгий час французькі науковці не проводили розмежування між *соціолінгвістикою* (термін англосаксонського походження) та *соціологією мови* (власне французький термін, введений у вжиток Марселем Коеном ще у 1956 році), вживаючи обидва терміни як синоніми [7]. Останнім же часом спостерігається тенденція вживати термін *соціологія мови*, коли наголос ставиться на соціальному аспекті досліджуваної проблеми чи то, скажімо, при аналізі соціальних репрезентацій, дослідженні питань співвідношення мови та ідентичності тощо, тоді як *соціолінгвістика* виходить за межі лише соціального, надаючи значну увагу дослідженню лінгвістичних особливостей варіативності, дискурсивному аналізу, мовленнєвим актам окремих носіїв мови, мовних груп чи спільнот, у зв'язку з чим її можна кваліфікувати як "соціологію дискурсу". Розмежування між цими двома дисциплінами продовжує залишатися нечітким і дане питання, очевидно, потребує додаткових уточнень.

Як про це свідчить сама назва, *конкретна соціолінгвістика* займається дослідженням окремих феноменів, пов'язаних із функціонуванням мови у соціумі, взаємодією кількох мов, особливостями соціальних дискурсів тощо. Як видно, сфера соціолінгвістичних досліджень дуже широка і з розвитком соціолінгвістики вона продовжує розширюватися, тому для зручності нашого викладу ми дещо спростимо та схематизуємо наш опис сучасного стану соціолінгвістичної науки у Франції і зупинимось на чотирьох основних, на наш погляд, напрямках французької соціолінгвістики: прикладній соціолінгвістиці, соціолінгвістичному аналізі контакту мов та культур, соціолінгвістичному аналізі варіативності та дискурсивному аналізі.

Прикладна соціолінгвістика займається дослідженням та врегулюванням мовної політики окремих держав. Так, до цієї сфери

відносяться проблеми стандартизації мов, розробки алфавіту, нормалізації мов, мовного планування тощо. Процеси *стандартизації мови* та *мовного планування* полягають в тому, аби “надати державі засоби для вибору певного діалекту чи певної мови та перетворення її на норму та еталон спілкування” [8:404]. Мовна стандартизація може буди досягнута за допомогою опису мови, опису граматичної структури мови, створенні словників та алфавіту, створенні спеціальних інституцій з регламентації мовного вжитку на кшталт Академі фразез у Франції, розробки термінологічної бази тощо. Вагому роль у процесі мовного планування та стандартизації мови відіграє система освіти.

У зв'язку із специфічною соціальною, політичною та культурною кон'юнктурою, що склалась у Франції в XX столітті в результаті вагомих міграційних процесів, *соціолінгвістика контакту мов та культур* по праву вважається одним із провідних напрямків сучасних французьких соціолінгвістичних досліджень. Так, загальні положення соціолінгвістики, що склалися у Франції в 1960-70-х роках, були переосмислені та застосовані французькими соціолінгвістами для вивчення питань взаємодії французької та арабської мови, французької мови та мов представників афроамериканської спільноти у Франції тощо. Нового поштовху набула діалектологія або, у її французькому варіанті, “*периферична соціолінгвістика*” [4] чи “*соціолінгвістика носіїв мови*” [5; 6].

До сфери зацікавленості цього напрямку соціолінгвістичних досліджень також належить вивчення *соціальних репрезентацій* тієї чи іншої мови, діалекту, говірки чи то мовної спільноти, які неодмінно несуть у собі *оцінювальний елемент*, що спрацьовує у двох напрямках – позитивної оцінки чи клеймування, – та на основі яких конструюються *ставлення* та *соціальна поведінка* суб'єктів соціальних відносин. Іншими словами, йдеться про дослідження “*колективного уявлю вального*” (*imaginaire communautaire*), яке є одним із найважливіших важелів впливу на мовну ситуацію всередині окремої мовної спільноти та надзвичайно важливим елементом у процесі міжкультурного спілкування.

Соціолінгвістичний аналіз варіативності може стосуватися як окремої мовної спільноти, так і певної групи людей чи окремого мовця, виділених на основі тих чи інших соціальних характеристик, як-от: соціальний статус, рівень освіченості, стать, вік,

національність тощо, чи то на основі географічних чинників або ситуації мовлення. Крім того, такий аналіз може бути проведений на фонетичному, лексичному чи стилістичному рівні або ж комбінувати всі три. Прикладом такого аналізу можуть бути популярні у Франції у 1990-х роках дослідження *parler des jeunes*, молодіжного сленгу мешканців приміських районів Парижу, Марселя та інших великих міст Франції.

Нарешті, *дискурсивний аналіз* або *аналіз дискурсу*, що зародився у Франції в тих же 1960-х роках, є своєрідним синтезом досліджень у галузі лінгвістичних наук, філософії Л.Альтюссера та психоаналізу у його лаканівському варіанті [9]. Крім того, виникнення французької школи аналізу дискурсу є спробою подолати недоліки англосаксонського “контент-аналізу”, який передбачає зведення до спільного знаменника текстів різного типу з метою їх подальшого порівняння та зіставлення. На противагу цьому, “*інтерпретація тексту в аналізі дискурсу повинна брати до уваги способ функціонування дискурсів, ніколи не відволікаючись від точки зору, яка була обрана за вихідну*” [9:17]. Таким чином, згідно позиції французьких учених, жоден соціальний дискурс не може претендувати на нейтральність та незалежність від культури, традицій, звичаїв тощо суспільства, в якому його було створено. Такий підхід до аналізу текстів пояснює зацікавленість французьких дослідників у політичному дискурсі. До цього полюсу досліджень згодом долучився напрямок *автоматичного аналізу дискурсу*, вперше запроваджений Мішелем Пеше в 1970-х роках у лабораторії соціальної психології Університету Париж-VII, та *лексикометричні дослідження* різних типів дискурсу.

Найбільш перспективними в сучасному світовому контексті видаються такі напрямки, як прикладна соціолінгвістика та соціолінгвістика контакту мов та культур. Поява нових наддержавних утворень на кшталт Європейського союзу чи навпаки розпад старих, як-от: Радянський союз чи Югославія, несуть із собою цілу низку проблем лінгвістичного характеру, успішне вирішення яких значною мірою залежить від методологічно правильного соціолінгвістичного підходу. Водночас виокремлення двох вищеназваних напрямків жодною мірою не вказує на другорядність чи меншовартість досліджень у галузі діалектології, варіативності, дискурсивного аналізу чи загальної соціолінгвістики.

Такі роботи, очевидно, є актуальними та необхідними для подальшого розвитку лінгвістичної науки в цілому.

У даній статті ми не намагалися надати вичерпний аналіз стану сучасної французької соціолінгвістики – реалізація такого завдання виходить далеко за межі окремої наукової статті – ми, перш за все, прагнули показати, що соціолінгвістика не є “*маргінальною галуззю мовознавства*” [10:568], підгалуззю чи “перетині” чи на “межі” кількох суміжних дисциплін, а автономною галуззю лінгвістичних досліджень, об’єктом аналізу якої є взаємозв’язок між мовою, культурою та соціумом.

Підсумовуючи вищесказане, варто також зазначити, що в цілому для сучасної французької соціолінгвістики характерними є достатньо сильний емпіризм та орієнтація на теоретичні доробки та досягнення північноамериканської та іспанської соціолінгвістики з їхнім подальшим критичним переосмисленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. *De Saussure F.* Cours de linguistique générale : [Texte imprimé, publ. par Charles Bally] / Ferdinand de Saussure. – [Réédition du texte original de 1916] – P. : Payot, 1995. – 520 p.
2. *Labov W.* Sociolinguistique / William Labov ; [trad. de l’anglais par Alain Kihm]. – P. : Editions de Minuit, 1976. – 459 p.
3. *Gardin B.* Sociolinguistique. Approches, théories, pratiques [Електронний ресурс] / Bernard Gardin et Jean-Baptiste Marcellesi. – Rouen : Presses Universitaires de France, Publications de l’Université de Rouen, 1978. – Режим обмеженого доступу до книги : http://books.google.fr/books?id=h-QU5VRnhFcC&dq=Marcellesi+et+Gardin&printsec=frontcover&source=bl&ots=ZgMMfEqSq&sig=6VbLhclIPc4ncCITrYjqEmVOHs8&hl=fr&ei=8lrMSr7BHYaImwOE5e3OBQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1#v=onepage&q=&f=false.
4. *Lafont R.* Quarante ans de sociolinguistique à la périphérie / Robert Lafont ; [texte imprimé]. – Paris : Montréal : L’Harmattan, 1997. – 235 p.
5. *Boyer H.* Introduction à la sociolinguistique / Henri Boyer ; [texte imprimé]. – P. : Dunod, 2001. – 104 p.
6. *Boyer H.* Sociolinguistique : territoire et objets / Sous la direction de Henri Boyer. – Lausanne: Paris : Delachaux et Niestlé S.A., 1996. – 288 p.
7. *Canut C.* De la sociolinguistique à la sociologie du langage : de l’usage des frontières [Електронний ресурс] / Cécile Canut. – Langage et société, 2000/1, n°91, p.89–95. – Режим доступу до статті : http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=LS&ID_NUMPUBLIE=LS_091&ID_ARTICLE=LS_091_0089.
8. *Dictionnaire d’analyse du discours* / Sous la direction de Patrick Charaudeau et Dominique Maingueneau. – P. : Editions du Seuil, 2002. – 666 p.
9. *Квадратура смысла* : Французская школа анализа дискурса / [пер. с фр. и португ. ; общ. ред. и вступ. ст. Патрика Серио ; предисл. Ю. С. Степанова]. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 1999. – 416 с.
10. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

ЗАПОЗИЧЕНИЙ КОНЦЕПТ “ФЕН-ШУЙ” В РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті аналізуються окремі аспекти процесу “входження” концепту ФЕН-ШУЙ до російськомовного інформаційно-культурного простору. Пріоритетна увага приділяється фреймовій структурі даного концепту в російській національно-мовній картині світу, а також особливостям його функціонування у російськомовному буденному й професійному дискурсах.

Ключові слова: ФЕН-ШУЙ, (запозичений) концепт, вербалізація, семантика, фрейм.

В статье рассматриваются отдельные аспекты процесса “вхождения” концепта ФЕН-ШУЙ в русскоязычное культурно-информационное пространство. Приоритетное внимание уделяется фреймовой структуре данного концепта в русской национально-языковой картине мира, а также особенностям его функционирования в русскоязычном обыденном и профессиональном дискурсах.

Ключевые слова: ФЕН-ШУЙ, (заимствованный) концепт, вербализация, семантика, фрейм.

The article deals with the phenomenon of FENG-SHUI concept interference into Russophone informational and cultural space. The author studies the problem of the concept frame structure in Russophone picture of the world. The peculiarities of the concept functioning in everyday use and professional discourse have been examined.

Key words: FENG-SHUI, (borrowed) concept, verbalization, semantics, frame.

Концепт ФЕН-ШУЙ становить одну з тих числених запозичених ментальних сутностей, поява яких в російській мовній свідомості стала закономірним наслідком падіння наприкінці 80 – на поч.90-х рр. минулого століття “залізної завіси” не лише на заході, але й на сході колишнього СРСР і зникнення властивих для радянської епохи ідеологічних і культурних заборон. Окрім цього, причини проникнення даного етнічно маркованого концепта в російську мовну картину світу зумовлені активізацією контактів китайської й російської культур у час перебудови і після неї. Такі контакти стали наслідком інтенсивного розвитку співробітництва між країнами східноєвропейського регіону й Китаєм, у тому числі й завдяки діяльності китайських майстрів Фен-Шуй, які докладали й докладають значних зусиль для популяризації цього давнього універсального знання в республіках колишнього СРСР.

Незважаючи на чималу кількість журнальних статей, популярних книжкових видань, величезний Інтернет-ресурс,

присвячений Фен-Шуй, феномен “присутності” й аспекти значення цього термінопоняття в культурній і мовній свідомості представників східнослов’янського(і передусім російськомовного) соціума на сьогодні є практично не дослідженими, що й зумовлює **актуальність** вивчення “проявів” концепта ФЕН-ШУЙ в текстах російської лінгвокультури як культури-реціпієнта.

Мета статті полягає у з’ясуванні змісту запозиченого концепта ФЕН-ШУЙ в російській мовній картині світу, а також основних напрямків і засобів його вербалізації в російській мові.

Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

1. Використовуючи сучасні наукові підходи до осмислення мовних явищ, передусім лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний, охарактеризувати концепт ФЕН-ШУЙ як запозичену ментально-ціннісну сутність; з’ясувати ключові аспекти його національно-культурної специфіки й сприйняття в російськомовному інформаційному просторі.

2. Шляхом контекстуального аналізу дослідити інтерпретаційне поле концепта ФЕН-ШУЙ в російській мові, а також реконструювати його основні фреймові моделі, актуальні для повсякденного (особистісно-орієнтованого) і професійного вживання цієї концептолексми.

3. Окреслити ціннісну складову концепта ФЕН-ШУЙ у свідомості російськомовного споживача культури й дослідити наявність можливих метафоричних конотацій у складі концепта.

Матеріалом для дослідження в рамках цієї розвідки стали текстові фрагменти, відібрані з російськомовних періодичних видань, спеціальної літератури (У Вейсинь. Новый Фэн-Шуй: Биоэнергетика и здоровье. – М.: ООО Изд-во “София”, 2007; А. Уотс. Дао – путь воды / пер. с англ. – К.: “София”, 1996) та Інтернет-сайтів (www.day.kiev.ua, <http://ua-fengshui.com.ua>, <http://fengshui-tea.kiev.ua>, www.chinadao.org, www.fengshuilab.kiev.ua, www.masterfeng.ru, www.4chakra.ru, www.sunhome.ru та ін.).

На початок визначимо деякі вихідні теоретичні положення. По-перше, на сучасному етапі, як підкреслюють у своїх працях Дж. Лакофф [1], М. М. Болдирєв [2], С. Г. Воркачов [3], В. З. Дем’янков [4], Є. С. Кубрякова [5], Ю. С. Степанов [6] та інші дослідники, вивчення мовних явищ навряд чи може претендувати на повноту без звертання до когнітивних моделей, у які структурується

знання про довколишній світ, – таких, як концепти, гешталти, фрейми, сценарії/скрипти і т. ін.

У пропонованій статті наша першочергова увага приділена термінопоняттю “концепт”. На сьогодні провідними в осмисленні цього явища вважаються лінгвокогнітивний і лінгвокультурний підходи, межа між якими є, однак, доволі умовною. З точки зору лінгвокогнітологів (Є. С. Кубрякова [5], М. М. Болдирев [2]) концепт становить “оперативну змістову одиницю пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини світу, відображеної у людській психіці” [7:169]. Лінгвокультурологи (Ю. С. Степанов [6], С. Г. Воркачов [3], В. А. Маслова [8]) інтерпретують концепт як ментальне утворення, відмічене культурною специфікою. Завдяки спостереженням В. І. Карасика, викладеним у монографії “Мовне коло: особистість, концепти, дискурс” [9], сьогодні в лінгвокультурному концепті вже звично виділяються три основні складові – понятійна, предметно-образна й ціннісна. При цьому особливий акцент учені (В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін та ін.) роблять на ціннісному компоненті лінгвокультурного концепта, справедливо вбачаючи у ньому ту якість, яка відрізняє концепт як одиницю культури від інших ментальних моделей, що використовуються сучасним мовознавством (фреймів, сценаріїв тощо). Семантику культурного концепта визначає образна складова.

Відповідно до поширеної серед лінгвістів точки зору, структура лінгвокультурного концепта являє собою польове утворення, що складається з ядра і периферії [8:55; 10:14]. При цьому ядро (“конкретно-чуттєвий образ”), що становить центр такої моделі, мислиться лінгвістами як зміст поняття, який визначається згідно словарного тлумачення імені даного концепта. Навколо ядра розташовуються абстрактні ознаки, котрі є похідними від конкретних ядерних; їхня близькість до ядра залежить від цінності для носіїв мови тієї чи іншої інформації, що міститься у них. Уважається також, що – з точки зору засобів вербалізації концепта – ядро концептуальної парадигми являє собою синонімічний ряд, що утворюється з групи вихідних лексем тих словотвірних гнізд, які встановлюються за понятійною ознакою і з якими концепт виявляється пов’язаним в мовній системі. Відповідно до цього решта однокореневих слів формує периферію концептуальної парадигми.

Об'єктом дослідження у межах запропонованої статті є запозичений концепт ФЕН-ШУЙ. Для з'ясування його специфічних характеристик і встановлення особливостей функціонування в російськомовному культурно-інформаційному просторі, звернемося насамперед до національно-ідентичних аспектів цієї лінгвокультурної сутності.

Своїм корінням вчення Фен-Шуй сягає сивої давнини, коли досягти добробуту люди могли, лише узгоджуючись з законами природи. Нині у китайській картині світу концепт ФЕН-ШУЙ виступає як важлива складова філософського дискурсу і співвідноситься з “цілісною, впорядкованою знаковою системою, котра з самого початку пояснювала загальні закони буття і донині несе знання про закономірності природної інформації, про життя Всесвіту й людини” [11:11]. Поряд з цим, Фен-Шуй слід ідентифікувати і як сутність світоглядного порядку, що визначає традиційний життєустрій китайців, їх науку й мистецтво, спосіб мислення, ставлення до світу, які принципово відрізняються від світовідчуття, поглядів і цінностей європейців.

У основі Фен-Шуй, як й інших напрямків давньокитайської філософії, лежить натурфілософське вчення про єдину, універсальну, всепроникаючу й животворящу енергію *ци* (у філософії західного світу їй відповідає життєва сила) і два її нероздільні начала – *інь* і *ян*, взаємодія яких вважається “джерелом будь-якого руху в межах цього світу” [11:36]. Початкове значення ієрогліфів 陰и陽 (відповідно “інь” та “ян”) – темний і світлий схили гори. Таким чином, первісно референтами цих понять були цілком матеріальні явища, якості чи властивості, притаманні одній події, предмету, об'єкту. Пізніше поняття “інь” та “ян” почали мислитися як функціональні начала, що становлять основу усіх речей та об'єктів у Всесвіті, і набули символічного характеру (жіноче-чоловіче, ніч-день, холод-спека, м'якість-твердість, видих-вдих тощо). Однак цей “принцип полярності”, що визначає основу способу мислення й світовідчуття китайців, “не слід, – за слушним зауваженням Алана Вотса, – плутати з уявленнями про протилежність чи конфлікт” [12:51]: “обидва начала знаходяться у тісному взаємному зв'язку” і порушення гармонії й взаємодії між ними “веде до порушення будь-якого руху й розвитку, є причиною руйнування будь-яких

структур і форм” [12:37]. Ця взаємодія “інь” та “ян” як двох взаємодоповнюючих проявів однієї сили знайшло своє графічне вираження у всесвітньо відомій “даосській монаді”, яка символізує динамічне єднання проявлених енергій ян-ци та інь-ци, їх взаємопроникнення і взаємоперетворення, єдиносутність” [11:59]. Таким чином, понятійний шар концепта ФЕН-ШУЙ в якості базової ознаки в національному культурно-філософському дискурсі несе у собі ідею гармонії усього сущого й існування людини у гармонії з навколишнім світом й законами природи. Ця гармонія розуміється, передусім, як правильне співвідношення й використання енергій інь та ян. Відповідно, знання про світ, що відображені у китайській мовній картині світу за посередництва концепта ФЕН-ШУЙ, можуть бути структуровані у такі фрейми як “єдність/ нероздільність”; “гармонія”; “змінюваність (циклічність)”.

Звернемося тепер до змісту поняття “Фен-Шуй” в російськомовному дискурсі. Згідно з типологією концептів, запропонованою В. І. Карасиком, концепт “Фен-Шуй” в російській мовній свідомості може бути ідентифіковано як абстрактний метапрофесійний концепт, що функціонує у російській мові в якості ціннісної домінанти і у професійному, і у буденному дискурсах.

Зазвичай для з’ясування понятійної складової того чи іншого концепта аналізуються словникові статті, що містять його мовну фіксацію, дефініції, позначення, ознакову структуру, тобто той зміст, який включає тільки істотні характеристики об’єкта й раціонально мислиться, а не переживається [9:153]. Стосовно концепта ФЕН-ШУЙ такий спосіб виявляється малоефективним, оскільки аналізована концептолексема не фіксується практично жодним з російськомовних довідкових чи енциклопедичних видань, навіть найновішими й найбільш авторитетними з них, що зумовлено, вочевидь, екзотичністю й відносною новизною цієї ментальної сутності для російської мовної свідомості. Виключення у цьому плані становить “Толковый словарь по эзотерике, оккультизму и парапсихологии” А. М. Степанова, де поняття ФЕН-ШУЙ дефінійовано у значенні “китайське езотеричне вчення” [13:416]. Тому в даному випадку в якості способу з’ясування змісту концепту ФЕН-ШУЙ на перший план виступають контекстуальний аналіз (оскільки, як наголошується в лінгвістичній літературі, запозичені концепти “розпредмечуються” саме за допомогою текста), а також

інтерпретація. Виходячи з цього, матеріалом для дослідження в рамках цієї статті стали, як було зазначено на початку даної розвідки, текстові фрагменти з російськомовних друкованих видань і матеріалів Інтернету. Звернемося до найбільш яскравих і показових з відібраних нами прикладів, які дають можливість окреслити мінімальне коло вербалізаторів власне поняття ФЕН-ШУЙ.

1. Классический фэн-шуй – логичная и легко объяснимая законами физики наука [www.fengshuilab.kiev.ua]. 2. Наука феншуй объясняет важность гармоничного расположения дома для улучшения качества жизни [www.masterfeng.ru]. 3. Упорядоченная и гармонизированная при помощи древнекитайского учения Фен Шуй, энергия Ци дойдет до Вас с нашим чаем [<http://fen-shui-tea.kiev.ua>]. 4. На самом деле философия Фен Шуй достаточно проста и может принести вам <...> достаток, процветание и счастье [там же]. 5. По теории фен-шуй, спальня – место двойственное [www.arabio.ru]; 6. Отсюда становится ясным, почему система фэншуй тесно связана со строительством [www.orientalcenter.spb.ru]. 7. Знания Фен-Шуй все шире используются на Западе [<http://rielt.dn.ua>]. 8. На основе изучения законов Фен-Шуй была разработана собственная система оформления зданий и интерьеров [business.polbu.ru]. 9. Именно в соответствии с правилами “фэншуй” и был некогда спланирован Пекин [14:36]. 10. Вместе с Вашим дизайнером наш специалист по Фен-Шуй поможет выработать Ваш новый корпоративный стиль [<http://ua-fengshui.com.ua>]. 11. Для нас важно, что Feng shui – искусство управления и размещения предметов вокруг вас [www.day.kiev.ua]. 12. Знаменитое восточное искусство фэн-шуй имеет свои взгляды на то, откуда у человека лишний вес [www.arabio.ru]. 13. Сейчас на Западе наблюдается тенденция проектировать и строить <...> с использованием консультаций специалистов Фен-Шуй [<http://rielt.dn.ua/info>]. 14. Огромное значение, на взгляд экспертов фен-шуй, имеет местоположение письменных столов в офисах [www.interior.com.ua]. 15. У нас Вы получите квалифицированную консультацию Фен Шуй <...> [<http://ua-fengshui.com.ua>]. 16. Вместе с Вами и Вашим архитектором консультант Украинской Школы Фэн Шуй составит план новой постройки <...> [<http://ua-fengshui.com.ua>].

Як видно з наведених вище прикладів, головними засобами дефініювання й вербалізації концепта ФЕН-ШУЙ в російській мовній свідомості є лексеми “наука”, “учение”, “философия”, “теория”, “методика”, “искусство”, “стиль”, що формують, як нам здається, ядро польової структури концепта ФЕН-ШУЙ в російській мові. Таким чином, першою ознакою змісту концепта ФЕН-ШУЙ в російській мовній картині світу виступає уявлення про певну сукупність (систему) правил, принципів, законів. Другим компонентом змісту даного поняття є ідентифікація Фен-Шуй як певного альтернативного підходу до організації предметно-просторового середовища, передусім устрою і оформлення приміщень (будинків, квартир, офісів, закладів відпочинку тощо). Третя базисна ознака передбачає правильну з точки зору Фен-Шуй організацію простору всього будинку чи окремих його приміщень, технологію приготування їжі тощо.

З точки зору образної складової термінолексема Фен-Шуй асоціюється перш за все з уявленнями про правильну на загал (а не лише згідно приписів Фен-Шуй) організацію дому, побуту, усього життєвого устрою. Це зумовлює наявність одного з найбільш важливих “вершинних вузлів”, якими фреймова структура концепта ФЕН-ШУЙ представлена в російськомовному буденному дискурсі; він співвідноситься зі сценарієм “робити щось правильно; згідно рекомендацій спеціалістів; на належному рівні; як того вимагає мода”. У цьому сенсі розмовне кліше “усе по Фен-Шуй”, яке повсякчас зустрічається сьогодні в російськомовному спілкуванні і використовується уже й у якості слогана в рекламних роликах, може бути інтерпретовано як синонімічне іншому виразу такого ж типу – “здоровий спісб життя” (*“Защитить человека от болезней и стресса, подарить ему жизненную силу и продлить молодость может гармоничное питание по правилам фэн-шуй”* [www.wday.ru]). По-друге, назва цього езотеричного вчення, “опредмечуючись” через посередництво розмаїтої матеріальної атрибутики, на рівні буденної свідомості сприймається як синонім екзотики “китайського” й – ширше – “східного” стиля взагалі, народжуючи похідні від нього смисли – “оригінально, незвично (екзотично)”; “не так, як зазвичай”; “не так, як завжди”; “не так, як у всіх”, а також сприяючи виникненню семантичних конотацій “естетична вишуканість” і “тонкий смак”. З цієї точки зору концепт

ФЕН-ШУЙ можна розглядати як інваріант ідеального, який презентує елітарні естетичні цінності, що є частиною “ідеології комфорту”, властивої представникам заможних верств населення.

Аналіз мовномовленнєвого матеріалу дозволив також спостерегти в смисловому обсязі концепту ФЕН-ШУЙ у його сприйнятті носіями російської мови і семантику витратності упорядкування приміщення квартири чи офісу згідно рекомендацій Фен-Шуй. Так, в інституціональному (професійному) дискурсі (приклади 13–16) понятійний зміст концепта ФЕН-ШУЙ включає такі компоненти, як “консультація спеціаліста”, “професійна допомога”. З цієї точки зору понятійні характеристики концепта ФЕН-ШУЙ передбачають систему відносин “клієнт – консультант Фен-Шуй” і, відповідно, наявність потреби щодо консультації спеціаліста Фен-Шуй; наявності у нього спеціальної освіти для надання такої професійної допомоги; оплату консультанту Фен-Шуй з боку клієнта за виконану роботу, а також наявність у клієнта матеріальних можливостей для того, щоб, запросивши експерта по Фен-Шуй, оплатити його роботу. На підтвердження цих своїх висновків наведемо декілька прикладів: *Как любое искусство, фен-шуй предполагает специальное образование. Оно, как и помощь обученного мастера в обустройстве жилища, стоит немалых денег* [www.interior.com.ua]; *Все же большинству людей <...> может показаться странным, что перед покупкой дома надо оплачивать услуги эксперта Фэн Шуй* [www.chinadao.org]; <...> *Консультант по фэн шуй расставит основные акценты, которые необходимо учесть в дизайне. Однако большинство людей не часто прибегают к помощи специалиста по дизайну – это довольно затратно* [http://www.inturon.ru].

Така дискурсивна реалізація концепта “Фен-Шуй” в російській мові надає йому смислові конотації, що дозволяють ідентифікувати впорядкування того чи іншого приміщення “по Фен-Шуй” як новий різновид “євроремонта” і відповідають фреймам “престижно” й “дорого, витратно, вимагає чималих коштів” в російській мовній картині світу.

Перспективи дослідження. Підводячи підсумки викладених вище спостережень, зазначимо, що в межах однієї статті неможливо охопити усе розмаїття аспектів проблеми. Однак навіть наведені нами приклади дають можливість зробити висновок про те, що

запозичений концепт ФЕН-ШУЙ достатньо широко представлений в російській мовній картині світу. Він ідентифікується як метапрофесійний абстрактний концепт, з чітко вираженими понятійною, образною й ціннісною складовими. Основними вербалізаторами концепта ФЕН-ШУЙ в російській мові сьогодні є лексеми “учение”, “наука”, “теория”, “философия”, “искусство”, а також пов’язані з ними слова-денотати “знання”, “закони”, “принципи”, “правила”, які формують ядро польової структури даного концепта. Саме цей ряд становить основу для розвитку образно-метафоричного значення концепта ФЕН-ШУЙ, яке переважає в буденному дискурсі; це значення представлено фреймами “правильно”, “стильно”, “модно”, “престижно”, “эстетично довершено”. У професійному дискурсі одним з провідних компонентів змісту концепта ФЕН-ШУЙ є значення послуги і пов’язувана з нею семантика витратності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Джордж Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XX111 : Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – С. 11–51.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : [курс лекций по англ. филол.] / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовск. ун-та, 2001. – 123 с.
3. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии / Сергей Григорьевич Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика : межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж, 2002. – Вып. 3. – С. 79–95.
4. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / Валерий Закиевич Демьянков // Язык и наука конца XX века. – М. : Ин-т языкозн. РАН, 1995. – С. 239–320.
5. Кубрякова Е. С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Елена Самойловна Кубрякова // Язык и структуры представления знаний. – М. : ИНИОН РАН, 1992. – С. 4–38.
6. Степанов Ю. С. Константы : [словарь русской культуры] / Юрий Сергеевич Степанов. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Академический Проспект, 2004. – 992 с.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. : Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Елены Самойловны Кубряковой]. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
8. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – [3-е изд., испр.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 296 с.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / Владимир Иванович Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 447 с.
10. Стернин И. А. Может ли лингвист моделировать структуру концепта? / Иосиф Абрамович Стернин // Материалы II Междунар. лекции-семинара по когнит. лингвистике [“Когнитивная семантика”], (11–14 сентября 2000 г.) / отв. ред. Николай Николаевич Болдырев ; редкол. : Е. С. Кубрякова и др.]. – Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – Ч. 2. – С. 13–17.
11. Вейсинь У. Новый Фэн-Шуй: Биоэнергетика и здоровье. – М. : ООО Изд-во “София”, 2007. – 352 с.
12. Уотс А. Дао-путь воды / Алан Уотс ; [пер. с англ.]. – К. : “София” Ltd, 1996. – 288 с.
13. Степанов А. М. Толковый словарь по эзотерике, оккультизму и парапсихологии / А. М. Степанов. – М. : Классик Стиль, 2004. – 476 с.
14. Громов Д. В. Сакральная география : [энциклопедия святилищ и мест силы] / [Д. В. Громов, Л. В. Никитина, С. В. Волганов]. – Екатеринбург : Ультра-культура, 2005. – 648 с.

ХАЙЧЕВСЬКА Т. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕСІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Статтю присвячено вивченню невербальних графічних засобів експресії, до яких ми відносимо такі основні графічні засоби виділення елементів тексту, як додатковий прямий шрифт та курсив.

Ключові слова: невербальні графічні засоби експресії, графічні засоби виділення, додатковий прямий шрифт, курсив.

Статья посвящена изучению невербальных графических средств экспрессии, к числу которых мы относим такие основные графические средства выделения элементов текста, как дополнительный прямой шрифт и курсив.

Ключевые слова: невербальные графические средства экспрессии, графические средства выделения, дополнительный шрифт, курсив.

This article focuses on non-verbal graphic means of expression, to which belong such basic graphic means of text elements distinguishing as additional right type and italic type.

Key words: non-verbal graphic means of expression, graphic means of distinguishing, additional right type, italic type.

У текстах художніх творів письменники оперують переважно вербальними графічними засобами, щоб здійснювати експресивний вплив на читача. Однак це не є ознакою повної відсутності невербальних графічних засобів експресії у художніх текстах. Іноді можна спостерігати оригінальне розміщення тексту на сторінці, або виділений за допомогою іншого шрифту елемент тексту, які додають певних відтінків значення вербальному тексту. Можна констатувати, що такі невербальні компоненти повідомлення не залишаються поза увагою читача і сприяють зростанню інтересу до прочитаного, привертанню уваги до виділених елементів тексту.

Актуальність даної статті зумовлена зростаючим інтересом науковців до невербальних графічних засобів експресії та частковим висвітленням у сучасній лінгвістиці проблеми їхнього впливу на сприйняття художнього тексту читачем, а також ролі цих графічних засобів у забезпеченні експресії художнього твору.

Метою статті є аналіз відібраних прикладів експресивного використання основних графічних засобів виділення тексту (додаткового прямого шрифту та курсиву), визначення найбільш поширених випадків їх використання у текстах сучасних французьких художніх творів.

Об'єктом дослідження є додатковий прямий шрифт та курсив як графічні засоби виділення тексту, котрі належать до невербальних графічних засобів експресії.

Предметом статті є експресивний потенціал графічних засобів виділення, реалізація якого надає окремим елементам тексту особливих змістових відтінків.

Матеріалом статті є приклади, дібрані методом суцільної вибірки з сучасних французьких художніх творів, в яких додатковий прямий шрифт та курсив використано оригінальним, нетрадиційним способом.

Наукова новизна статті полягає у спробі вперше систематизовано представити випадки експресивного використання додаткового прямого шрифту та курсиву, визначити їхній експресивний потенціал, що реалізується у текстах сучасних французьких художніх творів.

Невербальні графічні засоби широко використовуються у сучасній рекламі. Опираючись на результати дослідження графічних стилістичних засобів проведених Н. В. Месхішвілі та Г. Т. Костенко у галузі реклами [1; 2], М. В. Петровським – на матеріалі американської художньої літератури [3], вважаємо цілком доцільним визначити особливості експресивного використання цих засобів на матеріалі сучасних французьких творів. Опираючись на існуючі в сучасній лінгвістиці дослідження шрифту, ми дійшли висновку щодо аспектів його вивчення: як елемент типографського набору (структура шрифту тощо) [4; 5] та як засіб впливу на увагу читача [6]. За загальним визначенням шрифт – це графічна форма знаків алфавітної системи письма [7:483]. Отже, в першу чергу, шрифт є засобом для фіксації графічних знаків на письмі. Разом з тим, функції шрифту не обмежуються фіксацією знака на папері. Н. В. Месхішвілі вважає, що шрифт стає параграфемним елементом, коли його дано на фоні інших шрифтів [1:6]. Таким чином, діапазон використання шрифту як невербального засобу значно розширюється за рахунок одночасної появи у тексті різних його варіантів. Розмаїття використаних у тексті шрифтів надає йому більшої виразності та сприяє виділенню тих елементів, які не повинні залишитися поза увагою читача.

Поза нашою увагою залишаються випадки використання слів або словосполучень оформлених шрифтом, що відрізняється від шрифту основного тексту, таких як заголовки, початок абзацу, власна назва тощо, оскільки їхнє виділення додатковим шрифтом є традиційним і не має експресивного характеру.

Під *додатковим шрифтом* ми розуміємо шрифт, що відрізняється від шрифту, яким набрано основний текст за своїми типографічними показниками (малюнком, гарнітурою, кеглем), і служить для виділення окремих елементів тексту.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що автори можуть виділяти іншим шрифтом окреме слово, словосполучення, речення і т. д. Шрифт як невербальний графічний засіб експресії здатен підкреслювати значення виділеного ним елемента, передавати різні візуальні образи тощо. Отже, додатковий шрифт може використовуватися як контраст до основного шрифту тексту у наступних випадках:

Часто додатковий шрифт використовується для передачі оголошення та його виділення на фоні основного тексту.

... Émerveillée, Zazie mit quelque temps à s'apercevoir que, non loin d'elle, une œuvre de baroque plantée sur le trottoir se complétait de l'inscription MÉTRO [20:44].

У наведеному прикладі письменник спробував передати побачений напис за допомогою іншого шрифту, щоб він не зливався з основним текстом твору і читач зміг зрозуміти авторський задум. На нашу думку, такі прийоми сприяють більш точному відтворенню в уяві читача візуального образу задуманого письменником, збільшують виражальну силу написаного і створюють певний рівень експресії тексту.

Письменники використовують додатковий прямий шрифт для підкреслення експресивного характеру мовлення.

... Son regard est à la fois angoissé et provocateur : l'intensité lui a toujours fait mal. J'ai envie de hurler NON, mais il est trop tard déjà, je sais que ma vie va basculer [12:10].

...Écoutez, docteur, tout le monde sait que vous êtes patriote, mais calmez-vous ! Docteur ! DOCTEUR ! [11:63]

Ми вважаємо, що у даних прикладах додатковий шрифт, використаний для оформлення слів, передає певним чином підвищений тон їх вимови. Літери виділених слів є більшими по розміру за літери основного тексту та супроводжуються засобами, які вказують на підвищений тон: у першому випадку це слово *hurler* (вити, репетувати, горлати), у другому випадку це знак оклику (!), який кілька разів з'являється у тексті. Таким чином текст стає більш виразним та зрозумілим читачеві.

Експресивний потенціал додаткового шрифту служить також для виділення логічним наголосом певних елементів тексту, наприклад:

... Le programme fasciste et nazi, lui, consistait bien à tenter d'éliminer définitivement la question. Même obsession, au fond, chez les communistes, avec leurs propres soutiens occultistes ou ésotériques débouchant sur la brutalité scientiste. Psychose universelle. Un seul dieu forcené, donc : MORT [23:176].

Даний приклад показує, що шрифт може бути додатковим засобом виділення разом з пунктуаційними знаками. Виділений елемент тексту привертає увагу читача і показує йому на чому саме хотів наголосити автор. Тому ми вважаємо, що у цих випадках експресивний потенціал шрифту проявляється з усією повнотою, оскільки сприяє максимальному розумінню ходу думок письменника.

Іншим випадком нетрадиційного використання додаткового шрифту є виділення за його допомогою ключової теми твору.

... le droit d'employer le mot SURREALISME dans le sens très particulier où nous l'entendons, car il est claire qu'avant nous ce mot n'avait pas fait fortune [10:46].

У наведеному уривку з "Маніфесту сюрреалізму", А. Бретон використовує виділення додатковим шрифтом слова *surréalisme*, щоб зосередити на ньому усю увагу читача. Письменник впродовж усього тексту використовує його у виділеному вигляді, завдяки чому воно постійно фігурує перед очима читача та сприяє запам'ятовуванню нового значення слова. Ми вважаємо, експресивний потенціал шрифту у даному випадку значно посилюється завдяки частому вживанню елемента тексту.

Поодинокими є випадки використання шрифту для створення оригінального графічного оформлення тексту, наприклад:

Puis il commençait à écrire l'histoire :

ESTHER. ESTHER EST ARRIVÉE EN EFRIQUE 1948.

ELLE SAUTE SUR LE QUAI ET ELLE MARCHE DANS LE FORÊT.

C'était bien, d'écrire cette histoire, enfermé dans la cabine, sans bruit, avec la lumière de la veilleuse et la chaleur du soleil qui montait au-dessus de la coque du navire immobile.

LE BATEAU S'APPELLE NIGER. IL REMONTE LE FLEUVE PENDANT DES JOURS. [15:49]

На нашу думку, в запропонованому прикладі оригінальність графічного оформлення полягає у спробі автора показати різні плани оповіді, що розгортаються у творі, за допомогою різних шрифтів. Таким чином, історія, яку пише один з персонажів, оформлена відмінним від основного шрифтом і щоразу відділяється від основного тексту абзацом. Зауважимо, що поєднання цих прийомів створює високий рівень експресії у

тексті, усе вказує на особливий зміст виділеного тексту, який потребує окремої інтерпретації з боку читача.

Додатковий шрифт є ефективним невербальним графічним засобом експресії, оскільки він дає письменнику можливість передачі на письмі візуального образу, особливостей звучання виділеного елемента, оригінального графічного оформлення тексту та відбиття різних відтінків значення тощо. Важливо додати, що більший рівень експресії створюється завдяки поєднанню кількох випадків експресивного використання графічних засобів експресії.

Поряд із додатковим прямим шрифтом одним з найбільш розповсюджених різновидів шрифту є курсив. За визначенням О. С. Ахманової курсив – це маюнок типографського шрифту, близький до рукописного, котрий використовується для виділення частини тексту із решти тексту, надрукованого прямим шрифтом [8:212]. Проблемою курсиву як графічного стилістичного засобу займався М. В. Петровський [3]. Учений дійшов висновку, що шрифтове варіювання взагалі, і використання курсиву зокрема, може служити для передачі особливостей інтонації (у діалогічному мовленні) або для логічного виділення необхідного елемента тексту, відповідно до чого вчений виділив різні види курсивних акцентів тощо.

Ми погоджуємося з думкою вченого про другорядний статус курсиву поряд з іншими графічними засобами виділення (пунктуаційними знаками, великими літерами). Хоча, функціонуючи поряд у художньому тексті, разом вони виразніше реалізують задум автора.

Після опрацювання матеріалу дослідження нами було з'ясовано, що експресивний потенціал курсиву найчастіше використовується для передачі візуальних образів, різноманітних звукових відтінків живого мовлення, для оригінального оформлення елементів тексту з метою їхнього виділення та наголошення тощо.

Наприклад, досить часто курсив використовується для створення певного візуального образу:

La chambre de Bérangère était située dans l'aile d'une haute villa d'un étourdissant gothique 1880. Un écriteau à demi éfacé portait, au-dessus du perron :

*Pensions de la famille
Les Embruns*

[14:187]

У наведеному прикладі, авторка використала курсив для виділення на тлі тексту напису на табличці. Поєднання напису курсивом зі збільшеним інтервалом та розміщенням тексту по центру відразу привертає увагу. Такий прийом уточнює читачеві, що даний напис візуально не зливається з оточуючим середовищем і носить особливе значення для описуваної ситуації. На нашу думку, одночасне залучення різних невербальних засобів разом із курсивом створює вищий рівень експресії у тексті.

Розглянемо також приклади використання курсиву для передачі особливостей вимови:

Et, chaque fois que Maigret racontait l'histoire, il concluait par un ironique :
– *C'est tout?* [22:139]

Ça doit venir du 3e escadron car ils adorent cette chanson. Il y a d'abord un récitant qui déclame avec emphase :

– *Un sous-officier des hussards la demande en mariage !*
Une voix grasse, avinée, lui répond :
– *Ah, nom de Dieu !* [19:315]

Курсив у даних прикладах служить засобом передачі особливої інтонації при вимові певного елемента тексту. Щоб читач правильно зрозумів задум автора, використання курсиву супроводжується відповідними лексичними одиницями. Саме лексичні одиниці розтлумачують читачеві особливості інтонації персонажу, а курсив додатково виділяє його репліки, вимовлені з іронією чи пафосом. Ми вважаємо, що таке поєднання одиниць лексичного і графічного рівнів є ефективним для створення експресії написаного.

Також курсив часто використовується і для передачі підвищеного тону, наприклад:

– Mac Leod et sa clique sont allés pêcher ce matin, dit-il d'un ton presque dramatique. Je les ai vus revenir. Ils avaient des *masses* de poissons !

Sa voix sur *masses* monta tout d'un coup sur une note trop élevée qui fit fausset. Il rougit. Il n'aimait pas quand sa voix lui jouait des tours [18:309].

Là, la situation n'avait pas changé ; les cadavres étaient seulement plus nombreux. Puig arrivait cette fois par le paseo de Gracia, dont l'hôtel Colon fait le coin. Un haut-parleur criait :

L'aviation du Prat a rejoint les défenseurs des libertés populaires [16:33].

Зазвичай високий тон вимови того чи іншого слова на письмі передається за допомогою знаку оклику в кінці речення. Курсив служить у даному випадку додатковим до пунктуаційних знаків невербальним

засобом передачі підвищеного звучання слова і його виділення на нейтральному фоні тексту. Також письменники вдало поєднують курсив з лексичними одиницями, що робить сприйняття тексту швидким та простим. У даному випадку максимальна експресія тексту створюється завдяки поєднанню різних графічних одиниць (курсив, поля, знак оклику) та одиниць інших рівнів.

Як і додатковий прямий шрифт, курсив може служити для створення оригінального графічного оформлення тексту:

... Maubert agitait un fusil. Cécile était échevelée et furieuse. Terrier griffona quelque chose et le tendit à Maubert. Celui-ci hésita à prendre le bout de papier.

– Il est aphone, dit Anne.

Marre qu'on me pompe l'air, disait la bout de papier que tenait Maubert. *Neutralisé Cécile pour vous rappeler que je suis dangereux. Fait une promenade tranquille, c'est tout.*

– T'as perdu ta langue ?

Terrier hocha la tête.

– Il est aphone, répéta Anne.

Désormais je communiqueairai par écrit, écrivit Terrier qui décira encore et tendit le bout de papier.

– T'es dingue. T'es vraiment dingue, mon pote, dit Maubert.

– Il a un accès nerveux, affirma Anne.

Maintenant foutez la paix, déclara Terrier par écrit [17:131].

Даний приклад є яскравою ілюстрацією того, наскільки великим є експресивний потенціал курсиву завдяки авторській винахідливості. Письменник виділив курсивом репліки персонажа, який не вимовляє їх, а пише на папері. Крім того, він порушив правила пунктуаційного оформлення діалогу, відмовившись від використання тире для введення репліки, яка власне і не вимовляється в реальності. На нашу думку, ці прийоми створили високий рівень експресії у тексті, оскільки читач бачить і відразу розуміє особливий характер описуваної ситуації.

Крім того, курсив можна розглядати як додатковий до стилістичних засіб виділення, наприклад:

Qu'est-ce que je vais faire à présent ?

Surtout ne pas bouger, *ne pas bouger* ... Ah !

Ce mouvement d'épaules, je n'ai pas pu le retenir ... [21:141]

– Si vous me faites confiance, autant aller jusqu'au bout. Je ne comprends pas. Quel rapport a votre mariage avec “ *l'autre* ” ? Qui est “ *l'autre* ” ? [18:145]

У наведених уривках художніх текстів курсив використано як додатковий графічний засіб експресії разом з повтором, котрий є синтаксичним стилістичним засобом відокремлення. У другому прикладі, слово виділене курсивом взяте ще й у лапки і повторюється два рази, що свідчить про його особливе значення у даній ситуації. Автор уміло наклав курсивний шрифт, пунктуаційне оформлення на синтаксичну структуру речення завдяки чому виділені елементи набули експресивного характеру. Виділені елементи постійно перебувають в полі зору читача і допомагають зрозуміти на чому акцентує письменник.

Ми зустріли низку випадків використання курсиву для виділення авторської думки у тексті:

– *La route de Paris s'ouvre. C'est la Victoire. A quel prix, hélas ! ... Les noms des héros restent pour jamais écrits dans nos cœurs comme ils sont écrits pour jamais dans l'histoire.* Les noms des héros sont écrits, oui ! Sur les tombes. Quand on les a retrouvés, les héros ! Cependant, Abel lutte contre son émotion, à cause des traîtres petits mots : *dans nos cœurs*. Des mots ! *Words. Words.* Bouffonnerie et pourriture !

– *Visitez pieusement ce musée et les grands cimetières. Qu'ils vous rappellent le prix de la liberté* [14:19].

Текст твору є вираженням авторських думок, світогляду. Іноді у читача може скластись враження, що репліки одного з персонажів виражають особисту позицію письменника щодо піднятої на розгляд проблеми. У запропонованому прикладі саме курсив служить засобом виділення авторської думки у тексті. Ми вважаємо, що такий прийом ефективно сприяє розумінню проблематики твору і особистої життєвої позиції письменника.

Розповсюдженням є використання експресивного потенціалу курсиву для виділення на письмі логічним наголосом необхідного елемента тексту:

L'amour est un état de confusion du réel et du merveilleux. Dans cet état, les contradictions de l'être apparaissent comme *réellement* essentielles à l'être [9:250].

... Les nègres sont très fiers, Moshelé, m'avait-il expliqué. Seulement, avec leur peau noire, on voit tout de suite qu'ils sont *différents*. Alors, évidemment, les autres, ceux qui savent bien qu'ils sont des hommes à part entière, se sentent insultés, humiliés et envieux, et ils tuent parfois un noir pour forcer les autres à capituler et à accepter la fraternité, les obliger à devenir des hommes à part entière [11:305].

У наведених прикладах, курсив як графічний засіб виділення служить для позначення у тексті слова, що є найбільш важливим з точки зору автора. Іноді письменник не лише ставить логічний наголос за допомогою курсиву, але й пропонує читачеві своє нове розуміння змісту виділеного слова, щоб повторно спрямувати читача на особливе переосмислення його значення. Такий прийом створює значну експресію написаного і допомагає читачеві правильно розуміти хід думок автора.

Значною експресивністю характеризуються випадки використання курсиву як засобу виділення для створення мовленнєвої гри:

LE PROFESSEUR

Sept et un ?

L'ÉLÈVE

Huit.

LE PROFESSEUR

Sept et un ?

L'ÉLÈVE

Huit... *bis*.

LE PROFESSEUR

Très bonne réponse. Sept et un ?

L'ÉLÈVE

Huit... *ter*.

LE PROFESSEUR

Parfait. Excellent. Sept et un ?

L'ÉLÈVE

Huit... *quater*. Et parfois neuf.

LE PROFESSEUR

Magnifique. Vous êtes magnifique. Vous êtes exquise. Je vous félicite chaleureusement, Mademoiselle ... [13:101]

Наведений приклад взято з п'єси “Урок” Е. Іонеско, котрий є представником “театру абсурду” французької літератури ХХ століття. Письменник використовує курсив для створення мовленнєвої гри. Автор виділяє курсивом латинські слова, акцентує їх. Ці слова щоразу підкреслюють впевненість персонажа у правильності, логічності своєї відповіді. Але поставлене кілька разів одне й теж саме запитання провокує невпевненість персонажа у своїх попередніх рішеннях і доводить абсурдність будь-якої логіки у відповіді на найпростіші запитання. Таким чином, звичайне виділення курсивом іншомовних слів забезпечує високий рівень експресії у тексті.

Також ми виявили випадки використання курсиву для виділення різних слів чи словосполучень, що з'являються час від часу у продовж усього тексту.

Le patron de l'hôtel, un Auvergnat, les examinait toutes en hochant la tête.

– Ce n'est pas que type que je l'aie beaucoup vu, mais ce n'était pas un *type comme ça* ... [22:158]

Témoignage de la fille d'étage.

– Je n'ai jamais eu l'occasion de le raconter, car, je ne faisais sa chambre qu'au milieu de la matinée, après le 42 et 43, mais je peux vous dire que *cela sentait le célibataire* [22:159].

Mais ce n'était pas à tout cela que Maigret avait pensé dans son lit. Il pensait à l'assassiné.

– *Il s'habille, il mange, il met son chapeau et il sort ... Il se dirige vers le métro du boulevard des Batignolles* ... [22:159]

Автор використовує виділення курсивом, щоб протягом усієї розповіді зосереджувати увагу читача на необхідних елементах, контролювати певним чином процес сприйняття читачем інформації. Слова виділені курсивом як елементи мозаїки, котрі в кінцевому результаті відтворюють перед читачем завершену картину: психологічний портрет персонажа. Цей спосіб використання курсиву також є дієвим засобом для забезпечення експресії у тексті.

Висновки. Текст художнього твору є необмеженим простором для авторської фантазії та втілення різноманітних експериментів із графічними засобами виділення: додатковим шрифтом, курсивом тощо. З огляду на розмаїття випадків експресивного вживання першість серед невербальних графічних засобів виділення належить курсиву. Передача на письмі побаченого, емоційно забарвленої вимови, оригінальні авторські рішення щодо оформлення тексту тощо вдало реалізуються за допомогою поєднання курсиву з різними експресивними засобами. Популярність цього виду шрифту можна пояснити широкою сферою його використання поза межами художньої літератури.

Додатковий прямий шрифт займає друге місце відповідно до частоти експресивного використання. Цей засіб виділення поступається курсиву за популярністю, однак письменники часто використовують додатковий шрифт як альтернативний курсиву засіб виділення. За допомогою додаткового шрифту письменники мають змогу передати візуальні образи та звукові особливості мовлення на письмі, а також використати його для

створення оригінального графічного оформлення тексту, виділення певних відтінків значення слова, логічного наголосу тощо.

Експресивний потенціал як курсиву, так і додаткового шрифту розкривається з усією повнотою завдяки авторській винахідливості. Саме завдяки експериментам письменника з використанням експресивного потенціалу курсиву та додаткового шрифту зростає виразність письмового тексту.

Перспектива дослідження графічних засобів виділення вбачається у можливості вивчення їх ролі у створенні різних ступенів експресії у поєднанні з іншими невербальними графічними засобами, а також детальне вивчення їх взаємодії з засобами експресії інших рівнів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Месхисвилли Н. В.* Экспрессивные средства письменной коммуникации (на материале русской, английской и американской рекламы) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Наталия Викторовна Месхисвилли ; МГПИИЯ им. Мориса Тереза. – М., 1990. – 27 с. 2. *Костенко Г. Т.* Стилистические функции графических средств в языке английской рекламы / Г. Т. Костенко // Проблемы стилистического анализа текста : на материале англ., нем., исп. яз. : сб. статей / редкол. : О. К. Денисова (отв. ред.). – Иркутск : Б.и., 1979. – С. 55–66. 3. *Петровский Н. В.* Стилистическая графика англо-американской прозы XIX–XX вв. : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Николай Васильевич Петровский ; Киевск. гос. ун-т им. Тараса Шевченко. – К., 1981. – 29 с. 4. *Большаков М. В.* Книжный шрифт / Михаил Варлаамович Большаков, Георгий Валерианович Гречихо, Абрам Григорьевич Шицгал. – М. : Книга, 1964. – 311 с. 5. *Боумен У.* Графическое представление информации / Уильям Боумен ; [пер. с англ. А. М. Пашутина. ; под. ред. В. Ф. Венда]. – М. : Мир, 1971. – 226 с. 6. *Баранов А. Н.* Воздействующий потенциал варьирования в сфере метаграфемы / Анатолий Николаевич Баранов, Павел Борисович Паршин // Проблемы эффективности речевой коммуникации : сб. науч.-аналит. обзоров / редкол. : Ф. М. Березин (отв. ред.) и др. – М. : ИНИОН, 1989. – С. 41–115. 7. *Шрифт* : [Большая сов. энциклопедия : в 30-ти т.] / глав. ред. А. М. Порохов. – [3-е изд.]. – М. : Советская энциклопедия, 1978. – Т. 29. – С. 483–484. 8. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – [3-е изд. стереотип.]. – М. : КомКнига, 2005. – 571 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Aragon L.* Le paysan de Paris / L. Aragon. – P. : Gallimard, 1966. – 256 p. 10. *Bréton A.* Manifeste de surréalisme. Poisson soluble. Nouvelle édition augmentée d’une préface et de la lettre aux voyantes / A. Bréton. – P. : Les documents, S.a. – 206 p. 11. *Gary R.* La danse de Genris Cohn / R. Gary. – P. : Gallimard, 1995. – 368 p. 12. *Groult B. et F.* Le féminin pluriel / B. Et F. Groult. – P. : Denoël, 1994. – 318 p. 13. *Ionesco E.* Cantatrice chauve suivi de La leçon / E. Ionesco. – P. : Gallimard, 1995. – 162 p. 14. *Lanoux A.* Quand la mer se retire / A. Lanoux. – P. : Julliard, 1967. – 384 p. 15. *Le Clézio J. M. G.* Onitsha / J. M. G. Clézio. – P. : Gallimard, 1993. – 231 p. 16. *Malraux A.* L’espoir / A. Malraux. – P. : Gallimard, 1966. – 500 p. 17. *Manchette J.-P.* La position du tireur couché / J.-P. Manchette. – P. : Gallimard, 2001. – 205 p. 18. *Merle R.* L’île / R. Merle. – P. : Gallimard, 1994. – 697 p. 19. *Nimier R.* Le hussard bleu / R. Nimier. – P. : Gallimard, 1991. – 450 p. 20. *Queneau R.* Zazie dans le métro / R. Queneau. – P. : Gallimard, 1990. – 190 p. 21. *Sartre J.-P.* La nausée / J.-P. Sartre. – P. : Gallimard, 1971. – 256 p. 22. *Simenon G.* Maigret et l’inspecteur malgracieux / G. Simenon. – P. : Presse de la Cité, 1957. – 192 p. 23. *Sollers Ph.* Secret / Ph. Sollers. – P. : Gallimard, 1992. – 250 p.

ХАРЧЕНКО О. В.

Міжрегіональна Академія Управління Персоналом

“SATIRIC NEWS” ЯК ОДНЕ З ДЖЕРЕЛ СУЧАСНОГО АМЕРИКАНСЬКОГО ДИСКУРСУ КОМІЧНОГО

Стаття фокусує свою увагу на такому субжанрі сатиричного дискурсу, як сатиричні новини та псевдо новини в американських ЗМІ. Проведене дослідження виявляє, що усі “інформаційні статті” вибірки характеризуються актуальністю та динамізмом, а також використанням таких трансформацій комічного, як гіперболізація, глузування та різні типи іронії. Як додаткові трансформації використовуються каламбури, метафори, абсурд, ентимем, парепросдокіан.

Ключові слова: сатиричний дискурс, відхилення від соціолінгвістичних норм, трансформації комічного, ентимем, каламбур, гіпербола.

Статья фокусирует своё внимание на таком субжанре сатирического дискурса, как сатирические новости и псевдо новости в американских СМИ. Проведённое исследование показывает, что все “информационные статьи” выборки характеризуются актуальностью и динамизмом, а также использованием таких трансформаций комического, как гиперболизация, насмешка и различные типы иронии. В качестве дополнительных трансформаций используются каламбуры, метафоры, абсурд, энтимем, парепросдокиан.

Ключевые слова: сатирический дискурс, отклонение от социолингвистических норм, трансформации комического, энтимем, каламбур, гипербола.

The article focuses its attention on such subgenre of satiric discourse as “satiric news” and “fake news” in American mass media. The conducted research reveals that all “news articles” of the sample are characterized by actuality, dynamism, and use such comic transformations as hyperbolization, mockery and various types of irony, which are accompanied with various additional transformations, including puns, metaphors, absurd, enthymeme, paraprosochian.

Key words: satiric discourse, deviation from sociolinguistic norms, comical transformations, enthymeme, puns, hyperbole.

Актуальність статті зумовлена недостатньою кількістю публікацій на тематику дослідження сатиричного дискурсу в цілому, та американського сатиричного дискурсу зокрема. **Об’єктом** нашого дослідження у цій статті є американський сатиричний дискурс початку ХХІ сторіччя. **Матеріалом** для дослідження слугували 5 статей таких сатиричних видань США як The Onion та Red Tractor [1:1–2; 2:1; 3:1–2; 4:1–2; 5:1–2]. **Предметом** дослідження є лінгвістичні засоби комічного які застосовуються в сатиричних новинах. **Мета** статті – визначення та загальна характеристика такого субжанру американського сатиричного дискурсу як “satiric news” and “satiric fake news”. **Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями.** Дослідження американського сатиричного дискурсу початку

XXI сторіччя та усього комплексу проблем пов'язаних з ним. **Постановка завдання.** Виявлення найбільш характерних трансформацій та інтенсифікаторів комічного які застосовуються авторами взятих для розгляду статей. **Аналіз останніх досліджень і публікацій** базується на роботах В. И. Карасика, Т. ван Дейка, М. Макарова, А. Белової які найбільш адекватно та глибоко дослідили проблеми дискурс аналізу в цілому. **Наукові результати** У статті дається визначення та аналіз американського сатиричного дискурсу, проведено уточнення понять теоретичного дослідження сатиричного дискурсу.

Термін “сатиричний дискурс” хоча ще не набув широкого вжитку в академічних колах світової спільноти, але вже застосовується окремими науковцями як України так і Росії. Ми можемо указати на дисертацію “Особенности сатиричного дискурсу” московської журналістки

Гурової Е. К. [6:5–15], та дисертацію “Сатиричний дискурс польського літературно-мистецького кабаре” української дослідниці Хайдер Т. В. [7:1–15].

З нашої точки зору, під *сатиричним дискурсом* ми визначаємо один із видів дискурсу комічного, який характеризується різноманітним арсеналом лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів створення комічного ефекту, але на відміну від гумористичного дискурсу з його головною гедоністично – розважальною функцією та доброзичливим ставленням до об'єкту розваги, сатиричний дискурс має чітку соціальну природу і в якості головних комунікативних цілей займається викриттям, інколи досить різким, певних вад та висміюванням якогось об'єкту. Одночасно з критикою сатиричний дискурс намагається стверджувати якісь позитивні ідеали.

Серед головних комунікативних цілей цього виду дискурсу можна виділити: по-перше, дерогативно – критичну функцію по відношенню до об'єкту розваги; по-друге, асертивно – стверджувальну функцію (окреслення певних ідеалів, або показ світла у кінці тунелю, чи труби); по-третє, персвазивну функцію, оскільки реципієнт або аудиторія зазнають певного впливу з метою зміни системи оцінок до об'єкту чи суб'єкту розваги, ціннісних домінант, та в цілому поведінки (знову ж по відношенню до певного об'єкту); в-четвертих, інформаційну функцію, оскільки цей тип дискурсу типово несе нову інформацію; в п'ятих, гедонічно-розважальну функцію, яка

забезпечується використанням різноманітних трансформацій та інтенсифікаторів комічного (часто вона є домінуючою, але не завжди).

В якості другорядних функцій, сатиричний дискурс може виконувати: по-перше, маніпулятивну функцію, оскільки, цей тип дискурсу, в залежності від майстерності та схильностей автора, може розставляти певні акценти, фокус уваги може бути прикутим до дрібниць, а не головних речей, та до активного пошуку дьогтю в бочці меду; по-друге, евристичну (творчу) функцію; по-третє, функція подолання конфлікту; в-четвертих, функція соціального домінування автора, та його точки зору; в- п'ятих, покращення рівня комунікації та, очевидно, і інші функції.

Однією з характерних рис сучасного сатиричного дискурсу кінця XX та початку XXI сторіч є його диверсифікація. Серед форм та каналів розповсюдження сучасного американського сатиричного дискурсу найактивніше починають застосовуватися “satiric news” традиційних “print media” (сатиричні новини, які близькі по суті та формі до українських сатиричних заміток), “satiric features” (сатиричні нариси та аналітичні статті), “satiric opinion articles” (сатиричні публіцистичні статті), з таких американських журналів як The Onion, Borowitz Report, The Giant Napkin, Frumious Bandersnatch, The Second Supper. Поширеною формою цього типу дискурсу є “fake satiric news” (псевдо сатиричні новини) таких журналів як Red Tractor, Cynic, The Fake News. Усі ці видання з'явилися наприкінці 1980х та на початку 1990 років.

Огляд такого субжанру сатиричного дискурсу США як сатиричні новини демонструє нам, що до характерних ознак цього різновиду сатиричного дискурсу відноситься його актуальність, оскільки сатира американських письменників та журналістів обертається, загострює та влучає в найактуальнішу проблематику сучасного життя. Це може стосуватися політики (виборча компанія президента чи якогось конгресмена, зарубіжних впливових політиків), бізнесу (ключових постатей цього сегменту суспільства), зірок шоу бізнесу, спорту, та засобів масової інформації, тощо.

У відповідності з нашою вибіркою у 100 статей з двох вебсайтів, таких як Red Tractor – USA та The Onion, головною тематикою сучасних сатиричних повідомлень, є актуальні політичні новини, у фокусі уваги – президент, відомі політики, вибори. На обох веб сайтах політичні новини складають близько 30 % повідомлень. Бізнес новини

складають орієнтовано 30 % новин, місцеві новини дають до 15 % повідомлень, спортивні новини майже 15 % також. Близько 10 % повідомлень підпадає під категорію “різне”.

Для більш детального розгляду та для виявлення найбільш частотних трансформацій та інтенсифікаторів комічного у цьому субжанрі сатиричного дискурсу візьмемо 5 статей сатиричного плану, з журналу “Red Tractor USA” (п’яте повідомлення) та журналу “The Onion” (1–4 повідомлення), який є піонером цього жанру і був заснований в 1988 році в місті Медісон штат Вісконсін, а зараз має свій веб сайт і навіть мережу під назвою The Onion News Network.

(1) AREA TEEN ACCIDENTALLY ENTERS TEEN CENTER

JANUARY 7, 2009 | ISSUE 45•02

1SANDUSKY, OH–In a moment of confusion, area teenager Eric Dooley briefly 2walked into a local teen outreach center Tuesday, a place that neither he nor any 3of his teenaged friends would ever knowingly enter. “Oh, geez. I’m sorry,” the 415-year-old said as he quickly assessed the four battered foosball tables, 5outdated PlayStation console, overly friendly counselor, and garish orange and 6purple paint scheme—all intended to appeal to him—before exiting the facility 7in less than six seconds. “This isn’t where I’m supposed to be. Sorry. Sorry.” 8Dooley reportedly joined a gang later that afternoon [1:1–2].

(2) GALLANT MAN EXTREMELY CONCERNED ABOUT DRUNK WOMAN'S WELFARE

JANUARY 9, 2009 | ISSUE 45•02

1FORT WAYNE, IN–Derek Kriesel, 22, who shall heretofore be known far and 2wide as the stately prince of Shooters Sports Pub & Grub, gallantly rushed to the 3aid of an inebriated maiden Tuesday when he noticed she was too drunk to make 4rational decisions. “A noble one was he who, as the valiant knights of yore, 5attended to her every whim, and yet she did not have to ask, or even glance in 6his direction,” bartender Nate Bogen said of the modern-day Lancelot, who from 7his own pocket purchased many a drink for the woman after she fumbled just 8once for her purse. “He is truly a man among men, for ne’er did his eyes stray 9from her.” According to sources, the noble hero also escorted the fair lady to her 10quarters, fingered her while she vomited, and slipped off before dawn without 11waking her or her parents [2:1–2].

(3)ILLEGAL IMMIGRANTS RETURNING TO MEXICO FOR AMERICAN JOBS

MAY 3, 2006 | ISSUE 42•18

1MEXICO CITY–As dozens of major American corporations continue to move 2their manufacturing operations to Mexico, waves of job-seeking Mexican 3immigrants to the United States have begun making the deadly journey back 4across the border in search of better-paying Mexican-based American jobs.

5“I came to this country seeking the job I sought when I first left this country,” said 6Anuncio Reyes, 22, an undocumented worker who recrossed the U.S. border 7into Mexico last month, three years after leaving Mexico for the United States to 8work as an agricultural day laborer. “I spent everything I had to get back here. 9Yes, it was dangerous, and I miss my home. But as much as I love America, I 10have to go where the best American jobs are.”

11Reyes now works as a spot-welder on the assembly line of a Maytag large-12appliance plant and 11earns \$22 a day, most of which he sends back to his 13family in the U.S., who in turn send a portion of that back to the original 14family they left in Mexico. Like many former Mexican-Americans forced by 15circumstance to become American-Mexicans, Reyes dreams of one day 16bringing his relatives to Mexico so that they, too, may secure American 17employment in Mexico.

18Despite the considerable risk illegal immigrants face in returning across the 19border, many find 16the lure of large U.S. factory salaries hard to resist—at 15 20percent of the pay of corresponding jobs in America, these positions pay three 21times what Mexican jobs do.

22Still, the danger is very real. When 31-year-old illegal Arizona resident Ignacio 23Jimenez sought employment at an American plant in Mexico, he was shot at 24by Mexican border guards as he attempted to illegally enter the country of his 25citizenship, pursued by U.S. immigration officials who thought he might be 26entering the country illegally, and fired upon again by a second group of U.S. 27Border Patrol agents charged with keeping valuable table-busing and food-28delivery personnel inside American borders.

29“It was a nightmare,” Jimenez said. “Many became disoriented and panicked, 30and some were mixed in with immigrants going the other way across the Rio 31Grande and ended up swimming to the wrong country.”

He added: “My cousin 32almost drowned. They fished him out and sent him back to wash dishes at 33T. G. I. Friday's.” ...

34Indeed, the trend of illegal re-emigration is causing great resentment among the 35local Mexican population, and tension between Mexicans and illegally re-36entered Mexicans—dubbed *repatriados*—continues to build.

37“I hate these Mexicans, always coming back here to Mexico from America and 38taking 31American jobs from the Mexicans who stayed in Mexico,” said 55-39year-old former Goodyear factory manager Juan-Miguel Diaz, who lost his 40job to a better-trained repatriado last March. “Why don't they go back to 41where they went to?” Still, Jimenez, Reyes, and hundreds of others say they have 42no choice.

43“The American Dream is alive and well in Mexico,” Reyes said. “If I work hard, 44save my money, and plan well, I will be able to send my children to a good 45school—and who knows? If they study hard, perhaps they will get jobs 46someday at the new plant General Motors is building in China.” [3:1–2].

(4) MANY NATIVE AMERICANS STILL HOLD TRADITIONAL BELIEFS ABOUT WHITE MAN

MAY 24, 2006 | ISSUE 42•21

1WASHINGTON, DC—Despite more than four centuries of the erosion of their 2native society, a large majority of First Nations peoples still maintain their 3culture's traditional beliefs about Caucasians, which were handed down by 4previous generations, according to a study released by the U.S. Bureau of Indian 5Affairs Monday. “Our research revealed that most Native Americans view 'the 6white man' as a deceitful, avaricious, exploitive mass murderer, just as their 7ancestors did,” BIA Interim Assistant Secretary James Cason said. “It remains 8unclear why, in an age when so much of their culture has been lost to time, this 9tradition remains as strong as ever.” In light of the findings, the BIA announced 10a new program to preserve traditional beliefs through educational material in 11reservation-school textbooks and poster campaigns in liquor stores. [4:1–2].

(5) Senators Vote To Let Bush Fight His Own War

By David Kruk

1 01/20/2009 Washington DC – Congress today overwhelmingly voted to 2commit America's Top Soldier to the Iraq war. By a 100 to 5 vote, the Senate 3overwhelmingly voted today to send George W.Bush to

Iraq to let him fight his 4own war. As approved by the Senate, this new measure calls for sending 5George Bush deep into insurgent-controlled Baghdad where the most United 6States military casualties have occurred.

7The House of Representatives also is expected to approve the legislature.

8While this new mission was not exactly what President Bush had in 9mind when he recently announced plans to commit more troops to 10the Iraqi war, House Democrats were excited at the opportunity to 11send the President off to battle. In passing this bill, the sentiment of the day in 12House of Representatives was that committing George Bush himself to fight in 13Iraq was the only option left for a President bent on further escalation of a 14misguided war.

15After today's vote, Senator John Kerry of Massachusetts told Red Tractor USA 16that, "Since we did not have enough votes yet to impeach George Bush, 17committing him to a very dangerous mission where it is possible that he 18would be killed, was the next best thing." Others in Congress also indicated 19since President Bush has expressed absolutely no interest in discussing U.S. 20troop withdrawals from Iraq, sending him to fight himself was only appropriate. [5:1-2].

Перед нами зразок газетного сатиричного дискурсу, який по формі представляє підборку п'яти коротких інформаційних повідомлень за 2006–2009 роки в ЗМІ США. Але це лише експліцитний фасад, за яким ми бачимо імпліцитно замаскований сатиричний дискурс. Як це притаманно інформаційному повідомленню, в кожній з цих 5 статей описується одна проблема, або одна подія. Подія першого повідомлення – відвідування 15 річним хлопцем підліткового центру (топик дискурсу – вуличні банди та підліткові центри у боротьбі за вплив на підлітків). Подія другого повідомлення – допомога молодого американця п'яній неодруженій дівчині (топик дискурсу – “благородні” вчинки сучасних рицарів дещо відрізняються від старих часів). Проблема третього повідомлення – масова імміграція мексиканців в США та їх масовий від'їзд на американські заводи у Мексиці (топик дискурсу – які ж вони нерозумні ці мексиканці із своїми поїздками туди та назад). Проблема четвертого повідомлення – збереження традицій корінних американців (топик дискурсу – традиційно негативне ставлення індіанців США до білих європейців, що живе протягом сторіч). Подія п'ятого повідомлення –

вирішення Іракської проблеми (топік дискурсу–рішення Сенату США послати президента США Джорджа Буша на війну в Ірак).

Розберемо найбільш суттєві засоби комічного, які використовуються у даних статтях.

Головний топік першої статті – 15 річний хлопець, зайшовши заради цікавості у підлітковий центр, призначення якого відлучати підлітків від негативного впливу “вулиці”, буквально через декілька секунд вискочив з нього, а через декілька хвилин приєднався до однієї з таких банд.

Для першого повідомлення характерно використання наступних трансформацій та інтенсифікаторів комічного (головна іронічна кінцівка):

- Трансформація глузування при описанні оснащення центру для підлітків: пошарпані столи для гри в настільний футбол, застаріла ігрова приставка Sony, та крикливо несуразний помаранчево пурпурний підбір фарб для покриття стін (рядки 4–7).

- Гіперболізація: підліток зник з центру через 6 секунд.

- Іронічна кінцівка (головна трансформація): після відвідування підліткового центру, по обіді хлопець вирішив приєднатися до вуличної банди.

- Інтенсифікатором виступає діакон (diacope), у даному випадку підліток 2 рази повторює лексичну одиницю “sorry”, а лексична одиниця “teen” теж повторюється у заголовку два рази.

Головний топік другої статті – благородний 22 річний чоловік допоміг прекрасній леді напідпитку добратися до дому та галантно вибрався на світанку з її спальні не розбудивши її батьків.

У другому повідомленні застосовуються наступні засоби комічного (головними є метафори та іронічна кінцівка):

- Велика кількість гіперболізованих метафоричних порівнянь та метафор (всього 7) у стилі середньовічних лицарських романів. Чоловік, що “благородно” повівся із п’яною дівчиною порівнюється із “stately prince” (“сповнений гідності принц”), “valiant knight of yore” (“доблесний лицар сивої давнини”), він називається автором “the modern-day Lancelot” (“Ланселот сучасних днів”), “a noble one”, “a noble hero”, “a truly man among men”. П’яну жінку автор характеризує як “fair lady” (“прекрасною леді”).

- Також, у другому повідомленні вживається алітерація та внутрішня рима, в якості інтенсифікатора комічного, та каламбур, що криється у комічній назві пабу “Shooters Sports Pub & Grub” (спортивний паб стрільців де можна випити та поїсти/ де можна підчепити дівчину).

- Іронічна кінцівка повідомлення у рядках 9–11, яка є однією з головних трансформацій комічного, згідно з якою “благородний герой” надав ескорт послуги прекласній леді, довів її до будинку, допоміг поблювати та не розбудив її батьків, коли вислизнув з її будинку до світанку.

- Відхилення від соціолінгвістичних норм: вживання лексики середньовічних рицарських часів на кшталт “valiant knight of yore” призводить до опозиції архаїчної високої рицарської лексики з сучасною зниженою лексикою – це є одним із інтенсифікаторів комічного ефекту.

- Імпліцитна трансформація глузування над п’яною “прекрасною леді”.

- Інтенсифікатором комічного виступає діакон, оскільки декілька разів йде повторення лексичної одиниці “noble”, “drunk”, “man”.

- З психолінгвістичної точки зору, інтенсифікатором комічного застосовується: “ефект голого короля” (з трьох перспектив чоловіка називають “благородним”), “ефект метафоричного навіювання” (на 4 речення статті цілих 7 метафор).

Головний топік третьої статті – американська поліція збилась з ніг затримуючи мексиканських емігрантів, які не хочуть працювати в США та цілими юрбами тікають у Мексику.

Ця стаття характеризується іронічною тональністю та загальною абсурдністю, що пронизує усю статтю та застосуванням наступних трансформацій та інтенсифікаторів комічного (головними трансформаціями виступають іронія ситуації та зведення до абсурду):

- Порушення аргументації (прийом ентимем), що веде до створення алогізмів. (a) “But as much as I love America, I have to go where the best American jobs are.” (рядки 9–10). Нормальним логічно побудованим силогізмом мексиканця був би – “Я люблю Америку, я патріот Америки, тому я готовий захищати Америку, та її інтереси”. А так, фраза мексиканця з третього повідомлення вказує на такі його ціннісні домінанти як “жадібність” та “лицемірство”. (b) В останньому

параграфі (рядки 43–46) ми маємо другу несуразну логічну послідовність при описанні мексиканцем американської мрії, згідно з якою, якщо мексиканець буде важко працювати–його діти зможуть навчатися в американському коледжі–а тоді вони зможуть отримати чудову роботу на заводах Дженерал Моторс ... в Китаї. Звісно, приєднання Китаю до американської мрії з одного боку показує, що перед нами неправильний силогізм, а з іншого боку веде до комічного ефекту (прийом анантаподатон). Третє порушення логічної послідовності, що веде до абсурдності ситуації, спостерігається в рядках 11–14. Нормальною логічною послідовністю була б наступна ситуація: мексиканець з дружиною їде в США – заробляє долари – посилає частину грошей в Мексику своїм батькам. У повідомленні зовсім інша ситуація: мексиканець з дружиною (можливо з дітьми) їде в США – заробляє гроші – їде назад в Мексику на американський завод, бо там краще, – шле гроші в США своїй дружині – а частину грошей вона посилає в Мексику батькам. Хіба це не театр абсурду?

- Імпліцитна комбінована трансформація глузування та гіперболізації над мексиканцями, які юрбами незаконно перетинають кордон то в обох напрямках, та даючи інтерв'ю роблять численні логічні та граматичні помилки (еналаж).

- Іронічна ситуація застосовується в рядках 29–33. Групі американських прикордонників, яким поставлена задача затримувати цінний персонал, зайнятий в ресторанному бізнесі США в якості прибиральників та піднощиків їжі, відкрила вогонь по 31 однорічному мексиканцю Ігнасіо Джіменесу, коли той пробирався з Арізони в Мексику, оскільки той ухилявся від роботи в Америці.

- В рядках 24–27 вживається така трансформацію гумору, як відхилення від знайомих стереотипів поведінки. Стереотип про те, що мексиканці цілими юрбами проникають у США, у цьому фрагменті порушений, більша юрба перетинала річку для того, щоб навпаки потрапити у Мексику. Відхилення від знайомого стереотипу поведінки вживається і в рядках 37–40. У статті стверджується, що мексиканці не люблять тих мексиканців, які повертаються із США, бо репатріанти забирають кращі робочі місця. Це теж натякає (риторичний прийом іннуендо) на “велику та щиру любов” американців південних штатів до іммігрантів з Мексики.

- Застосування апосіопези у статті, як інтенсифікатора комічного, оскільки автор свідомо приховує свою думку, стосовно іммігрантів мексиканців, та відношення силових структур США до них.

- Використання прецедентних імен та запозичених з іспанської мови лексичних одиниць є одним із інтенсифікаторів комічного: “repatriados”, “Rio Grande”, “Mexico”, etc.

Головний топік 4 статті – традиційне почуття ненависті до білих, яке культивується серед сучасних корінних американців. Згідно з рекомендаціями американської урядової організації BIA, традиції індіанців необхідно зберігати.

Для четвертого повідомлення характерно використання ряду наступних трансформацій комічного (головною з яких є “double entendre”) :

- Каламбур побудований на омонімії лексичної одиниці “Caucasians”. Перше значення цього слова “європеець”, друге “кавказець”, третє назва популярного коктейлю “білий росіянин”. Таким чином, при вживанні цього слова у повідомленні йде натяк на кавказців і можливо росіян.

- “Double entendre” у реченні на рядках 7–9 рядків. Імпліцитно з урахуванням усього дискурсу повідомлення це речення тлумачиться як жаль з приводу того, що культура індіанців взагалі збереглась.

- “Double entendre” вживається і наприкінці повідомлення в останньому реченні (рядки 9–11), яке можна розтлумачити як бажання зберегти організацією “BIA” традиції індіанців США в цілому, та як бажання цієї організації зберегти традиційно негативне ставлення індіанців до білих, яких вони на протязі сторіч вважають брехливими, жадібними та схильними до експлуатації масовими вбивцями.

- Парапросдокіан (paraprosdokian), в останньому реченні. Згідно з повідомленням компанію по збереженню культурних традицій корінних американців треба проводити ...в магазинах по продажу лікерів.

- Вживання апосіопези, як інтенсифікатора комічного, оскільки автор розраховує на те, що читачі додумаються до того, чого він не сказав.

- Гіперболізація при описанні білих корінними американцями, вони і зажерливі, і оманливі масові убивці та експлуататори (рядки 5–7).

- Імпліцитна іронія, розмита по усій статті. При експліцитному твердженні про те, що традиції корінних американців треба зберігати, автор імпліцитно задає питання, навіщо треба зберігати такі агресивні по відношенню до білих традиції.

Головний топік п'ятої статті – рішення Конгресу США послати “головного солдата США” Джорджа Буша на війну в Ірак.

Ця стаття характеризується застосуванням наступних трансформацій та інтенсифікаторів комічного (головною є зведення ситуації до абсурду):

- Гіпербалізована метафора: “Джордж Буш – це найкращий солдат” (рядок 2).

- Трансформація глузування, що закладена у самому заголовку статті – “Сенатори голосують за те, щоб дозволити Бушу воювати у своїй власній війні”. Натяк робиться на те, що нікому ця війна в Іраку не потрібна, нехай президент сам і воює.

- Комічний обман. Саме рішення Конгресу по відправці президента США на війну є комічним обманом, яке має додаткове іннуендо – президенту подобається війна, нехай і воює. Інформація про те, що 100 сенаторів проти 5 проголосували за це рішення, теж є комічним обманом, бо в Сенаті США їх усього 100.

- Імпліцитна іронія, розмита по усьому тексту статті. “Посилаючи” президента в Ірак на війну, автор імпліцитно наполягає на тому, що солдат з Іраку треба негайно виводити.

Розгляд засобів комічного у вищезазначених сатиричних новинах дозволяє нам зробити певні висновки. По-перше, усі 5 статей пронизані застосуванням одного з видів іронії, починаючи іронічною ситуацією, та закінчуючи іронічною кінцівкою статті. По-друге, усі статті застосовують гіперболізацію, очевидно для більш чіткого підкреслення головної проблеми та топіку статті. По-третє, усі статті пронизує експліцитна чи імпліцитна трансформація глузування над центральними героями статей, що відповідає реалізації головної комунікативної цілі – ефективно висміяти (сатирична інтенція та комунікативна ціль), в першому повідомленні, неефективність роботи локальних центрів для підлітків, у другому повідомленні, поведінку “занадто благородного чоловіка”, у третьому, іммігрантів з Мексики, у четвертому, діяльність офіційної організації ВІА, яка зберігає сумнівні

традиції корінних американців по відношенню до білих, у п'ятому Джорджа Буша та Конгрес в цілому.

В четвертих, у кожній статті застосовується декілька додаткових трансформацій комічного. У другій статті – численні метафори, каламбури та відхилення від соціолінгвістичних норм, у третій – трансформації абсурду, ентимем, анантаподатон (варіанти алогізмів), еналаж та апосіопеза, у четвертій парампродокіан, каламбур та апосіопеза, у п'ятій – комічний обман та іннуендо. В п'ятих, інтенсифікаторами комічного виступають фігури повтору (діакон), рима та алітерація.

Крім того, по формі усі статті – інформаційні повідомлення, які описують лише одну подію на статтю. В соціолінгвістичному плані перші чотири повідомлення, мають чітко окреслену та актуальну соціологічну тематику: 1) етнічних груп (третє повідомлення – проблеми мексиканських іммігрантів, четверте повідомлення – проблеми корінних американців), 2) тематику гендерних стосунків (друге повідомлення), 3) тематику взаємовідносин різних вікових груп (перше повідомлення). П'яте повідомлення присвячене головному персонажу американської політики 2001–2008 років – Президенту США Дж. Бушу, та головній проблемі міжнародної політики США – війні в Іраку. Це підтверджує тезис про те, що сатиричний дискурс має бути перш за все актуальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Koski G.* Area Teen Accidentally Enters Teen Center. The Onion. Issue 45-02. January 7, 2009 [Електронний ресурс] / Genevieve Koski. – Режим доступу : <http://www.theonion.com>.
2. *Adams S.* Gallant Man Extremely Concerned About Drunk Woman's Welfare. The Onion. Issue 45-02. January 9, 2009 [Електронний ресурс] / Sam Adam. – Режим доступу : <http://www.theonion.com>
3. *Martins Ch.* Illegal Immigrants Returning to Mexico For American Jobs. The Onion. Issue 42-18. May 3, 2006 [Електронний ресурс] / Chris Martin. – Режим доступу : <http://www.theonion.com>
4. *Adams S.* Many Native Americans Still Hold Traditional Beliefs about White Man. The Onion. Issue 42-21. May 24, 2006 [Електронний ресурс] / Sam Adam. – Режим доступу : <http://www.theonion.com>
5. *Kruk David.* Senators Vote To Let Bush Fight His Own War [Електронний ресурс] / David Kruk. – Режим доступу : www.redtractor-usa.com 2008.
6. *Гурова Е. К.* Особенности сатирического дискурса. На материале рассказов и фельетонов А. Т. Аверченко : автореф. дис. на соискание науч. канд. филол. наук / Е. К. Гурова. – М : МГУ, 2000. – С. 20
7. *Хайдер Т. В.* Сатиричний дискурс польського літературно-мистецького кабаре (на матеріалі текстів Т. Боя-Желенського, Ю. Тувіма та К. І. Галчинського) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.03 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004.

ЦИМБАЛІСТИЙ І. Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ІСПАНСЬКИХ УСІЧЕНИХ СЛІВ

Проведено аналіз структурних типів іспанських усічених слів. Досліджено механізми скорочення та формальне співвідношення усічень з їхніми твірними основами. Зроблено висновок про те, що процеси створення усічень базуються на власних типологічних моделях, що стимулює продуктивність цього способу словотворення.

Ключові слова: усічення, твірна основа, структурний тип, скорочення.

Проведен анализ структурных типов испанских усеченных слов. Исследованы механизмы сокращения и формальное соотношение усеченных слов с их образующими основами. Сделан вывод о том, что процессы создания усечений базируются на собственных типологических моделях, что стимулирует производительность этого способа словообразования.

Ключевые слова: усеченные слова, образующая основа, структурный тип, сокращение.

The analysis of the structural types of Spanish contractions has been performed in the article. The contraction mechanisms and formal correspondence between contractions and their forming basis were researched too. The conclusion is made that the processes of contractions creation are founded on personal typological schemes and models stimulating the productivity of this means of word-formation.

Keywords: contractions, forming basis, structural type, reduction.

Більшість мовних модифікацій починається з варіювання, оскільки на кожному історичному етапі поряд із притаманними мові елементами існують нові варіанти, які конкурують між собою і згодом замінюють один одного. Постійне варіювання і щодо вираження, і щодо змісту – це спосіб існування мови як функціональної комунікативної системи [1:185].

Комунікативні потреби суспільства зумовлюють постійну лексичну мутацію. Модифікація словникового складу мови активізує продуктивність словотвірних моделей, які слугують базою для створення похідних з актуальними формальними і семантичними характеристиками.

На сучасному етапі розвитку мови зростання потоку інформації, широке розповсюдження складних, багатослівних найменувань викликають природне бажання до зменшення об'єму повідомлення шляхом використання скорочених лексичних форм [2:106], оскільки морфологічно та синтаксично громіздкі структури перевантажують текст, роблять мову неефективною в спілкуванні [3:34]. Тому, структурна мінімізація повідомлення є прагматичною потребою і досягається внаслідок процесів аббревіації, що призводять до зміни формальних характеристик існуючих номінативних одиниць.

Усічення – словоформи, утворені шляхом фонетичної редукції слів – формують значний пласт лексики сучасної іспанської мови. Доцільність створення усічень диктується прагматичною метою для досягнення структурної компактності, хоча такі критерії, як необхідність кодування інформації (в спеціальних мовах), пошук нових засобів вираження оцінної ознаки, модні тенденції тощо також стимулюють появу цих словоформ.

Активність тенденції до створення усічень вимагає визначення місця цього механізму в системі словотворення. **Метою** статті є дослідження процесу створення та аналіз морфологічних характеристик усічених слів (УС) у кореляції з їхніми твірними основами (ТО). **Об'єктом** дослідження є усічені словоформи загальної лексики, джерелами вибірки яких слугували спеціалізовані лексикографічні праці сучасних іспанських авторів [4], [5], [6], [7].

В. Борисов зазначає, що аналіз скорочень у словотворенні повинен охоплювати два фундаментальні підходи: 1) стосовно твірної основи – яка частина зазнає редукування; 2) стосовно скорочення – яка частина залишається [8:73].

Таким чином, з огляду на формальне співвідношення УС/ТО, дослідження базувалося на таких критеріях:

1) формальні характеристики твірної основи (лінійна довжина, морфемний склад), механізми її редукування;

2) структура усічення (лінійна довжина, морфо-фонетичні характеристики).

Морфологічні характеристики твірних основ. Твірними основами для створення усічених словоформ слугують слова з різними структурними характеристиками. Найсприятливішою морфо-фонетичною базою для УС серед звичайної лексики є три- (*colegio* > *cole*, *profesor* > *profe*; 15 %), чотири- (*traficante* > *trafica*, *compañero* > *compa*; 31 %), та п'ятискладові ТО (*aparcacoches* > *aparca*, *ecologista* > *ecolo*; 23 %). Процесом редукування майже не охоплюються УС з іншими структурними характеристиками. Було виявлено лише п'ять двоскладових (*matá* > *ma*, *papá* > *pa*, *barbián* > *barbi*, *socio* > *soci*, *casa* > *ca*), чотири шестискладові (*cinematógrafo* > *cine*, *metropolitano* > *metro*, *estupefaciente* > *estupa*, *ginecología* > *gine*), одна семи- (*radiotelegrafía* > *radio*) та одна дев'ятискладова ТО (*otorrinolaringólogo* > *otorrino*).

Така нерегулярність структурних параметрів ТО пояснюється різною мотивацією створення УС. На наш погляд, об'єднуючим

чинником, який стимулює появу УС, є частотність узусу їхніх ТО. Так, В. Альба де Дієго припускає, що усічення є запобіжним засобом від надмірної фонетичної ерозії частовживаних слів, яка нерідко призводить до “стирання” їхньої інформативності [9:366].

Проведений аналіз морфемного складу ТО виявив, що найбільш схильними до усічень є багатоморфемні лексичні одиниці (73,3 %). Питома частка одноморфемних (кореневих) слів складає 26,7 %. Серед багатоморфемних ТО продуктивними є складні (23 %) та суфіксальні (44 %). УС від префіксальних (4,2 %) та префіксально-суфіксальних (2,1 %) ТО є малопродуктивними. Висока активність складних, суфіксальних і одноморфемних ТО зумовлена намаганням виділити початок слова, який співпадав би з кореневою морфемою – головним носієм значення – оскільки в акті комунікації мовець мислить семантичними категоріями, намагаючись передати денотативно-конотативну інформацію [10:11].

З огляду на фактор значущості кореневої морфеми, найпродуктивнішим механізмом аббревіації є редукування кінцівки ТО (*апокона*) (94,3 % з усіх проаналізованих УС): *el auto* < *el automóvil*, *la propi* < *la propina*, *la mili* < *la milicia*, *el trole* < *el trolebús*, *la uni* < *la universidad* та інші.

Афереза (редукція початку слова) чи синкопа (редукція середини слова), або комбінація кількох способів аббревіації, — малопродуктивні серед загальної лексики. Так, через *афезу* (2,3%) зазнали усічень, зокрема, такі ТО: *el bus* < *el autobús*, *ómnibus*, *el chelo* < *el violonchelo*, *el/la chacho/a* < *el/la muchacho/a*, *la teca* < *discoteca*, *el meta* < *el guardameta*. Афереза можлива у тих випадках, де кінець, а не початок слова дає чіткіше уявлення про його зміст (*el bus* < *el autobús*), або ж для уникнення небажаної омонімії, яка демотивує УС. Для прикладу, апокопованими похідними слів *muchacho/a*, *violonchelo* могли б стати УС *mucho/a* та *violo*. Однак, формальна близькість цих форм з існуючими у мові словами дезінформує мовця, викликає в його уяві суперечливі семантичні асоціації, стимулюючи омонімічні конфлікти: УС *violo* краще корелюється з ТО *violín*, ніж з *violonchelo*.

Усічення через *синкопу* (дві словоформи) є наслідком, передусім, фонетичної реалізації графічних скорочень: *el confite* < *el confidente*, *la sita* < *la señorita*. УС, в створенні яких задіяні кілька механізмів одночасно, належать до арготизмів. В результаті проведеного дослідження було виявлено лише чотири такі УС: *bogui* < *abogado*

(афереза + апокопа), *espeta* < *inspector* (афереза + синкопа + апокопа), *mupira* < *municipal* (синкопа + апокопа), *zonci* < *calzoncillos* (афереза + апокопа).

Структурні особливості усічень. Згідно структурних критеріїв, усічення можна розділити на прості та суфіксовані. До *простих* відносимо УС, утворені внаслідок редукування фонетичної будови ТО: *uni* < *universidad*, *boli* < *bolígrafo*. Результатом такого скорочення може бути одно-, дво- та трискладова словоформа (серед УС з іншими структурними характеристиками виявлено лише одну чотирискладову: *otorrino* < *otorrinolaringólogo*).

Прикладів *односкладових* редукацій — небагато (9% від загального корпусу УС), оскільки така структурна модель є нетиповою для іспанської лексики. В основному — це запозичення, які прийшли в іспанську мову вже в усіченому вигляді: *bus* < *autobús*, *ómnibus*, *fut* < *fútbol*, *beis* < *béisbol*, *gin* < *ginebra*, *fan* < *fanático* та інші. Навіть такі поширені в сучасному сімейному мовленні форми, як *ma* (*madre*) і *pa* (*padre*), з певною долею умовності теж можна вважати запозиченнями, оскільки вони прийшли на Піреней з Латинської Америки [11:5079]. До моносилабічних форм, сформованих в іспанській мові, можна віднести лише деякі арготизми: *din* < *dinero*, *ca* < *casa*, *dex* < *dexerina*.

Двоскладова модель є традиційною і найхарактернішою (57 % всього корпусу УС): *peli* < *película*, *profe* < *profesor*, *dire* < *director*, *boli* < *bolígrafo*, *uni* < *universidad* тощо. Схильність до цієї моделі проявляють навіть двоскладові ТО: вони редукують фонемний склад і залишають незмінною силабічну будову: *barbián* > *barbi* (*persona atrevida*), *socio* > *soci*. Проведений діахронний аналіз дає змогу констатувати, що двоскладова модель була пріоритетною для різних періодів створення УС, що й ілюструють давні арготизми *gura* < *gurapa*, *rufo* < *rufián*, *leja* < *lejana* та інші. Пріоритетність двоскладової форми УС зумовлено тим, що вона є однією з найтипівіших серед звичайної лексики, а отже, звичною і зручною для вживання; така модель є тією межею допустимої компресії прототипу, яка запобігає руйнуванню його основи. Тому, похідна форма є вмотивованою та інформативно довершеною.

Трискладові УС (19 % від усіх УС), характерні для лексики арго, мають широкий узус як в межах свого соціального ареалу, так і серед широких сфер молоді: *forasta* < *forastero*, *anarca* < *anarquista*, *machaca* < *machacante*, *cátedro* < *catedrático*, *analfa* < *analfabeto*. Зазначимо, що в іспанському мовознавстві трискладові УС вважають сучасною [12:88] і,

навіть, “ультранеологістичною” словотвірною моделлю [13:261], поширенню якої сприяло прагнення до соціо-лінгвістичної диференціації. Окрім цієї причини, потрібно брати до уваги іманентні чинники, що стимулюють створення трискладових УС: по-перше, трискладові слова є найпоширенішим структурним типом іспанської лексики (41 % від усього лексичного фонду) [14:56]; по-друге, ця модель завжди була продуктивним словотвірним ресурсом мови арго (*delinque* < *delincuente*, *forano* < *foráneo*, *garabo* < *garabato*); по-третє, у деяких випадках використання третього складу дозволяє зберегти інформативність УС (так, якщо ТО *catedrático* скоротити до розмірів двоскладової моделі *cate*, УС суттєво втратить семантичну розпізнавальність).

Групу **суфіксованих** УС (15% від усього корпусу УС) складають словоформи, створення яких проходить у два етапи: скорочення ТО з наступним додаванням до залишкової частини суфікса. Тобто, словотворення базується на двох чинниках — аббревіації з наступною суфіксацією: *boc* (*bocadillo*) + *-ata* > *bocata*, *sud* (*sudamericano*) + *-aca* > *sudaca*. Предметом нашого дослідження є суфікси **–ata** (з аломорфами **–eta**, **–ota**) і **–aka/aca**. За своєю етимологічною природою ці форманти характеризуються чітко вираженою соціальною маркованістю, оскільки є продуктивними в арго та молодіжному сленгу. З огляду на граматичний аспект, слід виділити дві основні особливості: ці форманти залучаються для створення іменників і не зазнають морфологічних модифікацій незалежно від роду похідного слова [4:273].

Похідні, створені за участі цих суфіксів, розділимо на дві групи:

- до першої належать деривати, сформовані згідно традиційних правил суфіксальної деривації: *broncata* < *bronca*, *jupata* < *jupa*, *culata* < *culo* тощо;

- другу групу формують словоформи, в яких ці форманти заміщують певний сегмент ТО. Саме ці похідні відносимо до категорії усічень, оскільки, перед приєднанням суфікса, матеріальна оболонка твірної зазнає скорочення. В нашому дослідженні аналізуватимемо виключно словоформи, що належать до другої групи.

Суфікс **–ata** бере участь у формуванні таких похідних: *bocata* < *bocadillo*, *tocata* < *tocadiscos*, *drogata* < *drogadicto*, *sociata* < *socialista*, *segurata* < *guardia de seguridad*; з суфіксом **–eta** вживаються: *clameta* < *reclamación*, *fumeta* < *fumador*, *vagueta* < *vagabundo*, *funcioneta* < *funcionario*; з **–ota**: *drogota* < *drogadicto*, *narcota* < *narcótico* (*policía que lucha contra el narcotráfico*).

Суфікс *-aka/aca* є менш поширеним (5 УС) і, як засвідчують бібліографічні джерела, майже не привертає уваги дослідників. За винятком Х. Санмартін [6:776] та К. Пенсадо [15:4468], цей суфікс не розглядається, як окремий словотвірний формант. Так, М. Касадо, аналізуючи УС *sudaca* (*sudamericano*), вважає його результатом усичення через поєднання апокопи та синкопи [11:5078]. Якщо появу словоформи *sudaca* можна умовно пояснити таким чином, то в низці інших похідних суфіксальний статус форманта *-aca/-aka* – чітко виражений: *pantaca* < *pantalón*, *matraca* < *matrícula (del coche)*, *mensaka* < *mensajero*, *naturaca* < *naturalmente*.

Суфікси *-ata* (*-eta*, *-ota*), *-aka/aca* не змінюють денотативних характеристик ТО і виконують дві функції: конотативну (є соціально маркованим словотвірним ресурсом, оскільки слугують засобом диференціації від традиційних стандартів, знаком соціальної ідентичності) та експресивну (надають своїм похідним оцінних ознак – від позитивних (*bocata*, *tocata*, *cubata*), до негативних (*drogata*, *sudaca*, *mensaka*) [12:76], [4:279-280]. Експресивна конотація є набутою ознакою цих суфіксів і обумовлюється виключно суб'єктивним та контекстуальним чинником [4:280], [7:41].

Морфологічні характеристики усичень. Аналіз морфологічних особливостей дає змогу визначити критерії, якими керуються мовці для створення усичень, а отже, дослідити “прогнозованість” формальних операцій, що призводять до появи УС, а також виявити типологічні та нестандартні морфологічні ознаки цих словоформ.

Процес редукування твірної основи має силабічний характер [16:202], тобто завжди відбувається на поєднанні складів: *profe* < *profesor*, *peli* < *película*, *uni* < *universidad*, *ridi* < *ridículo*. Скорочення одноморфемних (кореневих) ТО супроводжуються частковою руйнацією кореневої морфеми, що не призводить до втрати інформативності УС, оскільки залишковий сегмент налічує не менше двох складів: *cole* < *colegio*, *peque* < *pequeño*, *tranqui* < *tranquilo*, *propi* < *propina*.

Скорочення багатоморфемних ТО може реалізовуватись двома шляхами: на морфемному шві (морфемна редукція, коли УС формально збігається з морфемою або словом) та аморфемно (якщо скорочення не проходить на стику морфем). Проведене дослідження дало змогу виявити такі закономірності скорочень багатоморфемних ТО:

1) **Складні слова.** В іспанському мовознавстві розрізняють два структурні типи цих слів: орфографічний (лексичний) та синтагматичний

[17:276]. Під *орфографічним* типом розуміють таке злиття кількох слів в одне, в результаті якого новостворена структура набуває морфофонетичної та графічної цілісності. Редукування орфографічних композитів завжди проходить на стику морфем. Найбільшу схильність до скорочення, проявляє дуже продуктивна іменникова модель *V + N*, в якій дієслово виражає певний вид діяльності, що конкретизується іменником: *limpia* < ***limpia***-botas, *aparca* < ***aparca***-coches, *pincha* < ***pincha***-discos та інші. З огляду на те, що у цій моделі компоненти композита є детермінантами, а семантичне ядро корелюється з зовнішнім референтом, такі скорочення в кінцевому вигляді набувають нелогічного вигляду: *el limpia*, *el aparca*, *el pincha* ...

До *синтагматичних* складних слів відносять слова-синтагми, позбавлені графічної та морфологічної цільнооформленості, проте наділені сталими семантико-синтаксичними якостями. Створення УС на основі цих ТО може реалізуватися через морфемну або змішану редукцію:

- морфемна редукція: реалізується в композитах, створених за моделлю *N + de + N*. У цих словах елімінації зазнає другий компонент, що виконує функцію детермінанта. Утворена УС включає в себе головний компонент складного слова (семантичне ядро) та прийменник, якщо усічення не відповідає традиційно прийнятній лінійній довжині (не менше двох складів). Результатом скорочення є УС з новими орфографічними характеристиками: *finde* < ***fin*** de semana.

- змішана редукція: до цієї групи УС синтагматичних композитів відносимо словоформи, створені в результаті елімінації одного з компонентів з наступним скороченням того, що залишився. Мова йде про еліптичні конструкції, редукування яких може відбуватися поетапно (спочатку елімінується головний компонент, а згодом зазнає редукції інший), або одночасно: *el parque zoológico* > *el zoológico* > *el zoo*, *la policía municipal* > *la municipal* > *la munipa*; *la policía de estupefacientes* > *la estupa*, *el guardia de seguridad* > *el segurata*.

2) **Префіксальні слова**. Фактичний матеріал ілюструє, що редукування цієї категорії ТО теж, здебільшого, проходить на морфемному шві: УС формально співпадає з префіксальним елементом: *súper* < ***super***-mercado, *híper* < ***hiper***-mercado, *sobre* < ***sobre***-saliente, *narco* < ***narco***-traficante, *fisio* < ***fisio***-terapia.

Зазначимо, що форманти *híper*, *súper*, *narco* тощо характеризуються високою продуктивністю в сучасній іспанській мові. В мовознавстві щодо

цих елементів оперують різною термінологією: префіксоїди (*prefijoides*) [13:237], псевдопрефікси, псевдоафікси (*pseudoprefijos, pseudoafijos*) [18:49] тощо. Назви засвідчують, що трактування цих формантів є неоднозначним, оскільки вони за своєю генезою – повноцінні кореневі лексеми. Однак, здатність утворювати парадигматичні ряди похідних слів, у яких вони виступають в узагальненому, типізованому значенні, стимулює десемантизацію, граматикалізацію цих елементів і їхній перехід в розряд префіксоїдів [25:81].

Слід зауважити, що регулярність форм УС, створених на основі префіксальної ТО залежить від лінійної довжини префікса. Так, ТО, що включають в себе односкладовий префіксоїд *bi-* (*bis-*), утворюють як морфемні, так і аморфемні усічені похідні: *bi* < *bi-sexual*, *bici* < *bi-cicleta*, *bisa* < *bis-abuelo*

3) **Суфіксальні слова.** Усічені похідні від ТО цієї категорії характеризуються відсутністю типологічних підходів до місця редукування твірної. В одних випадках, скорочення проходить на стику морфем (з відсіканням суфікса), в інших – “зайвими” є не лише суфікс, а й частина кореня: *depre* < *depre-sión*, *delega* < *delega-ción*, *biblio* < *biblioteca*, *diputa* < *diputa-do*, *profe* < *profe-sor*, *repe* < *repe-tido*, *dire* < *dire-ctor*, *preve* < *preve-nción*. Є очевидним домінування критерію лінійної довжини похідної (два-три склади).

4) **Деривати з суфіксами –ata (-eta, -ota), -aka/aca.** На думку деяких мовознавців, нерегулярність є нормою процесу скорочення твірних перед приєднанням цих суфіксальних формантів [4:284]. Однак, фактичний матеріал ілюструє, що редукування базується як на регулярних, так і нерегулярних принципах:

а) **морфемна редукація:** до цієї групи відносимо похідні, створені шляхом скорочення ТО на стику морфем з наступним додаванням суфікса:

- ТО – суфіксальне слово (замість одного суфікса використовується інший): *segur-idad* > *segur-ata*, *camar-ero* > *camar-ata*, *atrac-ador* > *atrac-ata*, *funcion-ario* > *funcion-eta*, *fum-ador* > *fum-eta*;

- ТО – складне слово: редукації зазнає другий компонент композита: *cuba libre* > *cubata*, *toca-discos* > *tocata*, *sud-americano* > *sudaca*, *drog-adicto* > *drogata*.

б) **аморфемна редукація:** ця група УС включає в себе похідні, сформовані, з морфологічного погляду асистемно: *mensaj-ero* > *mens-aka*, *social-ista* > *soci-ata*, *pantalón* > *panta-aca*. Цю асистемність зумовлено

чинником структурної типологізації: надати похідним типової для певних соціумів трискладової форми. Зауважимо, що чотирискладові суфіксовані УС теж мають тенденцію до набуття саме таких структурних параметрів. Так, на сучасному етапі розвитку мови УС *camata* (*camarero*) активно конкурує з давнішими чотирискладовими *camarata/camareta*.

Підсумовуючи вищесказане зазначимо, що скорочення одно- та багатоморфемних ТО базується на двох ключових критеріях: силабічний поділ та лінійна довжина УС (два-три склади). Саме вони забезпечують “прогнозованість” редукування, а критерій морфемного/аморфемного скорочення слід трактувати як вторинний, оскільки жодне з морфемних усічень не виходить за рамки цих двох основних чинників. Зазначимо, що семантичний критерій теж не є пріоритетним, оскільки при створенні УС нерідко має місце “нехтування” компонентом, носієм найбільшого семантичного навантаження (*híper* < *hipermercado*, *narco* < *narcotraficante*).

Морфо-фонетичні та графічні альтернації. Фактичний матеріал ілюструє, що переважна більшість УС (83 % від всього корпусу) формально ідентичні відповідним сегментам ТО: *mili* < *milicia*, *recre* < *recreo*, *rotu* < *rotulador*. Не зазнає морфо-фонетичних модифікацій й місце скорочення. Альтернація кінцівки не відбувається навіть тоді, коли УС формально не відповідає мовним нормам. Як наслідок, збільшилася кількість лексичних форм з ненормативними закінченнями: *-u* (*facu*), *-i* (*boli*, *propí*, *ridi*), *-o*, *-e* в словоформах жіночого роду (*foto*, *seño*, *moto*, *depre*).

Однак, інколи усічена форма наділена відмінними від відповідного сегмента ТО морфо-фонетичними характеристиками. Проведене дослідження дало змогу виявити такі формальні невідповідності УС та ТО:

1) Альтернація кінцівки УС:

а) *Модифікація кінцевої голосної УС.* Вживання голосних фіналей УС, відсутніх на цій позиції в ТО, обумовлено такими чинниками:

- намаганням підсилити вмотивованість: УС використовують кінцеву голосну ТО з метою морфологічної ідентифікації (передовсім родової приналежності): *cátedro* < *catedrá-tico*, *chapuza* < *chapuce-ría*, *mecano* < *mecáni-co*, *farla* < *farlo-pa*;

- активністю суфіксів *-ata* (*-eta*, *-ota*), *-aka/aca*: Деякі арготизми чоловічого роду закінчуються на голосну *-a*, відсутню в твірному слові (*legia* < *legionario*, *forasta* < *forastero* та інші), що, на думку М. Касадо

[12:89], пояснюється впливом цих суфіксальних формантів, які характеризуються високою популярністю в мовленні певних соціальних груп;

- намаганням виразити афективне ставлення: У значної кількості УС присутня кінцева *–i*, нехарактерна для дистриб'юції голосних у фінальній частині іспанського слова. Якщо проаналізувати УС з закінченням на *–i*, то можна зробити висновок, що її присутність на цій позиції не завжди є логічною. Тобто, якщо у словоформі *pelí* < *pelí-cula* вона є кінцевою голосною складу, то у похідній *compí* < *compa-ñero* її поява зумовлена іншою мотивацією, оскільки вона відсутня в ТО. Ми погоджуємося з думкою Е. Наньеса [20:106–107], що активність голосної *–i* зумовлена міжмовною взаємодією. Проведений аналіз арготизмів, задокументованих в “Словнику арго” під редакцією Х. Санмартін, дає підставу стверджувати, що цей лексикон, завдяки впливу інших мов, активно використовує фінальну *–i* як у звичайних словах, так і в усіченнях: *yonki*, *bisni*, *grupi* (англіцизми), *cursi* (арабізм). Значний пласт іспанського арго складає лексика циганської мови (*caló*), суфікси якої *–iri* (*campiri* (*campo*), *pasapiri* (*pasaporte*)), *–í* (*recañí* (*ventana*), *pestañí* (*policía*), *cangrí* (*iglesia*)), *–i* (*nasti* (*nada*), *jili* (*tonto*), *piri* (*comida*), *chori* (*ladrón*)) є дуже продуктивними і завжди активно впливали на морфологію власне іспанського вокабуляру арго [12]. Це засвідчують давні арготизми, зафіксовані ще у XIX столітті Р.Салільясом: *rumí* (*mujer*), *sorni* (*oro*), *sonsi* (*silencio*), *regañí* (*aguardiente*) та інші. Автор також фіксує усічення, у якому присутня ця фіналь: *cartí* < *carte-ra*, *mangui* < *manga-nte* [21].

Вплив англійської мови на активність кінцевої *–i* ілюструють також УС антропонімів [22:44], оскільки такі словоформи, як *Freddy* (*Alfredo*), *Licy* (*Alicia*), *Dely* (*Adelina*) та інші, в значній мірі вплинули на появу іспанських *Fredi*, *Lici*, *Deli*.

Активність кінцевої *–i* дає підстави трактувати її як суфіксальний демінутивний формант [11:5079], що підтверджує паралельне функціонування двох варіантів УС: *compaño* > *compa/compí*; *abogado* > *boga/bogui*, *bugatti* (*coche*) > *buga/bugui*, *muchacha* > *chacha/chachi*.

Використання суфіксальної *–i* засвідчує, що в структурі іспанського слова закладені потенційні можливості створювати дериваційні парадигми системного чи okazional'nogo характеру, нашаровувати на одну і ту ж мовну одиницю семи мовленнєвої експресії залежно від завдань комунікації [23:101]

б) *Альтернація голосна/приголосна в кінцевій позиції*. Характерною ознакою УС є нестабільність кінцевої приголосної, якщо місце редукції співпадає із закритим складом. В одних випадках вона елімінується: *dire* < *direc-tor*, *neura* < *neuras-tenia*, *asiste* < *asisten-te*; в інших – зберігається: *sacris* < *sacris-tán*, *estupen* < *estupen-do*, *diver* < *diver-tido*. Такі альтернації, на нашу думку, обумовлюються намаганням запобігти появі новотворів з нетиповою фінальною приголосною (*dire* < *direc-tor*) та тенденцією до кінцевої голосної – найхарактернішої кінцівки УС – що засвідчує коливання фіналі *facul/facu* < *facul-tad*.

2) *Морфо-фонетична та графічна модифікація структури УС*: Деякі УС арготизмів суттєво видозмінюють свої формальні характеристики, оскільки, як зазначає П. Даніель [24:16], для мов арго модифікація структури існуючих слів є одним із найпродуктивніших ресурсів створення нової лексики: *tupi* < *tuberculoso*, *gasofa* < *gasolina*, *espeta* < *inspector*. Іншою типовою ознакою арготизмів є використання ненормативної графеми **k**: *okupa* < *ocupadomicilios*, *mensaka* < *mensajero*.

Таким чином, проведені дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Критерій лінійної довжини слова не є обов'язковою умовою його редукування; найбільшими потенційними можливостями до скорочення наділені слова з високою частотністю вживання;

2. Висока фонетична релевантність початку слова і намагання зберегти вмотивованість зумовили пріоритетність апокопи у створенні усічених словоформ.

3. Редукування твірних слів реалізується на стиках складів; найпоширенішими структурними моделями є дво- та трискладові усічення, які відповідають формальним характеристикам іспанського слова.

4. Скорочення складних та переважної більшості префіксальних слів реалізується на стику морфем, якщо залишкова морфема налічує не менше двох складів.

5. Усічення формально дублюють відповідний сегмент твірного слова; випадки морфологічних альтернацій торкаються передусім кінцевої частини словоформ.

6. Структурна закономірність і стабільність залучення конкретних механізмів слугують ознакою передбачуваності у появі нових усічень і стимулюють динаміку процесів аббревіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 228 с.
2. Ярмашевич М. А Знаковость аббревиатурных единиц / М. А. Ярмашевич // Вестник Оренбургск. гос. ун-та. – Оренбург : Изд. центр Оренбургск. гос. ун-та, 2002. – № 6. – С. 106–110.
3. Стишов О. А. Нові аббревіатури в мові мас-медіа кінця XX століття / О. А. Стишов // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 33–40.
4. Camus B. En favor de una morfología paradigmática: las formaciones españolas en –ata / B. Camus, J. A. Miranda // Revista Española de Lingüística. – 1996. – № 26, 2. – P. 271–300.
5. León V. Diccionario de argot español / V. León. – Madrid : Alianza Editorial, S.A., 1996. – 261 p.
6. Sanmartín Saez J. Diccionario de Argot / J. Sanmartín Saez. – Madrid : Espasa, 1998. – 877 p.
7. Calles Vales J. Jergas, argot y modismos / Vales J. Calles, B. Bermejo Meléndez. – Madrid : LIBSA, 2001. – 316 p.
8. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках / В. В. Борисов. – М. : Изд-во Мин. Обороны СССР, 1972. – 320 с.
9. Alba de Diego V. Marcas, abreviaciones y siglas en el lenguaje publicitario / V. Alba de Diego // Prohemio. – 1973. – IV. – P. 349–378.
10. Гарифулин Л. Б. Словообразование как компонент грамматико-лексических категорий / Л. Б. Гарифулин // Словообразование во французском и немецком языках : межвуз. сб. – Челябинск : Из-во Челябинск. гос. пед. ин-та, 1978. – Вып. 2. – С. 11–134.
11. Casado Velarde M. Acortamientos, formación de siglas y acrónimos / M. Casado Velarde // Gramática descriptiva de la lengua española / Dirigida por Ignacio Bosque Muñoz y Violeta Demonte Barreto. – Madrid : Espasa, 2000. – P. 5077–5096.
12. Casado Velarde M. Tendencias en el léxico español actual / M. Casado Velarde. – Madrid : Coloquio, 1985. – 101 p.
13. Lang Mervyn F. Formación de palabras en español / F. Lang Mervyn. – Madrid, 1992. – 324 p.
14. Мунгалова О. М. Об одном способе аббревиации в современном испанском языке (усеченные слова) / О. М. Мунгалова // Вестник Московск. ун-та. – Серия 9 : “Филология”. – М. : Из-во Московск. ун-та, 1996. – № 6. – С. 48–57.
15. Pensado M. C. Morfología y fonología. Fenómenos morfofonológicos / M. C. Pensado // Gramática descriptiva de la lengua española / Dirigida por Ignacio Bosque Muñoz y Violeta Demonte Barreto. – Madrid : Espasa, 2000. – P. 4421–4504.
16. Almela Pérez R. Procedimientos de formación de palabras en español / R. Almela Pérez. – Barcelona : Ariel Prácticum, 1999. – 253 p.
17. Martín Camacho J. C. Consideraciones sobre la creatividad léxica. El ejemplo de Juan Goytisolo / J. C. Martín Camacho // Anuario de Estudios Filológicos, XVIII. – 1995. – P. 275–292.
18. Alvar Ezquerro M. La formación de palabras en español / M. Alvar Ezquerro. – Madrid : Arco/Libros, 1996. – 77 p.
19. Montero Curiel M. L. La prefijación negativa en español / M. L. Montero Curiel. – Madrid : Ed. Univ. de Extremadura, 1999. – 276 p.
20. Náñez E. La lengua que hablamos. Creación y sistema / E. Náñez. – Santander : Editorial Gonzalo Bedia, 1973. – 163 p.
21. Salillas R. El delincuente español. El lenguaje (Estudio filológico, psicológico y sociológico con dos vocabularios jergales) [Електронний ресурс] / R. Salillas. – Madrid, 1896. – Режим доступа : <http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/>.
22. Мунгалова О. М. Наблюдения над функционированием кратких форм личных имен в современном испанском языке / О. М. Мунгалова // Вестник Московск. ун-та. – Серия 9 : “Филология”. – М. : Из-во Моск. ун-та, 1990. – № 5. – С. 41–44.
23. Помірко Р. С. Демінутивність / аугментативність як засіб експресивності іспанської мови / Роман Семенович Помірко // Іноземна філологія. – 1987. – Вип. 88. – С. 101–107.
24. Daniel P. Panorámica del argot español / P. Daniel // Diccionario de argot español / León V. – Madrid : Alianza Editorial, S.A., 1996. – P. 7–23.1

ЧЕРНИШОВА Ю. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ

Статтю присвячено дослідженню герменевтичного підходу до перекладу сучасних релігійних текстів. Аналізується специфіка мовної вербалізації релігійних смислів та пов'язані з нею герменевтичні проблеми перекладу.

Ключові слова: герменевтичний аспект перекладу, герменевтичний підхід, герменевтична відповідність, герменевтичне зусилля перекладача, релігійний текст, релігійна картина світу, релігійний концепт.

Статья посвящена исследованию герменевтического подхода к переводу современных религиозных текстов. Анализируется специфика языковой вербализации религиозных смыслов и связанные с ней герменевтические проблемы перевода.

Ключевые слова: герменевтический аспект перевода, герменевтический подход, герменевтическое соответствие, герменевтическое усилие переводчика, религиозный текст, религиозная картина мира, религиозный концепт.

The Article covers an issue of hermeneutic approach to a translation of modern religious texts. Under analysis are peculiarities of language verbalization of religious meanings and hermeneutic difficulties of translation related to it.

Key words: hermeneutic aspect of translation, hermeneutic approach, hermeneutic equivalence, hermeneutic effort of translator, religious text, religious picture of the world, religious concept.

Актуальність. На противагу досить детально розробленій теорії біблійного перекладу, у зарубіжному і, особливо, вітчизняному перекладознавстві бракує праць із теорії перекладу сучасних релігійних текстів. Здобутки вітчизняного та закордонного перекладознавства важко переоцінити з огляду на їхню теоретичну цінність для дослідження проблем перекладу релігійних текстів. Втім, ті рідкі згадки щодо перекладу релігійних текстів, які зустрічаються в працях з теорії перекладу [1; 2; 3; 4], стосуються лише біблійного перекладу.

В сучасному перекладознавстві провідне місце займає лінгвістичне перекладознавство (лінгвістика перекладу), яке досліджує переклад як лінгвістичне явище. Безсумнівно, пошук відповідностей в області лексики, синтаксису та стилю є лінгвістичною основою теорії релігійного перекладу. Але переклад – це складне багатостороннє явище, і різні його аспекти можуть бути предметом дослідження різних наук. Перспективним видається

розгляд проблем перекладу сучасних релігійних текстів в контексті здобутків суміжних із перекладознавством дисциплін, зокрема, герменевтики.

Мета роботи полягає в з'ясуванні герменевтичних аспектів перекладу сучасних релігійних текстів.

Предметом дослідження є особливості перекладу сучасних італійських релігійних текстів українською мовою.

Об'єктом дослідження є сучасні італійські релігійні тексти та їхні українські переклади

Матеріалом є сучасні італійські оригінали та українські переклади релігійних текстів віровчительного жанру, молитов, гомілій, творів конфесійно-світської літератури, богословських творів та релігійних текстів медійного дискурсу.

На нашу думку, переклад сучасних релігійних текстів необхідно розглядати в першу чергу як герменевтично орієнтовану діяльність, тобто діяльність, спрямовану на розуміння, тлумачення, що обумовлюється складним характером релігійних смислів. Релігійне знання, яке зберігається та транслюється за допомогою мови та перекладацької діяльності, має складну структуру, яка і обумовлює складність в передаванні, відтворенні, експлікації релігійних смислів. Н. Б. Мечковська виділяє у структурі релігійного знання наступні форми: віра як психологічна настанова приймати певну інформацію і “сповідати” її (наслідувати її), незалежно від ступеня її правдоподібності та доведеності; міфопоетичний зміст (наочно-образний); теоретичний (абстрактно-логічний) компонент; інтуїтивно-містичний зміст. Саме з високим ступенем різноманітності змісту релігійної когнітивної системи дослідниця пов'язує високий ступінь розмитості релігійних смислів і, як наслідок, необхідність постійних філологічних зусиль при їх збереженні та передаванні [5]. Розмитість релігійних смислів вимагає герменевтичного підходу з боку перекладача внаслідок особливого характеру мови, яка обслуговує релігійну комунікацію.

Проблеми розуміння смислу релігійних текстів, тобто герменевтичні проблеми, видається доцільним аналізувати в контексті когнітивної лінгвістики, яка належить до числа пріоритетних та багатообіцяючих сучасних наукових напрямків, надає широкі перспективи для вивчення процесів розуміння, продукування, сприйняття та опрацювання мовленнєвої інформації

[6:5]. В сучасній науці герменевтичний підхід часто трактується як один з підходів когнітивного наукового напрямку. Так, в лінгвоментальній моделі перекладу Т. А. Фесенко проблема розуміння аналізується як концептуальна константа перекладу – проблема сприйняття та переробки чужого “ментального змісту” [7].

Когнітивний підхід дозволяє аналізувати релігійні тексти як мовну оболонку релігійної свідомості, релігійного мислення. Якщо для герменевтики специфічним є уявлення про інтерпретацію та розуміння як пошук смислу, то в когнітивній лінгвістиці значення отримує статус концепту, зв’язаного знаком, і кваліфікується як результат категоризації та концептуалізації досвіду носіїв мови [8:74]. Когнітивістське тлумачення перекладу як цілеспрямованого когнітивного процесу (або результату) переведення адресатом змісту повідомлення, тексту на підставі процедур їхнього сприйняття й розуміння в будь-яку словесно-знакову форму [8:530], спричинює необхідність врахування в перекладі особливостей картин світу автора, перекладача, кінцевого реципієнта. При цьому у випадку перекладу релігійного тексту йдеться про релігійну картину світу.

Якщо застосувати когнітивний підхід до релігійного перекладу, то одиницею релігійної картини світу, релігійної концептосфери виступає релігійний концепт.

Доречно було б припустити, що лише мовні одиниці термінологічного (власне церковно-богословського) або термінологізованого характеру можуть бути носіями концептів релігійної свідомості. Але лише частина богословської термінології та лексика, яка об’єднує одиниці, пов’язані виключно з реаліями релігійного життя (ритуалом, звершенням релігійних обрядів, церковною службою, одягом, будовами, тощо) є властивими виключно для релігійного стилю, а, отже, відразу впадають перекладачеві в око: *la dimensione “pneumatologica” dell’Eucaristia* [14] – пневматологічний вимір Євхаристії [15], *“ipostatizzazione”* [16] – “іностатизація” [17], *realità escatologica* [18] – есхатологічної реальності [19], *dossologia trinitaria* [18] – тринітарна доксологія [19]), *escatologia* [20] – есхатологія [21], *anamnesi liturgica* [20] – літургічна анамнеза [21], *trascendenza divina* [20] – божественна трансцендентність [21] тощо. Такі одиниці можна назвати позаконтекстними носіями концептів релігійної свідомості.

Натомість в релігійному тексті, за наявності контексту, можна сказати, що кожне слово може бути “знаком спілкування з Богом” [9:8]. М. Н. Єресько зазначає, що мовою релігії кожний смисл стає релігійним через те, що завдяки дії специфічних когнітивних конструктів та механізмів мова релігії сакралізує (“пересотворює”) зовнішній та внутрішній світ релігійної людини [10:20]. Таким чином, слова звичайної мови починають виражати релігійні концепти: наприклад, *любов, милосердя, віра, смерть, життя, правда, добро, небо, вода*, тощо.

Отже, з огляду на специфіку мовної вербалізації релігійних смислів, носіями концептів релігійної свідомості можуть бути не тільки мовні одиниці термінологічного або термінологізованого характеру, але й будь-яка лексема загальноновживаної мови. Це створює передумови до накладання та перетину релігійної та повсякденної картин світу, що призводить до семантичного конфлікту світського та сакрального змісту в межах однієї лексики [9:5]. Специфіка об’єднувати властивості сакрального та світського типів свідомості обумовлює необхідність інтерпретації загальноновживаних значень лексем та церковно-релігійних компонентів їхнього змісту.

Отже, релігійна лексика за винятком деяких очевидних для “пересічного” носія мови біблеїзмів та церковно-богословських термінів побудована на основі антиномії світської та сакральної свідомості, на конфлікті світського та сакрального змісту в межах однієї лексики.

Позаяк релігійний стиль італійської мови відзначається використанням сучасної лексики, існує небезпека не помітити релігійний концепт. Натомість вся християнська література створюється як література коментаторська, навколо тексту Біблії, а, отже, навколо біблійних подій, образів тощо. Якщо в тексті оригіналу немає посилення на біблійний вірш, до якого апелює та чи інша лексема в релігійному тексті, визначальним для адекватного відтворення тексту оригіналу стає виняткове знання Біблії перекладачем. Крім того, іноді можливі декілька варіантів відтворення біблійної лексики, і має бути проведена дійсно герменевтична робота з осягнення смислу тексту перекладачем. Так, в пошуку перекладацького рішення для відтворення фрази *farmi frumento ai loro denti | legati di cenere* [22] існує велика спокуса

перекласти *frumento* як зерно: здається, що йдеться про метафоричне ім'я Бога, яке використовується в Новому Завіті: Ісус неодноразово розповідав притчі про зерно, до якого подібне Боже Царство, про сіяча, про зерно гірчичне. *Стати зерном на зубах людей* означає стати жертвою, віддати себе. Але автор апелює до слів Старого Завіту: в усій Біблії *frumento* знаходимо в тих її частинах, де йдеться про Обіцяну Землю: *Perche' il Signore tuo Dio sta per farti entrare in un paese fertile, paese di torrenti, di fonti ... paese di frumento, di orzo di viti* – Бо Господь, Бог твій, хоче ввести тебе в гарний край, у край долин з водою, з джерелами ...у край пшениці та ячменю й винограду (Втор 8,7). Таким чином, відповідником до біблійної лексики *frumento* не є зерно, але *пшениця*, і саме цей відповідник має зберігатися в перекладі, оскільки апелює до подій Старого Завіту.

Герменевтична відповідність досягається також завдяки збереженню усіх біблійних образів, метафор, християнських символів. Релігійні метафори, образи, символи не є засобом створення стилістичного ефекту, але несуть концептуальний зміст, втілюють важливі християнські догмати, і, крім цього, мають архетипову природу, що за умови збереження архетипових образів в перекладі допомагає зблизити структури попереднього розуміння автора та реципієнта тексту, тобто є умовою герменевтичної відповідності оригіналу та перекладу. Так, у реченні *L'effusione dello Spirito nel Battesimo inserisce il credente come tralcio nella vite che è Cristo [18:15]* неможливо замінити *vite-виноградина* на якусь іншу рослину, оскільки йде апеляція до біблійного образу: “Я – виноградина правдива, а мій Отець – виноградар” (Йн 15, 1–11): *Сходження Святого Духа у хрещенні прищеплює віруючого, як пагін виноградини, якою є Христос [19:15]*.

Таким чином, оскільки перекладач виступає як інтерпретатор концептуальної інформації, закладеної в тексті оригіналу, це означає, що для вірної інтерпретації релігійного тексту перекладачеві необхідно досягти узгодження власної концептуальної бази з концептуальною базою автора тексту, яка у випадку перекладу християнських текстів є концептуальною базою християнства. Навіть при перекладі богословських наукових текстів, де питома вага богословської термінології є найвищою, термінологічні словники можуть лише частково вирішити проблему відтворення релігійної лексики. Чимало релігійних концептів виражаються

загальновживаною лексикою, але мають в своєму змісті релігійний компонент, який і робить їх носіями релігійної свідомості. Якщо перекладач не володіє знанням про концептуальну базу християнства, він не помічає і релігійні компоненти смислу, і самі релігійні концепти, а, отже, неминучі концептуальні втрати в перекладі.

Саме тому що існує потреба врахування наслідків семантичного конфлікту світського та сакрального компонентів всередині одного знаку, перекладачі іноді вдаються до специфікації контексту, додають уточнення, що та чи інша одиниця належить до християнської картини світу. Таким чином, досягається герменевтична відповідність оригіналу та перекладу. Наприклад, оскільки любов – поняття, яке в сучасному світі має безліч значень та смислів, в наступному прикладі перекладач вирішує підкреслити, що йдеться про любов в її християнському розумінні – *християнську любов*. Додавання лексеми *милосердя*, рідко вживаної в сучасному повсякденному житті, і вживаної переважно в релігійній комунікації, теж допомагає перекладачу уточнити, що йдеться про любов в її релігійному розумінні: *Chi annuncia Dio come Amore "sino alla fine" deve dare la testimonianza dell'amore: – è la dimensione sociale della fede cristiana* [23] – Підсумовуючи Лист Бенедикта XVI, Директор Ватиканського прес-центру звернув окрему увагу на те, що Папа підкреслює найголовніші першості свого Понтифікату: ... *дбати про єдність християн, діалог між віруючими на служіння миріві, свідчення християнської любові і милосердя у суспільному вимірі християнського життя* [24].

Для розмежування картин світу – світської та релігійної – тобто для досягнення герменевтичної відповідності, за наявності кількох синонімів в українській мові для вираження того чи іншого богословського чи релігійного поняття, перекладачі релігійних текстів використовують ті відповідники, які більше належать до релігійної свідомості в порівнянні з їхніми синонімами. Так, *verità* має відповідники *правда* та *істина*. Перекладачі релігійних текстів майже завжди використовують відповідник *істина*: *La sua verità interiore* [16] – її *внутрішня істина* [17:14]; *i Vescovi sono "testimoni della divina e cattolica verità"* [25] – єпископи є "*свідками Божественної і католицької істини*" [26:6]; *Tra i diversi servizi che essa deve offrire all'umanità, uno ve n'è che la vede responsabile in modo del tutto peculiare: è la diaconia alla verità* [25] – Серед усіх різновидів

її служіння, які їй належить виконувати для добра людства, одне накладає на неї особливу відповідальність: це діяконія істини [26:2]. Слід згадати в цьому випадку біблійні вирази Ісуса Христа: “Істинно, істинно кажу вам ...”, “Я є Шлях, і Істина, і Життя”, а також прийменник “воістину” в вітанні “Христос воскрес! – Воістину воскрес!”, якому в італійській мові знову ж таки відповідають лексеми *verità, veramente: Il Cristo è risorto! – E' veramente risorto!*

Одна з важливих герменевтичних проблем перекладу полягає в розбіжностях між рівнями комунікативної компетенції автора, перекладача та реципієнта. Чимало релігійних текстів написані і скеровані не тільки до віруючих своєї конфесії, а, взагалі, до усіх людей. Крім того, загальна когнітивна база вірних є також відносним поняттям, оскільки включає прошарки простих вірних, богословів, неофітів та утверджених у вірі, духівництва тощо. Перерваність релігійного життя в Україні створила об'єктивні передумови для існування певних проблем в сучасній релігійній комунікації. Це призводить до необхідності адаптації релігійних текстів, термінів та лексики, широко відомих італійському загалу та менш відомих українцям. І в цьому випадку вирішальним стає герменевтичний аспект інформаційної надлишковості: надлишковість, створена для рецепторів оригіналу завдяки їхнім екстралінгвістичним знанням, може бути відсутньою для рецепторів перекладу. Через це перекладачі створюють додаткову надлишковість в тексті перекладу з метою врівноваження її відсутності у рецептора перекладу і уникнення таким чином надмірного інформаційного навантаження.

Наприклад, адаптується та пояснюється інформація, пов'язана з богословськими та релігійним термінами та поняттями: *Al termine del nostro impegno di misericordia* [27] – *Біля витоку нашої доброї волі та цілковитої посвяти для служіння всякому добру* [28] – Перекладач вирішує перекласти *misericordia* не як *милосердя*, а дати розгорнуте пояснення цього терміну: *служіння всякому добру*.

Якщо в богословських текстах терміни майже ніколи не пояснюються, то в перекладах послань, повчань, медіа-дискурсів різний рівень обізнаності віруючих з богословською термінологією спричинює прагматичну адаптацію тексту перекладачем, яка полягає або у паралельному наданні синонімів, або у декомпресії тексту шляхом додаткового тлумачення терміна. Наприклад: *al culmine della conoscenza e dell'esperienza di Dio sta la sua assoluta trascendenza*

[29] – на вершині знання і досвіду Бога стоїть абсолютна трансцендентність (надприродність) [30:16].

Застосовуються прийоми розвитку поняття, пояснення в тексті перекладу: *Inoltre l'arco rappresenta l'abbraccio protettivo di Dio* [32] – також її можна розуміти як Божі обійми, в яких ніщо і ніхто не страши [33].

Шляхом застосування пояснень, приміток адаптується інформація, пов'язана з певними історичними подіями, біблійними персонажами тощо. Наприклад, в оригіналі *scrisse l'Apostolo a Timoteo* [32] немає вказівки на те, як звуть Апостола, і ким є для нього Тимотей. Натомість, перекладач відтворює: *св. Павло так писав до свого учня Тимотея* [33]. В перекладі *fu errore dei pelagiani dire* [32] перекладач додає інформацію про те, що пелагіяни були єретиками, підкреслюючи таким чином помилковість їхньої думки: *єретики пелагіяни помилково твердили* [33].

Таким чином, внаслідок складного характеру релігійних смислів перед перекладачем релігійних текстів стоїть непросте завдання здійснення герменевтичного зусилля як для осягнення смислу оригіналу, так і для з'ясування необхідного ступеня адаптації перекладу до когнітивної бази реципієнта..

Разом з тим, оскільки перекладач також сприймає та аналізує текст, а, отже, інтерпретує його, йому необхідно враховувати й фактор інференції, пов'язаний з його власною картиною світу. При цьому йдеться, з одного боку, про особистісну інференцію, яка пов'язана з властивостями перекладача, його мовною особистістю, а з іншого боку, про мовну інференцію, яка пов'язана з властивостями мови перекладу. Як слушно зазначає О. О. Селіванова, "... універсальність концептуальної картини світу постає як фікція, оскільки, з одного боку, мова впливає на концептуальну картину світу, яка постає як національна або етнічна; з іншого, кожна людина залучена до певного соціокультурного угруповання і сприймає світ за настановами та і стереотипами цієї групи, формуючи узуальну картину світу" [8:408]. Отже, проблема розуміння, необхідного для результативного перекладу, ускладнюється відсутністю універсальної концептуальної картини світу автора, перекладача та реципієнта перекладу. Ця проблема в умовах України видається ще більш складною в зв'язку з тим, що релігійний стиль української мови знаходиться під значним впливом православного дискурсу, а,

значить, й духовності східного християнства, що певною мірою відрізняється від духовності західного християнства. У випадку перекладу українською мовою сучасних італійських релігійних текстів, написаних в римо-католицькій традиції, має місце перехід до мовного і культурного середовища східного християнства, а, отже, і певна трансформація концептуального змісту релігійного тексту. Таким чином, переклад українською мовою релігійного тексту, написаного в рамках західної християнської традиції, неминуче виводить цей текст до простору східної християнської ментальності. Таким чином, смислові зсуви можуть виникати в перекладі внаслідок мовної інференції.

Отже, герменевтична діяльність перекладача як діяльність з розуміння та тлумачення тексту, є, на нашу думку, однією з визначальних у випадку перекладу сучасних релігійних текстів.

В перекладознавстві небезпідставно підіймається питання про “питому вагу” герменевтичного аспекту перекладу серед інших аспектів: на думку М. П. Брандес, категорія розуміння має вважатися в перекладознавстві центральною [11:16]. Герменевтична відповідність як важливий компонент адекватності тексту перекладу, що свідомо чи інтуїтивно досягається перекладачем, виділяється дослідниками поряд з такими видами еквівалентності інформації, як денотативна еквівалентність, коннотативна, структурно-нормативна, прагматична, формально-естетична [12]. Тим не менш, герменевтичний аспект перекладу менше розроблений в перекладознавстві. Як зазначають І. Баласеску та Б. Стефанінк, протягом останніх п’ятидесяти років в дослідженнях з теорії перекладу переважав аналітичний підхід, і герменевтичний підхід “жив андерграундним життям” [13]. Втім, як видається, для теорії перекладу релігійних текстів застосування герменевтичного підходу є перспективним та плідним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2004. – 240 с.
2. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода : [учебн. для студ. лингв. вузов и фак-тов ин. яз.]. – Н. Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2001.
3. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. – М. : Издат. дом “ФИЛОЛОГИЯ –ТРИ”, 2002. – 416 с.
4. Mounin G. Teoria e storia della traduzione / G. Mounin. – Piccola Biblioteca Einaudi, 2002.
5. Мечковская Н. Б. Язык и религия : [пособ. для студ. гуманит. вузов]. – М. : Агентство “ФАИР”, 1998. – 352 с.
6. Маковська Н. Інтерпретація як когнітивна діяльність: аналіз непорозуміння (на прикладі англійського мовлення) / Н. Маковська // Мовні і

концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : Видав. Дім Дмитра Бурого, 2004. – Вип. 11, кн. 2. – С. 5–9. 7. *Фесенко Т. А.* Концептуальные основы перевода / Т. А. Фесенко. – Тамбов, 2001. – 120 с. 8. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. 9. *Иванова Н. М.* Религиозная лексика в лирике Н. С. Гумилева : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Н. М. Иванова. – Тверь, 2008. – 19 с. 10. *Ересько М. Н.* Язык религии: смысл и символ : [монография] / М. Н. Ересько. – Тюмень, 2007. – 436 с. 11. *Брандес М. Р.* Предпереводческий анализ текста : [учеб. пособие] / М. Р. Брандес, В. И. Провоторов. – [3-е изд., стереотип.]. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2003. – 224 с. 12. *Шевченко И. С.* Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации / И. С. Шевченко // Вісник Харківськ. нац. ун-ту. – 2003. – № 609. – С. 7–11. 13. *Balacescu I.* Défense et illustration de l'approche herméneutique en traduction [Електронний ресурс] / *I. Balacescu, B. Stefanink* // Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal. – 2005. – Vol. 50, №2. – P. 634–642. – Режим доступу : <http://id.erudit.org/iderudit/011007ar>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. *Della penitenza sacramentale, contro l'invasione della magia e del New Agw*, a cura di Giovanni Peduto e Alessandro De Carolis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.radiovaticana.org. 15. *Парафіяльна* газета, № 20, жовтень 2005. 16. *Rupnik Marko Ivan.* Adamo e il suo costato / *Rupnik Marko Ivan, S. S. Averincev*. – Roma, 1996. 17. *Аверінцев С., Рупник М. І.* Адам та його ребро. Духовність подружньої любові / С. Аверінцев, М. І. Рупник. – Львів : Свічадо, 1998. – 76 с. 18. *Rosarium Virginis Mariae.* Esortazione apostolica di Giovanni Paolo II. [Електронний ресурс] / *Rosarium Virginis Mariae*. – Режим доступу : www.vatican.va. 19. *Святий Розарій.* Апостольське послання Івана Павла II / Святий Розарій. – К., 2003. – 47 с. 20. *Spidlik T.* La spiritualità dell'Oriente cristiano / T. Spidlik. – Milano, 1995. 21. *Шпідлік Т.* Духовність християнського Сходу / Т. Шпідлік. – Вид-во ЛБА, 1999. – 496 с. 22. *Giudici G.* Quarta di copertina / G. Giudici // *Canti ultimi*. – Garzanti, 1991. 23. *Lettera del Santo Padre Benedetto XVI ai vescovi della Chiesa Cattolica riguardo alla remissione della scomunica dei 4 vescovi consacrati dall'arcivescovo Lefebvre* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vatican.va>. 24. *Лист* Його Святості Бенедикта XVI до єпископів Католицької Церкви щодо зняття екскомуніки з чотирьох Єпископів, висвячених Архієпископом Лефевром [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.catholic-media.org:80/ua>. 25. *Fides et Ratio.* Enciclica di Giovanni Paolo II. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vatican.va. 26. *Енцикліка Fides et Ratio* Святішого Отця Івана-Павла II до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри і розуму. – К. – Львів, 2000. – 152 с. 27. *Messori V.* Ipotesi su Gesù / V. Messori. – Torino, 2001. 28. *Messori V.* Гіпотези про Ісуса / В. Мессорі. – Львів, Свічадо, 1998. – 296 с. 29. *Orientale Lumen.* Lettera apostolica di Giovanni Paolo II [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vatican.va. 30. *Світло Сходу.* Апостольський лист Римського Архієрея Івана Павла II. – Місіонер. – 63 с. 31. *Il Logo* ufficiale della XX Giornata della Gioventù 2005 a Colonia // *Парафіяльна* газета. – № 15. – 2005. 32. *De Liguori Alfonso M.* Del gran mezzo della preghiera [Електронний ресурс] / M. de Liguori Alfonso. Режим доступу : <http://www.floscarmeli.org>. 33. *Св. Альфонс Лігуорі.* Молитва – могутній засіб спасіння / Св. Альфонс Лігуорі. – Львів : Добра книжка, 2007. – 96 с.

ШЕВЛЯКОВА М. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПРОБЛЕМИ АНАЛІТИЗМУ ІТАЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА (на матеріалі “Божественної Комедії” Данте)

На основі тексту “Божественна комедія” здійснено розгорнутий аналіз стану дієслівної системи італійської мови у період формування її літературної норми з метою визначення ступеня аналітизму, притаманного дієслову у вказаний період. Зазначене явище досліджено у двох аспектах: по-перше, визначений ступінь регулярності аналітичних форм у плані вираження, по-друге, проаналізована граматична семантика, властива аналітичним формам.

Ключові слова: аналітичні форми дієслова, допоміжне дієслово, дієприкметник минулого часу, план вираження, план змісту, індикатив, кон’юнктив, кондиціонал, претерит, перфект, плюсквамперфект.

На основе текста “Божественная комедия” осуществлен развернутый анализ состояния глагольной системы итальянского языка в период формирования его литературной нормы с целью определения степени аналитизма, свойственной глаголу в указанный период. Упомянутое явление рассматривается в двух аспектах: во-первых, определяется степень регулярности аналитических форм в плане выражения, во-вторых, исследуется грамматическая семантика, характерная для аналитических форм.

Ключевые слова: аналитические формы глагола, вспомогательный глагол, причастие прошлого времени, план выражения, план содержания, индикатив, конъюнктив, кондиционал, претерит, перфект, плюсквамперфект.

On the basis of the text of “Divine Comedy” an attempt is made to provide a detailed analysis of Italian verb within the period of establishment of its literary norm, in order to define a degree of analytism, which characterised the entire verbal system. It focuses on two following aspects – a degree of regularity in expression of analytical forms and peculiarities of their grammatical meaning.

Key Words: analytical verbal forms, auxiliary verb, past participle, plan of content, plan of expression, indicative, subjunctive, conditional mood, synthetic perfect, analytical perfect, past perfect.

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу морфологічних та граматико-семантичних характеристик складних часових форм індикатива, кон’юнктива та кондиціонала на етапі формування літературної норми італійської мови.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю поглибленого вивчення процесу становлення часової системи італійського дієслова в історичному аспекті, визначення особливостей розвитку дієслівних перифраз, особливо з огляду на недостатню розробку даного питання у вітчизняній романістиці.

Об'єктом дослідження є аналітичні форми дієслова, їх морфологічні та граматико-семантичні характеристики, а також сфери їх застосування.

Матеріалом роботи є текст “Божественної комедії” Данте.

Наукова новизна даної розвідки полягає у дослідженні явища аналітизму дієслова у проекції на текст найвизначнішої пам'ятки раннього етапу становлення італійської мови, що дозволяє отримати загальне уявлення про стан дієслівної системи, а також про специфічні риси, притаманні конкретним аналітичним формам дієслова у вказаний період.

Кінець XIII – початок XIV століття цікавить італьяністів передусім тому, що знаменує початок становлення літературної норми, забезпечуючи багатим матеріалом для дослідження.

“Божественна комедія” – перший твір народною мовою, який поєднує високий стиль поетичної течії *Dolce stil nuovo* (“солодкий новий стиль”) із елементами тогочасної розмовної мови, саме тому його вважають невичерпним джерелом дослідження найрізноманітніших аспектів раннього етапу становлення італійської мови. Ще однією важливою особливістю “Комедії” є обрана її автором стратегія збагачення тогочасного флорентійського діалекту шляхом використання запозичень з інших говірок Апеннінського півострова, мови старших поколінь, ретельного добору аломорфів, синонімів, архаїзмів та неологізмів. Так, Бруно Мільйоріні в окремому розділі своєї фундаментальної праці “Історія італійської мови”, присвяченому Данте, зауважує, що у “Комедії” чергуються дієслівні форми *vederai* (форма, властива південним говіркам, набула поширення завдяки широкому застосуванню у сицилійській поезії) та *vedrai*, що характеризує мову його сучасників; альтернативне використання *dicea* та *diceva* для збереження рими; *fero* та *feron* поряд із *fenno* – форми третьої особи множини дієслова *fare* [5:177–178]. Така тенденція до диференціації не могла не вплинути на регулярність форм допоміжних дієслів *avere* та *essere*; при цьому, слід враховувати розбіжності у плані вираження останніх у сицилійській поезії, з якою Данте був досконало ознайомлений. Слід зазначити, що форми допоміжних дієслів у теперішньому, часі зазнавши суттєвого спрощення протягом попередніх століть, набули регулярних рис, принаймні у тосканському діалекті, про що свідчить

текст “Комедії”, до того ж одно- та двоскладові форми навряд чи могли стати на заваді римуванню.

Матеріали “Комедії” дають можливість зробити висновок щодо істотного поширення дієслівних перифраз у мові XIII століття: використання аналітичних сполук не обмежується цариною індикатива, охоплюючи кон’юнктив і кондиціонал (останній меншою мірою, що пояснюється особливостями сфери застосування цього способу).

Нами вже зазначалося, що поетичні твори сицилійської школи, твори поетів та письменників центральної Італії рясніють випадками відмінностей у формах дієслова *avere* (мати), в той час як у “Комедії” наявність невідповідностей у вираженні особових форм дієслова у теперішньому часі індикатива майже не зустрічається (винятки пояснюються прагненням автора зберегти риму та розмір вірша), чого не можна сказати про інші часові форми, зокрема кондиціонала *avrei – avria*, претерита *ebbi – ei*, вже згадане чергування форм імперфекта *avevo/a – aveo/a* з метою посилення милозвучності.

Свідченням того, що наприкінці XIII століття аналітичні конструкції, а отже і вся дієслівна система італійської мови, перебувають у процесі становлення, є відсутність однозначності як у плані вираження, так у плані змісту.

Avere у складі дієслівних перифраз продовжує втрачати своє етимологічне значення посесивності. Цей процес відбивається у двох явищах. По-перше, у спільності граматичного суб’єкта для допоміжного дієслова та дієприкметника [4:158]. Структура на кшталт латинської *habeo littēram scriptam*, де дієприкметник “*scriptam*” підпорядковується не суб’єкту дії “*ego*”, а об’єкту “*littēra*”, на що вказує його узгодження з останнім, зазнає суттєвої трансформації, яка полягає у підпорядкуванні дієприкметника у складі присудка підмету та відповідному керуванні прямим додатком: *ho scritto la lettera*. Паралельно із цим відбувається усунення непевності: латинська структура не дає точної вказівки щодо виконавця дії. По-друге, дієприкметник як носій основного (лексичного) значення не може бути усуненим із конструкції без суттєвої модифікації її значення: *ho scritto la lettera* та *ho la lettera* мають питому різне смислове навантаження. У першому випадку допоміжне дієслово *avere* позбавлене значення “володіння”. Крім цього на користь десемантизації *avere* свідчить його поєднуваність із

неперехідними дієсловами, дієсловами мислення та почуттів або носіями значення, протилежного посесивності [2:17]: *Per quel ch'i' ho di lui nel cielo udito* [6:11]; *Poscia che m'ebbe ragionato questo* [6:13].

Однак було б неправомірно говорити про повне підпорядкування допоміжного дієслова повнозначному. Непоодинокими є випадки узгодження прямого додатка із дієприкметником, що супроводжується відокремленням допоміжного дієслова від головного групою непрямого додатка або обставини: *S'i' ho ben la parola tua intesa* [6:11]; *Ivi ... Isifile ingannò, la giovinetta che prima avea tutte l'altre ingannate* [6:82];

Ще одним важливим критерієм визначення ступеня морфологізації допоміжного дієслова є сталість його позиції відносно повнозначного. У латинській мові, як відомо, розміщення компонентів у фразі було відносно вільним. Це правило поширювалося і на дієслівні перифрази на зразок *habeo littēram scriptam*. Посилаючись на матеріали “Комедії”, можна зробити висновок, що проклітичне розміщення допоміжних дієслів *avere* та *essere*, яке характеризує усі аналітичні дієслівні форми, є фіксованим (незначні відхилення можна пояснити наміром автора зберегти риму).

Допоміжне дієслово *essere* має більше паралельних форм, ніж *avere*. Така асиметрія між планом змісту та планом вираження характеризує не всі часові форми дієслова: якщо відмінності у формах теперішнього часу обмежуються втратою кінцевого голосного (*sono* – *son*, *sei* – *se'*, *siamo* – *siam*, що є нормою поетичного жанру), то форми претериту мають відмінності в основі: *furono* – *fuor*, *fu* – *fora*, *fue*, *fia*. Через нерегулярність флексій форми імперфекта першої та третьої особи однини часто співпадають: *Io era già disposto tutto quanto* [6:88]; *Quel loco, ch'era forte per lo pantan ch'avea da tutte parti* [6:90].

Якщо порядок та розміщення компонентів перифраз із *avere* дозволяє робити висновки щодо ступеня граматикалізації, конструкції з *essere* від самого початку мали більшу формальну єдність, оскільки обидва елементи – особове дієслово та дієприкметник – узгоджувалися з підметом [1:260]. Щоб переконатися у розширенні сфери функціонування аналітичних часових форм, розглянемо наступний приклад: *Questa picciola stella si correda d'i buoni spirti che son stati attivi* [6:337]. Форма *son stati* за даних обставин має два кореляти: імперфект *erano* – за видо-часовою ознакою, та претерит

furono – за ознакою актуальності-неактуальності дії. Жодна з цих форм не руйнує риму, тому, обираючи перфект, Данте, вочевидь, керувався іншими міркуваннями. Свідомо вживши перфект *son stati*, автор підкреслює, що дія (стан) має тісний зв'язок із моментом мовлення (якби не контекст, який обмежує інтерпретації, можна було б говорити про перебіг дії у момент мовлення). На підтвердження наведемо переклад англійською, в якому, на нашу думку, відтворено ступінь актуальності *This little planet doth adorn itself with the good spirits that have active been* (пер. Лонгфелло Г. В.). “Етимологічним” значенням перфекта є результативність, завершеність дії, тому перші аналітичні конструкції виникають унаслідок сполучення допоміжного та термінативного (граничного) дієслів. Утворення перфекта від дуративних (неграничних) дієслів розширює первинну семантику перфекта, посилюючи значення актуальності: *I' fui nato e cresciuto sovra 'l bel fiume d'Arno a la gran villa, e son col corpo ch'i' ho sempre avuto* [6:104], де *sempre* характеризує дію, початок якої мав місце у минулому, а розгортання – у теперішньому.

На відміну від претерита, який продовжував існувати, хоча й зазнавши суттєвих трансформацій як у плані змісту, так і у плані вираження, латинський плюсквамперфект був втрачений, а вакантне місце носія значення передування поступово було заміщене аналітичною формою. Текст “Комедії” свідчить про те, що у період її створення ще не відбулося диференціації сфер ужитку плюсквамперфекта, утвореного за допомогою допоміжного дієслова у формах імперфекта та претерита. Форма *aveva comprato*, так само, як і *ebbe comprato* виражає відношення передування у плані минулого, про що свідчать наступні приклади: *Ma poi ch'i' fui al piè d'un colle giunto, là dove terminava quella valle che m'avea di paura il cor compunto* [6:5]; *Allor fu la paura un poco queta, che nel lago del cor m'era durata la notte ch'i' passai con tanta pietà* [6:5]; *Poscia che m'ebbe ragionato questo, li occhi lucenti lagrimando volse, per che mi fece del venir più presto* [6:8].

Поширення набувають аналітичні форми кон'юнктива та кондиціонала. У “Комедії” зустрічаємо всі чотири форми кон'юнктива: дві прості, які є продовженням латинських, та власне романські, аналітичні. Семантика італійського кон'юнктива цілком відповідає його значенню у латинській мові, характеризуючи залежність дії від волі або припущення мовця [1:296]. Латинський

кон'юнктив має двоїсту природу: є одночасно носієм значення умовності (*conjunctivus potentialis*) та волевиявлення (*conjunctivus optativus*). Вже на ранніх етапах становлення романських мов відбувається диференціація його семантики за рахунок виникнення перифрази *inf + habebat* із значенням умовності. Енклітична позиція допоміжного дієслова *habebat* сприяла його перетворенню на афіксальну морфему. Ця форма кондиціонала набула поширення у північно- та південноіталійських діалектах, у той час як у центральній Італії, зокрема у Тоскані, розвивається альтернативна парадигма, утворена злиттям інфінітива та особових форм претерита *habere*. Таким чином, у “Комедії” форми *avria* та *averei* → *avrei*, *saria* та *sarei* знаходяться у вільному варіюванні. Обидві форми кондиціонала знаходять широке застосування у “Комедії”, проте сфера його аналітичної форми обмежується позначенням нереалізованої потенційності у плані минулого: *Poi ch'ell'avea 'l parlar così disciolto, cominciava a cantar sì, che con pena da lei avrei mio intento rivolto* [6:241]; *A ciò non fu' io sol", disse, "né certo senza cagion con li altri sarei mosso* [6:47]. Використання складної форми кондиціонала для відтворення таксисних відношень перспективності у плані минулого невідоме мові часів Данте [3:351].

Кореляція часів умовного періоду поступово набуває характерних рис: кон'юнктив – у підрядному реченні (протасисі), кондиціонал – у головному (аподосисі). Використання аналітичних форм характеризує ірреальність: *S'elli avesse potuto creder prima ...non averebbe in te la man distesa* [6:58]; *I' non avrei visto dov'era, perch'io in dietro rivolto mi fossi* [6:67]. *S'io non avessi un ronchion preso, caduto sarei giù sanz'esser urto* [6:117];. Поширеним явищем є використання імперфекта індикатива в обох частинах періоду або комбінація імперфекта та кондиціонала: *S'io era corpo ... accender ne dovria più il disio* [6:316]. Проте поряд із “нормативною” кореляцією зустрічається претерит: *Se disìassimo esser più superne, foran discordi li nostri disiri dal voler di colui che qui ne cerne* [6:322].

У сфері кон'юнктива семантична категорія таксису є домінантною стосовно темпоральності, що обумовлюється специфікою його функціонування. Із занепадом латинської конструкції *accusativus cum infinitivo* значно зростає роль синтаксичного зв'язку підрядності, сприяючи поширенню кон'юнктива. Після утворення аналітичних форм (за аналогією до

перифраз індикатива) за ними закріпилося значення ретроспективності: *Vermiglie come se di foco uscite fossero* [6:38]; *Perch'io sia giunto forse alquanto tardo, non t'incresca restare a parlar meco* [6:121]; *Ora chi se', ... non esser duro più ch'altri sia stato* [6:122].

У процесі формування італійської мови відбувається реорганізація у плані змісту морфолого-аналітичних форм пасиву, пов'язана із набуттям дієсловом *esse* незалежної від дієприкметника часової співвіднесеності. Так, аналітична форма *compratus est*, яка у латині мала значення перфекта, у романських мовах, і зокрема в італійській, набуває значення теперішнього часу, а колишній імперфект зразка *compratus erat* стає імперфектом пасиву. Форма *compratus fuit*, яку можна зустріти у класичній латині у функції плюсквамперфекта, набуває значення пасиву притерита. Поступово формується парадигма пасивного стану, яка за своїми структурними особливостями тяжіє до іменного присудка [1:251–252]. Процес перебудови системи пасиву починається вже у період класичної латини та триває протягом усього періоду становлення романських мов, про що свідчать окремі відмінності в його структурі у різних романських мовах. У період утворення літературної норми пасив виражається винятково аналітичними формами: *Quiv'era storiata l'alta gloria* [6:201]; *Com'io nel quinto giro fui dischiuso* [6:242]; але слід зауважити, що його парадигма не є ще остаточно сформованою. Так, характерною для мови періоду написання “Комедії” є відсутність пасивної форми перфекта термінативних дієслів на кшталт *è stato comprato*, оскільки значення результативності у формі *è comprato* домінує над процесуальним: *Uomini fummo, e or siam fatti sterpi* [6:58]. Саме прагнення віднайти засоби відтворення граничної дії у процесі її розгортання сприяє виникненню перифраз на основі допоміжного *venire* або *devenire* [5:151], які, однак, ще відсутні у творі Данте.

Матеріали “Божественної комедії” дають підстави стверджувати, що у темпоральній системі дієслова тосканського варіанта італійської мови XIII століття закріплення значення результативного актуального минулого за перфектом, а неактуального “аористичного” завершеного минулого за претеритом є достатньо стійкою нормою. Про це свідчить не стільки частотність використання перфекта у діалогічних репліках персонажів (яка все ж є вищою у порівнянні із синтетичними формами, які переважають в оповіді), скільки використання аналітичної форми для відтворення прагматичної інтенції автора.

Зрозуміло, що, зустрічаючи претерит у відповіді Вергілія *Non omo, omo già fui, e li parenti miei furon lombardi, ... Nacqui sub Iulio ... e vissi a Roma sotto 'l buono Augusto* [6:7], читач усвідомлює не лише давність подій, а й відсутність зв'язку з минулим. У той час як у репліці *Qua giù m'hanno sommerso le lusinghe ond'io non ebbi mai la lingua stucca* [6:61] перфект передає дію, результат якої має місце у момент мовлення.

Підсумовуючи сказане, слід підкреслити, що на момент написання Данте “Божественної комедії” дієслівна система італійської мови, а саме її тосканського нормативного варіанта, знаходиться на завершальному етапі становлення: кожна синтетична форма має свій аналітичний корелят як за темпорально-аспектуальною (для особових форм), так і за таксисною (для безособових форм дієслова) ознакою. Кожна форма має закріплене за нею основне граматичне значення, проте відсутність чітко визначеної літературної норми сприяє вільному варіюванню перфективних форм з подібною семантикою. Хоча на етапі формування літературної норми перерозподіл значень та сфер ужитку між перфектом та претеритом спостерігається досить чітко, у ряді випадків вибір того чи іншого часу мотивований впливом латини. Високий стиль “linguaggio aulico” продовжує орієнтуватися на норми латинської мови (тобто ті норми, які в зазначений період сприймаються як латинські).

До перспективних напрямів подальших розвідок варто віднести дослідження стилістичного аспекту використання аналітичних дієслівних форм у перших літературних пам'ятках італійської мови, а також здійснення порівняльного аналізу одержаних даних та матеріалів наступних століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алисова Т. Б. Введение в романскую филологию: [учебник] / Т. Б. Алисова, Т. А. Репина, М. А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1982. – 343 с. 2. Пономаренко В. А. Развитие аналитических тенденций во временной системе романских языков (Иберо-романский индикатив): [монография] / Владимир Афанасьевич Пономаренко. – К.: Наукова думка, 1993. – 154 с. 3. Brambilla Ageno F. Il Verbo nell'Italiano Antico. Ricerche di Sintassi / F. Brambilla Ageno. – Milano-Napoli: R. Ricciardi Editore, 1964. – 532 p. 4. Maiden M. Storia Linguistica dell'Italiano / M. Maiden. – Bologna: Il Mulino Editore, 1998. – 312 p. 5. Migliorini B. Storia della Lingua Italiana / B. Migliorini. – Milano: RCS Libri S.p.A., 2004. – 701 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Алигьери Данте Божественная комедия: Книга для чтения на итальянском языке / Данте Алигьери. – СПб.: Антология, КАРО, 2005. – 480 с.

ЮРКОВСЬКА М. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КУЛЬТУРНІ ЯВИЩА У ГУМОРИ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ

У статті описані найтипівіші для сучасного англомовного анімаційного мистецтва культурні явища та стереотипи та досліджена їх роль у досягненні комічного ефекту.

Ключові слова: культурний стереотип, анімація, комічний ефект.

Статья посвящена исследованию наиболее типичных для современного англоязычного анимационного искусства культурных явлений и стереотипов и их роли в создании комического эффекта.

Ключевые слова: культурный стереотип, анимация, комический эффект.

The article highlights the most typical cultural phenomena and stereotypes and their role in creation of humor in modern English-speaking animated cartoons.

Key words: cultural stereotypes, animation, comic effect.

Актуальність дослідження визначається інтересом сучасної лінгвістики до вивчення національних сміхових картин світу та їх відтворення в художніх творах та мистецтві.

Мета студій полягає у виявленні глибинних засад комічного сигналу в сучасній анімації.

Предметом аналізу є культурні явища та стереотипи в сучасному англомовному анімаційному дискурсі.

Об'єктом дослідження є “екстралінгвістичний каркас” гумору, що його утворюють різноманітні культурні штампи в сучасній анімації.

Матеріал обрано сучасні англомовні мультиплікаційні комедії *Bee Movie*, *Cars*, *Horton Hears a Who*, *Madagascar*, *Over The Hedge*, *Shark Tale*, *Shrek The Third*, *Wall-e* загальною тривалістю 726 хвилин. Вони поєднують в собі риси таких різновидів кіно жанру, як *animation comedy* (анімаційна комедія), *family cartoon* (сімейний мультфільм), *fantasy* (фентезі).

Наукова новизна. Вперше лінгвістично досліджується прагматика використання культурних штампів в сучасній анімації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В сучасному англомовному анімаційному дискурсі об'єктивуються як виключно американські, так і загальнолюдські культурні явища, які подаються у пародійному ключі, а відтак є причиною появи гумору. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці способів лінгвістичної стереотипізації персонажів в анімаційних комедіях.

Крізь суб'єктивне бачення навколишньої дійсності аніматор підсвідомо втілює у своєму творі численні культурні стереотипи та штампи, що розглядаються нами як “екстралінгвістичний каркас” комічного сигналу.

Професор Пол Уелз пише у своїй книзі *Animation and America*, що, можливо, Америка створила чотири основні автохтонні мистецькі форми: вестерн, джаз, бродвейський мюзикл і анімаційний фільм. На всіх етапах свого розвитку – від коміксу до сучасного комп'ютерного продукту – анімація була занурена в суперечливі американські реалії, відображала радощі та жахи, надії та турботи, пошуки та тривоги американської культури. Вона запропонувала свій погляд на міфо-політичний і навіть міфо-поетичний *Zeitgeist* (дух часу) нації. Анімаційні фільми (АФ), які спочатку сприймалися як спрощені, згодом виявилися мистецькою формою всезагальної значущості, культурно детермінованою мовою соціального вжитку [1:1].

На сучасному етапі анімація набула якісно інших рис та функцій, перетворилась на новий вид мистецтва – засіб пізнання світу [2:126]. Ще Ю. Лотман писав, що закріплювати мультиплікаційне кіно за глядачем дитячого віку є такою ж помилкою, як вважати казки Андерсена дитячим читанням, а театр Євгена Шварца – дитячим театром [3:325].

Критики міжнародного фестивалю АФ “Крок” також підкреслюють поступову зміну тематичної спрямованості сучасної мультиплікації. Відходячи від естетичних традицій (прекрасне, витончене, вишукане тощо), АФ, слідом за ігровим кіно, все частіше пропонують гротескне, агресивне, бруталне, що донедавна важко поєднувалося із пересічним уявленням про них. Захопившись зазіранням до прірви позасвідомого, сучасна анімація відверто зазіхає на психоаналітичні функції, береться за проблеми, що досі вважалися прерогативою ігрового кінематографа: самотність, некоммунікабельність тощо. Так сучасний мультфільм вийшов за межі суто дитячого, набувши рис універсальності [4:142].

Отже, є підстави стверджувати, що сьогодні анімація є своєрідним віддзеркаленням найбільш актуальних процесів у суспільстві. Адже мистецтво в цілому нерозривно пов'язане з картиною світу і прямими, і зворотними зв'язками. Це і є відображена в художньому творі авторська картина світу. Тому мистецтво будь-якої історичної епохи відтворює домінуючу в ній картину світу з усіма її індивідуально-своєрідними варіаціями [5:252]. Більшість майстрів анімації пов'язує її перш за все з фантазією, але, діючи на перехресті двох світів – вигадки та дійсності,

відображаючи нереальне та неможливе, це все ж таки мистецтво, за яким стоїть дійсність, і фантазія у будь-якому випадку спирається на реальність та виходить з неї [6:27].

Сучасна анімація черпає матеріал із виру дійсності, пронизана її інтересами, ідеями і фактами. Зокрема, англомовний анімаційний дискурс відтворює якщо не прямо, то метафорично, гіперболізовано чи пародійно різноманітні культурні явища та стереотипи свого соціуму. В анімованих сюжетах об'єктивуються і виключно американські, і загальнолюдські культурні явища, які подаються у пародійному ключі, оскільки аніматорграф за своєю природою здатний передавати найменші відтінки іронії в ігровому тексті [3:324].

Культурні стереотипи, що беруть участь у створенні комічного ефекту, є певним “екстралінгвістичним каркасом”, позамовним фактом, який відтворюють автори за допомогою анімаційних засобів виразності у різних комунікативних ситуаціях. Особливість культурного явища чи стереотипу у комунікативній ситуації – це його ігровий, а іноді абсурдний характер.

Культурні явища, які використовуються в сучасних АФ, можна розділити на три групи:

1) *ключові для американської нації та менталітету* (вони асоціюються із західною культурою чи політикою);

2) *загальнолюдські* (водночас вони актуальні для пересічного американця);

3) *“випадкові”* (казкові, фольклорні, кінематографічні штампи чи концепти), які штучно вводяться у сюжетну лінію твору лише з метою досягнення більш сильного розважального ефекту.

Ключові явища. Використання в американських АФ елементів судового дискурсу видається далеко не випадковим. Як справедливо зазначають кінокритики, “чого іще можна очікувати від нації, яка покоління за поколінням з молоком матері вбирала пристрасть до судових процесів” [www.filmz.ru].

В АФ *Bee Movie* головний герой Барі Нельсон, зауваживши незаконне, на його думку, використання людьми бджолиного меду, вирішує подати судовий позов на людей. Ідея подати до суду на всесвітню несправедливість вочевидь відображає фатальний дефект американської освіти, коли діти починають осягати правила етики та естетики на моралістичних сюжетах АФ. В мультфільмі побіжно виникають і традиційно західні питання про авторське право (*When I'm done with the*

humans, they won't be able to say, "Honey, I'm home," without paying a royalty) та захист власних прав ("We will no longer tolerate derogatory beenegative nick-names, unnecessary inclusion of honey in bogus health products, and la-dee-da tea-time human snack garnishments").

Реалії американського менталітету втілюються у бунтарських репліках головного героя, чиї алюзії та метафори викликають сміх глядача (1, 3).

(1) Barry: Dad, I remember you coming home some nights so overworked; your hands were still stirring. You couldn't stop them. (...) What right do they have to our hard-earned honey? We're living on two cups a year. They're putting it in lip balm for no reason. (2) Martin Benson: Even if it's true, Barry, what could one bee do? (3) Barry: I'm going to sting them where it really hurts. (4) Martin Benson: In the face? (5) Barry: No. (6) Martin Benson: In the eye? That would really hurt. (7) Barry: No. (8) Martin Benson: Up the nose? That's a killer. (9) Barry: No. There's only one place you can sting the humans. One place where it really matters.

Комічно обігрується і власне судовий процес, де одним із свідків звинувачення є відомий американський співак Стінг (в перекладі з англ. *sting* - жало; жалити, кусати), обвинувачений бджолами в обкраданні "бджолиної культури" (1, 5).

(1) Barry: (Barry questioning Sting) So, Mr. Sting. Thank you for being here. Your name intrigues me, I have to say. Where have I heard it before? (2) Sting: I was with a band called "The Police". (3) Barry: But you've never been a police officer of any kind, have you? (4) Sting: No, I haven't. (5) Barry: No, you haven't. And so, here we have yet another example of bee culture being casually stolen by a human for nothing more than a prance-about stage name. (6) Sting: Oh please. (7) Barry: Have you ever been stung, Mr. Sting? Because I'm feeling a little stung. Sting: Or should I say, Mr. Gordon M. Sumner?

Використання елементів судового дискурсу у мовленні протагоніста Барі (*Questioning, Pleadings*) (1, 3, 5), а також заснований на співзвуччі лексичний повтор (7) сприяють появі комічного сигналу.

Справжнє ставлення до юристів виявляється в іронічному епізоді анекдотичного характеру.

Barry's Cow Client: Milk, cream, cheese ... it's all me. And I don't see a nickel. Sometimes I just feel like a piece of meat. Barry: Would you excuse me? My mosquito associate here will be able to help you. Moose blood: Sorry I'm late. Cow: He's a lawyer too? Moose blood: Ma'am, I was already a bloodsucking parasite. All I needed was a briefcase.

Залишається лише деконструювати алегорію і виявити метафору *a lawyer* → *a bloodsucking parasite*.

Традиційним для американського кінематографа є стереотипне зображення італо-американців та особливостей їх поведінки у комічному ракурсі. АФ *Shark Tale* навіть викликав певний ажіотаж серед італійської діаспори США. Джон Мансіні із *The Italic Institute of America* був занепокоєний: раптом діти можуть після цього видовища подумати, що тільки італійці бувають злочинцями? Згідно з дослідженням цього Інституту італійці в американських АФ виглядають більш-менш пристойно лише у 31 % з проаналізованих фільмів [www.italic.org]. Таке бачення італійської нації американцями можна охарактеризувати, з нашої точки зору, як *humiliating stereotype*, коли жартома принижується певна нація, чи етнічна група [7:133].

В анімаційній комедії *Cars* стереотипи, пов'язані з італо-американцями, втілені у персонажах, якими є автомобілі італійського походження – Луїджі (*Fiat 500*) та Гвідо (гібрид *Isetta* + *Messerschmitt Kabinenroller*). За сюжетом обидва торгують шинами. Впродовж мультфільму комічно підкреслені особливості їх вимови і граматичні помилки. Нижченаведений епізод стереотипно ілюструє колоритний торг. *Luigi: You have a slow leak. Guido, he fix. You make a such a nice new road. You come to my shop. Luigi take a good care of you. Even though you not a Ferrari. You buy four tires, I give you a full size spare absolutely free! McQueen: Look, I get all my tires for free. Luigi: Hohoho ... I like your style, eh? You drive the hard bargain. OK. Luigi make a new deal. You buy one tire, I give you three for free! (...) Then Luigi make you a new deal. McQueen: No, no, no, no, no. Deal me out. Pass. No, thank you. Luigi: No, no, no, no, no. This is it. My last offer. You buy one tire, I give you seven-a snow tire for all free! Done. You interested, you call me. You know where I am.*

Крім того, *Cars* – це дуже іронічне бачення того, наскільки американці залежать від своїх “чотириколісних друзів”. Виразно видно любов до автомобілів: у фільмі кожна машина має прототип – реально існуючу модель, і аніматори досить вдало використали їх дизайн для створення характерів. Варто згадати і сентиментальне ставлення американців до спорту, зокрема до автоперегонів – однієї із домінуючих тем в *Cars*. Таким чином авторам вдалося відтворити не плакатно-патріотичну, а справжню атмосферу Америки, змалювати її національний колорит.

АФ *Over the Hedge* торкається теми *fast-food culture*, надзвичайно актуальної для сучасного американського суспільства. Цей мультфільм – яскрава і продумана сатира на типові американізми – від культу їжі до стерильних містечок котеджної забудови [www.ekat.kinoafisha.info.ru]. Як свідчить ущиплива лекція-вставка (2) від імені головного героя *Over the Hedge* єнота Ер Джея, людське існування саме по собі відповідає формулі: *We eat to live, these guys live to eat.*

(1) *Animal: What is that?* (2) *RJ: That, my friend, is a magical combination of corn flour, dehydrated cheese solids, BHA, BHT and good old MSG, .k.a., the chip. Nacho cheese flavour.*

До загальнолюдських культурних явищ належать важливі для всіх людей “вічні цінності”: місце особистості у суспільстві, вміння співіснувати з іншими, взаємини між батьками та дітьми, повага та віра, екологічно-гуманістичні проблеми, дружба та кохання, стосунки між статтями, соціальні настрої та інші сімейні та життєві обставини.

Завдяки особливій мультиплікаційній умовності тварини, що розмовляють, та їх “сімейні цінності” можуть привернути увагу глядача; і те, що у будь-якому іншому кіно здавалося б банальністю, в анімації стає відвертим висловлюванням на тему, що всіх цікавить. Так, в АФ *Madagascar* комічно звучать роздуми зебри Марті про її одноманітне життя у зоопарку з майже “гамлетівськими” питаннями буття (3):

(1) *Marty: It's just that another year's come and gone and I'm still doing the same old thing. Stand over here, over there. Eat some grass. Walk back over here. (...) I'll be here all week. In fact I'll be here for my whole life days a year, including Christmas, Hanukah, Halloween! (...)* (2) *Alex: Marty, body, listen. Everybody has days when they think the grass might be greener somewhere else.* (3) *Martin: Alex, look here. I'm ten years old, my life is half over. And I don't even know if I'm black with white stripes or white with black stripes.* (*Madagascar*)

Ідея знайти своє місце у житті, розбагатіти і вибитися у “риби” рухає сюжет в АФ *Shark Tale*.

Oskar: Tomorrow I will be rich... This is like the best idea ever, all right. It's a sure thing, guaranteed cash extravaganza. Ang: Bottled water. Oh, no. Oskar: The top of the reef. Where the somebodies live. I wanna be rich and famous like them, but I'm stuck down here ... nobody loves a nobody. I want to be a somebody. Ang: Oscar, you don't have to live at the top of the reef to be a somebody.

Для досягнення стилістичного ефекту використовується граматики англійської мови *a nobody, a somebody*. Епізод сприймається як метафора звичайних людських прагнень, а місцями саме “Американської мрії”: *I wanna be rich and famous*.

АФ *Wall-E* – це мультфільм-попередження, що нагадує, куди людство може потрапити через свою легковажність. Події цього анімафільму починаються через сімсот років після того, як засмічену відходами Землю залишили люди. На планеті живе лише робот *Wall-E* – прибиральник, який методично спресовує гори відходів в акуратні кубики. Назирці за екологією у *Wall-E* йде і соціальна критика. Об’єктом сатири тут слугує споживацький рай, доведений до абсолюту (*conspicuous consumption, acquisitive society*), що врешті-решт перетворює людей на безпорадних істот, які серед роботів втратили навички життя та накопичений століттями досвід і змушені заново пізнавати навколишній світ. Це об’єктивується в мові через алогізм: *This is called “farming”! You kids are going to grow all kinds of plants: vegetable plants, pizza plants! (laughs) Ahh, it’s good to be home...*

В АФ *Shrek* втілено і кумедно обіграно притаманне багатьом жінкам прагнення знайти кохання та зустріти в житті “принца на білому коні” (3), натомість, як показує мультфільм, зазвичай приходить “зелений огр” (7).

(1) *Fiona: You rescued me! You're amazing. You're - - You're wonderful. A little unorthodox I'll admit. You may remove your helmet, good Sir Knight. (...) Why not? (...) Please. I would'st look upon the face of my rescuer. (2) Shrek: No, no, you wouldn't - - 'st. (3) Fiona: But how will you kiss me? (...) it's destiny. Oh, you must know how it goes. A princess locked in a tower and beset by a dragon is rescued by a brave knight, and then they share true love's first kiss. (...) (4) *Shrek: Okay! Easy. As you command. Your Highness. (takes off his helmet)* (5) *Fiona: You- - You're a- - an ogre.* (6) *Shrek: Oh, you were expecting Prince Charming. (7) Fiona: Well, yes, actually. Oh, no. This is all wrong. You're not supposed to be an ogre. But I have to be rescued by my true love, not by some ogre and his- - his pet.**

“Випадкові” явища. В деяких АФ автори без кінця жонглюють будь-якими фольклорними, казковими чи кінематографічними штампами. Через свою постмодерністську природу сучасна повнометражна анімація, намагаючись захопити та розсмішити глядача, перетворює відсилання до першоджерела на вишуканий парафраз, звичайну цитату – на змістовний жарт, карикатурний образ – на дотепний шарж. Таке своєрідне загравання

із глядачем, коли “постмодерністський вихор” з глибин пам’яті піднімає весь культурно-кінематографічний багаж, наразі досить популярне. Так, в АФ *Shrek The Third* аніматори цитатно використовують відомі казкові концепти: з’являються Кіт у Чоботях (*Puss in Boots*), Спляча Красуня (*Sleeping Beauty*), Білосніжка (*Snow White*), Рапунцель (*Rapunzel*), Пінокіо (*Pinocchio*), Попелюшка (*Cinderella*) та інші. Поява цих фольклорних чи літературних персонажів на новій анімаційній “території” із збереженням їх характерних особливостей викликає гумористичні асоціації. Так, Пінокіо вдало вписаний у сюжетну лінію АФ *Shrek The Third* як позамовний “комічний каркас”: коли він бреше, його ніс збільшується.

Prince Charming: You! You can't lie. So tell me puppet ... Where is Shrek?!
Pinocchio: (nervous) Well, I don't know where he's not. *Prince Charming: You're telling me you don't know where Shrek is?* *Pinocchio: It wouldn't be inaccurate to assume that I couldn't exactly not say that is or isn't almost partially incorrect.* *Prince Charming: So you do know where he is!* *Pinocchio: On the contrary, I'm possibly more or less, not definitely rejecting the idea, that in no way, with any amount of uncertainty that...* *Prince Charming: Stop it.* *Pinocchio: (CONT'D) ... I undeniably do or do not know where he shouldn't probably be. If that indeed wasn't where he isn't. Even if he wasn't not where I knew he was could mean that I wouldn't completely not know where he wasn't.*

Спостерігаємо своєрідну реалізацію стратегії брехні. Пінокіо намагається водночас не збрехати і не сказати правди, ховаючись в удавану книжність і говорячи манівцями: він збирає в одному реченні велику кількість синонімічних зворотів, що не несуть нової предметної інформації, а лише штучно ускладнюють її. Суперечність між складністю синтаксичної побудови речень і безглуздістю їх змісту свідчить про ігровий характер висловлювань.

В іншому епізоді гумор також пов'язаний з прецедентними персонажами у нових сюжетних умовах, а саме з їх стереотипною поведінкою у недоречній ситуації: у відповідь на заклик *we need to find a way out* Спляча Красуня засинає, Попелюшка починає прибирання тощо.
Fiona: Alright everyone, we need to find a way out, now. (The Princesses nod in agreement) *Snow White: You're right. (to the other Princesses) Ladies, assume the position!* (*Sleeping Beauty falls asleep standing up. Snow White quickly assumes her position by lying down and puckering her lips. Cinderella dusts off a spot, sits down and crosses her legs*) *Fiona: What are you doing? Sleeping Beauty: Waiting to be rescued.*

Тут використано прийом еквівокації водночас на вербальному та візуальному рівнях: репліка-заклик *we need to find a way out* сприймається учасниками розмови по-різному.

Висновки та подальші перспективи досліджень. На соціокультурному тлі анімація створює свій власний світ суцільного оживлення буття. Вона існує між реальністю та ілюзією, візуалізує психічний феномен і є своєрідним дзеркалом, яке з неупередженою точністю відображає психіку людини сьогодення [8:40]. З сучасного англomовного АФ можна дізнатися як про загальнолюдські, так і про ключові для суто американського менталітету культурні явища та теми. Крізь суб'єктивне бачення навколишньої дійсності аніматор підсвідомо втілює у своєму творі численні культурні стереотипи та штампи, що розглядаються нами як “екстралінгвістичний каркас” комічного сигналу. До найуживаніших в АФ ключових для американської культури явищ належать стереотипи про італо-американців, *fast food culture*, справедливий суд та захист власних прав. Провідними в сучасній анімації є сюжети, що об'єктивують загальнолюдські прагнення та цінності: сім'я, кохання, дружба, віра, успішність тощо. Досить поширеним є залучення відомих казкових, міфічних чи літературних персонажів із збереженням їх фонових характеристик на нові “терени”, тобто у нові анімаційні сюжети, де їх стереотипна поведінка контрастує з новим ідейно-тематичним оточенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wells P. Animation and America / P. Wells. – Edinburgh Univ. Press Ltd, 2002. – P. 185.
2. Хитрук Ф. С. Профессия – аниматор : в 2 т. / Федор Хитрук. – М. : Гаятри, 2007. – Т. 2. – 304 с.
3. Лотман Ю. М. О языке мультипликационных фильмов : в 3 т. / Ю. М. Лотман // Избранные статьи. – Таллинн : Александра, 1993. – Т. 3. – 480 с.
4. Зубавіна І. “Крок”: найсучасніші анімаційні мотиви / І. Зубавіна // Кино-коло. – 2003. – № 20. – С. 142–143.
5. Жидков В. С. Искусство и картина мира: [монографія] / В. С. Жидков, К. Б. Соколов. – СПб : Алетея, 2003. – 463 с.
6. Асенин С. В. Мир мультфильма: Идеи и образы мультипликации социалистических стран / С. В. Асенин. – М. : Искусство, 1986. – 288 с.
7. Харченко О. В. Етнічні стереотипи крізь призму мультинаціональних та міжетнічних американських жартів / Олег Валентинович Харченко // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 127–135.
8. Орлов А. М. Аниматограф и его анима: психогенные аспекты экранных технологий / А. М. Орлов. – М. : Импэто, 1995. – 384 с.
9. “Bee Movie”. 10. “Cars”. 11. “Horton Hears a Who”. 12. “Madagascar”. 13. “Over The Hedge”. 14. “Shark Tale”. 15. “Shrek The Third”. 16. “Wall-e”.

ЯРЕМЕНКО Ю. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНУ ТА ДЕФІНІЦІЙ

У статті розглядаються лінгвокультурологічні особливості мови природничих наук. Особлива увага приділяється лінгвістичній природі термінів, дефініцій та науковому розумінню їх значень. Також зазначається роль метафори в науковій мові.

Ключові слова: наукова мова, термін, дефініція, полісемія, синонімія, метафора.

В статье рассматриваются лингвокультурные особенности научного языка естественных наук. Особое внимание уделяется лингвистической природе терминов, дефиниций и научному пониманию их значений. Также отмечается роль метафоры в научном языке.

Ключевые слова: научный язык, термин, дефиниция, полисемия, синонимия, метафора.

The present paper addresses the linguacultural questions on language of scientific natural studies. Special attention is given to the linguistic nature of terms, definitions and scientific understanding of their notions. The role of metaphors in scientific language is also pointed out.

Key words: scientific language, term, definition, polysemy, synonymy, metaphor.

Мета полягає у виявленні лінгвокультурологічних особливостей термінологічного апарату наукової природничої мови.

Об'єктом дослідження виступають специфічні лінгвокультурологічні особливості термінологічного апарату наукової природничої мови.

Предметом дослідження є термінологічні елементи, що відображають лінгвокультурологічну специфічність термінології наукової природничої мови.

Постановки проблеми у загальному вигляді. Динаміка мови пов'язана зі сферою активних семантичних процесів, які супроводжуються розширенням міжнародного наукового словникового складу мови. Розширюється сфера застосування термінології, відбувається термінологізація звичайних слів, коли вони потрапляють в оточення термінів певної науки. Відбувається розширення значень терміна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком наукової картини світу термінологічний апарат зазнає процесів змін, диференціації та інтеграції. Визначення і тлумачення терміну зазначається в роботах [1; 2; 3]. Незважаючи на великий обсяг наукових праць з проблеми визначення лінгвістичної природи терміну, його лінгвокультурологічні особливості не отримали однозначного

тлумачення. Це пов'язано як зі складністю досліджуваного явища, так і з очевидною розбіжністю, що й зумовлює його **актуальність**.

Виклад основного матеріалу. В західній культурі на основі дихотомії “враховує – не враховує” цінності людини прийнятий поділ усього культурного простору на *sciences* та *humanities* (або в методологічному вимірі цього простору – на *scientific and humanistic approaches*). Хоча українською мовою ці слова й перекладаються (відповідно – “науки” та “гуманітарії” й їх підходи), та цей переклад не буде точний.

Під *sciences* мається на увазі світогляд, який надає людині роль фіксатора та незалежного інтерпретатора факторів світу. Усі природничі та точні науки ґрунтуються на ньому. Вони створюють те, що називається “науковою картиною світу”. Науки, об’єктом яких є людина, а також науки, що не користуються класичними науковими методами (збором та обробкою емпіричних даних, експериментом, формалізацією, аналізом, синтезом та ін.) до *sciences* не відносяться.

Humanities – ті сфери культури, і серед них науки, де людські цінності й сама багатовимірна людина є стрижнем усього пізнання, організують навколо себе це пізнання. Це мистецтво, релігійні вчення, філософія, естетика, культурологія та інші науки, де методи точних і природничих наук, якщо й використовуються, то лише як другорядні.

Вододіл, що проходить між *sciences* та *humanities* досить розмитий і прониклий. Стосовно науки тут важливо те, що він не розділяє між наукою і не-наукою, а проходить лише між різними світоглядами, які можуть застосовуватись в науці.

Світогляд, що зараз стимулюється філософами постмодерну (постнекласики), намагається розмити цей вододіл. Він мислиться як такий, що відповідає і аксіологічній (від грец. – цінність) і праксеологічній (від грец. – справа, дія) вимогам, тобто відповідає і *sciences* і *humanities*. Його “головною методологічною рисою ... є та, що людина як суб’єкт є об’єктом власних дій, а суб’єкт досліджень одночасно є їхнім об’єктом” [4:52]. Цей світогляд, хоч здається і об’єднує два попередніх, проте зовсім не відмінює їх.

“Холізм”, “топология”, “хоретика”, “хронологія”, “сукцесія” “перцепція”, “реабілітація” та інші слова на давньогрецькій та латинській мовній основі рясніють у сучасній науковій мові. Конструювання нових термінів на базі латинських чи давньогрецьких коренів – наукова традиція, започаткована принаймні у середні віки,

коли весь науковий світ висловлювався латиною. Нововведені грецькі та латинські терміни були також зрозумілими й для науковців XIX століття, коли випускники університетів і гімназій мали добрий вишкіл з латини і давньогрецької. У XX столітті традиція вивчення давніх мов у загальних освітніх закладах була перервана, але традиція термінотворення на греко-латинській базі лишилася. У результаті, “термінотворчі” досліді із давньогрецькою чи латинською основою можуть “бити мимо цілі”, бо ці слова виявляються незрозумілими і важко входять у вжиток [5:11].

Новою традицією для слов'яномовних науковців стало запозичення чи конструювання термінів на англійській мовній основі. Власне такі терміни (порівняно недавно запозичені з англійської) як “перцепція”, “сукцесія”, “біфуркація” тощо мають насправді не англійське, а латинське походження. Вони й на слов'янському ґрунті приживаються легше. Але такі вже справді англійські слова, як “енвайронментальний”, “емерджентність”, “біхевіоризм” слов'янину навіть і вимовити складно.

Введення нових термінів – процес, якого уникнути абсолютно неможливо, якщо певна галузь знань дійсно розвивається. І хоч би як визнані авторитети у цій галузі не закликали до стриманості у “термінотворенні”, нові терміни з'являтимуться. Ознакою ж стагнації певної науки саме і є те, що нові терміни у ній не пропонуються, а якщо й пропонуються, то не приживаються.

Значення термінології для різних культурних полів є неоднаковим. Надзвичайно важливим воно є для тих галузей науки, де питома вага формалізованого викладу матеріалу, оформлення знань у поняття та теорії є значною, як, наприклад, про відсутність єдиної термінології свідчить невизначеність назви нової дисципліни: *туризмологія* [6] (*tourismology*), *турологія*, *туристика* [7].

Термінологія туризму знаходиться в стадії активного розвитку. Основними тенденціями її розвитку є інтернаціоналізація термінів та уточнення термінологічних значень. Основним способом творення туристичних термінів є запозичення (транскрипція, транслітерація, калька) та термінологізація нейтральних слів. Розбіжність реалій у різних національних культурах, побуті та туристському господарстві створює неповну відповідність терміносистем у різних мовах та проблеми перекладу термінології, які вирішуються шляхом пояснювального перекладу та підбору аналогів [8:163].

Вважається, що термін стає терміном, коли одержує своє визначення. Позитивістський підхід до дефініцій однозначний – науковий термін має бути чітко визначений, причому згідно з логічними правилами визначення понять [9]. Одне поняття – один термін, один термін – одна дефініція. Таким уявляється ідеал. Та дуже часто під одним терміном приховується декілька понять (так звана “полісемія”, як, наприклад, у випадку терміну “жорсткість”, англійською мовою – “resilience”, який в екології розуміється і як повернення системи до вихідного стану, і як її можливість переходити з одного стану в інший, зберігаючи за рахунок цього свою стійкість). Типова також і протилежна ситуація, за якої одне поняття “ландшафт” позначається різними термінами в науковій, гуманітарній і художній сферах (прикладами можуть бути “природний територіальний комплекс”, “геокомплекс”, “геосистема”, “геоекосистема”, “пейзаж” – у ландшафтній архітектурі, естетиці та мистецтві).

Можна запропонувати ще один приклад з терміном “place”. На відміну від гуманітарних напрямів географії, територіального планування та ландшафтної архітектури, у традиційному ландшафтознавстві та ландшафтній екології термін “*місце*” (англ. – “*place*”) використовують не часто. В англійській та інших мовах найчастіше його заміняє “*top*” (від давньогрецького “*τοπος*” – місце, положення). Так склалося історично. Згодом вчені-географи надали “топу” широкого вжитку, ввівши в науковий обіг такі терміни як “геотоп”, “педотоп”, “морфотоп”, “літотоп”, “фітотоп” та інші. Окрім топу, переважно в англomовній ландшафтно-екологічній літературі “місце” позначається також через термін “*пляма*” (англ. – “*patch*”).

Поряд з терміном “*ландшафтна екологія*” існує також “*геоекологія*”. В англomовних країнах користуються майже виключно першим, у німецько- та слов’яномовних – двома. Цікаво, що термін “геоекологія” ввів Карл Троль – автор терміну “ландшафтна екологія”. Слово “геоекологія” він використовував у своїх англomовних статтях кінця 1960-х як синонім до ландшафтної екології. За свідченням К. Ф. Шрайбера, Троль вважав, що слово “*geoecology*” краще пасує до англо-американських лінгвістичних традицій і відтак легше буде прийняте, а разом з ним – і вся наука, що ним самим була названа “*landscape ecology*” [10:21–33]. Однак усе сталося з точністю до навпаки: “*geoecology*” прижилася в континентальній Європі, а “*landscape ecology*” – у США та Англії.

Якщо полісемія – дійсно небажане явище в науковій мові, то, на думку Т. Александрової [11], багатозначність терміна – далеко не завжди негативне явище. Часто вона відображає намагання науки перебороти термінологічні перепони, що виникають між вченими, які працюють в одній науковій галузі, але над вирішенням різних завдань. Так, наприклад, авторитетні ізраїльські ландшафтні екологи Зев Наве і Артур Ліберман вважають ландшафтну екологію трансдисциплінарною наукою, навіть світоглядом, у центрі якого має бути “тотальна екосистема людини” (англ. – “Total Human Ecosystem” з виразною аббревіатурою – “ТНЕ”). Сама ж концепція “ТНЕ” належить Еглеру – філософу та екологу. Згідно з ним, “головна мета науки про екосистему людини – набуття знань і розробка гуманістично-орієнтованої технології постійного балансу між людиною та її тотальним оточенням, які діють як частини одного цілого, що забезпечує життя найвищого гатунку... Введенням людини як компонента більшого цілого ми залучаємо в нашу орбіту, як частину цієї “системи”, всі центровані на людину галузі знань – не лише медицину та право, політичні науки та економіку, психологію та соціологію, але також і мистецтво та гуманістичні напрями. Наука про екосистему людини допомагає поєднати як частини одного цілого не тільки природничі науки, а й знання про саму людину. Саме в цій точці якості, цінності, судження, мистецтво та гуманітарії знову входять в одну єдність – як її реальні параметри, якими ми хоч і не можемо розумно керувати, проте здатні принаймні їх описати” [Egler, 1970, с. 127–128 – цит. за 12].

Термін “глибинна екологія” (англ. – Deep Ecology) та її філософські основи запропонував у 1973р. Арне Наес – почесний професор філософії університету Осло (Норвегія). Крім того, що Наес – автор численних філософських праць, він також є активним природоохоронцем і брав участь у багатьох акціях протесту проти наруги над природним середовищем. Так, Наес, досвідчений альпініст і учасник експедиції до Гімалаїв, якось прикував себе до урвистої скелі норвезького фіорду і спустився з неї лише після того, як влада відмовилась від своїх планів спорудити греблю, яка перегородила б фіорд і завдала б шкоди його природі. У подальшому концепції глибинної екології були розвинуті соціологом і екологом Білом Дювалем, філософом Джорджем Сешенсом та іншими.

Deep ecology – рух, який відзначається радикалізмом, як у частині свого теоретичного обґрунтування, так і в діях його прихильників. Для

ототожнення людини частиною ландшафту, для глибинного занурення у ландшафт необхідна “революційна трансформація свідомості людини”. Рекомендації та дії щодо цієї трансформації включають медитацію, ритуальні танці, пісні, одягання масок тощо, через які людина вводиться в транс і дійсно починає відчувати себе елементом ландшафту – горою, гускою, лишайником і говорити від їх імені. Дж. Сідом та іншими розроблені методи таких занять, за якими проводяться сотні “семінарів” (вони мають назву “Рада Усіх Істот”) в усьому світі [13].

Науковцям добре відомо, що давати визначення поняттям – мабуть, найбільш складний, копіткий і невдячний вид творчої наукової роботи. Автор дефініції заздалегідь знає, що вона буде піддана критиці через її неповноту, однобічність чи надмірну загальність, неінформативність. При цьому він забуває, що пише наукову статтю, а не тлумачний словник, і головна його мета – розкрити суть нового однозначно і зрозуміло. Так, Олексій Арманд пише: “відсутність визначень слід розглядати не як якесь упущення, недоробку, а як свідчення нормального розвитку науки. Біологія, наприклад, не має вичерпного визначення поняття “живий організм”, так само як фізика – “елементарна частка” [14:92].

З цим твердженням слід погодитися. Так канадський географ Едвард Рельф ввів у географію нове поняття (і навіть нове в англійській мові слово) – “placelessness” [15]. Буквальний його переклад – “безмісцевість”, “відсутність місць”. Під “placelessness” Рельф має на увазі гомогенізацію сучасних ландшафтів, коли стандартними практиками природокористування його раніше примітні та важливі місця стираються одноманітною забудовою, безликим територіальним плануванням, індустріалізованими методами ведення сільського господарства тощо. На думку Рельфа, різноманіття місць (англ. – “place diversity”) у сучасних ландшафтах індустріальної та постіндустріальної доби значно менше, аніж у ландшафтах доіндустріального часу.

Дійсно, поліваріантність визначень і дискусія навколо них є нормою для науки. Анормальною ж є ситуація, коли замість конструктивного й широкого обговорення чогось нового дискусія розгортається не заради мети – розкрити суть нового однозначно й зрозуміло, а стосовно його дефініцій. Дефініція – не єдино можливий шлях досягнення цієї мети. Її, зокрема, можна досягти вдалим добором метафор.

Головна різниця між терміном і метафорою полягає в тому, що метафора не потребує визначення (дефініції), її відповідність означуваному визначається тим, наскільки їх риси збігаються і які нові ракурси означуваного метафора висвітлює, а відтак – відкриває нове й стимулює думку. Термін же вимагає дефініції, причому побудованої з дотриманням досить жорстких вимог. Термін повинен мати строге тлумачення, досить чітко окреслену сферу його застосування й однозначно сприйматися у певному колі науковців. Метафора цими рисами не відзначається, можливі різні її розуміння й тлумачення, її сприйняття людиною – насамперед асоціативне, а не нормативне, як при сприйнятті терміна.

У географії поряд з термінами “когнітивна карта” та “когнітивне картографування” використовують терміни “ментальна карта (картографування)”. Серед географів є дві дещо відмінні інтерпретації ментальної (когнітивної) карти. Одна із них наголошує на тому, що така карта – це метафора; вона міститься у голові людини, а не на папері. “Когнітивна карта – це ментальне представлення просторових відношень у докільлі”, а когнітивне картографування – “це процес одержання, кодування, використання та зберігання інформації з різноманіття середовищ, зовнішніх до людини” [16:70].

Можливо, одна з причин ігнорування серйозності та науковості слова “подорож” (travelling), його використання лише як метафори, а не наукового терміна, криється у тому, що подорож розуміється сучасними науковцями в її “туристично-пізнавальному”, вільному від наукового обґрунтування варіанті. В. Каганський [17] надав слову “подорож” понятійно-концептуального значення. В його смислову орбіту потрапляють такі поняття як “маршрут”, “експедиція”, “трансекта”, “мегатекст”, “когнітивна карта” та чимало інших. Аналогічного, якщо й не більш глибокого та широкого значення надається подорожі і в японській культурі. Як вказує у своїй розвідці С. Капранов, “рух по тілу землі, подорож – елемент, притаманний японській культурі віддавна ... Японський стиль подорожі обумовлений як особливостями географії країни ... , так і ... особливостями культури, подібний до прощі. Його сенс – у співвідношенні своїх почуттів із сакральним, із божественними тілами в ландшафті ... , яке відбивається у вірші. Це своєрідний переклад тексту, написаного на тілі землі, мовою поезії. З віку в вік японець відвідує ті самі місця, щоби пережити там власні почуття та ще раз закодувати їх у віршах” [18:107–108].

У наукових напрямках психології та географії, зосереджених на сприйнятті складних просторових утворень, кінцевий продукт перцепції та когнітивності діставав різні назви – ментальна карта, когнітивна карта, уявлення, когнітивне відображення, просторова схема та *образ*. Останнє слово, яке спершу у географії використовувалось переважно як метафора, врешті набуло найбільшої популярності й отримало значення наукового терміну. В його тлумаченні, однак, немає одностайності. К. Боулінг, якого Дж. Голд вважає відповідальним за те, що слово “образ” міцно ввійшло у географію, визначив його як “розумові враження про світ” [19].

Широкого вжитку набули метафори “екологічного походження”. Зараз спостерігається запровадження метафор, які походять не від машин, систем і організмів, а з поля культури та мистецтв – навколишній простір розглядається як “театр” (theatre), “спектакль” (spectacle), “текст” (text), “малюнок” (painting). Загалом сучасні метафори наукової географічної мови більше пов’язані не із функцією та структурою, а зі значеннями та цінностями [20]. Однак “людиноцентрованість” метафор здатна, окрім закріплення гуманістичних методологій, надати науковій мові зрозумілості, близькості і переконливості для людини, зачепити її емоції та почуття. Елементи еволюційного розгляду проблеми “метафора в описі ландшафту” знаходимо в деяких працях географів гуманістичного спрямування [21; 22; 23].

Висновки. У процесі нашого дослідження виявлено такі лінгвокультурологічні особливості: тенденція до розширення значень міжнародних природничих термінів, термінологізація нейтральних слів, полісемія та синонімія термінів є особливим апаратом наукової природничої мови, її важливим інгредієнтом, за допомогою якого доповнюються, уточнюються та більш глибоко розкриваються значення термінів, а також виражається авторська оцінка понять, які вони позначають в науковій картині світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов, 1976.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / [А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько]. – К. : Видав. дім “КМ Academia”, 2000. – 218 с.
4. Пащенко В. М. Методологія постнекласичного ландшафтознавства / В. М. Пащенко. – К. : Б.в., 1999. – 284 с.
5. Симонов Ю. Г. Язык географии и система терминов в

- географических науках / Ю. Г. Симонов // Изв. РАН. – Серия “География”. – 2000. – № 5. – С. 8–15. 6. *Перро С.* Необходимость “туризмологии” / С. Перро, Ж. М. Оернер // Научные записки КИТЕП. – Вип. 1. – 2001. – С. 73–78. 7. *Зорин И. В.* Энциклопедия туризма: Справочник / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2001. 8. *Андрієнко Т. П.* Становлення термінологічного апарату туризму та проблеми перекладацької відповідності / Т. П. Андрієнко, А. М. Семененко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. – Вип. 2. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – С. 159–164. 9. *Миловидова Н. В.* Применение методов логики к анализу физико-географических определений и классификаций / Н. В. Миловидова. – М.: Наука, 1977. – 104 с. 10. *Schreiber K. F.* The History of Landscape Ecology in Europe / K. F. Schreiber // *Changing Landscapes: An Ecological Perspective* / I. S. Zonneveld, R. T. T. Forman (eds.). – New York, Berlin, Heidelberg, e.a.: Springer-Verlag, 1990. – P. 21–33. 11. *Александрова Т. Д.* Понятия и термины в ландшафтоведении Т. Д. Александрова. – М.: Б. и., 1986. – 111 с. 12. *Naveh Z.* Landscape Ecology: Theory and Application / Z. Naveh, A. S. Lieberman. – [2nd ed.]. – New York: Springer Verlag, 1994. – 340 p. 13. *Сид Дж.* Думая как гора: на пути к Совету Всех Существ / [Сид Дж., Мейси Дж., Флеминг П., Наэсс А.]. – М.: Россия молодая, 1994. – 127 с. 14. *Арманд А. Д.* Самоорганизация и саморегулирование географических систем / А. Д. Арманд. – М.: Наука, 1988. – 264 с. 15. *Relph E.* Place and Placelessness / E. Relph. – London: Pion, 1976. – 156 p. 16. *Golledge R., Stimson R. J.* Analytical Behavior Geography / R. Golledge, R. J. Stimson. – London: Croom Helm, 1987. – 345 p. 17. *Каганский В. Л.* На пути к герменевтике ландшафта / В. Л. Каганский // Людина в ландшафті ХХІ століття: Гуманізація географії. Проблеми постнекласичних методологій. – К., 1998. – С. 24–26. 18. *Капранов С. В.* Мифология, поэтика та семантика ландшафту в японській культурі / С. В. Капранов // Людина в ландшафті ХХІ століття: Гуманізація географії. Проблеми постнекласичних методологій. – К., 1998. – С. 106–108. 19. *Голд Дж.* Психология и география: Основы поведенческой географии / Дж. Голд. – М.: Прогресс, 1990. – 304 с. 20. *Cosgrove D., Domosh M.* Author and authority: Writing the new cultural geography / D. Cosgrove, M. Domosh // *Place / Culture / Representation* / J. Duncan, D. Ley (eds.). – London, New York: Routledge, 1994. – P. 25–38. 21. *Penning-Roswell E. C.* Themes, speculations and an agenda for landscape research / E. C. Penning-Roswell // *Landscape Meanings and Values* / E. C. Penning-Roswell, D. Lowenthal (eds.). – London, Boston, Sydney: Allen and Unwin, 1986. – P. 114–128. 22. *Daniels S.* Spectacle and text: landscape metaphors in cultural geography / S. Daniels, D. Cosgrove // *Place / Culture / Representation* / J. Duncan, D. Ley (eds.). – London, New York: Routledge, 1994. – P. 57–77. 23. *Porteous J. D.* Landscapes of the Mind: Worlds of Sense and Metaphor / J. D. Porteous. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1990. – 227 p.

ЗМІСТ

Андрієвська В. В. Деградація комунікації у франкомовному драматургічному дискурсі абсурдизму (на прикладі п'єси Е. Йонеско “ <i>La Cantatrice chauve</i> ”)	3
Андрійченко Ю. В. Специфічні риси емотивного фону в художніх текстах	11
Антонюк М. О. Давньоанглійська орієнтаційна метафора (на прикладі опозиції “ <i>ВЕРХ – НИЗ</i> ”)	16
Байоль О. В. Мовленнєва репрезентація теми <i>УВЕДЕННЯ В ОМАНУ</i> (на матеріалі драматургічних творів зрілого періоду Теннессі Вільямса)	24
Бекетова О. В. Публічне мовлення як особливий вид аргументативного тексту	32
Біла К. В. Динаміка афіксального словотвору у словниковому складі французької мови доби Відродження	41
Бондаренко В. В., Боцман А. В. Прототипова модель англомовних фармацевтичних текстів-інструкцій до вживання лікарських препаратів	50
Бондарєва Н. О. Комунікативні різновиди висловлювань-порад української мови	61
Бутова І. С. Роль алюзії в гуморі Барака Обама та Віктора Ющенка	72
Вакуленко М. О. Транслітерація українських назв у міжнародному спілкуванні	84
Васильчук Л. Ф. Формальні і семантичні аспекти варіювання фразеологізмів-дериватів у контексті лексикографії	97
Володіна Т. С. Семантична класифікація полісемічних відіменникових префіксальних дієслів сучасної німецької мови	103
Галицька О. Б. Вираження процесу формування знання в сучасному німецькомовному науковому дискурсі	110
Гарєєва М. Р. Міждисциплінарні дослідження стереотипу в сучасній науковій парадигмі	120
Гаценко І. О. Типологічне зіставлення ономотопей у сучасному мовознавстві	129
Гетьман З. О. Засоби вираження актуалізації в іспанському розмовному мовленні	136

Головко О. Б. Лексична об'єктивація тимчасових ознак концепту <i>ПУХ</i> у сучасній іспанській мові	142
Горенко О. П. Біблійний ономастикон як синтез онтологічного та гносеологічного	149
Дмитракова Н. Ю. До співвіднесеності теми діалогу з соціокомунікативним статусом мовця	160
Дойчик О. Я. Лінгво-стилістичні особливості концептуалізації людської екзистенції у романах Джуліана Барнса “ <i>A History of the World in 10 ½ chapters</i> ”, “ <i>Metroland</i> ”, “ <i>Staring at the Sun</i> ”	172
Дружбяк С. В. Термінологічні архаїзми та історизми як прояви мовної еволюції (на матеріалі німецької економічної термінології)	183
Захарченко Н. В. Стилістичні функції риторичного питання в полемічних трактатах Мартіна Лютера	191
Іванова О. Ю. Націоналізм та мультилінгвізм: роль ідеології у відродженні власної мови	202
Іщенко Н. Г. Лексичне значення словотвірних синонімів	213
Клименко О. С., Рудницька Н. М., Кузнєцов А. Ю. Особливості перекладу тексту мюзиклу Е. Вебера “ <i>The Phantom of the Opera</i> ” українською та російською мовами	219
Ковальова Т. П. Синтез мистецтв: взаємодія літератури і музики (на матеріалі роману Т. Моррісон “ <i>Джаз</i> ”)	225
Колодій Б. М. Американський сленг і деякі проблеми його перекладу українською мовою	234
Копильна О. М. Мовна оригінальність у творах О.Генрі як перекладознавча проблема	242
Korbozerova N. M. <i>Constituyentes del análisis gramatical</i>	249
Костик О. І. Модельна фраза, ідіоматичність та її структурне оформлення	253
Кривенок Ю. С. Бінарні опозиції у структурі паратексту: семантико-прагматичний аспект (на матеріалі передмови до роману Оскара Уайльда “ <i>Портрет Доріана Грея</i> ”)	264
Кушнір О. П. Нерівно-силабічні члени ритмічної строфи в іспанських прислів'ях і приказках	271
Локота О. П. Аббревіація як особливий спосіб утворення термінів у турецькому дипломатичного дискурсі	281

Магушинець І. І. Латинська мова пізнього Середньовіччя на Апеннінському півострові	287
Малиновська Г. Р. Національні особливості вербалізації концепту ГРОШІ (на матеріалі паремійного фонду української і англійської мов)	295
Медчук І. В. Словникова стаття як одиниця енциклопедичного дискурсу	308
Михайленко В. М. Табуйована лексика в текстах реклами	315
Михайленко О. П. Іншомовні елементи у термінологічній системі української мови	322
Моїсєєнко О. Ю. Етнокультурні особливості символізації фауни в англійській картині світу народів східної Африки	332
Моренець І. М. Семантичні особливості та функціонування деномінальних дієслів, утворених за допомогою суфікса <i>-e-(a)-</i> в сучасній іспанській мові	343
Ніколенко А. Г. Лексико-семантичний аспект багатокомпонентних термінів та їх переклад	350
Осадча Ю. Б. Особливості функціонування й сутнісні характеристики арабської медичної термінології	361
Охріменко В. І. Модальне значення проблематичної достовірності у висловленнях імплікації дій / перебігу подій (на матеріалі італійської мови)	368
Пилипенко Р. Є. Метафоричні репрезентації концепту пам'ять (на матеріалі німецькомовних фахових текстів)	378
Пілик В. В. Інфраструктурні компоненти речення у турецькій газеті	384
Плоткіна М. Г. Місце констативів у прагматичному просторі роману (на матеріалі складних речень романів Дж. Остін)	394
Пригодій С. М. Перекладацька аберація	404
Рудківський О. П. До проблеми визначення фонемної приналежності німецьких приголосних [x], [X] і [η]	415
Ситдикова І. В., Дубровіна А. В. Фонографічні особливості мови SMS-повідомлень та Інтернету у Франції	424
Сіленко Н. В. Функціонально-семантичні особливості категорії модальності в турецькому рекламному тексті	433
Слінецька В. Д. Лексична довжина англійських інтрагалузевих термінів штучного інтелекту, матеріалознавства, аерокосмічних технологій та фінансово-економічної справи	441

Столярова А. А. Прагматична зумовленість використання дієслівних категорій способу, часу та стану в новогрецьких законодавчих текстах	449
Толчєєва Т. С. Характер сполучуваності абстрактних іменників у неблизькоспоріднених мовах	461
Турчин В. В. Англійські запозичення та сьогоднішні проблеми пуризму у німецькій мові	472
Угрин Т. В. Французька соціолінгвістика: сучасний стан та перспективи розвитку	479
Фу Цзін. Запозичений концепт ФЕН-ШУЙ в російській мовній картині світу	487
Хайчевська Т. М. Використання невербальних графічних засобів експресії у французькій прозі ХХ-ХХІ століть	496
Харченко О. В. “Satiric News” як одне з джерел сучасного американського дискурсу комічного	507
Цимбалістий І. Ю. Морфологічні ознаки іспанських усічених слів	520
Чернишова Ю.О. Герменевтичний підхід до перекладу сучасних релігійних текстів	532
Шевлякова М. В. До проблеми аналітизму італійського дієслова (на матеріалі “Божественної Комедії” Данте)	542
Юрковська М. М. Культурні явища у гуморі сучасних англомовних анімаційних фільмів	550
Яременко Ю. А. Лінгвокультурологічні проблеми терміна та дефініцій	559
Зміст	568
Contents	572

CONTENTS

Andrijevska V. V. The degradation of the communication in the French dramatical discourse of the absurd (<i>on the material of the play of E. Jonesco “La Cantatrice chauve”</i>)	3
Andriychenko Y. V. Specificity of language’s representation of emotive background of literary texts	11
Antonyuk M. O. Old English Orientational Metaphor (<i>on the Material of the “Up-Down” Opposition</i>)	16
Bailleul O. V. Speech representation of the theme <i>DECEIVING</i> (<i>on the material of the later plays by William Tennessee</i>)	24
Beketova O. V. Public speech as a special art of argumentation text	32
Bila K. V. Dynamics of affix derivation in the vocabulary of the French language of the Renaissance	41
Bondarenko V. V., Botsman A. V. The Prototypical Model of English Pharmaceutical Leaflets	50
Bondareva N. O. Communicative variety of expressions of advice in the Ukrainian language	61
Butova I. S. Allusion role in humor of Barack Obama and Victor Yushchenko	72
Vakulenko M. O. Transliteration of ukrainian names in international communication	84
Vasylchuk L. F. The Formal And Semantic Aspects Of The Variation Of Phraseologism-Derivatives And Their Lexicographical Reflection	97
Volodina T. S. “Semantic Classification of Polysemantic Denominative Prefixal Verbs of Modern German”	103
Halytska O. B. The expression of the process of knowledge formation in modern German-language academic discourse in linguistic problems	110
Garyeyeva M. R. Interdisciplinary research of stereotypes within the new scientific paradigm	120
Gatsenko I. O. Tipologic comparison of onomatopoeias in modern linguistics	129
Guetman Z. O. Actualization means in colloquial Spanish	136
Golovko O. B. The lexical objectivation temporal peculiarities of the concept of <i>MOVEMENT</i> of modern Spanish	142

Horenko H. P. Biblical onomasticon as a synthesis of ontological and gnosiological characteristics	149
Dmytrakova N. Y. On the relationship between the topic of dialogue and the speaker's sociocommunicative status	160
Doichyk O. Y. Linguistic and stylistic peculiarities of the conceptualization of human existention in J. Barnes' novels " <i>A History of the World in 10 ½ chapters</i> ", " <i>Metroland</i> ", " <i>Staring at the Sun</i> "	172
Druzhbyak S. V. Terminological archaisms and historisms as a language evolution (<i>based on German economic terminology</i>)	183
Zakharchenko N. W. Stylistic facilities of rhetorical question in polemical treatises of M. Luther	191
Ivanova O. Y. Nationalism and multilingualism: the ideology paper in the proper language revival	202
Ischenko N. G. Lexical meaning of the wordbuilding synonyms	213
Klymenko O. S., Rudnits'ka N. M., Kuznetsov A. Y. Translation Peculiarities of the Text of A. Weber's Musical "The Phantom of the Opera"	219
Kovalyova T. P. Синтез мистецтв: взаємодія літератури і музики (на матеріалі роману Т. Моррісон "Джаз")	225
Kolodiy B. M. American Slang and Some Problems of Its Translation	234
Kopylna O. M. Stylistic inimitability in O'Henry's stories as translation problem	242
Korbozerova N. M. The parts of grammatical analysis	249
Kostyk O. I. Model phrase, idiomatic and structural building	253
Kryvenok Y. S. Binary Oppositions in the Paratext: Semantic-Pragmatic Approach (<i>in the Preface to the Novel "The Picture of Dorian Gray" by Oscar Wild</i>)	264
Kushnir O. P. Members of irregular syllabic-rhythmic verse in spanish proverbs and saying	271
Lokota O. P. Abbreviation as the Way of Terms Formation in Turkish Diplomatic Discourse	281
Magoushinets I. I. The Latin language of the Late Middle Age in the Apennines	287

Malynovska H. R. National peculiarities of verbalization of the concept “MONEY” (<i>based on the paroemia fund of the Ukrainian and English languages</i>)	295
Medchuk I. V. The Entry as the Unit of Encyclopedic Discourse	308
Mykhailenko V. M. A taboo vocabulary in publicity texts	315
Mykhailenko O. P. The foreign elements in terminological system of Ukrainian language	322
Moiseyenko O. Y. The Ethnocultural Peculiarities of the Fauna Symbolization in the English Language Picture of the World of the People of East Africa	332
Morenets I. N. semantic particularities and the functions of the denominal verbs formed with the suffix -e-(a) in modern Spanish	343
Nikolenko A. G. Lexical and Semantic Aspect of Multi-component Terms and Their Translation	350
Osadcha Y. B. Features of functioning and essence descriptions of Arabic medical terminology	361
Okhrimenko V. I. Modal meaning of problematic trustworthiness in the utterances of actions / events implications	368
Pylypenko R. E. Metaphorical representations of the concept MEMORY (<i>on the basis of German texts for specialized purposes</i>)	378
Pilyk V. V. Infrastructure of sentences in publicistic text of Turkish language	384
Plotkina M. H. Place of Constatives in Pragmatic Space of Novel (<i>on the Material of the Composite Sentences of Jane Austen’s Novel “Persuasion”</i>)	394
Prigodey S. M. Translator’s aberrations	404
Rudkivskyy O. P. To the Problem of the Determination of the German Consonants [x], [X], [h] Phonemic Belonging	415
Sitdikova I. V., Dubrovina A. V. Phonograph features of language of SMS and Internet in France	424
Silenko N. V. Functional-semantic features the category of modality in the Turkish advertising text	433
Slipets’ka V. D. Lexical Length of English Intradomain Terms of Artificial Intelligence, Metal Processing, Aerospace Technologies, Finance and Economics	441

Stolyarova A. A. Pragmatic Factors in the Use of the Verb Categories of Mood, Tense and Voice in the Modern Greek Legislative Texts	449
Tolcheyeva T. S. Характер сполучуваності абстрактних імеників у неблизькоспоріднених мовах	461
Turchin V. V. Borrowings from English and purism in the modern German language	472
Ugryn T. V. Sociolinguistics in France: present-day situation and perspectives	479
Fu Tzyn. Borrowed concept FENG-SHUI in Russian linguistic picture of the world	487
Khaichevska T. M. Usage of Non-Verbal Graphic Means of Expression in the French Prose of the XX–XXI Centuries	496
Kharchenko O. V. Satiric news” as one of the sources of modern American comic discourse	507
Tsymbalistyy I. Y. Morphological features of Spanish contracted words	520
Chernyshova Y. O. Hermeneutic approach to a translation of modern religious texts	532
Shevlyakova M. V. On the analytism of Italian verb (<i>based on the material of Dante’s “Divine Comedy”</i>)	542
Yurkovska M. M. Cultural phenomena in the humor of modern english-speaking animated cartoons	550
Yaremenko Y. A. Dimensions of mentality: ethnic image of space of the Ukrainians and Western-Europinians	559
Zmist	568
Contents	572